

**HARCERSKI
SŁOWNIK BIOGRAFICZNY**

Rada Redakcyjna

prof. dr hab. Adam Massalski – przewodniczący

hm. Wanda Czarnota

prof. dr hab. Adam Dobroński

prof. dr hab. Antonina Gurycka

prof. dr hab. Andrzej Janowski

prof. dr hab. Andrzej Pankowicz

prof. dr hab. Maria Straszewska

prof. dr hab. Ryszard Szwed

prof. dr hab. Bogusław Śliwerski

dr Julia Tazbir

hm. Kazimiera K. Traczyk

dr Janusz Wojtycza

**HARCERSKI
SŁOWNIK
BIOGRAFICZNY**

TOM III

pod redakcją
Janusza Wojtyczy

Warszawa 2012

Autorzy:

Marek Biezanowski, Waclaw Błażejowski, Julian Borkowski, Andrzej Borodzik,
Stanisław Broniewski, Wanda Czarnota, Tadeusz Czylok,
Zofia Dłużewska-Kańska, Patrycja Dobkowska, Adam Dobroński,
Aleksander Dobroński, Kaja Drag, Ryszard Dubisz, Piotr Hemperek,
Leszek Hlawatin Waldemar Jagieło Małgorzata Jarosińska,
Kazimierz Jarzembowski, Teresa Jasiunas, Wit Jozenas,
Tadeusz Kopoczek, Ewa Kossowska, Bolesław Leonhard,
Eugeniusz Loska, Joanna Maj, Tomasz Maliszewski, Marian Miszczuk,
Marian Młodzikowski Marian Pietrzykowski, Zbigniew Pilarczyk,
Bogdan Radys, Adam Ruta, Benedykt Sandomierski Jadwiga Skiba
Zdzisław Sołtys Maria Straszewska, Bogusław Szwedo, Julia Tazbir,
Lesław J. Welker, Janusz Wojtyca, Krzysztof Wojtyca Maciej Zaborowski
Bartosz Zawisza, Hanna Zembrzuska, Wanda Żarnowska-Ćwiertka

Recenzenci:

prof. dr hab. Andrzej Jaczewski, prof. dr hab. Józef Lipiec
prof. dr hab. Zygmunt Ruta, dr Julia Tazbir

Redaktor: Agnieszka Kazek

Opracowanie wskazówek bibliograficznych: Magdalena Laurman

Projekt okładki: Agnieszka Kazek

© copyright Muzeum Harcerstwa

Projekt dofinansowany przez Muzeum Historii Polski

ISBN 978-83-923571-0-0, ISBN 978-83-60405-84-0
t. 3 ISBN 978-83-932229-2-6, ISBN 978-83-60405-83-3

Wydawcy:

Muzeum Harcerstwa   Marron Edition
www.muzeum.harcerstwa.pl   www.marronedition.eu

Pamięci

Ryszarda Kaczorowskiego

harcmistrza

Komendanta Chorągwi Białostockiej Szarych Szeregów

Przewodniczącego ZHP poza granicami Kraju w latach 1967–1988

Prezydenta II RP na Uchodźstwie

Muzeum Harcerstwa

WSTĘP

Dziesięć lat temu powstała *Instrukcja redakcyjna „Harcerskiego Słownika Biograficznego”*, wzorowana na zasadach określających tworzenie haseł zamieszczanych w „Polskim Słowniku Biograficznym”. Dwa lata później została powołana Rada Redakcyjna, pracująca pod kierunkiem prof. dr. hab. Adama Massalskiego, a także powstał zespół redakcyjny HSB. Rzecz jasna, dyskusje i przygotowania do realizacji tego projektu trwały już wcześniej. „Harcerski Słownik Biograficzny” stał się jednym z najważniejszych przedsięwzięć Muzeum Harcerstwa związanych ze zbliżającym się jubileuszem stulecia ruchu harcerskiego.

Już w 2006 roku opublikowano pierwszy tom zaplanowanego wydawnictwa, a po kolejnych dwóch latach pracy ukazał się tom drugi. Zawierają one łącznie 198 biogramów, będących dziełem 69 autorów. Warto podkreślić, że inicjatywa HSB skupiła liczne grono zainteresowanych osób: naukowców (historyków i pedagogów), członków rodzin opisywanych postaci oraz instruktorów harcerskich, z potrzeby serca dokumentujących i utrwalających historię ruchu harcerskiego, w większości aktywnych w komisjach historycznych chorągwi Związku Harcerstwa Polskiego. Zainteresowanie wielu autorów i sympatyków „Słownika” oraz liczne zapytania o jego dalsze losy świadczą o potrzebie kontynuowania przez Muzeum Harcerstwa rozpoczętego cyklu. Ważnym argumentem podniesionym m.in. przez recenzentów jest to, iż nie opracowano jeszcze życiorysów wielu postaci zasługujących na miejsce w „Harcerskim Słowniku Biograficznym”. Przypomnę, że na pierwszej liście planowanych haseł, obejmującej tylko osoby zasłużone dla powstania i ukształtowania ideologii harcerstwa oraz członków władz naczelnych i komendantów chorągwi, znalazło się ponad 700 osób. W trakcie prac redakcyjnych zdecydowano o rozszerzeniu tego grona o inicjatorów działalności harcerskiej w środowiskach lokalnych.

Opublikowane tomy „Słownika” trafiły do indywidualnych czytelników oraz licznych bibliotek, stając się użytecznym narzędziem pracy historyków, zwłaszcza zajmujących się historią wychowania i polskiego ruchu młodzieżowego. Spotkały się z przychylnymi recenzjami na łamach m.in. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, „Rocznika Sądeckiego”, „Nowej Szkoły” i „Śląska”. Odbyło się też poświęcone im posiedzenie w Instytucie Historii PAN z wprowadzeniem prof. dr. hab. Mariana Marka Drozdowskiego. Zgłoszono tylko nieliczne uwagi, głównie dotyczące drobnych błędów faktograficznych, nie

do uniknięcia w tego typu wydawnictwie. Jak wskazują uzyskane przychylnie oceny, HSB zasługuje na wyróżnienie zarówno wśród wydawnictw organizacyjnych, jak i ukazujących się w Polsce publikacji o charakterze leksykalnym.

W międzyczasie miały miejsce obchody 100-lecia ruchu harcerskiego, zwieńczone w 2010 r. Jubileuszowym Zlotem 100-lecia Harcerstwa w Krakowie. Wpłynęły one na większe zainteresowanie harcerstwem i przypomniały o jego niezaprzeczalnym wkładzie w dorobek polskiej pedagogiki. Odbywające się w ramach Zlotu konferencje naukowe i wystawy były okazją do prezentacji naszego „Słownika” szerszej publiczności.

Trzeci tom wydawnictwa zawiera 101 haseł prezentujących kolejne sylwetki wybitnych instruktorów i działaczy harcerskich, z reguły pełniących kierownicze funkcje we władzach naczelnych, komendach chorągwi lub hufców. Wnieśli oni znaczący wkład w życie organizacji, a często również zaznaczyli swoją obecność w historii państwa i narodu.

Schemat biogramu, jak już wspomniano, oparto na standardzie „Polskiego Słownika Biograficznego”. Każdy artykuł składa się z trzech części: hasła, właściwego życiorysu i dokumentacji. W hasle obok nazwiska, imienia (imion), innych używanych nazwisk i pseudonimów oraz dat życia znajdują się: zawód, stopień instruktorski i najważniejsze funkcje pełnione w harcerstwie (w kolejności chronologicznej). Biogramy zostały przygotowane w oparciu o opracowania i źródła drukowane, a często także źródła archiwalne, wzmianki prasowe, informacje rodzin i znajomych oraz inskrypcje nagrobne.

We wskazówkach bibliograficznych znajdujących się w dokumentacji każdego biogramu podano najważniejsze źródła w kolejności wskazanej przez *Instrukcję redakcyjną „Polskiego Słownika Biograficznego”*, a więc z podziałem na: wydawnictwa o charakterze słownikowym, bibliograficznym i katalogowym, opracowania, wydawnictwa źródłowe, wzmianki prasowe, archiwalia oraz źródła rękopiśmienne i relacje ustne. W cyklu wydawniczym „Harcerskiego Słownika Biograficznego” zastosowany został tzw. układ holenderski, zakładający umieszczanie w każdym kolejnym tomie haseł od A do Z.

W imieniu dyrekcji Muzeum Harcerstwa, Rady Redakcyjnej i zespołu redakcyjnego wyrażam podziękowanie wszystkim, którzy przyczynili się do powstania niniejszego tomu, a w szczególności autorom biogramów. Odrębne podziękowanie należy się redakcji i Wydawnictwu za staranne opracowanie edytorskie „Słownika”. Należy dodać, że publikacja niniejszego tomu była możliwa dzięki otrzymaniu dofinansowania dla Muzeum Harcerstwa ze środków Muzeum Historii Polski w ramach Priorytetu „Patriotyzm Jutra”.

Dziękuję za rzetelną ocenę Recenzentom w osobach prof. dr. hab. Andrzeja Jaczewskiego, prof. dr. hab. Józefa Lipca, prof. dr. hab. Zygmunta Ruty i dr Julii Tazbir oraz skierowane do nas słowa uznania i zachęty do kontynuowania prac nad „Harcerskim Słownikiem Biograficznym”.

Janusz Wojtyca

WYKAZ BIOGRAMÓW

BACZYŃSKI Krzysztof	JAKÓBKIEWICZ Józef
BAGIŃSKI Henryk	JANCZY Zofia
BEDNARSKI Wojciech	JARECKA Jadwiga
BESZCZYŃSKI Feliks	JÄNICH Tadeusz
BRAUNOWA Henryka	JONIEC Józef
BRZEZIŃSKI Kazimierz	JORDAN zameżna Łowińska Wanda
BUBLEWSKI Witold	KACZOROWSKI Ryszard
BURMAJSTER Kazimierz	KANN Maria
CHOMA Władysław	KŁYS Zygmunt
CIECHANOWSKI Stanisław Marek	KONOPACKI Eugeniusz
CIEPLAK Władysław	KOZIELEWSKI Ignacy
CIOŁKOSZ Adam	KRÓKOWSKA Zofia
DEWITZOWA Wiktoria	KUBICKI Jan
DUDA Ludwik	KUROŃ Jacek
DZIERŻYKRAY-ROGALSKI Tadeusz	KWAŚNIEWSKI Tadeusz
FABER Wincenty	KWIATKOWSKI Tadeusz
FALISZEWSKA Irena	LIBIONKA Aniela
FELSKI Adam	LUBOŃSKI Zygmunt
FLIS Jan	LUDWIG Władysław
GAJDOWSKI Leon	ŁACIAK Leon
GOLISZ Maksymilian	ŁOWIŃSKI Marian
GORZKOWSKI Kazimierz	MACHUTTA Jan
GRAŻYŃSKA Helena	MALISZEWSKI Edward
GREGORKIEWICZ Antoni	MILEWSKI Janusz
GROBELNY Stefan	MONIUSZKO Stanisław
HAJDUK Feliks	MOŚCICKI Stanisław
HAŁŁASOWA Kazimiera	NIEDERLIŃSKI Wojciech
IWANOW-SZAJNOWICZ Jerzy	NIEMIEC Gustaw

OMIECZYŃSKI Aleksander
OPIEŃSKA-Blauth Janina
PAWŁOWSKI Longin
PIGONIÓWNA Aniela
PIGOŃ Stanisław
PILARCZYK Leon
PISKORSKI Tomasz
PŁONKA Ignacy
POLLAK Roman
PORADZISZ Edward
PTASZYCKA Anna
PTASZYCKI Tadeusz
PUCIATA Paweł
REGER Witold
RUDNICKI Janusz
RUDNICKI Stanisław
RYBLEWSKI Jan
RYBSKI Bogusław
SAWICKI Witold
SERWAŃSKA Wanda
SERWAŃSKI Edward
SKORACZEWSKI Władysław
SOBIESKA Kazimiera

SOLIŃSKI Aleksander
SOŁTYS Miłosz
SOŁTYSOWA Jadwiga
SOSABOWSKI Stanisław
STRUSIOWA Józefa
SZAFRAN Wisława
SZYRYŃSKI Wiktor
TARNOWSKA Irena
TRAPP Ferdynand
TUSZYŃSKI Mieczysław
TWORKOWSKA Janina
WAGNER Władysław
WĄDOŁKOWSKI Ignacy
WĄDOŁKOWSKI Jerzy
WIERUSZ-KOWALSKI Janusz
WIETRZYKOWSKI Sylwester
WRÓBLEWSKI Witold
ZAHORSKI pierw. Zürn Zbigniew
ZARZYCKI Ryszard
ZEMBRZUSKI Konrad
ZIENKIEWICZÓWNA Jadwiga
ŻELAZOWSKI Ładysław

WYKAZ SKRÓTÓW

- AAN — Archiwum Akt Nowych
abp — arcybiskup
AE — Akademia Ekonomiczna
AGH — Akademia Górniczo-Hutnicza
AK — Armia Krajowa
AM — Akademia Medyczna
AP — Archiwum Państwowe
arch. — archiwum, archiwalny
Arch. Kom. Hist. — Archiwum Komisji Historycznej
Arch. MHW — Archiwum Muzeum Historycznego Miasta Stołecznego Warszawy
ASP — Akademia Sztuk Pięknych
ATK — Akademia Teologii Katolickiej
AWF — Akademia Wychowania Fizycznego
AZS — Akademicki Związek Sportowy
b. — były
BBWR — Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem
b.d. — brak daty
bibl. — biblioteka
bibliogr. — bibliografia, bibliograficzny
biogr. — biografia, biograficzny
BIP — Biuro Informacji i Propagandy
bł. — błogosławiony
Błażejowski *Bibliografia 1911–1960* — Błażejowski W. *Bibliografia harcerska 1911–1960*, Warszawa 1981
Błażejowski *Bibliografia 1961–1981* — Błażejowski W. *Bibliografia harcerska 1961–1981*, Warszawa 1985
Błażejowski *Z dziejów* — Błażejowski W. *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910–1939)*, Warszawa 1985
b.m.w. — brak miejsca wydania
BN — Biblioteka Narodowa
bp — biskup
Broniewski *Całym życiem* — Broniewski S. *Całym życiem. Szare Szeregi w relacji naczelnika*, Warszawa 1983
b.r.w. — brak roku wydania
CAS — Centralna Akcja Szkoleniowa
CAW — Centralne Archiwum Wojskowe
cz. — część
dod. — dodatek
dok. — dokument
DOK — Dowództwo Okręgu Korpusu
dot. — dotyczący, dotyczyć
druk. — drukowany
ds. — do spraw
dz. harc. — działacz harcerski
fot. — fotografia
G. — Gdańsk
Gaweł *Harcerska sztafeta* — Gaweł T. *Harcerska sztafeta pokoleń. Biogramy instruktorów ZHP w Chorągwi Krakowskiej*, Kraków 1991
Gaweł *Pełnili służbę* — Gaweł T. *Pełnili służbę. Komendanci Krakowskiej Chorągwi ZHP*, Kraków 1989
Gaweł *Pokłon tym, którzy tworzyli* — Gaweł T. *Pokłon tym, którzy tworzyli... Instruktorzy Chorągwi Krakowskiej ZHP*, Kraków 1999
„Gaz. Wyb.” — Gazeta Wyborcza
gen. — generał
GKM — Główna Kwatera Męska
GK ZHP — Główna Kwatera Związku Harcerstwa Polskiego
GKŻ — Główna Kwatera Żeńska
Głuszek *Szare Szeregi* — Głuszek Z. *Szare Szeregi. Słownik biograficzny*, t. 1, Warszawa 2006, t. 2, Warszawa 2009, t. 3, Warszawa 2010

- „Harc.” — „Harcerstwo” [czasopismo]
Harcerki 1911–1939 — *Harcerki 1911–1939. Historia, program, wychowanie*, red. J. Raniecka-Bobrowska, Warszawa 1990
- Harcerki 1939–1945* — *Harcerki 1939–1945*, red. K. Wyczańska, wyd. 2, Warszawa 1983
- Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki* — *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*, red. K. Wyczańska, Warszawa 1985
- hm. — harcmistrz, harcmistrzyni
- „HR” — „Harcierz Rzeczypospolitej” [miesięcznik wydawany w l. 1981–1989]
- HSB — „Harcerski Słownik Biograficzny”
- IH PAN — Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk
- im. — imienia
- inf. — informacja
- inst. — instytut
- IPN — Instytut Pamięci Narodowej
- Jabrzemski *Harcerze* — Jabrzemski J. *Harcerze z Szarych Szeregów*, Warszawa 1997
- Jankowski *Harcerstwo Pomorza* — Jankowski J. *Harcerstwo Pomorza Gdańskiego i Kujaw 1911–1945*, Warszawa 1987
- Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcemistrzynie i harcmistrzowie* — Jarzembowski K., Kuprianowicz L. *Harcemistrzynie i harcmistrzowie Związku Harcerstwa Polskiego mianowani w latach 1920–1949*, Kraków 2006
- jęz. — język
- k. — koło
- K. — Kielce
- kard. — kardynał
- Kat. — Katowice
- Kedyw — Kierownictwo Dywersji
- KEN — Komisja Edukacji Narodowej
- KIMB — Koło Instruktorów im. Miecysława Bema
- kl. — klasa
- kom. hist. — komisja historyczna
- KOP — Korpus Ochrony Pogranicza
- kosp. — korespondencja
- KPH — Koło Przyjaciół Harcerstwa
- kpt. — kapitan
- kr. — król, królowa
- Kr. — Kraków
- KRN — Krajowa Rada Narodowa
- krypt. — kryptonim
- ks. — książdź, książę
- KUL — Katolicki Uniwersytet Lubelski
- Kunert *Słownik konspiracji warszawskiej* — Kunert A. K. *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1944*, t. 1, Warszawa 1987, t. 2, Warszawa 1987, t. 3, Warszawa 1991
- Kurowska *Szare Szeregi* — Kurowska M. *Szare Szeregi w Krakowie 1939–1945*, Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa „Krzysztofor” 1978, z. 5, s. 59–89
- l. — lata
- L. — Londyn
- Leksykon* — *Leksykon harcerstwa*, red. O. Fietkiewicz, Warszawa 1988
- Leonhard *Kalendarium* — Leonhard B. *Kalendarium z dziejów harcerstwa krakowskiego 1910–1950*, Kraków 2001
- LO — liceum ogólnokształcące
- LOPP — Liga Obrony Przeciwpowietrznej i Przeciwgazowej
- Lub. — Lublin
- Lw. — Lwów
- LWP — Ludowe Wojsko Polskie
- Ł. — Łódź
- m. — miasto
- Małopolski słownik* — *Małopolski słownik biograficzny uczestników działań niepodległościowych 1939–1956*, red. T. Gąsiorowski [i in.], t. 1–16, Kraków 1997–2012
- mat. — materiały
- Materiały do HSB* — *Materiały do „Harcerskiego Słownika Biograficznego”*, red. O. Fietkiewicz, „Harcerstwo” 1994–1996 [wkładka]
- MBP — Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego
- MH — Muzeum Harcerstwa w Warszawie
- międzyn. — międzynarodowy
- Mileska *Materiały do historii* — Miles-

- ka M. I. *Materiały do historii krakowskiego harcerstwa żeńskiego w latach 1911–1939*, t. 1, Kraków 2003, t. 2, Kraków 2004
- min. — minister, ministerstwo
- Min. WRiOP — Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
- mjr — major
- MON — Ministerstwo Obrony Narodowej
- mps — maszynopis
- m. st. — miasto stołeczne
- MSWojs. — Ministerstwo Spraw Wojskowych
- muz. — muzeum
- n. — nad
- NAC — Narodowe Archiwum Cyfrowe
- nast. — następny
- nauk. — naukowy
- Nekrasz *Harcerze w bojach* — Nekrasz W. *Harcerze w bojach. Przyczynek do udziału młodzieży polskiej w walkach o niepodległość ojczyzny w latach 1914–1921*, t. 1, Warszawa 1930, t. 2, Warszawa 1931
- NKWD — Narodnyj Komissariat Wnuriennich Dieł
- nr — numer
- NRH — Naczelna Rada Harcerska
- NSZ — Narodowe Siły Zbrojne
- NSZZ — Niezależny Samorządny Związek Zawodowy
- o. — ojciec
- O. — Opole
- oddz. — oddział
- OH ZMP — Organizacja Harcerska Związku Młodzieży Polskiej
- ok. — około
- OM TUR — Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego
- ONR — Obóz Narodowo-Radykalny
- oo. — ojcowie
- OPL — Obrona Przeciwlotnicza
- oprac. — opracowanie
- P. — Poznań
- PAN — Polska Akademia Nauk
- Pankowicz, Wojtycza *Informator* — Pankowicz A., Wojtycza J. *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Skauting polski w Galicji w latach 1911–1918*, red. H. Madurowicz-Urbańska, Kraków – Warszawa 2000
- państw. — państwowy
- PAU — Polska Akademia Umiejętności
- PCK — Polski Czerwony Krzyż
- pedagog. — pedagogiczny
- pers. — personalny
- phm. — podharcemistrz, podharcemistrzyni
- pierw. — pierwotnie
- PKP — Polskie Koleje Państwowe
- PKWN — Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
- PLAN — Polska Ludowa Akcja Niepodległościowa
- PŁ — Politechnika Łódzka
- płk — pułkownik
- p.o. — pełniący obowiązki
- pocz. — początek
- podst. — podstawowy
- polit. — politechnika
- Polit. Krak. — Politechnika Krakowska
- Polit. Lwow. — Politechnika Lwowska
- Polit. Pozn. — Politechnika Poznańska
- Polit. Warsz. — Politechnika Warszawska
- Polit. Wroc. — Politechnika Wrocławska
- poł. — połowa
- POP — Podstawowa Organizacja Partyjna
- por. — porucznik
- Porębski *Krakowskie* — Porębski S. *Krakowskie Szare Szeregi*, Kraków 1985
- POS — Polska Organizacja Skautowa
- pow. — powiat
- POW — Polska Organizacja Wojskowa
- powiat. — powiatowy
- powsz. — powszechny
- poz. — pozycja
- pp — pułk piechoty
- ppłk. — podpułkownik
- ppor. — podporucznik
- PPR — Polska Partia Robotnicza
- PPS — Polska Partia Socjalistyczna
- PRL — Polska Rzeczpospolita Ludowa
- pryw. — prywatny
- przysp. wojsk. — przysposobienie wojskowe
- PSB — „Polski Słownik Biograficzny”

- pseud. — pseudonim
 PSZ — Polskie Siły Zbrojne
 pt. — pod tytułem
 PTTK — Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
 pw. — pod wezwaniem
 PWN — Państwowe Wydawnictwo Naukowe
 PZPR — Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
 r. — rok
 RAF — Royal Air Force
 r. akad. — rok akademicki
 red. — redakcja
 red. nauk. — redakcja naukowa
 ref. — referat
 RGO — Rada Główna Opiekuńcza
 rks — rękopis
 ROPWiM — Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa
 Rossman, Zawadzka *Tadeusz Zawadzki* — Rossman J., Zawadzka A. *Tadeusz Zawadzki „Zośka”*, Warszawa 1991
 RP — Rzeczpospolita Polska
 r. szk. — rok szkolny
 rtm. — rotmistrz
 Rz. — Rzeszów
 SARP — Stowarzyszenie Architektów Polskich SARP (przed 1952 r. Stowarzyszenie Architektów Rzeczypospolitej Polskiej)
 Seweryn-Spławska *Harcerki w ZHP* — Seweryn-Spławska W. *Harcerki w Związku Harcerstwa Polskiego. Początki i osiągnięcia w Kraju oraz lata 1939–1949 poza Krajem*, Londyn 1993
 SGGW — Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
 SGPiS — Szkoła Główna Planowania i Statystyki
 Sikorski *Harcerskie odznaki* — Sikorski T. *Harcerskie odznaki honorowe 1916–1988*, Kraków 1991
 SPATiF — Stowarzyszenie Polskich Artystów Teatru i Filmu
 spraw. — sprawozdanie
 sp. z o.o. — spółka z ograniczoną odpowiedzialnością
 ss. — siostry
 st. — stopień
 sygn. — sygnatura
 Sz. — Szczecin
Szare Szeregi — *Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945*, red. J. Jabrzemski, 3 t., Warszawa 1988
Szare Szeregi. Ocalale dokumenty — Szare Szeregi. Związek Harcerstwa Polskiego w czasie II wojny światowej. Ocalale dokumenty, oprac. J. Rossman, Londyn 1982
 SZP — Służba Zwycięstwu Polski
 św. — święty
 t. — tom
 T. — Toruń
 TG „Sokół” — Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”
 tow. — towarzystwo
 TPD — Towarzystwo Przyjaciół Dzieci
 TPPR — Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej
 TSL — Towarzystwo Szkoły Ludowej
 TWP — Towarzystwo Wiedzy Powszechnej
 TWWP — Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej
 tyg. — tygodnik
 „Tyg. Powsz.” — „Tygodnik Powszechny”
 UAM — Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (od 1955)
 UB — Urząd Bezpieczeństwa
 UdsKiOR — Urząd do spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych
 UG — Uniwersytet Gdański
 UJ — Uniwersytet Jagielloński
 UJK — Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie (1919–1939)
 ul. — ulica
 UŁ — Uniwersytet Łódzki
 UMCS — Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
 UMK — Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
 UNESCO — United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
 uniw. — uniwersytet
 Uniw. Lwow. — Uniwersytet Lwowski (do 1919 i w l. 1939–1941)

- Uniw. Pozn. — Uniwersytet Poznański
(w l. 1920–1939 i 1945–1955)
- Uniw. Wrocł. — Uniwersytet Wrocławski
- ur. — urodzony
- USB — Uniwersytet Stefana Batorego
w Wilnie (od 1919)
- USC — Urząd Stanu Cywilnego
- UW — Uniwersytet Warszawski
- w. — wiek
- W. — Warszawa
- WAGGGS — World Association of Girl
Guides and Girl Scouts
- WDH — Warszawska Drużyna Harcerzy
- włkp. — wielkopolski
- właśc. — właściwie
- woj. — województwo
- wojew. — wojewódzki
- WOSM — World Organization of Scout
Movement
- WP — Wojsko Polskie
- „WPH” — „Wojskowy Przegląd Histo-
ryczny”
- Wr. — Wrocław
- WSK — Wojskowa Służba Kobiet
- WSP — Wyższa Szkoła Pedagogiczna
- WSS — Wojskowa Służba Społeczna
- „WTK” — „Wrocławski Tygodnik Kato-
lików”
- „WU” — „Wiadomości Urzędowe” [ZHP]
- WUBP — Wojewódzki Urząd Bezpieczeń-
stwa Publicznego
- WWP — Wolna Wszechnica Polska
- wych. fiz. — wychowanie fizyczne
- wydz. — wydział
- WZDH — Warszawska Żeńska Drużyna
Harcerska
- z. — zeszyt
- ZAIKS — Stowarzyszenie Autorów
ZAIKS, dawniej Związek Artystów
i Kompozytorów Scenicznych
- zam. — zamieszkały
- Zawadzka *Dzieje harcerstwa* — Zawadz-
ka A. *Dzieje harcerstwa żeńskiego
w Polsce 1911–1948/1949*, Warszawa
2004
- Zawadzka *Gawędy* — Zawadzka A. *Ga-
wędy o tych, które przewodziły*, cz. 1,
Warszawa 1994, cz. 2, Warszawa 1998,
cz. 3, Warszawa 2000
- Zawadzka *Harcerstwo żeńskie* — Zawadz-
ka A. (przy współpracy zespołu) *Har-
cerstwo żeńskie w Warszawie w latach
1911–1949*, Warszawa 1995
- ZBoWiD — Związek Bojowników o Wol-
ność i Demokrację
- zesp. — zespół
- ZHP — Związek Harcerstwa Polskiego
- ZHPnW — Związek Harcerstwa Polskiego
na Wschodzie
- ZHPpgK — Związek Harcerstwa Polskie-
go poza granicami Kraju
- ZHR — Związek Harcerstwa Rzeczypo-
spolitej
- zm. — zmarły
- ZMP — Związek Młodzieży Polskiej
- ZMW — Związek Młodzieży Wiejskiej
- ZNiO — Zakład Narodowy im. Ossoliń-
skich
- ZNP — Związek Nauczycielstwa Polskiego
- ZSRS — Związek Socjalistycznych Repu-
blik Sowieckich
- ZUS — Zakład Ubezpieczeń Społecznych
- ZWZ — Związek Walki Zbrojnej

B

BACZYŃSKI Krzysztof Kamil, pseud. Krzysztof Zieliński, Krzysztof, Krzyś, Zieliński, Emil, Jan Bugaj, Piotr Smugosz, Jan Krzyski (1921–1944), poeta, harcerz 23. Warszawskiej Drużyny Harcerzy im. Bolesława Chrobrego, żołnierz batalionów „Zośka” i „Parasol”.

Urodził się 22 I 1921 w Warszawie, był synem Stanisława (pseud. Adam Kersten, Akst, 1890–1939, pisarza i krytyka literackiego, członka POW, żołnierza 1. Brygady Legionów Polskich, kapitana WP, uczestnika III powstania śląskiego, członka PPS-Frakcja Rewolucyjna) i Stefanii z Zieleńczyków (1889–1953, pochodzącej ze zasymilowanej rodziny żydowskiej, nauczycielki, autorki podręczników i książek dla młodzieży, tłumaczki literatury dziecięcej). Miał starszą siostrę Kamilę, zmarłą w niemowlęctwie. Jego wujem był Adam Zieleńczyk (zm. 1943), pedagog i filozof, ojciec Wandy Zieleńczyk (pseud. Dziula, 1920–1943, poetki, autorki pieśni *Marsz Gwardii Ludowej*) oraz Marii Turlejskiej z Zieleńczyków (1918–2004, historyka i publicystki, związanej z komunistycznym aparatem władzy w PRL, od l. 80. XX w. współpracującej z opozycją demokratyczną).

Początkowo mieszkał z rodzicami w Warszawie przy ul. Bagatela 10, a od 1925 r. – z matką przy ul. Wspólnej 75 (u babki Karoliny Zieleńczyk). W l. 1927–1930 był uczniem szkoły ćwiczeń przy Seminarium Nauczycielskim Żeńskim Katolickiego Związku Polek (ul. Krakowskie Przedmieście 36), której jego matka była kierowniczką. Od września 1931 uczęszczał do Państw. Gimnazjum

im. Stefana Batorego (od 1933 r. Państw. Gimnazjum i Liceum) przy ul. Myśliwieckiej 6. W tym czasie mieszkał z rodzicami przy ul. Wiktorskiej 6 (Mokotów), a następnie przy ul. Hołówki 3 (Czerniaków). W r. szk. 1933/1934 był harcerzem 23. WDH im. Bolesława Chrobrego, tzw. „Pomarańczarni”, należał do zastępu „Jeleni” (wspólnie z Maciejem Aleksym Dawidowskim i Janem Wuttke).

Od 1936 r. był członkiem Organizacji Młodzieży Socjalistycznej „Spartakus”, działającej pod patronatem PPS – półlegalnej, nietolerowanej na terenie szkół (przynależność do niej groziła relegowaniem). Jako „Emil” należał do jej czołowych działaczy, będąc od 1937 r. członkiem Komitetu Wykonawczego oraz współredagując od 1938 r. jej organ „Strzały”, w którym zadebiutował jako poeta. Świadectwo maturalne otrzymał w czerwcu 1939. Planował wstąpić na Wydz. Grafiki Użytkowej ASP w Warszawie, jednak przeszkodził temu wybuch wojny. Na początku września 1939 opuścił Warszawę i wrócił do niej w październiku. Krótko uczęszczał do Miejskiej Szkoły Sztuk Zdobniczych i Malarstwa im. Wojciecha Gersona.

Już w 1940 r. przygotował dwa tomiki poetyckie (*Zamknięty echem* oraz *Dwie miłości*), zawierające po siedem wierszy i odbite (na prawach rękopisu) w siedmiu egzemplarzach jako Wydawnictwo Sublokatorów Przyszłości. Związał się z grupą młodych socjalistów wywodzących się ze „Spartakusa” (Janem Strzeleckim, Karolem Lipińskim, Maciejem Weberem), wydających od pocz. 1942 r. konspiracyjne pismo „Płomienie”. W tymże roku opublikował jako Jan Bugaj tom pt. *Wiersze wybrane* (mps powielony). Jego utwory znalazły się w wydanych konspiracyjnie antologiach: *Pieśń niepodległa. Poezja polska czasów wojny* (red. Czesław Miłosz, W. 1942) i *Słowo prawdziwe* (W. 1942) oraz wyd. 2, W. 1943, tom opublikowany przez środowisko związane z czasopiśmie „Sztuka i Naród”. Od jesieni 1942

do czerwca 1943 studiował polonistykę na tajnym UW.

W czerwcu 1943 wstąpił do Grup Szturmowych Szarych Szeregów – do drużyny 300. Hufca Południe „Sad”, a w sierpniu w mieszkaniu, które zajmował z żoną przy ul. Hołówki 3, został urządzony magazyn broni. Od września tegoż roku jako Krzysztof Zieliński (w stopniu starszego strzelca) był sekcyjnym w plutonie „Alek” 2. kompanii „Rudy” batalionu „Zośka”. Uczestniczył w przygotowaniach do akcji odwetowej „Wilanów” (26–27 IX 1943), dostarczając broń. Od października 1943 uczęszczał na kurs Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty „Agricola”, zorganizowanej przez Centrum Wyszkożenia Wojskowego Szarych Szeregów, był uczniem kl. B-9. W maju 1944 ukończył kurs jako starszy strzelec podchorąży. Należał do grupy odwodowej w czasie akcji dywersyjno-bojowej „Tłuszcz-Urle” – wykolejenia i ostrzelania niemieckiego pociągu wojskowego (27 IV 1944).

Od grudnia 1943 do kwietnia 1944 był członkiem komitetu redakcyjnego oraz kierownikiem działu poezji konspiracyjnego miesięcznika literacko-społecznego „Droga”, w którym także drukował swoje utwory. Opublikował tam wierszy w serii wydawniczej tego pisma (*Arkusze poetycki nr 1*, W. 1944, pod pseud. Jan Bugaj). Na krótko przed wybuchem Powstania Warszawskiego wydrukowany został jego zbiór wierszy *Śpiew z pożogi* (W. 1944, pod pseud. Piotr Smugosz).

Pod koniec maja 1944 uczestniczył w kilkudniowym szkoleniu batalionu „Zośka” w Puszczy Białej k. Wyszkowa. Z dniem 1 VII 1944 rozkazem dowódcy kompanii „Rudy” Andrzeja Romockiego, pseud. Morro został zwolniony z funkcji „z powodu małej przydatności w warunkach polowych” (od dzieciństwa chorował na astmę, co ograniczało jego aktywność fizyczną) z równoczesną prośbą o objęcie nieoficjalnego stanowiska szefa prasowego kompanii. Niebawem przeszedł do

batalionu „Parasol”, zostając zastępcą dowódcy plutonu w 3. kompanii.

Przed wybuchem Powstania Warszawskiego zgłosił się zgodnie z rozkazem w lokalu Witolda Sławskiego, pseud. Sławek przy ul. Focha. Wobec braku informacji o miejscu koncentracji batalionu „Parasol” na Woli dołączył z kolegami do oddziału Lesława Kossowskiego, pseud. Leszek, atakującego pałac Blanka. Po jego zdobyciu pozostał tam pod dowództwem kpt. Lucjana Giżyńskiego, pseud. Gozdawa z zadaniem obrony obiektów przy pl. Teatralnym. Zginął od kuli snajpera 4 VIII 1944 w narożnym oknie pierwszego piętra pałacu Blanka. Po wojnie ekshumowano go i pochowano wraz z żoną we wspólnym grobie między kwaterami „Zośki” i „Parasola” na Powązkach Wojskowych. Pośmiertnie został odznaczony Medalem za Warszawę 1939–1945 (1947) i Krzyżem AK.

W 1942 r. poślubił Barbarę Drapczyńską (1922–1944, absolwentkę Gimnazjum Janiny Roszkowskiej i Janiny Popielewskiej w Warszawie, w latach szkolnych harcerkę, studentkę polonistyki tajnego UW, która zginęła w Powstaniu Warszawskim). Nie miał dzieci.

Pozostało po nim ponad 500 utworów poetyckich, w tym kilkanaście poematów, 20 opowiadań oraz teksty piosenek śpiewanych przede wszystkim w batalionach „Zośka” i „Parasol”. Jego katastroficzna, symboliczna poezja jest przejmującym świadectwem czasu wojny. Wśród wierszy Baczyńskiego są również – zaliczane do najwybitniejszych w literaturze polskiej – erotyki poświęcone żonie. Zachowały się rękopisy jego utworów, przepisywane przez poetę w kilku egzemplarzach, własnoręcznie zdobione i ofiarowywane bliskim (wiele z nich dedykowanych zostało matce). Pierwszy oficjalny tom jego poezji ukazał się staraniem S. Baczyńskiej i Kazimierza Wyki (*Śpiew z pożogi*, W. 1947). Od l. 60. XX w. poezja Baczyńskiego miała wiele wydań, m.in. ukazały się *Utwory*

zebrane (oprac. Aniela Kmita-Piorunowa i K. Wyka, Kr. 1961 i nast.), *Poezje* (wybór i posłowie Piotr Matywiecki, W. 1996), *Kiedy się miłość śmiercią stała... Wiersze wybrane* (wybór i komentarze Wiesława Budzyńskiego, W. 1999).

Przez historyków literatury polskiej Baczyński został uznany za najwybitniejszego twórcę swego czasu. Stanisław Pigoń na wieść o jego wstąpieniu do oddziału dywersyjnego powiedział: „Należymy do narodu, którego losem jest strzelać do wroga z brylantów”. Jerzy Zagórski poświęcił mu wspomnienie zatytułowane *Śmierć Słowackiego* („Tyg. Powsz.” 1947), ponadto tragiczne losy Baczyńskiego i jego matki leżały u podstaw opowiadania Jerzego Zawieyskiego *Spotkanie z Emanuelem* („Znak” 1947, nr 4). Czesław Miłosz przywołał postać Baczyńskiego w *Traktacie o poezji* (Paryż 1957). Baczyński jest także bohaterem wiersza Wisławy Szymborskiej *W biały dzień* (1980).

Poetę upamiętniają tablice: na domu przy ul. Bagatela 10, w którym się urodził (1981), wewnątrz (1968) i na ścianie (1969) pałacu Blanka, w LO im. Stefana Batorego (1974) oraz w Muz. Powstania Warszawskiego. W 2008 r. jego popiersie stanęło w Alei Sław XX w. na Skwerze Harcerskim Szarych Szeregów w Kielcach. Jego imię noszą szkoły i drużyny harcerskie, a także ulica w Warszawie. Jest bohaterem filmu *Dzień czwarty* (1984) w reżyserii Ludmiły Niedbalskiej, w którym postać poety odtwarza Krzysztof Pieczyński. Dużą popularność zyskały utwory Baczyńskiego z muzyką Zygmunta Koniecznego śpiewane przez Ewę Demarczyk.

— Głuszek Z. *Baczyński Krzysztof Kamil (1921–1944)*, w: tenże, *Szare Szeregi*, t. 1; Kunert *Słownik konspiracji warszawskiej*, t. 1; *Polscy pisarze współcześni. Informator 1944–1970*, oprac. L. M. Bartelski, W. 1972; — Borkiewicz-Celińska A. *Batalion „Zośka”*, W. 1990; Budzyński W. *Miłość i śmierć Krzysztofa Kamila*, W. 1992; Lewandowski J. *Wokół biografii*

Krzysztofa Kamila Baczyńskiego [online] http://www.jozeflewandowski.se/texter/wokol_biografii_baczynskiego.htm [dostęp 20 IV 2012]; Strzembosz T. *Oddziały szturmowe konspiracyjnej Warszawy 1939–1944*, W. 1983; Wyka K. *Krzysztof Baczyński (1921–1944)*, Kr. 1961; tenże *List do Jana Bugaja*, w: K. K. Baczyński *Śpiew z pożogi*, W. 1947, s. 5–21; — *Żołnierz, poeta, czasu kurz... Wspomnienia o Krzysztofie Kamile Baczyńskim*, red. Z. Wasilewski, Kr. 1979, passim; — Arch. Historii Mówionej Muz. Powstania Warszawskiego [online] W. Sławski, http://ahm.1944.pl/Witold_Slawski [dostęp 20 IV 2011], [błędne niektóre inf. dotyczące okoliczności śmierci Baczyńskiego].

Krzysztof Wojtycza

BAGIŃSKI Henryk Józef, pseud. Józef Chłopski (1888–1973), pułkownik dyplomowany Wojska Polskiego, inżynier, historyk wojskowości, harcmistrz, współzałożyciel „Zarzewia”, Armii Polskiej i Polskich Drużyn Strzeleckich, jeden z pierwszych skautów polskich.

Urodził się 19 I 1888 w Klwowie k. Opoczna. Był synem Juliana (muzyka i organista) i Antoniny z Merkleinów. W 1898 r. rozpoczął naukę w progimnazjum rosyjskim w Sandomierzu. Po roku przeniósł się do gimnazjum w Radomiu. Należał do konspiracyjnego Kółka Samokształcenia, którego członkowie uczyli się geografii i historii Polski oraz omawiali polską literaturę. Za czytanie i kolportowanie polskich książek był wielokrotnie karany przez władze szkolne, a za udział w proteście uczniów starszych klas przeciwko antypolskim wypowiedziom jednego z nauczycieli został usunięty z gimnazjum i otrzymał tzw. „wilczy bilet”, który uniemożliwiał przyjęcie do innych szkół. Rozkazem policji został wysiedlony z Radomia do Ciepiewa w pow. iżęckim, gdzie mieszkali jego rodzice. Zimą 1904/1905 brał tam udział w konspiracyjnej pracy Tow. Oświaty Narodowej.

W listopadzie 1905 został przyjęty do polskiej siedmioklasowej Miejskiej Szkoły Handlowej w Radomiu. Utrzymywał się w tym czasie z korepetycji. Brał udział w ćwiczeniach tajnego na terenie Kongresówki „Sokoła” i należał do Organizacji Młodzieży Narodowej „Pet”. W czerwcu 1908 uzyskał maturę handlową w Radomiu, a we wrześniu tegoż roku – drugą, uzupełniającą w II Wyższej Szkole Realnej we Lwowie (umożliwiająca podjęcie studiów). Studiował na Wydz. Chemii Technicznej Polit. Lwow. Został członkiem Wzajemnej Pomocy Słuchaczyw Politechniki, skupiającej młodzież narodową. Zimą 1913/1914 był wolnym słuchaczem Akademii Górniczo-Hutniczej w St. Etienne we Francji. W poł. lipca 1914 rozpoczął pracę jako metalurg w Hucie Bankowej w Dąbrowie Górniczej.

W 1908 r. wstąpił do tajnego Związku Młodzieży Polskiej „Zet”. W maju 1909 doszło do rozłamu w Kole Braterskim „Zet” we Lwowie. Młodszy członkowie „Zetu” wystąpili z organizacji i stworzyli niezależną grupę młodzieży narodowej, której organem stało się pismo „Zarzewie”. Bagiński został współzałożycielem i jednym z najwybitniejszych działaczy powstałej w ten sposób Organizacji Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie”. Został też przyjęty do grona nauczycielskiego „Sokoła-Macierzy” i brał udział w sokolim kursie instruktorskim.

Od marca 1909 należał do lwowskiego okręgu Polskiego Związku Wojskowego (PZW). We wrześniu tegoż roku wszedł w skład sztabu PZW, którego siedziba została przeniesiona do Lwowa. Stał na czele Komisji Wych. Fiz. przy PZW i wydał regulamin tajnych Oddziałów Ćwiczebnych (OĆ), mających za zadanie ćwiczenia fizyczne i wojskowe młodzieży (w r. szk. 1909/1910 OĆ powstały w kilkunastu miastach Galicji, a w Królestwie w styczniu 1910 zarzewiaczy na podstawie instrukcji przygotowanej przez Bagińskiego utworzyli jako odpowiednik OĆ

tajną Organizację Wojskową im. Waleriana Łukasińskiego).

W r. akad. 1910/1911 był komendantem okręgu lwowskiego Armii Polskiej (AP) powstałej z PZW. Równocześnie dowodził kompanią złożoną z akademików lwowskich, zorganizowaną przez „Zarzewie”. Utworzył ponadto we Lwowie Drużynę Młodzieży Sokolej, która liczyła w poł. 1910 r. ok. 100 członków. Przewodził Dyscyplinarnemu Sądowi Organizacyjnemu PZW (15 III 1910), który orzekł wobec Andrzeja Małkowskiego karę 24-godzinnego aresztu domowego i jako rehabilitację – przetłumaczenie książki Roberta Baden-Powella *Scouting for Boys*. Obok Jerzego Grodyńskiego, A. Małkowskiego i Mieczysława Neugebauera był w składzie komendy pierwszego kursu skautowego, który odbył się we Lwowie wiosną 1911. W listopadzie tegoż roku został drużynowym 8. Lwowskiej Drużyny Skautowej im. Hetmana Stanisława Żółkiewskiego i prowadził ją w r. szk. 1911/1912.

W październiku 1911 został komendantem naczelnym AP i utworzonych w poł. roku Polskich Drużyn Strzeleckich (PDS). Pod pseud. Józef Chłopski przygotował wydawnictwa PDS: *Dodatek do topografii. Znaki konwencjonalne* (Lw. 1911), *Technika wybuchowa w wojskowości* (Lw. 1912), podręcznik *Terenoznawstwo* (Lwów 1912, Kijów 1915 i 1917) dla drużyn skautowych i strzeleckich, *Terenoznawstwo stosowane* (Lw. 1911) i *Topografia wojskowa* (Lw. 1911).

Uczestniczył w I Zjeździe Drużynowych i Plutonowych Skautowych we Lwowie w dniach 24–25 III 1912. Latem tegoż roku brał udział w instruktorskim kursie skautowym w Skolem. W poł. sierpnia 1912 jako jeden z reprezentantów Komendy Naczelnej AP uczestniczył w konferencji z przedstawicielami Związkowego Naczelnictwa Skautowego, podczas której zdecydowano ostatecznie o podporządkowaniu zarzewiackich drużyn skautowych Naczelnej Komendzie Skautowej.

Wybuch wojny zastał go w Dąbrowie Górniczej, z której przedostał się do Warszawy. W tym czasie zmienił swą orientację polityczną, uznając Niemcy za głównego wroga Polski. W 1914 r. został przez Romana Dmowskiego przyjęty do Ligi Narodowej i był jej członkiem do 1919 r. Zgłosił się ochotniczo (w stopniu podporucznika) do Legionu Puławskiego przy armii rosyjskiej, później do 1. Dywizji Strzelców Polskich. Uczył się w Wojskowej Szkole Inżynierii w Kijowie (od stycznia do października 1916). Po rewolucji w 1917 r. znalazł się w 1. Korpusie Polskim dowodzonym przez gen. Józefa Dobór-Muśnickiego. Był współtwórcą Ligi Walki Czynnej, mającej na celu mobilizację do walki z Niemcami. Wykładał w tajnej szkole oficerskiej w Kijowie (od maja do sierpnia 1918). Następnie był na Kubaniu dowódcą batalionu inżynieryjnego w 4. Dywizji gen. Lucjana Żeligowskiego, z którą w 1919 r. w stopniu kapitana wrócił do kraju. Stworzył Tow. Polskiej Wiedzy Wojskowej i wydawał pismo „Wiadomości Wojskowe” (Kijów, Mińsk Litewski 1917, Jekaterynodar 1918, Odessa 1919 – razem 72 numery). Opublikował kilka pozycji, w tym: *Podręcznik dla żołnierza piechoty* (Kijów 1916, Mińsk Litewski 1917), *Technika wybuchowa* (b.m.w. 1917), przetłumaczył także kilka fachowych podręczników wojskowych z jęz. rosyjskiego. Kształcił się na I Kursie Wojennej Szkoły Sztabu Generalnego.

W lutym 1920 jako oficer w oddziale operacyjnym sztabu Armii Pomorskiej gen. Józefa Hallera wziął udział w symbolicznych zaślubinach Polski z morzem. Wkrótce potem kupił na wybrzeżu 20 ha ziemi z przyległym lasem. Nowej osadzie nadał nazwę Hallerowo (obecnie część Władysławowa). Zbudował tam pensjonat „Warszawianka”, który prowadził razem z żoną (budynek ten nadal istnieje – jest siedzibą Straży Granicznej).

W 1920 r. został mianowany podpułkownikiem (zwyfikowany ze starszeń-

stwem od 1 VI 1919). W czasie bitwy warszawskiej był szefem sztabu 8. Dywizji Piechoty, dowodzonej przez płk. Stanisława Burhard-Bukackiego. Od stycznia 1921 do 1926 r. służył w Oddziale IV Sztabu Generalnego WP. W 1922 r. po Kursie Doszkoleniowym w Wyższej Szkole Wojennej w Warszawie uzyskał tytuł oficera Sztabu Generalnego (oficera dyplomowanego). Był dowódcą 4. pułku saperów w Sandomierzu (1928/1929), a później szefem Kierownictwa Fortyfikacji w Sztabie Głównym (1930–1932). Przygotował wówczas plany budowy fortyfikacji od strony Niemiec, w tym w Gdyni i na Helu, ale jego projekty zostały odrzucone. Został zastępcą dowódcy 39. pp w Jarosławiu (1932–1934) oraz wykładowcą geografii ogólnej i wojsk. w Wyższej Szkole Wojennej. Z powodu przekonań politycznych (reprezentował orientację antyniemiecką) do wybuchu II wojny światowej nie awansował. W l. 1934–1939 pozostawał w dyspozycji szefa Korpusu Kontrolerów WP.

Był autorem pracy *Wojsko Polskie na Wschodzie 1914–1920* (W. 1921), napisanej w oparciu o bogatą dokumentację i własne wspomnienia. Pisał też na tematy morskie, m.in.: *Zagadnienie dostępu Polski do morza* (W. 1927) oraz *Wolność Polski na morzu* (W. 1931). Wskazywał na niebezpieczeństwo ekspansji niemieckiej na terytorium Polski. Działal w Lidze Morskiej i Kolonialnej. Przygotował i wydał monumentalne opracowanie *U podstaw organizacji Wojska Polskiego 1908–1914* (W. 1935), w którym wiele miejsca poświęcił formowaniu się na ziemiach polskich ruchu skautowego.

W poł. lat 30. XX w. zajął się ponownie pracą harcerską. W czasie Jubileuszowego Zlotu Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935 r. był członkiem kilkusetosobowej reprezentacji dawnych skautek i skautów. Po Zlocie w Spale rozwinął intensywną akcję publicystyczną i odczytową. Wygłaszał referaty na temat wychowania gospodarczego młodzieży, służącego ugruntowaniu

niezawisłości Polski. Temu zagadnieniu poświęcił także broszurę *Uharcerzamy społeczeństwo* (W. 1936). W 1936 r. został wiceprzewodniczącym Zarządu Kół Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość. Aktywnie propagował wiedzę o początkach harcerstwa. Ukończył kurs harcmistrzowski i 28 V 1936 został mianowany harcmistrzem.

W kwietniu 1939 powrócił do pracy w Sztapie Głównym WP, w Naczelnym Dowództwie Saperów. Po ewakuacji we wrześniu tegoż roku przedostał się do Francji, gdzie został przyjęty przez gen. Władysława Sikorskiego do Sztabu Głównego jako szef saperów i otrzymał awans do stopnia pułkownika (3 V 1940). Brał udział w akcji min. Stanisława Kota mającej na celu odwołanie z funkcji Przewodniczącego ZHP Michała Grażyńskiego. Po upadku Francji znalazł się w Anglii, gdzie był dowódcą saperów w 3. Brygadzie Strzelców, a następnie wykładał na kursach wojskowych. Od maja 1943 był wykładowcą w Centrum Wyszkożenia, a od listopada tegoż roku – szefem Wydz. Technicznego Inspektoratu ds. Zarządu Wojskowego (tzw. Inspektoratu Okupacyjnego), przygotowującego objęcie Ziem Odzyskanych. Ukazały się wówczas jego książki mające na celu propagandę polskich żądań portu w Szczecinie i granicy na Odrze i Nysie: *Wolność Polski na morzu* (wyd. 2, Kirkcaldy 1942), *Polska i Bałtyk. Zagadnienie dostępu Polski do morza* (Edynburg 1942) i po angielsku *Poland and Baltic. The problem of Poland's access to the sea* (Edynburg 1942, L. 1946).

Po wojnie wrócił do Polski i w 1947 r. został zweryfikowany w LWP jako pułkownik. Wykładał w Akademii Sztabu Generalnego WP. Po przejściu na emeryturę od czerwca 1948 do lutego 1951 pracował w Departamencie Inwestycyjnym Min. Żeglugi, a następnie w BN przy sporządzaniu katalogu przedmiotowego zasobu dzieł z zakresu wojskowości. W 1957 r. został członkiem Kom. Hist. NRH i Har-

cerskiego Kręgu Instruktorskiego „Wigry” przy Głównej Kwaterze Harcerstwa. Opublikował wyd. 3, rozszerzone i zmienione, książki *Polska i Bałtyk* (W. 1954). Działał w Tow. Rozwoju Ziem Zachodnich, w ramach którego wraz z kolegami z dawnego „Zarzewia” powołał w 1960 r. Koło Odra-Bałtyk, wspierające pogłębianie znajomości zagadnień niemcoznawczych (od 1961 r. wchodziło ono w skład Klubu Inteligencji Katolickiej).

Zmarł 13 XII 1973 w Warszawie. Został pochowany w grobie rodzinnym na Cmentarzu Wojskowym (obecnie Komunalnym) na Powązkach. Był odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu Virtuti Militari, Krzyżem Oficerskim Orderu Polonia Restituta, Krzyżem Niepodległości, trzykrotnie Krzyżem Walecznych i Medalem Wojska.

W 1916 r. w Charkowie zawarł związek małżeński z Marią Otocką. Miał synów: Bolesława (harcerza 20. WDH, zamordowanego przez Niemców w lasach nad Piaśnicą w 1939 r.) i Mieczysława (inżyniera budowy okrętów).

— Bagiński H. *U podstaw organizacji Wojska Polskiego 1908–1914*, W. 1935; Błażejowski *Z dziejów* [biogram]; Leonhard B. *Śp. Henryk Bagiński*, „Tyg. Powsz.” 1974 z 17 lutego; — Bagiński H. *Wspomnienia*, w: „Zarzewie” 1909–1920. *Wspomnienia i materiały*, wybór dok. i przypisy A. Garlicka, W. 1973, s. 174–202; *Rozmawiamy z jednym z organizatorów polskiego harcerstwa, płk. Henrykiem Bagińskim*, „Słowo Powsz.” 1957, nr 53 z 2–3 marca; — dok. w posiadaniu autora: Bagiński H. *Ze wspomnień radomiaka*, mps; Musiański E., Studziński B. *Człowiek, który był własnością narodu. Henryk Józef Bagiński (1888–1973)*, mps.

Marian Miszczuk

BEDNARSKI Wojciech, w zakonie Feliks (1911–2006), dominikanin, profesor doktor habilitowany, harcmistrz,

naczelny kapelan harcerski Diecezji Krakowskiej (1945–1949).

Urodził się 29 X 1911 w Przedrzymicach Małych w pow. żółkiewskim. Był synem Stanisława i Barbary z Benowskich, szlachty zagrodowej gospodarującej na roli. Miał brata Jana, starszego o 17 lat. W czasie I wojny światowej stracił ojca, który – powołany do służby w wojsku austriackim – zmarł w 1917 r. z odniesionych na froncie ran. Wychowywał się pod opieką matki i ojczyma Tadeusza Irzykowskiego. Do szkoły powsz. uczęszczał w rodzinnej miejscowości, a naukę w gimnazjum rozpoczął w 1922 r. w Żółkwi. Tu wstąpił do drużyny harcerskiej przy Bursie Polskiej.

W 1927 r., po V kl. gimnazjum, wstąpił w Krakowie do zakonu dominikanów, otrzymując imię zakonne Feliks. Jako zakonnik w maju 1931 ukończył IV Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza w Krakowie. W 1928 r. złożył pierwszą profesję zakonną, a w 1936 r. otrzymał we Lwowie święcenia kapłańskie. W 1937 r. uzyskał na UJK magisterium z teologii na podstawie pracy dotyczącej rozwoju dogmatów. We wrześniu tegoż roku na polecenie o. Jacka Woronieckiego wyjechał do Rzymu, gdzie studiował na Uniw. św. Tomasza z Akwinu „Angelicum” filozofię i teologię, uzyskując w 1938 r. licencjat, a w 1939 r. – doktorat na podstawie pracy *Doctrina S. Thomae Aquinatis de passionibus Christi*. Wrócił do Polski i na UJ nostryfikował swój doktorat.

Na początku września 1939 wyjechał do Lwowa, gdzie był najpierw pomocnikiem kapelana w szpitalu wojskowym na Łyczakowie, a następnie pracował z ministrantami i uczył religii. Zagrożony wywiezieniem na Sybir, przeniósł się w 1941 r. do Żółkwi, gdzie przez rok uczył religii i propedeutyki filozofii na tajnych kompletach licealnych i gimnazjalnych. We wrześniu 1943 wyjechał do Krakowa, tam wykładał klerikom teologię moralną i prowadził wraz z prof. Stefanem Swie-

żawskim tajne kursy tomistyczne. Opiekował się również ministrantami. Od 1945 r. wykładał propedeutykę filozofii w Liceum św. Jacka w Krakowie. W marcu tegoż roku został naczelnym kapelanem harcerskim Archidiecezji Krakowskiej. 15 VI 1947 otrzymał stopień podharcymistrza. W 1948 r. został przeniesiony do Poznania. Później wyjechał do Warszawy, tu uczył w liceum religii i propedeutyki filozofii. Funkcję kapelana pełnił do podporządkowania harcerstwa ZMP w 1949 r. W tymże roku został profesorem i kierownikiem katedry etyki na Wydz. Filozoficznym KUL. Na tym stanowisku był następcą ks. bpa Stefana Wyszyńskiego, a poprzednikiem ks. Karola Wojtyły, przy czym wraz z przyszłym papieżem uczył w KUL równoległe w l. 1954–1956 (nawiązała się wówczas między nimi serdeczna więź). We wrześniu 1954 zakończył rozpoczęty w 1939 r. w Krakowie przewód habilitacyjny (przygotował pracę pt. *Metoda etyki wychowawczej w świetle epistemologicznych zasad św. Tomasza z Akwinu*). W 1957 r. otrzymał tytuł docenta.

W czerwcu 1956 Papieska Akademia Teologiczna w Rzymie mianowała go swoim członkiem korespondentem. W październiku tegoż roku wyjechał do Rzymu, gdzie został profesorem teologii moralnej na Wydz. Teologicznym „Angelicum”. Otrzymał najwyższy zakonny tytuł naukowy – magisterium św. teologii (1959). Obowiązki profesora pełnił do 1986 r. W pracy naukowej starał się być wiernym uczniem o. J. Woronieckiego, ujmując teologię moralną i etykę pod kątem jej zastosowania w wychowaniu. W jego dorobku znajduje się osiem tomów przekładów oraz komentarza do *Sumy Teologicznej* św. Tomasza, a także dziewięć rozpraw, w tym m.in. *Wychowanie młodzieży dorastającej*, w której to pracy jeden z rozdziałów poświęcił wychowaniu harcerskiemu.

Obok aktywności naukowej uczestniczył w innych pracach Kościoła. Od 1961 r. był konsultorem Papieskiej Komii-

sji Kościołów Wschodnich dla przygotowania Soboru Watykańskiego II, a od 1963 r. rzeczoznawcą tegoż soboru i zaprzysiężonym doradcą ds. seminariów, studiów i wychowania chrześcijańskiego. Współpracował przy redagowaniu dokumentów i opublikował sprawozdania z obrad soborowych. W czasie ostatnich siedmiu lat pobytu w Rzymie należał do Komisji Kongregacji Nauki Wiary. Pełnił obowiązki sekretarza generalnego i współpracownika abp. Józefa Gawliny w komisji przygotowującej obchody Milenium w Rzymie. Od 1979 r. pełnił funkcję głównego postulatora beatyfikacji królowej Jadwigi.

Równocześnie kontynuował działalność harcerską. W 1960 r. został przyjęty w poczet instruktorów ZHP we Francji z przydziałem do Harcerskiego Ośrodka Szkoleniowego „Tatry” w Urbés (Haut Rhin), a 10 II 1965 otrzymał stopień harcistrza. Niemal co roku część wakacji spędzał na obozach harcerskich. Uczestniczył w międzyz. zlotach harcerskich. Zorganizował ognisko harcerskie w Castel Gandolfo, w czasie którego gawędę wygłosił Jan Paweł II (19 VIII 1982). Z racji szczególnej bliskości z Janem Pawłem II w „Angelicum” nazywano go „przyjacielem Papieża”.

W l. 1982–1993 przebywał w konwencie Santa Maria Maggiore w Rzymie. Wrócił do Polski w 1993 r. Zamieszkał w klasztorze dominikanów w Krakowie. Był kapłanem żeńskiego III zakonu. Chętnie spotykał się z harcerzami, często w kościele św. Idziego.

Zmarł 1 II 2006. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim w kaplicy grobowej dominikanów.

W 1971 r. Il Centro Letterario del Lazio – propagujące ideał jedności kultury i przyjaźni między ludźmi – przyznało mu złoty medal, a w 1972 r. – dyplom członkowski. W 1975 r. na zakończenie Roku Wiary otrzymał od papieża Pawła VI srebrny medal jubileuszowy. Był doktorem honoris causa Wydz. Filozofii Chrześcijańskiej ATK w Warszawie.

— Hejmo K. S. O. *Feliks Bednarski OP. Sylwetki Polaków w Rzymie*, „Kronika Rzymska” 1983, nr 5, s. 18–20; Wichrowicz J. O. *Feliks Wojciech Bednarski OP*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1994, nr 1, s. 169–192; Wojtycza J. O. *Feliks Wojciech Bednarski OP. Pożegnanie*, „Gaz. Wyb.” 2006, nr 37 z 13 lutego, dod. „Kraków”, s. 8; — Młynarski M. *Moja służba w ZHP 1945–1948*, Kr. 2000, s. 98; Szczęsny W. B. [pseud. F. W. Bednarskiego] *W kręgu wspomnień harcerskiej piosenki*, L. [1982]; — inf. uzyskane przez autora od o. F. W. Bednarskiego.

Janusz Wojtycza

BESZCZYŃSKI Feliks Jan (1898–1968), elektromonter, urzędnik, działacz harcerski, hufcowy Hufca Szarych Szeregów w Toruniu (1940–1943).

Urodził się 30 V 1898 w Chełmży. Był synem Jana (mistrza krawieckiego) i Marii z Lewandowskich. Uczył się w siedmioklasowej szkole powsz. W 1913 r. podjął naukę w szkole zawodowej Zakładów Elektrycznych w Toruniu, którą ukończył w 1917 r. jako elektromonter. Jednocześnie w ramach przysp. wojsk. został przeszkolony jako lotnik, a następnie na kursie techników lotniczych jako mechanik silników lotniczych.

W 1917 r. był współzałożycielem 1. Drużyny Skautowej (DS) im. Tadeusza Kościuszki w Toruniu, w której krótko pełnił funkcję przybocznego. We wrześniu tegoż roku został powołany do armii pruskiej i w stopniu szeregowca służył w 14. pułku lotniczym na froncie francuskim. Rok później zachorował, był leczony w Halle i w lutym 1919 został zwolniony z wojska. Wrócił do Torunia, gdzie podjął pracę montera w Zakładach Elektrycznych. Następnie uzyskał zatrudnienie w Podmagistracie jako urzędnik (od stycznia 1920) i asystent (od października 1921), później pracował jako sekretarz Pomorskiego Urzędu Wojew. (od kwietnia 1922).

Od końca sierpnia 1922 do końca czerwca 1926 był zatrudniony jako sekretarz Zarządu Głównego Pomorskiej Elektrowni Krajowej „Gródek” na Wdzie.

Kiedy w sierpniu 1919 l. DS w Toruniu została podzielona na trzy drużyny, objął funkcję drużynowego (komendanta) jednej z nich. W końcu tegoż roku został dowódcą samodzielnej kompanii harcerek Zachodniej Straży Obywatelskiej, która prowadziła działania porządkowe i przygotowywała miasto do przejścia go przez WP. W sierpniu 1920 został kierownikiem skarbnicy Komendy Chorągwi, na początku 1921 r. – komendantem drużyn pozaszkolnych: 1. Drużyny im. T. Kościuszki oraz 2. Drużyny im. Mikołaja Kopernika, a w poł. tegoż roku – skarbnikiem Komendy Harcerskich Drużyn Pomorza. W październiku 1921 ustąpił z zajmowanych funkcji. W 1924 r. był skarbnikiem i gospodarzem „Ogniska” w Komendzie Hufca Męskiego w Toruniu. W następnym roku zaprzestał czynnej pracy harcerskiej.

W sierpniu 1926 zatrudnił się w Zarządzie Miejskim Elektrowni-Gazowni i Tramwajów w Toruniu. W grudniu tegoż roku przeszedł na stanowisko kierownika działu reklamacji Elektrowni i Gazowni Miejskiej. Jesienią 1929 odbył ćwiczenia wojskowe. W styczniu 1937 podjął pracę w Zarządzie Miejskim w Toruniu.

W l. 1935–1939 kontynuował pracę harcerską jako członek Komisji Rewizyjnej Zarządu Okręgu Pomorskiego ZHP. Był też przewodniczącym KPH przy 1. Drużynie Harcerzy, funkcję tę pełnił do wybuchu wojny. Został mianowany działaczem harcerskim (22 IV 1938). Był instruktorem śpiewu w Komendzie Pomorskiej Chorągwi Harcerzy.

Na początku sierpnia 1939 został powołany na ćwiczenia wojskowe, a w trakcie ich odbywania zmobilizowany jako szeregowy pospolitego ruszenia. Walczył w obronie twierdzy Modlin i tam dostał się do niewoli niemieckiej, z której został zwolniony 14 X 1939. Od listopada pracował

wał w administracji Elektrowni Toruń. Wiosną 1940 objął po hm. Władysławie Sieradzkim toruński hufiec Szarych Szeregów i kierował nim do chwili aresztowania w lipcu 1943. Po raz pierwszy został aresztowany 17 XII 1941. Trafił wtedy do obozu koncentracyjnego w Stutthofie, gdzie jako zakładnik przebywał dwa miesiące. Po zwolnieniu z obozu w lutym 1942 wrócił do pracy w Elektrowni Toruń. Rozpracowanie przez okupanta struktur Szarych Szeregów na Pomorzu było przyczyną jego ponownego aresztowania w dniu 17 VII 1943. Poprzez więzienia w Toruniu i Gdańsku trafił do obozu koncentracyjnego Auschwitz, a następnie do Mauthausen oraz jego filii w Melk i Gusen.

Uwolniony z obozu przez wojska amerykańskie, w czerwcu 1945 wrócił do Torunia i już na początku lipca podjął pracę w Elektrowni Miejskiej. W 1946 r. przeniósł się do Elektrowni Bydgoszcz-Jachcice. W październiku tegoż roku został przeniesiony do Torunia na stanowisko kierownika Oddziału Sprzedaży Energii Elektrycznej, na którym pozostawał do końca 1949 r. Następnie przez dwa lata był kierownikiem Rejonu Toruń Zakładu Zbytu Energii w Bydgoszczy. W 1952 r. organizował Miejskie Przedsiębiorstwo Inkasa, a potem objął funkcję jego kierownika. W lutym 1954 nieoczekiwanie zwolniono go z pracy, jednak po odwołaniu został przywrócony (na inne niż poprzednio stanowisko). W wyniku reorganizacji w kwietniu 1958 przeniesiono go do Zakładu Energetycznego Toruń, gdzie pracował do końca lutego 1965.

Od 1915 r. roku należał do Tow. Śpiewaczego „Lutnia”. Poza działalnością artystyczną (jako tenor) pełnił w „Lutni” różne funkcje, m.in. wiceprezesa (1927–1932) i prezesa (1933–1949). Organizował koncerty na terenie Pomorza, a także ogólnopolskie, np. w Warszawie (1924), Poznaniu (1928) oraz Katowicach (1932). W okresie międzywojennym przez wiele lat był wiceprezesa i prezesa Okręgu

Toruń Związku Śpiewaczego, a po wojnie – wiceprezesem Pomorskiego Związku Śpiewaczego. W l. 1945–1947 należał do Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych. Od lutego do czerwca 1946 był członkiem i przewodniczącym Koła Stronnictwa Pracy przy Elektrowni, a potem członkiem PPR i PZPR. Należał do Związku Zawodowego Pracowników Gospodarki Komunalnej, a od 1958 r. do Związku Zawodowego Pracowników Energetyki, Tow. Przyjaźni Polsko-Radzieckiej i Koła Biura Odbudowy Stolicy.

Zmarł 21 I 1968, został pochowany w Toruniu na cmentarzu przy ul. Wybickiego. Był odznaczony Medalem Niepodległości (1937), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1938), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1937), Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę (1938), Odznaką Zasłużonego Działacza Kultury, Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego (1966), Odznaką Honorową Zjednoczenia Polskich Zespołów Śpiewaczych i Instrumentalnych: I st. z wieńcem laurowym (1960), I st. (1955) i II st. (1927). Został także wyróżniony Nagrodą Min. Kultury i Sztuki (1964) oraz uzyskał tytuł Honorowego Prezesa Tow. Śpiewaczego „Lutnia”. W 1967 r. otrzymał medal z okazji 50-lecia członkostwa w „Lutni”.

W 1927 r. zawarł związek małżeński z Marią Kromp (1898–1985). Miał syna Edwarda (ur. 1943, policjanta).

— Jabrzemski *Harcerze*; Jankowski *Harcerstwo Pomorza*; *Szare Szeregi* [błędnie podano, że był harcmistrzem]; — „Monitor Polski” 1938, nr 220 z 26 września; „WU” 1938, nr 4; — AAN: zesp. ZHP, sygn. 1289, 1317, 1330; AP w T.: zesp. AMTD, sygn. 670/16; Arch. Zakładu Energetycznego w T.: akta osobowe,teczka B 22; CAW: teczka MN 16 III 1937; — inf. syna Edwarda Beszczyńskiego i wnuka Marci na Beszczyńskiego z lipca 2002.

Lesław J. Welker

BRAUNOWA z Millerów Henryka, pseud. Biały Ren (1871–1954), nauczycielka, harcmistrzyni, hufcowa hufców żeńskich w Tarnowie (1921) i Nisku (1923–1925), komendantka Krakowskiej Chorągwi Żeńskiej (1926–1930).

Urodziła się 15 VII 1871 w Odessie na Ukrainie, była córką Konstantego (herbu Prus II, lekarza, z powodu działalności niepodległościowej zmuszonego do emigracji) i Seweryny z Żulińskich (zm. ok. 1873, stryjecznej siostry Romana Żulińskiego, członka ostatniego Rządu Narodowego z l. 1863–1864 r., straconego razem z Romualdem Trauguttem na stokach warszawskiej Cytadeli).

Po śmierci rodziców wychowywali ją krewni mieszkający w Jałowie na Podolu. Ukończyła Gimnazjum ss. Urszulanek w Tarnowie. W Krakowie złożyła państwowy egzamin nauczycielski. Znała kilka języków obcych: rosyjski, niemiecki, francuski, a także angielski i łacinę. Pływała, wiosłowała i jeździła konno, grała na fortepianie i pięknie śpiewała. Pracę zawodową rozpoczęła jako nauczycielka jęz. francuskiego w domach ziemiańskich na Podolu. W 1898 r. zamieszkała z mężem w Dąbrowie Tarnowskiej. Działała w TSL (m.in. jako przewodnicząca koła w Dąbrowie Tarnowskiej, a później wiceprezes okręgu w Tarnowie) i w TG „Sokół”. Brała udział w sokolim Zlocie Grunwaldzkim w Krakowie w 1910 r. Organizowała przedstawienia teatralne o tematyce patriotycznej (w których sama także występowała). Ok. 1913 r. zamieszkała w Tarnowie w tzw. Białym Domu na Małej Strusinie 2 (obecnie Narutowicza 37).

W 1914 r., po wybuchu wojny, organizowała pomoc tarnowskich skautek dla Legionów Polskich (skautki prowadziły kuchnie, biura, pralnie, szwalnie, magazyny i pocztę, zajmowały się służbą sanitarną i opiekowały rannymi). W okresie inwazji rosyjskiej w 1915 r. uchroniła od zniszczenia księgozbiór biblioteki TSL w Tarnowie, lokując go we własnym do-

mu. W 1917 r. weszła w skład tarnowskiego Patronatu Harcerskiego, który wspierał działalność skautową. Uczestniczyła w protestach społecznych w związku z zapowiadaniem przyłączenia do Ukrainy Chełmszczyzny i części Podlasia – na podstawie pokoju brzeskiego z lutego 1918 r. Pod koniec wojny weszła w skład tajnego Komitetu Narodowego w Tarnowie, który 1 XI 1918 przyjął kapitulację garnizonu austro-węgierskiego.

Od lutego do października 1921 była hufcową Hufca Żeńskiego w Tarnowie. W tym czasie organizowała wiele amatorskich przedstawień teatralnych. Syn Jerzy napisał specjalnie dla niej *Szopkę harcerską*, a tarnowski nauczyciel Jan Majcher sztukę pt. *Harcerze*. Po przeniesieniu się z mężem do Niska założyła i prowadziła tam drużynę żeńską (1921–1924) i hufiec żeński (1923–1924). Z datą 9 XI 1921 otrzymała stopień przodownicy, a 22 XII 1923 – podharc mistrzyni (po zmianie systemu stopni instruktorskich w grudniu 1927 r. równoważny ze stopniem harcmistrzyni).

Po zamieszkaniu w Krakowie od kwietnia 1925 była zastępczynią komendantki Krakowskiej Chorągwi Żeńskiej, pełniąc jednocześnie funkcję referentki komendy chorągwi ds. gospodarczych. W grudniu tegoż roku weszła w skład Zarządu Oddziału Krakowskiego ZHP jako referent gospodarczy. Od kwietnia 1926 do czerwca 1930 była komendantką Krakowskiej Chorągwi Żeńskiej (w tym czasie nastąpił znaczący rozwój organizacyjny chorągwi). W l. 1929–1933 była członkinią NRH, od 1930 do 1932 r. – referentką skarbową chorągwi, od 1930 r. wchodziła w skład chorągwianej komisji prób na drużynową. W l. 1930–1933 była zastępczynią przewodniczącego Zarządu Oddziału Krakowskiego ZHP.

Organizowała kursy z zakresu obozownictwa oraz działalności gospodarczej w drużynach. Prowadzone przez nią plaćcówki obozowe odznaczały się sprawn-

ością organizacyjną, estetyką, znakomitą pionierką, urozmaiconymi grami i ćwiczeniami, ciekawą obrzędowością, a ponadto wykorzystaniem elementów folkloru. W 1926 r. była komendantką zgrupowania kursów w Waksmundzie, a w 1927 r. – polsko-jugosłowiańskiego obozu pokazowego w Jugosławii (w Dalmacji), mającego na celu zapoznanie jugosłowiańskich skautek z harcerskimi metodami pracy. W lipcu 1929 prowadziła kurs drużynowych w Słobódce na Wileńszczyźnie, w sierpniu 1930 – drużynę artystyczną na zlocie drużynowych w Kiełpinach, w 1931 r. – obóz chorągwi w Janowicach, a w lipcu 1933 (z hm. RP Marią Wocalewską) – kurs harcerski dla urszulanek w Koszycach k. Tarnowa.

Wspólnie z córką Jadwigą przygotowała inscenizację obrzędu „sobótki” oraz występy krakowskiej drużyny artystycznej na stadionie w Pradze podczas Złotu Skautów Słowiańskich w 1931 r. W tymże roku uczestniczyła w VII Światowej Konferencji Instruktoerek Skautowych na Buczu. Była tam komendantką podobozu drużyn artystycznych. Opracowała wówczas melodię do *Pieśni braterstwa* (*Hej, przed nami bramy świata*). Wykorzystała w tym celu muzykę autorstwa swego ojca. Słowa *Pieśni* napisał jej syn Jerzy (utwór ten przetłumaczono na wiele języków i stał się międzynarodowym hymnem skautek). Była autorką scenariusza centralnego ogniska na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935. W tymże roku, po śmierci męża, przeszła do Chorągwi Wołyńskiej. Towarzyszyła córce Jadwidze w jej życiu młodej aktorki, przenosząc się wraz z nią z miasta do miasta (Warszawa, Lublin, Łuck, Bydgoszcz).

Z harcerstwem zetknęła się stosunkowo późno, ale dzieliła wszystkie trudy życia obozowego na równi z dziewczętami. Kształtowała wśród młodzieży harcerskiej umiłowanie pieśni oraz propagowała kult piękną i estetyki w wychowaniu. Zmarła

25 III 1954 w Częstochowie, gdzie pochowano ją na cmentarzu św. Rocha. Została odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi i harcerską odznaką Za Zasługę (1926).

W 1898 r. wyszła za mąż za Karola Brauna (1868–1935, notariusza, działacza społecznego, m.in. prezesa TG „Sokół” w Dąbrowie Tarnowskiej). Miała czworo dzieci, wszystkie przez pewien czas pełniły służbę w szeregach harcerskich. Syn Kazimierz (1899–1920), legionista i lotnik, porucznik WP, odznaczony Srebrnym Krzyżem Virtuti Militari, zginął w katastrofie lotniczej w czasie lotu ćwiczebnego. Syn Jerzy (zob. t. 2) był m.in. autorem pieśni *Płonie ognisko i szumią knieje*. Syn Juliusz (1904–1990), prawnik, adwokat, profesor doktor habilitowany, specjalista w zakresie ochrony środowiska, więziony w okresie okupacji i latach stalinizmu, przejął po Jerzym kierownictwo Hufca Męskiego w Tarnowie. Córka Jadwiga (1907–1996, zamężna Domańska) była aktorką, w czasie II wojny światowej, po przejściu obozów syberyjskich, założyła i prowadziła Teatr Dramatyczny 2. Korpusu Polskiego, a po wojnie była działaczką kulturalną kanadyjskiej Polonii.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzy nie i harcmistrze*, s. 18; — Gaweł *Harcerska sztafeta*, cz. 1, s. 4 [błędny rok urodzenia i śmierci]; tenże *Pokłon tym, którzy tworzyli*, s. 37 [błędny rok urodzenia i śmierci]; *Harcerki 1911–1939*; Leonhard *Kalendarium*; Mileska *Materiały do historii*, t. 2; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 97; Żychowska M. *Harcerstwo Ziemi Tarnowskiej 1910–1939*, Tarnów 1992; też *Jerzy Braun (1901–1975), harcerz, poeta, filozof, publicysta*, [Kościan] b.r.w.

Jadwiga Skiba

BRZEZIŃSKI Kazimierz Paschalis, pseud. Leon, Karaś (1920–1944), buchalter, podharcmistrz, komendant Hufca Mokotów Dolny (1941–1942) oraz Bojo-

wych Szkół na Mokotowie w Chorągwi Warszawskiej Szarych Szeregów „Ul Wisła” (1942–1944), współorganizator Harcerskiej Poczty Polowej w Powstaniu Warszawskim.

Urodził się 17 V 1920 w Prążewie k. Ciechanowa. Był synem Stefana (krawca) i Konstancji z Blankiewiczów. Miał braci: Ryszarda, pseud. Wand (1923–1986, krawca i pracownika firmy budowlanej, harcerza Szarych Szeregów, żołnierza 1. kompanii Zgrupowania „Zaremba-Piorun” AK w Powstaniu Warszawskim) i Zbigniewa (1927–2005, absolwenta gimnazjum handlowego, harcerza 54. WDH i Szarych Szeregów, żołnierza kompanii zmotoryzowanej NSZ i 2. kompanii batalionu „Miłosz” w Powstaniu Warszawskim) oraz siostrę Janinę (1925–1980, urzędniczkę, kolporterkę prasy w Szarych Szeregach). Uczęszczał do Szkoły Powsz. nr 98, a następnie do Szkoły Handlowej w Warszawie, zdobywając zawód buchaltera. W 1934 r. wstąpił do 54. WDH im. Władysława Jagiełły przy Szkole Rodzin Wojskowych (al. Szucha 29). Według opinii rówieśników pięknie śpiewał i mimo wrodzonych wad fizycznych był pogodny, ambitny i wytrwały.

Po klęsce wrześniowej w 1939 r. nawiązał kontakt z Henrykiem Łukaszewskim i jego żoną pfm. Romaną Łukaszewską. Dnia 11 XI 1939 w ich mieszkaniu złożył przysięgę i przystąpił do struktur Szarych Szeregów. W 1940 r. odtworzył konspiracyjną 54. WDH o krypt. MD-100 i został jej drużynowym w ramach Hufca Mokotów Dolny Okręgu Południe Chorągwi Warszawskiej („Ul Wisła”). Pod koniec 1940 r. drużyna „MD-100” weszła w skład Organizacji Małego Sabotażu „Wawer”, a od czerwca 1941 jej członkowie prowadzili obserwację ruchu wojsk niemieckich kierowanych na wschód.

Ścisłe kontakty służbowe w zakresie kolportażu i łączności Brzeziński utrzymywał od jesieni 1940 z zastępem żeńskim Szarych Szeregów działającym w Hufcu

Mokotów Dolny, od 1941 r. współpracował z Grupą Wykonawczą przy Komendzie Chorągwi Warszawskiej, a od maja 1943 – z Grupą Wykonawczą przy Głównej Kwaterze Szarych Szeregów „Pasiece”. W mieszkaniu przy ul. Wilczej 44 prowadził zbiórki konspiracyjne, punkt przerzutu prasy konspiracyjnej i punkt kontaktowy, odbywały się tu szkolenia z zakresu broniostwa, kursy sanitarne i łączności. Prawdopodobnie w okresie pomiędzy listopadem 1941 a listopadem 1942 Brzeziński był komendantem Hufca Szarych Szeregów Mokotów Dolny. Od listopada 1942 pełnił funkcję komendanta Bojowych Szkół na Mokotowie. Ukończył kurs Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty „Agricola”, uzyskując stopień kaprała podchorążego. Po ukończeniu kursu „Szkoła za lasem” w styczniu 1943 został mianowany podharcmistrem z zaliczeniem służby od 3 V 1942.

W dniu 1 VIII 1944 współorganizował (pod kierunkiem hm. Kazimierza Grenady, pseud. Granica) w mieszkaniu przy ul. Wilczej 44 siedzibę „Pasieki” (Głównej Kwatery Szarych Szeregów Warszawa-Południe). Uczestniczył w powołaniu 2 VIII 1944 Harcerskiej Poczty Polowej w Śródmieściu Południowym, której Oddział Poczty mieścił się w budynku szkolnym przy ul. Wilczej 41. Ponadto zaangażował się w służbę zaopatrzenia w ramach kwaterymistrzostwa „Pasieki”. W mieszkaniu jego rodziców na początku drugiej dekady września 1944, po przejściu z części północnej Śródmieścia, zamieszkał Naczelnik Szarych Szeregów hm. Stanisław Broniewski, pseud. Orsza.

24 IX 1944 podczas wyprawy po wodę na ul. Poznańską w wyniku ostrzału z granatnika Brzeziński został ciężko ranny. Dotarł do punktu sanitarnego, prawdopodobnie przy ul. Poznańskiej 11 i tam z powodu obrażeń zmarł. Został pochowany na cmentarzu powstańczym na podwórzu przy ul. Wilczej 41 we wspólnej mogile z Olgierdem Radomskim. 5 V 1945 doko-

nano jego ekshumacji i przeniesiono zwłoki do grobu na Powązkach Wojskowych w Warszawie.

— *Brzeziński Kazimierz*, w: *Wielka ilustrowana encyklopedia Powstania Warszawskiego*, t. 5, *Wykaz uczestników-żołnierzy Powstania Warszawskiego*, red. nauk. P. Rozwadowski, W. 2002, s. 84 [błędne miejsce śmierci: Hoża 64]; — Borkiewicz-Celińska A. *Batalion „Zośka”*, W. 1990, s. 82; Borkowski J. *Relacja Marianny Mroczkowskiej ps. „Magda”, „Barbara” dotycząca służby harcerskiej w Powstaniu Warszawskim*, „Niepodległość i Pamięć” 2003, nr 23, s. 119, 129, 132; tenże *Podharcistrz „Sikora” – instruktor Szarych Szeregów i twórca powstańczych pieczętek*, „Mat. Historyczne Stowarzyszenia Szarych Szeregów” 2008, nr 86, s. 25, 26, 27; Broniewski *Całym życiem*; Ozimek S. *Łącznicy z wysp wolności*, „Pocztą Polska” 2006, nr specjalny z 1 sierpnia, s. 5; *Szare Szeregi* [błędne miejsce śmierci]; *Związek Harcerstwa Polskiego w konspiracji*. Ul „Wisła” *Warszawska Chorągiew Szarych Szeregów X 1939 r.–VII 1944 r. (organizacja)*, oprac. M. Ł. Michałowski, W. 1998; — AP m. st. W.: Mroczkowska M. *Jak pamiętam zastęp „Włóczągów”*, w: *Łącznicy „Pasieki” (Grupa Wykonawcza)*, mps, [W.] b.d., s. 34, 152, 158; Mat. S. Broniewskiego, teczka nr 2, „Ul Wisła”, Rozkaz L. 2/44 hm. B. Prawdzica [Stefana Mirowskiego], komendanta „Ula Wisła” z 4 II 1944 [kopia]; — inf. Lecha Brzezińskiego, Iwony Wasilewskiej, Wandy Grodzińskiej, Joanny Masiór, Anny Mizikowskiej, Krystyny Tarasiewicz, Marii Tarasiewicz, Marii Urbas, Zofii Zaborskiej.

Julian Borkowski

BUBLEWSKI Witold, pseud. Wybicki, Rybicki (1904–2007), harcmistrz, jachtowy kapitan żeglugi morskiej, kierownik Wydziału Drużyn Żeglarskich Głównej Kwatery Harcerzy (1931–1939), twórca harcerskiego wychowania wodnego.

Urodził się 20 VI 1904 w Kamyszynie n. Wołgą. Był synem Franciszka (1875–

–1917, zesłańca, doktora weterynarii i ichtiologa, Głównego Zarządcy Rybołówstwa na dolnej Wołdze) i Wandy z Lutkiewiczów (1880–1946, nauczycielki języków obcych, dyrektorki gimnazjum). Miał brata Olgierda (1905–1945, członek Harcerskiego Kręgu Morskiego, żołnierza AK, który zginął nad Nysą Łużycką, walcząc w szeregach WP) oraz dwie siostry: Wandę (zameżną Kalinowską, 1904–1993, nauczycielkę, absolwentkę UW) i Marię (zameżną Frelek, 1907–1991, nauczycielkę, absolwentkę Państw. Seminarium Nauczycielskiego w Warszawie).

Po śmierci ojca, który zginął w Iranie, przejął opiekę nad matką i trojgiem rodzeństwa. W Carycynie (później Stalingrad, obecnie Wołgograd), gdzie mieszkał oraz uczył się w gimnazjum, założył w 1917 r. zastęp polskich skautów i pływał z kolegami łodzią po Wołdze. W 1919 r. przyjechał z rodziną do Polski i zamieszkał w Wołominie, a później w Warszawie. Podjął dalszą naukę i służbę harcerską w 39. WDH im. Józefa Wybickiego. Zdobywał w niej kolejne stopnie i pełnił funkcje do drużynowego włącznie. Ze swoim harcerskim plutonem uczestniczył w wojnie bolszewickiej, m.in. zakładając polową linię telefoniczną z Radzimina do Zielonki.

W 1924 r. ukończył Państw. Szkołę Budowlaną, ale nie znalazł pracy w wyuczonym zawodzie. Zatrudnił się w bursie dla chłopców (sierot po poległych żołnierzach). Do bursy przeniosła się też prowadzona przez niego 39. WDH.

Stopień instruktorski przodownika uzyskał 31 V 1924. W tymże roku odbył kurs morski w Harcerskim Hufcu Syberyjskim na Helu. Zainicjował unifikację programową i metodyczną drużyn wodnych w ZHP. W 1926 r. przeszedł do pracy w Lidze Morskiej i Rzecznej, w której był zatrudniony do wybuchu wojny. Rozkazem z dnia 26 IX 1927 r. otrzymał stopień podharcemistrza (po zmianie systemu stopni instruktorskich w grudniu 1927 równoznaczny ze stopniem harcmistrza).

W l. 1927–1929 odbył służbę wojskową w 76. pp w Grodnie.

W 1930 r. został kierownikiem Ref. Drużyn Morskich w Wydz. Wych. Fiz. GKM, rok później – kierownikiem samodzielnego Wydz. Drużyn Żeglarskich Głównej Kwatery Harcerzy (GKH), którą to funkcję pełnił do wybuchu wojny. Ponadto był wizytatorem GKH dla Pomorskiej Chorągwi Harcerzy (1931–1933) oraz członkiem komisji GKH: Dyscyplinarnej (1933–1934, 1937–1939) i Osobowej (1934–1937). W 1931 r. uzyskał stopień jachtowego kapitana żegluga morskiej. Wydał książkę *Kajakiem na szlaku wodnym* (W. 1931) i zainicjował powstanie serii wydawniczej „Harcerska Biblioteka Drużyn Żeglarskich”, obejmującej 13 tomików adresowanych do drużyn wodnych, dotyczących zagadnień programowych, metodycznych i technicznych. W 1932 r. był komendantem krajowego Zlotu Harcerzy Wodnych w Garczynie k. Kościerzyny, na który przybyło blisko 2000 uczestników. W następnym roku na IV Jamboree w Gödöllő na Węgrzech był komendantem samodzielnego podobozu żeglarskiego, a jego 39. WZDH zajęła I miejsce w zawodach wodniackich.

W kwietniu 1934 zainicjował wydawanie harcerskiego miesięcznika „Żeglarz”, który ukazywał się do wybuchu wojny. Opublikował w prasie harcerskiej („Harcercz”, „Na Tropie”, „Czuj Duch”, „Żeglarz”) ponad 300 artykułów związanych z problematyką wychowania morskiego i ruchem harcerskich drużyn wodnych. Był komendantem 10 obozów swojej drużyny oraz 16 kursów szkoleniowych w harcerskich ośrodkach morskich w Jastarni i w Gdyni. Doskonalił swoje umiejętności żeglarskie w licznych rejsach. Był inicjatorem zakupu szkunera „Petrea” i przebudowy go na harcerski żaglowiec „Zawisza Czarny” w 1934 r. W 1935 r. z jego inicjatywy powstała „Harcerska szkoła pod żaglami” na „Zawiszy Czarnym” pod dowództwem gen. Mariusza Zaruskiego.

Według jego projektu zatwierdzona została harcerska bandera. W l. 1936–1939 był członkiem NRH.

W 1939 r. ukończył Wydz. Prawa i Nauk Ekonomiczno-Społecznych UW. W sierpniu tegoż roku został zmobilizowany. Jako dowódca plutonu walczył w obronie Płocka, Warszawy i Modlina, gdzie został ranny. Po rekonwalescencji podjął pracę w konspiracji. Był zastępcą komandora Harcerskiego Kręgu Morskiego (HKM), którym dowodził M. Zaruski. Po tragicznej śmierci Zaruskiego został komandorem HKM. Działał pod pseud. Wybicki i Rybicki w organizacji „Alfa” – konspiracyjnej komórce Marynarki Wojennej AK. Na zlecenie jej dowództwa opracował z grupą harcerskich żeglarzy program wychowania morskiego młodzieży (program ten w l. 1946–1949 realizowało Państw. Centrum Wychowania Morskiego w Gdyni). W 1944 r. był członkiem Rady Programowej Głównej Kwatery Szarych Szeregów. W Powstaniu Warszawskim walczył na Żoliborzu.

Po wojnie zamieszkał w Sopocie. Razem z gronem żeglarzy pływających przed wojną z gen. M. Zaruskim stworzył nieformalny komitet uczczenia pamięci tego wybitnego Polaka (komitet zajął się odnalezieniem w ZSRS żony generała Izabeli i sprowadzeniem jej do Polski, odbudową willi Zaruskich w Warszawie, a także sprawą nadania basenowi jachtowemu w Gdyni imienia Zaruskiego). W 1945 r. został szefem Delegatury Morskiej Biura Kontroli Prezydium KRN. W 1946 r. był pełnomocnikiem Min. Żeglugi ds. uruchomienia portów w Darłowie i Kołobrzegu oraz koordynacji Urzędu Morskiego w Szczecinie. Współpracował z min. Eugeniuszem Kwiatkowskim: zawodowo przy odbudowie i rozbudowie morskich portów oraz społecznie w ZHP, tworząc w Gdańsku struktury organizacyjne chorągwi harcerek i harcerzy. Był zastępcą przewodniczącego Zarządu Okręgu ZHP w Gdańsku. Skutecznie działał w sprawie

odbudowy flotyli jachtów harcerskich i reaktywowania Centrum Wych. Morskiego (CWM) w Gdyni. Razem z E. Kwiatkowskim utworzył Związek Miast i Gmin Morskich, mający na celu rozwój gospodarki morskiej na Pomorzu.

W l. 1948–1951 był naczelnym dyrektorem Żeglugi Bałtyckiej „Gryf” w Szczecinie. Uruchomił w tym czasie żeglugę przybrzeżną na Zalewie Szczecińskim i w Zatoce Gdańskiej, a także utworzył dwie nowe firmy: Żeglugę Szczecińską i Żeglugę Gdańską. Później pracował w Centralnym Zarządzie Polskiej Marynarki Handlowej, Polskim Ratownictwie Okrętowym w Gdyni, Polskim Rejestrze Statków w Gdańsku i Centralnym Biurze Konstrukcji Okrętowych „Centromor” w Gdańsku. Z tej ostatniej firmy w wieku 70 lat przeszedł na emeryturę.

W l. 1958–1961 był członkiem Zespołu Morskiego Kierownictwa Harcerskich Drużyn Wodnych Głównej Kwatery Harcerstwa, a w l. 1959–1969 – społecznym komendantem CWM w Gdyni. Na Konferencji Żeglarskiej ZHP w 1959 r. został powołany ponownie na komandora HKM. W 1960 r. zainicjował pozyskanie dla ZHP jachtu „Zawisza Czarny II”. W 1961 r. mianowano go przewodniczącym Rady Wychowania Morskiego ZHP. W 1963 r. ukończył Wydz. Transportu Morskiego Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Sopocie. W tej uczelni odbył również studia doktoranckie. W 1978 r. wstąpił do Harcerskiego Kręgu Seniorów „Korzenie” Chorągwi Gdańskiej. W 1981 r. był delegatem Chorągwi Gdańskiej na VII Zjazd ZHP w Warszawie, który rozpoczął przemiany ideowe w harcerstwie. Był inicjatorem obchodów rocznicy budowy żaglowca „Zawisza Czarny I” i poszukiwań miejsca zatopienia go w Zatoce Puckiej. Do końca życia był Honorowym Komandorem ZHP. W 1997 r. otrzymał stopień kapitana marynarki wojennej. Był aktywnym działaczem Polskiego Tow. Nautologicznego w Gdyni. Z jego inicjatywy w l. 90. XX w.

członkowie Instruktorskiego Kręgu Morskiego w Rzeszowie odnaleźli domniemaną mogiłę M. Zaruskiego w Chersoniu na Ukrainie i w 1997 r. przywieźli do kraju prochy generała, które złożono na cmentarzu na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem. Bublewski był także inicjatorem zorganizowania morskiego pogrzebu Zaruskiego w Gdyni (2001).

Zmarł 22 VII 2007 i został pochowany na Powązkach w Warszawie.

Był odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1984), Krzyżem Walecznych (1939), Złotym Krzyżem Zasługi (1944), Krzyżem Partyzanckim (1959), Krzyżem AK (1979), Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939 (1982), Warszawskim Krzyżem Powstańcym (1984), Medalem KEN (1985), Medalem za Zasługi dla Marynarki Wojennej PRL (1986), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1979) i Rozetą-Mieczami (1985), Pierścieniem Hallera (1996), Łódzką Komandorią Ligi Morskiej (1999), Krzyżem Pro Mari Nostro (2003).

W 2009 r. z inicjatywy CWM ZHP nadano mu tytuł Zasłużony Człowiek Morza i odsłonięto poświęconą mu tablicę w Ogólnopolskiej Alei Zasłużonych Ludzi Morza w Rewie. Z okazji 100. rocznicy urodzin Bublewskiego CWM w Gdyni otrzymało jego imię.

W 1936 r. zawarł związek małżeński z Aleksandrą Terajewicz (1911–1941, ekonomistką, absolwentką Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie). W 1945 r. poślubił Barbarę Medyńską (1921–1986, doktora medycyny, pracownika AM w Gdańsku). Miał córkę Annę (zameźną Winnicką, ur. 1939, doktora farmacji, pracownika AM w Gdańsku, zam. w Sopocie) oraz syna Olgierda (1946–2009, kapitana żeglugi wielkiej, absolwenta Wyższej Szkoły Morskiej w Gdyni).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzynie i harcmistrze*, s. 100; — Duda D. *Witold Bublewski. Nestor wychowania morskiego*, Gdynia

2004; Kuczkowski W. *Pod harcerską banderą*, W. 1995; — „IJB. Biuletyn Harcerskiego Kręgu Morskiego im. gen. Mariusza Zaruskiego przy Podkarpackiej KCh ZHP w Rzeszowie” 1999, nr 11, 2000, nr 15; — inf. córki Anny Winnickiej.

Bogdan Radys

BURMAJSTER Kazimierz, pseud. Burek, Zenon (1909–1962), prawnik, harcmistrz, Komendant Główny Harcerzy w Niemczech (1945–1947), Naczelnik Harcerzy poza granicami Kraju (1948–1951).

Urodził się 17 X 1909 w Warszawie. Był synem Napoleona Jana (pracownika umysłowego) i Anny Emilii z Podczaskich. Kilka lat dzieciństwa spędził w Rosji (od stycznia 1915 do października 1921). Po powrocie do Polski uczęszczał do III Gimnazjum Związku Zawodowego Nauczycieli Szkół Średnich, a od 1924 r. do Gimnazjum Męskiego Tow. im. Jana Zamoyskiego, w którym w 1930 zdał egzamin dojrzałości. W tymże roku wstąpił na Wydz. Prawny UW. Ze względu na stan zdrowia został zwolniony z odbywania służby wojskowej. Złożył egzaminy z dwóch pierwszych lat studiów, ale z powodu trudności materialnych i choroby jesienią 1933 przerwał studia, które wznowił w październiku 1936.

W 1923 r. wstąpił do jednej z najstarszych drużyn harcerskich, 2. WDH im. Tadeusza Rejtana przy Gimnazjum im. J. Zamoyskiego. W grudniu 1923, zgodnie z zaleceniami władz harcerskich dotyczącymi tworzenia mniej licznych drużyn, z częścią harcerzy przeszedł do 4. WDH im. T. Rejtana. W październiku 1926 drużyny zostały połączone i działały dalej jako 2. WDH. Burmajster był kolejno zastępowym, przybocznym i drużynowym 2. WDH (1933) oraz prezesem Koła Starszoharcerskiego „Gromada Rejtaniaków”. Następnie został drużynowym 4. WDH oraz instruktorem Hufca Harcerzy Warszawa-Śródmieście. Z dniem 4 II 1932 został mianowany podharcmi-

BURMAJSTER KAZIMIERZ

strzem, a 10 I 1935 – harcmistrzem. Należał do Klubu Włóczęgów (który rozpoczął działalność jesienią 1932) i był jego aktywnym członkiem jako kierownik sekcji prasowej. Poznał wówczas Stanisława Sedlaczka i Henryka Glassa. W 1936 r. Klub Włóczęgów został przekształcony w Krąg św. Jerzego, którego trzon stanowili harcerze 2. WDH. Burmajster, już wówczas związany ze Stronnictwem Narodowym, był współzałożycielem kręgu, skupiającego członków i sympatyków tegoż Stronnictwa, ONR-ABC i ONR-Falanga.

W listopadzie 1935 został mianowany kierownikiem Wydz. Wyszkożenia Komendy Warszawskiej Chorągwi Harcerzy. Od września 1936 do wybuchu wojny był zastępcą kierownika Wydz. Organizacyjnego, a od 10 IX 1938 – członkiem Komisji Prób na Stopień Podharcmistra i Działacza Głównej Kwatery Harcerzy (GKH). W l. 1937–1939 był członkiem czynnym GKH. W maju 1939 został powołany w skład Komisji Pogotowia Wojennego Harcerzy. W październiku tegoż roku brał udział w zakopywaniu akt osobowych instruktorów w rowach strzeleckich na Saskiej Kępie.

Od października 1939 współorganizował Hufce Polskie – Harcerstwo Polskie (HP). Był pierwszym komendantem Warszawskiej Chorągwi HP, najliczniejszej i najlepiej zorganizowanej. W zespole kierowanym przez hm. RP S. Sedlaczka pracował nad próbami i wymaganiami na stopnie, które ukazały się w 1941 r. jako *Harcerstwo. Zarys postaw ideowych i organizacji. Próby pod redakcją Sasa*. Po aresztowaniu Sedlaczka, w maju 1941 został zastępcą naczelnika HP hm. Witolda Sawickiego. Dopomógł konspiracyjnej 2. WDH w zorganizowaniu dwóch obozów pod namiotami: w Śródborowie (1942) i w Chylicach (1943). Uczestniczył w rozmowach z Szarymi Szeregami, które miały na celu zjednoczenie obu konspiracyjnych organizacji harcerskich. Był przedstawicielem HP w powstałym w czerwcu 1943

Porozumieniu Organizacji Młodzieżowych, skupiającym narodowe i katolickie organizacje młodzieżowe. Pracował w RGO w Wydz. dla Wysiedleńców i Uchodźców, był kierownikiem administracyjnym 12 domów wysiedlonych. Organizował w bursach i internatach tajne nauczanie.

Był studentem Wydz. Prawa tajnego UW. Ukończył konspiracyjną podchorążówkę jako kapral podchorąży i na przełomie 1943/1944 r. został żołnierzem batalionu „Gustaw” Narodowej Organizacji Wojskowej. W Powstaniu Warszawskim walczył jako zastępca dowódcy 3. plutonu Kompanii Harcerskiej batalionu „Gustaw”, awansował kolejno na plutonowego podchorążego, sierżanta podchorążego i podporucznika. Na Starym Mieście był ranny w głowę, ale pozostał w swoim oddziale i walczył dalej w Śródmieściu.

Po kapitulacji powstania poprzez stację w Fallingbommel trafił do Oflagu XIB w Bergen Belsen. Przebywający tam instruktorzy harcerscy (zarówno z Szarych Szeregów, jak i HP) zorganizowali Radę Harcerską pracującą nad zagadnieniami programowymi (w grudniu 1944 Rada przygotowała program rozwoju harcerstwa) oraz Koło Harcerzy, zajmujące się sprawami ogólnowychowawczymi i służbowo-funkcyjnymi. Burmajster był aktywnym członkiem tych struktur. Pod koniec 1944 r. w grupie 1500 jeńców został przez Niemców wywieziony na wschód, do oflagu IID Gross-Born (Borne-Sulinowo). Stąd w obliczu ofensywy sowieckiej nastąpiła piesza ewakuacja jeńców polskich z powrotem na zachód (28 I–30 III 1945), do oflagu XB Sandbommel w Dolnej Saksonii. Był to tragiczny 700-kilometrowy marsz, odbywający się w warunkach ostrej zimy, przy temperaturze sięgającej -20° Celsjusza. W kwietniu 1945 nastąpił kolejny wymarsz jeńców (na północ), w rezultacie którego Burmajster dotarł do Lubeki. Po wyzwoleniu przez Anglików (29 IV 1944) włączył się w organizację harcerstwa na terenach zachodnich Niemiec. Kiedy

6 VII 1945 powołano Komendę Główną ZHP w Niemczech, został zastępcą komendanta harcerzy, którym był Stanisław Broniewski (co miało symbolizować zakończenie wojennego rozłamu harcerstwa). We wrześniu 1945, po wyjeździe S. Broniewskiego do Polski, Burmajster został Komendantem Głównym Harcerzy ZHP w Niemczech (funkcję tę pełnił do listopada 1947). Podczas konferencji członków starszyny z obszaru Niemiec, która odbyła się w dniach 29–30 XII 1945 w Domu Harcerskim w Maczkowie, wygłosił referat *Harcerstwo i jego zadania na emigracji*, w którym podkreślił, że są „trzy fundamentalne zasady, na których opiera się całe Harcerstwo: Harcerstwo jest organizacją wychowawczą. (...) Harcerstwo służy Bogu. (...) Harcerstwo służy Polsce”.

Działał w strukturach Narodowej Demokracji. W listopadzie 1946 r. wszedł do powstałej w Meppen Rady Politycznej Polaków w Niemczech, która – jako nieoficjalne przywództwo Polaków w Niemczech – utrzymywała kontakty z Rządem RP w Londynie. Redagował pismo „W Kręgu Rady” (1947, Solingen, Niemcy), które miało na celu zarysowanie podstaw harcerskiego wychowania, zasad metodyki i programu pracy harcerskiej. Opublikował szereg artykułów: *System zastępowy w wyższych jednostkach organizacyjnych*, *Wychowanie religijne w harcerstwie*, *Wychowanie narodowe w harcerstwie*, bardzo szczegółowe i dostosowane do realiów emigracyjnych *Projekty programów prób na stopnie instruktorskie oraz Kształcenie instruktorów harcerskich*. Brał udział w przygotowaniu programu sprawności religijnych. Był komisarzem zbiórki na odbudowę kościołów warszawskich, zorganizowanej w hufcach ZHP w Niemczech. Na zebraniu NRH w Londynie, które odbyło się 2 II 1948, został wybrany na Naczelnika Harcerzy ZHPpgK, jednak z powodu niemożności przedostania się na Wyspy Brytyjskie w praktyce funkcję

tę objął dopiero w maju 1949 i pełnił ją do sierpnia 1950, a następnie od listopada do marca 1951. Później pozostał członkiem czynnym GKHpgK. Był członkiem Wyd. Kształcenia Starszyny (1955) i członkiem czynnym GKHPgK (do 1958). W l. 1948–1954 wchodził w skład NRH ZHPpgK.

W pismach instruktorskich wydawanych w Londynie opublikował: *Uwagi o starszyźnie harcerskiej* („Harc.” 1947, nr 2/3, s. 7–10), *Gawęda Naczelnika* („Harcemistrz” 1950, nr 1, s. 3–4), *O kształceniu drużynowych* („Harcemistrz” 1950, nr 2, s. 4–6), *O zmiany w organizacji Związku* („Harcemistrz” 1950, nr 6, s. 4–8), *Regulamin starszyny Organizacji Harcerzy* („Harcemistrz” 1951, nr 1/2, s. 14–17).

W l. 1951–1956 był kierownikiem polskiego hospicjum studenckiego (bursy dla studentów) University College Cork w Irlandii, prowadzonego przez Katolickie Stowarzyszenie Studenckie „Veritas”. Po powrocie do Londynu ukończył kursy kreślarskie i pracował w firmach angielskich. W ostatnich latach życia był zatrudniony w drukarni Katolickiego Ośrodka Wydawniczego „Veritas”.

Zmarł po długiej chorobie 29 V 1962 w Londynie. Został pochowany na Great Northern London Cemetery.

W czasie Powstania Warszawskiego był odznaczony Krzyżem Walecznych.

W małżeństwie z Marią Borczyk-Borowską miał dwoje dzieci: córkę Joannę i syna Krzysztofa.

— Ciura G. *Pełnić służbę Bogu i Polsce. Harcerstwo Polskie (Hufce Polskie) 1939–1945*, W. 1998, s. 49; Eychler K. *Hm. Kazimierz Burmajster „Burek”, „HP. Biuletyn Stowarzyszenia Harcerstwa Polskiego Hufców Polskich”* 1997, nr 4, s. 22–23; S. J. [Stanisław Jankowski, pseud. Henryka Glassa] *Zywoć człowieka prawego*, „Gazeta Niedzielną” [L.] 1962, nr 26 z 24 czerwca, s. 7; Seweryn-Splawska *Harcerki w ZHP; — Spraw. NRH za r. 1936*, W. [1937], s. 183; *toż za r. 1937*, W. [1938], s. 206; *toż za r. 1938*, W. [1939], s. 159; —

Arch. UW: akta nr 33.263: świadectwo urodzenia, nr aktu 888, parafia św. Stanisława; akta nr 33.263: świadectwo dojrzałości, zaświadczenie Komisji Poborowej nr 4 w W., podanie o przyjęcie w poczet studentów z 14 IX 1936, świadectwo z 8 VII 1938, zaświadczenie 9328/30/47 z 14 V 1947.

Marian Miszczuk

C

CHOMA Władysław (1902–1976), doktor pedagogiki, harcmistrz, członek Sądu Harcerskiego Komendy ZHP na Wschodzie (1945–1946), członek Komisji Rewizyjnej Naczelnictwa ZHP poza granicami Kraju (1947–1948).

Urodził się 2 II 1902 w Starej Soli w pow. samborskim. Był synem Józefa (zm. 1911, listonosza) i Marii ze Skuliczów (zm. 1950, pochodzącej z rodziny chłopskiej). Miał dwie siostry: Emilię oraz Stanisławę, nauczycielki, po wojnie zam. w Bytomiu. Wcześniej osierocony przez ojca, kształcił się w trudnych warunkach, utrzymując się z udzielanych korepetycji. Szkołę powsz. ukończył w Starym Samborze w 1916 r. Do harcerstwa należał od 1917 r. Od września 1918 do grudnia 1920 służył w wojsku. W 1921 r. w Seminarium Nauczycielskim w Samborze zdał egzamin dojrzałości, a nauczycielski egzamin praktyczny złożył w 1923 r.

W 1921 r. wstąpił do ZNP, do którego należał do końca życia. Pracował jako nauczyciel szkół powsz. w Starej Ropie (1921–1923) i Starej Soli (1923–1927). Od 1925 r. do wybuchu wojny należał do TSL. W 1926 r. ukończył Wyższe Kursy Nauczycielskie we Lwowie w zakresie

geografii i przyrody, a w l. 1930–1932 – Państw. Inst. Nauczycielski w Warszawie. Jego praca dyplomowa pt. *Próba zastosowania testów dra Herberta Winklera do badania dojrzałości szkolnej dzieci* została opublikowana w 1931 r. na łamach „Polskiego Arch. Psychologii”, a wzmianka o prowadzonych przez niego badaniach znajduje się w *Encyklopedii wychowania* pod red. S. Łempickiego (W. 1933).

W l. 1927–1934 uczył w Seminarium Nauczycielskim w Samborze. Później pracował w Inspektoracie Szkolnym w Nadwórnej jako podinspektor, a następnie inspektor szkolny. W 1937 r. złożył w Warszawie egzamin dla urzędników I kategorii. Interesował się zagadnieniami pedagogicznymi, prowadząc badania naukowe i ogłaszając ponad 30 artykułów w czasopiśmie tematycznych („Praca Szkolna”, „Życie Szkoły”, „Przyjaciel Szkoły”, „Ruch Pedagog.” oraz „Polskie Archiwum Psychologii”). Z dniem 19 IV 1939 został mianowany działaczem harcerskim.

We wrześniu 1939 jako kapral rezerwy został zmobilizowany. Po klęsce wrześniowej przekroczył granicę węgierską i do maja 1940 był internowany. 31 V 1940 wstąpił w Syrii do Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich. Przeżył kampanię libijską i włoską, uczestnicząc w kolejnych bitwach pod Tobrukiem, Gazalą, Monte Cassino, Ankoną i Bolonią. W wojsku pełnił też funkcje oświatowe, prowadząc kursy dla analfabetów. Zaangażował się w działalność ZHPnW, uzyskując stopień podharcmistrza (1 IV 1945) i harcmistrza (1 VII 1945). Pełnił funkcję sekretarza odbywającego się w Rzymie III Walnego Zjazdu ZHPnW (4–7 X 1945). W l. 1945–1946 był członkiem Sądu Harcerskiego ZHPnW, a od 1947 r. członkiem Komisji Rewizyjnej Naczelnictwa ZHPpgK.

W międzyczasie został przetransportowany do Anglii, gdzie w grudniu 1947 zakończył służbę wojskową w stopniu podporucznika. Przeżycia wojenne z kampanii libijskiej opisał w książce *Tobruk-Gazala*

(Jerozolima 1944), a fotografie z Włoch zamieścił w dwuczęściowym albumie zatytułowanym *Trzecia Dywizja Strzelców Karpackich w Italii*, dokumentującym m.in. walki o Monte Cassino, nad Adriatykiem i w Apeninach. Obszerny zbiór (ponad 1200) fotografii jego autorstwa, dokumentujących przebyty podczas II wojny światowej szlak bojowy, znajduje się w NAC.

Po powrocie do kraju pracował przez kilka miesięcy jako kierownik Wydz. Szkolenia Zjednoczenia Przemysłu Naczyń Emaliowanych w Bytomiu. Od 1948 r. był nauczycielem-kierownikiem internatu w Państw. Liceum Pedagog. w Katowicach i równocześnie kierownikiem Okręgowego Ośrodka Dydaktyczno-Naukowego Przedmiotów Pedagog. W tym samym czasie pełnił funkcję przewodniczącego Okręgowej Komisji Konferencji Rejonowych, kierownika Okręgowej Poradni Pedagog. i kierownika Wydz. Społeczno-Pedagog. Zarządu Okręgu ZNP w Katowicach. Ukończył wakacyjne kursy doszkalające dla nauczycieli przedmiotów pedagogicznych w Zakopanem (1948), Orłowie (1949) i Szklarskiej Porębie (1950), a także szkolenia ideologiczne dla kierowników ośrodków naukowych w Zakopanem (1948) i działaczy ZNP w Oliwie (1949). W 1951 r. podjął pracę jako kierownik domu studenckiego WSP w Krakowie przy ul. Karmelickiej 41. W tym czasie ukończył podjęte w 1949 r. studia w zakresie pedagogiki na Wydz. Humanistycznym UJ, uzyskując tytuł magistra.

Niezależnie od kierowania domem studenckim we wrześniu 1952 r. objął stanowisko starszego asystenta na Wydz. Humanistycznym WSP w Krakowie, od września 1953 był kontraktowym wykładowcą pedagogiki, a od 1 października 1955 – adiunktem. W l. 1952–1954 był w ZNP referentem socjalno-bytowym. Od 1 II 1958 prowadził wykłady z dydaktyki, a następnie został mianowany zastępcą profesora przy Katedrze Pedagogiki WSP. W l. 1959–1965 prowadził bada-

nia na UJ, pracując pod opieką naukową prof. Zygmunta Mysłakowskiego. Publikował na łamach „Ruchu Pedagog.” oraz „Głosu Nauczycielskiego”. Był członkiem Komisji Nauk Pedagog. Oddziału PAN w Krakowie. W 1960 r. zakończył pracę jako kierownik domu studenckiego. Od 1962 r. był administratorem budynku przy ul. Karmelickiej 41. W związku z tym, że we wrześniu 1961 wygasły prawa zastępców profesorów oraz możliwość zatrudniania ich w tym charakterze, został mianowany starszym wykładowcą. W grudniu 1961 Rada Wydz. Filozoficzno-Historycznego UJ nadała mu stopień doktora nauk humanistycznych na podstawie pracy zatytułowanej *Autorytet nauczyciela w świetle wypowiedzi uczniów szkoły podstawowej*. Po uzyskaniu stopnia doktora nadal pracował w WSP w charakterze starszego wykładowcy. W 1972 r. przeszedł na emeryturę.

Zmarł 20 X 1976 i został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1964), Krzyżem Walecznych (1944), Srebrnym (1945) oraz Brązowym (1944) Krzyżem Zasługi z Mieczami, Krzyżem Pamiątkowym Monte Cassino.

Był dwukrotnie żonaty, po raz pierwszy z Zofią Fogelman (1910–1990, nauczycielką, w l. 1951–1964 pracującą w I LO w Krakowie). Miał syna Jacka (ur. 1929).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcistrzynie i harcistrze*, s. 103 [błąd w datowaniu powrotu W. Chomy do Polski]; Wojtycza J. *Choma Władysław (1902–1976), pedagog, harcistrz, oficer WP*, w: *Małopolski słownik*, t. 7, Kr. 2001, s. 27–30; — Kaliszewicz L. *Związek Harcerstwa Polskiego na Wschodzie 1940–1948*, L. 1992, s. 40, 44, 53–54; Sędziwy H., Bąk J. *Historia szkół nowodworskich 1945–1988*, Kr. 1988, s. 337; Truchanowicz T. *Związek Harcerstwa Polskiego na Wschodzie*, W. 1987, s. 81; Wojtycza J. *Dr Władysław Choma (1902–1976). Wspomnienie w 30. rocznicę*

śmierci, „Gaz. Wyb.” 2006, nr 270, dod. „Kra-ków”, s. 7; tenże *Wspomnienie o Władysławie Chomie*, „Konspekt” 2004, nr 18, s. 76–77; — Arch. Uniw. Pedagog. w Krakowie: życiorys W. Chomy z 2 V 1952, arkusz pers., ankie-ta pers. z 1 IX 1952, kwestionariusz osobowy z 12 IV 1969, odpisy aktu urodzenia i chrztu oraz zawarcia małżeństwa, świadectwa ukoń-czenia Państw. Inst. Nauczycielskiego w W. z 14 VI 1932, dyplomu ukończenia studiów wyższych wydanej przez Wydz. Humanistycz-ny UJ (nr 8/51 z 19 XII 1951), zaświadczenia Dziekanatu Wydz. Filozoficzno-Historycznego UJ z 19 I 1962 r. o nadaniu stopnia doktora nauk humanistycznych, oficerskiej książeczki wojskowej serii S nr 09389; — inf. W. Stawiskie-go z Krakowa.

Janusz Wojtycza

CIECHANOWSKI Stanisław Marek, pseud. Stary Wilk (1906–1969), magister inżynier architekt, podharcemistrz, huf-cowy Hufca Harcerzy w Nowym Targu (1934–1939).

Urodził się 25 IV 1906 w Krakowie. Był synem Stanisława Witalisa (zob. t. 2) i Ja-niny Marii z Wańkowiczów (1872–1955, córki Jana – jednego z dowódców powsta-nia w 1863 r. na Litwie, współpracownika Romualda Traugutta). Miał siostry: Zofię (1896–1972, doktora filozofii, germanist-kę, przez wiele lat pełniącą funkcję wi-cedyrektora Bibl. Jagiellońskiej), Marię Janinę (zameżną Wędrychowską, 1897–1968), Marię Anielę (zameżną Bzowską, 1905–1977) i Annę (zameżną Strzelecką, 1909–1988).

W Krakowie ukończył szkołę powsz. i IV Gimnazjum im. Henryka Sienkie-wicza (1924). W kwietniu 1921 wstąpił do 5. Krakowskiej Drużyny Harcerzy (KDH) im. Mariana Langiewicza, w której 26 VI 1921 złożył przyrzeczenie harcerskie. W 1922 r. wzięął udział w harcerskiej kolonii wakacyjnej w Jordanowie, w lip-cu 1923 w kursie instruktorskim w Piw-

nicznej, a następnie w obozach 5. KDH w Stróżach Niżnych (sierpień 1923 i lipiec 1924), w Białce k. Makowa (lipiec 1925) oraz na Wierchu Porońcu (lipiec 1926). Od listopada 1923 był adiutantem druży-ny, a od stycznia 1924 zastępowym „Sza-rych Wilków”. W tymże roku otrzymał na obozie miano puszczańskie Stary Wilk. Od września 1925 był członkiem zastę-pu starszoharcerskiego „Białych Wilków” należącego do 5. KDH im. Stanisława Żół-kiewskiego. Wraz z kolegami (m.in. Emi-lem Wyrobkiem, Januszem Walczakiem) redagował i wydawał pismo „Biała Piąt-ka”. Zdobył stopień harcerza orlego.

W l. 1924–1930 studiował na Wydz. Architektury Polit. Lwow., będąc w tym czasie członkiem Akademickiej Drużyny Harcerzy im. Andrzeja Małkowskiego we Lwowie (1926–1930). Dyplom inżyniera architekta uzyskał w czerwcu 1930. Pracę zawodową rozpoczął w październiku tegoż roku jako projektant w Dyrekcji Robót Pu-blicznych w Krakowie, następnie praco-wał jako referent w Oddziale Architektury Urzędu Wojew. w Krakowie, a od września 1933 do wybuchu wojny jako architekt powiat. w Starostwie Powiat. w Nowym Targu. W czasie pracy w Nowym Targu upowszechniał regionalny styl budownictwa na Podhalu i planował zabudowę osiedli letniskowych. Stworzył pierwszą w kraju poradnię w tym zakresie, prowa-dził wykłady i pisał na temat budownictwa podhalańskiego, opublikował artykuł *Budownictwo w powiecie nowotarskim* („Ilu-strowany Kalendarz Podhalański” 1938) i broszurę *Skalne Podhale* (Nowy Targ, ok. 1936, we współautorstwie). Pisywał też do „Gazety Podhalańskiej”. Przyczynił się do powstania skansenu w Zubrzycy Górnej. Będąc działaczem SARP, zorgani-zował placówkę w Zakopanem, którą kie-rował do 1939 r. Należał również do Tow. Urbanistów Polskich.

W 1933 r. wrócił do pracy harcerskiej. Od czerwca 1934 do lutego 1939 był huf-cowym Hufca Harcerzy w Nowym Targu,

który obejmował drużyny z pow. nowotarskiego (z wyłączeniem m. Zakopane). W 1934 r. drużyny hufca zorganizowały trzy obozy stałe i kolonię, a hufiec – obóz wędrowny. W czasie powodzi obozy hufca wykazały dużą sprawność organizacyjną i pod kierunkiem hufcowego udzieliły pomocy okolicznej ludności. W lipcu 1935 Ciechanowski z reprezentacją hufca uczestniczył w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. W styczniu następnego roku odbył próbę podharcemistrzowską na kursie w Soli k. Żywca i 15 IV 1936 został mianowany podharcemistrzem. Po rezygnacji z funkcji hufcowego do wybuchu wojny kierował Ref. Drużyn Komendy Hufca Harcerzy w Nowym Targu.

Od września 1939 do sierpnia 1940 pracował w Komitecie Pomocy Wysiedlonym, następnie do października 1943 jako kierownik Ref. Budowlanego Wydz. Powiat. w Nowym Targu i z kolei do lipca 1944 jako kierownik Działu Budowlanego Urzędu Technicznego w Nowym Sączu.

Od stycznia do października 1945 był architektem powiat. w Starostwie w Nowym Sączu, a następnie do kwietnia 1947 inspektorem w Wydz. Odbudowy Urzędu Wojew. w Krakowie, zajmując się odbudową wsi woj. krakowskiego. Równocześnie w r. akad. 1946/1947 prowadził wykłady na Wydz. Architektury Wydziałów Politechnicznych przy Akademii Górniczej w Krakowie. Od maja 1947 do marca 1949 pracował jako kierownik oddziału w Rejonowej Dyrekcji Planowania Przestrzennego w Krakowie. Był organizatorem i pierwszym dyrektorem Centralnego Biura Projektów Architektury i Budownictwa w Krakowie (kwiecień 1949 – grudzień 1950), przekształconego później w Biuro Projektów „Miastoprojekt”, a równocześnie kierownikiem wydziału w Wojew. Radzie Narodowej (WRN) w Krakowie (kwiecień 1949 – styczeń 1951). Następnie był kierownikiem wydziału i szefem służby planowania przestrzennego Pre-

zydium WRN w Krakowie (styczeń 1951 – wrzesień 1952) i jednocześnie pracował w Centralnym Biurze Studiów i Projektów Budownictwa Komunalnego (styczeń 1951 – październik 1952). Później był kierownikiem zespołu w Biurze Projektów „Miastoprojekt” Kraków (październik 1952 – maj 1955), kierownikiem Oddziału Urbanistyki Wydz. Budownictwa, Urbanistyki i Architektury Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Krakowie (maj 1955 – luty 1964) i równocześnie weryfikatorem w Biurze Projektów Budownictwa Wiejskiego (październik 1954 – styczeń 1964). Od lutego 1964 do lutego 1969 był starszym projektantem w Biurze Projektów Budownictwa Wiejskiego w Krakowie.

Do 1957 r. wchodził w skład Rady Programowej czasopisma „Architektura”. Od 1958 r. był stałym członkiem Wojew. Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej. Pełnił odpowiedzialne funkcje w Oddziale Krakowskim i Zarządzie Głównym SARP.

Od czerwca 1953 był członkiem Rady Arcybractwa Miłosierdzia. W l. 1945–1949 wspomagał jako członek KPH działalność 20. KDH im. św. Krzysztofa, a od 1957 r. działał w KPH przy 5. KDH im. Tadeusza Kościuszki, wspierał też działalność Szczepu Lotniczego im. Żwirki i Wigury 19. KDH.

Zmarł 1 III 1969 w Krakowie, pochowano go w grobowcu rodzinnym na cmentarzu Rakowickim. Został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego, licznymi wyróżnieniami SARP oraz Złotą Odznaką 35-lecia 19. KDHL.

W 1933 r. zawarł związek małżeński z Marią Komornicką (1904–1969). Miał synów: Stanisława Jerzego (ur. 1934, magistra inżyniera budownictwa wodnego, harcerza 20. KDH im. św. Krzysztofa w l. 1945–1949) i Andrzeja (ur. 1943, magistra inżyniera mechanika, harcerza i instruktora Szczepu Lotniczego im. Żwirki i Wigury 19. KDH, harcmistrza, zastępcę komendanta hufca i instruktora komend

hufców Kraków-Kleparz-Łobzów i Kraków-Śródmieście), a także córkę Elżbietę (ur. 1946, technika gastronomi).

— Paryscy Z. i W. *Wielka encyklopedia tatrzańska*, Poronin 1995; — Ciechanowska J., Czarnowski A. *Tatrzańskie lata*, Kr. 1993; 19. *Krakowska Drużyna Harcerzy — Lotnicza im. F. Żwirki i T. Wigury w Krakowie 1931–1981*, red. Ł. Węsierski, Kr. [1981], s. 101; Gaczorek A., Hausner W. *Dzieje 5. Krakowskiej Drużyny Harcerzy 1911–1986*, Kr. 1989; Leonhard *Kalendarium; Monografia „Piątki Krakowskiej”*. *Dzieje drużyny z lat 1911–2001*, red. W. Hajos, M. Stachura, Kr. 2001, s. 16; Wojtycza J. *40. rocznica śmierci. Stanisław Marek Ciechanowski*. „Gaz. Wyb.” 2009, nr 64, dod. „Kraków”, s. 7; — Młynarski M. *Moja służba w ZHP 1945–1948*, Kr. 2000, s. 48; *ZHP Oddział Krakowski. Spraw. Zarządu Oddziału, Komend Chorągwi Harcerzek i Harcerzy za rok 1934*, Kr. 1935, s. 41; *ZHP Okręg Krakowski. Spraw. Zarządu Okręgu, Koła Dawnych Harcerzy, Komend Chorągwi Harcerzek i Harcerzy za rok 1938*, Kr. 1939, s. 60–61; toż za lata 1936 i 1937, Kr. 1938, s. 5, 8, 39; — Arch. Kom. Hist. Krakowskiej Chorągwi ZHP: rozkazy Komendy Chorągwi Harcerzy w Krakowie: L. 46 z 5 VI 1934, L. 6 z 20 XII 1935, L. 10 z 24 IV 1936, L. 16 z 20 XII 1936 r., L. 5 z 1 II 1939; — dok. osobiste w posiadaniu rodziny; — inf. syna Andrzeja Ciechanowskiego.

Janusz Wojtycza

CIEPLAK Władysław (używane także: Miłosław, Mirosław, Miłek), pseud. Mały, Władek, Giewont, Kwiczół (1917–1944), jubiler, harcistrz, komendant Hufca Mokotów Dolny Okręgu Południe Chorągwi Warszawskiej Szarych Szeregów „Ul Wisła” (1941), dowódca 2. kompanii „Rudy” batalionu „Zośka” (1943) i 3. kompanii batalionu „Zośka” w Powstaniu Warszawskim (1944).

Urodził się 6 VI 1917 w Aleksandrowie Kujawskim. Był synem Aleksandra

(członka POW, urzędnika Komory Celnej) i Stefanii z Łuszkiewiczów. Miał braci: Witalisa (1906–1940, harcerza, porucznika, uczestnika kampanii wrześniowej 1939, zamordowanego w Katyniu) i Przemysława (pseud. Skos, 1914–1980, harcistrza, członka Szarych Szeregów, żołnierza 2. kompanii „Rudy” batalionu „Zośka”) oraz siostry: Irminę Urszulę (1° voto Dąbrowską, 2° voto Kowalską, pseud. Lila, ur. 1910, harcerkę Szarych Szeregów) i Urszulę Mieczysławę (zameżną Czarnecką, pseud. Ula, 1912–1982, harcerkę Szarych Szeregów, żołnierza AK).

Dzieciństwo spędził w Koninie, gdzie od 1924 r. uczył się w Publicznej Szkole Powsz., a od 1929 r. w Gimnazjum Rady Opiekuńczej. W 1932 r. przeniósł się z rodzicami i rodzeństwem do Poznania, gdzie uczęszczał do Gimnazjum i Liceum im. św. Jana Kantego. Od 1925 r. był zuchem, a od 1926 r. harcerzem w 1. Drużynie Harcerzy im. Tadeusza Kościuszki w Koninie. W 1932 r. wstąpił do 21. Drużyny Harcerzy im. Tadeusza Rejtana w Poznaniu, którą prowadził Florian Marciniak. Pełnił w niej funkcję zastępowego i przybocznego, a od 1938 r. drużynowego. Uczestniczył z drużyną w IV Jamboree w Gödölö w Węgrzech (1933) oraz w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (1935).

W l. 1935–1937 uczęszczał do Szkoły Starszych Przysp. Wojsk. Na początku września 1939 w ramach Pogotowia Harcerzy współorganizował Harcerską Służbę Porządkową na terenie Poznania. Przed zajęciem miasta przez Niemców (6 IX 1939) brał udział w zakopywaniu broni i likwidacji dokumentów oraz wy prowadził zwartą grupę kilkudziesięciu harcerzy na wschód. Brał udział w walkach o Kutno. Tu dostał się do niewoli, ale ze względu na młody wiek został przez Niemców zwolniony. Wrócił do Poznania 15 X 1939. Na początku okupacji, poszukiwany przez gestapo, ukrywał się w Puszczykowie pod Poznaniem. Pod ko-

niec 1939 r. dotarł do Zakopanego, gdzie brał udział w organizowaniu przetrzutu kurierów przez granicę.

W styczniu 1940 przybył do Warszawy. Za pośrednictwem dawnego drużynowego, a wówczas Naczelnika Szarych Szeregów hm. F. Marciniaka dwa miesiące później wstąpił do struktur konspiracji harcerskiej. W l. 1940–1941 był przybocznym Marciniaka. Do jego obowiązków należały sprawy organizacyjne i techniczne, łączność, lokale, skrytki, kolportaż, bezpieczeństwo, opieka i kasa. Razem z phm. Zygfrydem Lindą prowadził prace nad tworzeniem tzw. archiwum Marciniaka. Wspólnie z bratem Przemysławem zorganizował spółkę „Bracia Cieplak – Jubilerstwo, Złotnictwo”, najpierw przy ul. Jasnej 16, a następnie przy ul. Świętokrzyskiej 22. W siedzibie firmy mieścił się punkt konspiracyjny Szarych Szeregów (zbiornica przetrzutu materiałów oraz miejsce przetrzymywania osób zagrożonych). W sklepie Cieplaka odebrano wiadomość telefoniczną o zgodzie dowódcy Oddziałów Dyspozycyjnych Kedywu Komendy Głównej AK ppłk. Jana Wojciecha Kiwerskiego na rozpoczęcie akcji pod Arsenalem.

Od lipca do jesieni 1941 był komendantem Hufca Mokotów Dolny w Okręgu Południe Chorągwi Warszawskiej Szarych Szeregów, należącego też do Organizacji Małego Sabotażu „Wawer”. Od jesieni 1941 był elewem zorganizowanej w ramach ZWZ Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty. Po jej ukończeniu w czerwcu 1942 otrzymał stopień kaprała podchorążego. W ramach komórki więziennej ZWZ-AK utrzymywał kontakty z osadzonymi na Pawiaku oraz w więzieniu przy ul. Daniłowiczowskiej w Warszawie. Był odpowiedzialny za kolportaż materiałów i prasy Głównej Kwatery Szarych Szeregów. Prawdopodobnie od jesieni 1942 kierował Technicznymi Harcerskimi Zakładami Wydawniczymi. Podlegała mu Grupa Wykonawcza przy „Pasiece”, której druży-

nową była phm. Romana Łukaszevska. Wraz z Marią Chełmińską działał w sekcji technicznej Wydz. Akcji „M” „Pasieki”.

Po podziale członków Szarych Szeregów na grupy wiekowe (listopad 1942) znalazł się w warszawskich Grupach Szturmowych (GS) z przydziałem do Oddziału Specjalnego „Jerzy” w Kedywie Komendy Głównej AK. W grudniu 1942 został aresztowany w ramach niemieckiej obławy na właścicieli sklepów z branży złotniczo-jubilerskiej, przeprowadzonej w celu wymuszenia okupu. Od jesieni 1942 r. do maja 1943 był przybocznym komendanta Chorągwi Warszawskiej („Ul Wisła”) hm. Stanisława Broniewskiego, pseud. Witold, Orsza. Później, kiedy Broniewski został Naczelnikiem Szarych Szeregów, również był jego przybocznym (do 31 VII 1944). Brał udział w następujących akcjach dywersyjnych: pod Arsenalem („Meksyk II”, 26 III 1943) – jako dowódca ubezpieczenia; „Celestynów” (20 V 1943) – w grupie uderzeniowej na pociąg przewożący więźniów politycznych do obozu koncentracyjnego Auschwitz; „Czarnocin” (wysadzenie mostu kolejowego, 6 VI 1943) – jako dowódca ubezpieczenia; odbicia rannego więźnia ze szpitala Dzieciątka Jezus (lipiec 1943); „Wilanów” (26 IX 1943) – jako główny dowódca i kierujący grupą uderzeniową na posterunek żandarmerii w Wilanowie; „T-U” (Tuszczy–Urle, 27 IV 1944) jako obserwator z ramienia dowódcy batalionu „Zośka” podczas wykolejenia pociągu niemieckiego jadącego z Wołkowskiego do Berlina.

W nocy z 15 na 16 VII 1943 dowodził eskortą podczas transportu broni z placówki zrzutowej w nadleśnictwie Brudzewice k. Nowego Miasta n. Pilicą do Warszawy. Dowódca akcji stwierdził brak trzech pistoletów i kilku magazynków. Do ich zawłaszczenia przez swoją ekipę przystąpił Cieplak. Również latem 1943 został oddelegowany z ramienia „Pasieki” do prowadzenia kursów podharcemistrzowskich w ramach „Szkoły za lasem” w Huf-

cu Garwolin („Rój Orłów”) w Chorągwi Mazowieckiej („Ul Puszcza”). W rozkazie o utworzeniu baonu Szarych Szeregów „Zośka” z 1 IX 1943 (L. 1/43) został mianowany w stopniu podchorążego dowódcą 2. kompanii „Rudy” w tym batalionie. Po akcji „Wilanów”, przeprowadzonej z pewnymi niedociągnięciami i okupionej stratami, w grudniu 1943 odsunięto go od dowodzenia tą kompanią, a jego miejsce zajął Andrzej Romocki.

W dniach 25–29 IV 1944 Cieplak przeprowadził w okolicach Rudnej Góry polowe manewry dla harcerzy GS z Hufca Wyszaków („Rój Wysoki”), kończące szkolenie turnusu „Agricoli”. Od maja do lipca 1944 dowodził szkoleniową bazą leśną batalionu „Zośka” w Puszczy Białej w pobliżu gajówki Giziewiczza w okolicach Wyszkowa. W styczniu 1943 otrzymał stopień podharcymistrza (z zaliczeniem służby od 3 V 1942), a 1 VIII 1944, po odbyciu „Kursu charyzmatycznego”, został mianowany harcymistrzem.

W dniu 1 VIII 1944 w stopniu podporucznika objął dowództwo 3. kompanii batalionu „Zośka”. Podczas Powstania Warszawskiego brał udział w walkach na terenie Woli i Starego Miasta – 1 sierpnia 1944 był komendantem placu w fabryce „Telefunken” przy ul. Mireckiego, 5 sierpnia uczestniczył w zdobyciu przez batalion „Zośka” obozu koncentracyjnego przy ul. Gęsiej i uwolnieniu przetrzymywanych tam Żydów, 6 sierpnia zajął wraz z oddziałem kompleks budynków należących do fabryki Schichta i Majdego (pomiedzy ul. Żytnią i Leszmem), 9 sierpnia walczył na Cmentarzu Żydowskim, a w następnych dniach na terenie getta. Po przejściu na Stare Miasto razem ze swoją kompanią walczył na Stawkach i Muranowie, a w nocy z 16 na 17 sierpnia uczestniczył w natarciu na Stawki i Dworzec Gdański. 20 sierpnia brał udział w obronie szpitala św. Jana Bożego. W następnych dniach jego oddział ponownie uczestniczył w ataku na Dworzec Gdań-

ski. Od 26 sierpnia bronił okolic Polskiej Wytwórni Papierów Wartościowych oraz ul. Zakroczymskiej.

30 VIII 1944 podczas bombardowania został wraz z 26 żołnierzami zasypany w budynku przy ul. Zakroczymskiej 7. Ekshumowane szczątki zasypanych przeniesiono 17 VIII 1945 na cmentarz Powązki Wojskowe do kwatery batalionu „Zośka”.

Był odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu Virtuti Militari i Krzyżem Walecznych (dwukrotnie). Nadany mu stopień harcymistrza został pośmiertnie zweryfikowany 15 I 1947.

W lipcu 1944 zaręczył się z Barbarą Łuszkiewicz (ze względu na bliskie pokrewieństwo planowano wnieść prośbę do Watykanu o wyrażenie zgody na zawarcie małżeństwa).

— Głuszek *Szare Szeregi*, t. 1; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcymistrzynie i harcymistrze*, s. 104 [błędna data sprawowania funkcji hufcowego Hufca Warszawa-Mokotów Dolny]; — Borkiewicz-Celińska A. *Batalion „Zośka”*, W. 1990; Borkowski J. *Relacja Marianny Mroczkowskiej ps. „Magda”, „Barbara” dotycząca służby harcerskiej w Powstaniu Warszawskim*, „Niepodległość i Pamięć” 2006, nr 23, s. 116, 117, 118, 130, 131 [biogram], 137; Broniewski S. *Akcja pod Arsenalem*, W. 1972, s. 44, 58, 59, 80, 85, 94, 131; tenże *Całym życiem*; tenże *Florian Marciniak. Naczelnik Szarych Szeregów*, W. 1988, passim; Jabrzemski *Harcerze*; Kamiński A. *Zośka i Parasol*, W. 1986, passim; Kulesza J. *Powstańca Starówka. Ludzie i ulice*, W. 2007, s. 27, 70, 181, 182 [biogram]; Nowik G. *Straż nad Wisłą*, t. 1, *Okręg Szarych Szeregów Warszawa-Praga 1939–1942*, W. 2001, s. 436, t. 2, *Hufce Grup Szturmowych, Bojowych Szkół i Zawiszy na Pradze 1942–1944*, W. 2001, s. 582, 597, t. 3, *Blok „Bazylika” Okręg Szarych Szeregów Warszawa-Praga 1944*, W. 2001, s. 1064, 1085, 1385. 1524, 1589–1590 [błędne daty sprawowania funkcji hufcowego]; Stachiewicz P. *„Parasol”*, W. 1981; Strzembosz T. *Akcje zbrojnej podziemnej Warszawy 1939–1944*,

W. 1983, s. 185, 309; *Związek Harcerstwa Polskiego w konspiracji. Ul. „Wisła” Warszawska Chorągiew Szarych Szeregów X 1939 r. – VII 1944 r. (organizacja)*, oprac. M. Ł. Michałowski, W. 1998; — Białous R. „Jerzy” *Walka w pochodzie. Batalion Armii Krajowej „Zośka” w Powstaniu Warszawskim*, W. 2000, s. 31, 37, 41, 50, 51; *Szare Szeregi. Ocalale dokumenty*, s. 14, 16, 28, 49, 157; — AAN: akta Romualda Śreniawy-Szypiońskiego; zbiór dokumentów i relacji b. żołnierzy batalionu „Zośka”; AP m. st. W., zesp. Harcerki i harcerze polegli w czasie II wojny światowej: kwestionariusz do listy strat harcerzy w okresie II wojny światowej na nazwisko W. Cieplaka; akt chrztu świętego W. Cieplaka [kopia]; list ks. Mariana Mielczarka, proboszcza parafii rzymsko-katolickiej w Aleksandrowie Kujawskim; — dok. w zbiorach autora: Rolewicz J. *Harcistrz Miłostaw Cieplak „Giewont”, dowódca kompanii „Rudy” batalionu „Zośka”, W.-Kr. 1980 [kopia]; — inf. Wandy Grodzińskiej, Joanny Masior, Lidii Markiewicz-Ziental, Marii Urbas.*

Julian Borkowski

CIOŁKOSZ Adam Witold Maria, pseud. Kremerowski (1901–1978), prawnik, publicysta, podharcistrz, hufcowy i komendant Harcerskiej Komendy Dzielnicowej w Tarnowie (1917–1918), komendant Naczelnej Komendy Organizacji Harcerskiej na Warmię i Mazury (1920), przywódca Wolnego Harcerstwa (1921–1924).

Urodził się 5 I 1901 w Krakowie. Był synem Kaspra (1875–1942, nauczyciela pochodzenia chłopskiego, absolwenta UJ, działacza PPS, który zginął w obozie koncentracyjnym Gross-Rosen) i Marii z Idzikowskich (1875–1948, córki inżyniera kolejowego, uczestnika powstania styczniowego). Miał młodszego brata Zbysława (1902–1960, drużynowego 1. Drużyny Tarnowskiej, konstruktora lotniczego, w czasie wojny w Wielkiej Brytanii, po wojnie w USA).

Od 1903 r. mieszkał wraz z rodzicami w Tarnowie. Podjął naukę w tamtejszym I Gimnazjum. W 1911 r. wstąpił do 1. Drużyny Skautowej im. Zawiszy Czarnego. W r. szk. 1912/1913 przebywał z ojcem (prawdopodobnie w celach zdrowotnych) w Zakopanem, mieszkając w willi „Jolanta” przy Starej Polanie. Jako uczeń II kl. Pryw. Gimnazjum Realnego w Zakopanem zorganizował najpierw patrol, a następnie – na początku 1913 r. – 1. Zakopiańską Drużynę Skautową im. ks. Józefa Poniatowskiego, która urządziła ćwiczenia i wycieczki, dała dwa razy przedstawienie na cele dobroczynne oraz uczestniczyła w obchodach narodowych i innych uroczystościach, prezentując pokazy sprawnościowe i tzw. żywe obrazy z życia skautów (miało to duże znaczenie propagandowe dla rodzącego się ruchu).

Ciołkosz opuścił Zakopane (drużynę objął wtedy Andrzej Małkowski) i pod koniec 1914 r. przybył do Wiednia. Uczęszczał tam do IV kl. Szkoły Realnej Aleksandra Jaworskiego i w tejeż szkole w maju 1915 zorganizował 1. Wiedeńską Drużynę Skautową im. kr. Jana Sobieskiego, składającą się z trzech zastępów: „Wilków” (zastępowy Adam Ciołkosz), „Lisów” (zastępowy Zbysław Ciołkosz) i „Kruków” (zastępowy Andrzej Medeyski). Po powrocie do Tarnowa w grudniu 1915 reaktywował 2. Skautową Drużynę Sokolą im. Mohorta, której w styczniu 1916 został drużynowym. W listopadzie 1917 został hufcowym w Tarnowie (hufiec liczył 128 harcerzy i 15 wiczył), a w kwietniu 1918 – komendantem Dzielnicy Tarnowskiej, obejmującej teren od Mielca po Bobową i od Baranowa i Dębicy po Biadoliny. W 1918 r. zorganizował osiem placówek obozowych, w tym cztery obozy robocze, jeden ćwiczebny i trzy kolonie (łącznie dla ok. 50 uczestników). Prowadził obóz pod namiotami w Kończyskach (gdzie wydawał pisemko „Kaczka”) oraz kierował pracą obozów roboczych, na których w okolicznych dworach przebywało 33 harcerzy.

W tymże roku założył w Tarnowie muzeum pamiątek harcerskich, harcerskie muzeum wojenne (na temat ich dalszych losów brak informacji) i harcerską kasę oszczędności. Od 1917 r. był redaktorem rubryki „Z życia skautów” w lwowskim czasopiśmie „Skaut”.

We wrześniu 1918 utworzył ze starszych harcerzy Pogotowie Narodowe, które wspólnie z POW w nocy z 30 na 31 X 1918 rozbroiło austriackie posterunki w Tarnowie. W dniach 1–2 XI 1918 uczestniczył w Zjeździe w Lublinie, który uchwalił połączenie wszystkich organizacji harcerskich w ZHP. Następnie zorganizował złożoną ze starszych harcerzy grupę 26 ochotników i wyjechał z nią do Krakowa, gdzie 14 XI 1918 została wcielona jako pluton harcerski do 14. kompanii 4. pp Legionów Polskich. 18 listopada został mianowany plutonowym i wyruszył na odsiecz Lwowa wraz z plutonem przydzielonym do obsady pociągu pancernego dowodzonego przez kpt. Jerzego Lewakowskiego (pluton uczestniczył w walkach o Przemyśl i Lwów oraz n. Wereszycą). Po zdaniu matury, w maju 1919, został mianowany podporucznikiem. W okresie plebiscytu na Warmii i Mazurach pełnił funkcję komendanta Naczelnej Komendy Organizacji Harcerskiej na Warmię i Mazury, organizując na tym terenie ruch harcerski i patrole plebiscytowe. Tam po raz pierwszy został aresztowany.

W dniach 29 XI–7 XII 1919 w salach Czytelni Robotniczej TSL im. Jana Kilińskiego w Tarnowie zorganizował wystawę prac i zbiorów harcerskich oraz towarzyszący otwarciu wystawy pokaz filmu *Obrazy z życia harcerzy polskich*. W czerwcu 1920 otrzymał stopień przodownika.

Podczas wojny polsko-bolszewickiej walczył w 205. pp. Zorganizował i wyszkolił cztery kompanie ciężkich karabinów maszynowych. Walczył na froncie litewskim, w walkach o Grodno dowodził półbatalionem. Został ranny w bitwie nad Niemnem. Na początku 1921 r. przydzie-

lono go do 82. Syberyjskiego Pułku Piechoty w Warszawie. W marcu 1921 został zdemobilizowany w stopniu porucznika, ze starszeństwem od 1 VI 1919. Później był oficerem rezerwy 3. pp Legionów w Jarosławiu, a następnie pozostawał na ewidencji Powiat. Komendy Uzupełnień Tarnów z przydziałem do oficerskiej kadry DOK nr V.

Od 4 V 1921 uczestniczył w III powstaniu śląskim. Dowodził pociągiem pancernym w 3. dywizjonie pociągów pancernych, docierając do Gogolina k. Opola (bitwa o Górę św. Anny). Po zakończeniu działań wojennych wyjechał do Krakowa, gdzie ukończył prawo na UJ oraz Szkołę Nauk Politycznych. Uczestniczył w zlocie z okazji 10-lecia harcerstwa we Lwowie (31 VI–2 VII 1921), redagując pismo „Wici Złotowe”. Opublikował *Bibliografię harcerską* (W. 1921). Do 13 IV 1921 r. był członkiem GKM. W 1921 r. otrzymał stopień podharcymistrza, który w tymże roku został mu cofnięty (z powodu zwolnienia na własną prośbę z ZHP).

W 1921 r. zapoczątkował ruch Wolnego Harcerstwa, który zakładał reformę harcerstwa, w jego opinii za bardzo zbiurokratyzowanego i kierowanego przez scentralizowaną władzę, krępującą oddolne inicjatywy. Wypowiadał się przy tym za objęciem w duchu braterstwa młodzieży robotniczej i wiejskiej. W serii „Listy do Starszych Harcerzy” wydał trzy broszury: *Potrzeba przebudowy* (Kr. 1921), *Wolne Harcerstwo* (Kr. 1921) oraz *Nowe horyzonty harcerstwa* (Kr. 1921), zawierające krytykę ZHP oraz propozycje zmian. Jako znany i czynny instruktor spotkał się z pewnym poparciem. Jednak jego akcja nabrała charakteru politycznego (lewicowego), co stało się wyraźnie widoczne na łamach organu prasowego „Płomienie”, redagowanego przez niego w l. 1921–1924. Podczas swojego II Zjazdu w Krakowie (1–2 VII 1923) Wolne Harcerstwo zerwało z ZHP, tworząc Zjednoczenie Wolnego Harcerstwa z Radą Główną ja-

ko władzą organizacji. Na III Zjeździe w Helenówku (1–3 VIII 1924) doszło do rozłamu, po którym organizacja już się nie odrodziła, chociaż do jej dorobku nawiązywał Pionier i Czerwone Harcerstwo Tow. Uniwersytetów Robotniczych (TUR).

Ciołkosz był również działaczem politycznym. W czasie studiów związał się z ruchem socjalistycznym. Od 1921 r. był członkiem PPS oraz Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej (ZNMS). Był przewodniczącym Sekcji Akademickiej PPS w Krakowie, a jako członek Komitetu Wykonawczego ZNMS redaktorem pisma „Głos Niezależny” i jego przedstawicielem w Biurze Międzynarodówki Młodzieży Socjalistycznej. W 1924 r. podjął pracę jako członek redakcji dziennika „Naprzód” w Krakowie. Był w tym czasie sekretarzem Zarządu Głównego TUR im. Adama Mickiewicza w Krakowie.

W 1928 r. został wybrany na posła na Sejm II kadencji z listy PPS i pełnił funkcję sekretarza Związku Parlamentarnego Polskich Socjalistów. Dwa lata później, podczas kolejnych wyborów parlamentarnych, zdobył mandat z unieważnionej później listy Centrolewu. W czerwcu 1930 padł ofiarą napadu dokonanego przez „nieznanych sprawców”. Był współorganizatorem krakowskiego kongresu Centrolewu (29 VI 1930). Za działalność antysanacyjną w nocy z 9 na 10 IX 1930 został aresztowany. Był więziony w twierdzy w Brześciu n. Bugiem do 24 XII 1930, kiedy to zwolniono go za kaucją. Na wieść o jego aresztowaniu doszło w Tarnowie do stłumionych przez policję rozruchów. W 1931 r. wszedł w skład władz naczelnych PPS. Oskarżony o przygotowywanie zbrojnego zamachu stanu, został skazany w 1932 r. w tzw. procesie brzeskim na trzy lata pozbawienia wolności i dziesięć lat pozbawienia praw obywatelskich. Karę odbywał od listopada 1933 do jesieni 1934 w więzieniach w Tarnowie, Krakowie i Wiśniczu. Był jednym z pięciu skazanych w procesie brzeskim, którzy nie szuka-

li schronienia za granicą, lecz pozostali w kraju mimo represji ze strony władz sanacyjnych.

Zwolniony jesienią 1934, wrócił do działalności partyjnej. Do wybuchu II wojny światowej zajmował się szeroką działalnością oświatową i kulturalną. Opiekował się TUR i Czerwonym Harcerstwem. Organizował kursy, szkolenia, wygłaszał odczyty i prelekcje. Był orędownikiem równouprawnienia mniejszości narodowych i zaprzestania wobec nich represji. Od 1930 r. przewodniczył Okręgowemu Komitetowi Robotniczemu (OKR) w Tarnowie, a w l. 1936–1939 był przewodniczącym OKR PPS Ziemi Krakowskiej. Organizował strajk powszechny na znak solidarności ze strajkiem chłopskim (Tarnów, 24 VIII 1937 i Kraków, 25 VIII 1937). Od stycznia 1936 był przewodniczącym Zarządu Oddziału TUR w Krakowie, a w Tarnowie kierował Radą Klasowych Związków Zawodowych. W czasie wyborów samorządowych w Krakowie w 1938 r. władze unieważniły jego kandydaturę na radnego, podobnie jak uzyskany przez niego mandat w Tarnowie.

W 1939 r. zgłosił się do służby wojskowej, lecz nie został przyjęty. Przed zajęciem Krakowa przez wojska hitlerowskie we wrześniu 1939 r. wyjechał z żoną i synem do Lwowa, tam otrzymał od Kazimierza Pużaka polecenie udania się na emigrację. Z końcem 1939 r. przekroczył granicę rumuńską, docierając w lutym 1940 do Paryża, gdzie został sekretarzem Komitetu Zagranicznego PPS i od marca 1940 do czerwca 1941 wchodził w skład wojennej Rady Narodowej RP. Po klęsce Francji udał się do Londynu, gdzie objął kierownictwo akcji wydawniczej „Fight for Freedom” („Walka o wolność”), której zadaniem było informowanie świata o walce narodu polskiego z okupantem hitlerowskim. Podczas wojny przemawiał regularnie do kraju przez radio z Londynu. W 1943 r., po śmierci gen. Władysława Sikorskiego, otrzymał propozycję objęcia

stanowiska premiera. Nie przyjął jednak tej nominacji z powodu braku perspektyw skutecznego działania w sytuacji, w jakiej w tym czasie znalazła się polska emigracja. Podobne stanowisko zajął jesienią 1944, gdy odmówił wejścia w skład ostatniego rządu wojennego Tomasza Arciżewskiego.

Po wojnie pozostał na emigracji, gdzie rozwijał działalność polityczną. W 1947 r. rozpoczął organizowanie PPS wśród emigracji, głównie na terenie Wielkiej Brytanii. W l. 1948–1955 był członkiem Centralnego Komitetu Zagranicznego PPS, a od 1957 do 1960 r. przewodniczącym Rady Centralnej PPS. Później w wyniku sporów ideowych został usunięty z PPS. Ponownie kierował Centralnym Komitetem PPS od maja 1964 do października 1977. Gdy z powodów zdrowotnych wycofał się z czynnej działalności, VII Zjazd PPS nadał mu tytuł Dożywotniego Honorowego Przewodniczącego Partii.

Uczestniczył w zjeździe założycielskim Międzynarodówki Socjalistycznej we Frankfurcie n. Menem w 1951 r. i był jednym ze współautorów dokumentu *Cele i zadania socjalizmu demokratycznego*. Od 1949 r. był członkiem Wyd. Wykonawczego Rady Politycznej, grupującej demokratyczne organizacje na emigracji. W 1954 r. wszedł w skład Egzekutywy Zjednoczenia Narodowego (będącej alternatywnym rządem emigracyjnym) jako wiceprzewodniczący, a od 1956 do 1959 oraz od 1963 do 1966 r. był jej przewodniczącym. Występował przeciwko układowi jałtańskiemu, opowiadał się za wolnymi wyborami w Polsce, pomocą gospodarczą dla kraju oraz odbudową kontaktów gospodarczych i kulturalnych z Zachodem. W 1966 r. zainicjował i doprowadził do Światowego Zjazdu Polski Walczącej. Przez wiele lat pełnił funkcję przewodniczącego londyńskiej delegacji Zgromadzenia Ujarzmionych Narodów Europy. Przez ćwierć wieku występował na antenie Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Euro-

pa, gdzie często przemawiał do rodaków z pozycji przywódcy emigracji socjalistycznej. Komentował wydarzenia międzynarodowe i krajowe, naświetlał sytuację w ruchu socjaldemokratycznym na Zachodzie i prostował fałszerstwa propagandy komunistycznej o polskim ruchu robotniczym. Aż do śmierci uprawiał pisarstwo historyczne i publicystykę społeczno-polityczną. Do najważniejszych jego prac należą: *Róża Luksemburg a rewolucja rosyjska* (Paryż 1961), *Od Marksa do Chruszczowa* (L. 1962), *Karol Marks a powstanie styczniowe* (L. 1963), *Ludzie PPS* (L. 1967), *Socjalizm na zachodzie Europy. Czternaście dróg do socjalizmu* (L. 1968) oraz napisany wspólnie z żoną *Zarys dziejów socjalizmu polskiego* (t. 1, L. 1966, t. 2, L. 1972). Przełożył na jęz. polski wiele prac politycznych obcych autorów, publikował systematycznie na łamach czasopism emigracyjnych i był redaktorem kilku z nich. Jego prace, rozprawy oraz artykuły zostały przetłumaczone na 18 języków, w tym japoński i arabski.

Żył w spartańskich warunkach, mieszkał w małym mieszkaniu w londyńskiej dzielnicy Putney, wypełnionym książkami, manuskryptami i gazetami. Mimo znakomitych stosunków z politykami angielskimi nigdy niczego nie załatwiał dla siebie, jeżeli interweniował, to w imieniu rodaków lub na rzecz sprawy polskiej. Zmarł 1 X 1978 w Londynie. Został pochowany w grobie rodzinnym na cmentarzu Putney Vale.

Był odznaczony Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Krzyżem Obrony Lwowa oraz Gwiazdą Przemysłu. Otrzymał nagrody: „Kultury” (wspólnie z żoną, Paryż 1967), Stowarzyszenia Polskich Kombatantów (L. 1972), Fundacji Alfreda Jurzykowskiego (Nowy Jork 1973), Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie (L. 1978), tej ostatniej nie mógł już odebrać z powodu choroby.

Jego imię noszą ulice w Krakowie i Warszawie. W Tarnowie jest ulica Ka-

spra i Adama Ciołkoszów. Imię Lidii i Adama Ciołkoszów otrzymały: Dom Dziecka nr 9 w Warszawie przy ul. Korotyńskiego oraz Policealna Szkoła Zawodowa TUR w Krakowie przy ul. Dietla.

W małżeństwie z Lidią Kahn (1902–2002, działaczką polityczną, publicystką, historykiem, członkinią Rady Naczelnej PPS, w czasie wojny polsko-bolszewickiej wolontariuszką w biurze werbunkowym) miał syna Andrzeja (1929–1952, absolwenta Uniw. w Oksfordzie, literata, krytyka literackiego i tłumacza).

— Błażejowski *Bibliografia 1911–1960*; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzyni i harcmistrze*, s. 104; *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J. M. Majchrowski, W. 1994; Pankowicz, Wojtycza *Informator*; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1, A–D, W. 1978; — Błażejowski *Z dziejów*; Friszke A. *Adam Ciołkosz. Portret polskiego socjalisty*, W. 2011; Leonhard *Kalendarium*; Romaniuk M. *Adam Ciołkosz (1901–1978)*, „Przegląd Socjalistyczny” 2007, nr 3 (12); Wojtycza J. *Skauting polski w Galicji i na Śląsku Cieszyńskim w latach 1910–1919*, Kr. 2000; Zawisza B. *Wolne Harcerstwo i jego wpływ na lewicowe nurty w ruchu harcerskim w dwudziestoleciu międzywojennym* [online] <http://lewicowo.pl/wolne-harcerstwo-i-jego-wplyw-na-lewicowe-nurty-w-ruchu-harcerskim-w-dwudziestoleciu-miedzywojennym/> [dostęp 3 X 2012]; Żychowska M. *Harcerstwo Ziemi Tarnowskiej 1910–1939*, Tarnów 1992; — Rokosz M. *Harcerska działalność Małkowskich pod Giewontem w latach 1913–1915*, w: *80 lat Zakopiańskiego Gimnazjum. Szkice i wspomnienia z lat 1912–1992*, red. W. Osiński, Zakopane 1992, s. 35–38; — AAN: akta A. Ciołkosza, sygn. 1459; PPS, sygn. 1251; AP w Kr. Oddział w Tarnowie: mat. do dziejów ZHP, sygn. ZHP; mat. dot. Wolnego Harcerstwa, sygn. ZHP K-6; mat. dot. A. Ciołkosza, sygn. ZHP J-4; mat. dot. drużyn harcerzy, sygn. ZHP C-2/4.

Janusz Wojtycza
Bartosz Zawisza

D

DEWITZOWA z Piotrowskich Wiktorii, pseud. Tucha (1914–1991), pedagog, harcmistrzyni, członkini Komendy Pogotowia Harcererek, Naczelniczka Harcererek (1945–1948).

Urodziła się 27 V 1914 w Kijowie. Była córką Władysława i Wiktorii z Balukiewiczów (oboje rodzice byli lekarzami). Miała siostrę Ludmiłę (zameżną Słabińską, 1918–1954). Od 1918 r. mieszkała z rodziną w Warszawie, gdzie uczęszczała do Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego. Maturę zdała w 1931 r. Podjęła studia polonistyczne na UW. Magisterium uzyskała w 1935 r., zdała egzamin nauczycielski i pracowała w Gimnazjum ss. Felicjanek w Wawrze.

W 1928 r. wstąpiła do międzyszkolnej 47. WZDH im. kr. Jadwigi, prowadzonej przez Martę Dobrzyńską. W 1930 r. była drużynową gromady zuchowej „Sowy”, w l. 1931–1935 drużynową 3. WZDH im. Emilii Plater, a jednocześnie prowadziła gromadę zuchową przy tej drużynie (1931–1933). Po podziale drużyny została drużynową „Trójki Czerwonej” (1935–1936). W l. 1937–1939 razem ze Stanisławą Trylską prowadziła Ref. Wędrowniczek w Komendzie Warszawskiej Chorągwi Harcererek. Poszukiwała form pracy dla dziewcząt starszych, którym nie wystarczały typowe zajęcia harcerskie (tak narodziła się idea „wędrowki przez życie”). W pracy drużyny kładła duży nacisk na służbę („Trójka” pod jej kierownictwem prowadziła systematycznie zajęcia świetlicowe dla dzieci z rodzin bezrobotnych). Obozy wędrowniczek prowadzone przez nią w 1937 r. nad jez. Dryngis na Wileńszczyźnie, a w l. 1938 i 1939 nad jez. Blizne w Puszczy Augustowskiej łą-

czyły krajoznawstwo z badaniem sytuacji dzieci, młodzieży i kobiet wiejskich oraz pracą samarytańską i kulturalną. Starła się stworzyć szerszą płaszczyznę współpracy i wymiany doświadczeń starszych dziewcząt. Służyły temu wydawane przez nią „Wici Wędrowniczek”. Organizowała „sobótki” – otwarte spotkania dyskusyjne dla starszych harcerek. Od 1936 r. należała do kręgu instruktorskiego „Złota Strzała”, który skupiał młodzież lewicową. Stopień podharcemistrzyni uzyskała 18 II 1938, a harcemistrzyni – 11 XI 1943 (w konspiracji).

W czasie okupacji pracowała w domu dla kalekich dzieci w Warszawie przy ul. Pięknej, następnie w domu dziecka w Józefowie-Rycicach, wreszcie kierowała domem dla małych dzieci w willi „Anusia” w Skolimowie, przeniesionym w końcu 1944 r. do Zakopanego. W Pogotowiu Harcerek kierowała akcją „M”, skierowaną do młodzieży nieharcerskiej, pozbawionej szkoły i zagrożonej demoralizacją wojenną. Zainicjowała i do 1942 r. redagowała konspiracyjne pismo „Dziś i Jutro”. Podjęła również próbę tworzenia „ogniw”, czyli zespołów młodzieży nastawionych głównie na samokształcenie.

W dniu 31 XII 1944 w Lublinie Rząd Tymczasowy powołał Tymczasową Radę Naczelną Harcerską (TRNH), a 10 I 1945 Naczelnictwo ZHP. Kiedy w marcu 1945 TRNH przeniosła się do Warszawy, decyzją Min. Oświaty z 20 V 1945 rozszerzono jej skład, wprowadzając grupę instruktorów harcerskich. Wśród nowo powołanych znalazła się Dewitzowa, którą TRNH wybrała 23 V 1945 na Naczelniczkę Harcerek. Jej autorytet spowodował, że do ZHP zgłosiło się wielu wcześniej wahających się instruktorów. W sierpniu 1945 współorganizowała I CAS i była w ramach tej akcji komendantką zgrupowania harcerek w Radziejowicach. Podczas CAS opracowywano program działania harcerstwa w powojennej rzeczywistości, dyskutowano nad prawem i przyrzeczeniem har-

cerskim oraz zmianą stopni i sprawności. Przyjęty następnie program działania drużyn – służba ziemiom odzyskanym i odbudowa powojenna – był zbieżny z dawnym programem pracy harcerskiej opartej na zorganizowanych działaniach na rzecz społeczeństwa, wprowadzanym przez Dewitzową w ograniczonym zakresie przed wojną. W listopadzie 1945 w Łodzi i w lutym 1946 w Katowicach podczas ogólnopolskich konferencji instruktorek mówiła o konieczności kształtowania światopoglądu dziewcząt. Dążyła do tego, aby harcerstwo odpowiadało na potrzeby nowej sytuacji, w jakiej znalazła się Polska. Dotyczyło to też kontaktów ze światowym skautingiem. W 1946 r. po uznaniu Organizacji Harcerek przez Międzyn. Biuro Skautek uczestniczyła w XI Konferencji Światowej w Evian. Publikowała artykuły programowe w piśmie instruktorek „Drogi”.

Jesienią 1947 objęła przewodnictwo wspólnej z Główną Kwaterą Harcerzy Komisji Programowej, która miała opracować centralny program działania pozwalający sterować pracą drużyn harcerek i harcerzy. Program ten miał służyć „powiązaniu harcerstwa z realnym życiem” poprzez włączenie w realizację zadań ogólnospołecznych i prowadzić do odejścia od skautowego modelu pracy, kontynuującego wzory przedwojennego harcerstwa. Tak powstała Harcerska Służba Polsce, obejmująca cztery dziedziny: 1. las i pole, 2. dziecko, 3. odbudowa, 4. kultura i oświata. Oficjalnie proklamowano jej rozpoczęcie 29 III 1948. W przygotowaniu i prowadzeniu akcji poważną rolę wyznaczono prasie harcerskiej, toteż Dewitzowa poprowadziła obóz dla dziennikarzy i współpracowników pism harcerskich. W lipcu 1948 reprezentowała ZHP na Zjeździe Zjednoczeniowym Organizacji Młodzieżowych (ZWM, OM TUR, ZMW „Wici” i ZMD), w wyniku którego powstał ZMP.

Kiedy sytuacja polityczna doprowadziła do zasadniczych zmian w harcerstwie

i połączono Główną Kwaterę Harcerek i Główną Kwaterę Harcerzy w jedno Naczelnictwo ZHP (1 X 1948), Dewitzowa pozostała w jego składzie jako kierownik Wyd. Prasowo-Wydawniczego w Dziale Programowo-Szkoleniowym. Po włączeniu aparatu etatowego ZHP do struktur ZMP (lipiec 1950) została zastępcą kierownika Wyd. Harcerskiego Zarządu Głównego ZMP (1950–1951). Była też redaktorem naczelnym „Świata Młodych” (1951–1955) i „Drużyny” (1955–1956).

W 1955 r. opublikowała w „Nowych Drogach” (nr 2, s. 44–64) artykuł *O poprawę pracy harcerstwa*. Uznała, że przyczyną słabości organizacji jest nie tylko brak atrakcyjnych form pracy, ale przede wszystkim zastąpienie pracy wychowawczej agitacją polityczną, uniemożliwienie dzieciom czynnego udziału w wyborze zajęć i schematyzm działania. Artykuł wywołał wielką dyskusję i opór przedstawicieli ZMP, jednak na konferencji działaczy partyjnych, oświatowych i harcerskich 6–11 VII 1955 w Sopocie przyjęto jego tezy za podstawę nowego programu działania. W dniach 25 V–9 VI 1956 Dewitzowa przewodniczyła konferencji działaczy harcerskich (w tym grupy instruktorów pozostających poza organizacją), zetempowskich i pedagogicznych obradującej w Warszawie w gmachu YMCA (ul. Kopnickiej 6), podczas której zdecydowano się na usamodzielnienie harcerstwa i powołanie (23 VIII 1956) Organizacji Harcerskiej Polski Ludowej (OHPL). Dewitzowa została zastępcą Komendanta Głównego OHPL. Po Zjeździe Łódzkim, który odbył się w grudniu 1956, weszła w skład zespołu doradców NRH. Była członkiem redakcji „Harc.” (1959–1964). W 1960 r. wzięła udział w Międzyn. II Seminarium Działaczy Organizacji Dziecięcych i Młodzieżowych.

Po 1956 r. nie pełniła już etatowych funkcji w harcerstwie. Głównym terenem jej działania stały się domy dziecka i internaty dla młodzieży, którymi zajmowa-

ła się w Centralnym Ośrodku Metodycznym, starając się zapewnić osieroconym dzieciom jak najlepsze warunki życia. Na emeryturę przeszła w 1973 r. W 1978 r. związała się z Konwersatorium „Doświadczenie i Przyszłość”, pracując głównie nad sprawami oświaty. Należała do PPR (1946–1948) i PZPR (1948–1990) oraz była członkiem KRN (1946–1947).

Reprezentując zdecydowanie lewicowe poglądy, współpracowała z różnymi ludźmi, gromadziła wokół siebie zespoły jednostek twórczych i zaangażowanych. Przez całe życie gotowa była nieść indywidualną pomoc wszystkim, z którymi się zetknęła. Sama miała niewielkie potrzeby materialne, nie próbowała gromadzić majątku. Odszkodowanie otrzymane od firmy ubezpieczeniowej po tragicznej śmierci córki przekazała z mężem na potrzeby Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego. Jednocześnie dążyła do tego, żeby w skali społecznej zmieniać warunki pokrzywdzonym, zwłaszcza dzieciom.

Zmarła 28 VI 1991 w Warszawie. Została pochowana w Breniu k. Łaska na Pojezierzu Drawskim. Była odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1955), Orderem Sztandaru Pracy I kl. (1962), Medalem KEN, Złotym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego za Zasługę (1946), Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami (1995, pośmiertnie).

W 1936 r. wyszła za mąż za Olgierda Dewitza (1910–1983, ekonomistę). Miała córkę Ewę (1938–1957), która zginęła w katastrofie awionetki nad Szwajcarią, oraz przybraną córkę Teresę Bochenek.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzynie i harcmistrze*, s. 24; — *Harcerki 1939–1945*; Kiewicz A. *Harcerstwo w Polsce Ludowej*, Wr. 2003; Persak K. *Odrodzenie harcerstwa w 1956 r.*, W. 1996; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 122; Zawadzka *Dzieje harcerstwa; też Harcerstwo żeńskie*; — Gurycka A. *Tucha. Opowieść o Wiktorii Dewitzowej*, W. 2006, pas-

sim; *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*; — MH:teczka biogr. W. Dewitzowej.

Julia Tazbir

DUDA Ludwik (1902–1990), nauczyciel, podharcemistrz, komendant hufców harcerzy w Krakowie (1937–1939), kierownik Wydziału Gospodarczego i Gospodarczo-Skarbowego Krakowskiej Chorągwi Harcerzy (1947–1948).

Urodził się 30 IX 1902 we wsi Wielkanoc w pow. miechowskim. Był synem Ludwika (1844–1926, kowala i rolnika) i Stanisławy Kazimiery z Tochowiczów (1° voto Machalskiej, 1868–1952). Miał siedmioro przyrodniego rodzeństwa z pierwszego małżeństwa matki.

W 1914 r. ukończył szkołę powsz. w Gołczy, a w 1923 r. Państw. Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki w Miechowie. Do harcerstwa wstąpił w 1917 r. W l. 1923–1927 studiował matematykę na Wydz. Filozoficznym UJ. Po ukończeniu studiów w 1928 r. odbył roczną praktykę nauczycielską w Szkole Ekonomiczno-Handlowej w Krakowie, a następnie podjął w niej pracę jako nauczyciel matematyki, fizyki i arytmetyki handlowej. W 1931 r. zreorganizował i objął opieką działającą na terenie szkoły Drużynę Harcerską „Brązowa Czternastka” im. bp. Władysława Bandurskiego. W l. 1932–1934 był jej drużynowym. Zorganizował obóz stały drużyny w Lipowej k. Żywca (lipiec 1933), po nim obóz wędrowny w Tatry, a zimą 1933/1934 – obóz w Kościelisku. W lipcu 1934 r. prowadził obóz drużyny w Słobódce w woj. wileńskim. Od września do listopada tegoż roku kierował pierwszym w Krakowie Gniazdem (szczepem) „Brązowej Czternastki”, obejmującym drużyny harcerzy starszych i młodszych oraz kooptykacyjny Krąg Starszoharcerski „Wygi Merkurego”. W listopadzie został hufcowym III Hufca Harcerzy w Krakowie. W lipcu 1935 uczestniczył w Jubileuszowym

wym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale jako drużynowy 14. Krakowskiej Drużyny Harcerzy, a w sierpniu tegoż roku w II Międzyn. Zlocie Starszych Skautów w Ingarö w Szwecji. W r. szk. 1935/1936 był ponownie kierownikiem Gniazda „Brązowej Czternastki”, a zimą – komendantem kolejnego zimowiska w Kościelisku. W 1936 r. prowadził obóz w Rumunii i drugi w Piwnicznej. W marcu tegoż roku otrzymał stopień podharcemistrza. Od stycznia 1937 pełnił funkcję komendanta hufców harcerzy w Krakowie, a od maja tegoż roku równocześnie zastępcy kierownika Działu Osobowego Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerzy. W sierpniu 1938 uczestniczył w kursie harcistrzowskim.

Obok pracy w harcerstwie brał udział w wielu innych działaniach na terenie szkoły. Organizował dożywianie uczniów, w 1933 r. był współorganizatorem wystawy prezentującej osiągnięcia szkoły, był także współorganizatorem i sekretarzem Stowarzyszenia Kolonii Wakacyjnych oraz od 1933 r. instruktorem LOPP i PCK.

We wrześniu 1939 uczestniczył w ukryciu dokumentów szkolnych w piwnicach budynku, a następnie zgodnie z rozkazem komendanta chorągwi udał się wraz z innymi instruktorami i starszymi harcerzami do Sandomierza (do planowanej tam koncentracji krakowskiego harcerstwa nie doszło z powodu zajęcia terenu przez Niemców). W czasie okupacji pracował nadal w szkole, noszącej nazwę Handelsfachschule – jednorocznej, od 1941 r. niemieckiej – gdzie wbrew zarządzeniom okupanta realizował przedwojenny program nauczania. Uczestniczył w tajnym nauczaniu w ramach Ośrodka Nauczania nr 16. Zagrożony aresztowaniem, ukrywał się okresowo w 1941 r. w swojej rodzinnej wsi Wielkanocy. Wyjechał tam również w sierpniu 1944 i wraz z żoną prowadził dwa komplety tajnego nauczania w zakresie liceum handlowego i administracyjnego. W czasie okupacji przewoził też prasę

podziemną do swojej rodzinnej wsi oraz przechowywał ukrywających się instruktorów krakowskich Szarych Szeregów, m.in. w Krakowie hm. Władysława Muża, a w Wielkanocy hm. Władysława Szczygła.

W marcu 1945 wrócił do pracy w szkole, która w kolejnych latach przechodziła reorganizacje i funkcjonowała m.in. jako Liceum Administracyjne, Technikum Finansowe i Liceum Ekonomiczne. Kierował weryfikacją świadectw okupacyjnych. W l. 1945–1965 był zastępcą ds. pedagogicznych dyrektora szkoły i kierownikiem Wydz. dla Pracujących, a w l. 1948–1950 – przewodniczącym komisji szkoleniowej matematyków szkół administracyjno-gospodarczych, spółdzielczych, finansowych, statystycznych oraz pocztowo-telekomunikacyjnych. Opracował, samodzielnie lub wspólnie z innymi autorami, wydane w l. 1945–1950 podręczniki i skrypty szkolne: *Matematyka finansowa, Kalkulacja handlowa i wytwórcza, Arytmetyka handlowa dla kwalifikowanych kursów kupieckich, Zbiór zadań z algebry dla szkół ekonomicznych*. Wygłosił też odczyty na ogólnopolskich i okręgowych konferencjach nauczycieli matematyki (w l. 1947, 1953 i 1955). W l. 1945–1948 był ławnikiem w Sądzie Powiat. dla m. Krakowa.

Od 1945 r. brał udział w odbudowie krakowskiego harcerstwa, pełniąc od marca tegoż roku funkcję doradcy w Wydz. Finansowo-Gospodarczym, od listopada – kierownika Wydz. Gospodarczego, a od października 1947 – kierownika Wydz. Gospodarczo-Skarbowego Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerzy. Współorganizował i nadzorował działalność Składnicy Harcerskiej w Krakowie. W 1950 r. został bez podania przyczyny aresztowany przez WUBP. Był przez trzy miesiące więziony i przesłuchiwany w związku ze swoją działalnością w ZHP, zwłaszcza przyjęciem na rzecz harcerstwa od ks. kard. Adama Sapiehy dotacji w wysokości 500 dolarów. W pracach Komendy Chorągwi Krakowskiej uczestniczył do 1950 r.

W 1957 r. został członkiem założycielem, a następnie zastępcą dyrektora i członkiem Rady Nadzorczej Nauczycielskiej Spółdzielni Pracy „Wiedza Ekonomiczna” (później „Wiedza”). Organizował lub współorganizował kolejne jubileusze szkoły, w której pracował: w l. 1959, 1969, 1972 i 1982. W 1959 r. napisał krótką historię szkoły, ogłoszoną na łamach jednostronki Wydz. dla Pracujących pt. *Znowu młodzi*. Z okazji 80-lecia szkoły opracował wspólnie z T. Wroniewiczem jej dzieje w okresie okupacji hitlerowskiej, opublikowane w 1964 r. na łamach „Rocznika Komisji Nauk Pedagog.” pt. *Liceum Administracyjne i Handlowe w okresie okupacji hitlerowskiej*. Z okazji 100-lecia szkoły przygotował broszurę pt. *100 lat w służbie narodu i państwa* (Kr. 1982). W 1967 r. opisał z okazji 600-lecia wsi Wielkanoc jej historię, a w 1979 r. 60-letnie dzieje Ochotniczej Straży Pożarnej w tej miejscowości. Od 1947 r. należał do ZSL, w którym pełnił funkcje członka Zarządu Koła Dzielnicowego oraz członka Komisji Oświaty i Kultury Komitetu Miejskiego. Po przejściu na emeryturę w 1970 r. jeszcze przez trzy lata pracował w szkole w wymiarze pół etatu.

Zmarł 15 XII 1990 w Krakowie i został pochowany na cmentarzu Rakowickim.

Był odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1968), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1956), Medalem Zwycięstwa i Wolności (1947), Medalem 10-lecia Polski Ludowej (1955), Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego (1964), Srebrnym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego za Zasługę (1947), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1982) i Rozetą-Mieczami (1987), Srebrną Odznaką za Pracę Społeczną dla M. Krakowa (1958), Złotą Odznaką Honorową Klubu Sportowego „Cracovia” (1966). Otrzymał honorowy tytuł Zasłużonego Nauczyciela PRL (1982).

W 1941 r. zawarł związek małżeński z Apolonią Lipińską (1914–1989, absol-

wentką Szkoły Ekonomiczno-Handlowej, uczestniczką tajnego nauczania). Miał córkę Jadwigę Teresę (ur. 1943, nauczycielkę, zamężną Ciałowicz) i syna Jerzego Ludwika (ur. 1948, technika energetyka).

— *Słownik biograficzny nauczycieli w Małopolsce w latach II wojny światowej (1939–1945)*, red. J. Chrobaczyński, Kr. 1995, s. 190; — *Gaweł Harcerska sztafeta*, cz. 5, s. 15–18; tenże *Pokłon tym, którzy tworzyli*, s. 55–57; *Leonhard Kalendarium; Przy harcerskiej wotrze w pięćdziesięciolecie Białego Szczepu im. Stefana Czarnieckiego w Krakowie 1957–2007*, red. P. Niwiński [et al.], Kr. 2007, s. 4–6, 20, 26; — *Spraw. z działalności Składnicy Harcerskiej Sp. z o.o. Komendy Chorągwi Harcerek i Harcerzy w Krakowie za rok 1945, 1946 i 1947*, Kr. 1948; — Arch. UJ: *Album Studiosorum Universitatis Cracoviensis 1922/23–1929/30*, sygn. S II 517; Arch. Kom. Hist. Krakowskiej Chorągwi ZHP: *rozkazy komend chorągwi z l. 1931–1950*; — dok. w posiadaniu autora: *Duda L. Moja praca w ZHP*, Kr. 1983, mps; tenże *Rodowód rodziny*, b.d., mps; — inf. syna Jerzego Dudy.

Janusz Wojtycza

DZIERŻYKRAY-ROGALSKI (w l. 1945–1948 Rogalski) Tadeusz Janu-ary Mieczysław, pseud. Mściwój, Tadeusz Dzier (1918–1998), profesor doktor habilitowany medycyny, major Wojska Polskiego, harcmistrz, komendant Lubelskiej Chorągwi Harcerzy (1945–1949).

Urodził się 19 IX 1918 w Warszawie, był synem Mieczysława (zm. 1952, przed 1939 r. konsula w Prusach Wschodnich, w l. 1946–1948 ministra pełnomocnego RP w Norwegii, później wykładowcy na UW, odwołanego z przyczyn politycznych) i Wandy z Goleniewiczów. Miał siostrę Krystynę (zamężną Kępińska, 1920–1996, aktorkę).

Uczęszczał do Państw. Gimnazjum im. ks. Józefa Poniatowskiego w Warszawie. W 1931 r. wstąpił do działającej przy

tym gimnazjum 14. WDH i w 1933 r. złożył przyrzeczenie harcerskie. W 1935 r., już jako zastępowy, otrzymał przydział do 71. WDH przy szkole Rodziny Wojskowej i został przybocznym, a wkrótce drużynowym tej drużyny. Zdobył kolejne stopnie harcerskie – do harcerza Rzeczypospolitej włącznie. Latem 1937 jako drużynowy 71. Warszawskiej Górskiej Drużyny Skautów był uczestnikiem polskiej wyprawy na V Jamboree w Vogelenzang w Holandii. Wszedł w skład reprezentacji ZHP, która bezpośrednio po Jamboree udała się do Belgii, Francji i Niemiec. Po ukończeniu w 1938 r. gimnazjum i uzyskaniu świadectwa dojrzałości podjął studia na Wydz. Matematyczno-Przyrodniczym UW. Jako student należał do Legii Akademickiej.

W lecie 1938 ukończył kurs podharcmistrzowski w Toporowie Cyryli k. Zakopanego i został delegowany przez Główną Kwaterę Harcerzy do Francji jako instruktor polskich harcerzy zamieszkałych w Belgii i Francji. 10 III 1939 został mianowany podharcmistrzem.

Brał udział w kampanii wrześniowej 1939 r. Do Warszawy wrócił w listopadzie 1939 i przystąpił do organizowania na Żoliborzu złożonej z byłych członków 14. WDH i 71. WDH tajnej grupy harcerskiej, której podstawowym zadaniem było wydobycie i zabezpieczenie ukrytej po kampanii wrześniowej broni. Grupa ta przeszła w styczniu 1940 z Szarych Szeregów do ZWZ (później AK), tworząc załóżki przyszłego pułku „Baszta”, którego żołnierzem, również w Powstaniu Warszawskim, był Rogalski. Z Mokotowa (gdzie walczył pułk „Baszta”), będąc dowódcą plutonu szybkiej łączności w kompani K4 (łączność), wysyłany był trzykrotnie jako łącznik do Zalesia k. Piaseczna oraz jako przewodnik grupy oficerskiej na pertraktacje z dowództwem 2. Korpusu Węgierskiego, stacjonującym w rejonie Piaseczna. Po upadku powstania ukrywał się w Zalesiu, dzięki temu nie trafił do niewoli niemieckiej.

W styczniu 1945 dotarł do Lublina, gdzie został wcielony do WP i skierowany do Fakultetu Medycyny Wojskowej przy Wydz. Lekarskim UMCS w Lublinie, skąd został wysłany do 2. Armii WP. Wkrótce odesłano go z frontu do Lublina w celu ukończenia studiów medycznych, które rozpoczął w 1941 r. na tajnym Wydz. Lekarskim UW, istniejącym w oficjalnie działającej w Warszawie Szkole Zawodowej dla Pomocniczego Personelu Sanitarnego dr. Jana Zaorskiego.

20 III 1945 został mianowany harcmistrzem i skierowany do pracy w Komen-dzie Lubelskiej Chorągwi Harcerzy. Pełnił także funkcję kierownika Wydz. Zagranicznego Naczelnictwa ZHP, które działało wtedy w Lublinie. W dniu 17 IV 1945 Naczelnik Harcerzy polecił mu przejęcie obowiązków komendanta Lubelskiej Chorągwi Harcerzy (kierował nią do 1949). W lipcu 1945 był kierownikiem delegacji ZHP na Antyfaszystowski Kongres Młodzieży w Belgradzie. W tymże roku po zdemobilizowaniu (w stopniu kapitana) przystąpił do pracy w Katedrze Antropologii UMCS, gdzie pracował do 1949 r. – kolejno jako asystent, starszy asystent i adiunkt. W 1946 r. ukończył studia przyrodnicze, uzyskując stopień magistra filozofii w zakresie biologii. Kontynuował studia na Wydz. Lekarskim UMCS. Dyplom lekarski uzyskał w 1948 r. W czerwcu 1949 obronił pracę doktorską pt. *Badania nad morfologią żuchwy ludzkiej*. W tymże roku został kierownikiem Zakładu Antropologii na Wydz. Lekarskim UMCS. Prowadził wykłady z antropologii na medycynie, włączył się do prac archeologicznych dotyczących polskiego neolitu oraz pracował nad wybranymi zagadnieniami z paleoantropologii. W grudniu 1949 jako zastępca profesora został powołany na stanowisko kierownika Zakładu Antropologii w tworzącej się AM w Lublinie. Wiosną 1950 objął kierownictwo Zakładu Anatomii Prawidłowej Człowieka w organizowanej AM w Białymstoku.

W 1951 r. habilitował się z antropologii na Wydz. Nauk Przyrodniczych Uniw. Wrocław. na podstawie pracy *Analiza antropologiczna znaleziska neolitycznego z Poniatówki*. W tymże roku został dziekanem Wydz. Lekarskiego AM w Białymstoku i pełnił tę funkcję do 1953 r.

Praca naukowa, którą w tym czasie prowadził, dotyczyła głównie antropologii, ze szczególnym uwzględnieniem antropologii lekarskiej. Badał dawnych i współczesnych mieszkańców Białostocczyzny i terenów przyległych (Łomża, Suwałki), a także półwyspu Hel. Na szczególną uwagę zasługują przy tym jego badania dotyczące takich grup etnicznych, jak Kaszubi, Cyganie i Tatarzy.

W 1952 r. został członkiem Komitetu Antropologicznego PAN i uczestniczył w jego pracach przez wiele lat. W 1958 r. zainicjował powstanie kwartalnika antropologicznego „Człowiek w Czasie i Przestrzeni” i do 1964 r. był jego redaktorem naczelnym. Pełnił również obowiązki redaktora (1955–1961) i naczelnego redaktora (1959–1961) „Roczników Akademii Medycznej w Białymstoku”. W l. 1961–1976 był redaktorem naczelnym „Roczników Białostockich”. Sprawował też funkcję redaktora (1965–1977) i redaktora naczelnego (1978–1984) czasopisma „Przegląd Antropologiczny”. Wielokrotnie wyjeżdżał w ramach wymiany naukowej do Brna, Pragi, Humpolca, Paryża i Lund.

Pod koniec l. 50. XX w. jego zainteresowania skierowały się ku badaniom ludów Afryki. Nawiązał kontakt z ośrodkami naukowymi w Egipcie i na zaproszenie National Research Centre w czerwcu 1958 przebywał w Kairze jako delegat PAN, biorąc udział w przygotowywaniu umowy dotyczącej egipsko-polskiej współpracy w zakresie antropologii. Kierował dwiema egipsko-polskimi wyprawami antropologicznymi, zorganizowanymi w wyniku zawartego porozumienia. Wyprawy te, działające na obszarze tzw. Pustyni Zachodniej, zebrały cenne materiały doty-

czące antropologii współczesnej ludności arabskiej. Wyniki badań zostały zgromadzone w czterotomowej publikacji *Publication of the Arabic-Polish Anthropological Expedition* (Cairo–W. 1961–1971).

W 1958 r. Dzierżykraj-Rogalski otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego. Profesorem zwyczajnym został w 1969 r.

W 1962 r. rozpoczął ściśłą współpracę z prof. Kazimierzem Michałowskim i przeniósł się do Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej PAN w Warszawie, gdzie w l. 1962–1981 kierował pracownią Ekologii Człowieka i Paleopatologii, był też zastępcą kierownika do ds. naukowych, a od 1981 r. – kierownikiem zakładu. W związku z budową Tamy Asuańskiej brał udział w pracach ratowniczych UNESCO na obszarach Nubii Sudańskiej. Jego największym osiągnięciem było powiązanie antropologii z archeologią i medycyną, rozszerzające znacznie horyzonty i rezultaty badawcze tych dyscyplin. Prowadzone prace przyniosły mu międzynarodowe uznanie. Ich wyniki przedstawił w ponad 500 naukowych publikacjach, referatach wygłaszanych na konferencjach naukowych i wykładach prowadzonych w polskich i zagranicznych uczelniach. Od 1962 do 1971 r. pracował równocześnie w AWF w Warszawie, gdzie w l. 1966–1969 sprawował funkcję prorektora.

Napisał podręcznik dla studentów medycyny *Zarys antropologii dla medyków* (W. 1955, we współautorstwie). Pod pseud. Tadeusz Dzier opublikował dzienniki z okresu wojny: *A mnie się zdaje, że to było wczoraj* (W. 1979) i *Myśmy tu zawsze byli* (W. 1982). Wydał też *Notatki z Powstania Warszawskiego 27 VII 1944–3 X 1944* (W. 1994). Polskim badaniom antropologicznym w Afryce poświęcił książkę *Polska antropologia w Afryce* (W. 1981). Następną publikacją *Sensacje w Faras* (W. 1991) to historia odkrycia przez prof. K. Michałowskiego malowideł ściennych w Faras, na styku Egiptu z Sudanem. Trzech wydań doczekała się

kolejna pozycja Dzierżykraja-Rogalskiego – *Rytmy i antyrytmy biologiczne w życiu człowieka* (W. 1976). Wspólnie z Elżbietą Promińską wydał: *Zdolności przystosowawcze człowieka* (W. 1970), *Sudan* (W. 1980) i *Sudan, kraj i ludzie* (W. 1991). Ostatnia jego książka to *Spotkania z uczonymi* (W. 1995).

Należał do wielu towarzystw i organizacji naukowych. Był członkiem Rady Stałej Międzyn. Unii Nauk Antropologicznych i Etnologicznych, członkiem rzeczywistym Société d'Anthropologie de Paris, członkiem honorowym Tow. Bałto-Słowiańskiego Uniw. w Lund, Inst. Egypciologicznego w Pradze i Polskiego Tow. Antropologicznego, Polskiego Tow. Archeologicznego, Międzyn. Zespołu do Badań nad Trądem w Starożytności, a także członkiem Tow. Naukowego Warszawskiego. Po przejściu na emeryturę działał w wielu komitetach i organizacjach, m.in. w Komitecie Badań Afryki, Azji i Ameryki Łacińskiej.

Zmarł 21 I 1998 w Warszawie. Został pochowany w rodzinnym grobowcu na cmentarzu Powązkowskim.

Był odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu Virtuti Militari, Krzyżem Komandorskim i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Partyzanckim, Warszawskim Krzyżem Powstańcym, Medalem KEN, a także odznaczeniami harcerskimi: Złotym (1947) i Srebrnym (1946) Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego za Zasługę. W 1955 r. otrzymał Medal Sprawiedliwy wśród Narodów Świata (1995).

Za swą działalność naukową uzyskała liczne wyróżnienia, w tym w 1985 r. Nagrodę Sekretarza Naukowego PAN I st. za monografię *The Bishops of Faras-An Anthropological-Medical Study*. AM w Białymstoku uhonorowała go doktoratem honoris causa (1988) oraz Medalem za Zasługi dla AM w Białymstoku.

W 1941 r. w Warszawie zawarł związek małżeński z Ireną Hrychorowicz

(ur. 1922). Z tego małżeństwa miał dwie córki: Małgorzatę (zameżną Martenson, ur. 1946, psychologa, zam. w Szwajcarii) i Katarzynę (zameżną Jawsiewicką, ur. 1949, magistra inżyniera, zam. w Kanadzie). Z drugiego małżeństwa – z Elżbietą Promińską (1941–1998) – miał córkę Paulinę (ur. 1976, psychologa, zam. w Warszawie).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzynie i harcmistrze*, s. 178; — Bartelski L. M. *Mokotów 1944*, W. 1972 [w indeksie: Rogalski-Dzierżykraj Tadeusz]; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 124, 129 [jako Rogalski Tadeusz]; Sopek M. *O Profesorze T. Dzierżykraj-Rogalskim*, „Zeszyty Historyczne Okręgowej Izby Lekarskiej w Białymstoku” 2002, t. 4, nr 1, s. 47–64; — Dzier T. [Dzierżykraj-Rogalski T.] *A mnie się zdaje, że to było wczoraj. Dziennik 15 sierpnia 1939 – 2 kwietnia 1940*, W. 1979; tenże *Myśmy tu zawsze byli... Dziennik z Powstania Warszawskiego 27 VII 1944–3 X 1944*, W. 1982; — Arch. UMCS:teczka studentki, Dzierżykraj-Rogalska Irena, sygn. B IV/513; — inf. córki Pauliny Dzierżykraj-Rogalskiej i szwagra Adama Kępińskiego.

Kazimierz Jarzembowski

F

FABER Wincenty (1936–1980), poeta, instruktor harcerski w stopniu przewodnika, redaktor miesięcznika Hufca Kraków-Nowa Huta „Dziembra” (1958–1960), członek Komisji Kultury Komendy Krakowskiej Chorągwi ZHP (1968–1969).

Urodził się 7 VI 1936 w Bielsku Białej. Był synem Stanisława (1896–1974, przedsiębiorcy transportowego w Tarno-

wie, więźnia obozu koncentracyjnego Auschwitz) i Jadwigi z Matuszewskich (1902–1986, nauczycielki). Miał brata Zygmunta (1925–2010, ekonomistę, harcmistrza, w l. 1957–1958 hufcowego Hufca Kraków-Nowa Huta) oraz dwie siostry: Krystynę (1931–1935) i Irenę (1929–1990).

Ukończył szkołę podst. oraz III LO im. Stefana Żeromskiego w Bielsku Białej (1953). Już w latach szkolnych podejmował pierwsze próby poetyckie. W 1945 r. wstąpił do gromady zuchowej przy Drużynie Harcerzy im. Adama Asnyka. 30 VII 1947 złożył przyrzeczenie harcerskie i do 1949 r. był członkiem tej drużyny. Uczestniczył w obozach w Turawie (1947) oraz Rajgrodzie (1948 i 1949). Grał w tenisa w Bielsko-Bialskim Tow. Sportowym. Studiował slawistykę na UJ, uzyskując w 1960 r. tytuł magistra na podstawie pracy o twórczości czeskiego poety Józefa Hory. W 1959 r. wraz z Beatą Szymańską, Leszkiem Aleksandrem Moczulskim, Mieczysławem Czumą i Olgierdem Smoleńskim zorganizował w Krakowie Międzyuczelniany Klub Literacki, który mieścił się w kawiarni „Żaczek” II Domu Studenckiego. Współpracował z teatrzykami piosenki „Hefajstos” i „Sowizdrzał”, których repertuar z tego okresu został wydany pod jego redakcją w zbiorze *Balią przez H₂O* (Kr. 1970).

Po odrodzeniu harcerstwa w 1956 r. był instruktorem Hufca Kraków-Nowa Huta. Należał do 211. Krakowskiej Drużyny Harcerzy im. gen. Józefa Bema, w której zdobył stopnie młodzika, wywiadowcy i ćwika (1958). Uczestniczył w kursie drużynowych w Bukowinie-Podszklu na Orawie (sierpień 1958). W okresie 1958–1960 był instruktorem Harcerskiej Służby Informacyjnej i redagował pisemko Hufca Kraków-Nowa Huta pt. „Dziembra”. W 1959 r. uczestniczył w obozie żeglarskim na Mazurach. Uzyskał stopień instruktorski przewodnika (22 II 1958).

Po ukończeniu studiów pracował jako bibliotekarz w Zespole Szkół Gastrono-

micznych w Krakowie przy ul. Siennej, w Krakowskim Domu Kultury „Pod Baranami” oraz w redakcji „Wieści” (1967–1977), gdzie był początkowo korektorem, a później redaktorem działu kulturalnego. Utrzymywał kontakt z Wisławą Szymborską, która oceniała jego wiersze. W l. 1968–1969 był członkiem Komisji Kultury Komendy Chorągwi Krakowskiej ZHP.

Pierwszy utwór opublikował na łamach „Na Przełaj” w czerwcu 1958, ale za swój prawdziwy debiut uważał druk fragmentu utworu *Wolny przekład na leśne* w „Życiu Literackim” w grudniu 1959. Pierwszy tomik poetycki pt. *Próba porównania* (Kr. 1962) wydał wraz z B. Szymańską, M. Czumą i L. A. Moczulski. Kolejne lata przyniosły tomiki: *Otwieranie liści* (W. 1964), *Rzeczowniki* (Kr. 1968), *Przyjmowanie* (Kr. 1974), *W cieniu ognia* (Kr. 1977) oraz *Wędrowni* (W. 1979), którego inspiracją były przeżycia harcerskie. Po jego śmierci ukazał się jeszcze tom *Jakieś zdarzenie* (Kr. 1982), a później *Zawsze (wiersze zebrane)* (Kr.–Wr. 1986). Był autorem piosenek, m.in. *Jakiś śmieszny jesteś pod oknem*, wykonywanej do muzyki Zygmunta Koniecznego przez Ewę Demarczyk i *Wędrowni* Marka Grechuty. Współpracował z Teatrem Lalki i Maski „Grotoska”, gdzie w 1971 r. zrealizowano spektakl *Niemechaniczny koń* (reż. Tadeusz Walczak), nagrodzony na Telewizyjnym Festiwalu Widowisk Lalkowych.

Twórczość dla dzieci zajmuje w jego dorobku ważne miejsce – adresował do nich kilkanaście książeczek, m.in. *Słodka przygoda* (W. 1972), *Szyszki* (W. 1968), *Skaczące lato* (Kr. 1975) i *Słoneczni żeglarze* (Kr. 1979), bardzo dobrze przyjętych przez młodych odbiorców. Współpracował z czasopismami dla dzieci („Miś” oraz „Świerszyk”). Jego wiersze i piosenki złożyły się na audycję radiową *Misterium* (1972) oraz widowiska telewizyjne: *Niemechaniczny koń* (1972), *Ach, te znaki drogowe* (1973) i *Wakacyjna wędrowni*

(1973). Zdobył wiele nagród w konkursach i turniejach poetyckich, m.in. za tom *W cieniu ognia* otrzymał Nagrodę im. Andrzeja Bursy (1978), a za poezję dla dzieci nagrodę Beskidzkiego Tow. Społeczno-Kulturalnego (1979). W jego poezji – jak twierdzi L. A. Moczulski – dominują dwa wątki: dom – jego budowanie i osvajanie – oraz wędrowni. Większość wierszy dedykował dwóm najważniejszym dla niego osobom – żonie Hannie i córce Mirze. Nakłady jego książek przekroczyły łącznie milion egzemplarzy, utwory były tłumaczone na kilka języków obcych, do dziś jego wiersze zamieszczane są w podręcznikach do jęz. polskiego.

Zmarł 27 V 1980 w Krakowie. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim-Prandoty.

W 1965 r. zawarł związek małżeński z Hanną Kossowską (ur. 1943, historykiem). Miał córkę Mirosławę Kingę (ur. 1966, polonistkę).

— Bartelski L. M. *Polscy pisarze współcześni. Informator 1944–1970*, W. 1972, s. 71; *Encyklopedia Krakowa*, W.–Kr. 2000, s. 195; — Orlewska D. *Wincenty Faber*. „Wygłądaj za mną oknem...”, „Dziennik Polski” 2005 z 27 maja; Włodek A. *Słowo serdeczne o poecie*, w: W. Faber *Zawsze*, Kr. 1986, s. 5–22; — *Wincenty Faber. Wspomnienie*, „Gaz. Wyb.” 2000 z 1 czerwca, dod. „Gazeta w Krakowie”; — Arch. Komendy Hufca Kraków-Nowa Huta: rozkazy L. 9/58 z 7 VI 1958, L. 11/58 z 1 VII 1958, L. 3/58/59 z 15 IX 1958, L. 1/59 z 13 I 1959; dok. osobiste W. Fabera: książeczka harcerska nr 339 351 z 10 VI 1958, książeczka instruktorska z 20 III 1959; — inf. brata Zygmunta Fabera, Juliusza Langnera i Jacka Nawrockiego.

Janusz Wojtycza

FALISZEWSKA z Janickich Irena (1905–1983), nauczycielka, harcemistrzyni, hufcowa Hufca Żeńskiego (Harcerek) w Czortkowie i Hufca Harcerek w Rów-

nem, kierowniczką Wydz. Zuchów Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa (1959–1966).

Urodziła się 24 IX 1905 w Czortkowie. Była córką Stanisława (1868–1942, pracownika kolei) i Marii ze Święchów (1882–1953). Miała młodszego rodzeństwo – braci: Eugeniusza i Zbigniewa oraz siostry: Marię i Stanisławę. Do szkoły ludowej chodziła w Czortkowie i Stanisławowie, a do szkoły wydziałowej w Żywcu. Następnie uczyła się w Pryw. Gimnazjum Realnym Żeńskim w Żywcu, Pryw. Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Czortkowie i od 1921 r. w X Państw. Gimnazjum w Czortkowie, przy czym w l. 1918–1924 uczyła się prywatnie, a w kolejnych szkołach zdawała tylko egzaminy końcowe w poszczególnej klasach. Maturę uzyskała w 1924 r. Studiowała filologię polską na Wydz. Filozoficznym UJK we Lwowie (1924–1927). Po wyjściu za mąż przebrała studia. Początkowo ze względów rodzinnych nie pracowała zawodowo, dopiero w 1936 r. podjęła pracę jako księgową w Spółdzielni Rolniczo-Handlowej w Szereszowie na Polesiu.

Do ZHP wstąpiła w 1920 r. Pełniła kolejno funkcje: zastępowej, drużynowej Drużyny Żeńskiej im. Emilii Plater, przybocznej hufca i hufcowej Hufca Żeńskiego w Czortkowie (Chorągiew Lwowska). W 1934 r. była drużynową i hufcową Hufca Harcerów w Równem (Chorągiew Wołyńska). W l. 1935–1939 była instruktorką Przysp. Wojsk. Kobiet w Szereszowie.

Po zajęciu przez Rosjan województwa wschodniej Polski w okresie od lutego 1940 do marca 1942 pracowała jako główny buchalter rejonowej mleczarni (Masłoprom) w Szereszowie, a następnie w Skupie Surowców Rolniczych (Zagotżywysyrio) w Czortkowie, dokąd wróciła z mężem, aby zaopiekować się rodzicami. W czasie okupacji niemieckiej brała udział w konspiracyjnym na-

uczaniu, ucząc jęz. polskiego w tajnym gimnazjum w Czortkowie (w l. 1942–1944).

Po zakończeniu wojny była w l. 1945–1946 księgową w Octowni w Mszanie Dolnej, a następnie około 1947 r. przenieśli się z mężem do Krakowa, gdzie w l. 1960–1966 pracowała etatowo w Komendzie Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa (ZHP). W 1957 r. rozpoczęła pracę w pionie wychowawczym. Przeszkolenie w metodyce wychowawczej zdobyła na kursach: wstępnych w Hufcu Kraków-Łobzów, przewodnikowskim chorągwanym w Radoczy, podharc mistrzowskim w Sosnowcu k. Jeleniej Góry i podczas trzytygodniowej konferencji harc mistrzowskiej w Centralnej Szkole Instruktorów Wychowawczych w Cieplicach. Zdobyła kolejno stopnie instruktorskie: przewodnika (30 V 1958), podharc mistrza (1 III 1959) i harc mistrza (22 VII 1960). Pełniła funkcje: drużynowej zuchów w Szczepie „Czarnej Trzynastki” (1957–1958), namiestnika zuchowego (1959–1960) i zastępcy hufcowego Hufca Kraków-Kleparz-Łobzów (1959) oraz kierownika (1959–1966) i zastępcy kierownika Wydz. Zuchów Komendy Chorągwi Krakowskiej ZHP (1968). Była instruktorką Wydz. Zuchów (1966–1968) i członkiem Komisji Systemowej Działu Zuchów GK ZHP, a ponadto członkiem Rady Chorągwi Krakowskiej ZHP (1964–1968).

Uczestniczyła w wielu akcjach ogólnopolskich oraz chorągwanym. W 1959 r. kierowała delegacją Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa na Zlot Kęgów Pracy w Mielnie pod Grunwaldem i brała udział w I Ogólnopolskiej Naradzie Namiestników, podczas której była kierownikiem ogólnopolskiego konkursu gawędziarskiego. W l. 1961–1966 kierowała akcją szkoleniową pionu zuchowego i była członkiem sztabu akcji „Spisz-Orawa”. W 1963 r. organizowała zuchową akcję „Dunajec”, obejmującą kursy pionu zuchowego, kolonie i obozy kęgów pracy,

a także kierowała delegacją chorągwaną na Zlot Kręgów Pracy i II Ogólnopolską Naradę Namiestników w Warszawie. Była cenionym metodykiem wychowawczym. Przygotowała z zespołem instruktorskim broszurę *Co robić w drużynie zuchów?* (Kr. 1962), a jej opracowanie *W drużynie zuchów* (W. 1973) zostało wydane w „Bibliotece Drużynowego Zuchów”. Współpracowała z redakcją „Zuchowych Wieści”. W l. 70. XX w. we współpracy z innymi instruktorami opracowała historię krakowskiej „Czarnej Trzynastki” z l. 1913–1920 pt. *Aby ocalić od zapomnienia. Minione lata pracy Czarnej Trzynastki Krakowskiej* (mps w Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krakowskiej ZHP). W l. 1980–1983 r. należała do Kom. Hist. Chorągwi Krakowskiej.

Zmarła 18 XII 1983 i została pochowana na cmentarzu Rakowickim w Krakowie. Była odznaczona Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego, Honorową Odznaką za Zasługi dla ZHP (1967) oraz Złotą Odznaką za Pracę Społeczną dla M. Krakowa (1970). Otrzymała tytuł Honorowego Instruktora Hufca Kraków-Kleparz-Łobzów (1971) i stopień harcmistrza Polski Ludowej (1974).

W 1926 r. zawarła związek małżeński z Janem Faliszewskim (1903–1979, historykiem, absolwentem UJK, nauczycielem). Miała syna Leszka (ur. 1946, doktora nauk technicznych, pracownika naukowego AGH oraz nauczyciela Technikum Energetycznego i Technikum Łączności w Krakowie, harcmistrza, w l. 1969–1971 zastępując komendanta Hufca Kraków-Kleparz-Łobzów).

— Błaziejewski *Bibliografia 1961–1981* [błędnie podano nazwisko: Fabiszewska]; — Gaweł *Harcerska sztafeta*, cz. 2, s. 10; tenże *Pokłon tym, którzy tworzyli*, s. 61; Wojtycza K. *Hufiec Kraków-Kleparz-Łobzów w latach 1957–1972*, Kr. 2007; Zawadzka *Harcerstwo żeńskie*, s. 172; — Wojtycza K. *Irena Faliszewska (1905–1983). Wspomnienie w 25. rocznicę śmierci*,

„Gaz. Wyb.” 2008, nr 286, dod. „Kraków”, s. 8; — Arch. Hufca Kraków-Krowodrza: rozkazy Komendy Hufca Kraków-Kleparz-Łobzów z l. 1957–1966; Książka pracy hufca za rok 1970/1971; — dok. w posiadaniu syna Leszka Faliszewskiego: dowód osobisty [legitymacja] studenta, własnoręczny życiorys, kwestionariusz dotyczący okresów zatrudnienia [informacja o przebiegu pracy harcerskiej], pisma do Krajowego Konwentu Nauczycieli Tajnego Nauczania.

Krzysztof Wojtycza

FELSKI Adam (1911–1982), magister praw, nauczyciel, dziennikarz, podharcmistrz, p.o. hufcowego Hufca Harcerzy w Toruniu (1937), hufcowy Hufca Szarych Szeregów w Toruniu (1941–1942).

Urodził się 19 VII 1911 w Toruniu w rodzinie robotniczej Franciszka i Franciszki z Bartoszyńskich. Miał siostrę Walerię (zm. 1999). W 1918 r. rozpoczął naukę w niemieckiej szkole średniej dla chłopców, kontynuował ją w polskiej szkole wydziałowej. Później uczył się w Państw. Seminarium Nauczycielskim Męskim. W l. 1928–1929 uczestniczył w obozach przysp. wojsk. Po maturze, którą uzyskał w 1931 r., podjął pracę jako nauczyciel Polskiej Szkoły Wydziałowej w Toruniu, skąd w 1933 r. przeniesiono go do Szkoły Powsz. nr 7. W 1935 r. zdał państw. egzamin kwalifikacyjny, a w 1938 r. został mianowany nauczycielem stałym i rozpoczął studia w zakresie przedmiotów humanistycznych na rocznym Wyższym Kursie Nauczycielskim w Toruniu.

W harcerstwie szczególnie zainteresował go ruch wychowawczy. Ukończył kurs instruktorów wychowawczych i od lutego do listopada 1934 kierował Ref. Wychowawczym Komendy Hufca Harcerzy w Toruniu. Od końca lutego 1935 do poł. lutego 1936 był kierownikiem Ref. Prasy i Propagandy Komendy Pomorskiej Chorągwi Harcerzy, a od marca tegoż roku – namiestnikiem

zuchowym. W czerwcu 1935 uczestniczył w Zlocie Gromad Zuchowych Pomorza, a w lipcu tegoż roku – w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (jako członek komendy reprezentacji chorągwi). W tym czasie był drużynowym Gromady Zuchowej „Dzieci Słońca” przy Szkole Powsz. nr 10 w Toruniu. W listopadzie 1935 zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej. W kwietniu 1936 został zastępcą kierownika Wydz. Zuchowego, a rok później sekretarzem Komendy Pomorskiej Chorągwi Harcerzy. Stopień podharcmistra uzyskał 25 IV 1936. Od września do końca grudnia 1937 pełnił obowiązki hufcowego Hufca Harcerzy w Toruniu, a następnie został sekretarzem Zarządu Okręgu Pomorskiego ZHP. W lutym 1938 został drużynowym Próbnym Drużyny im. Józefa Wybickiego, a we wrześniu tegoż roku zainicjował powstanie 12. Drużyny Harcerskiej im. Antoniego Abrahama przy Szkole Powsz. nr 7 (w której był nauczycielem) i został jej drużynowym, ale funkcję tę sprawował tylko do listopada 1938. W październiku tegoż roku został współpracownikiem Wydz. Zuchowego Komendy Chorągwi Pomorskiej. W marcu 1939 wszedł w skład Zarządu KPH przy 12. Drużynie Harcerzy w Toruniu.

Od 1932 r. był współpracownikiem i korespondentem pism: „Młody Gryf”, „Młody Gryf Szkolny”, „Straż nad Wisłą”, „Straż Obywatelska”, „Płomyk”, „Płomyczek”, „Tęcza” oraz dzienników: „Dzień Pomorza” i „Dziennik Bydgoski”.

Rozkazem Naczelnictwa ZHP został powołany w skład specjalnej grupy podporządkowanej władzom wojskowym, której zadaniem było przygotowanie lokalnych struktur harcerstwa do zbliżającej się wojny. We wrześniu 1939 r. włączył się w tworzenie harcerskiej konspiracji. Od maja 1940 r. był zastępcą komendanta Hufca Szarych Szeregów w Toruniu. Kierował hufcem w czasie aresztowania jako zakładnika (17 XII 1941–20 II 1942) hufcowego Feliksa Beszczyńskiego. Został

aresztowany przez gestapo 17 VII 1943. Oskarżono go o kolportaż podziemnej prasy i przygotowywanie sabotażu. Był więziony w Toruniu, Bydgoszczy i Gdańsku. Niczego mu nie udowodniono i w końcu września tegoż roku został zwolniony. Od 1941 r. dokształcał się w konspiracji w zakresie historii prawa polskiego i europejskiego oraz socjologii na poziomie I roku studiów. Do chwili aresztowania pracował jako magazynier w niemieckiej firmie „Franz & Trozmer”. Jego późniejsze losy okupacyjne nie są znane.

Po zajęciu Torunia przez wojska sowieckie w styczniu 1945 podjął pracę jako redaktor „Robotnika Pomorskiego” – organu PPS. Został członkiem tej partii i wszedł w skład jej Komitetu Miejskiego. Powrócił do pracy harcerskiej, organizował Hufiec Harcerzy w Toruniu; był autorem odezwy z 29 III 1945 zamieszczonej w „Nowym Dniu Robotnika” (poprzednio „Robotnik Pomorski”), wzywającej młodzież do wstępowania w szeregi harcerstwa. W październiku 1945 został referentem prasowym, a we wrześniu 1946 referentem służby informacyjnej Komendy Hufca Harcerzy w Toruniu.

W 1945 r. był członkiem Komisji Kontrolnej Milicji Obywatelskiej, działał też w ZNP, został członkiem i wykładowcą w OM TUR. W październiku 1945 zapisał się na Wydz. Prawny i Nauk Społecznych UMK. W tym celu został urlopowany ze szkolnictwa. Przyjęto go na II rok studiów i zaliczono egzaminy zdane na tajnych kompletach. Studia ukończył w 1948 r.

Po wchłonięciu PPS przez PPR kontynuował pracę w organie PZPR „Gazeta Pomorska”. Od czerwca 1949 do końca kwietnia 1957 był dziennikarzem i kierownikiem jej oddziału toruńskiego. Pisał o historii miasta i perspektywach jego rozwoju jako ośrodka kultury, oświaty i nauki, a także przemysłu. Był aktywnym działaczem Związku Zawodowego Dziennikarzy RP, a następnie Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich. W l. 1948–1951 był

także asystentem politycznym w Szkole Prawniczej Min. Sprawiedliwości w Toruniu, a od 1 IX 1951 do 31 VIII 1952 – kontraktowym wykładowcą na Wydz. Studiów Przygotowawczych UMK.

W 1945 r. został radnym Miejskiej Rady Narodowej (MRN) w Toruniu, przewodniczącym jej komisji ekonomiczno-gospodarczej i politycznej oraz sekcji administracyjno-budżetowej. W 1949 r. został wiceprzewodniczącym MRN. Na funkcję radnego był wybierany do 1957 r. W tymże roku został kierownikiem Klubu Międzyn. Prasy i Książki. Po kilku latach oskarżono go o niegospodarność i musiał odejść z tego stanowiska (wyrok sądu z dnia 23 VI 1961). W 15 lat później upubliczniono tę sprawę, został wykluczony z PZPR i ZBoWiD. Od 1 II 1961 do 31 XI 1970 był dyrektorem Zasadniczej Szkoły Zawodowej im. Stanisława Staszica w Toruniu, a później, aż do przejścia na emeryturę w grudniu 1973 r., pracował jako nauczyciel. Opublikował m.in. *Toruń 1945–1955* (T. 1955) i *Toruń. Dorobek – Perspektywy* (T. 1962). Publikował także w różnych czasopismach, np. w „Świecie”. Napisał słowa do *Kantaty ku czci Samuela B. Lindego* Jana M. Wieczorka.

Zmarł 16 XI 1982 w Toruniu, gdzie został pochowany na cmentarzu przy ul. Grudziądzkiej. Był odznaczony Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945, Medalem 10-lecia Polski Ludowej i Odznaką Grunwaldzką.

W 1945 r. zawarł związek małżeński ze Stefanią Olszewską. Miał córkę Hannę (ur. 1949, nauczycielkę polonistkę) i syna Tadeusza (ur. 1955, adwokata).

— *Toruński słownik biograficzny*, t. 4, T. 2004; — *Szare Szeregi*; Welker L. J. *Kalendarium harcerstwa w Toruniu 1917–2007*, T. 2007; — „WU” 1936, nr 5; — AAN: zesp. ZHP, sygn. 694, 1220–1221, 1288; AP w T.: zesp. Organizacje Młodzieżowe i Sportowe 1911–1973, sygn. VI/21 (rozkaz z 24 II 1938 i 4 X 1938); zesp.

AmTD IV, sygn. 5938; Arch. UMK: akta osobowe, teczka 3368; — dok. osobiste w posiadaniu syna Tadeusza Felskiego; — relacja T. Felskiego z kwietnia 2006 i Kazimierza Gumowskiego z 15 X 2007.

Lesław J. Welker

FLIS Jan (1912–1993), geograf, profesor doktor habilitowany, podharc mistrz, hufcowy Hufca Męskiego w Nowym Sączu (1930–1932).

Urodził się 20 VII 1912 w Nowym Sączu. Był synem Stanisława Flisa (1872–1933, adwokata, doktora praw) i Marii z Olszewskich (zm. 1943). Miał trzy siostry: Marię (1902–1996, nauczycielkę gimnazjum, uczestniczkę tajnego nauczania podczas II wojny światowej), Stanisławę (zamężną Kalczyńską, adwokata, uczestniczkę konspiracji) i Zofię (1915–2005, nauczycielkę, uczestniczkę tajnego nauczania) oraz brata Tadeusza (1909–1927). Do 1922 r. uczęszczał do Szkoły Powsz. im. Adama Mickiewicza, a następnie do I Państw. Gimnazjum im. Jana Długosza w Nowym Sączu, gdzie w 1930 r. zdał maturę. W tymże roku podjął studia w zakresie geografii i pedagogiki na Wydz. Filozoficznym UJ. Od października 1930 do października 1931 był drużynowym 3. Krakowskiej Drużyny Harcerzy, prowadził w tym czasie obóz drużyny w Białym Dunajcu. Stopień podharc mistrza otrzymał 12 III 1931. Do lutego 1932 był hufcowym Hufca Męskiego w Nowym Sączu. Należał też do Akademickiej Drużyny Starszoharcerskiej „Watra” w Krakowie i Polskiego Tow. Tatrzańskiego, był czynnym członkiem Koła Geografów UJ. Studia ukończył w 1934 r. jako magister filozofii w zakresie geografii.

Pracę zawodową rozpoczął jeszcze jako student, pełniąc od września 1933 funkcję młodszego asystenta na UJ, jednak po dwóch latach zrezygnował z asystentury i podjął pracę w gimnazjum i liceum w Sta-

rachowicach. W 1936 r. uzyskał dyplom nauczyciela szkół średnich ogólnokształcących i zawodowych w zakresie geografii i geologii. Po półrocznej pracy w Starachowicach przeniósł się do Warszawy, gdzie pracował w Biurze Planowania Regionalnego Ziem Górskich i Redakcji Słownika Geograficznego Państwa Polskiego i Krajów Sąsiednich. Równocześnie był nauczycielem geografii w Pryw. Gimnazjum i Liceum Stowarzyszenia Dyrektorów Szkół Średnich Ogólnokształcących i Zawodowych oraz w Gimnazjum i Liceum im. Jana Zamoyskiego. Był opiekunem kół krajoznawczych młodzieży. W 1936 r. opublikował na łamach „Spraw Morskich i Kolonialnych” artykuł na temat ukształtowania wybrzeża Bałtyku i jego znaczenia dla żeglugi, a w 1939 r. dwa artykuły: o obszarach letniskowo-wypoczynkowych środkowej części Karpat w „Roczniku Ziem Górskich” i o Sądecczyźnie na łamach „Rocznika Sądeckiego”. W ostatnim roku przed wojną pełnił jako wolontariusz obowiązki młodszego asystenta w Katedrze Antropogeografii UW. Przygotował i złożył rozprawę doktorską, ale wybuch wojny uniemożliwił mu przeprowadzenie przewodu.

W chwili wybuchu wojny zgłosił się jako ochotnik do oddziałów broniących Lwowa, walczył pod Lwowem i Brzuchowicami jako kanonier w pułku artylerii lekkiej, a w listopadzie 1939 przekroczył granicę węgierską. Na Węgrzech współorganizował polskie szkolnictwo, a następnie pracował w harcerskim obozie dla młodzieży-uchodźców w Somlószölles-Szikszó jako kierownik dydaktyczny gimnazjum i liceum. Rozwój sytuacji wojennej spowodował, że z grupą młodzieży przedostał się przez „zieloną granicę” do Jugosławii (Zagrzeb, Belgrad), a następnie do Konstantynopola, dalej przez Anatolię do Mersyny k. Tarsu, a stamtąd statkiem „Warszawa” do Palestyny, gdzie w Haifie wstąpił do Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich. Wraz z nią odbył kampa-

nię libijską (Tobruk, Bardija, El Ghazala), po czym wrócił do Palestyny. Po ukończeniu szkoły podchorążych został przydzielony do 2. Korpusu Polskiego i wraz z nim odbył kampanię włoską (Monte Cassino, Ancona, Bolonia), skąd w 1946 r. trafił do Wielkiej Brytanii, gdzie służył w Polskim Korpusie Przysposobienia i Rozmieszczenia. Opublikował tam w 1947 r. na łamach „Bellony” artykuł pt. *Związek geograficzny dorzecza Odry z Polską*. Służbę wojskową zakończył w stopniu porucznika.

Do Polski wrócił w lipcu 1947 i objął stanowisko nauczyciela w Publicznej Średniej Szkole Handlowej i dyrektora Zasadniczej Szkoły Zawodowej nr 2 w Nowym Sączu. We wrześniu 1948 został starszym asystentem w Inst. Geografii UJ. Pracował równocześnie w Wyższej Szkole Nauk Społecznych, AGH i Wojew. Ośrodku Doskonalenia Kadr Nauczycielskich, a od 1952 r. w WSP w Krakowie. W tym czasie opracował m.in. złożony z dwóch części skrypt do kartografii i topografii. W 1951 r. uzyskał stopień doktora filozofii na podstawie pracy pt. *Kras gipsowy Niecki Nidziańskiej* (W. 1954). Po uzyskaniu doktoratu opublikował szereg prac z zakresu geografii fizycznej oraz dydaktyki szkoły wyższej i dydaktyki geografii. W 1954 r. otrzymał tytuł zastępcy profesora WSP w Krakowie, a w 1956 r. tytuł docenta. W l. 1957–1972 był kierownikiem Katedry Geografii Fizycznej WSP. Od 1960 r. pracował na etacie docenta w WSP w Krakowie. W tymże roku uzyskał półroczne stypendium zagraniczne UNESCO, w związku z czym wyjechał do Abisynii. W l. 1960–1962 i 1964–1967 był dziekanem Wydz. Geograficzno-Biologicznego WSP w Krakowie. Prowadził wykłady z kartografii i topografii, geomorfologii, geografii fizycznej Polski, hydrografii i oceanografii, biogeografii i geografii fizycznej ogólnej. Wygłaszał też prelekcje w Polskim Tow. Geograficznym (PTG). W l. 1955–1957 był przewodniczącym oddziału krakowskiego tejże organizacji,

członkiem Wydz. Nauki, a później Sekcji Geografii Szkolnej Zarządu Głównego. Był także kuratorem Koła Naukowego Studentów Geografii WSP.

W 1970 r. Rada Państwa nadała mu tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk przyrodniczych. W 1971 r. zorganizował Inst. Geografii WSP w Krakowie, którego dyrektorem był do 1976 r. Ponadto w l. 1971–1984 był kierownikiem Zakładu Dydaktyki Geografii, a w l. 1974–1978 kierownikiem Zaocznego Studium Doktoranckiego, przewodniczącym Komitetu Redakcyjnego czasopisma „Geografia w Szkole” i wiceprzewodniczącym Komitetu Głównego Olimpiady Geograficznej. W 1977 r. wydał swoją najbardziej znaną i często później wznawianą pracę *Szkolny słownik geograficzny* (W. 1977).

Przeszedł na emeryturę we wrześniu 1982, ale do 1988 r. pracował jeszcze na uczelni. Opracował łącznie 134 publikacje, wypromował ponad 300 magistrów i 13 doktorów. W jego dorobku istotne miejsce zajmują podręczniki akademickie, wśród których na szczególną uwagę zasługują: *Geografia fizyczna części świata* (Kr. 1956, we współautorstwie), *Kartografia w zarysie* (W. 1966) i *Wstęp do geografii fizycznej* (W. 1969). Przybliżył i udostępnił wiele opracowań obcojęzycznych, tłumacząc z jęz. angielskiego m.in. prace Johna N. Bakera *Odkrycia i wyprawy geograficzne* (W. 1959) i Pawła E. Strzeleckiego *Nowa Południowa Walia* (W. 1958).

Od 1948 r. był członkiem ZNP, należał również do PTTK, gdzie pełnił funkcje wiceprezesa Oddziału „Beskid” i członka redakcji „Wierchów”. Zwiedził 23 kraje Europy, Azji i Afryki. Posiadał duży zbiór znaczków, głównie o tematyce przyrodniczej oraz zbiór numizmatów.

Zmarł 9 XII 1993 w Krakowie. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim.

Był odznaczony za zasługi wojenne Krzyżem Walecznych (1944), Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami (1944), Krzyżem Pamiątkowym Monte Cassino

(1944), Medalem Wojska (1945), Africa Star (1943), Italy Star (1945), Defence Medal (1945) i War Medal 1939–1945 (1945), a po II wojnie światowej Krzyżem Oficerskim (1985) i Krzyżem Kawalerskim (1964) Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi (1959), Medalem KEN (1976), Medalem i Złotą Odznaką PTG (1979). Posiadał tytuł Zasłużonego Nauczyciela PRL (1973) i honorowe członkostwo PTG. W 1967 r. otrzymał Nagrodę Min. Oświaty i Szkolnictwa Wyższego II st. za wybitne osiągnięcia naukowe.

W 1998 r. w budynku I LO im. Jana Długosza w Nowym Sączu odsłonięto tablicę ku jego czci. Jedną z sal dydaktycznych w głównym gmachu Uniw. Pedagog. w Krakowie nosi jego imię.

W 1939 r. zawarł związek małżeński z Jadwigą Grochowalską (1912–1995, nauczycielką). Miał córki: Małgorzatę (zameżną Mościńską, magistra inżyniera budownictwa wodnego) i Teresę (zameżną Mach, magistra inżyniera geofizyki, nauczycielkę) oraz syna Jana Tadeusza (1950–1954).

— Desperak J. *Bibliografia prac Jana Flisa*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” 1982, z. 77, s. 17–23; *Leksykon profesorów Akademii Pedagogicznej im. KEN 1946–2006*, red. J. Hampel, F. Kiryk, I. Pietrzakiewicz, Kr. 2006, s. 120–121; Piskorz S., Tracz M. *Słownik biograficzny polskich dydaktyków geografii*, Kr. 1999, s. 35–38; Wojtycza J. *Flis Jan (1912–1993)*, w: *Małopolski słownik*, t. 6, Kr. 2000; — Biedrzycki W., Marewicz J. *Zielona Trójka 1911–1986*, Kr. 1986, s. 23, 70, 78; Dylkowa A. *Jan Flis (1912–1993)*, „Czasopismo Geograficzne” 1995, nr 3–4, s. 413–415; Gaweł *Pokłon tym, którzy tworzyli*, s. 63–64 [błędne imię i rok urodzenia]; Lach J. *Jan Flis (1912–1993)*, „Rocznik Sądecki” 1994, s. 425–427; Leonhard *Kalendarium*; Piskorz S., Zajac S., Żołnierz A. *Dorobek profesora Jana Flisa w zakresie dydaktyki geografii*, „Geografia w Szkole” 1994, nr 3, s. 131–134; Piskorz S., Ziętara T. *Pięćdziesięciolecie działalności na-*

ukowej i dydaktycznej profesora Jana Flisa, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” 1982, z. 77, s. 7–16; Wojtycza J. *Jan Flis (1912–1993)*, „Gaz. Wyb.” 2002, nr 140, dod. „Kraków”, s. 8; — Arch. Akademii Pedagog. w Krakowie:teczka pers. J. Flisa; — inf. siostry Zofii Flisówny i córki Małgorzaty Mościńskiej.

Janusz Wojtycza

G

GAJDOWSKI Leon, pseud. Ostoja, Wąsał, Szkap, Laudański (1912–1990), harcmistrz, urzędnik, hufcowy Hufca Harcerzy w Białymstoku (1938), komendant Chorągwi Szarych Szeregów „Ul Złoty” (1944).

Urodził się 23 VIII 1912 w Wierchnioudińsku (Rosja) jako syn Edwarda (właściciela majątku na Ukrainie, który po wojnie polsko-bolszewickiej w 1921 r. został urzędnikiem celnym w Grajewie) i Leokadii z Serockich. Był wnukiem Józefa Gajdowskiego, uczestnika powstania styczniowego, po jego upadku zesłanego przez władze carskie na Syberię. Miał trzech braci: Edwarda (ochotnika w Marynarce Wojennej), Klemensa (harcerza, urzędnika Izby Skarbowej w Grudziądzu, uczestnika kampanii wrześniowej 1939 r., potem w PSZ na Zachodzie) i Stefana oraz dwie siostry: Irenę i Lucynę. Ukończył Szkołę Powsz. nr 1, a następnie Gimnazjum i Liceum im. Mikołaja Kopernika w Grajewie. Maturę uzyskał w 1933 r. Od 1935 r. pracował jako sekretarz administracyjny w I Urzędzie Skarbowym w Białymstoku.

Do harcerstwa wstąpił we wrześniu 1925, a przyrzeczenie złożył 26 IX 1926

na ręce pfm. Zdzisława Dziekońskiego, założyciela i drużynowego 1. Drużyny Harcerskiej im. Jana Henryka Dąbrowskiego w Grajewie. Od września 1927 do października 1929 pełnił funkcję zastępowego, następnie (do października 1930) przybocznego, a później (do października 1931) drużynowego tej drużyny.

W 1927 r. uczestniczył w kursie zastępowych, a w następnym roku w kursie drużynowych w Bindudze k. Płociczna n. jez. Wigry. W lipcu 1929 brał udział w II Zlocie Narodowym Harcerzy w Poznaniu jako obożny podobozu Chorągwi Białostockiej. W l. 1931–1933 był komendantem i obożnym kursów zastępowych środowiska grajewskiego na obozach w Tamie n. Jez. Rajgrodzkim. Od września 1931 do października 1933 pełnił m.in. funkcję referenta propagandy oraz funkcję przybocznego Komendy Hufca Męskiego (Harcerzy) w Szczuczynie. W 1934 r. zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej.

Od września 1933 do czerwca 1934 r. odbywał szkolenie w Szkole Podchorążych Rezerwy Artylerii we Włodzimierzu Wołyńskim, ukończył je w stopniu plutonowego podchorążego rezerwy artylerii. W 1936 r. został mianowany podporucznikiem. Od kwietnia do grudnia 1935 był referentem gospodarczym w Komendzie Białostockiej Chorągwi Harcerzy, następnie (do maja 1937) pełnił tam funkcję referenta drużyn kolejowych. Podharcmistrzem został mianowany 10 VII 1937. Od czerwca 1937 do września 1938 był drużynowym 8. Drużyny Harcerzy przy Zakładzie Wychowawczym św. Józefa w Białymstoku i równocześnie od lutego do końca sierpnia 1938 sprawował obowiązki hufcowego Hufca Harcerzy w Białymstoku. Od września 1938 do sierpnia 1939 kierował Wydz. Przysp. Wojsk. i Wych. Fiz. w Komendzie Białostockiej Chorągwi Harcerzy. W 1939 r. został zastępcą komendanta Pogotowia Harcerzy w Białymstoku.

Podczas kampanii wrześniowej 1939 służył w 29. pułku artylerii lekkiej. Prze-

szedł szlak bojowy z Suwałk przez Grodno do Wilna. Po wkroczeniu wojsk sowieckich do Polski wyruszył do Warszawy, gdzie dotarł 3 października. W okresie okupacji używał przybranego nazwiska Jan Pietuchowski. Pracował w sklepach spożywczych przy ul. Czerniakowskiej 225 oraz ul. Obozowej 3, a także prowadził własny sklep przy ul. Wspólnej 63b.

W styczniu 1940 współorganizował konspiracyjną jednostkę o charakterze wojskowym, początkowo bez powiązania organizacyjnego, złożoną z przebywających w Warszawie harcerzy z Chorągwi Białostockiej. W listopadzie 1941 nawiązał kontakt z kpt. Stanisławem Steczkowskim, pseud. Zagończyk, komendantem Obwodu Warszawa-Śródmieście Polskiej Organizacji Zbrojnej (POZ) i w grudniu tegoż roku został zaprzysiężony. Utworzony wcześniej oddział stał się 2. kompanią batalionu „Vistula”, który początkowo działał w ramach POZ, a we wrześniu 1942 (po scaleniu POZ z AK) został włączony do 4. Rejonu I Obwodu AK. W marcu 1943 batalion „Vistula” przyjął nazwę „Kiliński”. Gajdowski był w nim dowódcą 2. kompanii do lutego 1943, następnie został zastępcą dowódcy batalionu. W II poł. 1942 r. został mianowany porucznikiem. We wrześniu 1943, po podziale batalionu „Kiliński” na dwa zgrupowania – 9. i 10. – objął dowództwo nad tym ostatnim.

Na przełomie 1941/1942 r. nawiązał łączność z Główną Kwaterą Szarych Szeregów „Pasieką”. Wiosną 1943 r. zaangażował się w organizację Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty „Agricola”. Od października 1943 do maja 1944 pełnił funkcję oficera organizacyjnego i zastępcy jej komendanta hm. kpt. Eugeniusza Konopackiego, pseud. Trzaska. Od 1944 r. był komendantem „Ula Złotego” (należeli do niego przebywający w Polsce Centralnej harcerze pochodzący z ziem wschodnich), a ponadto zastępcą komendanta Wydz. Wschodniego „Pasieki” hm. Bronisława Jastrzębskiego, pseud. Damazy.

Rozkazem Naczelnika Szarych Szeregów hm. Stanisława Broniewskiego, pseud. Orsza z 25 VII 1944 z dniem 3 V 1944 został mianowany harcmistrzem.

Podczas Powstania Warszawskiego dowodził 10. Zgrupowaniem i był zastępcą dowódcy batalionu „Kiliński”. W dniach 1–3 VIII 1944 słabo uzbrojone oddziały 10. Zgrupowania toczyły zakończone niepowodzeniem walki o szkołę przy ul. Żelaznej 88 oraz Szpital Położniczy św. Zofii, patrolowały też rejon pl. Kercelego, Hal Mirowskich i pl. Mirowskiego, brały udział w budowie barykad i walkach na Woli. W dniu 5 sierpnia 10. Zgrupowanie powstrzymywało napór niemiecki w kierunku wschodnim w rejonie pl. Kercelego. Dnia 6 sierpnia w obliczu przytłaczającej przewagi wroga Gajdowski podjął decyzję o rozwiązaniu zgrupowania (jego żołnierze przeszli na Stare Miasto i do Śródmieścia Północnego). Po utworzeniu 1. batalionu szturmowego „Rum” (12 sierpnia) został zastępcą jego dowódcy kpt. Kazimierza Bilskiego. Uczestniczył w przeciwnatarciu wzdłuż ulic: Ciepłej i Wroniej, powodując cofnięcie się sił niemieckich na linię ul. Krochmalnej (15 sierpnia). Z batalionem „Rum” bronił pozycji w rejonie ulic: Grzybowska, Ciepła, Ceglana, Waliców oraz brał udział w walkach na pozycjach Zgrupowania „Bartkiewicz” przy ul. Królewskiej, Mazowieckiej, Marszałkowskiej i pl. Małachowskiego. Po utworzeniu 20 IX 1944 Warszawskiego Korpusu AK z batalionem „Rum” wszedł w skład 15. pp 28. Dywizji Piechoty. Z datą 26 IX 1944 Gajdowski został awansowany do stopnia kapitana.

Po kapitulacji miasta wyszedł z ludnością cywilną jako noszowy do obozu przejściowego w Pruszkowie. Stamtąd przewieziono go do Częstochowy, gdzie został aresztowany przez Niemców. W drodze do obozu zbiegł. Ponownie nawiązał kontakt z konspiracją, przede wszystkim z byłymi powstańcami. Organizował drużyny z dawnych żołnierzy 4. Rejonu I Obwodu AK,

którzy ocalili z powstania i pozostawali na terenie Generalnego Gubernatorstwa. Drużyny te funkcjonowały do rozwiązania AK w styczniu 1945.

Po wojnie osiedlił się w Piastowie pod Warszawą. Pracował m.in. w Centralnym Zarządzie Przemysłu Konserwowego Min. Apropowizacji i Handlu. Studiował na Wydz. Administracyjnym Akademii Nauk Politycznych, dyplom otrzymał w 1949 r. W dniu 26 VIII 1950 został aresztowany przez UB, przebywał w więzieniu na Rakowieckiej i w Pałacu Mostowskich w Warszawie. Wyrokiem z 14 IX 1951 został skazany przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie na pięć lat pozbawienia wolności oraz utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na dwa lata. Na podstawie amnestii z 22 XI 1952 zmieniono mu wyrok pozbawienia wolności na trzy lata i sześć miesięcy. Wyszedł z więzienia warunkowo w czerwcu 1953, a następnie został uniewinniony (ostatecznie sprawę tę umorzono dopiero w 1993 r.). Po wyjściu z więzienia otrzymał nakaz pracy w charakterze pracownika fizycznego w fabryce na Żeraniu, pracował także w innych przedsiębiorstwach w Warszawie i Piastowie.

W l. 1957–1958 był instruktorem w rezerwie Mazowieckiej Chorągwi Harcerstwa, 20 II 1959 został zweryfikowany jego stopień harcmistrza. W l. 1960–1962 był komendantem Środowiska Piastów w Hufcu Pruszków-Powiat. W 1969 r. otrzymał stopień majora rezerwy. Należał do Koła ZBOWiD w Piastowie, był członkiem Tow. Ziemi Grajewskiej, Łomżyńskiej i Piastowa, Klubu Oficerów Rezerwy, współpracował z harcerstwem w Grajewie oraz pełnił funkcję radnego w Piastowie. Opracował *Kronikę harcerstwa grajewskiego w latach 1919–1945*, którą przekazał Komendzie Biebrzańskiemu Hufca ZHP w Grajewie. Na jej podstawie powstała publikacja *Harcerstwo grajewskie w latach 1919–1945* (Grajewo 2004). Był też współautorem pracy *Reguła, czyli 4. Rejon*

I Obwodu AK Warszawa-Śródmieście Północ w konspiracji i w walce (mps).

Zmarł 27 VII 1990 w Piastowie, został pochowany w grobie rodzinnym na cmentarzu w Gołąbkach pod Warszawą.

Był odznaczony m.in. Srebrnym Krzyżem Orderu Virtuti Militari (1944), Krzyżem Walecznych (1944), Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami (1943, 1949), Krzyżem Partyzanckim (1961), Krzyżem AK (1969), Srebrnym Medalem za Zasługi dla Obronności Kraju (1975), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1976), Medalem za Warszawę 1939–1945 (1976), Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939 (1983), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1983) i Rozetą-Mieczami (1986).

W 1940 r. poślubił Janinę Kruczewską (1919–1957, absolwentkę Państw. Gimnazjum i Liceum im. Emilii Plater w Warszawie), z którą miał troje dzieci: syna (zmarłego w niemowlęctwie), córkę Teresę (ur. 1942) i syna Radosława (zmarłego w dzieciństwie). W 1957 r. zawarł związek małżeński z Janiną Ludomirą Łotocką (1° voto Szachnowską, 1920–2002, podharcmistrzynią, działaczką konspiracyjną pod pseud. Czarna Janka, kolporterką prasy, współpracowniczką RGO, uczestniczką Powstania Warszawskiego, jeńcem stalagu IVB w Mühlbergu, lekarka).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 115 [błędna inf. dot. objęcia w 1944 r. funkcji komendanta Chorągwi Białostockiej Szarych Szeregów]; *Wielka ilustrowana encyklopedia Powstania Warszawskiego*, t. 1, *Działania zbrojne*, red. nauk. P. Rozwadowski, W. 2005, s. 91, 254–261, 370–371, 400, 521–523; tamże, t. 4, red. A. K. Kunert, W. 1997, s. 38; tamże, t. 5, *Wykaz uczestników-żołnierzy Powstania Warszawskiego*, red. nauk. P. Rozwadowski, W. 2002, s. 177; — Borkiewicz-Celińska A. *Batalion „Zośka”*, W. 1990; Broniewski *Całym życiem*; Jabrzemski *Harcerze*; Kledzik M. *W cieniu Ogrodu Saskiego – Królewska 16*, W. 2003; Lubicz-Nycz B. *Batalion „Kiliński” AK 1940–1944*, red. T. Strzem-

bosz, W. 1986; Maliszewska I., Maliszewski S. *Śródmieście Północne*, W. 2000; Strzembosz T. *Oddziały szturmowe konspiracyjnej Warszawy 1939–1944*, W. 1983; *Szare Szeregi*; Utracka K. *Zgrupowanie AK „Chrobry II”*, W. 2002, s. 18, 24, 50, 56–57; — Leliwa-Roycewicz H. *Batalion AK „Kiliński” w Powstaniu Warszawskim*, L. 1979; — MH, Arch. Stowarzyszenia Szarych Szeregów: teczka biogr. nr 2196: ankieta osobowa członka harcerskiej konspiracji 1939–1945 na nazwisko L. Gajdowskiego; Gajdowski L. *Relacja*, [Piaśtów], 7 VI 1982; tenże 2. *Kompania Szare Szeregi w Batalionie im. płka Jana Kilińskiego. 4. Rejon I [Obwodu] Okręgu Warszawskiego AK*, Piaśtów 1985, s. 193–204; tenże *Na warszawskim bruku*, Piaśtów 1985; tenże [relacja spisana 6 X 1988].

Julian Borkowski

GOLISZ Maksymilian, pseud. Brutus (1906–1943), nauczyciel, założyciel pierwszej Drużyny Harcerzy „Gryf” w Szczecinie (1934).

Urodził się 13 X 1906 we wsi Wiele w pow. chojnickim. Był synem Wincentego (pochodzącego z Kaszub, właściciela sklepu spożywczego) i Almy z Lewandowskich (pochodzącej z Powiśla). Gdy miał siedem lat, zmarł mu ojciec. W 1914 r. matka z dziećmi przeniosła się do Sztumu. Tam uczęszczał do szkoły powsz. (z jęz. polskim jako przedmiotem nadobowiązkowym), którą ukończył w 1919 r. Naukę kontynuował w Państw. Seminarium Nauczycielskim w Lubawie, które kształciło nauczycieli dla potrzeb polskiej oświaty w Niemczech. Wówczas podjął działalność harcerską. Po ukończeniu seminarium odbył praktykę pedagogiczną w Łaszewie i Dalkach k. Gniezna. Pod koniec 1926 r. został sekretarzem Polsko-Katolickiego Tow. Szkolnego na Powiślu z siedzibą w Sztumie. Od 1927 r. był sekretarzem Okręgowego Zarządu Związku Polaków w Niemczech na Ziemię Malborską. Z jego inicjatywy w 1930 r. powstał powiślański

oddział Tow. Nauczycieli Polskich, którego został skarbnikiem. Ponadto powierzono mu kierownictwo Tow. Szkolnego na Powiślu (1930–1932).

Ponieważ posiadał obywatelstwo niemieckie, mógł swobodnie poruszać się po terenie. W l. 1928–1932 uczestniczył w zakładaniu polskich szkół w Starym Targu, Trzciance, Waplewie, Postolinie, Dąbrówce Pruskiej, Mikołajkach Pomorskich oraz Nowym Targu. W dniu 18 VIII 1930 dzięki jego szczególnym staraniom została otwarta szkoła polska w Mikołajkach. Po ataku na nią nacjonalistycznych bojówek niemieckich, który miał miejsce w styczniu 1931, wniósł skargę do rejencji w Kwidzynie, dołączając wykonane przez siebie fotografie zdemolowanego obiektu. Po tym, jak fotografie ukazały się w prasie mniejszości narodowych w Niemczech i w czasopiśmie zagranicznych, otrzymał nakaz opuszczenia Powiśla i odebrano mu prawo do nauczania. W lipcu 1932 władze Związku Polskich Tow. Szkolnych w Niemczech przeniosły go do Szczecina, gdzie zajął się działalnością oświatową i kulturalną wśród tamtejszej Polonii. Przez pewien czas kierował tam Domem Polskim. Był szczególnie zaangażowany w pracę z młodzieżą, przede wszystkim interesowała go młodzież nieobjęta nauką szkolną i przez to szczególnie narażona na germanizację. Konspiracyjnie, pod pozorem zabaw, prowadził lekcje jęz. polskiego. W kwietniu 1934, po odzyskaniu zezwolenia na nauczanie, oficjalnie podjął pracę w polskiej szkole.

W lutym 1934 założył pierwszą w Szczecinie Drużynę Harcerską „Gryf”. Dzięki wsparciu konsula polskiego w niedługim czasie drużyna uzyskała kompletny sprzęt turystyczny, z własnych funduszy harcerze zakupili mundury, posiadali też sztandar. Golisz urządzał z nimi wycieczki po okolicy i biwaki w Puszczy Bukowej, w czasie gawęd przy ognisku opowiadał o przeszłości historycznej Polski. W swojej działalności nie ograniczał się do Szczeci-

na, ale interesował się całym regionem. Uczył czytania i pisania dzieci polskich robotników w podszczecińskich miejscowościach, m.in. Chojnie i Pyrzycach. Organizował dla nich kolonie w Polsce. Pełnił funkcję prezesa i dyrygenta polskiego Tow. Śpiewaczego im. Fryderyka Chopina w Szczecinie. W raportach hitlerowskiej policji donoszono, że podburza mieszkańców Szczecina, przez co wpływa na pogorszenie stosunków polsko-niemieckich. Jednak pomimo ciągłych inwigilacji nie zaprzestał działalności.

W sierpniu 1934 uczestniczył w Kongresie Polaków z Zagranicy, który odbył się w Warszawie. Nie powrócił już do Szczecina. Ze względu na jego bezpieczeństwo władze polskie z dniem 31 VIII 1934 przeniosły go do Berlina, gdzie na kursach uczył jęz. polskiego i kierował Tow. Szkolnym „Oświata”. W tymże roku został również prezesem KPH w Berlinie. Swoją pracę wśród Polonii berlińskiej prowadził do 1939 r. W sierpniu tegoż roku opracował raport o stanie oświaty na Warmii. Współpracował z polskim wywiadem w Berlinie i Szczecinie.

Został aresztowany 11 IX 1939 i wywieziony do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen. Zwolniono go w styczniu 1940. W październiku tegoż roku został powołany do armii niemieckiej, w której do października 1941 służył jako telegrafista w artylerii przeciwlotniczej w Hamburgu. W tym czasie władze niemieckie zdobyły nowe informacje na temat polskiej siatki wywiadowczej na terenie III Rzeszy. Golisz, oskarżony o współpracę z polskim wywiadem, ponownie został aresztowany i osadzony w więzieniu śledczym Tegel w Berlinie. 14 XI 1941 stanął przed sądem pod zarzutem zdrady stanu i 10 VII 1942 został skazany na karę śmierci przez ścięcie. Wyrok wykonano 1 IV 1943.

W ramach obchodów 50-lecia Związku Polaków w Niemczech w 1972 r. sprowadzono prochy Golisza do Szczecina (urnę złożono w Alei Zasłużonych na Cmentarzu

Centralnym w Szczecinie). Jego imię noszą ulice w Szczecinie i Koszalinie oraz Szkoła Podst. nr 41 w Szczecinie i Szkoła Podst. nr 2 w Sztumie. W alei na pl. Żołnierza Polskiego w Szczecinie znajduje się tablica pamiątkowa poświęcona 1. Drużynie Harcerskiej „Gryf”.

Żona Golisza z synami: Marianem i Romanem powróciła z Berlina do Polski w 1947 r. i osiadła w Szczecinie.

— *Encyklopedia Szczecina*, red. T. Białecki, Sz. 1999, t. 1, s. 296; Oracki T. *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do 1945 r.)*, W. 1983, s. 116; — *Dzieje Szczecina*, red. B. Wachowiak, Sz. 1994, t. 3; Jurkiewicz J. L. *Patroni szczecińskich ulic*, Stargard 1999, s. 36; Kapiszewski H. *Związek Harcerstwa Polskiego w Niemczech*, W. 1969, s. 120; Osmańczyk E. *Polacy spod znaku Rodła*, W. 1972, s. 196, 197, 205, 236, 238, 256; *Szczecinianie stulecia*, oprac. J. Dżaman, Sz. 2000, s. 43; — Nowak A. *Wspomnienia harcerskie. Berlin – Poznań 1912–1939*, W. 1983, s. 42, 71; — Maksymilian Golisz, „HR” 1983, nr 5, s. 34 [notka biograficzna]; „Gazeta na Pomorzu” 1999, nr 300, s. 6–7; „Głos Szczeciński” 1972, nr 228, s. 1–2 [wyd. C]; „Kurier Szczeciński” 1972, nr 224, s. 4–5, nr 225, s. 1–2 [wyd. AB]; „Spojrzenia” 1972, nr 10, s. 7.

Teresa Jasiunas

GORZKOWSKI Kazimierz, pseud. Andrzej, AS, Brzeszczot, Andrzej Gieraft, Godziemba, Andrzej Godziemba, Janusz, Kazimierz (?), Piast, Kazimierz Pieracki, Andrzej Sokolnicki, Wolf, Andrzej Wolf, Żuliński (1899–1983), porucznik, żołnierz AK, harcmistrz, kierownik Wydziału Mniejszości Narodowych Główniej Kwatery Harcerzy (1933–1938).

Urodził się 6 XII 1899 w Ułężu Górnym w pow. garwolińskim w zubożającej rodzinie szlacheckiej herbu Godziemba, był synem Andrzeja i Rozalii z Rzekaków. Od 1908 r. uczył się w szkole powsz.,

a od 1912 r. w Pryw. Polskim Gimnazjum „Szkoła Lubelska” w Lublinie. Należał do gimnazjalnego koła samokształceniowego. Od 1912 r. był czynny w tajnym skautingu, należał do 2. Drużyny Skautowej im. Zawiszy Czarnego. Wydawał uczniowskie piśmiennictwo „Polska”, a w l. 1916–1918 zorganizował i prowadził 9. Męską Drużynę Junacką im. Józefa Piłsudskiego w Końskowoli. Od końca listopada 1915 r. działał w POW w Lublinie. Po ukończeniu szkoły podoficerskiej w 1917 r. został instruktorem w Obwodzie POW Puławy, później komendantem m. Końskowola, a w 1918 r. – komendantem tamtejszego podobowodu. Jesienią 1917 prowadził wywiad na liniach kolejowych: Puławy-Dęblin oraz Puławy-Klementowice, służący planowaniu akcji sabotażowych skierowanych przeciw okupantom austriackim. Zorganizował oddział Tow. Gimnastyczno-Sportowego „Piechur” – jawnej ekspozytury POW, a po rozwiązaniu „Piechura” przez okupantów w lutym 1918 tworzył piątki prowadzące działalność konspiracyjną. Zorganizował protesty przeciwko postanowieniom traktatu brzeskiego: manifestację w Kurowie (zakończoną starcami z Austriakami) i rozbrojenie posterunku żandarmerii austro-węgierskiej w Końskowoli. W POW używał pseud. Brzeszczot, Godziemba, Janusz, Piast, Żuliński.

W listopadzie 1918 zmobilizował członków POW, z którymi rozbroił posterunki żandarmerii austro-węgierskiej w Końskowoli i Żyrzynie, następnie na czele tzw. Batalionu Puławskiego przybył do Lublina. Wstąpił jako ochotnik do batalionu mjr. Wacława Scaewoli-Wieczorkiewicza i brał udział w walkach z Ukraińcami: w zdobyciu Rawy Ruskiej (27 XI 1918) oraz w odsieczy Lwowa. Od 1919 r. służył w 23. pp, a od lipca 1920 – w 201. pp. Był trzykrotnie ranny. Odnosił sukcesy w walkach z kawalerią bolszewicką pod wsią Paproć Wielka w czasie odwrotu spod Białegostoku (4 VIII 1920). Po raz czwarty został ciężko ranny w głowę i rękę, dostał

się także do niewoli sowieckiej (z której zbiegł). Po wyzdrowieniu wrócił do służby w WP i uczestniczył w zajęciu Wilna przez gen. Lucjana Żeligowskiego. Brał udział w III powstaniu śląskim. W 1921 r. został zdemobilizowany w stopniu sierżanta podchorążego. W l. 1921–1922 działał w Związku Strzeleckim w pow. puławskim.

Od 1922 r. mieszkał w Warszawie. Podjął aktywną działalność harcerską. Brał udział w kursach instruktorskich: w Kazuniu (1923) i w Mickunach na Wileńszczyźnie (1924), zorganizowanych przez Komendę Warszawskiej Chorągwi Męskiej. Od 1923 do 1926 r. był sekretarzem komendy tejże chorągwi, w tym czasie (15 III 1924) został mianowany podharc mistrzem (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. stopień równoważny ze stopniem harcmistrza). W l. 1926–1927 wchodził w skład komendy kursów wigierskich. Prowadził drużynę harcerską na Woli oraz Ref. Wilczą w Wydz. Programowym GKM (1926). Razem z Józefem Sosnowskim w l. 1924–1927 był współwydawcą pisma „Polska Młodych”, wyraźnie zorientowanego politycznie (jego redaktorzy, tak jak wielu instruktorów warszawskich, w Piłsudskim widzieli „moralnego wodza narodu”).

W poł. lat 20. zdał maturę i studiował ekonomię oraz nauki społeczne w WWP. Pracował w Izbie Skarbowej (jako roznosiciel nakazów płatniczych), a następnie w Muzeum Narodowym. Od 1927 r. był urzędnikiem Państw. Banku Rolnego, gdzie przed wybuchem wojny został sekretarzem dyrektora. Od kwietnia 1931 był przewodniczącym Komisji Dyscyplinarnej GKM. W 1933 r. wziął udział w IV Jamboree w Gödöllő na Węgrzech. W listopadzie tegoż roku został kierownikiem Wydz. Mniejszości Narodowych Główniej Kwatery Harcerzy i funkcję tę pełnił do 1938 r. Po Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935 uczestniczył w II Światowym Zlocie Dorosłych Skautów (Roover Moot) na wyspie Ingarö

w Szwecji (28 VII–11 VIII 1935), podczas którego pełnił funkcję przybocznego komendanta wyprawy polskiej. Po powrocie przygotował publikację zatytułowaną *Ingarö – Wyspa Braterstwa. Wspomnienia z wyprawy polskiej na II-gi Światowy Zlot Roversów na Ingarö w Szwecji w 1935 r.* (W. 1936). W celu jej wydania wspólnie z Waławem Błażewskim powołał wydawnictwo „Godziemba”, którego większość książek weszła do harcerskiej klasyki (do września 1939 nakładem „Godziemby” ukazało się 15 pozycji). W 1939 r. był kierownikiem Wydz. Starszych Harcerzy Komendy Chorągwi Mazowieckiej.

W l. 1920–1935 należał do „Zetu”. Od 1926 r. udzielał się w Związku Naprawy Rzeczypospolitej. W l. 20. XX w. był członkiem Związku Wolnomyślicieli Polskich, a w latach 30. – Związku Polskiej Młodzieży Demokratycznej. Od 1937 r. należał do Obozu Zjednoczenia Narodowego.

We wrześniu 1939 uczestniczył w obrobie Warszawy jako dowódca plutonu w 36. pp Legii Akademickiej. Wyróżnił się w ataku na lotnisko na Okęciu w nocy z 11 na 12 września. Dwukrotnie ranny, wzięty do niewoli, po kilku dniach zbiegł i wrócił do Warszawy. W konspiracji działał na wielu polach już od października 1939. Prawdopodobnie był szefem kolportażu prasy SZP, a także kierownikiem komórki informacji ogólnej w kontrwywiadzie organizacji „Muszkietery”. W lutym 1940 przez kilka dni był więziony na Pawiaku. Od czerwca tegoż roku był kierownikiem komórki więziennej, podległej początkowo BIP Komendy Okręgu Warszawa ZWZ, potem BIP Komendy Głównej ZWZ, wiosną 1941 przekazanej do Oddziału V Komendy Głównej, a od stycznia 1942 podporządkowanej kontrwywiadowi Oddziału II Komendy Głównej AK w ramach Ref. „998”. Jednocześnie w 1941 r. był zastępcą Aleksandra Kamińskiego, szefa BIP Komendy Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ. Komórka więzienna, którą kierował, zwana grupą lub komórką

„Andrzeja”, wydawała pismo satyryczne zatytułowane „Lipa. Wesole Pismo. Wychodzi w Polsce w Dniach Grozy” (ukazywało się od października 1940 do marca 1941), a także codzienny biuletyn „AA” („Agencja Andrzeja”), przekształcony następnie w konspiracyjne pismo „Dzień”, ukazujące się od maja 1941 do lipca 1944. Współpracował także przy kolportażu „Biuletynu Informacyjnego”. Po aresztowaniu łączniczki Haliny Rose, pseud. „Dagna” (kwiecień 1941) Gorzkowski zgłosił się na ochotnika do wykradzenia z depozytu więziennego na Pawiaku kuchenki elektrycznej z ukrytymi wewnątrz dokumentami ZWZ. Za wykonanie tego zadania otrzymał Krzyż Walecznych.

Ratował obywateli polskich narodowości żydowskiej, którym wyrabiał fałszywe dokumenty, ukrywał ich też w swoim mieszkaniu. W początkach 1941 r. założył organizację „Palmiry”, która działała głównie na peryferiach Warszawy (Grochów, Bielany, Służewiec i Sadyba) oraz w kilku podstołecznych osiedlach na linii otwockiej i rembertowskiej (nazwę „Palmiry” przyjęto w marcu 1941 dla upamiętnienia miejsca dokonanych przez Niemców masowych egzekucji więźniów politycznych). Członkowie organizacji prowadzili pracę w zakresie małego sabotażu, dywersyjno-sabotażową oraz kolportowali podziemną prasę. Po połączeniu „Palmir” z Organizacją Małego Sabotażu „Wawer” jesienią 1941 Gorzkowski wszedł do Komendy Głównej „Wawra” jako zastępca A. Kamińskiego, a potem był tam przedstawicielem płk. Antoniego Chruściela, komendanta Okręgu Warszawa ZWZ-AK.

W maju 1942, zagrożony dekonspiracją, został zwolniony z funkcji kierownika komórki więziennej i przeniesiony do rezerwy na okres trzech miesięcy. Później kontynuował pracę konspiracyjną, kierując działem akcji specjalnych w Wydz. „N” BIP Komendy Głównej AK (akcja „N” obejmowała propagandę dywersyjną

prowadzoną wśród Niemców). W 1943 r. za namową Juliusza W. Gomulickiego wspólnie z W. Błażejewskim wydał odnalezione wiersze Wiktora Gomulickiego pt. *Pod znakiem Syreny*, a później zbiór wierszy Cypriana K. Norwida *Gromy i pyłki* oraz nieznaną nowelę Stefana Żeromskiego *Pocątunek*, przy czym każda z tych pozycji miała fałszywe miejsce wydania i datę druku (1939).

W listopadzie 1941 został mianowany podporucznikiem, a w 1943 r. – porucznikiem. W czerwcu tegoż roku został aresztowany wraz z Haliną Martin (oboje zwolniono). Przez cały okres okupacji prowadził szczegółowe zapiski kronikarskie. Zatrzymali je funkcjonariusze MBP w czasie aresztowania Gorkzowskiego w 1947 r. Ich część odnaleziono później i opublikowano w tomie pt. *Kroniki Andrzeja. Zapiski z Podziemia 1939–1941* (W. 1989).

W czasie Powstania Warszawskiego był szefem Wydz. Kolportażu BIP w Obwodzie Śródmieście Okręgu Warszawa AK. Osobiście roznosił pocztę polową i kolportował prasę wśród walczących powstańców. Po kapitulacji przebywał w obozach jenieckich w Lamsdorf, Gross-Born i Lubece. Zbiegł z niewoli, w końcu lutego 1945 wrócił do kraju i zamieszkał w Krakowie. Aktywnie włączył się w konspirację antykomunistyczną. Działał w organizacji „Nie”, organizując kolportaż konspiracyjnych pism.

Jesienią 1945 powrócił do Warszawy, gdzie rozpoczął pracę jako referent ekonomiczny w Państw. Banku Rolnym. Od maja do grudnia 1946 był intendentem odbudowywanego Domu Harcerza przy ul. Łazienkowskiej 7 i jako przedstawiciel Naczelnictwa ZHP członkiem Kom. Hist. pracującej pod przewodnictwem Stanisława Broniewskiego. Wspólnie z W. Błażejewskim wznowił działalność wydawniczą, uruchamiając Harcerskie Wydawnictwo „Godziemba”, którego nakładem ukazały się: *Książka wodza zuchów* A. Kamiń-

skiego (wyd. 4, W. 1946) oraz *Wskazówki dla skautmistrzów* Roberta Baden-Powella (W. 1946). Wkrótce na skutek decyzji administracyjnych wydawnictwo musiało zaprzestać działalności.

W marcu 1946 nawiązał kontakt z Wacławem Lipińskim, z którym utworzył Stronnictwo Niezawisłości Narodowej. W dniu 7 II 1947 został aresztowany przez UB. Przeszedł brutalne śledztwo. W rok później Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie skazał go na 15 lat pozbawienia wolności, pozbawienie praw publicznych na pięć lat i przepadek mienia. W maju 1947 aresztowano jego żonę i córkę „za groźbę bezprawną do interwencji w sprawie ich męża i ojca” (obie zostały skazane na karę więzienia). Wyszedł z więzienia 30 X 1956 ze zniszczonym zdrowiem. Pracował w Muz. Narodowym w Warszawie, gdzie od 1958 r. był kierownikiem Działu Gospodarczego, później został oddelegowany do pracy w związku zawodowym, a w l. 1966–1977 był referentem ds. archiwum. Należał do Harcerskiego Kręgu Instruktorskiego „Wigry” przy Głównej Kwaterze Harcerstwa, gdzie działał w sekcji historycznej, a ponadto w l. 1957–1959 redagował „Wiadomości Wigierskie”. Z zamiłowania był historykiem i bibliofilem. Był jaro- szem, w piątki ściśle pościł, nie uznawał lekarstw. Obserwował przyrodę i naśladował w życiu jej prawa.

Zmarł 8 I 1983 w Warszawie. Został pochowany na cmentarzu Czerniakowskim. Był odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu Virtuti Militari (1944), Krzyżem Niepodległości (1933), Krzyżem Walecznych (1921 – dwukrotnie, 1939, 1941), Krzyżem POW, Krzyżem Legionowym, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Zasługi Wojsk Litwy Środkowej, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921.

W 1924 r. zawarł związek małżeński z Marią Kuczyńską (1896–1981, farmaceutką). Miał córkę Annę (zameżną Kra- sińską, ur. 1930, dziennikarkę).

— Błażejowski *Bibliografia 1910–1960*; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzynie i harc mistrze*, s. 118; Kunert *Słownik konspiracji warszawskiej*, t. 1; — Bartoszewski W. *Konspiracyjne wydanie poezji Gomułkiego*, „Stolica” 1957, nr 1; tenże *Podziemny tomik Norwida*, „Stolica” 1957, nr 9; tenże *Twórczość Wiktora Gomułkiego w konspiracyjnych publikacjach lat II wojny światowej*, „Poradnik Bibliotekarza” 1969, nr 3, s. 74–82; Błażejowski Z *dzieł*; Broniewski *Całym życiem*; Gałęzowski M. *Wierni Polsce. Ludzie konspiracji pilsudczykowskiej 1939–1947*, W. 2005; Lewandowska S. *Polska konspiracyjna prasa informacyjno-polityczna 1939–1945*, W. 1982; Miszcuk M. *Junactwo. Z zapomnianych kart pracy metodami skautowymi wśród młodzieży wiejskiej i proletariackiej*, „Harc.” 1981, nr 2, s. 25–32; *Szare Szeregi*; — Błażejowski W. *Wspomnienia wydawcy*, „Biuletyn Arch. Prasy Skautowo-Harcerskiej” 1974, nr 2 (4), Vancouver, Kanada, s. 11–13; Gomułcki J. W. *„Diabeł i zboże”. Ze wspomnień o warszawskich młodszych i ratownikach książki w dobie okupacji niemieckiej*, w: *Walka o dobrą kulturę, Warszawa 1939–1945*, t. 2, red. S. Lorentz, W. 1970, s. 72–73; Gorzkowski K. *Kroniki Andrzeja. Zapiski z Podziemnia 1939–1941*, do druku przygotował T. Szarota, W. 1989; Lerski J. *Emisariusz Jur*, L. 1988; Martin H. *Nic się nie dzieje bez przyczyny*, L.–W. 2008; Radożycki J. *Przeżyłem, aby dać świadectwo prawdzie* [online] <http://www.videofact.com/polska/aanowi/done/radozycki2.html> [dostęp 15 VI 2011]; *Spraw. NRH za r. 1933*, W. [1934]; toż za r. 1934, W. [1935]; „WU” 1923–1939, 1946; — Arch. IPN w Warszawie: akta sprawy K. Gorzkowskiego; — inf. Wacława Błażejowskiego, Anny Gorzkowskiej-Kraśnińskiej, Haliny Martin, Jana Rossmana.

Marian Miszcuk

GRAŻYŃSKA z Gepnerów Helena, 1° voto Śliwowska (1895–1972), harcistrzyni Rzeczypospolitej, komendantka Warszawskiej Chorągwi Żeńskiej (1922–

–1924), wiceprzewodnicząca ZHP (1926–1928, 1929–1936), Naczelniczka Harcerek poza granicami Kraju (1948–1949), wiceprzewodnicząca ZHPpgK (1954–1958).

Urodziła się 26 X 1898 w Warszawie. Była córką Bolesława (lekarza okulisty, ordynatora Inst. Oftalmicznego, prezesa Polskiego Tow. Oftalmicznego) i Teresy z Malinowskich. Ukończyła pensję Haliny Gepnerówny. W l. 1912–1914 stała na czele Komendy Skautowej Drużyn Żeńskich w Warszawie. Latem 1914 jako członkini „Zarzewia” uczestniczyła w skautowym kursie instruktorskim w Skolem. Potem praktykowała w drużynie zakopiańskiej Olgi Małkowskiej i tam zaskoczył ją wybuch wojny.

W listopadzie 1914 zapisała się na Wyższe Kursy Przemysłowo-Rolnicze w Warszawie i zajęła się organizowaniem pracy drużyn skautowych, które z powodu wojny zaniechały działalności. W 1915 r. założyła Drużynę Żeńską im. Zawiszy Czarnego w swojej dawnej szkole. Kiedy w tymże roku powstał tajny Związek Skautek Polskich (ZSP), weszła w skład jego Naczelnej Komendy jako przedstawicielka młodzieży, pełniła tam również funkcję sekretarki. W 1916 r. stanęła na czele Wydz. Drużyn Prowincjonalnych w Naczelnej Komendzie ZSP, obejmującego wszystkie drużyny spoza Warszawy. Założyła Warszawską Drużynę Skautek im. Adama Mickiewicza. W dniu 3 V 1916 prowadziła w Warszawie defiladę drużyn żeńskich. Latem organizowała zastępy wakacyjne w ogrodach jordanowskich. Była delegatką ZSP na Zjazd Zjednoczeniowy organizacji skautowych działających na terenie Kongresówki (listopad 1916). Została członkinią Komendy Naczelnej utworzonego wtedy ZHP, a w marcu 1917 stanęła na czele GKŻ tej organizacji. Stała przepustką umożliwiającą jej przemieszczanie się między zaborami, co wykorzystywała do nawiązywania kontaktów z władzami harcerskimi na różnych obszarach. Na Zjeździe w Lublinie w listopadzie 1918 weszła w skład NRH

przygotowującej połączenie organizacji harcerskich w całej Polsce. Członkinią NRH była do 1923 r., a później w l. 1926–1939. W GKŻ kierowała Działem Szkolenia Przodownic (1918–1920), a potem Działem Administracyjno-Gospodarczym i Działem Organizacyjnym.

Podczas walk o Lwów obsługiwała pociąg sanitarny przewożący rannych do Warszawy. Brała udział w wojnie bolszewickiej, prowadząc harcerską czołówkę sanitarną „Czujka”, patrolującą północno-wschodnie tereny walk. Uchwałą NRH z 15 XII 1920 otrzymała stopień podharc mistrzyni. W grudniu 1921 odwiedziła utworzoną w Gdańsku placówkę konsularną i wspólnie z Aleksandrem Kamińskim przekazała polskim dzieciom gwiazdkowe prezenty.

W l. 1922–1924 była komendantką Warszawskiej Chorągwi Żeńskiej. Przedstawiła jej pracę na tory pokojowe, m.in. powołała Wydz. Sprawności i Rzemiosła, który propagował zdobywanie przydatnych umiejętności, a także pomagał dziewczętom sprzedawać wytwarzane przedmioty, co służyło zdobywaniu przez nie środków na życie. Aby utrzymać wysoki poziom pracy rozrastającej się licznie chorągwi, zleciła opracowanie wymagań dla drużyn. Jedno z nich, dotyczące pracy społecznej, zaowocowało powstawaniem gromad zuchowych, którymi opiekowały się harcerki. Po I Zlocie Narodowym w 1924 r., na którym warszawskie harcerki pełniły wysoko ocenioną służbę (sanitarną, gospodarczą i komunikacyjną), przekazała funkcję komendantki, ale pozostała w składzie komendy chorągwi.

W 1926 r. na Konferencji Programowej Instruktoerek w Sromowcach Wyżnych wygłosiła referat *Idea służby w harcerstwie*. W następnym roku, pracując jako kierowniczka ogrodów jordanowskich, objęła Wydz. Wych. Fiz. GKŻ. Po zmianie systemu stopni instruktorskich, która nastąpiła w 1927, została jedną z czterech w ZHP harcistrzyń Rzeczypospolitej.

Była inicjatorką założenia Tow. Ogrodów Jordanowskich, które w 1928 r. otrzymało status wyższej użyteczności publicznej. W l. 1926–1928 i 1929–1936 była wiceprzewodniczącą ZHP. W 1930 r. powołano ją do komisji statutowej Nadzwyczajnego Zjazdu Walnego, który zdecydował o podziale ZHP na Organizację Harcerek i Organizację Harcerzy. Podczas Zlotu Starszyny w Kiełpinach w tymże roku znalazła się wśród 15 najwybitniejszych instruktorek w Wielkiej Radzie Złotowej. Była przewodniczącą Komitetu Funduszu Żeglarskiego, który gromadził środki na zakup jachtu pełnomorskiego dla harcerek. W lipcu 1934 podczas uroczystości przekazania harcerstwu ośrodka morskiego w Jastarni w imieniu tego Komitetu przekazała harcerkom zakupiony w Finlandii jacht „Grażyna”. Teżoż roku uczestniczyła jako gość w VIII Światowej Konferencji Skautek w Adelboden. Podczas Jubileuszowego Zlotu Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935 była komendantką Zlotu Harcerek. Naczelnictwo ZHP delegowało ją do Komitetu Budowy Domu Harcerstwa przy ul. Łazienkowskiej i do Rady Nadzorczej Harcerskiego Biura Wydawniczego „Na Tropie” sp. z o.o.

We wrześniu 1939 opuściła kraj razem z mężem, nowo mianowanym ministrem informacji Michałem Grażyńskim. Po dotarciu do Wielkiej Brytanii współtworzyła harcerstwo emigracyjne, pełniąc w ZHP poza Krajem różne funkcje. Prowadziła kursy przygotowujące drużynowe dla pierwszych powstających wówczas drużyn. Korespondencyjnie prowadziła Drużynę „Wisła” im. kr. Jadwigi, która rozrosła się w największy w Anglii Hufiec Harcerek „Bałtyk”. W l. 1943–1946 wchodziła w skład Naczelnego Komitetu Harcerskiego (na czas wojny). W tym czasie pełniła też funkcję komendantki Chorągwi Harcerek na terenie Wielkiej Brytanii.

W 1945 r. nawiązała kontakt (poprzez WAGGGS) z organizacją skautek szwedzkich i zwróciła się o pomoc w zorganizowa-

niu pracy harcerskiej na terenie Szwecji. W lutym 1946 na Zjeździe NRH ZHP poza Krajem w Enghien pod Paryżem, na którym powstał ZHPpgK, została członkiem Naczelnictwa jako kierowniczką Wydz. Harcerek. Od lutego 1948 pełniła przez rok funkcję Naczelniczki Harcerek pgK i prowadziła Wydz. Programowy Głównej Kwatery Harcerek (GKH). Później była członkinią GKH (1949–1967) i wiceprzewodniczącą ZHPpgK (1954–1958). W październiku 1964 r. powierzono jej funkcję komisarki zagranicznej w NRH.

Chętnie wizytowała obozy harcerskie. W 1948 r. była na kursie drużynowych w Pitsford, w 1950 r. na obozie Hufca „Bałtyk”, w sierpniu 1952 odwiedziła polskie harcerki na Międzyn. Zlocie Skautek odbywającym się w Barn Hall, a w sierpniu 1960 uczestniczyła w Zlocie 50-lecia Harcerstwa w Lilford Park. Z jej inicjatywy zaczęto od kwietnia 1948 wydawać wspólne z Główną Kwaterą Harcerzy pismo „W Kręgu Rady”. W l. 1949–1959 redagowała dwumiesięcznik dla drużynowych „Znicz”, bardzo wysoko oceniany ze względu na publikowane w nim wypowiedzi naukowców i pisarzy emigracyjnych.

Zmarła 30 X 1972. Została pochowana w Londynie na cmentarzu Putney Vale. Była odznaczona Krzyżem Walecznych i harcerską odznaką Za Zasługę (1921).

Jej pierwszym mężem był Stefan Śliwowski, oficer WP. W 1938 r. wyszła po wtórnie za mąż za M. Grażyńskiego (zob. t. 1). Z pierwszego małżeństwa miała syna Zbigniewa Stefana Śliwowskiego (1927–1974, który mieszkał w Wielkiej Brytanii i od 1960 r. nosił nazwisko Stuart).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzyni i harcmistrze*, s. 28–29; — Błażejowski W. *Postaci z dziejów*, W. 1984; tenże *Z dziejów; Harcerki 1911–1939; Harcerstwo żeńskie*; Kamińska J. *Helena Gepner-Śliwowska-Grażyńska*, w: *Harcerki 1911–1939*, s. 326–331; Opieńska-Blauth J. *Polskie harcerki w dziesięcioleciu 1911–1921*, W. 1988, s. 24–25, 38, 41,

47, 53, 55, 58, 57, 83; Seweryn-Splawska *Harcerki w ZHP; Służba Polek na frontach II wojny światowej*, cz. 2, *Referaty i komunikaty*, red. E. Zawacka, T. 1998; Zawadzka *Dzieje harcerstwa*, passim; — Appelt M. *Pod żaglami Grażyny*, P. 1997, s. 101, 225; *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*.

Wanda Czarnota

GREGORKIEWICZ Antoni, pseud. Krokodyl, Zakliczewski (1902–1977), nauczyciel, harcmistrz, działacz żeglarski, hufcowy Hufca Męskiego (Harcerzy) w Pułtusku (1923–1925), Krzemieńcu (1928–1929) i Falenicy (1930–1938), komendant Centralnego Ośrodka Żeglarstwa Śródlądowego Głównej Kwatery Harcerzy w Niesłuczy nad jez. Narocz (1936–1939), komendant Hufca Szarych Szeregów w Rembertowie (1939–1940), komendant Okręgu Prawobrzeżnego Chorągwi Mazowieckiej Szarych Szeregów „Ul Puszczą” (1940–1942), komendant Chorągwi „Kresowej” w Niemczech (1946).

Urodził się 16 V 1902 w Horwatowie k. Władystoku (Kraj Ussuryjski). Był synem Feliksa (kolejarza) i Wincetyny z Chrzanowskich. W 1916 r. ukończył szkołę powsz. i wstąpił do władystockiego gimnazjum. Zorganizował Koło Młodzieży Polskiej, przekształcone w 1917 r. w harcerski pluton męski, który wchodził wraz z plutonem żeńskim w skład 1. Polskiej Drużyny Harcerskiej im. Tadeusza Kościuszki. W maju 1919 objął w niej funkcję drużynowego (po Józefie Jakóbkiewicz). Już od 1918 r. prowadził w drużynie działalność wioślarską i żeglarską, przemierzając z harcerzami Zatokę Amurską na własnoręcznie zbudowanej tratwie, a potem na chińskich dżonkach i 10-wiosłowych szalupach („szalandach”). Latem 1919 był współorganizatorem i oboźnym pierwszego obozu morskiego na Rosyjskiej Wyspie (Russkij Ostrow) na Morzu Japońskim, w którym uczestniczyło

74 harcerzy z Władywostoku, Harbina i Nikolska Ussuryjskiego. Brał udział w pracach stowarzyszenia Dom Polski i działał w Polskim Komitecie Ratunkowym utworzonym dla opieki nad polskimi dziećmi przebywającymi na rosyjskim Dalekim Wschodzie.

W sierpniu 1920 opuścił wraz z rodziną Władywostok na pokładzie statku „Brandenburg”, którym ewakuowano do kraju polski sierociniec. Osiadł w Pułtusk, gdzie ukończył liceum. Wkrótce zorganizował kilka drużyn harcerskich w pow. pułtuskim i pow. makowskim. W 1922 r. podjął pracę jako nauczyciel w szkole powsz. w Zatorach k. Pułtuska. Był inicjatorem powołania straży pożarnej w tej miejscowości, zorganizował koło młodzieży wiejskiej i dokształcający kurs dla dorosłych. W następnym roku powrócił do Pułtuska, gdzie kontynuował pracę nauczycielską w państw. szkole powsz. W l. 1923–1925 kierował Hufcem Męskim w Pułtusk. Z datą 15 III 1924 został mianowany przodownikiem (po zmianie systemu stopni instruktorskich w grudniu 1927 stopień równoznaczny ze stopniem podharcemistrza). Od 1925 r. był członkiem Wydz. Organizacyjnego Komendy Warszawskiej Chorągwi Męskiej, następnie pracował w Naczelnictwie ZHP.

W l. 1924–1927 prowadził obozy morskie dla dzieci z Zakładu Wychowawczego Dzieci Syberyjskich w Wejherowie, zrzeszonych w Hufcu Syberyjskim im. T. Kościuszki (1924 – obóz wędrowny po Zatoce Puckiej, 1925 – stały obóz morski na Helu). Na ostatnim obozie (1928) pełnił funkcję oboźnego. W początkach grudnia 1925 zainicjował powołanie w Warszawie Koła Młodzieży Syberyjskiej, które przystąpiło do ZHP jako koło starszego harcerstwa. W czerwcu 1927 był komendantem rejsu z Torunia do Gdańska i na Hel. W 1928 r. odbył z młodzieżą pięciodniowy rejs na jachcie „Beniowski”.

W 1927 r. objął stanowisko kierownika internatu Państw. Seminarium Nauczycielskiego

w Krzemieńcu na Wołyniu; jednocześnie był nauczycielem w szkole ćwiczeń tego seminarium. Do 1930 r. prowadził w Krzemieńcu 3. Drużynę Harcerzy, a w l. 1928–1929 sprawował obowiązki hufcowego. W 1930 r. przyjął posadę kierownika Publicznej Szkoły Powsz. nr 1 w Falenicy k. Warszawy. W l. 1930–1938 był przewodniczącym ogniska ZNP oraz kierownikiem oddziału Związku Strzeleckiego. Działał również w Lidze Morskiej i Kolonialnej oraz we władzach samorządowych – jako radny gminy.

Pełnił wiele odpowiedzialnych funkcji w strukturach harcerskich, m.in. w Komendzie Mazowieckiej Chorągwi Harcerzy: referenta KPH, kierownika Wydz. Prasy i Propagandy (1926, 1931–1933), kierownika Wydz. Wych. Fiz. i Przysp. Wojsk. (1934–1936) oraz pilota (1936–1939), a ponadto hufcowego Hufca Męskiego (Harcerzy) w Falenicy (1930–1938). W październiku 1934 został powołany w skład Kierownictwa Harcerskich Drużyn Żeglarskich. Z dniem 4 II 1932 został mianowany harcymistrzem. W tymże roku uczestniczył w kursie morskim w Gdyni, zorganizowanym przez Główną Kwaterę Harcerzy (GKH). W 1934 r. był w kadrze dwóch kursów w Jastarni (instruktorskiego Ligi Morskiej i Kolonialnej oraz harcerskiego morskiego), a także brał udział w pracach bosmańskich na zakupionym przez ZHP szkunerze „Petrea”, który po przebudowie otrzymał nazwę „Zawisza Czarny”. W l. 1934–1935 prowadził jako komendant harcerskie kursy żeglarstwa przybrzeżnego w Jastarni. W 1936 r. był instruktorem harcerskiego kursu żeglarskiego i instruktorem żeglarstwa na harcerskim kursie dla nauczycieli kuratorium warszawskiego w Niesłuczy n. jez. Narocz. W l. 1936–1939 był komendantem Centralnego Ośrodka Żeglarstwa Śródlądowego GKH w Niesłuczy. Ostatni kurs, którym kierował, zakończył się 28 VIII 1939.

W 1938 r. ukończył studia w Państw. Inst. Nauczycielskim w Warszawie. Objął

kierownictwo siedmioklasowej Publicznej Szkoły Powsz. nr 3 w Rembertowie. W tym czasie został też wiceprzewodniczącym Zarządu Głównego Koła b. Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość.

Po wkroczeniu Niemców do Rembertowa zorganizował w poł. października 1939 pierwszą konspiracyjną grupę harcerzy (która później weszła w skład Szarych Szeregów). Pracując nadal jako kierownik szkoły, w listopadzie 1939 został hufcowym w Rembertowie („Rój Romb”, później „Osa”), przybierając pseud. Krokodyl. Pełnił tę funkcję do 20 II 1940, kiedy to (21 lutego) został zastępcą komendanta Okręgu Prawobrzeżnego Chorągwi Mazowieckiej Szarych Szeregów, a następnie komendantem tegoż okręgu. Jednocześnie wszedł w skład Komendy Chorągwi („Ul Puszca”) jako zastępca komendanta. Był redaktorem miesięcznika „Wici” – organu Prawobrzeżnego Okręgu Chorągwi Mazowieckiej Szarych Szeregów (1941). Pełnił również funkcję przewodniczącego RGO w Rembertowie. 2 X 1942 został aresztowany przez gestapo (wraz z czterema innymi hufcowymi oraz komendantem chorągwi). Osadzono go na Pawiaku, skąd dwożony był na przesłuchania do siedziby gestapo w alei Szucha. Podjęta za pośrednictwem RGO próba wykupienia go nie powiodła się, 26 XI 1942 został wywieziony do obozu koncentracyjnego Auschwitz. 13 III 1943 przeniesiono go do obozu Gross-Rosen, a 21 IV tegoż roku do obozu Sachsenhausen k. Oranienburga. Był więziony do 2 V 1945. Wyzwolony przez Amerykanów w trakcie ewakuacji obozu w okolicy Schwerina, od 3 V do 19 VIII 1945 przebywał w obozie przejściowym dla byłych więźniów w Lubece. Od 20 VIII 1945 do 10 V 1946 był tam kierownikiem Obwodu Szkolnego Żołnierskich Szkół i Kursów I Okręgu Szkolnego Szkolnictwa Polskiego w Niemczech. Do 22 VI 1946 kierował Komendą Chorągwi „Kresowej” (wcześniej noszącej nazwę „Grunwald”) z siedzibą

w Lubece (potem kolejno w Wentorf i Reinbeck). Był też członkiem NRH poza granicami Kraju (1946). Latem 1946 powrócił do Polski. Od września tegoż roku był zatrudniony jako nauczyciel w Publicznej Szkole Powsz. nr 3 w Rembertowie, a następnie w Państw. Liceum Pedagog. w Radziminie, gdzie pracował do poł. stycznia 1947. Był w tym czasie członkiem Wydz. Wychowania Wodnego GKH.

W styczniu 1947 powierzono mu zadanie zorganizowania we Wrocławiu pierwszej w Polsce Państw. Szkoły Żeglugi Śródlądowej. Został jej dyrektorem i sprawował tę funkcję do lata 1953. Następnie podjął pracę na stanowisku starszego inspektora ds. szkolenia zawodowego w przedsiębiorstwie „Żegluga na Odrze” we Wrocławiu. W tym czasie objął też funkcję pilota w Komendzie Dolnośląskiej Chorągwi Harcerzy. Sprawował ją do lipca 1949. Po odrodzeniu ZHP w 1956 r. ponownie został pilotem chorągwi i pozostawał nim do końca 1963 r. Był ponadto członkiem Centralnej Komisji Weryfikacyjnej oraz Komisji Rewizyjnej Chorągwi.

Na pocz. lat 50. XX w. – po włączeniu Polskiego Związku Żeglarskiego (PZZ) w struktury Głównego Komitetu Kultury Fizycznej – został przewodniczącym Sekcji Żeglarskiej Wojew. Komitetu Kultury Fizycznej we Wrocławiu. W grudniu 1956 uczestniczył w sejmiku żeglarskim, podczas którego podjęto decyzję o ponownym powołaniu PZZ. Został pierwszym prezesem Zarządu Oddziału (ZO) PZZ na Dolnym Śląsku (1957–1958). W l. 1959–1963 był przewodniczącym Komisji Dyscyplinarnej ZO PZZ.

Pod koniec 1963 r. podjął pracę w Zjednoczeniu Żegluga Śródlądowej i Stoczni Rzecznych w Warszawie jako starszy inspektor w Wydz. Kadri i Szkolenia Zawodowego. Przeszedł na emeryturę w 1968 r. Przez cały czas był związany z działalnością żeglarską w Głównej Kwaterze ZHP, gdzie do grudnia 1968 pełnił funkcję instruktora Wydz. Wychowania Morskiego

i Wodnego. W tymże roku otrzymał stopień harcmistrza Polski Ludowej. Po przejściu na emeryturę powrócił do Wrocławia, gdzie podjął pracę jako nauczyciel w Szkole Podst. dla Pracujących nr 2, a następnie w Zasadniczej Szkole Żeglugi Śródlądowej. Od stycznia 1969 był instruktorem Wydz. Młodzieży Starszej Komendy Dolnośląskiej Chorągwi ZHP, działał też w Komisji Rewizyjnej Chorągwi. Współpracował z V Hufcem Wrocław-Psie Pole im. Bolesława Krzywoustego, a także z wieloma drużynami wodnymi Wrocławia i Oławy. Prowadził obozy żeglarskie szczerpu harcerskiego przy Zespole Szkół Zawodowych Żeglugi Śródlądowej we Wrocławiu.

Od 1949 r. aktywnie działał w Polskim Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych. Był przewodniczącym Klubu b. Więźniów Gross-Rosen i członkiem ZBoWiD. Należał do ZNP i Polskiego Tow. Nautologicznego w Gdyni.

Zmarł 8 II 1977. Został pochowany na cmentarzu komunalnym przy ul. Grabińskiej we Wrocławiu.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi (1959), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1938, 1956), Krzyżem Partyzanckim (1959), medalami: Niepodległości (1934), Zwycięstwa i Wolności (1958), 10-lecia Polski Ludowej, a także Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1970) oraz honorowymi odznakami: Zasłużony Działacz Żeglarstwa Polskiego (1956) i Zasłużony dla Żeglarstwa Dolnośląskiego (1970). Otrzymał honorowy tytuł Zasłużonego Nauczyciela PRL (1973).

W 1927 r. zawarł związek małżeński z Jadwigą Heleną Deptułą (1902–1989, nauczycielką). Miał córkę Jadwigę Halińską (ur. 1929, agronoma, harcmistrzynię, członkinię Szarych Szeregów w Rembertowie, instruktorkę Hufca ZHP Wrocław-Psie Pole).

— *Gregorkiewicz Antoni*, w: *Encyklopedia żeglarstwa*, red. J. Czajewski, W. 1996; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 119; Kiewicz A. *Gregorkiewicz Antoni*, w: *Słownik biograficzny instruktorów harcerskich Dolnego Śląska w latach 1945–1990*, Wr. 1994, s. 139–140; — Głowacki W. *Dzieje żeglarstwa polskiego*, t. 1, G. 1989; Jabrzemski *Harcerze*; Jarzembowski K., Kuprianowicz L. *ZHP w Niemczech Zachodnich (1945–1953), organizacja, komendanci, stany liczebne*, w: *Dzieje harcerstwa na obczyźnie w latach 1912–1992*, red. M. Szczerbiński, Gorzów Wlkp. 1992, s. 223; *Szare Szeregi*; Theiss W. *Harcerski Hufiec Syberyjski im. Tadeusza Kościuszki. Władystok – Wejherowo 1917–1928*, w: *Harcerskie Drużyny Żeglarskie. 80 lat działalności 1917–1997*, red. M. J. Żmichrowska, Olsztyn 1998, s. 21–31; także *Harcerski Hufiec Syberyjski w Wejherowie (1924–1928)*, „Harc.” 1987, nr 2, s. 27–37, nr 3, s. 29–37, nr 4, s. 30–39; Tołwiński S. *Sylwetki żeglarzy. Zamiłowany wodniak i działacz – Antoni Gregorkiewicz*, „Żagle” 1971, nr 2, s. 5; Winiarz A. *Zarys organizacji harcerstwa na Dalekim Wschodzie (1917–1942)*, w: *Dzieje harcerstwa na obczyźnie...*, op. cit., s. 176; — Domańska R. *Pałacyk – więzienie gestapo. Kronika 1939–1944*, W. 1978; — Arch. Zakładowe UdSKIOR w W.: dok. A. Gregorkiewicza nr W-3042036; — inf. z Muz. Auschwitz-Birkenau, Muz. Gross-Rosen, Zarządu Cmentarzy Komunalnych we Wrocławiu, USC w Pułtusku i Wrocławiu oraz od Kazimierza Sobczaka z Wrocławskiego Okręgowego Związku Żeglarskiego.

Adam Ruta

GROBELNY Stefan (1914–1998), nauczyciel, harcmistrz, komendant Opolskiej Chorągwi Harcerstwa (1956–1961).

Urodził się 10 VIII 1914 w Walerianowie w pow. krotoszyńskim. Był synem Józefa (rolnika, poległego w bitwie n. Marną w 1916) i Agnieszki z Gałczyńskich (zm. 1972). Miał siostry: Marię (właścicielkę gospodarstwa rolnego) i Rozalię (zameż-

GROBELNY STEFAN

ną Karolczak, zm. 1992) oraz braci: Józefa (robotnika leśnego), Wojciecha (kowala) i Antoniego (zm. 1993, ogrodnika).

W l. 1921–1928 uczęszczał do jednoklasowej Publicznej Szkoły Powsz. w Walerianowie. W 1929 r. został przyjęty do Państw. Seminarium Nauczycielskiego w Koźminie. Wstąpił do Drużyny Harcerzy im. Hugona Kołłątaja działającej przy seminarium i pełnił w niej funkcję zastępczego. Od r. szk. 1932/1933 uczył się w Państw. Seminarium Nauczycielskim im. Stanisława Staszica w Rawiczu. W tym czasie prowadził gromadę zuchową przy szkole ćwiczeń. Uczestniczył w kursie zuchowym w Baligrodzie. W 1934 r. został namiestnikiem zuchowym Hufca Harcerzy w Rawiczu. Organizował szkolenia wodzów zuchowych i obchody Święta Zucha, podczas których gromady z Rawicza prezentowały pokazy i zabawy dla rodziców. Działał także w Drużynie Harcerskiej im. S. Staszica. W Seminarium Nauczycielskim w Rawiczu duży wpływ miała na niego Sodalicia Mariańska.

W czerwcu 1934 ukończył seminarium i uzyskał dyplom nauczyciela szkół powszechnych. We wrześniu tegoż roku otrzymał przydział do Szkoły Podchorążych przy 25. Dywizji Piechoty w Szczepiornie. Ukończył ją we wrześniu 1935 z pierwszą lokatą. Od października 1935 do końca stycznia 1937 pracował w Szkole Instruktorów Zuchowych w Nierodzimiu. Tam też pod kierunkiem Aleksandra Kamińskiego odbył próbę na stopień podharcemistrza. W lutym 1937 podjął pracę w Szkole Powsz. im. Marii Konopnickiej w Kielcach. Uczył w niej do czerwca 1937, a następnie do września 1939 r. – w koedukacyjnej Szkole Powsz. nr 7. Prowadził zajęcia z dziećmi, wykorzystując metodykę zuchową – klasa działała jak gromada zuchowa, podzielona na szóstkę.

Od jesieni 1937 pełnił funkcję zastępcy kierownika Wydz. Zuchowego Kieleckiej Chorągwi Harcerzy. W grudniu 1937 został namiestnikiem zuchowym Hufca

Harcerzy w Kielcach. Był członkiem Komisji Prób na Stopień Podharcemistrza oraz komendantem utworzonego na okres wakacji w Podzamczu Chęcińskim Ośrodka Zuchowego „Zuchowe Promienne Sięło”, a także organizatorem i komendantem kursów w Szkole Instruktorów Zuchowych w Górkach Wielkich (październik – listopad 1937, listopad 1938). Uczestniczył w przygotowaniu defilady z udziałem zuchów podczas wizyty w Kielcach marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego (10 X 1937) i widowiska *Bitwa pod Grunwaldem*, wystawionego na kieleckim stadionie z udziałem 1000 zuchów (1939). W lipcu 1939 przebywał na szkoleniu wojskowym.

We wrześniu 1939 jako dowódca plutonu w 4. pp Legionów uczestniczył w kilku potyczkach z Niemcami. 18 IX 1939 pod Kowlem jego batalion skapitulował przed wojskami sowieckimi. Grobelny z grupą oficerów uciekł w Zdobunowie z transportu na wschód i dotarł do Brzeżan, gdzie ukrywał się u rodziny narzeczonej. W okresie okupacji niemieckiej pracował w Urzędzie Ziemskim. Jednocześnie szkolił się w zakresie podchorążówki i uczył jęz. angielskiego. W Brzeżanach doczekał końca wojny.

W sierpniu 1945 wraz z żoną został repatriowany do Opola. Objął obowiązki nauczyciela, a od 1948 r. kierownika Szkoły Powsz. nr 2 w Nowej Wsi Królewskiej. Pod jego kierownictwem nauczyciele oraz starsi uczniowie zajmowali się likwidacją analfabetyzmu. Zachęcał nauczycieli do realizacji zajęć szkolnych metodą zuchową. Prowadził w szkole chór i zespół taneczny, organizował też przedstawienia amatorskie. Uruchoił gminną świetlicę, a później Dom Ludowy i klub sportowy. We wrześniu 1945 zorganizował w Nowej Wsi Królewskiej 9. Drużynę Harcerzy im. Tadeusza Kościuszki. Wziął z nią udział w Zlocie 25-lecia Harcerstwa Górnośląskiego. W dniu 16 V 1946 na Górze św. Anny uczestniczył z harcerzami w uroczystościach z okazji 25. rocznicy III po-

wstania śląskiego i wmurowaniu kamienia węgielnego pod Pomnik Czynu Powstańczego. Pomagał harcerzom zorganizować plantacje morwy i hodowle jedwabników, co przynosiło dobre wyniki wychowawcze i finansowe. Od września 1945 do poł. września 1946 prowadził Wydz. Drużyn Harcerskich Śląsko-Dąbrowskiej Chorągwi Harcerzy. Później został mianowany namiestnikiem zuchowym, funkcję tę pełnił do 1947 r.

W r. szk. 1946/1947 pełnił obowiązki powiat. instruktora wych. fiz. Propagował rozwój sportu masowego: biegów przełajowych i gimnastyki. Był współorganizatorem i sekretarzem Zarządu Nauczycielskiej Spółdzielni Księgarskiej „Ogniwo”. Od września 1947 był także powiat. instruktorem spółdzielni uczniowskich i wychowania spółdzielczego. W l. 1947–1949 uczestniczył w Wyższym Kursie Nauczycielskim ZNP w Opolu, zdając egzaminy końcowe z przedmiotów humanistycznych: jęz. polskiego i historii.

Należał do PPS, a po zjednoczeniu do PZPR. Od grudnia 1950 był członkiem Miejskiej Rady Narodowej (MRN) w Opolu i kierownikiem Wydz. Oświaty Prezydium MRN. Przez kilka lat pracował w Komitecie Społecznego Funduszu Budowy Szkół i Internatów. W grudniu 1951 odbył szkolenie ideologiczne w Centralnym Ośrodku Szkolenia Kadr Pedagogicznych w Otwocku. W sierpniu 1954 został dyrektorem administracyjnym pierwszej wyższej uczelni powstającej w Opolu.

Po odrodzeniu ZHP w 1956 r. powrócił do pracy harcerskiej. Został wybrany na funkcję komendanta Opolskiej Chorągwi Harcerstwa. 20 IX 1957 otrzymał stopień harcistrza. Zajął się kształceniem kadry instruktorskiej na kursach, konferencjach i w ramach pracy drużyn kadrowych. Z jego inicjatywy w 1958 r. powstała pierwsza taka drużyna w WSP w Opolu (później Harcerski Akademicki Krąg Instruktorski, tzw. „Haki”), wówczas jedna z pierwszych jednostek harcerskich w środowi-

sku akademickim. Zainicjował Harcerską Służbę Opolszczyźnie, która zawierała wiele elementów nawiązujących do tradycji, folkloru i współczesności Śląska Opolskiego. Istotnym punktem tego programu była Odznaka Chorągwi „Rodło”. Swoją służbę instruktorską na funkcji komendanta chorągwi zakończył w 1961 r.

W 1958 r. podjął zaoczne studia historyczne. Ukończył je z dyplomem magistra w 1963 r., pisząc pracę *Zarys historii hufców opolskich ZHP w Niemczech w latach międzywojennych*. W l. 1965–1967 studiował w Zawodowym Studium Administracyjnym Uniw. Wrocław. W sierpniu 1972 odszedł ze stanowiska dyrektora administracyjnego WSP w Opolu. We wrześniu tegoż roku podjął pracę jako nauczyciel historii w Zespole Szkół Mechanicznych. Współorganizował tam Szczep im. Bohaterów spod Znaku Rodła. W 1974 r. przeszedł na emeryturę.

W 1977 r. z jego inicjatywy utworzono Kom. Hist. Hufca Opole (przewodniczył jej w l. 1982–1984). Pod jego kierownictwem powstała monografia *ZHP w mieście Opolu w latach 1919–1979*. Samodzielnie opracował m.in. *Harcerskie tradycje* (O. 1991), *Jak to w Nierodzimiu bywało* (O. 1992), *Gawędy harcerskie* (O. 1993) i *Gawędy o zuchach* (O. 1993). W 1982 r. otrzymał nagrodę za pracę *Moja działalność instruktorska w ZHP w Kielcach 1936–1939*. Był organizatorem wystawy „70 lat powstania harcerstwa polskiego w Niemczech 1913–1983”, która trafiła jako ekspozycja stała do Muzeum Czynu Powstańczego na Górze św. Anny. Do końca życia uczestniczył w pracach Kom. Hist. Hufca, był częstym gościem zbiórek, kominków i ognisk harcerskich. Przypominał młodzieży o historii i tradycjach harcerstwa, kładąc szczególny nacisk na tematy związane ze Śląskiem Opolskim. Zmarł 24 III 1998.

Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1964), Złotym Krzyżem Zasługi (1956), Medalem 10-lecia Polski Ludowej (1955), Me-

dalem 40-lecia Polski Ludowej (1984), Medalem Rodła, Medalem KEN (1971), Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego (1966), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1979), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1974) i Rozetą-Mieczami (1989), Złotym (1980) i Srebrnym (1976) Odznaczeniem im. Janka Krasickiego oraz odznakami: Zasłużony Opolszczyźnie (1971), Za Zasługi dla M. Opola (1970), Zasłużony dla Choraży Opolskiej (1986). Posiadał honorowy tytuł Instruktora Seniora ZHP (1983).

W 1942 r. w Brzeżanach zawarł związek małżeński z Ludwiką Żółtańską (nauczycielką, instruktorką zuchową). Miał dwie córki: Jadwigę i Elżbietę.

— Gromek W., Sił A. *XXX lat Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu 1950–1980; Harcerski Akademicki Krąg Instruktorski im. Bohaterów spod Monte Cassino przy WSP w Opolu w latach 1958/1959–1978/1979*, red. E. Holona, O. 1979; Holona E. *Harcerstwo na Opolszczyźnie (1945–1985)*, O. 1992; Sutor J. *Z działalności Związku Harcerstwa Polskiego na Śląsku Opolskim w latach 1945–1948*, w: *Zrodził nas czyn*, red. Z. Kowalski, O. 1982; *Związek Harcerstwa Polskiego w mieście Opolu 1919–1979*, red. S. Grobelny, O. 1981; — Grobelny S. *Wszystko, co nasze, Polsce oddamy*, w: *Pierwsze lata władzy ludowej we wspomnieniach Opolan*, Kat. 1971.

Marek Biezanowski

H

HAJDUK Feliks Tadeusz (1885–1924), nauczyciel, założyciel i drużynowy 1. Drużyny Skautowej im. Kazimierza Pułaskiego w Cieszynie (1913).

Urodził się 8 IX 1885 w Rudkach w woj. lwowskim. Był synem Antoniego i Marii z Łabędziowskich. Uczył się w Pilźnie oraz Kętach, w 1904 r. ukończył III Gimnazjum im. kr. Jana III Sobieskiego w Krakowie. Studia filologiczne odbył na UJ. Pierwszą pracę nauczycielską podjął w Gimnazjum Polskim w Przemyślu w 1909 r. Egzamin nauczycielski złożył w 1911 r. W tymże roku związał się z Cieszynem, przybywając tu na apel Macierzy Szkolnej dla Księstwa Cieszyńskiego, która werbowała kadry dla polskich szkół. Powierzono mu stanowisko nauczyciela filologii klasycznej i jęz. polskiego w miejscowym polskim gimnazjum.

Od 1912 r. był aktywnym członkiem Macierzy Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego i Polskiego Zjednoczenia Narodowego. W lutym 1913 założył 1. Drużynę Skautową im. Kazimierza Pułaskiego i pełnił funkcję jej drużynowego. Po dwóch miesiącach pracy drużyna liczyła 40 skautów z kl. III–VIII, skupionych w pięciu zastępach. Chłopcy ćwiczyli służbę wywiadowczą, podchodzenie i sygnalizację, a ponadto zapoznawali się z zasadami etycznymi skautingu. Odbywali wyprawy m.in. do Bukowca, Istebnej i Koniakowa. Posiadali wyekwipowanie osobiste i sporządzony własnoręcznie namiot. W sierpniu 1913 Hajduk zorganizował wycieczkę skautów do Szczyrbskiego Jeziora przez Szmeks (Smokowiec) i dalej na Spisz, w Pieniny do Czorsztyna i Zakopanego (łącznie pieszo 300 km), przerwana z powodu złej pogody. W r. szk. 1913/1914 w drużynie było 53 skautów. Hajduk funkcję drużynowego przekazał Tadeuszowi Farnemu (jednemu z uczniów), a sam został opiekunem drużyny. Kres działalności drużyny położył wybuch wojny.

W 1914 r. Hajduk był jednym ze współorganizatorów Legionu Śląskiego. Dnia 14 VIII 1914 w Dziedzicach odebrał przysięgę 62 miejscowych ochotników, wśród których było 18 skautów z drużyny cieszyńskiej. Został dowódcą 1. kompanii

Legionu Śląskiego (Cieszyńskiego), z którym 21 sierpnia tegoż roku wyruszył do walki przeciwko carskiej Rosji. Oddział ten pod dowództwem F. Hajduka i Hieronima Przepilińskiego (współorganizatora pierwszych drużyn skautowych męskich i żeńskich na Śląsku Cieszyńskim) przybył do Mszany Dolnej, aby się połączyć z Legionem Wschodnim. W sytuacji konieczności złożenia przysięgi na wierność cesarzowi i braterstwa broni z Prusakami odesłano do Cieszyna młodszych, którym nie groziła mobilizacja, a starsi zostali wcieleni jako 2. kompania do 3. pułku Legionów, dowodzonego przez Józefa Hallera (kompania walczyła w Karpatach Wschodnich).

Forsowne marsze i przeprawy przez rzeki sprawiły, że Hajduk zachorował na zapalenie płuc, z którego wywiązała się gruźlica. Zwolniony w 1915 r. z wojska, wrócił do Cieszyna. Ćwiczył uczniów wyższych klas gimnazjum w mistrze i strzelaniu. W trosce o zdrowie głodujących uczniów zajął się kwestowaniem żywności wśród okolicznych mieszkańców, za co Rada Szkolna w Opawie pozbawiła go prawa wykonywania zawodu nauczycielskiego. Do szkoły, wówczas już Polskiego Państw. Gimnazjum w Cieszynie, wrócił dopiero po upadku monarchii Habsburgów, wtedy też został członkiem Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego.

W styczniu 1919, po zbrojnej napaści Czechów na Śląsk Cieszyński, został aresztowany przez agresorów razem z innymi polskimi działaczami narodowymi. Uwwięzienie spowodowało znaczne pogorszenie jego stanu zdrowia. Po oswobodzeniu przystąpił do reaktywowania podupadłej gimnazjalnej drużyny skautowej. W następnych latach był opiekunem drużyn cieszyńskich: męskiej im. K. Pułaskiego i żeńskiej im. Emilii Plater.

W sierpniu 1922 uczestniczył w pertraktacjach między polskim a czeskim Cieszynem. W listopadzie tegoż roku został wiceburmistrzem miasta. Na tym sta-

nowisku zapewnił podstawy materialne zakładowi dla sierot, popierał rozbudowę placów do gier i zabaw dla młodzieży oraz parku w Cieszynie. Wznowił działalność Macierzy Szkolnej, której prezesem był od lipca 1922. Za jego prezesury powstało na terenie polskiej części Śląska Cieszyńskiego 16 nowych kół tej organizacji, zajmującej się głównie oświatą pozaszkolną i wychowaniem patriotycznym. Był również inicjatorem powołania do życia cieszyńskiego koła Tow. Opieki Kulturalnej nad Polakami Zamieszkałymi za Granicą im. Adama Mickiewicza. Opublikował: *H. Sienkiewicz. Wspomnienia pośmiertne*, w: *XXII Spraw. dyrekcji c.k. gimnazjum polskiego w Cieszynie za rok szkolny 1916/1917* (Cieszyn 1917), *Organizacja harcerska i jej wpływ na młodzież*, w: *Spraw. dyrekcji Państwowego Gimnazjum Polskiego w Cieszynie za rok szkolny 1919/20* (Cieszyn 1920) i *Po pracy* („Miesięcznik Pedagog.” 1923, nr 3).

Zmarł 21 VIII 1924 podczas pobytu na kuracji w Szczawnicy. Został pochowany na cmentarzu Komunalnym w Cieszynie. Wkrótce potem park w tym mieście otrzymał imię F. T. Hajduka, a w 1939 r. jego imieniem nazwano jedną z cieszyńskich ulic. Rodziny nie założył.

— Pilch A. *Hajduk Tadeusz Feliks*, w: *PSB*, t. 9, Wr. 1961, s. 240 [bibliogr.]; *Spis Nauczycieli Szkół Wyższych, Średnich, Zawodowych i Seminarjów Nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, red. Z. Zagórowski, Lw.–W. 1924; — Cybulski B. *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego (1918–1920). Studium historyczno-prawne*, O. 1980; Josiek W. *Pierwsze drużyny harcerskie na Śląsku Cieszyńskim. Współuczestnictwo związków młodzieżowych w życiu ludności polskiej nad Olzą na początku wieku XX*, „Harc.” 1981, nr 3, s. 47; Kopoczek T. *Początki harcerstwa polskiego w Czecho-Słowacji*, „Kalendarz Cieszyński” 1996; Melcher M. *Gimnazjum Polskie w Cieszynie w latach 1895–1939*, praca magisterska napisana pod kierunkiem dr. J. Wojtyczy,

Akademia Pedagog., Kr. 2007, s. 51–52, 55, 58, 65, 81; Nekrasz *Harcerze w bojach*, t. 1–2, W. 1930–1931 [błędnie wymieniony wśród poległych]; Wojtycza J. *Skauting polski w Galicji i na Śląsku Cieszyńskim w latach 1910–1919*, Kr. 2000 [błędna informacja, że poległ w czasie I wojny światowej]; — Daszkiewicz R. K. *Harcerstwo polskie poza granicami kraju od zarania do 1930 roku w relacjach i dokumentach*, Lub. 1983; *XVIII Spraw. dyrekcyi c.k. gimnazjum polskiego w Cieszynie za r. szk. 1912/13*, Cieszyn 1913; s. 48; *XIX Spraw. dyrekcyi c.k. gimnazjum polskiego w Cieszynie za r. szk. 1913/14*, Cieszyn 1914, s. 47–48; *XX Spraw. dyrekcyi c.k. gimnazjum polskiego w Cieszynie za r. szk. 1914/15*, Cieszyn 1915, s. 24; *XXI Spraw. dyrekcyi c.k. gimnazjum polskiego w Cieszynie za r. szk. 1915/16*, Cieszyn 1916, s. 30–31; *Spraw. dyrekcyi Państw. Gimnazjum Polskiego w Cieszynie za r. szk. 1921/22*, Cieszyn 1922; — „Skaut” 1914, nr 18 z 15 kwietnia, s. 285–286; „Życie Nowe” [Wiedeń] 1915, nr 12 z 30 października, s. 12.

Tadeusz Kopoczek

HAŁŁASOWA z Rozwadowskich 1° voto Brzozowska Kazimiera (1898–1990), nauczycielka, harcemistrzyni, hufcowa Hufca Harcerzek w Płocku (1946–1949), hufcowa Hufca Harcerstwa Płock-Miasto (1949).

Urodziła się 1 I 1898 w Łodzi, była córką Edmunda (1860–1921, pochodzącego z rodziny szlacheckiej właściciela zakładu stolarskiego i składu mebli) i Antoniny z Tyburskich (1860–1933). Miała cztery siostry: Martę (zameżną Głoksinową, 1893–1957), Czesławę (zameżną Zaborowską, 1893–1957, nauczycielkę, uczestniczkę tajnego nauczania, członkinię WSK AK), Stefanię (zameżną Warmińską, 1888–1943) i Sewerynę (zameżną Hałasową, 1899–1992) oraz trzech braci: Zdzisława (1887–1905), Józefa (1890–1960, urzędnika, uczestnika wojny polsko-bolszewickiej) i Arkadiusza (1900–1983, działacza spółdzielczego, członka jednej z pierwszych drużyn skautowych w Płocku, uczestnika kampanii

wrześniowej, porucznika, żołnierza PSZ w Wielkiej Brytanii).

W 1913 r. przeniosła się z rodziną do Płocka i uczęszczała do Pryw. Gimnazjum Marii Gutkowskiej. W 1914 r. wstąpiła do 2. Drużyny Harcerzek w Płocku, którą zorganizowała wspólnie z koleżankami. Wkrótce objęła w niej funkcję zastępowej, a następnie plutonowej. W 1915 r. została drużynową i pełniła tę funkcję do matury w 1918 r. Zdała egzamin wstępny na Wydz. Medyczny UW, odbyła dziewięciomiesięczną praktykę w szpitalu i ukończyła półroczny kurs pielęgniarski. Ze względów materialnych nie podjęła jednak studiów medycznych. W czasie wakacji 1918 r. ukończyła kurs instruktorski w Staszowie. W l. 1919–1922 pracowała w przyw. szkole średniej w Kutnie, gdzie zorganizowała drużynę harcerzek. W 1923 r. podjęła pracę nauczycielki w Płocku. W l. 1921–1923 była tam przewodniczącą koła starszego harcerstwa. W l. 1923–1925 studiowała w Państw. Inst. Pedagog. w Warszawie.

Po zawarciu małżeństwa w 1925 r. zamieszkała w Warszawie, a po owdowieniu i ponownym wyjściu za mąż od 1933 r. mieszkała w Łosicach na Podlasiu, pracując jako nauczycielka. Założyła i prowadziła drużynę harcerzek. Współpracowała z Komendą Hufca Harcerzek w Siedlcach. W l. 1935–1939 była zarejestrowana w Lubelskiej Chorągwi Harcerzek w stopniu starszej ochotniczki. W lipcu 1935 uczestniczyła w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. Latem 1936 ukończyła kurs starszyny Lubelskiej Chorągwi Harcerzek zorganizowany w Kowańcu k. Nowego Targu, zakończony próbą na drużynową. Działała społecznie w Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet w Łosicach oraz w PCK.

Z chwilą wybuchu wojny przerwała pracę harcerską, kontynuowała jednak pracę nauczycielską, którą prowadziła w zakresie dozwolonym przez okupanta (Podlasie było włączone do Generalnego Gubernatorstwa). W 1940 r. urodziła

córkę i zajęła się jej wychowaniem. Po wyzwoleniu Łosice wznowiła działalność harcerską. W sierpniu 1945 przeniosła się do Płocka – opuściła Łosice z powodu zagrożenia jej męża Antoniego Hałlasa (sędziego w latach międzywojennych) represjami ze strony władz politycznych. Po przyjeździe do Płocka podjęła pracę nauczycielską w Liceum im. Marszałka Stanisława Małachowskiego. Uczyla biologii, a także geografii iopedeutyki filozofii. W 1946 r. objęła funkcję hufcowej Hufca Harcerzek w Płocku. Zorganizowała obozy hufca: w 1946 r. w Łącku k. Płocka, w 1947 r. w Karpowie k. Stronia Śląskiego, w 1948 r. w Młynowie k. Stronia Śląskiego i w 1949 r. w Dziwnej Las k. Kamienia Pomorskiego. Uzyskała stopnie instruktorskie: 10 VI 1947 – podharcmistrzyni, a 15 VI 1948 – harcmistrzyni. W 1949 r. po połączeniu hufca harcerzek i hufca harcerzy została hufcową koedukacyjnego Hufca Płock-Miasto. Do 1950 r. starała się kontynuować pracę harcerską tradycyjnymi metodami.

Po przejściu na emeryturę zamieszkała z rodziną w Wesołej k. Warszawy. Podjęła pracę w niepełnym wymiarze godzin w miejscowej szkole. Prowadziła m.in. zajęcia z dorosłymi, którzy przygotowali się do matury. Zorganizowała drużynę zuchową, którą prowadziła do 1960 r. W 1981 r. otrzymała stopień harcmistrza Polski Ludowej, a w 1982 r. została honorową członkinią Kręgu Instruktorskiego Seniorów Chorągwi Mazowieckiej „Z Tumskiego Wzgórza” z siedzibą w Warszawie.

Zmarła 16 VII 1990. Została pochowana na Powązkach Wojskowych w Warszawie. Była odznaczona Krzyżem za Zasługi dla ZHP.

W 1925 r. zawarła związek małżeński z Zygmuntem Brzozowskim (1890–1930, porucznikiem w batalionie sztabowym MSWojsk.). Ponownie wyszła za mąż w 1933 r. za A. Hałlasa (1885–1957, sędziego w Łosicach). Miała córkę Marię (1940–1995, inżyniera ogrodnika, pracownika

Inst. Warzywnictwa w Regułach k. Warszawy, zamężną Gościcką).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 33; — Regulska Z. L. *Harcmistrzyni Kazimiera Hałlasowa, kometandantka Hufca Harcerzek w Płocku 1945–1950*, „Zeszyty Historyczne Kręgu Instruktorskiego z Tumskiego Wzgórza” 2002, z. 12, s. 5–7, 14; — dok. osobiste w posiadaniu rodziny: książeczka służbowa ZHP z 6 II 1935; kenkarta, indeks Państw. Inst. Pedagog. w Warszawie; dowód osobisty z Kursów Naukowych nr 412, 1923/1924–1924/1925; legitymacja członkowska nr 6 Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet Oddział w Łosicach z 24 IX 1934; — relacje byłych uczniów i rodziny.

Maciej Zaborowski

I

IWANOW-SZAJNOWICZ właśc. Iwanow Jerzy, pseud. Athos, Nicolas Tsenoguli, Andreas Condrounopoulos (1911–1943), inżynier agronom, harcerz, sportowiec, agent brytyjskich służb specjalnych i bohater greckiego ruchu oporu podczas II wojny światowej.

Urodził się 14 XII 1911 w Warszawie. Był synem Władimira (Rosjanina, carskiego pułkownika) i Leonardy z Szajnowiczów (2° voto Lambrianidis, córki warszawskiego kupca). Miał dwóch braci przyrodnych z drugiego małżeństwa matki: Antoniego Lambrianidisa (ur. 1920) i Aleksandra Lambrianidisa (ur. 1929). Po rozwodzie rodziców znalazł się z matką na objętym wojną i rewolucją Kaukazie. Wyjeżdżając do Salonik, gdzie zamieszkała z drugim mężem, Grekiem Janem

Lambrianidisem, matka pozostawiła go do czasu ukończenia szkoły u oo. mariańców na Bielanach w Warszawie. Tu wstąpił do harcerstwa i 15 VII 1925 złożył przyrzeczenie. Od 1925 r. kontynuował naukę w Salonikach w Liceum Francuskiej Misji Świeckiej i w 1933 r. otrzymał świadectwo dojrzałości. Studiował w Inst. Agronomicznym Wydz. Przyrodniczego na Uniw. Katolickim w Louvain w Belgii. Po ukończeniu studiów odbył roczny kurs specjalistyczny w Inst. Agronomii Zamorskiej w Paryżu, w którym w lipcu 1939 uzyskał dyplom agronoma. Miał zamiar podjąć pracę w Kongo i uczył się nawet języka ki-swahili. Znał dobrze jęz. angielski, francuski, rosyjski, niemiecki i grecki. Był wychowywany przez matkę na polskiego patriotę. Co roku w czasie wakacji odwiedzał Polskę. Przez wiele lat starał się o polskie obywatelstwo, które otrzymał dopiero 30 XI 1935. Jego życiową pasją było pływanie. W czasie studiów zdobył kilkanaście tytułów akademickiego mistrza Belgii w pływaniu na różnych dystansach, później występował w barwach Akademickiego Związku Sportowego w Warszawa. Należał do drużyny piłki wodnej tego klubu, która walczyła wówczas o tytuł mistrza Polski, występował także w drużynie narodowej.

Wybuch II wojny światowej zastał go w Salonikach. W l. 1939–1940 brał udział w organizacji życia powrześniowych uchodźców, którzy trafili z Polski do Salonik w drodze na zachód. Zatrudniony w sekretariacie tamtejszego konsula RP, rozpoczął współpracę z miejscową tajną polską placówką wojskową. W marcu 1941 został zaprzysiężony przez przedstawiciela Oddziału Specjalnego (Oddziału VI) Sztabu Naczelnego Wodza, powołanego do łączności z krajem i współpracy z ZWZ, a potem AK. Z Aten przedostał się do Palestyny, gdzie mieścił się Ośrodek Zapasowy Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich. Odkomenderowano go do dyspozycji wojsk brytyjskich. Przeszedł

w Egipcie kilkumiesięczne intensywne szkolenie wywiadowcze oraz dywersyjne, po którym został agentem brytyjskiego wywiadu. W dniu 4 X 1941, zaopatrzony w broń, materiały wybuchowe i pieniądze, na pokładzie brytyjskiego okręgu podwodnego „Thunderbolt” odpłynął do Grecji, po czym 21 X 1941 drogą radiową zameldował, że dotarł do Aten i rozpoczął misję. Otrzymał pseud. Athos i dwa fałszywe nazwiska: Nicolas Tsenoguli i Andreas Condrounopoulos.

W ramach działalności wywiadowczej informował centralę o ruchach hitlerowskich i włoskich wojsk, statków i okrętów (zaopatrzenie Afrika Korps), usytuowaniu fabryk i zakładów zbrojeniowych. Jednocześnie prowadził działalność sabotażową w bazach niemieckiej marynarki wojennej, przyczepiając do kadłubów miny magnetyczne („żółwie”). Wysadził w ten sposób w powietrze okręty podwodne (U-133, U-372), kontrtorpedowce (włoski „Król Jerzy”) i statki („San Isidore”). Organizował zamachy bombowe w Atenach (hotel Grande Bretagne) i sabotaże w fabrykach zbrojeniowych (Malziniotti), gdzie przy pomocy członków greckiego ruchu oporu zatarto łożyska kilkuset silników samolotowych przeznaczonych dla Luftwaffe.

W wyniku zdrady współpracownika w grudniu 1941 został aresztowany, ale udało mu się uciec z więzienia. Za jego schwytanie Niemcy wyznaczyli wysoką nagrodę. Usiłował – bez powodzenia – wydostać się z Grecji przez Turcję. Został ponownie aresztowany (8 IX 1942), tym razem również za sprawą zdrady bliskiego współpracownika, b. oficera ateńskiej policji Pandelisa Lambrinopoulosa. Wyrokiem sądu polowego z 7 XII 1942 został skazany na trzykrotną karę śmierci (za szpiegostwo, zabójstwo oraz posiadanie broni i radiostacji). Egzekucja odbyła się 4 I 1943. Według relacji świadka podjął podczas niej desperacką próbę ucieczki, w trakcie której został ranny, a później

związany i rozstrzelany. Pochowano go na III cmentarzu Kokinias w Atenach. Pośmiertnie otrzymał Srebrny Krzyż Orderu Virtuti Militari (1945). Jest uważany za bohatera trzech narodów: Polaków, Greków i Brytyjczyków. W 1972 r. w Salonikach postawiono mu pomnik. W Warszawie, Krakowie, Częstochowie, Kielcach i kilku innych polskich miastach jego imieniem nazwano ulice. Poświęcone mu tablice umieszczono w Warszawie przy ul. Nowy Świat 43 na domu, w którym mieszkał, a także w kościele św. Aleksandra. Jest patronem drużyn harcerskich ZHP i ZHR. Na kanwie jego działalności wywiadowczo-dywerysyjnej w czasie II wojny światowej Stanisław Strumph-Wojtkiewicz napisał powieść *Agent nr 1* (W. 1962 i nast.), a w 1971 r. powstał wojenny film sensacyjny pod tym samym tytułem (w reżyserii Zbigniewa Kuźmińskiego i z Karolem Strasburgerem w roli tytułowej).

— Głuszek S. *Iwanow Jerzy*, w: *PSB*, t. 10, z. 2, Wr. 1964, s. 177 [bibliogr.]; — *Leonarda i jej synowie*, oprac. M. J. Przymanowscy, Kr. 1980; Strumph-Wojtkiewicz S. *Agent nr 1*, W. 1966; Tuszyński B. *Księga sportowców polskich, ofiar II wojny światowej 1939–1945*, W. 1979, s. 98–100.

Krzysztof Wojtycza

J

JAKÓBKIEWICZ Józef (1892–1953), lekarz, twórca polskiej medycyny morskiej i tropikalnej, współorganizator akcji pomocy polskim dzieciom na Syberii (1919–1923), pionier harcerstwa wodnego, hufcowy Okręgu Harcerskiego Da-

lekiego Wschodu (1919–1920), hufcowy Harcerskiego Hufca Syberyjskiego w Wejherowie (1925–1927).

Urodził się 16 III 1892 w Permie na Uralu. Był synem Jana (zesłanego na Syberię po powstaniu styczniowym) i Marii z Surynow (pochodzącej z zamożnego ziemiaństwa). Miał starsze rodzeństwo: brata Mirosława (prawnika), Czesława (inżyniera górnictwa, po powrocie do Polski działacza TG „Sokół” na Śląsku) i siostrę Janinę (absolwentkę Sorbony, nauczycielkę jęz. francuskiego). Był wychowywany w polskiej tradycji patriotycznej. Odebrał staranne wykształcenie: uczył się gry na fortepianie, śpiewu, jęz. francuskiego. W 1910 r. ukończył gimnazjum klasyczne w Smoleńsku, skąd wyniósł znajomość łaciny i greki. Znał jęz. rosyjski, a także angielski i w mniejszym stopniu – japoński. Odbył studia medyczne na Uniw. Moskiewskim, zwieńczone w 1915 r. uzyskaniem dyplomu lekarskiego. W czasie studiów uczęszczał na wykłady z historii sztuki, zwiedzał muzea i galerie, interesował się literaturą i teatrem. Działał aktywnie w TG „Sokół”. W czasie I wojny światowej został powołany do armii rosyjskiej i wysłany na front (najpierw na terenie Galicji, potem w Rumunii). Był lekarzem oddziału chirurgicznego, ordynatorem szpitala polowego i kierownikiem punktu ewakuacyjnego. Po zakończeniu działań wojennych udał się do rodziny do Moskwy, a późną jesienią 1918 – wyruszył do Władywostoku, gdzie miał być zdemobilizowany. W drodze na Daleki Wschód podjął m.in. obowiązki lekarza kolejowego w Irkucku, a potem w Śludziance n. Bajkałem.

Na początku 1919 r. przybył do Władywostoku, gdzie znalazł zatrudnienie na stanowisku naczelnego lekarza sanitarnego, osiągając sukcesy w walce z epidemiami cholery, tyfusu płamistego i dżumy. Jako ochotnik pracował przy ewakuacji 5. Dywizji Syberyjskiej płk. Waleriana Czumy. W lutym 1919 został drużyno-

wym Drużyny Harcerskiej im. Tadeusza Kościuszki we Władywostoku, której głównym polem działania było żeglarsstwo i wychowanie morskie (działalność tej drużyny uznaje się za początek ruchu wodniackiego w harcerstwie). Jako drużynowy kładł nacisk na naukę pływania i wiosłowania, wprowadził gimnastykę zdrowotną, eurytmię (połączenie gimnastyki z deklamacją lub śpiewem), a także wschodnie sztuki walki. W maju 1919 przekazał drużynę Antoniemu Gregorkiewiczowi, sam zaś objął funkcję hufcowego Okręgu Harcerskiego Dalekiego Wschodu (zwanego również Harcerskim Hufcem Dalekiego Wschodu), który obejmował Drużynę im. T. Kościuszki z Władywostoku, 1. Mandżurską Drużynę Harcerzy im. Henryka Sienkiewicza z Harbina oraz 1. Drużynę Harcerską im. Adama Mickiewicza z Nikolska Ussuryjskiego (obecnie Ussuryjska), Drużynę im. Jana Skrzetuskiego z Czyty, a od 1920 r. także Drużynę im. Józefa Piłsudskiego z osady Mandżuria. Zorganizował obóz morski (15 VI–20 VIII 1919) na Rosyjskiej Wyspie (Ruskij Ostrow), położonej w odległości 9 mil morskich na południe od Władywostoku. W obozie uczestniczyło 74 harcerzy z Hufca Dalekiego Wschodu, a jego program obejmował przede wszystkim zajęcia sportowe i gimnastyczne, gry, zabawy, biwaki i wyprawy morskie oraz podstawy szkutnictwa. W ramach wychowania patriotycznego odbywały się lekcje jęz. polskiego oraz pogadanki historyczne.

We wrześniu 1919 zaangażował się w prace Polskiego Komitetu Ratunkowego (PKR) we Władywostoku, niosącego pomoc polskim rodzinom (zwłaszcza dzieciom) na Syberii, które wskutek wojny domowej znalazły się w dramatycznej sytuacji materialnej. Objął funkcję wiceprezesa PKR. W grudniu 1919 wyruszył pociągiem Amerykańskiego Czerwonego Krzyża do Czyty. Wyjazd ten zapoczątkował trwającą kilka lat akcję humanitarną (w jej wyniku ewakuowano do kraju

877 polskich dzieci z Dalekiego Wschodu – ewakuacja doszła do skutku dzięki pomocy Japońskiego Czerwonego Krzyża oraz Polonii amerykańskiej).

W początkach czerwca 1920 Jakóbkiewicz udał się do Stanów Zjednoczonych, gdzie uzyskał od Wydz. Narodowego Polskiego zgodę na przyjęcie ok. 360 dzieci oraz kwotę 35 000 dolarów na koszty ewakuacji. W czasie pobytu w Ameryce nadzorował przybywające z Japonii do portu w Seattle grupy dzieci i ich transport do Chicago, gromadził też książki i podręczniki dla polskich szkół na Dalekim Wschodzie. W styczniu 1921 wyjechał do Japonii, gdzie przebywał pół roku. Przez kilka miesięcy pracował w klinikach uniwersyteckich w Tokio i Osace. W lipcu 1921 powrócił do USA z zadaniem zebrania 165 000 dolarów na pokrycie kosztów ewakuacji z Dalekiego Wschodu zarówno uchodźców cywilnych, jak i wojskowych. Aby to osiągnąć, opublikował ok. 70 tzw. komunikatów syberyjskich w formie artykułów, apeli i próśb, a także jednolite broszur i dodatków do gazet. Wygłaszał odczyty, organizował koncerty i loterie, przeprowadzał kwesty, odwiedzał liczne środowiska polonijne. Udało mu się zebrać kwotę 36 000 dolarów (zyskał poparcie Heleny i Ignacego Paderewskich). Jesienią 1921 odwiedził Polskę, aby złożyć sprawozdanie z działalności Komitetu. Spotkał się z Józefem Piłsudskim, który przyjął honorowy patronat nad PKR. Następnie ponownie udał się do Stanów Zjednoczonych. Tu w czerwcu 1922 r. zastała go wiadomość o rozwiązaniu PKR. Wrócił do kraju i rozpoczął starania o zorganizowanie placówki opiekuńczo-wychowawczej dla repatriowanych dzieci. W efekcie tych działań powstał Zakład Wychowawczy Dzieci Syberyjskich w Wejherowie, do którego wiosną 1923 przybyło ok. 300 polskich sierot z Dalekiego Wschodu. Początkowo prowadzono tam rewalidację zdrowotną oraz zajęcia wyrównawcze, mające na celu uzupełnienie braków w edukacji

szkolnej. Do dyspozycji dzieci i młodzieży oddano cztery domy, w których znalazły się: internat dla dziewcząt i chłopców, szkoła powszechna dla dzieci młodszych, pokoje do nauki, biblioteka, gabinet lekarski z niewielkim szpitalikiem, stołówka i zaplecze gospodarcze.

W l. 1924–1927 Jakóbkiewicz był hufcowym Harcerskiego Hufca Syberyjskiego im. T. Kościuszki w Wejherowie (w pocz. 1925 r. hufiec liczył ponad 200 członków). Jako hufcowy kładł nacisk na wychowanie morskie, zapoczątkowane obozem żeglarskim na Helu w sierpniu 1925 (podobne obozy były organizowane co roku, ostatni odbył się w czasie wakacji 1928). Dostrzegając niedogodności sezonowego obozowania w prowizorycznych warunkach, wysunął projekt stworzenia stałej stacji harcerskiej na Helu. W ankiecie Min. Robót Publicznych z 1927 r. na temat przyszłości polskiego wybrzeża postulował oddanie harcerzom terenów pomiędzy Jastarnią a Helem i utworzenie tam ośrodka dla 400 osób. Ponowił tę propozycję podczas II Harcerskiej Konferencji Żeglarskiej w czerwcu 1928, ale projekt ten nie został zrealizowany.

Po zlikwidowaniu Zakładu Wychowawczego Dzieci Syberyjskich (1929) podjął ponownie praktykę lekarską. Rozpoczął pracę w II Klinice Chirurgicznej UW. W 1931 r. ukończył kursy z dziedziny bakteriologii i medycyny tropikalnej w warszawskim Inst. Higieny, a następnie podjął studia w Inst. Pasteura w Paryżu. W 1932 r. zdał końcowe egzaminy na Sorbonie, uzyskując dyplom lekarza kolonialnego. W l. 1937–1939 kierował nowo powstałą filią Państw. Zakładu Higieny w Gdyni. W ciągu zaledwie trzech lat placówka pod jego kierownictwem stała się prężnym ośrodkiem naukowo-badawczym. Podróżował w celach naukowych do Grecji, Włoch, Egiptu, Holandii, Niemiec i Anglii. Prowadził badania, których pokłosiem były liczne prace naukowe; do 1939 r. ukazało się 28 jego publikacji,

w tym najważniejsze dzieło: *Epidemiologia dżumy na drogach komunikacyjnych Gdyni* (Gd. 1939). W sierpniu 1939 udał się do Senegal w sprawach związanych z kształceniem kadr lekarskich w zakresie medycyny tropikalnej i tam zastał go wybuch II wojny światowej. W listopadzie dotarł do Francji, podjął tam pracę nad zagadnieniami reumatologii i demografii – najpierw w Grenoble (1941–1945), a następnie w Grezy i Aix-les-Bains.

Powrócił do kraju wiosną 1946. Skierowano go do pracy w Cieplicach Zdroju. Został współorganizatorem miejscowego uzdrowiska, był zatrudniony na stanowisku lekarza zdrojowego i pełnił funkcję doradcy naukowego w zakresie balneologii. Miał rozległe plany badawcze, sporo pisał i publikował, choć coraz bardziej dawała mu się we znaki choroba – zeszytyniające zapalenie stawów kręgosłupa. Jego ostatnia publikacja *Cieplice-Zdrój* (W. 1954) ukazała się po śmierci autora.

Zmarł w Łodzi 9 VII 1953, został pochowany na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie. Za działalność na Dalekim Wschodzie otrzymał harcerską odznakę Za Zasługę (1924).

W 1939 r. zawarł związek małżeński z Władysławą Połońską (zm. 1988, dawną wychowanką Zakładu Wychowawczego Dzieci Syberyjskich w Wejherowie). Miał córkę Irenę (zameżną Gaugler, zam. w Szwajcarii) i syna Rafała (zam. w Australii).

— *Jakóbkiewicz Józef*, w: *Encyklopedia Gdyni*, Gdynia 2006, s. 281–282; *Jakóbkiewicz Józef*, w: *Encyklopedia żeglarstwa*, red. J. Czajewski, W. 1996; Szewski J. *Jakóbkiewicz Józef*, w: *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski, t. 2, G. 1994, s. 260–261; — Brodniewicz A. *Józef Jakóbkiewicz M. D. Pioneer of maritime and tropical medicine in Poland*, „Bulletin of the Institute of Maritime and Tropical Medicine in Gdynia” 1980, t. 3, nr 1/2, s. 5–13; Głowacki W. *Dzieje żeglarstwa polskiego*, t. 1, G. 1989, s. 133–134, 212–214;

Kukła W., Miszczuk M. *Dzieje harcerstwa na obczyźnie 1912–2000. Zarys problematyki*, W. 2006; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 94; Theiss W. *Akcja pomocy dzieciom polskim, ofiarom wojny światowej, na Dalekim Wschodzie. 1919–1923*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1983, nr 3, s. 286–295; tenże *Dzieci syberyjskie. Dzieje polskich dzieci repatriowanych z Syberii i Mandżurii w latach 1919–1923*, W. 1991; tenże *Harcerski Hufiec Syberyjski w Wejherowie (1924–1928)*, „Harc.” 1987, nr 2, s. 27–37; nr 3, s. 29–37; nr 4, s. 30–39; tenże *Józef Jakóbkiewicz (1892–1953)*, „Harc.” 1986, nr 7, s. 35–41; Winiarz A. *Zarys organizacji harcerstwa na Dalekim Wschodzie (1917–1942)*, w: *Dzieje harcerstwa na obczyźnie...*, op. cit., s. 173–179.

Adam Ruta

JANCZY (Janczówna) Zofia, pseud. Czarna Mewa (1905–1977), nauczycielka, harcistrzyni, hufcowa II Hufca Harcerk w Nowym Sączu (1934–1938, 1945–1948).

Urodziła się 1 V 1905 w Brodach w woj. tarnopolskim. Była córką Wojciecha (1875–1939, polonisty, profesora gimnazjalnego, gwaroznawcy, żołnierza armii gen. Józefa Hallera, opiekuna skautingu z ramienia TG „Sokół”) i Emmy (ok. 1880–1961). Miała dwie siostry: Kazimierę (zameżną Pawłowską, 1904–1991, nauczycielkę, członkinię TSL, uczestniczkę tajnego nauczania, w l. 1957–1959 instruktorkę komendy Hufca Nowy Sącz-Miasto, harcistrzynię) i Władysławę (zameżną Bania, 1907–1941, polonistkę, nauczycielkę gimnazjalną w Gorlicach i Oświęcimiu, harcerkę – członkinię Starszoharcerskiej Gromady „Świstaków” w Krakowie, w 1929 r. członkinię Zarządu Oddziału Krakowskiego ZHP).

W grudniu 1918 wstąpiła do 1. Drużyny Żeńskiej im. kr. Jadwigi w Nowym Sączu. W 1925 r. ukończyła Seminarium Nauczycielskie w Nowym Sączu,

a następnie Wyższy Kurs Nauczycielski w Krakowie ze specjalnością jęz. polski i historia. Początkowo pracowała w szkole powsz. na wsi w pow. nowosądeckim, a od 1933 r. do wybuchu wojny w Szkole Powsz. św. Elżbiety w Nowym Sączu.

W 1931 r. była członkinią kadry kursu instruktorskiego Krakowskiej Chorągwi Żeńskiej i Śląskiej Chorągwi Żeńskiej na Buczu, a w roku następnym prowadziła obóz o charakterze kursu zastępowych Hufca Harcerk w Nowym Sączu, zorganizowany w Sromowcach Wyżnych (obóz ten odwiedziła po pobycie na Światowej Konferencji Skautek na Buczu część jej uczestniczek z Naczelną Skautką Świata lady Olave Baden-Powell). W 1933 r. brała udział w zlocie drużyn kolejowych w Krakowie, a w 1934 r. w instruktorskiej wyprawie do obozu starszyzny skautów bułgarskich w Warnie oraz prowadziła obóz hufca dla zastępowych w Jurkowie. W 1934 r. została mianowana hufcową II Hufca Harcerk w Nowym Sączu, tzw. kolejowego, obejmującego drużyny i gromady przy Rodzinie Kolejowej w Nowym Sączu oraz 1. Drużynę w Stróżach, Starszoharcerską Drużynę „Wichrów” w Starym Sączu i Starszoharcerską Drużynę „Magików” w Nowym Sączu. Z dniem 20 IV 1934 otrzymała stopień podharcistrzyni. Była komendantką obozów II Hufca Harcerk: na przełomie grudnia 1934 i stycznia 1935 – zimowiska w Soli k. Żywca i w sierpniu 1935 – obozu wędrownego po Wybrzeżu. W lipcu 1935 uczestniczyła w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. W 1936 r. była komendantką zgrupowania trzech obozów hufca w Wielkiej Wsi-Hallerowie. Stopień harcistrzyni otrzymała 10 VI 1937. W lipcu 1938 prowadziła w Równem k. Dukli obóz drużynowych hufców harcerk z Nowego Sącza. W październiku 1938 została zwolniona z funkcji hufcowej II Hufca Harcerk i mianowana drużynową drużyny Pogotowia Harcerk w Nowym Sączu, prowadzącej przygoto-

wanie harcerek do pełnienia służby w dziedzinach: samarytańskiej, łączności, obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej oraz opieki nad dzieckiem.

Po wybuchu wojny dotarła z matką na Węgry, gdzie przez kilka miesięcy pracowała w polskiej szkole w Lasorze i Garany oraz pomagała Polakom udającym się do polskiego wojska we Francji. Po powrocie (w lipcu 1940) do Nowego Sącza pracowała w Szkole Powsz. nr 7. Wstąpiła do ZWZ i była łączniczką Obwodu „Sowa”. Działała także w RGO, niosąc pomoc wysiedlonym z Poznańskiego i Pomorza. Wraz z matką została aresztowana, ale po pewnym czasie zwolniono je obie. Po raz drugi aresztowano je 7 V 1941. Matkę ponownie zwolniono, a Zofia była więziona w Nowym Sączu (do 6 VII 1941) i Tarnowie (do 12 IX 1941), skąd wywieziono ją do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück. Tam w listopadzie 1941 była współorganizatorką tajnej drużyny harcerek „Mury”, a następnie zastępową zastępu „Fundamenty”. Drużyna do końca istnienia obozu objęła 102 więźniarki; pod hasłem „Trwaj i innym pomóż przetrwać” odbywały się zbiórki, zdobywano stopnie harcerek, organizowano przyrzeczenia harcerek, a nawet kurs drużynowych. Harcerki przydzielone do kuchni dożywiały współwięźniarki, zwłaszcza chore, dzieci i ofiary pseudonaukowych eksperymentów medycznych, w szwalni szyły ubranka dla dzieci. W obozie Janczy prowadziła m.in. tajne nauczanie w zakresie szkoły powsz., średniej i przygotowawcze do seminarium nauczycielskiego oraz zajęcia kulturalne.

W czerwcu 1945 powróciła do Polski. Podjęła pracę nauczycielską w szkole powsz. Prowadziła drużynę „Dęby” na pierwszym obozie Hufca Harcerek Nowy Sącz w Żegiestowie w 1945 r. Od listopada 1945 do października 1948 była hufcową II Hufca Harcerek w Nowym Sączu, obejmującego drużyny ze szkół podst. W 1947 r. wniosła duży wkład w przygo-

towanie uroczystych obchodów 35-lecia harcerstwa w Nowym Sączu. W tymże roku opracowała *Dzieje Żeńskiego Hufca Harcerskiego w Nowym Sączu* (mps). Zaprzestała działalności harcerskiej w okresie włączenia ZHP do ZMP. Powróciła do harcerstwa w 1957 r., pełniąc w składzie Komendy Hufca Harcerstwa Nowy Sącz-Miasto funkcję kierowniczką Ref. Organizacji Drużyn. Pogarszający się stan zdrowia (skutek pobytu w obozie w Ravensbrück) i konieczność opieki nad poważnie chorą matką znacznie ograniczały jej aktywność. Od 1963 r. – na emeryturze – była bibliotekarką szkolną. Przez ostatnie dwa lata życia często przebywała w szpitalach w Krakowie i Nowym Sączu.

Jej relacje pt. *Hufiec Nowy Sącz. Wspomnienia z lat okupacji oraz Drużyna harcerska „Mury” w obozie koncentracyjnym w Ravensbrück* (oprac. we współautorstwie) znajdują się w AAN (zesp. 2278, PAN, Inst. Historii w Warszawie, Zakład Systemów Totalitarnych i Dziejów II Wojny Światowej).

Zmarła 25 IX 1977 w Nowym Sączu, gdzie została pochowana. Była odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945, Złotą Odznaką ZNP, Krzyżem za Zasługi dla ZHP, odznaką Zasłużonemu dla M. Nowego Sącza.

Rodziny nie założyła.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzy nie i harcmistrze*, s. 35; — *Harcerki 1939–1945*; Leonhard *Kalendarium*; Mileska *Materiały do historii*, t. 1–2; Rybski B., Wojtycza J., Wojtycza K. *Materiały do historii Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa w latach 1956–1959*, Kr. 2000, s. 41; Szczepaniec B. *Harcerstwo sądeckie w służbie ojczyzny*, „Rocznik Sądecki” 1973, t. 14, s. 544, 548, 552, 556–557; *Żeński Hufiec Harcerski w Nowym Sączu 1913–1933. Jednodniówka*, Nowy Sącz 1933, s. 10, 12, 18–19; — *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki; Spraw. Zarządu Oddziału, Komendy Chorągwi Harcerek i Harcerzy za rok 1934*, Kr. 1935, s. 23; — Arch. Kom. Hist. Krakowskiej Cho-

rażwi ZHP: Rozkaz Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcererek L. 2 z 19 IV 1938, Rozkaz Komendantki Krakowskiej Chorągwi Harcererek L. 2 z 30 X 1938, Rozkaz Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcererek L. 3 z 15 XI 1945, Rozkaz Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcererek L. 4/48 z 15 X 1948; list siostrzenicy Zofii Pawłowskiej-Madziar z Kielc z 28 III 2009; „Skrzętana” [Szczeпаńcówna B.] *Hm. Zofia Janczy ps. „Czarna Mewa”*. *Wychodziła ludziom na przeciw*, Nowy Sącz, 24 II 1978, mps; też *Pożegnanie*, mps [wystąpienie na pogrzebie];— inf. J. Czyżowskiego ze Starego Sącza.

Janusz Wojtycza

JARECKA z Kuligowskich Jadwiga, pseud. Przepiórka (1898–1944), lekarz stomatolog, harcmistrzyni, zastępczyni komendantki Krakowskiej Chorągwi Żeńskiej (1923), hufcowa Hufca Żeńskiego (Harcererek) w Rzeszowie (1923–1936).

Urodziła się 28 IX 1898 w Skorykach w pow. zbaraskim. Była córką Kajetana (1865–1922, urzędnika pocztowego) i Marii Antoniny z Genejów (1874–1940). Miała brata Mieczysława (1900–1980, w czasie II wojny światowej lotnika mechanika w RAF). Szkołę powsz. i gimnazjum ukończyła w Stryju. W 1913 r. wstąpiła do drużyny skautek. W 1918 r. przyjechała z rodziną do Rzeszowa, gdzie we wrześniu tegoż roku została mianowana drużynową 1. Drużyny im. kr. Jadwigi przy Seminarium Nauczycielskim Żeńskim. W 1919 r. prowadziła obóz wędrowny na trasie Sandomierz – Puławy – Warszawa – Częstochowa, a w roku następnym obóz w Zakopanem. Ukończyła we Lwowie szkołę medyczną i pracowała jako technik dentystyczny. W czasie działań wojennych pełniła ochotniczo funkcję sanitariuszki. W 1920 r. zorganizowała dla skautek kurs samarytański, a także szkolenie wojskowe. W grudniu 1920 otrzymała stopień przodownicy, a w 1921 r. – podharcmistrzyni (po zmianie systemu stop-

ni instruktorskich w grudniu 1927 równoznaczny ze stopniem harcmistrzyni). W l. 1920–1922 była drużynową oraz redaktorką gazetki harcerskiej „Latawiec”. W 1921 r. uczestniczyła w kursie instruktorskim GKŻ w Rydzynie. W lipcu 1922 razem z Olgą Małkowską przebywała w Anglii (prawdopodobnie na II Konferencji Instruktorów Skautowych w Cambridge). W tymże roku była instruktorką na kursie drużynowych Chorągwi Krakowskiej w Zawoi. W l. 1922–1923 odbyła w Krakowie studia stomatologiczne i później (w l. 1924–1942) prowadziła w Rzeszowie własny gabinet stomatologiczny.

W styczniu 1923 została zastępczynią komendantki Krakowskiej Chorągwi Żeńskiej, a w końcu tegoż roku – hufcową Hufca Żeńskiego w Rzeszowie (funkcję tę pełniła do marca 1936). Jako hufcowa pomagała w pracy drużynowym, troszczyła się o drużyny młode i słabiej pracujące, starała się, by harcerki jeździły na obozy i kolonie, była organizatorką wycieczek krajoznawczych. Wraz z hufcowym Hufca Męskiego (Harcerzy) w Rzeszowie organizowała uroczystości patriotyczne. Weszła w skład kadry kursu instruktorskiego w Jachówce (1925). W 1930 r. była instruktorką na obozie hufca w Ostrowiu n. Bałtykiem. Prowadziła zgrupowania (obóz i kolonię hufca) w Niedzicy (1931) i Kościelisku (1933) oraz obóz w Tatrach (1933). W l. 1933–1937 była opiekunką Zrzeszenia Starszoharcerskiego w Rzeszowie. W 1938 r. została komendantką Pogotowia Harcererek Hufca Rzeszów.

W 1939 r. stanęła na czele pododdziału harcererek „Przepiórki”, należącego do ZWZ. Pracowała w wywiadzie i łączności, pełniła też w Rzeszowie funkcję referentki WSK w Inspektoracie AK „Rtęć”. Udzielała pomocy żołnierzom podążającym do wojska na Zachodzie oraz organizowała paczki dla więźniów obozów koncentracyjnych. Jej praca konspiracyjna trwała do jesieni 1942, gdy została aresztowana. Osadzona w rzeszowskim gestapo, prze-

trwała długa i okrutna śledztwo, później została przewieziona do więzienia w Tarnowie. Fakt, że żadna z jej podwładnych nie została bezpośrednio potem aresztowana, świadczy o tym, że podczas tortur nie załamała się i nikogo nie wydała. W dniu 30 VI 1943 wywieziono ją z Krakowa do obozu koncentracyjnego Auschwitz, gdzie zmarła 27 I 1944. Na grobowcu rodziny Jareckich w Niewodnej k. Strzyżowa została wmurowana poświęcona jej tablica. Jej nazwisko figuruje również na tablicy pamiątkowej harcerek i instruktoerek rzeszowskich umieszczonej na budynku Szkoły Podst. nr 1 w Rzeszowie.

Została odznaczona Krzyżem AK, Odznaką 25-lecia Harcerstwa (1936) oraz pośmiertnie Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami (1988).

W 1927 r. zawarła związek małżeński z Józefem Jareckim (ur. 1891, kapitanem WP, oficerem w 22. pułku artylerii polowej w Rzeszowie, uczestnikiem kampanii wrześniowej, internowanym w Rumunii, więzionym w oflagu w Dossel, po wojnie zamieszkałym w Stanach Zjednoczonych). Dzieci nie miała.

— Jarosińska M. *Harcerstwo żeńskie i ruch zachowy w Rzeszowie 1912–1939*, Rz. 2005; Kozimala I. *Lwowska Chorągiew Harcerek ZHP w latach 1911–1939*, Przemyśl 2003, s. 135, 138; Krężel J. *Konspiracja harcerek 1939–1945*, Tarnów 1996; Leonhard *Kalendarium*; Mileska *Materiały do historii*, t. 1–2; — Brydak E. *Wojskowy ruch oporu na Rzeszowszczyźnie*, Kr. 1989; ZHP *Oddział w Krakowie. V Spraw. za r. 1925*, [Kr. 1926], s. 12; ZHP *Oddział Krakowski. Spraw. Zarządu Oddziału, Komendy Chorągwi Harcerek i Harcerzy za rok 1933*, Kr. 1934, s. 30; toż za rok 1934, Kr. 1935, s. 23; — Muz. Okręgowe w Rzeszowie: zesp. Harcerstwo, sygn. Społ. Hist. I/8; Arch. Kom. Hist. Krakowskiej Chorągwi ZHP: Rozkaz Komendy Chorągwi Harcerek L. 4 z 1 III 1936, Spraw. Komendy Chorągwi Żeńskiej za r. 1923/4.

Małgorzata Jarosińska

JÄNICH Tadeusz Józef, pseud. Krzywy (1892–1973), pracownik kolei, założyciel skautingu na Żywiecczyźnie.

Urodził się 19 III 1892 w Tarnowie. Był synem Gustawa (1859–1939, inżyniera budownictwa kolejowego, rzeźbiarza amatora) i Marii z Lachnitów (1860–1949). Miał braci: Henryka (1888–1920, inżyniera budowy mostów, zmarłego wskutek ran odniesionych w obronie Lwowa), Włodzimierza (1887–1895), Ryszarda (1890–1895) i Zdzisława (1897–1939, w młodości skauta, uczestnika powstania wielkopolskiego, ekonomistę, dyrektora banku). Z uwagi na charakter pracy ojca rodzina często się przenosiła, mieszkając m.in. w Tarnowie, Medyce, Jarosławiu, Stanisławowie i Strzyżu, gdzie T. Jänich uczęszczał do szkoły ludowej i gimnazjum realnego. Następnie ukończył wyższą szkołę realną w Żywcu. Uczęszczał również do seminarium nauczycielskiego. W 1910 r. wstąpił do Tajnej Polskiej Organizacji Bojowej oraz do TG „Sokół”, w którym w 1911 r. ukończył kurs narciarski w Zakopanem, a w roku następnym kurs dla instruktorów skautowych we Lwowie oraz letni kurs gimnastyczny w Skolem. Jako plutonowy Stałej Drużyny Sokolej w lipcu 1914 uczestniczył w kursie podoficerskim. Będąc członkiem Oddziału Kolarskiego „Sokoła”, w 1911 r. zdobył mistrzostwo wyścigów „Sokoła” w Żywcu oraz wicemistrzostwo Lwowa, a w 1912 r. – m.in. nagrodę za przejechanie 2056 km. Łącznie 18 razy tryumfował w różnych wyścigach kolarskich. Uprawił również narciarstwo.

W styczniu 1912 pod pozorem utworzenia kółka gimnastycznego założył w Żywcu Męską Drużynę Skautową im. Tadeusza Kościuszki i został jej drużynowym. Ponadto w l. 1912–1914 utworzył kolejne drużyny skautowe męskie i żeńskie w Żywcu, Łodygowicach, Buczkowicach, Gilowicach, Miłowce i Rybarzowicach. Obok funkcji drużynowego pełnił funkcję miejscowego komendanta skautowego. Wraz ze swoimi drużynami w czerwcu

JÄNICH TADEUSZ

1914 r. uczestniczył w obchodach 10-lecia „Sokoła” bialskiego.

Po wybuchu I wojny światowej został zmobilizowany do kompanii strzelców, która opuściła Żywiec na początku sierpnia 1914, a później polecono mu zorganizowanie 2. kompanii marszowej złożonej z członków „Sokoła”, drużyn skautowych i ochotników. W II poł. sierpnia 1914 kompania ta wyruszyła pod jego dowództwem na zgrupowanie legionowe do Bochni. Tam wraz z podkomendnymi odmówił złożenia przysięgi na wierność Austrii, za co został pozbawiony funkcji dowódcy kompanii i stopnia chorążego. W składzie 2. Brygady Legionów odbył kampanię w l. 1914–1917, m.in. brał udział w walkach o Rafajłową i Nadworną. W 1916 r. został ranny, a w 1917 r. był internowany i przebywał w obozach w Beniaminowie (gdzie go ponownie zdegradowano), Huszt i Marmaros-Sziget na Węgrzech. W kwietniu 1918 został osadzony w obozie jenieckim w Neapolu, a dwa miesiące później wcielony do armii austriackiej. W listopadzie 1918 z kilkoma kolegami zbiegł z niej i 15 XI 1918 wstąpił jako ochotnik do armii gen. Józefa Hallera, w której pełnił służbę do 1919 r. Na początku sierpnia 1920 nawiązał kontakt z dowództwem II powstania śląskiego i brał udział w powstańczych akcjach bojowych. W marcu 1921 został przydzielony do II Oddziału Wywiadowczego Sztabu POW Górnego Śląska, przygotowującego III powstanie śląskie, w którym brał udział.

Po zakończeniu działań wojennych, po dłuższych poszukiwaniach pracy, został zatrudniony w PKP w Bielsku jako praktykant magazynowy. Przy węźle PKP założył oddział Kolejowego Przysp. Wojsk. Działał wraz z żoną w Związku Strzeleckim; założył jego koła w pow. żywieckim i cieszyńskim. Należał również do Związku Legionistów oraz organizował w Żywcu, Bielsku i Kętach wystawy własnych zbiorów sokolich, skautowych i legionowych. Na początku lat 30. XX w. założył

przy Węźle PKP w Bielsku harcerskie drużyny kolejowe (męską i żeńską), był ich opiekunem, a później także drużynowym drużyny męskiej (drużynę żeńską prowadziła jego żona Jadwiga). Utworzył też w Żywcu męską drużynę im. T. Kościuszki i żeńską im. Emilii Plater, nad którymi sprawował opiekę. W 1934 r. został przeniesiony do Krakowa na stanowisko magazyniera PKP. Tam nadal działał w Związku Legionistów i ZHP.

W Krakowie zastał go wybuch II wojny światowej. Po wrześniowej tułaczce z dyrekcją PKP wrócił do Krakowa w październiku 1939 i przez dwa lata ukrywał się przed gestapo w Swoszowicach. Wstąpił do konspiracji i obsługiwał tajną radiostację mieszczącą się na cmentarzu Rakowickim. W 1942 r. na polecenie grupy dywersyjnej AK podjął pracę na kolei jako robotnik przy czyszczeniu wagonów odchodzących na front i powracających ze wschodniego frontu z rannymi żołnierzami niemieckimi. Pod pseud. Krzywy zbierał i przekazywał meldunki o liczbie wagonów i ruchach wojsk hitlerowskich kierowanych na front. Do wagonów przeznaczonych dla wojska, z ampułek dostarczanych przez zwierzchnictwo AK, pochodzących z instytutu prof. Rudolfa Weigla, wpuszczał insekty zakażone chorobami. Jego mieszkanie przy ul. Idzikowskiego 5 w Krakowie stanowiło punkt przerzutowy kurierów i miejsce kryjówki dla wielu żołnierzy podziemia. Gestapo często dokonywało w nim rewizji i prowadziło obserwację lokalu, jednak bez rezultatu.

W chwili ucieczki Niemców Jänich samorzutnie przystąpił do zabezpieczenia dokumentów kolei. Po wojnie podjął pracę jako magazynier składnicy druków. W tym też czasie wstąpił do PPS, do której należał do grudnia 1948. W 1949 r. z powodu złego stanu zdrowia matki wrócił do Żywca, gdzie podjął pracę w charakterze magazyniera PKP. Należał do Związku Zawodowego Kolejarzy. Po ciężkim wy-

padku drogowym (został potrącony przez motocyklistę) do końca życia cierpiał na niedowład nóg i rąk.

Zmarł 4 XII 1973 w Żywcu i tutaj został pochowany na cmentarzu Przemienienia Pańskiego. Był odznaczony Krzyżem Niepodległości, Srebrnym i Brązowym Krzyżem Zasługi, Medalem za Długoletnie Pożycie Małżeńskie oraz Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi, Śląskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem Legionowym i Odznaką Pamiątkową Internowanych w Huszt. W 1972 r. otrzymał awans do stopnia podporucznika. Był honorowym obywatelem m. Żywca. Młodzieżowy Dom Kultury (obecnie Międzyszkolny Ośrodek Kultury i Sportu) w Żywcu, mieszczący się w budynku „Sokoła”, otrzymał w 1983 r. jego imię, a na frontowej ścianie budynku odsłonięto poświęconą mu tablicę. Również na frontowej ścianie dworca PKP w Żywcu znajduje się tablica upamiętniająca wymarsz do Legionów w sierpniu 1914 ochotniczego oddziału strzelców i sokołów pod jego dowództwem.

Pozostawił po sobie kronikę z l. 1911–1925, dwa albumy dotyczące drużyn skautowych oraz zbiór pamiątek sokolich, skautowych i legionowych, znajdujący się w Muz. Ziemi Żywieckiej w Żywcu.

W 1917 r. poślubił Jadwigę Nałęcz-Furmankiewicz (1897–1989, członkinię Drużyn Bartoszewych w Jaśle, instruktorkę harcerską, honorową obywatelkę m. Żywca), z którą miał córki: Janinę (zameżną Cyganowską, ur. 1920, uczestniczkę konspiracji, pracowniczkę RGO i PCK, po wojnie działaczkę Tow. Pomocy Przesiedleńcom oraz „Caritas”, zam. w Krakowie), Kazimierę (zameżną Kukurzydza, 1922–1990, wywiezioną przez Niemców na przymusowe roboty, uczestniczkę ruchu oporu na Słowacji) i Ewę (zameżną Bohun, ur. 1923, absolwentkę szkoły handlowej, uczestniczkę konspiracji, zam. w Krakowie).

— *Słownik biograficzny żywiecczyzny*, t. 2, Żywiec 1997, s. 117–119; — Dobosz S. *Żywczacy w III powstaniu śląskim*, „Kronika Beskidzka” 1971, nr 19 (754) z 8–14 maja, s. 5; Drygała L. *85 lat harcerstwa żywieckiego*, „Kalendarz Żywiecki” 1997, s. 85, 91–92; Huczek L. *Tadeusz Jänich (1892–1973)*, „Kalendarz Beskidzki” 1979, s. 119; Loranc W. *Działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” na terenie Żywca w latach 1893–1918*, „Karta Groni” 1995, t. 18, s. 43–44, 46–47; *Na harcerskim szlaku*, red. H. Woźniak, Żywiec 1998, s. 11–13; — J. Ś. *Jubilaci z Żywca*, „Kronika Beskidzka” 1971, nr 7 (742) z 13–19 lutego, s. 6; — AAN: zesp. ZHP, t. 1, k. 368, Raport Żywieckiej Drużyny Skautowej za okres 1 IX 1913–26 I 1914; Muz. Ziemi Żywieckiej w Żywcu: kroniki T. Jänicha z l. 1911–1925; — inf. córki Janiny Cyganowskiej.

Janusz Wojtycza

JONIEC Józef (1900–1956), ksiądz katolicki, podpułkownik, legionista, kapelan wojskowy, instruktor Hufca Męskiego w Krakowie-Podgórze (1920–1925).

Urodził się 11 III 1900 w Sowlinach k. Limanowej (obecnie w granicach Limanowej). Był synem Wojciecha (1871–1951, zamożnego rolnika) i Agaty z Rysiów (1873–1943). Miał brata Jana (1897–1943, kierowcę, który zginął w Auschwitz) oraz siostry: Anielę (zameżną Borysiukową, zm. 1934, magistra filozofii) i Józefę (zameżną Krasuń). W l. 1907–1911 uczęszczał do szkoły powsz. Kontynuował naukę w I Gimnazjum im. Jana Długosza w Nowym Sączu. Tam po raz pierwszy zetknął się z harcerstwem. Po ukończeniu IV kl. gimnazjum, w 2. poł. 1916 r., zaciągnął się ochotniczo w szeregi Legionów Polskich. Został skierowany do 2. pułku ułanów 2. Brygady Legionów. Po kryzysie przysięgowym został w wojsku i w szeregach Polskiego Korpusu Posiłkowego znalazł się na Bukowinie. Do wiosny 1918 walczył na froncie rosyjskim. Po przekroczeniu przez

2. Brygadę frontu pod Rarańczą pozostał po stronie austriackiej. Po zakończeniu działań wojennych został internowany w Szczypiornie, a następnie w Marmaros-Sziget na Węgrzech, skąd wiosną 1918 powrócił do rodzinnego domu. W porozumieniu z POW w Krakowie opracował plan wyzwolenia Limanowej, a następnie dowodził akcją, w wyniku której już 1 XI 1918 miejscowość została oswobodzona spod panowania zaborców.

Na wiosnę 1919 wstąpił ochotniczo do WP, aby wziąć udział w odsieczy Lwowa. W r. szk. 1919/1920 uczył się w Pryw. Gimnazjum Realnym Męskim Stanisława Jaworskiego w Krakowie. W marcu 1920 wspólnie z Januszem Woyciechowskim i Zygmuntem Miterą reaktywował przy VI Gimnazjum w Podgórzu 9. Krakowską Drużynę Harcerzy (KDH) im. Dionizego Czachowskiego, której został przybocznym. 13 VII 1920 zgłosił się do wojska i został przyjęty jako wachmistrz do 8. pułku ułanów, z którym znalazł się na szlaku ofensywnych działań Semiona Budionnego. Maturę zdał w 1921 r. w IV Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza w Krakowie. W 1920 lub 1921 r. założył wśród młodzieży rzemieślniczej Podgórza 19. KDH im. Jana Kilińskiego i był jej drużynowym do jesieni 1921, kiedy wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie i rozpoczął studia teologiczne na UJ. Został mianowany opiekunem chorych (tzw. infirmarzem). Włączał się też w pracę seminaryjnych kółek koleżeńskich, naukowych, samopomocowych, misyjnych i abstynenckich. Próbowal sił w kartografii, rysunku, malarstwie i poezji oraz pisał artykuły naukowe do czasopisma „Tempus Liberum”. Interesowały go szczególnie nauki historyczne. Był współtwórcą i członkiem powstałego w 1923 r. zastępu instruktorskiego „Wilcza Gromada” (później drużyny starszoharcerskiej), którego głównym zadaniem była pomoc programowa i metodyczna w pracy Hufca Harcerzy Kraków-Podgórze.

19 IX 1925 otrzymał święcenia kapłańskie z rąk arcybiskupa krakowskiego Adama Sapiehy, a mszę św. prymicyjną odprawił 20 września tegoż roku w Limanowej. Został skierowany jako wikariusz do Czarnego Dunajca, gdzie spędził pięć lat. Pracując w parafii, dużo czasu poświęcał młodzieżowym organizacjom katolickim, dla których wybudował Dom Ludowy. Prowadził akcję przeciwalkoholową i przysp. wojsk. oraz założył mleczarnię. Umacniał polskość na niedawno odzyskanej pobliskiej Orawie, docierając do tamtejszych mieszkańców z projekcjami filmowymi i przedstawieniami. W sierpniu 1930 został katechetą i proboszczem w Balinie k. Chrzanowa. Zbudował tam kościół i zorganizował parafię. Przyczynił się do zbudowania Domu Parafialnego w Libiążu (1930–1933).

Po wybuchu II wojny światowej włączył się do pracy konspiracyjnej. Prawdopodobnie miał stację nadawczą i ktoś doniósł o tym do gestapo. Ostrzeżony, 19 I 1940 opuścił Balin i udał się do Krakowa, gdzie znalazł schronienie u hm. Tadeusza Mityry. Następnie przez „zieloną granicę” – polsko-słowacką i słowacko-węgierską – dotarł na Węgry, gdzie od lutego do czerwca 1940 spełniał funkcje duszpasterskie w różnych obozach polskich. Później przez Jugosławię, Grecję, Turcję i Syrię trafił do Palestyny, gdzie wstąpił do wojska. 7 VII 1940 został mianowany kapłanem i przydzielony do oddziału Kwatery Głównej Brygady Strzelców Karpackich (późniejszej Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich – SBSK), do kompanii saperów. W styczniu 1941 w stopniu kapitana został szefem służby duszpasterskiej SBSK, która dotarła do Aleksandrii, a stamtąd na linię frontu pod Tobruk. Jako kapłan pielęgnował rannych i grzebał poległych w bitwie pod Tobrukiem, Ghazalą i innych walkach, w których uczestniczyła SBSK. Był współredaktorem tygodników żołnierskich: „Nasze Drogi” i „Ku Wschodowi”. W marcu 1942

JONIEC JÓZEF

osłabioną SBSK wycofano do El-Amirija pod Aleksandrią, następnie skierowano do Palestyny, a później do Iraku, gdzie nastąpiła reorganizacja oddziałów polskich. SBSK przekształciła się w 3. Dywizję Strzelców Karpackich (DSK). W tym czasie, po awansie do stopnia majora, Joniec został szefem jej duszpasterstwa katolickiego. Za kampanię afrykańską, podczas której uczestniczył także w walkach pod El Kantara, Dik Heila, Ismailą i Marsa Matruch, otrzymał przyznany mu po raz pierwszy Krzyż Walecznych. Wraz z 3. DSK, włączoną do Armii Polskiej na Wschodzie (później 2. Korpusu Polskiego) przebył trasę: Tarento (21 XII 1943), Canosa (15 I 1944), Cantalupo (2 II 1944), Castelromano (25 III 1944), Castel S. Pietro (14 IV 1944) i S. Vittore (26 IV 1944). W bitwie pod Monte Cassino uczestniczył nie tylko jako kapelan, ale również jako pomocnik sanitariuszy na pierwszej linii walk, wynosząc na własnych plecach ciężko rannych. Założył punkt opatrunkowy w Domku Doktora pod wzgórzem 593. Był wśród walczących na najbardziej zagrożonych odcinkach. W „Gońcu Karpackim” napisał o zburzonym klasztorze benedyktyńskim. Po zwycięstwie pod Monte Cassino brał udział w bitwach pod San Benedetto, San Elpido, Loretto, Ankoną, Monte Fartina, Bizisigelli i Bolonią, do której wkroczył z wojskiem 21 IV 1945. W swoim dzienniku zapisał trasę: San Vito poprzez Recanto (11 VII 1944), Asyż (8 X 1944), Terra del Sole (10 I 1945), Medicinę (14 IV 1945), Bolonię (18–21 IV 1945). W jednym z włoskich klasztorów odnalazł listy Stefana Batorego i Zygmunta III, których fotokopie przywiózł do kraju.

Po zakończeniu działań wojennych przebywał na ziemi włoskiej do 5 IX 1946. Zwiedzał Włochy, szukając śladów polskości oraz współorganizując polskie cmentarze wojskowe, m.in. na Monte Cassino, w Loreto i w Bolonii. Przy jego współudziale zbudowano pomnik na Wzgó-

rze 593, gdzie 3. DSK toczyła ciężkie walki. We wrześniu 1946 przybył do Dover. W Anglii dalej pełnił obowiązki szefa duszpasterstwa wojskowego. Po rozwiązaniu 3. DSK zdecydował się wrócić do Polski. W kwietniu 1948 przekazał szefostwo duszpasterstwa, a sam udał się do obozu repatriacyjnego. Opuścił szeregi wojskowe w stopniu podpułkownika, którym został mianowany w czerwcu 1948. Dotarł do Gdyni 13 VI 1948. We wrześniu tegoż roku otrzymał skierowanie do pracy duszpasterskiej jako proboszcz w Woli Justowskiej pod Krakowem. Zorganizował tam parafię i wyremontował kościół. W lutym 1951 r. otrzymał przeniesienie do Oświęcimia, gdzie został proboszczem i dziekanem. Tam również odnowił zniszczony kościół parafialny.

W l. 1951–1956 był represjonowany przez UB. W 1952 r. przeszedł pierwszy zawał serca, stan jego zdrowia pogarszały sztykany ze strony władz i służby bezpieczeństwa. We wrześniu 1955 po powrocie z przesłuchania w czasie mszy św. zasłabł przy ołtarzu. Wylew krwi do mózgu spowodował częściowy paraliż ciała i narządów mowy. Mimo całkowitej amnezji nie załamał się. Uczył się od nowa mówić i czytać. Zmarł 21 XII 1956, po kolejnym ataku serca. Został pochowany w kaplicy na cmentarzu oświęcimskim.

Z zamiłowaniem pracował nad archiwami, badając przeszłość księstwa oświęcimskiego. Pozostawił rękopisy dotyczące historii parafii oświęcimskiej i kościoła w Komorowie. Napisał *Historię parafii limanowskiej* (Limanowa 1953). Opublikował wiele artykułów, m.in. dotyczących walk w Tobruku. Pisał wiersze, pozostawił także nieopublikowane pamiętniki. Uprawiał malarstwo i grafikę. Pozostało po nim kilkanaście obrazów, większość z nich o tematyce maryjnej.

Był odznaczony Krzyżem Walecznych (trzykrotnie) i Krzyżem Pamiątkowym Monte Cassino, posiadał też inne odznaczenia bojowe (polskie, angielskie, fran-

cuskie i włoskie) oraz odznaczenia papieskie za pracę duszpasterską. W 1998 r. uhonorowano go pośmiertnie Odznaką za Zasługi dla M. Limanowej. Jego imieniem nazwano ulice w Oświęcimiu i Balinie. W 1996 r. w podcieniach bazyliki limanowskiej wmurowano poświęconą mu tablicę pamiątkową i nadano jego imię Szkole Podst. nr 3 w Limanowej (od 2002 r. Zespół Szkół Samorządowych nr 3).

— Bartosz W. *Joniec Józef*, w: *Małopolski słownik*, t. 4, Kr. 1999, s. 77–78; Gawlik M., Szczepaniak J. *Księża katecheci Diecezji Krakowskiej 1880–1939. Słownik biograficzny*, t. 1, Kr. 2000, s. 90–91; Wojtas-Ciborska G. *Księga limanowian. Biografie ludzi związanych z Ziemią Limanowską*, cz. 1, Limanowa 2006, s. 244–246; — Gaweł T. *Od Wilczej Gromady do Monte Cassino. Józef Joniec 1900–1956*, „Almanach Ziemi Limanowskiej” 2004/2005, nr 19, s. 12–15; tenże *Pokłon tym, którzy tworzyli*, s. 87–88; tenże *Wilcza gromada. Próba monografii*, Kr. 1990; Grochowski P. *Hufiec Harcerzy Kraków-Podgórze w latach 1922–1939*, Kr. 2004; *Harcerstwo Podgórze*, oprac. S. Spólnik, Kr. 1978, s. 11 [błędne nazwisko – Jońca]; — Bednarczyk P. *Ks. Józef Joniec – kapłan i żołnierz (wspomnienie w 80-lecie urodzin)*, „Notificaciones a Curia Metropolitana Cracoviensi” 1980, nr 12, s. 270–292; — dok. w posiadaniu autora: Grohs W. *Mowa żałobna wypowiedziana na pogrzebie śp. Księdza Proboszcza Pułkownika WP Józefa Jońca w Oświęcimiu dnia 24 grudnia 1956 r.*, mps [kserokopia].

Marek Bieżanowski

JORDAN zamężna Łowińska Wanda (1900–1959), harcmistrzyni, komendantka Górnośląskiej (Śląskiej) Chorągwi Żeńskiej (1922–1926), komendantka Górnośląskiej (Śląskiej) Chorągwi Męskiej (1922–1928), przewodnicząca Zarządu Oddziału Śląskiego ZHP (1927–1934).

Urodziła się 27 V 1900 w Griffen (obecnie Grzywna) k. Chełmży na Pomorzu.

Była córką Franciszka (zm. 1917, ziemianina, od 1915 r. dyrektora Polskiego Banku Ziemskiego w Bytomiu) i Marty z Modrzejewskich (zm. 1912). Do 1905 r. jej rodzice posiadali mały majątek ziemski. Miała braci: Feliksa (absolwenta ASP w Dreźnie, zamieszkałego w Wilnie), Bolesława (zmarłego wskutek ran w czasie I wojny światowej) i Józefa oraz siostry: Józefę i Stanisławę (nauczycielki w polskich szkołach w Stanach Zjednoczonych), Halinę (przed II wojną światową oddelegowaną do ośrodka polonijnego w Lille we Francji, potem nauczycielkę w polskiej szkole wieczorowej w Toronto), Marię i Jadwigę.

W 1914 r. podjęła naukę w niemieckim gimnazjum żeńskim w Bytomiu, w którym w 1918 r. zdała maturę. W 1920 r. uczestniczyła w pracach Polskiego Komitetu Plebiscytowego (PKPleb.) na Górnym Śląsku jako pracownica sekcji towarzystw kulturalno-oświatowych. Tutaj zetknęła się z działaczami harcerskimi przybyłymi na Śląsk do pracy plebiscytowej. Do harcerstwa wstąpiła prawdopodobnie w II kwartale 1920 r. W lipcu tegoż roku założyła w Bytomiu Drużynę Harcerek im. kr. Jadwigi. 30 VII 1920 uczestniczyła w zebraniu instruktorek i instruktorów harcerskich, na którym ustalono wytyczne pracy harcerskiej na Górnym Śląsku i powołano do życia Inspektorat Harcerski Okręgu Górnego Śląska. Powierzono jej funkcję sekretarki Sekcji Żeńskiej Inspektoratu, którą kierowała Jadwiga Sołtysova.

Z dniem 1 VIII 1920 została przydzielona do nowo powstałego Wydz. Oświaty PKPleb. Angażowała się w działania mające na celu pozyskanie dla Polski jak największej liczby młodych mieszkańców Górnego Śląska. W dniach 13–23 IX 1920 uczestniczyła w kursie kierowników pracy harcerskiej na Śląsku w Patoce k. Lublińca. W lutym 1921 została mianowana instruktorką objazdową, do jej obowiązków należało zakładanie i nadzorowanie drużyn żeńskich oraz pomaganie im w pracy.

JORDAN WANDA

W tym czasie utworzyła drużyny harcerskie w Rudzie Śląskiej, Kochłowicach, Nowej Wsi, Pszczynie, Katowicach i Lublińcu.

W okresie plebiscytu działała w zespole opieki nad przybywającymi do Bytomia Ślązakami zamieszkałymi poza obszarem plebiscytowym (zapewniano im noclegi, pomagano w sprawach dotyczących głosowania). W dniu głosowania (20 III 1921) podobnie jak całe ówczesne kierownictwo górnośląskiego harcerstwa, organizowała i nadzorowała harcerską służbę plebiscytową. Wkrótce potem (8 IV 1921) została mianowana kierowniczką Sekcji Żeńskiej Inspektoratu Harcerskiego Okręgu Górnego Śląska. Równocześnie pełniła funkcję drużynowej harcerek w Orzegowie.

W czasie III powstania śląskiego, które wybuchło w nocy z 2 na 3 V 1921, organizowała powstańczą służbę sanitarną. Wraz z J. Sołtysową utworzyła i prowadziła punkt opatrunkowy dla rannych powstańców w hotelu „Lomnitz” w Bytomiu. Była łączniczką, brała udział w przerzutach broni i amunicji oraz przeprowadzaniu powstańców przez tereny zajęte przez Niemców.

W dniach 5–20 VII 1921 uczestniczyła w kursie instruktorskim w Uniejowie, na którym pełniła funkcję zastępowej. Od dnia ukończenia kursu Naczelnictwo ZHP zaczęło jej liczyć staż instruktorski. W końcu lipca 1921 wyjechała na miesięczny wyższy kurs instruktorski GKŻ w Rydzynie w Wielkopolsce. Jesienią tegoż roku przystąpiła do reorganizacji rozbitych drużyn śląskich. Pracowała w Katowicach, gdzie został przeniesiony z Bytomia Inspektorat Harcerski. Na początku następnego roku została mianowana przodownicą (14 I 1922). W marcu 1922 przy pomocy instruktorek z Zagłębia Dąbrowskiego zorganizowała kurs drużynowych i zastępowych dla ok. 50 dziewcząt i chłopców. Kiedy w 1922 r. po przejęciu przez polskie władze przyznanej Polsce części Górnego Śląska powstał Górnośląski Okręg Żeński i Górnośląski Okręg Męski, Naczelnic-

two ZHP mianowało ją komendantką obu okręgów.

W pracy harcerskiej dbała o częste kontakty z młodzieżą i niemal codzienne spotkania z drużynowymi i łącznikami drużyn, których przyjmowała po pracy w swoim mieszkaniu przy ul. Wojewódzkiej. Bardzo często odwiedzała harcerskie środowiska, np. wizytując obozy i kolonie. Organizowała dla młodzieży wycieczki krajoznawcze do Krakowa i Lwowa, na Pomorze i w Beskidy. Utrzymywała kontakty z sąsiednimi chorągwiami, wysyłając np. zespoły śląskich harcerek i harcerzy na kursy i obozy chorągwi krakowskich. W kwietniu 1923 była delegatką harcerstwa śląskiego na III Walny Zjazd ZHP w Poznaniu. Od 6 do 20 VII 1923 brała udział w międzyn. kursie instruktorskim w Foxlease w Anglii.

Pod jej kierownictwem nastąpiła przebudowa struktury organizacyjnej górnośląskiego harcerstwa na wzór struktur istniejących w innych województwach. Od września 1923, kiedy powstały na Śląsku pierwsze hufce męskie (w lutym następnego roku także hufce żeńskie), kierowała śląskim harcerstwem za pośrednictwem komend hufców. W marcu 1924 Komisja Organizacyjna Zarządu Oddziału Górnośląskiego została przekształcona w Tymczasowy Zarząd Oddziału Górnośląskiego, którego przewodniczącym został wojewoda śląski Tadeusz Koncki, a jego drugim zastępcą – W. Jordan. Równocześnie dotychczasowe okręgi górnośląskie zostały przekształcone w chorągwie śląskie: męską i żeńską. Komendantką Górnośląskiej Chorągwi Żeńskiej została mianowana Jordanówna, pełniąca jednocześnie obowiązki komendanta Górnośląskiej Chorągwi Męskiej.

Wkrótce po objęciu przez nią tych funkcji, w dniach 8–9 VI 1924, w Katowicach odbył się I Zlot Harcerstwa Śląskiego, w którym wzięło udział ok. 200 harcerek i harcerzy. Był on przeglądem dorobku, sprawności i umiejętności drużyn oraz

okazją do zaprezentowania społeczeństwu śląskiemu zwartości i prężności organizacji. W dniach 3–9 VII 1924 Jordanówna przewodziła licznej delegacji śląskiej na I Zlot Narodowy ZHP w Warszawie, a później przeprowadziła żeński kurs dla drużynowych i zastępowych w Kośnych Hamrach k. Poronina. W kwietniu 1926 przekazała funkcję komendantki Chorażwi Żeńskiej Oldze Kordeckiej, pełniąc nadal funkcję komendanta Śląskiej Chorażwi Męskiej.

W lutym 1927 stanęła na czele Zarządu Oddziału Śląskiego ZHP (wojewoda śląski Michał Grażyński został wówczas przewodniczącym Prezydium Honorowego Zarządu Oddziału). Kierowała nim do 1934 r. W ramach walki z bezrobociem uzyskała pomieszczenia w drewnianym baraku przy ul. Szafranka, nazwanym Domkiem Harcerskim, gdzie urządzono szwalnię i introligatornię (co pozwoliło na zatrudnienie kilkudziesięciu harcerzy i harcerek oraz pozyskiwanie funduszy dla organizacji), a także świetlicę dla starszych dziewcząt, w której prowadzono nauczanie jęz. polskiego dla osób, które ukończyły szkołę niemiecką. W rezultacie zmiany systemu stopni instruktorskich (7 XII 1927) uzyskała stopień harc mistrzyni. Z dniem 25 IV 1928 przekazała funkcję komendanta chorągwi hm. Marianowi Łowińskiemu. Kiedy w poł. 1928 r. Zarząd Śląskiego Oddziału ZHP zakupił folwark Bucze w Górkach Wielkich, z jej inicjatywy podjęto przebudowę starej obory na nowoczesny budynek – siedzibę harcerskiego ośrodka szkoleniowego. Następnie wraz z M. Łowińskim nadzorowała przebudowę budynku, którą ukończono w 1930 r.

Weszła w skład reprezentacji Śląskiej Chorażwi Żeńskiej na II Narodowy Zlot Harcerek w Rybieniu n. Bugiem (5–20 VII 1928). Uczestniczyła w otwarciu w Jęzorzcu n. Przemszą zlotu z okazji 10-lecia istnienia harcerstwa na Śląsku (6–13 VII 1930). Utrzymywała stałe kontakty z harcerstwem w Niemczech. W grudniu 1922

przeprowadziła w Bytomiu kurs dla działających na terenie Niemiec drużyn harcerskich. Uczestniczyła w walnych zjazdach ZHP w Niemczech (1926, 1932), I Zlocie ZHP w Niemczech w Jelnie pod Ziemięciami w pow. gliwickim (27–28 VIII 1932) i jubileuszu 25-lecia harcerstwa w Niemczech w 1938 r. W 1933 r. kierowała 32-osobową grupą członków KPH, która uczestniczyła w IV Jamboree w Gödöllő na Węgrzech.

Urodziny syna w 1935 r. zmusiły ją do zmiany dotychczasowego trybu życia i uniemożliwiły dalszą działalność harcerską równie czynną, jak dotychczas. W lutym 1937 została członkiem Kuratorium Harcerskiego Ośrodka Bucze w Górkach Wielkich. W marcu 1938 wybrano ją ponownie w skład Zarządu Okręgu Śląskiego ZHP. W 1939 r. brała udział w działalności Pogotowia Harcerek. Wizytowała powstające punkty ewakuacyjne, sanitarne, opieki nad dziećmi itp.

W lipcu 1922 podjęła pracę zawodową w Śląskim Urzędzie Wojew., gdzie była zatrudniona do września 1939.

W dniu wybuchu wojny wraz z czteroletnim synem opuściła Katowice w grupie pracowników Śląskiego Urzędu Wojew. i ich rodzin. Po kilkunastodniowej tułaczce dotarła do Przemyśla, który w tym czasie znalazł się pod okupacją sowiecką. 15 X 1939 powróciła z dzieckiem do Katowic. Natychmiast po powrocie zniszczyła posiadany zbiór dokumentów dotyczących prac plebiscytowych, powstań śląskich i działalności harcerskiej – dzięki temu rewizja przeprowadzona przez Niemców w jej domu nie dała rezultatów (ocalał bogaty harcerski księgozbiór, przeniesiony do piwnicy). Przesłuchiowano ją w siedzibie katowickiej placówki gestapo przy ul. Ligonii, zarzucając jej skierowaną przeciwko Niemcom działalność plebiscytową, udział w powstaniach i kierowanie wrogą wobec Rzeszy Niemieckiej organizacją harcerską. Mimo tych zarzutów zwolniono ją, nakazując meldować się

JORDAN WANDA

w najbliższej placówce gestapo. Uczestniczyła w organizowaniu konspiracyjnej sieci harcerek na Śląsku. Komenda Pogotowia Harcerek w Warszawie nawiązała z nią łączność za pośrednictwem kurierki Anieli Libionki. Otrzymywała z Krakowa opracowane tam przez grupę nauczycieli ze Śląska programy nauczania i instrukcje do nauki na poziomie średnim, tzw. przydziały, na podstawie których podczas okupacji organizowano na Śląsku tajne nauczanie polskiej młodzieży. Już na początku 1940 r. wspólnie z Jadwigą Nowarową, kierowniczką tajnego nauczania, sformułowała zasady oraz program konspiracyjnych drużyn harcerek, zwanych na Śląsku „ogniwami”. Jej mieszkanie było miejscem spotkań harcerskich konspiratorów i konspiratorów.

W poł. 1940 r. otrzymała nakaz pracy w magazynie hurtowego przedsiębiorstwa chemicznego „Deges”, mieszczącego się przy ul. Wojewódzkiej w Katowicach. W lipcu tegoż roku weszła w skład powstałego przy sztabie Śląskiego Okręgu ZWZ pięcioosobowego zespołu organizacyjnego WSK. Od początku 1941 r., gdy w obozie koncentracyjnym Auschwitz znaleźli się instruktorzy harcercy z Szarych Szeregów, przekazywała do obozu paczki leków z niemieckiej hurtowni, w której pracowała. Działalność konspiracyjną prowadziła do końca okupacji.

Po wojnie podjęła pracę kierowniczką administracyjnej szpitala dziecięcego w Katowicach-Załężu. Nie wróciła do pracy w harcerstwie. Kiedy w 1946 r. do bogucickiej 9. Męskiej Drużyny Harcerskiej im. Henryka Wiechuły wstąpił jej syn Michał, interesowała się działalnością drużyny. Swoją społecznikowską pasję realizowała w Katowickim Oddziale Zrzeszenia Katolików „Caritas”. Od 1953 r. pracowała w Przedsiębiorstwie Budownictwa Przemysłu Węglowego w Katowicach.

Zachorowała jesienią 1958, złośliwa grypa zaatakowała płuca. Zmarła 31 III 1959. Została odznaczona Złotym Krzy-

żem Zasługi (1938), Medalem Niepodległości (1935), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1931), Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi I kl. (1921), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1929) i harcerską odznaką Za Zasługę (1924). W Katowicach jest ulica Wandy Jordan-Łowińskiej. Staraniem Kom. Hist. Katowickiego Hufca ZHP w 1985 r. na jej grobie na boguckim cmentarzu odsłonięto tablicę, poświęconą również pamięci jej męża.

W 1932 r. wstąpiła w związek małżeński z M. Łowińskim (zob). Miała syna Michała (1935–2000, magistra inżyniera chemika, w l. 80. XX w. konsula polskiego w Brazylii).

— Broniewski S., Dłużewska-Kańska Z. *Łowińska Wanda*, w: *PSB*, t. 18, z. 3, Kr. 1973, s. 446 [bibliogr.]; *Encyklopedia powstań śląskich*, O. 1982; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzyni i harcmistrze*, s. 38; *Śląski słownik biograficzny*, red. J. Kantyka, W. Zieliński, Kat. 1979, s. 96; — Błażejowski W. *Historia harcerstwa polskiego*, W. 1935; *Bogaty dorobek pracy harcerskiej na Śląsku*, „Polska Zachodnia” 1936, nr 55; Janicki S. *Dziesięć lat przynależności Śląska do Rzeczypospolitej*, Kat. 1932, passim; tenże *Śląsk na tonie macierzy 1922–1928*, Kat. 1929, passim; Kapiszewski H. *Związek Harcerstwa Polskiego w Niemczech*, W. 1969, s. 53, 59; Kaługa W. *Organizacja Polskiego Komisariatu Plebiscytowego dla Górnego Śląska*, O. 1966; Kret J. *Harcerze wierni do ostatka*, Kat. 1983; Pionk M. *Harcerze w plebiscycie i w powstaniach śląskich*, Lubliniec 1971; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 95; Żmijowa M. *Wanda Jordan-Łowińska*, w: *Z dziejów harcerstwa śląskiego*, Kat. 1985, s. 256–260; — *Harcerstwo śląskie 1920–1930*, Kat. 1931, s. 10, 13, 15, 45, 49, 52, I, III, IV, IX, X; Jordanońska W. *Ruch harcerski na Górnym Śląsku*, w: *Dzieje pracy Górnego Śląska 1922–1927*, Lw.–Kat. 1927; — Muz. Górnośląskie w Bytomiu: *harcerska ksiąteczka służbowa nr 28 377 W. Jordan*, odpis z *Księgi pamiątkowej pracy społeczno-narodowej kobiet na Śląsku od 1880*

do 1922 r., s. 270; Okólniki Inspektoratu Harcerstwa Okręgu Górnego Śląska L. dz. 140/20 z 23 X 1920, L. dz. 81/21 z 8 IV 1912; — inf. syna Michała Łowińskiego, siostry Marii Jordan, Jadwigi Sołtykowej oraz współpracowniczek: Weroniki Cubert, Adeli Korczyńskiej, Emilii Węglarz i Marii Żmijowej.

**Tadeusz Czylok
Eugeniusz Loska**

K

KACZOROWSKI Ryszard (1919–2010), ostatni Prezydent II RP na Uchodźstwie, harcmistrz, komendant Białostockiej Chorągwi Szarych Szeregów „Ul Biały” (1940), Naczelnik Harcerzy ZHP poza granicami Kraju (1955–1967), Przewodniczący ZHP poza granicami Kraju (1967–1988).

Urodził się 26 XI 1919 w Białymstoku. Był synem Wacława herbu Jelita (kolejarza) i Jadwigi z Sawickich. Miał starsze rodzeństwo: siostrę Felicję Katarzynę i brata Antoniego (oficera 1. Pułku Ułanów Krechowickich w 2. Korpusie Polskim, instruktora harcerskiego). Naukę rozpoczął w 1926 r. w Szkole Powsz. nr 11 w Białymstoku, gdzie w maju 1931 wstąpił do 13. Drużyny Harcerzy im. Andrzeja Małkowskiego i 24 X 1933 złożył przyrzeczenie harcerskie. Pełnił funkcję zastępowego, przybocznego i drużynowego, należąc także do 6. Lotniczej Drużyny Skautów, gdzie rozpoczął kurs szybowcowy. Zdobył stopnie harcerskie – od młodzika (1934) do harcerza orlego (1938). Brał udział w obozach stałych i wędrownych, w 1938 r. był komendantem obozu w Mielniku, a rok później obożnym na kursie

drużynowych pod Supraślem. Edukację kontynuował od 1934 r. w Pryw. Szkole Handlowej, następnie podjął pracę zarobkową z myślą o zebraniu funduszy i wyjeździe na studia.

Z perspektywy lat oceniał, że harcerstwo ukształtowało jego charakter, pozwoliło wyrobić różne umiejętności, osiągnąć hart ducha i tężyznę fizyczną, a także zapoczątkowało służbę z myślą o ojczyźnie, sprzyjało zachowaniu wierności Bogu oraz nauczyło pracy w zespole. Z okresu szkolnego zapamiętał m.in. spotkanie z weteranem powstania styczniowego i oddanie honorów przejeżdżającemu pociągiem przez białostocki dworzec Józefowi Piłsudskiego. W rodzinnym mieście rozbudził w sobie sympatię do wojska, wyrobił postawę tolerancji wobec innych nacji i wyznań.

W pierwszych dniach wojny pełnił funkcję zastępcy komendanta Pogotowia Harcerzy w Białymstoku. Dnia 9 IX 1939 wyjechał rowerem z grupą starszych harcerzy do Wołkowyska, stąd skierował się na Wilno, ale pod Nowogródkiem drogę zablokowały mu sowieckie czołgi. Po trudnym powrocie do Białegostoku jako jeden z pierwszych, już w październiku 1939, podjął działalność konspiracyjną, najpierw w tajnym hufcu jako drużynowy i zastępca hufcowego, a następnie w Szarych Szeregach jako hufcowy Hufca Białostok i od początku lipca 1940 komendant Chorągwi Białostockiej Szarych Szeregów („Ula Biały”). Był łącznikiem z ZWZ i rozpoczął przygotowania do uruchomienia szkoły podchorążych.

Aresztowany w dniu 17 VII 1940 przez NKWD, był więziony w Białymstoku, Grodnie i Mińsku, oskarżony o działalność kontrrewolucyjną i antypaństwową. Został skazany na rozstrzelanie (1 II 1941) i przebywał sto dni w celi śmierci zanim wyrok zamieniono na 10 lat łagrów. Wywieziony na Kołymę, pracował w kopalni złota. Odzyskał wolność po podpisaniu układu Sikorski-Majski (30 VII 1941). W marcu 1942 wstąpił do Armii Polskiej

formowanej przez gen. Władysława Andersa. Po ewakuacji z Rosji trafił do 2. Brygady Strzelców Karpackich (w składzie 3. Dywizji Strzelców Karpackich – DSK), w której dowodził ośrodkiem łączności. Brał udział w walkach o Monte Cassino (jako pierwszy przekazał przez radio wiadomość o zajęciu 18 V 1944 ruin klasztoru), Ankonę i Bolonię.

Jako żołnierz 2. Korpusu Polskiego należał do ZHP na Środkowym Wschodzie (22 XII 1942 został mianowany podharc mistrzem) oraz we Włoszech (mianowany harcmistrzem 1 III 1946 w Wojskowej Chorągwi Harcerzy 2. Korpusu). Podjął naukę w liceum 3. DSK. W tym czasie kierował Wojskowym Kręgiem Starszoharcerskim przy gimnazjum i liceum 3. DSK. Od sierpnia 1946 przebywał w Wielkiej Brytanii. W kwietniu 1948 odszedł z wojska. Uzyskał maturę i podjął w Londynie wyższe studia zawodowe w Szkole Handlu Zagranicznego.

Był zastępcą komendanta Chorągwi Starszoharcerskiej „Karpaty”. W 1948 r. wszedł w skład Głównej Kwatery Harcerzy pgK i został sekretarzem Naczelnika Harcerzy, a w kwietniu 1955 – Naczelnikiem Harcerzy ZHPpgK. Pełnił tę funkcję do 1967 r. Odbył podróże do głównych ośrodków harcerstwa polskiego w wolnym świecie (był m.in. w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Australii i Francji), uczestniczył w międz. zlotach skautowych (był komendantem ekipy polskiej na Międzyn. Jubileuszowym Jamboree w 1957 r.), współorganizował uroczystości rocznicowe, wspierał Polską Macierz Szkolną, stał się postacią znaną i cenioną. W l. 1967–1988 pełnił funkcję Przewodniczącego ZHPpgK. Kierował I Światowym Zlotem Harcerstwa na Monte Cassino (1969). Współpracował z wieloma liderami polskiej emigracji i organizacjami kombatanckimi oraz społeczno-kulturalnymi, nie związał się jednak z żadną partią polityczną. Przyjaźń łączyła go z ks. Zbigniewem Peszkowskim, obaj interesowali się

losami rodaków na Wschodzie i zabiegali o upamiętnienie ofiar zbrodni katyńskiej. Życzliwie śledził przemiany w kraju, nie tracąc wiary w odzyskanie przez Polskę wolności.

W 1986 r. przeszedł na emeryturę, co pozwoliło mu na jeszcze aktywniejszy udział w życiu polskiej emigracji. Na zaproszenie premiera, a następnie Prezydenta RP na Uchodźstwie hm. Kazimierza Sabbata wszedł w skład Rady Narodowej (parlamentu emigracyjnego) i w 1986 r. objął stanowisko ministra bez teki (spraw krajowych) w rządzie Edwarda Szczepanika, co wiązało się z utrzymywaniem kontaktów z działaczami niepodległościowymi oraz sekretarstwem Funduszu Pomocy Krajowi. Po śmierci K. Sabbata (10 VII 1989) został na mocy konstytucji kwietniowej z 1935 r. Prezydentem II RP na Uchodźstwie. Miał świadomość, że rola emigracji politycznej zbliża się do końca, gdyż w Polsce uległ przyspieszeniu proces budowania ustroju demokratycznego oraz likwidacji zależności zewnętrznych. Przewodził rozmowy z wysłannikami z kraju, przekonywał opornych w „polskim Londynie”. W dniu 22 XII 1990 przekazał na Zamku Królewskim w Warszawie insygnia władzy państwowej Prezydentowi Lechowi Wałęsie. Podczas wizyty w Białymostku (5 VI 1991) Jan Paweł II poprosił go, by „podziękował Rządowi Polskiemu w Londynie za przechowanie suwerenności Polski”.

Od 1991 r. często przebywał w Polsce, gdzie szybko zaskarbił sobie uznanie rodaków. Stronił od bezpośredniego udziału w poczynaniach politycznych, grze wyborczej i konfrontacji między partiami. Przekazywał wiedzę o polskiej emigracji niepodległościowej w krajach Zachodnich, uświetniał uroczystości państwowe i religijne, promował świętowanie rocznic historycznych, wznoszenie pomników i porządkowanie mogił zasłużonych Polaków, wspierał programy badawcze oraz wydawnictwa. Był nieformalnym ambasado-

rem spraw polskich poza granicami kraju, zwłaszcza w Wielkiej Brytanii. Szczególnie chętnie przyjmował zaproszenia od harcerzy, wygłaszał wówczas gawędy, włączał się do wspólnego śpiewania przy ognisku, instruktorom wskazywał zagrożenia i służył pomocą przy przywracaniu tradycji. Często gościł w Stowarzyszeniu Szarych Szeregów, włączając się do obchodów 100-lecia harcerstwa. Miał mieszkanie w Warszawie, odwiedzał rodzinny Białystok i setki innych miejscowości. Poznawał zakątki Polski, do których nie dane mu było dotrzeć w młodości. Od 1989 r. wchodził w skład ROPWiM, a w 2000 r. objął przewodnictwo Rady Dziedzictwa Archiwalnego. Postrzegano go jako wzór moralny, ceniono wysoką kulturę osobistą i życzliwość. W londyńskim mieszkaniu przechowywał odłamki skał spod Monte Cassino i ziemię z białostockiego Zwierzynica, gdzie złożył przyrzeczenie harcerskie.

Zginął 10 IV 2010 w katastrofie lotniczej pod Smoleńskiem podczas podróży na uroczystości rocznicowe zbrodni katyńskiej. Pogrzeb odbył się 17 kwietnia, trumna po mszy w katedrze św. Jana została złożona w Panteonie Zaszukanych Polaków w warszawskiej Świątyni Opatrzności Bożej. Uroczystości żałobne stały się także manifestacją harcerską.

Jako Prezydent II RP był kawalerem Orderu Orła Białego, posiadał też Krzyż Wielki Orderu Polonia Restituta, Krzyż Monte Cassino, Krzyż AK i Krzyż Więźniów Politycznych, odznaki honorowe i regionalne. Królowa Elżbieta II mianowała go kawalerem Orderu I kl. św. Michała i św. Jerzego, a Jan Paweł II nadał mu Wielki Krzyż Orderu Piano. Otrzymał honorowe obywatelstwo ponad 40 miast i regionów RP, został doktorem honoris causa pięciu wyższych uczelni.

W 1952 r. poślubił Karolinę Mariampolską (ur. 1930, sybiraczkę, nauczycielkę), z którą miał dwie córki: Jagodę i Alicję. Doczekał się pięciorga wnucząt. Cała rodzina była związana z harcerstwem.

— Jarzebowski, Kuprianowicz *Harcmi-strzynie i harcmistrze*, s. 128; — Cygan W., Tarczyński J., Wysocki W. *Prezydent Ryszard Kaczorowski, Honorowy Obywatel ziem i miast Rzeczypospolitej*, Mińsk Maz.-W.-Kr. 2011, passim; Dobroński A. Cz. *Ostatni Prezydent RP na Uchodźstwie*, „Biuletyn Historii Pogranicza” 2004, nr 5; tenże *Ryszard Kaczorowski. Dzieńcień wieczorów z prezydentem*, wyd. 2, Białystok 2005; tenże *Ryszard Kaczorowski. Prezydent Polaków*, Białystok 2011; Giza J. *Ryszard Kaczorowski. Najpierwszy szkoły obywatel*, Kr. 2011; *Prezydenci Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie 1939–1990*, oprac. A. K. Kunert, W. 2010; *Ryszard Kaczorowski. Harcerz, żołnierz, prezydent*, red. M. Szczęśniak, W. 2010; Szczerbiński M. *Harcerz, żołnierz, polityk – Ryszarda Kaczorowskiego służba ojczyźnie*, w: *Z dziejów Polski i Emigracji (1939–1989)*, red. M. Szczerbiński i T. Wojsza, Gorzów Wlkp. 2003; — Kaczorowski R. *Konspiracja harcerska w Białymstoku (1939–1940). Relacja osobista*, w: *Spółeczeństwo białoruskie, litewskie i polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (Białoruś Zachodnia i Litwa Wschodnia) w latach 1939–1941*, W. 1993; — dok. w arch. Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego w Londynie; — dok. w zbiorach autora.

Adam Dobroński

KANN Maria, pseud. Halina, Murka, Kamilla, Agnieszka (1906–1995), pisarka, redaktorka pism harcerskich, harcerska działaczka lotnicza.

Urodziła się 11 V 1906 w miasteczku Łochwica k. Połtawy na Ukrainie. Była córką Bolesława (właściciela apteki) i Marii z Siewieruków (farmaceutki). Po repatriacji do Polski z matką, siostrą i dwoma braćmi (ojciec zmarł wcześniej) osiedliła się w 1922 r. w Warszawie, gdzie matka została kierowniczką aptek więziennych.

Po ukończeniu Gimnazjum im. kr. Jadwigi odbyła studia polonistyczne na UW, uzyskując w 1931 r. dyplom magistra filozofii. Równocześnie studiowała estety-

kę pod kierunkiem prof. Władysława Tatarakiewicza i ukończyła Studium Pedagog. W 1928 r. trafiła do harcerstwa dzięki Sabinie Marcinkowskiej, drużynowej 45. WZDH im. Emilii Plater.

Od 1932 r. pracowała w Pryw. Szkole Powsz. im. Andrzeja Małkowskiego w Warszawie przy ul. Kruczej 9 (później przy ul. 6 Sierpnia 16), kierowanej przez hm. Zofię Wołowską i prowadzonej metodą harcerską. Była tam nauczycielką i drużynową pierwszej w Polsce lotniczej gromady zuchów. Tę szkołę opisała w swojej książce *Koniec i początek świata* (W. 1961). W tym czasie współpracowała z Aleksandrem Kamińskim w „Żywym Teatrze” i z Natalią Hiszpańską, kierowniczką harcerskiego kręgu „Wilcze Gniazdo” przy organizacji harcerskiego chóru. Później pracowała także jako nauczycielka jęz. polskiego w warszawskich gimnazjach.

W 1932 r. zadebiutowała jako publicystka na łamach czasopism harcerskich, a dwa lata później wydała zbiór opowiadań przyrodniczych *Leśne czary* (W. 1934). Współpracowała z rozgłośnią warszawską Polskiego Radia, przygotowując audycje o pracy harcerskiej. Lotnictwem zainteresowała się poważnie, uczestnicząc w 1933 r. w IV Jamboree w Gödöllő, na którym polska ekipa szybowcowa zdobyła I nagrodę. W 1936 r. na kursie w Goleiszowie zdobyła kategorię A pilota szybowcowego, a w roku następnym w Auksztagirach – kategorię B. Była współorganizatorką Harcerskiego Klubu Lotniczego (HKL), a od 1937 r. także gospodynią domu HKL na lotnisku mokotowskim.

W l. 1932–1939 współredagowała miesięcznik instruktopek harcerskich „Skrzydła”. W sierpniu 1934 r. razem z grupą „Magików” z Nowego Sącza wzięła udział w Zlocie Starszych Harcerzy w Żabiem, a na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935 r. pełniła funkcję kierowniczką prasy i propagandy w Komendzie Zlotu Harcerek. W l. 1935–1938 prowadziła Ref. Prasowy, a w l. 1937–

–1938 także Ref. Lotniczy Głównej Kwatery Harcerek. Zimą 1937/1938 r. wspólnie ze Stefanem Waciórskim i Jerzym Osieńskim napisała *Szopkę lotniczą*, wystawioną w Domu Harcerza przy ul. Łazienkowskiej i opublikowaną w „Skrzydlatej Polsce”. Ukazała się jej książka pt. *Pilot gotów* (W. 1938), opisująca atmosferę życia przyszłych pilotów szybowcowych (wznowiona również po wojnie) oraz powieść *Jutro będzie słońce* (Kr. 1938). Zaprzyjaźniła się w tym czasie z Zofią Kossak-Szczucką, która zachęcała ją do pisania i rekomendowała jej książki w znanych wydawnictwach.

W czasie obrony Warszawy we wrześniu 1939 na polecenie Komendy Pogotowia Harcerek zorganizowała i prowadziła Szpital Pomocniczy nr 7, podlegający Szpitalowi Ujazdowskiemu, mieszczący się w lokalu Urzędu Patentowego przy ul. Siennej. Kierowała nim do momentu jego likwidacji, już po kapitulacji Warszawy. W listopadzie 1939 otrzymała z konspiracyjnej Komendy Warszawskiej Chorągwi Harcerek polecenie zorganizowania w Warszawie Sanitariatu Harcerskiego. Posługując się pseud. Halina, utrzymywała kontakt z naczelnym lekarzem Warszawy, ustalała z nim sprawy dotyczące rozmieszczenia i liczby projektowanych placówek sanitarnych, szkolenia, zaopatrzenia itp. Dzięki jej staraniom RGO wystawiała harcerkom legitymacje pracownicze, chroniące przed wywiezieniem na roboty do Niemiec (w zamian harcerki pracowały jako opiekunki w ogródkach jordanowskich, świetlicach i na koloniach prowadzonych przez RGO). Kiedy wiosną 1942 włączono harcerski sanitariat do WSK AK, została referentką sanitarną WSK dla Warszawy. Funkcję tę pełniła do listopada 1942. Zorganizowała m.in. powstałą z inicjatywy RGO rozlewnię tranu. Korzystając z tego, że jej matka prowadziła Centralną Aptekę Więzienną przy ul. Długiej 52, zorganizowała z pomocą koleżanki, która była strażniczką więzienną, przerzuty grypsów z więzienia na Pawiaku.

Następnie przeszła do BIP jako współpracownica Aleksandra Kamińskiego. Współpracowała przy wydawaniu „Biuletynu Informacyjnego”, była redaktorem biblioteczki Komisji Propagandy BIP Okręgu Warszawskiego AK (KOPR). Zajmowała się konspiracyjnym wydawaniem książek. W l. 1942–1943 publikowała w piśmiech podziemnych: „Prawda Młodych”, „Dęby” i „W Świetle Dnia”, gdzie ukazał się jej artykuł *O młodzieży wojennej*, wpisujący się w ideowe założenia państwa podziemnego, podejmującego działania w celu zapobiegania deprawacji młodzieży. W 1942 r. ukazała się jej konspiracyjna książka *Listy z Anglii*, a w 1943 r. opowiadanie *Świadectwo prawdziwe*, ukazujące realia Polski Podziemnej. Była współzałożycielką i redaktorką (w l. 1943–1944) adresowanego do młodzieży konspiracyjnego pisma lotniczego „Wzlot”.

Z końcem 1942 r. podjęła współpracę z Radą Pomocy Żydom „Żegota”. Powstanie w getcie i zagładę ludności żydowskiej na podstawie dokumentów i relacji świadków opisała w dwóch broszurach *Likwidacja getta warszawskiego* oraz *Na oczach świata*. Druga z nich, wydana jesienią 1943 w podziemnym wydawnictwie, była szeroko kolportowana przez młodzież harcerską i została przesłana do Londynu, gdzie przetłumaczono ją na jęz. angielski.

W podziemnym wydawnictwie literackim „Załoga”, które w 1943 r. założyła wspólnie ze Stanisławem Miedzą-Tomaszewskim i Józefem Zarębą, ukazały się w wysokich nakładach m.in. pamiętniki Winstona Churchilla *Krok za krokiem*, Bogdana Suchodolskiego *Skąd i dokąd idziemy*, Arkadego Fiedlera *Dywizjon 303*, Ksawerego Pruszyńskiego *Droga wiodła przez Narwik*. Przygotowane do druku matryce *Żądła Genowefy* Janusza Meissnera spłonęły w czasie Powstania Warszawskiego. Kann nawiązała kontakt z Departamentem Kultury Rządu RP na Kraj i uczestniczyła w zabezpieczeniu za-
bytków, zwłaszcza dzieł naukowych i lite-

rackich. Była łączniczką pomiędzy kierownikami zespołów Departamentu Oświaty i Kultury Delegatury Rządu. Wspólnie z Z. Kossak-Szczuczką przeprowadziła akcję wykonania sztandaru dla 1. Polskiej Brygady Spadochronowej w Wielkiej Brytanii, który w kwietniu 1944 udało się przetransportować do Anglii.

W Powstaniu Warszawskim uczestniczyła jako sanitariuszka, po jego upadku znalazła się w obozie w Pruszkowie. Wycieńczoną głodem wywieziono do Sochaczewa, skąd trafiła na wieś. Następnie przebywała w sochaczewskim szpitalu. Później przedostała się do Krakowa, gdzie znalazła zatrudnienie w punkcie repatriacyjnym PCK. Zimą wróciła do konspiracji, jeżdżąc jako łączniczka pomiędzy Milanówkiem, Krakowem i Zakopanem.

Po powrocie do Warszawy na wiosnę 1945 włączyła się w działalność harcerską i konspiracyjną w organizacji „Wolność i Niezawisłość”, zajmując się m.in. przerzucaniem żołnierzy AK na Zachód. Z tego powodu od listopada 1945 do lutego 1946 była więziona przy ul. Rakowieckiej i przesłuchiwana. Później współpracowała z Ref. Lotniczym Główniej Kwatery Harcerzy, gdzie działali jej koledzy z przedwojennego HKL. Krótko pracowała w Polskim Radiu jako kierownik redakcji młodzieżowej, skąd została zwolniona za program „godzący w bezpieczeństwo państwa”. Przez pewien czas utrzymywała się z zajęć dorywczych, w l. 1946–1952 była redaktorem działu literatury dziecięcej i młodzieżowej w wydawnictwie „Czytelnik”. W październiku 1946 zorganizowała pierwszą po wojnie konferencję poświęconą literaturze dla młodych odbiorców. Zainicjowała i redagowała w l. 1948–1950 w piśmie „Odrodzenie” dział poświęcony piśmiennictwu i sztuce dla młodych, jednocześnie zajmując się zagadnieniami teatralnymi. Po zawieszeniu pisma po wielu staraniach otrzymała etat w „Naszej Księgarni” jako tłumacz i redaktor. Od 1952 r. była w tym wydawnictwie redaktorem se-

rii „Poczytaj Mi, Mamo”. W l. 1960–1966 była członkiem Rady Repertuarowej przy Centrali Wynajmu Filmów.

W 1957 r. włączyła się w odtwarzanie harcerskiej działalności lotniczej, zredagowała m.in. wydaną z okazji Święta Lotnictwa jednodniówkę *Wzlot*. W 1980 r. wystąpiła z inicjatywą uczczenia uczestników Akcji V-1 i V-2 oraz doprowadziła w 1989 r. do odsłonięcia poświęconego im pomnika przed gmachem Polit. Warsz.

Od 1950 do 1983 r. była członkinią ZLP oraz ZAIKS. Pozostawiła po sobie znaczący dorobek literacki. Po wojnie wydała m.in. powieść *Góra Czterech Wiatrów* (W. 1948), zbiór wierszy *W jakim kolorze* (1951), trylogię góralską *Wan-tule, Dujawica i Owce ścieżki* (W. 1953, 1956, 1960), powieść *Największy siłacz* (W. 1955), utwór sceniczny *Baśń o srebrnorogim jeleniu* (W. 1956), sztukę *Baśń o zaklętym kaczorze* (W. 1957), powieści: *Koniec i początek świata* (W. 1961) oraz *Błękitna planeta* (W. 1963), kilkakrotnie odrzucane przez cenzurę wspomnienia z lat okupacji *Niebo nieznanne* (W. 1964), tom opowiadań *Żółt, który jada światło. Historie dziwne, ale prawdziwe* (W. 1965), powieść *Sprawa honoru* (W. 1969), tomik wierszy *Nieopisanie świata* (W. 1970), powieści: *Prawdziwe życie* (W. 1972) i *Wierna puszcza* (W. 1972), eseje literackie *Droga księżycowa. Literackie wyprawy w kosmos* (Wr. 1975), powieści: *Pięciu z „Mary and Margaret”* (W. 1978), *O godność ludzką* (W. 1981), *Dziewięć bied i jedno szczęście* (W. 1985) i *Granice świata* (W. 2000). Jej książki były wielokrotnie wznawiane (np. *Góra Czterech Wiatrów* – 10 wydań) i tłumaczone na języki obce.

Twórczość M. Kann związana jest z jej bogatymi doświadczeniami z zakresu działalności społecznej i różnorodnymi zainteresowaniami z dziedziny historii i kultury. Większość jej utworów poświęcona została tematyce harcerskiej, lotniczej, okupacyjnej, dziejom najstarszych kultur, filozofii i obyczajom. Pokazuje problemy

ludzkie, szczególnie młodzieży, kształtowanie charakteru, rodzenie się przyjaźni, koleżeństwa i solidarności grupowej.

M. Kann zmarła 30 XII 1995 w Warszawie. Została pochowana na cmentarzu Wawrzyszewskim.

Była odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi, Krzyżem AK, Srebrnym i Brązowym Medalem za Zasługi dla Obronności Kraju, Medalem 40-lecia Polski Ludowej, Medalem KEN, Złotym Medalem Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej, Honorową Odznaką Lotniczą „Błękitne Skrzydła” i Odznaką Harcerskiego Instruktora Lotniczego.

W 1963 r. Inst. Pamięci Męczenników i Bohaterów Yad Vashem w Jerozolimie uhonorował ją Medalem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata za pomoc niesioną Żydom w czasie wojny i okupacji.

Otrzymała m.in. Nagrodę Prezesa Rady Ministrów za Twórczość dla Dzieci i Młodzieży (1957), Nagrodę Min. Kultury (1959), Nagrodę Min. Kultury i Sztuki za książkę *Koniec i początek świata* (1963) i Nagrodę Literacką im. Janusza Korczaka przyznawaną przez Międzyn. Kuratorium Książki Dziecięcej IBBY (International Board on Books for Young People) za książkę *Dziewięć bied i jedno szczęście* (1985). W 1996 r. jej imię nadano Szkole Podst. nr 319 w Warszawie. Ulice w miejscowości Wilga n. Wisłą, gdzie pisarka miała domek letniskowy, otrzymały nazwy od tytułów jej książek.

Rodziny nie założyła.

— Błażejowski *Bibliografia 1911–1960*; tenże *Bibliografia 1961–1981; Materiały do HSB*, „Harc.” 1995 nr 1/2, s. 63; *Polscy pisarze współcześni. Informator 1944–1970*, oprac. L. M. Bartelski, W. 1972, s. 125–126; — Bartoszewski W. *Moja Jerozolima, mój Izrael*, W. [2005]; *Harcerki 1911–1939; Harcerki 1939–1945*; Kątny M. *Twórczość prozatorska Marii Kann*, K. 2000; Mileska *Materiały do historii*, t. 1; — Glass A. *Druhna Murka. Wspomnienie o Marii Kann*,

„Harc.” 1996, nr 1/2, s. 50–52; tenże *Maria Kann*, „Skrzydłata Polska” 1996, nr 4, s. 54; Kann M. *Szpital na Siennej, później na ul. Zielnej, wrzesień 1939 r.*, w: *Harcerki 1939–1945: Relacje – pamiętniki*, s. 154–158; też *Granice świata*, W. 2000 [zawiera życiorys autorstwa H. Żuromskiej]; też *Niebo nieznane*, W. 1964; — inf. Andrzeja Glassa i Romana Lotha.

Jadwiga Skiba Janusz Wojtycza

KŁYS Zygmunt (1904–1939), urzędnik, harcmistrz, hufcowy Hufca Męskiego (Harcerzy) w Pabianicach (1928–1939).

Urodził się 16 I 1904 w Pabianicach w rodzinie Ignacego i Stanisławy z Kubiczkiej, którzy w 1896 r. przenieśli się tu ze Zduńskiej Woli. Jego matką chrzestną była zaprzyjaźniona z rodziną Kłysów Marianna Kolbe, matka Rajmunda (św. Maksymiliana Marii Kolbe).

Ze względu na trudną sytuację materialną rodziców w wieku 16 lat rozpoczął pracę zarobkową. Jednocześnie podejmował naukę na różnych kursach, zarówno ogólnokształcących, jak i zawodowych. Kontynuował także naukę języków obcych. W marcu 1921 wstąpił do 3. Drużyny Harcerzy (DH) im. Jana Kilińskiego w Pabianicach. W dniu 2 IX 1921 złożył przyrzeczenie harcerskie na ręce drużynowego Stanisława Somorowskiego. Od wstąpienia do ZHP niemal do końca życia prowadził notatnik-kalendarzyk prac harcerskich, w którym zapisywał ważne wydarzenia harcerskie, zdobywane stopnie, sprawności i podejmowane funkcje.

W 1923 r. objął funkcję drużynowego 3. DH im. J. Kilińskiego. W 1924 r. został sekretarzem Komendy Hufca Męskiego w Pabianicach i kierownikiem jej działu administracyjnego, był też sekretarzem hufcowego sądu harcerskiego. W tymże roku razem z Adamem Stępnem kierował reprezentacją hufca na I Zlot Narodowy w Siekierkach pod Warszawą. Po zlocie

uczestniczył w kursie instruktorskim Chorągwi Łódzkiej w Sulejowie. Z datą 20 II 1925 uzyskał stopień przodownika. Wiosną 1925 pełnił funkcję oboźnego na Zlocie Hufca Męskiego w Pabianicach pod Sereczynem i podczas Zlotu Łódzkiej Chorągwi Męskiej zlokalizowanego w Potażni pod Pabianicami był przybocznym jego komendanta Antoniego Olbromskiego. W tymże roku przestał pełnić funkcję drużynowego z powodu powołania do służby wojskowej, którą odbywał w Powiat. Komendzie Uzupełnień w Sieradzu. W tym czasie kontynuował działalność harcerską jako wizytator drużyn w Komendzie Hufca Męskiego w Sieradzu.

W marcu 1927 r. wrócił do Pabianic i został mianowany zastępcą hufcowego. Był w tym czasie zatrudniony w Komendzie Chorągwi Męskiej w Łodzi. Pełnił funkcję komendanta kursu kierowników obozów Chorągwi Łódzkiej w Marysinie pod Łodzią, a także komendanta Zlotu Hufców Pabianickich (męskiego i żeńskiego) pod Sereczynem (1927). Po zmianie systemu stopni instruktorskich, która nastąpiła w grudniu 1927, został awansowany do stopnia podharcmistra. We wrześniu 1928 objął funkcję hufcowego Hufca Męskiego w Pabianicach i pełnił ją do września 1939. Współpracował blisko z najczynniejszymi wówczas w Pabianicach działaczami ruchu harcerskiego: Eugenią Pluskowską-Czerwińską, Stefanem Czerwińskim, Adamem Stępnem, Kazimierzem Jakubowskim. Często organizował spotkania z nauczycielami i dyrektorami szkół, które służyły omawianiu wspólnych spraw wychowawczych – harcerskich i szkolnych – w celu skoordynowania pracy dla dobra młodzieży.

W 1929 r. uczestniczył w II Narodowym Zlocie Harcerzy w Poznaniu. W tymże roku jako reprezentant Chorągwi Łódzkiej wyjechał na III Jamboree w Arrows Park w Anglii. W 1930 r. wziął udział w Walnym Zjeździe ZHP w Warszawie. W 1931 r. podczas II powszechnego spisu

ludności był okręgowym komisarzem spisowym na pow. łaski. W 1932 r. uczestniczył w Zlocie Skautów Wodnych w Garchynie, po którym udał się na wycieczkę transatlantykiem „Pułaski” do Kopenhagi. Podczas IV Jamboree w Gödöllő na Węgrzech (1933) poprowadził reprezentację polską na uroczystej Defiladzie Narodów (był jednym z trzech pabianickich harcerzy w składzie polskiej reprezentacji). Stopień harcmistrza otrzymał 22 VI 1934. W kwietniu 1935 wziął udział w reprezentacyjnej wycieczce ZHP do Belgii i Francji, której uczestnicy składali oficjalną wizytę organizacjom skautowym tych krajów. Na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935 r. pełnił funkcję oboźnego harcerzy Chorągwi Łódzkiej.

W 1937 r. uczestniczył w V Jamboree w Vogelenzang w Holandii i odbył razem z żoną wycieczkę do Włoch, podczas której zwiedził Rzym, Neapol, Pompeje, Asyż, Florencję oraz Wenecję. W II poł. I. 30. XX w. uczestniczył w kilku harcerskich kursach i obozach szkoleniowych, w tym dotyczących wychowania w ZHP starszych chłopców. To zagadnienie szczególnie go interesowało, czego wyrazem był fakt, że w 1938 r. doprowadził do utworzenia w Pabianicach drużyny starszych harcerzy (skautów) – była to jedna z pierwszych drużyn skautów w Łódzkiej Chorągwi Harcerzy. Jako komendant hufca współorganizował w czerwcu 1937 obchody 25-lecia harcerstwa pabianickiego, m.in. uroczyste ognisko z udziałem zaproszonych gości i okolicznościową wystawę. W I. 1935–1938 był członkiem Komisji Prób na Stopień Podharcmistrza Łódzkiej Chorągwi Harcerzy.

W ramach pracy zawodowej w 1935 r. objął Ref. Spraw Radiowych na Pabianice w Łódzkiej Rozgłośni Polskiego Radia.

Uprawiał sport, był jednym z pierwszych narciarzy w Pabianicach. Należał do Polskiego Tow. Tatrzańskiego, Polskiego Związku Narciarskiego i szeregu innych towarzystw sportowych i społecznych. Był

członkiem Komitetu Miejskiego Przysp. Wojsk. i Wych. Fiz. w Pabianicach. Działal także w Komitecie Niesienia Pomocy Ofiarom Powodzi i Pomocy Zimowej PCK.

W sierpniu 1939 został zmobilizowany. Po klęsce wrześniowej, w październiku tegoż roku powrócił spod Łucka do Pabianic, całą drogę przebywając pieszo. W dniu 11 XI 1939 został aresztowany i wraz z grupą 60 mieszkańców Pabianic uwięziony w dawnym kinie „Zachęta” przy ul. Kościuszki (w ramach niemieckiej akcji eksterminacji polskich urzędników, nauczycieli i działaczy społecznych). W miesiąc później został wywieziony do Łodzi i osadzony na Radogoszczu, w fabryce zamienionej na hitlerowskie więzienie. Dnia 12 XII 1939 w siedzibie gestapo przy ul. Sterlinga w Łodzi niemiecki sąd specjalny skazał Kłysa i pozostałe osoby z grupy aresztowanych pabianiczian na karę śmierci. Razem z innymi skazanymi został rozstrzelany, najprawdopodobniej 14 XII 1939, w lesie Wiączyńskim pod Brzezunami i pochowany we wspólnej mogile. Po wojnie odnalezione i rozpoznane zwłoki pomordowanych zostały przewiezione do Pabianic i pochowane 29 IV 1945 na cmentarzu przy ul. Kilińskiego, a ich pogrzeb stał się patriotyczną manifestacją mieszkańców miasta.

Z. Kłys został odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi i Odznaką za Ofiarną Pracę. W 2012 r. w Harcerskiej Alei Sław w Pabianicach odsłonięto tabliczkę z jego nazwiskiem.

W 1937 r. poślubił Alicję Ornaf (2° voto Głębecką), z którą miał córkę Barbarę (ur. 1938).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 133; — Stępieniowa J. *My z Szarych Szeregów*, W. 1985, s. 14, 36, 43; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Łódzkiej ZHP: Maciejewski N. E. *Harcerstwo Pabianic*, Ł. 1976, mps; Arch. Kom. Hist. Hufca ZHP Pabianice: Kraj E. *Hufiec Męski w Pabianicach 1912–1939*, mps; *O nas i tylko o nas* [kronika obozu wędrow-

nego w Pieninach i Tatrach], rks; — dok. w posiadaniu rodziny: dziennik harcerski Z. Kłysa, l. 1922–1939; — inf. żony Alicji Kłys-Głębeckiej.

Leszek Hlawatin

KONOPACKI (po 1945 r. Trzaska-Konopacki) Eugeniusz, pseud. Gustaw, Gustaw Trzaska, Trzaska (1906–1954), urzędnik, publicysta, harcmistrz, współzałożyciel i komendant organizacji „Wigry” (1939–1941), dowódca batalionu harcerskiego AK „Wigry” (1942–1944), członek Głównej Kwatery Szarych Szeregów (1943–1944).

Urodził się 11 I 1906 w Werbie w pow. włodzimierskim na Wołyniu, gdzie jego rodzice Antoni Marian (wyższy oficer armii rosyjskiej) i Aniela (z Gasztołdów mieli majątek ziemski. Uczył się początkowo w domu, później w szkołach rosyjskich w Żytomierzu, od 1919 r. w Gimnazjum oo. Jezuitów w Chyrowie, a od 1924 r. w Państw. Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Kowlu, gdzie w tymże roku wstąpił do 1. Kowelskiej Drużyny Harcerzy im. Zawiszy Czarnego. Zdobył kolejne stopnie harcerskie i po ukończeniu kursu instruktorskiego w 1925 r. został drużynowym tej drużyny. Brał udział w imprezach artystycznych i kulturalnych, pisywał artykuły i wiersze do „Harcerza Wołyńskiego” i gazetki wydawanej przez Bratniaka Szkoły Mierniczej. Należał do kręgu starszoharcerskiego w Kowlu. Był wykładowcą na kursach organizowanych przez GKM i Komendę Wołyńskiej Chorągwi Męskiej, m.in. w 1927 i 1928 r. na Polance Redłowskiej w Gdyni.

W 1927 r. ukończył gimnazjum i rozpoczął studia na Wydz. Rolniczym SGGW w Warszawie. W 1929 r. przeniósł się na Wydz. Prawa UW. Od sierpnia 1930 do czerwca 1931 odbywał służbę wojskową w Szkole Podchorążych Rezerwy Artylerii we Włodzimierzu Wołyńskim. Następnie kontynuował studia na Wydz. Prawa UW,

ale przerwał je z przyczyn materialnych w 1933 r. Podjął wtedy pracę jako urzędnik w Stowarzyszeniu Kupców Polskich w Warszawie. Został członkiem zespołu redakcyjnego „Tyg. Handlowego” i pisywał tam artykuły na tematy organizacyjne i ekonomiczne. Był współredaktorem publikacji *Polacy na Dżembori. Wspomnienia z Międzynarodowego Zlotu Skautowego w Arrowe Park pod Birkenhead (Anglia) 1929 r.* (W. 1931) i *Dzienniczek uczestnika Wyprawy na IV Światowy Zlot Skautów 1–15 sierpnia 1933 r.* (W. 1933).

W l. 1930–1933 był współpracownikiem Ref. Propagandy Głównej Kwatery Harcerzy, a w l. 1932–1934 członkiem komitetu redakcyjnego czasopisma „Harcmistrz”. W tym czasie został mianowany podharcmistrzem (16 XII 1932) i harcmistrzem (22 VI 1934). Od 1935 r. był wizytatorem Warszawskiej Chorągwi Harcerzy, w l. 1936–1937 przewodniczył Komisji Dyscyplinarnej tej chorągwi. Na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935 pełnił funkcję komisarza prasy i propagandy Komendy Zlotu Harcerzy. Zredagował *Przewodnik po Zlocie. Dzienniczek uczestnika. Jubileuszowy Zlot Harcerstwa Polskiego w Spale. Spała 11–25 lipca 1935 r.* (W. 1935). Również w 1935 r. odbył ćwiczenia wojskowe, po których został mianowany podporucznikiem. Uczestniczył w V Jamboree w Vogelenzang w Holandii w 1937 r. jako szef prasy i propagandy polskiego kontyngentu. Zredagował *Dzienniczek uczestnika Wyprawy na Światowy Zlot Skautów 31 VII–13 VIII 1937 Bloemendal–Vogelenzang* (W. 1937), a po zlocie napisał wspólnie z Tadeuszem Kwiatkowskim książkę *Jamboree w Holandii* (W. 1938). Był jednym z najaktywniejszych instruktorów Warszawskiej Chorągwi Harcerzy. Na przełomie l. 1938/1939 – zamieszany w konflikt między Naczelnikiem Harcerzy hm. Zbigniewem Trylskim i kadrą instruktorską Warszawskiej Chorągwi Harcerzy – zrezygnował na własną prośbę ze stopnia

harcmistrza i wraz z kilkudziesięcioma instruktorami odszedł ze służby.

W 1939 r. został zmobilizowany i podczas kampanii wrześniowej dowodził 1. baterią 28. pułku artylerii lekkiej wchodzącego w skład 28. Dywizji Piechoty, a następnie Grupy Operacyjnej „Piotrków” w składzie Armii „Łódź”. Przeszedł z nią szlak bojowy od granicy zachodniej do Modlina, biorąc udział w walkach pod Wieluniem, nad Widawką, pod Pabianicami i Cyrusową Wolą. W czasie obrony Modlina odznaczył się utrzymaniem do dnia kapitulacji Fortu II. Po kapitulacji twierdzy (28 IX 1939) został osadzony w obozie jenieckim w Działdowie, skąd zwolniono go w poł. października tegoż roku. Wrócił do Warszawy i 30 X 1939 z hm. Władysławem Ludwigiem i kilkoma innymi warszawskimi harcmistrzami założył organizację konspiracyjną o charakterze samokształceniowo-wojskowym pod nazwą Organizacja Wojskowo-Niepodległościowa „Wigry”. Nazwa nawiązywała do tradycji kręgu instruktorskiego działającego od końca lat 20. XX w. w Warszawskiej Chorągwi Harcerzy i organizowanych co roku kursów instruktorskich nad jez. Wigry. W tejsze organizacji objął pion wojskowy. Organizacja składająca się z trzech plutonów prowadziła głównie działalność wywiadowczą. Wiosną 1940 podporządkowała się Tajnej Organizacji Wojskowej, a w kwietniu 1941 – ZWZ.

Po wejściu w struktury ZWZ organizacja „Wigry” przekształciła się w batalion, stanowiący odwód dowódcy Warszawskiego Okręgu ZWZ-AK. Jesienią 1943 w rezultacie trwających od początku okupacji rozmów z przedstawicielami Głównej Kwatery Szarych Szeregów instruktorzy „Wigier” weszli do Szarych Szeregów. Konopacki został komendantem Szkoły Podchorążych „Agricola”, a w październiku 1943 – komendantem nowo utworzonego Centrum Wyszkożenia Wojskowego Szarych Szeregów, wchodząc jednocześnie do Głównej Kwatery, a od marca 1944 –

w skład „ścislej Pasieki”. Jako komendant „Agricoli” wyszkolił ok. 250 podchorążych. Z datą 11 XI 1943 został awansowany do stopnia porucznika, a 27 XII 1943 przywrócono mu stopień harcmistrza. W lipcu 1944 wszedł w skład Rady Programowej przy Naczelniku Szarych Szeregów, pracującej pod przewodnictwem hm. Leona Marszałka, powołanej z myślą o przyszłej odbudowie ZHP.

W Powstaniu Warszawskim dowodził batalionem „Wigry” w składzie Zgrupowania „Pawła” (ppłk. Franciszka Rataja), a od 7 VIII 1944 – Zgrupowania „Roga” (mjr. Stanisława Błaszczaka). W dniu wybuchu powstania, 1 sierpnia, batalion obsadził rejon cmentarza Powązkowskiego. Od 4 do 6 sierpnia Konopacki był szefem sztabu zgrupowania „Pawła”. Po walkach na Woli batalion „Wigry” został przesunięty na Stare Miasto w rejon pl. Krasińskich, odegrał znaczącą rolę w obronie katedry św. Jana i brał udział w przeciwnatarciu, odbierając Niemcom pałac Mostowskich. W dniu 18 sierpnia Konopacki został awansowany do stopnia kapitana, 21 sierpnia przedostał się kanałami na czele 200-osobowego oddziału na Żoliborz, a gdy zaniechano planowanego ataku na Dworzec Gdański, powrócił na Stare Miasto. 27 sierpnia został dowódcą nowo utworzonego Zgrupowania „Trzaska” w ramach Grupy „Północ” – z zadaniem obrony Starówki od strony Wisły na odcinku ulic: Brzozowa i Krzywe Koło. 31 sierpnia dowodził lewym skrzydłem podczas przebijania się oddziałów Grupy „Północ” ze Starego Miasta do Śródmieścia. Natarcie załamało się w ogniu nieprzyjaciela, ale Konopacki, z 63 ludźmi z kompanii „Rudy” batalionu „Zośka”, dowodzonej przez hm. ppor. Andrzeja Romockiego, przedostał się do Śródmieścia. W czasie tej akcji został ranny. Ponownie kontuzjowany od wybuchu bomby lotniczej, podejmował próby odtworzenia batalionu „Wigry”, którego oddziały walczyły w różnych rejonach dzielnicy. 17 IX 1944

został mianowany dowódcą II rzutu Zgrupowania „Radosława” (ppłk. Jana Mazurkiewicza), złożonego z żołnierzy pozostających w leczeniu. Zorganizował dla nich punkt zborny przy ul. Lwowskiej.

Po kapitulacji poszedł do niewoli w składzie 36. pp. Został wywieziony do Ożarowa, a następnie do Niemiec. Przebywał w oflagach: Fallingbommel, Bergen-Belsen (gdzie prowadził tajny kurs podchorążych rezerwy piechoty) i Gross-Born oraz odbył 750-kilometrowy marsz ewakuacyjny do Sandbommel i Lubeki, gdzie został wyzwolony przez wojska brytyjskie. Służył w 2. Korpusie Polskim we Włoszech, a potem w Londynie. Na I Zjeździe Koła AK w marcu 1947 został wybrany zastępcą członka Zarządu Głównego, był też w składzie redakcji „Biuletynu Informacyjnego Koła AK” wydawanego w Londynie. W czasie pobytu w Londynie wszedł w skład Naczelnego Komitetu Harcerskiego, a nawet przez pewien czas pełnił funkcję Naczelnika Harcerzy. W l. 1946–1947 był kierownikiem Wyd. Harcerzy Naczelnictwa ZHPpgK, a w l. 1947–1948 przewodniczącym Harcerskiej Kom. Hist.

W obozach, a później w Niemczech i Londynie spisywał swoje wspomnienia z lat wojny (są one cytowane w wielu pracach historycznych). Jego relacje dotyczące ruchu oporu w Polsce w czasie okupacji znajdują się w archiwum Studium Polski Podziemnej w Londynie. Opublikował trzy artykuły wspomnieniowe w londyńskim „Harcerstwie”: *Kronika batalionu harcerskiego „Wigry”* (1946, nr 6), *Zgrupowanie „Trzaska”* (1947, nr 1) i *Koniec „Starówki”* (1947, nr 23) oraz w „Dziś i Jutro” artykuł pt. „Wigry” na Woli (1949, nr 30). Wrócił do Polski w 1948 r. Podjął pracę jako urzędnik w Naczelnej Radzie Zrzeszeń Pryw. Handlu i Usług oraz w redakcji „Tyg. Handlowego”, gdzie w 1954 r. opublikował szkice z przeszłości Warszawy (1954, nr 9, 11–13, 19).

Zmarł 22 X 1954 w Warszawie. Został pochowany na parafialnym cmentarzu

Powązkowskim. Był odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu Virtuti Militari (1939) oraz Krzyżem Walecznych (1944).

Był dwukrotnie żonaty: z Jadwigą Kielczyńską i Jadwigą Cybulską. Nie miał dzieci.

— Błażejowski *Bibliografia 1911–1960*; Broniewski S., Kańska Z. *Konopacki Eugeniusz*, *PSB*, t. 13, z. 4, Wr. 1968, s. 543–544 [błędne inf., m.in. imię ojca, data uzyskania stopnia kapitana]; Głuszek *Szare Szeregi*, t. 1, W. 2006, s. 148–156; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzyni i harcmistrze*, s. 135; Kunert *Słownik konspiracji warszawskiej*, t. 1; — Błażejowski *Z dziejów*; Borkiewicz A. *Powstanie Warszawskie 1944*, W. 1957; Broniewski *Całym życiem*; Jabrzemski *Harcerze*; Kaliszewicz L. *Z dziejów harcerstwa w Wielkiej Brytanii w latach 1940–1965*, w: *Dzieje harcerstwa na obczyźnie w latach 1912–1992. Materiały z konferencji naukowej odbytej w dniach 29–30 maja 1992 r. w Rogach k. Gorzowa Wlkp.*, red. M. Szczerbiński, Gorzów Wlkp. 1992; Kirchmayer J. *Powstanie Warszawskie*, W. 1959; Podlewski S. *Przemarsz przez piekło*, W. 1957; *Polskie Siły Zbrojne w czasie II wojny światowej*, t. 3, *Armia Krajowa*, L. 1950; *Szare Szeregi*; — *Spraw. NRH 1935*, W. [1936]; — „Biuletyn Informacyjny Koła AK” 1954, nr 12; „Tyg. Handlowy” 1954, nr 20; „Życie Warszawy” 1954, nr 255; — MH: teczka biogr. E. Konopackiego.

Andrzej Borodzick

KOZIELEWSKI Ignacy, pseud. Mahatma, J. Starzeńczyk (1882–1964), pedagog, doktor filozofii, dziennikarz, harcmistrz, współautor hymnu harcerskiego.

Urodził się 15 I 1882 w Starzenicach w pow. wieluńskim. Był synem Sebastiana (ogrodnika) i Barbary z Prochanów. Miał rodzeństwo, które w większości uzyskało wyższe wykształcenie. W 1902 r. ukończył gimnazjum w Piotrkowie, rok później rozpoczął studia prawnicze na UW. Należał do Związku Młodzieży Polskiej („Zet”).

W 1905 r. współdziałał w organizowaniu strajku w szkołach średnich, mającego na celu wprowadzenie do szkół jęz. polskiego. Czynny udział w organizowaniu strajków był zapewne przyczyną przerwania przez niego studiów w 1906 r. Wykorzystując przerwę w nauce, zdał egzamin kwalifikacyjny uprawniający do nauczania w szkołach średnich. W l. 1907–1909 prowadził pracę oświatową wśród rzemieślników warszawskich, ucząc jednocześnie na pensji żeńskiej w Warszawie oraz w gimnazjach polskich w Czerwonym Dworze k. Grodziska Mazowieckiego i w Żbikowie k. Pruszkowa. Współpracował z redakcjami dwutygodników akademickich: „Znicz” (1906) i „Baczość” (1907), publikując w nich antycarskie artykuły.

Aby uniknąć służby w wojsku rosyjskim (otrzymał przydział do Azji Środkowej), w 1908 r. wyjechał do Krakowa, gdzie rozpoczął studia polonistyczne i historyczne na Wydz. Filozoficznym UJ. Przerwał je z powodu choroby płuc. Po długotrwałym leczeniu i pobycie na rekonwalescencji w Zakopanem przeniósł się w 1910 r. do Lwowa i tam kontynuował studia na Wydz. Filozoficznym Uniw. Lwow. Brał czynny udział w pracach Koła Braterskiego „Zet” oraz w tajnych organizacjach młodzieży szkół średnich i jawnym akademickim kole TSL. Należał do lwowskiego „Sokoła-Macierzy” i Koła Lwowskiego „Eleusis”. W tym czasie zaprzyjaźnił się z Tadeuszem Strumiłą, Andrzejem Małkowskim, Stanisławem Pigoniem oraz Olgą Drahonowską. Współdziałał przy organizowaniu polskiego skautingu. Latem 1911 wziął udział w kursie sokolim w Skolem. Pracował później razem z A. Małkowskim w redakcji dwutygodnika „Skaut”, organu Naczelnej Komendy Skautowej we Lwowie. W jego pierwszym numerze (z 15 X 1911) wydrukował niepodpisany, złożony z dziewięciu zwrotek wiersz bez tytułu, zaczynający się od słów *Wszystko, co nasze* (O. Drahonowska dopisała później do niego refren i dobrała melodię

pieśni *Na barykadę*). Po roku w „Skautcie” nr 1 z 15 IX 1912 ukazał się on wraz z nutami jako *Marsz skautów* – bez nazwisk autorów. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. tytuł pieśni zmieniony został na *Wszystko, co nasze*, a z początkiem lat 30. XX w. stała się ona hymnem harcerskim. Pieśń ta w 1956 r. na Zjeździe Łódzkim (Krajowym Zjeździe Działaczy Harcerskich) została formalnie przyjęta jako hymn ZHP, obecnie jest również hymnem ZHR i Stowarzyszenia Harcerskiego.

Kiedy na początku 1912 r. w Krakowie powstał poufny zespół „Gwiazda”, złożony z sympatyków Narodowej Demokracji i elsów działających we władzach skautowych różnych szczebli, kierował nim wspólnie z T. Strumiłą. („Gwiazda” stawiała sobie za cel zwalczanie wpływów ugrupowań niepodległościowych w szeregach skautingu, wysuwając na pierwsze miejsce wśród zadań ruchu skautowego sprawy wychowania moralnego). Wziął udział w nieoficjalnym kursie skautowym, zorganizowanym w czasie Zjazdu Elsów w Żółkowie k. Jasła w 1912 r. Od tegoż roku samodzielnie prowadził „Skauta”, którego redakcję objął po A. Małkowskim, gdy ten został odsunięty z kierowniczych funkcji w skautingu lwowskim. Redagował pismo do wybuchu wojny w 1914 r., kiedy to przestało wychodzić. Prowadził kursy instruktorskie i wizytował powstające licznie drużyny skautowe. W 1913 r. we Lwowie wydał drukiem swoją pierwszą pracę, poemat pt. *Słowo o królu Warneńczyku*. W tym czasie został członkiem Centralizacji, najwyższej władzy „Zet”.

Po wybuchu I wojny światowej wstąpił do Legionu Wschodniego. Kiedy 24 IX 1914 w Mszanie Dolnej został rozwiązany Legion Wschodni, wyjechał do Wiednia, gdzie organizował i prowadził drużyny harcerskie złożone z młodzieży ewakuowanej tam z Galicji. Od czerwca 1914 do listopada 1915 redagował wspólnie z T. Strumiłą poświęcone pracy harcer-

skiej „Życie Nowe” (ukazało się 13 numerów tego tytułu), a po jego zamknięciu przez władze austriackie – „Orkę” (od kwietnia do 25 lipca 1916). W 1916 r. wrócił do Piotrkowa i uczył w gimnazjach oraz w seminarium nauczycielskim.

Latem 1918 był w kadrze zorganizowanego przez Naczelną Inspekcję Harcerską pierwszego ogólnopolskiego harcerskiego kursu instruktorskiego w Staszowie. W tymże roku opublikował broszurę zatytułowaną *Zawisza Czarny* (Kijów 1918) i jej drugie wydanie *Zawisza Czarny z Garbowa. Życie i czyny na tle epoki* (Piotrków 1918) oraz pracę historyczną *Pierwsza Szkoła Wojskowa w Polsce* (Kijów 1918). Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r. W kwietniu 1920 uzyskał stopień przodownika, a w grudniu tegoż roku – podharcemistrza (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. równoważny ze stopniem harcmistrza). Po zakończeniu działań wojennych został wizytatorem szkół średnich w Wilnie. Uczył ponadto w Częstochowie, Warszawie (w Gimnazjum oo. Marianów na Bielanych) oraz w Skierniewicach. Od 1921 r. był redaktorem ukazującego się w Warszawie miesięcznika (później dwutygodnika i tygodnika) „Harczer”. Wydał tomik poezji pt. *Tchnienie przyrody* (P.–W.–Ł. 1922).

W 1923 r. uzyskał doktorat na Wydz. Filozoficznym UJK we Lwowie na podstawie pracy pt. *Łukasz Górnicki. Studium historyczno-literackie*, napisanej pod kierunkiem prof. Wilhelma Bruchnalskiego (Lw. 1929). Pod pseudonimem J. Starzeńczyk opublikował *Harcerskie troski. Powieść z życia harcerzy* (Lub. 1925), wznowioną pod zmienionym tytułem *Zwycięskie lilie* (P. 1931). Opublikował też *Pieśń ku czci Bolesława Chrobrego, w: 1025–1925. W dziewięćsetną rocznicę koronacji Bolesława Chrobrego* (W. 1925, odbitka z „Kurieria Poznańskiego”). W 1926 r. założył wraz z T. Strumiłą w Wieleniu n. Notecią szkołę średnią nowego typu – ośmioklasowe gimnazjum, którego program na-

uczania był połączony z przygotowaniem do pracy zawodowej w stolarstwie, szewstwie, ślusarstwie lub ogrodnictwie.

W 1929 r. przeniósł się do Brwinowa. Pracował jako nauczyciel przedmiotów humanistycznych w szkołach średnich. Z powodu trudności w znalezieniu pracy w zawodzie nauczycielskim od 1934 r. zajmował się dziennikarstwem. Współpracował z warszawskimi dziennikami: „Rzeczpospolita”, „ABC” oraz „Wieczór Warszawski”. W l. 1934–1939 redagował „Strażnicę Harcerską”, opozycyjną wobec władz ZHP, pozostającą pod wpływami Narodowej Demokracji. Był związany z Kręgiem Harcerskim św. Jerzego, mającym charakter chrześcijańsko-narodowy. W l. 1930–1939 aktywnie działał w Akcji Katolickiej. W 1935 r. demonstracyjnie wystąpił z ZHP, w którym decydujące wpływy zyskała sanacja. Wydał broszurę pt. *Wczoraj, dziś i jutro sokolstwa* (W. 1937). Był w tym czasie prezesem gniazda sokolego w Brwinowie. W l. 1929–1939 współpracował z zarządem Tow. Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych w Komisji Oceny Książek dla Młodzieży.

W czasie okupacji hitlerowskiej mieszkał nadal w Brwinowie, prowadząc w Bronowicach i Milanówku tajne nauczanie na poziomie gimnazjalnym. Zajmował się ponadto kolportażem konspiracyjnej prasy. W 1945 r. był przesłuchiwany za głoszenie antybolszewickich haseł i został zobowiązany do opuszczenia Warszawy. Przeniósł się do Krzepic k. Częstochowy, gdzie początkowo w Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza uczył jęz. polskiego i rosyjskiego. Władze oświatowe skierowały go następnie do zorganizowania gimnazjum koedukacyjnego w położonym niedaleko Częstochowy Kłobucku. Kolejne gimnazja zakładał w Mstowie i w Krzepicach, gdzie najdłużej był dyrektorem placówki. Pracował także społecznie, przez sześć lat kierował miejscowym kołem TPPR, działał w „Caritas” i był radnym Powiat. Rady Narodowej w Kłobucku.

Ostatnimi jego pracami były: *Na szlakach Millenium. Sześć wieków Krzepic 1357–1957* (Krzepice 1958) i *Słownik wyrazów o podobnym brzmieniu, a różnym znaczeniu w języku polskim i rosyjskim* (W. 1959). W 1961 r., już jako emeryt, przeniósł się do Częstochowy i zamieszkał na Lisińcu. Mimo podeszłego wieku nie rozstał się ze swoim powołaniem nauczyciela i wychowawcy. W 1962 r. podjął pracę w Niższym Seminarium Duchownym w Częstochowie.

Zmarł 9 VII 1964 w Częstochowie, gdzie został pochowany na cmentarzu św. Rocha.

Był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1958) oraz orderem papieskim Pro Ecclesia et Pontifice (1938). W 1995 r. na terenie Zespołu Szkół w Krzepicach powstała 15. Drużyna „Skamandros” im. I. Kozielewskiego, a w 1980 r. ufundowano w szkole jego popiersie. W 1978 r. w Częstochowie powstał szczerp oraz krąg instruktorski jego imienia. Hufiec Częstochowa organizuje corocznie w Jurze Krakowsko-Częstochowskiej Ogólnopolski Rajd Turystyczny im. I. Kozielewskiego. W 2002 r. na ścianie domu, w którym mieszkał przy ul. Krótkiej w Krzepicach, odsłonięto tablicę pamiątkową. W Częstochowie znajduje się ulica nazwana imieniem Kozielewskiego.

W 1917 r. zawarł związek małżeński z Marią Lebiszówną. Nie miał dzieci.

— Błażejowski *Bibliografia 1911–1960*; tenże *Kozielewski Ignacy*, w: *PSB*, t. 14, z. 4, Wr. 1969, s. 618–619 [wobec licznych nieścisłości w innych opracowaniach przyjęto jako najbardziej wiarygodne dane zamieszczone w tym biogramie]; — Błażejowski W. *Postaci z dziejów*, W. 1984; *Geneza harcerstwa*, wyb. i oprac. M. Miszczuk, W. 1985; Giżyńska U. *Moja przygoda z Kozielewskim*, „Gazeta Częstochowska” 2009, nr 12 (898) z 26 marca; Mońka Z. *Wspomnienie o śp. Ignacym Kozielewskim w 120. rocznicę urodzin*, „Niedziela” 2002, nr 11; Stanik S. *Druh Kozielewski*, „Czuwaj”

2000, nr 10, s. 28; Wojtycza J. *Skauting polski w Galicji i na Śląsku Cieszyńskim w latach 1910–1919*, Kr. 2000.

Marek Biezanowski

KRÓKOWSKA Zofia Sylwia (1903–1928), filolog klasyczny, harcmistrzyni, drużynowa Akademickiej Drużyny Harcererek „Watra” (1924–1926) i 6. Krakowskiej Drużyny Harcererek (1923–1928), pionierka taternictwa kobiecego.

Urodziła się 27 XI 1903 w Krakowie. Była córką Leona (polonisty, profesora gimnazjum) i Zofii z Jaworskich. Miała brata Jerzego (1898–1967, filologa klasycznego, profesora Uniw. Wroc., taternika). Od 1915 r. uczęszczała do Gimnazjum Żeńskiego Marii i Józefa Lewickich, a następnie do Państw. Gimnazjum Żeńskiego w Krakowie, gdzie w maju 1923 zdała egzamin dojrzałości z wynikiem celującym. W 1920 r. wstąpiła do 3. Drużyny Żeńskiej, a następnie przeszła do 6. Krakowskiej Drużyny Harcererek (KDH), której w 1923 r. została drużynową. Organizowała wiele ćwiczeń drużyny w terenie, uczyła harcerki obcowania z przyrodą. W 1925 r. zorganizowała obóz drużyny w Kojszówce.

W 1923 r. podjęła studia na Wydz. Filologicznym UJ. W tymże roku zorganizowała Akademicką Drużynę Harcererek „Watra” i do 1926 r. była jej drużynową. Harcerki-studentki angażowały się w rozwiązywanie problemów społecznych, organizowały opiekę nad bezdomnymi dziećmi i działalność oświatową. Prowadziły także zajęcia dla dzieci w świetlicach przy zakładach pracy, np. Krakowskiej Miejskiej Kolei Elektrycznej (tramwaje). Ich praca oświatowa wśród dorosłych koncentrowała się na nauczaniu analfabetów w wojsku i prowadzeniu bibliotek oraz świetlic w koszarach wojskowych.

W 1926 r. Krórkowska wstąpiła do starszoharcerskiej gromady „Świstaków”, pra-

cującej jako zastęp przy hufcu, do którego należały starsze harcerki i drużynowe. Z datą 15 XI 1926 otrzymała stopień podharc mistrzyni (po zmianie systemu stopni instruktorskich w grudniu 1927 równoznaczny ze stopniem harcmistrzyni). W lipcu 1927 zorganizowała w Kasince Małej kolonię 6. KDH im. Marii Rodziewiczówny, którą wizytowała pfm. Jadwiga Laszczkówna. W lipcu następnego roku reprezentowała z drużyną Chorągiew Krakowską na II Ogólnopolskim Zlocie Harcererek w Rybieniu n. Bugiem.

W roku akademickim 1927/1928 rozpoczęła procedurę egzaminu nauczycielskiego z filologii klasycznej jako przedmiotu głównego i historii starożytnej jako przedmiotu pobocznego. Złożyła pracę egzaminacyjną *De naturae sensu apud Ovidiusz* ocenianą na bardzo dobry i w kwietniu 1928 uzyskała absolutorium.

Wspinaczkę w Tatrach uprawiała od 1924 r., początkowo z bratem Jerzym, potem także z kolegami z krakowskiej Sekcji Tatarnickiej AZS, m.in. Janem A. Szczepańskim i Stanisławem K. Zaremą. Szybko stała się samodzielną tatarniczką, często prowadząc wspinaczkę w zespołach mieszanych. Specjalizowała się w trudnych, wymagających wielkiego doświadczenia wyprawach zimowych. Należała do czołowych tatarniczek, uczestniczyła w l. 1924–1928 w wielu pierwszych wejściach, np. od północnego wschodu na Młynarza, w zimie od północy na Mały Kieźmarski Szczyt, od północnego wschodu na Jastrzębią Turnię, od wschodu na Małego Młynarza i na Hrubą Turnię, północno-zachodnią ścianą Krótkiej. Wraz z Jadwigą Honowską stanowiły jeden z pierwszych samodzielnych zespołów kobiecych, dając sobie radę w bardzo trudnych warunkach klimatycznych i terenowych.

Zginęła 19 VIII 1928 wraz z J. Honowską na południowej ścianie Ostrego Szczytu, przy przejściu drogi Häberleina. Przyczyną wypadku było odpadnięcie jednej

z nich na końcu Górnego Trawnika (już po przejściu najtrudniejszych miejsc), które spowodowało szarpnięcie liny i wyrwanie ze ściany haka asekuracyjnego.

W styczniu 1929 została patronką 6. KDH. Także kilka innych drużyn nosiło jej imię. W sierpniu 1988 w westybule kościoła św. Idziego w Krakowie harcerki urządziły wystawę w 60-lecie jej śmierci.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzyni i harcmistrze*, s. 45–46; Paryski W. H. *Krókowska Zofia*, w: *PSB*, t. 15, z. 3, Wr. 1970, s. 353 [bibliogr.]; Radwańska-Paryska Z., Paryski W. H. *Wielka encyklopedia tatrzańska*, Poronin 1995, s. 420, 600; — Leonhard *Kalendarium*; Mileska *Materiały do historii*, t. 1–2; Skiba J. *Zofia Krókowska (1903–1928)*, „Gaz. Wyb.” 2003, nr 184, dod. „Kraków”, s. 9; Wojtycza J. *Wpływ środowiska akademickiego Uniwersytetu Jagiellońskiego na powstanie i rozwój harcerstwa w Krakowie*, w: *Mysł pedagogiczna przełomu wieków*, red. T. Aleksander, Kr. 2001, s. 319; — Rymarówna Z. *Druhna Zosia*, „Tyg. Powsz.” 1979, nr 36, s. 6; Szczepański J. A. *Przygody ze skałą, dziewczyną i śmiercią*, W. 1956, s. 81–169; — Arch. UJ.: sygn. SII–318 *Filozofia 1923/24*, poz. 864; Bibl. Jagiellońska, Dział Rękopisów, Mat. A. Kotówny, sygn. Przyb. 185/83, Rozkazy 6. Drużyny Harcererek: L. 1 z 4 IX 1927, L. 2 z 18 IX 1927, L. 7 z 27 XI 1927, L. 16 b.d.

Krzysztof Wojtycza

KUBICKI Jan (1898–1967), pedagog i dyrygent, podharc mistrz, współtwórca i wieloletni kapelmistrz (1947–1958) Harcerskiej Orkiestry Dętej w Tczewie, późniejszej Reprezentacyjnej Orkiestry ZHP.

Urodził się 18 V 1898 na ziemiach zaboru pruskiego – w Barłożnie w pow. starogardzkim. Był synem Jana Jakuba (ur. 1876, robotnika rolnego) i Marianny ze Szczepańskich. Miał pięciu młodszych braci: Franciszka (ur. 1900), Leona (ur. 1904), Klemensa (ur. 1904), Konra-

da (ur. 1908) i Stanisława (ur. 1911). Rodzina Kubickich zamieszkiwała kolejno w Barłożnie, Piasecznie i Opaleniu. W domu pielęgnowano polskie tradycje i rozwijano zamiłowanie do muzyki. Wszyscy synowie przejawiali uzdolnienia artystyczne, a dzięki ojcu, który grywał na klarnecie, już w dzieciństwie posiadli umiejętność gry na jakimś instrumencie.

J. Kubicki ukończył siedmioklasową szkołę powsz., a następnie, od 16. roku życia, uczęszczał do szkoły muzycznej w Kwidzynie. Po dwóch latach nauki – jak wielu synów polskich rodzin z Pomorza – został wcielony do armii niemieckiej i uczestniczył w I wojnie światowej (m.in. w bitwie pod Verdun w 1917 r., podczas której został zatruty fosgenem i ranny w udo). Po rewindykcji Pomorza Wschodniego na rzecz Polski przez żołnierzy Frontu Pomorskiego gen. Józefa Hallera wiosną 1920 jako ochotnik wstąpił do WP. Wraz z 65. Starogardzkim Pułkiem Piechoty wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej: najpierw w bojach na froncie wołyńskim (czerwiec – lipiec 1920), następnie w bitwie nad Wisłą (sierpień 1920), aby zakończyć szlak bojowy zdobyciem Szacka k. Mińska, już na terenie ówczesnej Rosji Sowieckiej (październik 1920). Pod koniec listopada 1921 wraz ze swoim pułkiem powrócił na Pomorze i w kwietniu 1921 uzyskał zwolnienie ze służby. Wkrótce przeniósł się na Kresy Wschodnie, do Kobrynia. Tam wstąpił do 83. (2. Syberyjskiego) Pułku Strzelców Poleskich im. Romualda Traugutta – z zamiarem podjęcia zawodowej służby wojskowej. W kwietniu 1922 zdał w Brześciu przed komisją powołaną przez DOK IX egzamin na instrumentalistę orkiestr wojskowych. Wykazał wówczas – wg oceniających – również „umiejętność nauczania”. Został etatowym podoficerem WP, członkiem pułkowej orkiestry (instrument: bas). Po egzaminie na dyrygenta orkiestr wojskowych mianowano go tambourmajorem kobryńskiej orkiestry. W

1930 r. przeniesiono go do 2. samodzielnej batalionu strzelców, stacjonującego od marca tegoż roku w Tczewie. Objął tu stanowisko kapelmistrza orkiestry batalionu (1930–1939).

W wojnie obronnej 1939 r. wziął udział w stopniu starszego sierżanta. Jego batalion nad ranem 1 IX 1939 wysadził dwa tczewskie mosty na Wiśle, co opóźniło wkroczenie wojsk niemieckich na ziemię Rzeczypospolitej od strony Prus Wschodnich. W okolicach Otwocka dostał się do niemieckiej niewoli. W czasie okupacji pracował jako robotnik w porcie zimowym w Tczewie.

W l. 1945–1949 był zatrudniony jako urzędnik Wydz. Apropowizacji i Handlu Starostwa Powiat. w Tczewie, a następnie jako pracownik tczewskiego Zarządu Miejskiego: początkowo w Oddziale Zdrowia i Opieki Społecznej, a później – jako kontroler w Zakładzie Oczyszczania Miasta. W tym czasie został też członkiem Związku Zawodowego Muzyków RP. Wykorzystując zdobyte przed wojną uprawnienia do kształcenia w zakresie gry na instrumentach dętych, w 1950 r. podjął pracę pedagogiczną w publicznym szkolenictwie muzycznym. Zawodowo związał się z Państw. Szkołą Muzyczną w Tczewie, gdzie pracował jako nauczyciel gry na instrumentach dętych blaszanych. Kilka lat pracował również w Państw. Ognisku Muzycznym w Pelplinie (1959–1962). W 1955 r. w Państw. Wyższej Szkole Muzycznej w Sopocie zdał jako ekstern egzamin państwowy uprawniający do nauczania w szkołach muzycznych gry na instrumentach dętych blaszanych.

Utrzymywał kontakty z harcerstwem już w l. 30. XX w., kiedy w Tczewie jego batalion współpracował z drużynami harcerskimi w zakresie wyszkolenia, wychowania patriotycznego, celebrowania świąt państwowych itp. Jednak dopiero po II wojnie światowej związał się z ZHP bliżej. W 1947 r. współtworzył Harcerską Orkiestrę Dętą, która działała w opar-

ciu o strukturę organizacyjną 6. Pozaszkolnej Tczewskiej Drużyny Harcerzy im. ks. Józefa Poniatowskiego. Pierwszy koncert orkiestry odbył się 24 XII 1947, podczas pasterki w tczewskim kościele farnym, a pierwszy występ marszowy – podczas uroczystości w dniu 1 V 1948. Angażował się nie tylko w sprawy związane z muzykowaniem, ale często pomagał członkom orkiestry w sprawach osobistych. Prowadzony przez niego zespół stał się popularny wśród harcerskiej młodzieży.

Na przełomie l. 40. i 50. XX w., po podporządkowaniu harcerstwa ZMP, orkiestra razem z instrumentami została przekazana do Szkoły Muzycznej w Tczewie, później podlegała kolejno strukturom organizacji Służba Polsce i Ligi Przyjaciół Żołnierza. Kiedy w ramach odbudowywania lokalnych struktur ZHP w kwietniu 1957 reaktywowano 6. Drużynę Harcerską (DH) im. ks. J. Poniatowskiego, orkiestra wróciła do swych harcerskich korzeni. W 1959 r. przemianowano ją na 19. DH im. Stanisława Moniuszki.

Jan Kubicki kierował orkiestrą do 1961 r., kiedy to przekazał batutę synowi Jerzemu. Do końca życia piastował funkcję jej instruktora muzycznego – będąc konsultantem, uczestnicząc w kształceniu indywidualnym, a także włączając się w pracę szkoleniowo-wychowawczą podczas harcerskich obozów letnich orkiestry oraz biorąc udział w koncertach i przemarszach.

Zmarł 17 IX 1967 w Tczewie, został pochowany na tamtejszym cmentarzu przy ul. 30 Stycznia. Był odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi (1935), Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę (1938), Odznaką Pamiątkową 83. (2. Syberyjskiego) Pułku Piechoty (1928) i Odznaką Pamiątkową 2. Batalionu Strzelców (1932).

Wypracowaną przez niego koncepcję pracy z harcerską orkiestrą kontynuowały kolejne dwa pokolenia rodziny Kubickich: hm. Jerzy Kubicki i phm. Magdalena Kubicka-Netka.

W 1922 r. zawarł związek małżeński z Emilią Winter (1901–1952). Miał pięcioro dzieci: Władysława (1923–1924), Jadwigę (zameżną Pawlak, ur. 1925, zam. w Grudziądzu), Jerzego (ur. 1933, muzyka, harcmistrza), Teresę (1° voto Mikusińska, 2° voto Narbutt, ur. 1935, księgową, zam. w Tczewie) i Ewę (zameżną Maliszewską, ur. 1940, zam. w Tczewie). Ożenił się po wtórnie w 1956 r. z Marianną Barwik z Czubków (1896–1978).

— Cytryński T. *Pierwsze muzyczne spotkanie Reprezentacyjnej Orkiestry ZHP*, „Życie Muzyczne” 1986, nr 3; Hudon W. *Grający wiatr*, „Świat Młodych” 1965, nr 24, s. 1–2; Ickiewicz K. *Sylwetki ludzi tworzących orkiestrę*. Jan Kubicki, w: *Harcerska Orkiestra Dęta im. Stanisława Moniuszki w Tczewie. 60 lat tradycji (1947–2007)*, red. K. Ickiewicz, Pelplin–Tczew 2007, s. 52; Maliszewski T. *Harcerska dynastia Kubickich. Referat wygłoszony na Ogólnopolskiej Sesji Naukowej pt. „Harcerstwo polskie wczoraj, dziś i jutro”*, mps, G. 24 XI 2007; Weiss Z. *Przyczynek do historii tczewskiej orkiestry dętej ZHP*, w: *Z lilijką na pięciolinii. Publikacja okolicznościowa w 50. rocznicę powstania Harcerskiej Orkiestry Dętej w Tczewie*, red. R. Landowski, Tczew 1997, s. 12–13; Wentowski R. *Z lilijką na pięciolinii*, „Kociowski Magazyn Regionalny” 1988, nr 5, s. 52–58; — Blum J. *Moja muzyczna przygoda u Pana Jana*, w: *Z lilijką na pięciolinii*, op. cit., red. R. Landowski, Tczew 1997, s. 14–15; — Arch. Orkiestry ZHP w Tczewie: *Kronika Harcerskiej Orkiestry Dętej im. S. Moniuszki w Tczewie*, t. 1, 1947–1967, rks; — dok. w posiadaniu Czesławy i Jerzego Kubickich: Kubicki J. *Życiorys*, rks, b.d.; — inf. córki Jadwigi Pawlak i syna Jerzego Kubickiego.

Tomasz Maliszewski

KUROŃ Jacek, pseud. Maciej Gajka, Elżbieta Grażyna Borucka (1934–2004), poseł na Sejm RP (1989–2001), minister (1989–1990, 1992–1993), współzałożyciel

KUROŃ JACEK

ciel Komitetu Obrony Robotników (1976), harcemistrz, komendant Hufca Walterowskiego (1957–1962), członek Naczelnej Rady Harcerskiej (1956–1964), instruktor Głównej Kwatery Harcerstwa (1960–1964).

Urodził się 3 III 1934 we Lwowie. Był synem Henryka (inżyniera, działacza PPS, w czasie wojny członka AK) i Wandy z Rudeńskich. Miał brata Andrzeja Feliksa (ur. 1942) oraz przybranego brata Wacława (ur. 1936). Okres okupacji rodzina przeżyła we Lwowie, dopiero w 1944 r. matka z synami przyjechała do Rabki-Zaryte. Zaraz po przejściu frontu rodzina przeniosła się do Krakowa, gdzie ojciec został dyrektorem Tymczasowego Zarządu Nieruchomości Państw. W marcu 1945 J. Kuroń rozpoczął naukę w kl. V i wstąpił do 3. Krakowskiej Drużyny Harcerzy, tzw. „Zielonej Trójki”. Po przeprowadzce do Warszawy kontynuował naukę w szkole powsz. (1946–1949) i również należał do drużyny harcerskiej. Pobyt w obu drużynach oceniał krytycznie, nie odpowiadał mu wojskowy styl działania. Jak twierdził, te doświadczenia skłoniły go później do poszukiwania innych metod pracy z dziećmi. Od 1949 r. był uczniem liceum, w 1952 r. zdał maturę. W 1949 r. wstąpił do ZMP, a od 1952 r. pracował w Wydz. Szkolno-Harcerskim Zarządu Stołecznego ZMP i był pełnomocnikiem Zarządu ZMP na Żoliborzu. W 1953 r. został etatowym przewodniczącym ZMP na Polit. Warsz. W 1952 r. wstąpił do PZPR, ale już w roku następnym popadł w konflikt z egzekutywą, został skreślony z listy członków partii i usunięty z Zarządu Stołecznego ZMP.

W 1953 r. rozpoczął studia historyczne w WSP w Warszawie, a po jej likwidacji kontynuował je na UW. Magisterium otrzymał w 1957 r. Rozpoczął studia doktoranckie na Wydz. Pedagog. UW, ale ich nie ukończył.

W l. 1954–1955 współorganizował drużynę walterowską, która następnie rozro-

śla się w krag, a wreszcie w hufiec działający w l. 1957–1962. Kierował ruchem walterowskim, którego uczestnicy chcieli wychowywać komunistów, deklarując, że „są pokoleniem, które będzie żyło w Polsce socjalizmu”, gdzie wzorem osobowym mieli być bohaterowie ruchu rewolucyjnego (jak gen. Karol Świerczewski, pseud. Walter), hasłem – sprawiedliwość społeczna i internacjonalizm, a symbolem – czerwona chusta. Drużyna działała na zasadzie samorządu dziecięcego, z ciągłą zmianą dowódców, podejmowaniem zadań, które można wykonać tylko wspólnie, podporządkowaniem jednostki interesom zespołu. Walterowcy pozostawali w opozycji do metod działania OH ZMP (1950–1956), niedostosowanych do potrzeb dzieci, ale w pełni akceptowali ideowe podstawy jej działalności.

W okresie Października 1956 Kuroń działał jako agitator i szkoleniowiec wśród studentów i robotników, m.in. na Żeraniu. Współorganizował Rewolucyjny Związek Młodzieży, a potem Związek Młodzieży Socjalistycznej. W 1956 r. ponownie wstąpił do PZPR. W grudniu tegoż roku był delegatem na Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich w Łodzi. Wszedł w skład komisji opracowującej deklarację programową Zjazdu Łódzkiego. Podczas obrad wystąpił z krytyką przedwojennych i wojennych instruktorów powracających do pracy w ZHP – uważał, że są przeszkodą w odnowieniu organizacji. Na Zjeździe Łódzkim został wybrany do NRH.

W przeciwieństwie do większości instruktorów lewicowych, krytycznie nastawionych do przedwojennego harcerstwa, postulujących stworzenie organizacji laickiej, otwartej na dzieci i młodzież proletariacką i chłopską, ale stosującej dawną metodykę (stopnie, sprawności, system zastępowy i symbolikę) – chciał zmienić metodykę harcerską, wprowadzić zamiast indywidualnie zdobywanych stopni i sprawności zadania zespołowe dla drużyn, zlikwidować funkcyjnych w drużynie

(zastępowych, przybocznych). Wzorem miał być Hufiec Walterowski, ale nawiązywał również do innych doświadczeń z l. 1950–1955. Pod jego kierownictwem został opracowany system stopni zespołowych: miana dla drużyn młodszych i znaki dla starszych, który NRH wprowadziła w grudniu 1961 jako obowiązkowy element metodyki pracy drużyn (w ramach nowego „systemu pracy drużyn”, tworzonego w opozycji do tradycyjnej, skautowej metodyki). Z ZHP związał się też zawodowo, pracując w redakcji „Drużyny” (1959–1961) i „Na Przełaj” (1960). W 1960 r. był przewodniczącym zespołu metodycznego przy Dziale Młodzieży Młodszej Głównej Kwatery Harcerstwa (GKH), w 1961 r. zastępcą kierownika Działu Harcerskiego GKH, a w l. 1961–1963 etatowym instruktorem GKH. Jednocześnie pełnił funkcję komendanta Hufca Walterowskiego do jego rozwiązania w 1962 r. Został mianowany podharcemistrzem 1 IV 1959, a harcemistrzem – 1 V 1960. Ocena instruktorskiego dorobku Kurońa zawarta jest w opinii wystawionej 17 IX 1962: „odegrał niezwykle aktywną rolę w walce o socjalistyczny charakter harcerstwa”.

Jako aktywista ZMP, a potem działacz harcerski był przeciwnikiem biurokracji, wyrażającej się w dominacji aparatu partyjno-państwowego nad społeczeństwem. Stawiał na samorządność w zakładach pracy, rzeczywisty udział robotników w zarządzaniu. Dawał temu wyraz w licznych dyskusjach zarówno w środowisku uniwersyteckim, jak i robotniczym, co sprawiło, że naraził się na krytykę instancji partyjnych. W tej sytuacji jesienią 1963 został zwolniony z pracy w GKH.

W marcu 1965 przygotował wraz z Karolem Modzelewskim *List otwarty do Partii*, uznany za wypowiedź wrogą Polsce Ludowej. Obaj autorzy listu trafili do więzienia. Kuroń został skazany na trzy lata (1965–1967). Wcześniej decyzją Komitetu Uczelnianego PZPR został usunięty z partii (27 XI 1964), a 27 III 1965 r. także

z ZHP. Aresztowany ponownie 8 III 1968 za organizację strajków studenckich, został skazany na trzy i pół roku więzienia (1969–1971). W 1975 r. był sygnatariuszem *Listu 59* – protestu przeciwko zmianom w konstytucji, został też współzałożycielem Komitetu Obrony Robotników (1976), prześladowanych po protestach w Radomiu i Ursusie. Kolejny raz był aresztowany w 1977 r. W 1978 r. współdziałał w organizowaniu wykładów Tow. Kursów Naukowych, zawieszonych po brutalnym najściu bojówki na wykład odbywający się w jego mieszkaniu. W l. 1964–1980 był pozbawiony pracy. Żył z dorywczych zarobków, m.in. z publikacji pod pseudonimem powieści kryminalnych. W 1980 r. został doradcą „Solidarności”.

Internowany 13 XII 1981, później aresztowany, przebywał w więzieniu do 1984 r., a następnie w 1985 r. W 1988 r. został członkiem Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność”. W 1989 r. uczestniczył w obradach Okrągłego Stołu, był posłem na Sejm RP w l. 1989–2001, ministrem pracy i polityki społecznej w rządach Tadeusza Mazowieckiego (1989–1990) i Hannu Suchockiej (1992–1993). Stworzył system zasiłków dla bezrobotnych (tzw. „kurońówka”). W 1990 r. utworzył Fundację Pomoc Społeczna SOS. Był współzałożycielem Unii Demokratycznej (1991, od 1994 Unia Wolności). W 1995 r. kandydował na urząd Prezydenta RP. Był autorem wielu artykułów prasowych i książek. W „drugim obiegu” opublikował: *Zło, które czynię* (W. 1984), *Polityka i odpowiedzialność* (L. 1984), *Zdobyć milczącą większość* (W. 1988), *Wiera i wina – do i od komunizmu* (W. 1989), a w III RP: *Gwiezdny czas* (L. 1991), *Moja zupa* (W. 1991), *Spoko! czyli kwadratura koła* (W. 1992), *PRL dla początkujących* (W. 1995, z Jackiem Żakowskim), *Na krawędzi* (W. 1997), *Siedmiolatka, czyli kto ukradł Polskę* (Wr. 1997, z J. Żakowskim), *Działanie* (Wr. 2002), *Rzeczpospolita dla moich wnuków* (W. 2004).

Zmarł 17 VI 2004 w Warszawie. Został pochowany w Alei Zasłużonych na Cmentarzu Komunalnym na Powązkach.

Był odznaczony m.in. Orderem Orła Białego (1998) i Srebrnym Krzyżem Zasługi (1959), francuską Legią Honorową, niemieckim Wielkim Krzyżem Zasługi, Medalem za Zasługi dla Republiki Czeskiej, ukraińskim Orderem Jarosława Mądrego.

W 1959 r. zawarł związek małżeński z Grażyną (Gają) Elżbietą Borucką (1940–1982), którą poznał na kolonii prowadzonej przez walterowców, później psychologiem, aktywnie wspierającą opozycyjną działalność męża, internowaną w grudniu 1981 w Gołdapi i DarłóWKu. Miał z nią syna Macieja (1960–2008, autora książek kucharskich i prezentera programów telewizyjnych o tematyce kulinarnej). W 1990 r. ożenił się z Danutą Filarską-Winiarską (ur. 1949, historykiem, działaczką opozycji w PRL, współzałożycielką „Solidarności” na Lubelszczyźnie).

W Warszawie jeden z placów na Żoliborzu został nazwany imieniem Jacka Kurońa, umieszczono tam też tablicę ku jego czci. Upamiętniająca go tablica znajduje się również na domu, w którym mieszkał (przy ul. Mickiewicza w Warszawie) oraz gmachu Min. Pracy i Polityki Społecznej.

— *Encyklopedia „Solidarności”* [online] A. Boraski, M. Łątkowska *Jacek Kuroń*, http://www.encyklopedia-solidarnosci.pl/wiki/index.php?title=Jacek_Kuro%C5%84 [dostęp 22 IV 2011]; *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [online] *Jacek Kuroń*, http://pl.wikipedia.org/wiki/Jacek_Kuro%C5%84 [dostęp 22 IV 2011]; *Wielka encyklopedia PWN*, t. 15, W. 2003, s. 220; — Bikont A., Szczęśna J. *Jacek Kuroń (1934–2004)* [online] <http://wyborcza.pl/1,93935,3626057.html> [dostęp 27 IV 2011]; Kiewicz A. *Harcerstwo w Polsce Ludowej*, Wr. 2003; Persak K. *Odrodzenie harcerstwa w 1956 r.*, W. 1996; — Kuroń J. *Wiara i wina*, W. 1989; — MH:teczka biogr. J. Kuronia; Arch. Zakładowe GK ZHP.

KWAŚNIEWSKI Tadeusz, pseud. Jerzy, Kalikst (1915–1943), historyk, harcmistrz, komendant Radomskiej Chorągwi Szarych Szeregów (1941–1942), wizytator Głównej Kwatery Szarych Szeregów dla Chorągwi Radomskiej „Ul Rady” (1942) i Chorągwi Lubelskiej „Ul Zboże” (1942–1943).

Urodził się 25 I 1915 w Dąbrowie Górniczej. Był synem Waclawa (urzędnika kolejowego) i Marii z Czapskich (nauczycielki). W 1917 r. przeniósł się wraz z rodziną do Radomia, gdzie w 1932 r. ukończył Gimnazjum im. Tytusa Chałubińskiego. Po maturze studiował historię na UW i w 1937 r. uzyskał dyplom magistra na podstawie pracy o Teodulfie z Orleanu. Jesienią tegoż roku przebywał przez trzy miesiące na stypendium w Wiedniu, przygotowując pracę doktorską. Współpracował z bibliografią starożytną i wczesnośredniowieczną „Przeglądu Klasycznego” (1938). W 1938 r. został asystentem w Inst. Historii UW.

Od 1931 r. należał do harcerstwa. Ukończył kurs w Szkole Instruktorów Zuchowych w Nierodzimiu, której komendantem był hm. Aleksander Kamiński. 21 II 1934 uzyskał stopień podharcmistra. Prowadził w Głównej Kwaterze Harcerzy Ref. Drużyn Mniejszości Narodowych, w ramach tej pracy m.in. organizował kurs dla instruktorów Żydów, którzy mieli prowadzić harcerskie drużyny żydowskie. W l. 1937–1938 odbywał służbę wojskową w Szkole Podchorążych Rezerwy Piechoty w Zambrowie.

W czasie kampanii wrześniowej, którą odbył jako podchorąży rezerwy, dostał się do niewoli niemieckiej. Przebywał w Stalagu 1B, z którego uciekł i w początkach 1941 r. powrócił do Radomia. Niezwłocznie przystąpił do pracy konspiracyjnej. W lipcu tegoż roku objął funkcję komendanta Radomskiej Chorągwi Szarych Szeregów „Ul Rady” (po aresztowanym hm. Władysławie Jasińskim, pseud. Siódmy) i pełnił ją do lipca 1942. Zagrożony

aresztowaniem przez gestapo, opuścił z żoną Radom i udał się do Warszawy, gdzie A. Kamiński dopomógł mu w uzyskaniu fałszywych dokumentów i mieszkania oraz ułatwił nawiązanie kontaktu z Naczelnikiem Szarych Szeregów hm. Florianem Marciniakiem. Wraz z żoną uczestniczył w tajnym nauczaniu. Ponadto współpracował z redakcją „Biuletynu Informacyjnego” w zakresie informacji krajowej. Był też wizytatorem w Głównej Kwaterze Szarych Szeregów. Terenem jego wizytacji był początkowo Radom, a od listopada 1942 – Lublin, z którym „Pasieka” utraciła kontakt po aresztowaniu na początku października 1942 wizytatora Lubelskiej Chorągwi hm. Konrada Zembrzuskiego. Pierwszym zadaniem Kwaśniewskiego jako wizytatora Chorągwi Lubelskiej było nakłonienie Lesława Eustachiewicza, członka harcerskiej grupy wywiadowczej w Świdniku k. Lublina, działającej poza Szarymi Szeregami, do objęcia funkcji komendanta tej chorągwi. W oparciu o stosunki ze środowiskiem harcerskich drużyn żydowskich doprowadził w 1942 r. do nawiązania kontaktów między Żydowską Organizacją Bojową i Komendą Główną AK.

W dniu 3 III 1943 został wraz z żoną aresztowany przez gestapo i osadzony na Pawiaku. Starania władz Szarych Szeregów zmierzające do wykupienia go nie dały rezultatu. 29 V 1943 został rozstrzelany na Pawiaku (w tym samym dniu rozstrzelano jego żonę). Rozkazem Naczelnika Szarych Szeregów L. 5 z 15 VIII 1943 został pośmiertnie mianowany harcmistrzem.

W 1941 r. zawarł w Radomiu związek małżeński z Heleną Klimkiewicz (pseud. Klima, 1912–1943, absolwentką szkoły przemysłowo-handlowej w Inowrocławiu, podharcmistrzynią, w l. 1933–1937 instruktorką w Szkole Instruktorów Zuchowych w Nierodzimiu oraz w l. 1937–1939 w Ośrodku Harcerskim w Górkach Wielkich). Nie miał dzieci.

— Broniewski S., Dłużewska-Kańska Z. *Kwaśniewski Tadeusz*, w: *PSB*, t. 16, z. 3, Wr. 1971 [bibliogr.]; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 144; *Słownik uczestniczek walk o niepodległość Polski 1939–1945. Poległe i zmarłe w okresie okupacji niemieckiej*, oprac. H. Michalska [i in.], W. 1988 [dotyczy żony T. Kwaśniewskiego]; — *Jabrzemiński Harcerze*; Jarzembowski K. „*Ul Zboże*” *Lubelska Chorągiew Szarych Szeregów 1939–1944*, „Harc.” 1993, nr 11/12, s. 35–38; — dok. w zbiorach autora: Kamiński A. *Wspomnienie o Helenie Klimkiewiczównie-Kwaśniewskiej (Klimie)*, 18 II 1965 [kopia].

Kazimierz Jarzembowski

KWIATKOWSKI Tadeusz, pseud. Tomek (1915–1943), harcmistrz, kierownik Wydziału Wydawnictw Głównej Kwatery Szarych Szeregów (1941–1942).

Urodził się 30 XI 1915 w ChochłóWKu na Ukrainie. Był synem Felicjana (urzędnika) i Karoliny z Olszewskich. Po zakończeniu działań wojennych wrócił z rodziną do Piotrkowa Trybunalskiego. W 1927 r. wstąpił do 4. Piotrkowskiej Drużyny Harcerzy im. Tadeusza Kościuszki, gdzie był kolejno zastępowym wilcząt (1930) i plutonowym wilcząt (1931), a po ukończeniu kursu zuchowego w Wiśle został wodzem gromad zuchowych 4. i 7. Drużyny Harcerzy (1934) oraz referentem zuchowym hufca (1935–1936). W 1931 r. uczestniczył w Zlocie Skautów Słowiańskich w Pradze. W l. 1934 i 1935 brał udział w kursach podharcmistrowskich. W 1935 r. zdał maturę w gimnazjum ogólnokształcącym w Piotrkowie i rozpoczął studia polonistyczne na UW. W czasie studiów był namiestnikiem zuchowym Hufca Harcerzy Praga (1936–1937) i zastępcą kierownika Wydz. Zuchów Mazowieckiej Chorągwi Harcerzy (1937–1939). Wspólnie z Ludwikiem Bergerem prowadził kurs dla wodzów gromad zuchowych „Banda”. 27 VI 1936 został mianowany podharcmistrzem.

Napisał książkę *Zwyczajy i obrzędy harcerskie* (W. 1937), kilkakrotnie wznawianą. Był członkiem redakcji pisma harcerskiego „W Kręgu Wodzów”. W 1937 r. wziął udział w V Jamboree w Vogelenzang, po którym poprowadził wycieczkę 2. WDH do Anglii. Pokłosem udziału w zlocie była opublikowana wspólnie z Eugeniuszem Konopackim książka *Jamboree w Holandii* (W. 1938).

Interesował się metodyką pracy harcerskiej z chłopcami w wieku 15–17 lat. Od 1936 r. był członkiem KIMB-u i pracował w Głównej Kwaterze Harcerzy (GKH) nad programem dla drużyn starszych chłopców. Stworzył koncepcję tzw. biegów społecznych, które w miejsce sprawdzianów z technik harcerskich (terenoznawstwo, ratownictwo, pionierka itp.) wymagały znajomości zagadnień społecznych i obywatelskich. Rezultatem tych zainteresowań było napisanie wspólnie z Juliuszem Dąbrowskim książki pt. *Jeden trudny rok. Opowieść o pracy harcerskiej* (W. 1938), która w przystępnej formie przedstawia program pracy dwóch drużyn starszych chłopców, ściśle związany z kwestiami społecznymi, gospodarczymi i politycznymi. Książka spotkała się z ostrymi atakami harcerskiej prawicy. W ramach *Wytycznych starszoharcerskich* (W. 1939) ukazał się jego artykuł pt. *Podstawa ruchu starszoharcerskiego*. W kwietniu 1939 został współpracownikiem Wydż. Zagranicznego GKH.

W czasie okupacji niemieckiej współpracował z Główną Kwaterą Szarych Szeregów. Po aresztowaniu hm. Gustawa Niemca (31 III 1941) objął funkcję naczelnego redaktora konspiracyjnego miesięcznika Szarych Szeregów „Źródło”. W czerwcu 1942 pismo zostało przemianowane na „Dęby”, a wkrótce potem przyjęło tytuł „Drogowskaz”. W tym okresie Kwiatkowski zbliżył się do ideowo-wychowawczej tajnej organizacji młodzieżowej „Pet”, a w szczególności do jej przywódcy – Stanisława Leopolda (przygotowy-

wało to grunt do późniejszego włączenia „Petu” do Szarych Szeregów). 2 X 1942 został aresztowany przez gestapo (w ramach aresztowań, które dotknęły Główną Kwaterę oraz Chorągiew Mazowiecką Szarych Szeregów). Był więziony na Pawiaku, skąd został przewieziony do obozu koncentracyjnego Auschwitz, gdzie zmarł 7 III 1943. Rozkazem z 27 XII 1943 został pośmiertnie mianowany harcmistrzem.

W 1940 r. zawarł związek małżeński z Haliną Kostecką (1917–1944, pseud. Halusia, sanitariuszką batalionu „Parasol”, uczestniczką Powstania Warszawskiego w batalionie „Zośka”, poległa na Czerniakowie).

— Błażejowski *Bibliografia 1911–1960*; tenże *Bibliografia 1961–1981*; Broniewski S., Dłużewska-Kańska Z. *Kwiatkowski Tadeusz*, w: *PSB*, t. 16, z. 3, Wr. 1971, s. 366–367; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 144; — Błażejowski *Z dziejów*; Broniewski *Całym życiem*; Jabrzemski *Harcerze*; Koźniewski K. *Ognie i ogniska*, W. 1961, s. 170–171; — MH:teczka biogr. T. Kwiatkowskiego.

Andrzej Borodzick
Stanisław Broniewski
Zofia Dłużewska-Kańska

L

LIBIONKA Aniela, pseud. Nella, Sokole Oko (1913–2007), pracownica administracji, harcmistrzyni, hufcowa Hufca Buczańskiego (1938–1939), kierowniczka administracyjna Szkoły Instruktorskiej Harcerki na Buczu (1933–1939) i Domu Dziecka „Corso” w Skolimowie (1939–1944).

LIBIONKA ANIELA

Urodziła się 9 X 1913 w Międzybrodziu Żywieckim. Była córką Karola (właściciela zakładu krawieckiego) i Marii z Koniorów (zm. 1948). Miała dziewięcioro młodszego rodzeństwa. Naukę szkolną rozpoczęła w Międzybrodziu Żywieckim. W 1927 r. wyjechała do Białej Krakowskiej, gdzie ukończyła Szkołę Powsz. przy Pryw. Gimnazjum św. Hildegardy. Do harcerstwa wstąpiła w 1927 r., a w następnym roku złożyła przyrzeczenie. Od 1929 r. kontynuowała naukę w Państw. Szkole Handlowej. W tymże roku założyła przy niej 3. Żeńską Drużynę Harcerską im. Marii Konopnickiej i do 1933 r. była jej drużynową. Organizowała pomoc w nauce słabszym uczniom oraz dożywianie niezamożnej młodzieży. Interesowała się turystyką, pomagała nauczycielom w przygotowaniu wycieczek szkolnych. Po ukończeniu szkoły średniej w 1932 r. przez rok była bezrobotna (zarabiała, udzielając korepetycji). W tym czasie założyła i prowadziła zastęp starszoharcerski skupiający dziewczęta znajdujące się w podobnej sytuacji i wraz ze swymi harcerkami pracowała dorywczo, m.in. w fabryce kapeluszy. Z zastępem przygotowywała także bezpłatne posiłki dla biednych i organizowała działalność artystyczną: śpiew, taniec, ogniska dla ludności. W l. 1935–1936 była zastępczynią hufcowej Hufca Harcerzek w Białej Krakowskiej. Pełniła funkcję oboźnej na czterech obozach hufca: w Ciścu, Jachówce, Poroninie-Olczy i Nowej Wsi k. Krynicy.

W październiku 1933 dzięki rekomendacji komendantki Krakowskiej Chorągwi Harcerek hm. Jadwigi Orłowiczówny podjęła pracę jako księgowa-intendentka, a następnie kierowniczką administracyjną w Szkole Instruktorskiej Harcerzek na Buczu, gdzie pracowała do wybuchu wojny. Ukończyła kurs metodyczny dla drużynowych zuchów, a następnie pomagała w prowadzeniu kursów drużynowych oraz kursów specjalności administracyjno-gospodarczej. Prowadziła księgi inwentarowe, rozliczenia finansowe kursów

i konferencji. Odpowiadała za stan techniczny budynków, nierzadko dokonując samodzielnie drobnych remontów i napraw. Z własnej inicjatywy prowadziła dodatkowo sklepik harcerski. Ukończyła kurs podharc mistrzowski i 15 III 1936 otrzymała stopień podharc mistrzyni. Przez pewien czas prowadziła drużynę harcerzek, zastęp harcerzy, a także gromadę zuchową w Pogórzcu. W 1938 r. została hufcową Hufca Buczańskiego, który w r. szk. 1937/1938 składał się z sześciu drużyn harcerzek oraz trzech gromad zuchowych w różnych miejscowościach i stał się bazą szkoleniową dla szkoły instruktorskiej (był to pierwszy w Polsce hufiec wiejski). Zdobyła specjalizację instruktorską w dziedzinie łączności oraz gospodarki i w ramach próby na stopień harcmistrzyni przeprowadziła kilka kursów z zakresu tych specjalności. W l. 1937–1939 pomagała tworzyć komórki administracyjne w organizowanych przez Szkołę Instruktorską i prowadzonych metodą harcerską zakładach wychowawczo-leczniczych w Istebnej (1934), Rabsztynie (1937), Jaworzu (1938) i Porąbce (1939).

Od 1938 r. brała udział w organizowanych przez szkołę kursach specjalistycznych: sanitarnych, terenoznawstwa, łączności i opieki nad dzieckiem. Po zajęciu przez Polskę Zaolzia komendantka Pogotowia Harcerzek hm. Józefina Łapińska powierzyła jej stworzenie placówki w tzw. Rejonie B (Bielsko). Równocześnie Libionka została łączniczką Komendy Pogotowia z placówkami na Zaolziu, do których dostarczała pieniądze, żywność i instrukcje. Pomagała na prowadzonym przez Szkołę Instruktorską kursie kierowników pracy na Zaolziu. W sierpniu 1939 uczestniczyła w obozie specjalnościowym zorganizowanym nad Jez. Żarnowieckim, gdzie przeprowadziła m.in. szkolenie z zakresu ochrony przeciwlotniczej dla miejscowej ludności.

Wybuch wojny zastał ją na Buczu. Z polecenia komendantki szkoły ukryła (zako-

pała) dokumentację szkoły i ewakuowała się z grupą instruktorek (pracownic Bucza i harcerskiego Domu Zdrowia w Jaworzu) do Krakowa. Stąd dotarła do rodziców zamieszkających w Białej Krakowskiej, ale dowiedziawszy się, że poszukiwało jej gestapo, zatrzymała się u siostry w Mikuszowicach Śląskich, a później wróciła na Bucze. Tu także została ostrzeżona o aresztowaniu, w następstwie czego opuściła ośrodek. Z pomocą bielskich harcerzy, którzy zdobyli dla niej fałszywą przepustkę na nazwisko Julii Fichtel, dotarła do harcerskiego zakładu wychowawczo-leczniczego w Rabszynie i pomagała go likwidować. Stamtąd została wezwana przez hm. J. Łapińską do Warszawy, gdzie w grudniu 1939 otrzymała rozkaz podjęcia pracy (jako kierownik administracyjno-gospodarczy) w przeznaczonym dla sierot wojennych Domu Dziecka „Corso” w Skolimowie k. Warszawy z równoczesnym przydziałem do służby harcerskiej w Komendzie Pogotowia Harcerek jako łączniczka na teren Śląska.

Od grudnia 1939 do wybuchu Powstania Warszawskiego wielokrotnie przekraczała granicę Generalnego Gubernatorstwa i Rzeszy Niemieckiej, przewożąc do punktów kontaktowych na Śląsku tajne rozkazy i instrukcje Komendy Pogotowia Harcerek. Do czerwca 1944 w domu dziecka w Skolimowie prowadziła skrzynkę kontaktową Pogotowia Harcerek, umożliwiającą przekazywanie rozkazów, meldunków i broni. Uczestniczyła w prowadzeniu kursów dla instruktorek przygotowujących się do pracy z dziećmi po wojnie i szkoliła harcerki do służby łączności. Ukończyła kurs kierowców samochodów ciężarowych oraz kurs przygotowujący do pracy z trudną młodzieżą, zorganizowany w Konstancinie. Zakończyła przerwana przez wojnę próbę i zdobyła stopień harcmistrzyni. Podczas jednej z rewizji niemieckich w domu dziecka została dotkliwie pobita i doznała trwałego uszkodzenia słuchu.

W czerwcu 1944, po ewakuacji dzieci do Nowinek k. Otwocka, przeszła do pracy w podziemiu. W czasie Powstania Warszawskiego (od 8 sierpnia do kapitulacji) prowadziła przy ul. Skorupki punkt opieki nad dziećmi zagubionymi i osieroconymi oraz punkt sanitarny dla ludności cywilnej i powstańców. Po powstaniu ok. 30 dzieci przewiozła do Zalesia pod Warszawą i przez obóz w Pruszkowie do Zakopanego-Kościełiska. Tam m.in. dzięki jej staraniom powstał dom dziecka, w którym je umieszczono. Od listopada 1944 do maja 1945 pełniła obowiązki inspektora-wizytatora domów dziecka na terenie Nowego Targu i Zakopanego.

W maju 1945 z polecenia RGO dokonała zwiadu na terenie Śląska (na Buczu, w Górkach Wielkich i Porąbce), dotyczącego zabezpieczenia i przygotowania obiektów dla sierot wojennych z transportów ewakuacyjnych z Warszawy, Lwowa i terenów południowo-wschodniej Polski. Z grupą harcerek zorganizowała remont i porządkowanie obiektów Szkoły Instruktorskiej na Buczu na przyjęcie dzieci, które przybyły w sierpniu 1945. W utworzonym tu Domu Małego Dziecka dla Sierot Wojennych, a następnie (od 1947) Prewentorium dla Małych Dzieci Zagrożonych Gruźlicą pełniła obowiązki kierownika administracyjnego. W tym czasie wchodziła w skład Komendy Śląskiej Chorągwi Harcerek (1945–1949) i Wydz. Kształcenia Drużyn Wiejskich Głównej Kwatery Harcerek (1946–1949). Przerwała pracę harcerską w 1950 r. Od 1951 do 1954 r. była dyrektorem administracyjno-gospodarczym Zespołu Prewentoryjno-Sanatoryjnego Jaworze-Bucze-Górki Wielkie. W 1954 r., gdy stan zdrowia zmusił ją do ograniczenia aktywności, podjęła pracę jako kierownik administracyjny w Śląskich Zakładach Tłuszczowych w Bielsku-Białej.

Do pracy harcerskiej wróciła po odrodzeniu harcerstwa w końcu 1956 r. Została wówczas zastępczynią komendanta Hufca

Beskidzkiego ds. szkolenia kadry instruktorskiej i programu (1956–1964). W tym samym czasie była również instruktorką Komendy Katowickiej Chorągwi Harcerstwa. Latem 1957 była komendantką obozu w Białej Górze. W następnych latach prowadziła obozy i zimowiska szkoleniowe dla zastępowych, przybocznych i drużynowych (w l. 1956–1964 była komendantką dziewięciu kursów na obozach letnich i dziesięciu kursów na zimowiskach). Współorganizowała obozy międzynarodowe, m.in. w 1963 r. w Mikuszowicach Śląskich k. Bielska-Białej poprowadziła obóz w ramach Międzyn. Akcji Letniej ZHP „Malta”.

W 1977 r. przeszła na emeryturę. W l. 1979–2000 była przewodniczącą Instruktorskiego Kręgu Seniorów przy Beskidzkim Hufcu ZHP. Należała do inicjatorów odsłonięcia na Osiedlu Wojska Polskiego tablicy poświęconej pamięci harcerek i harcerzy poległych w obronie Bielska-Białej oraz do organizatorów symbolicznej Mogiły Harcerek i Harcerzy Podbeskidzia w Cieszynie. Była organizatorką Złotów Kręgów Seniora Chorągwi Bielskiej ZHP. Opublikowała przygotowane z zespołem *Życiorysy harcerek i harcerzy z hufców Biała Krakowska i Bielsko, którzy oddali życie za ojczyznę w latach 1939–1945* (Bielsko-Biała 1981). Jej opracowania *Harcistrzyni Janina Poniatowska* i *Punkt opieki nad dziećmi – ul. 6 sierpnia* znajdują się wśród wspomnień i pamiętników zdeponowanych w AAN (zespół 2278: PAN, Inst. Historii w Warszawie, Zakład Systemów Totalitarnych i Dziejów II Wojny Światowej). W l. 1984–1998 była przewodniczącą Kom. Hist. Chorągwi Bielskiej ZHP. Zorganizowała w Hufcu Beskidzkim w Bielsku-Białej Izbę Tradycji, w której zgromadzono wiele pamiątek z historii harcerstwa. Uczestniczyła w uroczystości odsłonięcia tablicy na budynku Ośrodka Harcerskiego na Buczu (1987) oraz w Światowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Zegrzu (1995). Przez kilka ostatnich

lat życia mieszkała w Katowicach, a później w Milanowie k. Lublina.

Zmarła 16 XII 2007 w Milanowie. Została pochowana na cmentarzu przy ul. Cmentarnej w Bielsku-Białej. Była odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1977), Brązowym Krzyżem Zasługi (1947), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1975), Medalem za Warszawę 1939–1945 (1975), Warszawskim Krzyżem Powstańczym (1982), Medalem 40-lecia Polski Ludowej (1984), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1981) i Rozetą-Mieczami (1985), Srebrną Odznaką Zasłużony dla Woj. Katowickiego (1962), Odznaką za Zasługi dla Woj. Bielskiego (1981), Medalem za Zasługi dla Chorągwi Bielskiej ZHP (1985). W 1984 r. otrzymała honorowy tytuł Instruktora Seniora ZHP, a pod koniec życia nominację na pierwszy stopień oficerski.

Rodziny nie założyła. Opiekowała się młodszym rodzeństwem, pomagając mu także materialnie w czasie nauki w szkołach średnich i na studiach.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcistrzynie i harcistrze*, s. 50; — *Harcerki 1911–1939; Harcerki 1939–1945*; Zawadzka A. *Szkoła Instruktorska Harcerstwa Żeńskiego na Buczu*, W. 2000, s. 20, 22–23, 47, 49, 61, 63–65; — *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki; Relacje, wspomnienia, życiorysy*, Bielsko-Biała 2005, s. 230–231; — AAN: zesp. ZHP, Chorągiew Krakowska, statystyka (zestawienia, wykazy) 1928–1933, t. 2051; Raport roczny Komendy Chorągwi Krakowskiej za r. szk. 1928/1929, t. 2047, k. 87; Izba Tradycji Hufca Beskidzkiego ZHP w Bielsku-Białej: Grodecka A. J. *Harcerska Szkoła Instruktorska na Buczu*, 1979, mps, sygn. 5/15; Libionka A. *Ankieta pers. instruktorki*, w: *Harcerki Okręgu Bielska i Białej Krakowskiej w latach 1915–1945. Mat. historyczne Beskidzkiego Hufca ZHP w Bielsku-Białej*, Bielsko-Biała 1986, s. 43–46, sygn. 6/54; Szydłowski W. A. *Całym życiem pełnić służbę. Hm. Aniela Libionka, relacje rodziny, wspomnienia przyjaciół*, sygn. 5/29; MH: Libionka A. *Ankieta pers.*

instruktorki, 1979, w: Mileska M. I. *Materiały do historii Krakowskiej Chorągwi Harcerzek w latach 1909–1939*, Kr.-W. 1982, t. 2, s. 49, mps; — inf. Zygmunta Fabera z Krakowa.

Wanda Żarnowska-Ćwierotka

LUBOŃSKI Zygmunt, pseud. Sęk, Krzepa (1919–2002), urzędnik, harcmistrz, komendant Hufca Szarych Szeregów w Pabianicach („Rój Korony”) (1942–1944), szef wywiadu Obwodu Pabianickiego Armii Krajowej (1944), komendant Łaskiego Powiatowego Hufca Harcerzy (1946–1949) i Hufca Harcerstwa w Pabianicach (1956–1958).

Urodził się 16 VIII 1919 w rodzinie Ludwika (tkacza, później szewca) i Zofii z Dzikowskich. Miał siostrę Annę i brata Józefa (pseud. Jemiola, członka Szarych Szeregów w Pabianicach). Uczęszczał do Szkoły Powsz. nr 12 w Pabianicach. Po jej ukończeniu w 1934 r. pracował przez dwa lata w pabianickiej „Naszej Drukarni”, a następnie w fabryce gazy i waty (jako prasowacz).

W 1929 r. wstąpił do gromady wilczków przy 2. Pabianickiej Drużynie Harcerzy (PDH) im. ks. Józefa Poniatowskiego. W 1930 r. został harcerzem. Należał najpierw do 5. PDH im. Waleriana Łukasińskiego, a od 1932 r. do 7. PDH im. Stanisława Staszica. W 1934 r. uczestniczył w obozie w Ostrowiu pod Łaskiem. W lipcu 1935 r. brał udział w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. Podczas wakacji w tymże roku ukończył ponadto kurs drużynowych Łódzkiej Chorągwi Harcerzy zorganizowany w Ostrowiu. Zdobył kolejne stopnie harcerskie, do stopnia harcerza Rzeczypospolitej włącznie.

W 1936 r. objął funkcję drużynowego 5. PDH im. Waleriana Łukasińskiego, w tymże roku uczestniczył też w kursie podharcemistrzowskim Łódzkiej Chorągwi Harcerzy w Tomaszowie Mazowieckim. Z dniem 10 VI 1938 został mianowany na

stopień podharcemistrza. W czasie wakacji 1938 r. był komendantem obozu hufca w miejscowości Szczwin k. Zgierza. We wrześniu tegoż roku został przeniesiony do drużyny skautów (starszych chłopców) „Zielona Siódemka” (7. PDH im. Leopolda Lisa-Kuli), w której był kolejno zastępowym i przybocznym.

W sierpniu 1939 został zastępcą komendanta Pogotowia Harcerzy w Pabianicach, a 6 września z grupą pabianickich harcerzy wyruszył do Warszawy i do 29 września brał udział w jej obronie. Na początku października powrócił do Pabianic i włączył się do działalności konspiracyjnej. W grudniu 1939 samorzutnie zorganizował konspiracyjny sześciuosobowy zastęp harcerski. W kwietniu 1940 do działającej w Pabianicach tajnej organizacji wojskowej grupę tę wprowadził Gustaw Brandszteter-Grabowski, pseud. Kotwicz, przez którego Luboński został zaprzysiężony, przyjmując pseud. Sęk. Z jego inicjatywy do konspiracji został włączony m.in. niewidomy Jan Paul, którego mieszkanie przy ul. Łaskiej stało się miejscem tajnych spotkań i przechowywania archiwum pabianickich Szarych Szeregów (gromadzone z inicjatywy Lubońskiego dokumenty, umieszczone w wydrążonej pod podłogą skrytce, przetrwały do czasów powojennych).

W maju 1941 Luboński dokonał scalenia pabianickich grup harcerskich, które utworzyły hufiec Szarych Szeregów („Rój Korony”). Został zastępcą hufcowego Adama Stępnia, pseud. Baryka. Zorganizował trzy harcerskie konspiracyjne grupy szkoleniowe – w zakresie łączności, wywiadu i służby sanitarnej. Współpracował także przy organizacji drużyny żeńskiej, utworzonej z uczennic przedwojennego Gimnazjum i Liceum im. kr. Jadwigi w Pabianicach. Wraz z hm. Eugenią Czerwińską-Pluskowską, pseud. Ewa oraz phm. Stefanem Czerwińskim, pseud. Marcin zorganizował hodowlę jedwabników (oficjalnie należąca do współpracującego

LUBOŃSKI ZYGMUNT

z Polakami niemieckiego przemysłowca Leonarda Renscha, właściciela firmy „Leore”, produkującej jedwab naturalny wykorzystywany w niemieckim przemyśle wojskowym do szycia spadochronów). W tejsze hodowli znalazła zatrudnienie grupa młodzieży i nauczycieli z Pabianic, chroniących się w ten sposób przed wywiezieniem na roboty do Niemiec (zlokalizowane w lasach w pobliżu granicy stacje hodowli jedwabników stały się też dla konspiratorów punktami przerzutowymi do Generalnego Gubernatorstwa). Do końca okupacji powstało 30 placówek hodowlanych, zatrudniających ok. 200 osób. Luboński przez pewien czas prowadził punkty hodowli znajdujące się w okolicach wsi Rydzyny i Redociny. Ponadto podczas okupacji był zatrudniony jako pracownik gospodarczy w stołówce fabryki „Leore” i przy miejskich robotach kanalizacyjnych w Pabianicach.

W grudniu 1941 jako zastępca hufcowego Luboński współtworzył komórkę pod krypt. Światło, która zajmowała się organizacją samokształcenia i tajnego nauczania wśród pabianickich harcerzy – w zakresie ogólnym i zawodowym (organizowano m.in. kurs samochodowy oraz kurs księgowości). Utworzył też komórkę kolportażu, która pracowała regularnie od stycznia 1942 (kolportowano głównie „Biuletyn Kujawski” i lokalne „Wiadomości Radiowe”). W październiku 1942 objął funkcję komendanta Hufca Szarych Szeregów w Pabianicach. We współpracy z wizytatorem Głównej Kwatery Szarych Szeregów hm. Edwardem Zürnem, pseud. Jacek zorganizował dla pabianickich harcerzy kurs instruktorski na poziomie podharcemistrzowskim. Pod jego kierownictwem harcerze współpracowali ściśle z wywiadem AK, przygotowując m.in. dokumentację fotograficzną z dokonanej przez Niemców likwidacji pabianickiego getta i wykonując tzw. długie tablice – kopiowany w wielu egzemplarzach i ręcznie kolorowany poglądowy materiał wykorzy-

stywany przez wywiad AK do identyfikacji niemieckich jednostek wojskowych, ich uzbrojenia i umundurowania.

W lutym 1944 Luboński został szefem wywiadu (Oddziału II) Obwodu Pabianickiego AK (przyjął wtedy drugi pseud. Krzepa). 6 listopada tegoż roku został aresztowany przez gestapo i osadzony w więzieniu śledczym przy ul. Sterlinga w Łodzi. W styczniu 1945 podczas zarządzonej przez Niemców – w obliczu sowieckiej ofensywy – ewakuacji więźniów w kierunku Pabianic uciekł z konwoju. W miesiąc po powrocie do domu został aresztowany przez komunistyczną służbę bezpieczeństwa i przebywał dwa tygodnie w pabianickim areszcie śledczym.

Już w początkach 1945 r. przystąpił do organizowania harcerstwa w rodzinnym mieście. Do 1946 r. pełnił funkcję zastępcy hufcowego Hufca Harcerzy w Pabianicach. Następnie zorganizował Łaski Powiat. Hufiec Harcerzy z siedzibą w Karniszewicach i został jego komendantem, funkcję tę pełnił do 1949 r.

Zaraz po wojnie podjął naukę w Państw. Gimnazjum i Liceum Semestralnym w Pabianicach. Szkołę średnią ukończył w 1946 r. Od sierpnia 1949 pracował jako kierownik Chałupniczej Spółdzielni Tkackiej i Dziewiarskiej „Karniszewianka” w Pabianicach (której był także organizatorem). W lipcu 1950 ponownie został aresztowany przez UB. Zwolniony w listopadzie tegoż roku „z braku dowodów wyrotowej działalności”, otrzymał „wilczy bilet”, utrudniający uzyskanie pracy. W końcu znalazł zatrudnienie w gastronomii spółdzielczej. Od 1951 r. prowadził własny zakład dziewiarski, a w 1956 r. otworzył w Pabianicach sklep galanteryjny. W l. 1953–1957 był członkiem Zarządu ds. handlu Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska w Ksawerowie.

Po odrodzeniu ZHP w grudniu 1956 powrócił do pracy harcerskiej i został hufcowym w Pabianicach. Podjął działania zmierzające do reaktywowania miejscowych

drużyn. W następnym roku zorganizował obozy w miejscowości Słupia k. Bełchatowa i nad jez. Dadaj, a także zimowisko w Zakopanem. W 1958 r. złożył rezygnację z funkcji hufcowego. W tymże roku został członkiem ZBoWiD. Zajął się gromadzeniem i opracowywaniem materiałów dotyczących działalności Szarych Szeregów i AK w Pabianicach, z których znaczną część przekazał do izby historycznej pabianickiego hufca. W maju 1967 zorganizował z kolegami z Szarych Szeregów wystawę o działalności harcerzy „Roju Korony” zatytułowaną „Młodzież walcząca w latach 1939–1945”.

W l. 1972–1984 był członkiem Delegatury Terenowej w Pabianicach Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Łodzi. Zainicjował budowę Pomnika Harcerzy Żołnierzy Szarych Szeregów i AK, należał też do Komitetu Budowy Pomnika Niepodległości w Pabianicach. W II poł. l. 70. XX w. uczestniczył w pracach zakonspirowanej grupy mającej na celu utworzenie w Pabianicach parafii św. Maksymiliana Marii Kolbe (w 2000 r. napisał i opublikował broszurę o historii utworzenia tej parafii). W 1982 r. został przewodniczącym kręgu instruktorskiego i komendantem Środowiska Szarych Szeregów przy Komendzie Hufca Harcerzy w Pabianicach. Od 1994 r. był Prezesem Zarządu Koła Światowego Związku Żołnierzy AK w Pabianicach.

Zmarł 11 V 2002 w Pabianicach. Był odznaczony Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Krzyżem AK, Srebrnym Medalem Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej, Odznaką Weterana Walk o Niepodległość, Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP i Rozetą-Mieczami. Otrzymał awans do stopnia kapitana WP. W 1996 r. został wyróżniony tytułem Honorowego Obywatela Miasta Pabianice, w 2009 r. jego imieniem nazwano skwer przy ul. Warszawskiej w Pabianicach.

W 1947 r. poślubił Zofię Wyrwę (pseud. Macierzanka, 1922–1998, uczestniczkę

konspiracji szaroszerogowej w Pabianicach), z którą miał troje dzieci: Andrzeja, Annę i Jacka.

— Luboński Z. *Hodowle jedwabników w Pabianicach*, w: *Szare Szeregi*, t. 2, s. 89–101; *Okręg Łódzki Armii Krajowej*, red. M. Budziarek, Ł. 1988; Stępieniowa J. *My z Szarych Szeregów*, W. 1985, passim; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Łódzkiej ZHP: Maciejewski N. E. *Harcerstwo Pabianic*, Ł. 1976, mps; teczka biogr. Z. Lubońskiego; Arch. Kom. Hist. Hufca ZHP Pabianice: Kraj E. *Hufiec Męski w Pabianicach 1912–1939*, Pabianice 1987, mps; „Kronika Szarych Szeregów w Pabianicach” (zbiór relacji i dokumentów); — dok. w zbiorach rodziny: teczka „Arch. Szarych Szeregów w Pabianicach”; własnoręczny życiorys Z. Lubońskiego, Pabianice 1987, mps.; — inf. syna Jacka Lubońskiego.

Waldemar Jagieło

LUDWIG Władysław, pseud. Czarna Pantera, Kamil, Kalinka, Rusiecki (1902–1944), prawnik, harcmistrz, komendant Warszawskiej Chorągwi Harcerzy (1929–1933), kierownik Wydziału Obozów i Złotów Głównej Kwatery Harcerzy (1933–1935).

Urodził się 12 IX 1902 w Warszawie. Był synem Władysława (właściciela dużego gospodarstwa rolnego w Goławku na przedmieściach Warszawy) i Leokadii z Walentynowiczów. W czasie I wojny światowej przez pewien czas przebywał w Zakopanem. Po powrocie do Warszawy uczęszczał do Gimnazjum Wojciecha Górskiego, a następnie do Państw. Gimnazjum im. ks. Józefa Poniatowskiego. Do harcerstwa wstąpił w 1913 r. Początkowo należał do drużyny w Zakopanem, prowadzonej przez Andrzeja Małkowskiego, a potem do 25. WDH im. Hetmana Żółkiewskiego przy Gimnazjum W. Górskiego. W 1918 r. brał udział w rozbrajaniu Niemców, a w 1920 r. jako ochotnik

uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej, w czasie której został kontuzjowany. Podczas służby wojskowej zdał maturę w Gimnazjum im. ks. Józefa Poniatowskiego. Służbę zakończył w stopniu plutonowego i rozpoczął studia prawnicze na UW. W 1925 r. przeniósł się na UJ, gdzie studiował prawo do 1929 r. Dyplom magistra praw uzyskał w 1935 r. Następnie odbywał aplikację sądową. Od 1938 r. aż do Powstania Warszawskiego pracował w Państw. Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych, początkowo jako referent sądowy, a następnie jako kierownik referatu w Biurze Prewencyjnym. Z zamiłowania był historykiem i kolekcjonerem dzieł sztuki. Jego biblioteka i zbiory sztuki uległy zniszczeniu w czasie powstania.

W 1923 r. został drużynowym 25. WDH, a następnie – w tymże roku – przybocznym komendanta oraz kierownikiem Wydz. Obozów i Wycieczek Warszawskiej Chorągwi Męskiej (1923–1925). W tym czasie (31 V 1924) otrzymał stopień podharcmistra (po zmianie systemu stopni instruktorskich w grudniu 1927 równoznaczny ze stopniem harcmistra). W l. 1929–1933 był komendantem Warszawskiej Chorągwi Męskiej (Harcerzy) i równocześnie kierownikiem jej Wydz. Organizacyjnego (1931–1932), a następnie kierownikiem Wydz. Obozów i Złotów Głównej Kwatery Harcerzy (1933–1935).

Był jednym z organizatorów i wielokrotnym komendantem kursów instruktorskich Warszawskiej Chorągwi Harcerzy i Mazowieckiej Chorągwi Harcerzy nad jez. Wigry, które należały do najbardziej znaczących w ZHP przedsięwzięć w zakresie kształcenia kadry (były realizowane w oparciu o jednolite zasady oraz własny styl obozownictwa, zdobnictwa i obrzędowości). Nad Wigrami otrzymał puszcząńskie miano Czarna Pantera. Brał udział w II Jamboree w Kopenhadze w Danii (1924), III Jamboree w Arrowe Park w Anglii (1929), IV Jamboree w Gödöllő na Węgrzech (1933), wyprawie do Hiszpa-

nii (1929) i Zlocie Skautów Słowiańskich w Pradze (1931), a także w zlotach narodowych harcerzy: na Siekierkach (1924) i w Poznaniu (1929). W Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale, który odbył się w lipcu 1935, uczestniczył jako zastępca komendanta Złotu Harcerzy, kierował także poprzedzającymi go pracami przygotowawczymi.

Sprawy rozliczenia Złotu w Spale stały się zarzewiem konfliktu z Naczelnikiem Harcerzy hm. Zbigniewem Trylskim. Sprawy te Ludwig wyjaśnił, jednak Sąd Harcerski skazał go na roczny urlop. Po jego zakończeniu wybrano go w skład Zarządu Warszawskiego Okręgu ZHP, wybór ten nie został jednak przez władze harcercie zatwierdzony (bez podania harcerskie zatwierdzonej (bez podania przyczyny). Ten fakt oraz sprawa Henryka Wechslera, zwolnionego z funkcji komendanta Warszawskiej Chorągwi Harcerzy, wywołały znaczne napięcie w gronie instruktorskim chorągwi. Po alarmowej odprawie harcistrzów chorągwi, na której usłyszał pod swoim adresem szereg krytycznych uwag, Naczelnik Harcerzy zwolnił z ZHP Ludwiga i dwu innych instruktorów. Reakcją na to był list otwarty warszawskich harcistrzów i podharcistrzów, którzy na znak protestu złożyli swoje stopnie instruktorskie. W rezultacie tzw. sprawy warszawskiej w przededniu wybuchu II wojny światowej ok. stu warszawskich instruktorów opuściło ZHP lub zostało zwolnionych z organizacji.

We wrześniu 1939 Ludwig bezskutecznie usiłował dostać się do wojska. W końcu października współtworzył konspiracyjną Organizację Wojskowo-Niepodległościową „Wigry”, której trzon stanowili byli instruktorzy Warszawskiej Chorągwi Harcerzy. Jej kierownikiem został Eugeniusz Konopacki, a Ludwig zajmował się takimi sprawami, jak wywiad, kontakty zewnętrzne i działalność charytatywna. Współpracował także z tzw. Korpusem Zachodnim Delegatury Rządu. Utworzone wiosną 1940 trzy plutony „Wigier”

podlegały Tajnej Organizacji Wojskowej kierowanej przez płk. Jana Mazurkiewicza, pseud. Radosław, a wiosną 1941 jako harcnerski batalion „Wigry” zostały podporządkowane Okręgowi Warszawskiemu ZWZ-AK. W l. 1942–1944 Ludwig pełnił w batalionie funkcję zastępcy dowódcy.

Zimą 1943/1944 objął kierownictwo Komisji Wydawniczej Centrum Wyszkożenia Wojskowego Szarych Szeregów, a następnie kierownictwo Komisji Pomocy Głównej Kwatery Szarych Szeregów. W 1944 r. przywrócono mu stopień harcmistrza.

W Powstaniu Warszawskim walczył na Woli w stopniu podporucznika jako dowódca kompanii „Witold” w batalionie „Wigry”, a następnie jako zastępca dowódcy batalionu brał udział w walkach na Starym Mieście. W dniu 20 sierpnia został wysłany do Kampinosu w celu zorganizowania dostaw broni i amunicji dla powstańców. Nie mogąc powrócić do Warszawy, wszedł w skład pułku AK Palmiry-Młociny.

Poległ 28 IX 1944 pod Jaktorowem jako dowódca straży tylnej w czasie wymarszu pułku z terenów warszawskich. Został odznaczony Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi i Honorowym Krzyżem Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość.

W 1935 r. zawarł związek małżeński z Ireną Marcinkowską (1910–1942, harcerką i działaczką charytatywną). Nie miał dzieci.

— Broniewski S., Dłużewska-Kańska Z. *Ludwig Władysław*, w: *PSB*, t. 18, z. 1, Kr. 1973, s. 94–95 [bibliogr.]; Jarzembowski, Kupriałowicz *Harcmistrzyni i harcmistrze*, s. 148; — Błażejowski *Z dziejów*; Broniewski *Całym życiem*; Jabrzemski *Harcerze*; Koźniewski K. *Ognie i ogniska*, W. 1961, s. 173, 194; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 119; *Szare Szeregi*; — *Jubileuszowy Zlot Harcerstwa Polskiego w Spale. Spała 11–25 lipca 1935 r. Przewodnik po Zlocie. Dzienniczek uczestnika*, W. [1935], s. 19; Koźniewski K. *Zamknięte koła. W pod-*

ziemnym świecie, W. 1967, s. 80; — MH: teczka biogr. W. Ludwiga.

Andrzej Borodzick
Stanisław Broniewski
Zofia Dłużewska-Kańska

Ł

ŁACIAK Leon Wincenty (1910–1984), harcmistrz, hufcowy Hufca Harcerzy w Bielsku (1934–1936, 1945–1946, 1948–1949), komendant Hufca Szarych Szeregów w Bielsku (1943–1945).

Urodził się 27 III 1910 w Mikuszowicach Śląskich k. Bielska w robotniczej rodzinie Michała i Marii z domu Koziół. Uczęszczał do szkoły powsz. i wydziałowej w Bielsku, a w l. 1924–1929 uczył się na Wydz. Włókienniczo-Technicznym Państw. Wyższej Szkoły Przemysłowej w Bielsku, gdzie w 1925 r. wstąpił do 2. Drużyny Harcerzy im. ks. Józefa Poniańskiego. Przyrzeczenie harcerskie złożył w czerwcu 1926. Był kolejno zastępowym, przybocznym i drużynowym.

W l. 1928–1929 odbywał praktykę w fabryce „Plutzar i Brull” w Mikuszowicach, a w l. 1929–1939 pracował w Fabryce „Unia” S.A. Przemysłu Jutowo-Lnianego w Bielsku, od 1935 r. jako kierownik laboratorium. W 1928 r. ukończył kurs instruktorski na Buczu, którego komendantem był hm. Jan Grzbiela oraz kurs w Górkach Wielkich prowadzony przez hm. Mariana Łowińskiego. W l. 1930–1932 był drużynowym 5. Drużyny Harcerzy (DH) im. Józefa Piłsudskiego przy Węzle PKP w Bielsku. Zdobył stopień harcerza orlego (1928) i harcerza Rzeczypospolitej (1930). Otrzymał stopień in-

ŁACIAK LEON

struktorski podharcemistrza (10 XII 1931). W l. 1931–1934 zorganizował i prowadził 4. DH im. Zawiszy Czarnego dla pozaszkolnej młodzieży robotniczej (wywodziła się z niej duża część kadry instruktorskiej Hufca Harcerzy w Bielsku), 1. DH im. Tadeusza Kościuszki w Mikuszowicach Śląskich oraz DH w Leszczynach k. Bielska. W l. 1934–1936 pełnił funkcję hufcowego Hufca Harcerzy w Bielsku. W l. 1937–1939 był członkiem komendy tamtejszego hufca. Zorganizował w Mikuszowicach KPH, przy wsparciu którego powstał miejscowy Dom Harcerza. Organizował obozy i szkolenia kadry instruktorskiej hufca. 10 VI 1937 otrzymał stopień harcistrza.

W 1939 r. współorganizował Pogotowie Harcerzy w Bielsku, jednocześnie pełniąc funkcję komendanta wojennego w fabryce „Unia”. Przed zajęciem Bielska przez Niemców we wrześniu 1939 jako znany działacz harcerski opuścił miasto i trafił do Kamieńca Podolskiego, skąd wrócił w maju 1940. Włączył się do pracy konspiracyjnej, organizując grupy harcerskie do kolportowania tajnej prasy. Aby uniknąć wywiezienia na roboty, do 1941 r. pracował jako robotnik kolejowy, od 1941 do 1943 r. jako tkacz, a następnie do 1944 r. w cegielni „Brzeszcze” w Starym Bielsku jako księgowy. W l. 1943–1945 był hufcowym Hufca Szarych Szeregów w Bielsku.

W lutym 1945 jako komendant Grupy Operacyjnej „Bielsko” zabezpieczał urządzenia i uruchamiał produkcję w fabryce „Unia”, przemianowanej na Państw. Zakłady Przemysłu Lniarskiego „Lenko”. W l. 1945–1946 był dyrektorem tychże zakładów, a po włączeniu ich do kombinatu został kierownikiem technicznym Państw. Zakładów Przemysłu Lniarskiego nr 7 w Bielsku (1946–1950). Do 1982 r., kiedy przeszedł na emeryturę, pracował w Zakładach „Lenko” jako kierownik działu kontroli technicznej. W 1949 r. uzyskał dyplom inżyniera włókiennika na PŁ. Po uzupełnieniu wykształcenia

pedagogicznego w l. 1948–1950 pracował ponadto jako nauczyciel w Państw. Gimnazjum Włókienniczym w Bielsku, a od 1950 do 1956 r. uczył też w Technikum Włókienniczym.

Od marca 1945 do 1946 r. był organizatorem i komendantem Hufca Harcerzy w Bielsku i jednym z założycieli Harcerskiej Spółdzielni „Beskid”, której celem było – poprzez działalność gospodarczą – zdobywanie środków finansowych na potrzeby hufca oraz zaopatrywanie drużyn w mundury i sprzęt. W l. 1947–1948 był członkiem Komendy Hufca Harcerzy w Bielsku, zajmował się kształceniem instruktorów. We wrześniu 1947 został drużynowym Drużyny Instruktorskiej im. Andrzeja Małkowskiego, skupiającej instruktorów hufców: Bielsko, Cieszyn i Pszczyna, z którą m.in. jesienią 1947 r. wyjechał do Warszawy i tam pracował przy odgruzowywaniu miasta. W l. 1948–1949 ponownie był hufcowym. Kiedy jesienią 1949 harcerstwo podporządkowano ZMP, tworząc OH ZMP, zrezygnował z działalności instruktorskiej. Do harcerstwa wrócił w 1956 r., głównie zajmując się kształceniem instruktorów. Do 1961 r. prowadził Krag Instruktorski „Ptaki Beskidzkie”. W l. 1961–1976 był członkiem Komendy Hufca Beskidzkiego. W 1979 r. włączył się do pracy Instruktorskiego Kręgu Seniora przy Beskidzkim Hufcu ZHP, był też współorganizatorem hufcowej komisji historycznej. Od 1938 r. należał do Polskiego Związku Narciarskiego. W l. 1947–1953 był członkiem Prezydium Powiat. i Miejskiego Komitetu Stronnictwa Demokratycznego. W 1946 r. został współzałożycielem Oddziału Naczelnej Organizacji Technicznej (NOT) w Bielsku-Białej, od 1949 r. był członkiem Polskiego Tow. Tarzańskiego, a od 1966 r. – Tow. Miłośników Ziemi Bielsko-Bialskiej. W l. 1947–1950 był radnym Miejskiej Rady Narodowej.

Zmarł 28 IV 1984 w Bielsku-Białej, gdzie został pochowany na cmentarzu

przy ul. Grunwaldzkiej. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1982), Złotym Krzyżem Zasługi (1969), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1948), Medalem 10-lecia Polski Ludowej (1955), Medalem 40-lecia Polski Ludowej (1984), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP, Złotą i Srebrną Odznaką NOT, Srebrną Odznaką Stowarzyszenia Włókienników Polskich, a także Srebrną Odznaką Zasłużonemu w Rozwoju Woj. Katowickiego (1966) i Odznaką za Zasługi dla Woj. Bielskiego (1978). Otrzymał tytuł Zasłużonego Członka Stronnictwa Demokratycznego.

W małżeństwie z Martą Stryczek miał dwie córki: Jadwigę (ur. 1939) i Krystynę (1943–2004) oraz syna Marka (ur. 1946).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzy nie i harcmistrze*, s. 149; — Jabrzemski *Harcerze; Szare Szeregi*; — Libionka A. *Leon Łaciak*, „Krajka” 1987, s. 14–15; — Arch. Komendy Beskidzkiego Hufca ZHP w Bielsku-Białej: życiorys napisany przez L. Łaciaka z 26 V 1950, rks; legitymacje członkowskie; ankiety pers.; arkusz ewidencyjny instruktora.

Ewa Kossowska

ŁOWIŃSKI Marian Antoni Jerzy, pseud. Maryśka (1901–1940), major Wojska Polskiego, harcmistrz, komendant Śląskiej Chorągwi Harcerzy (1928–1930).

Urodził się 20 XII 1901 w Warszawie. Był synem Karola Jana (1871–1936, inżyniera mechanika, specjalisty w dziedzinie metalurgii, m.in. wykładowcy na Polit. Warsz., profesora Akademii Górniczej) i Wincentyny Józefy z Krajewiczów (1875–1940). Miał czworo rodzeństwa, siostry: Barbarę (zameżną Kohman, 1903–1941) i Annę (zameżną Świętochowską, 1912–1987, inżyniera metalurga) oraz braci: Stefana (1908–1965, inżyniera hutnika) i Jerzego (1918–1979, dziennikarza, tłumacza literatury angielskiej).

Do 1910 r. mieszkał z rodzicami w Bodzechowie pod Ostrowcem Świętokrzyskim, skąd rodzina przeniosła się do Rakowa k. Częstochowy. W 1911 r. podjął naukę w częstochowskim gimnazjum realnym. Rok później zamieszkał z rodziną w Warszawie, gdzie kontynuował naukę w Gimnazjum gen. Pawła Chrzanowskiego i wstąpił do 2. WDH im. Tadeusza Rejtana.

W 1915 r. rodzinę ewakuowano do Rosji – Łowińscy znaleźli się w Moskwie, gdzie przedostał się również Karol Łowiński (który w 1914 r. przebywał w Orenburgu na Syberii i w chwili wybuchu wojny – jako obywatel niemiecki – został internowany). M. Łowiński uczęszczał do polskiego gimnazjum Centralnego Komitetu Obywatelskiego, prowadzonego przez Kazimierza Kulwiecia. Po powrocie w 1918 r. do Warszawy kontynuował naukę w gimnazjum Kulwiecia. Wstąpił do działającej przy tym gimnazjum 26. WDH im. Dionizego Czachowskiego i wkrótce został jej drużynowym (1918–1920). W grudniu 1919 podjął pracę w Komendzie Warszawskiej Chorągwi Męskiej. 14 VII 1920 wstąpił jako ochotnik do armii polskiej. W szeregach Grudziądzkiej Kompanii Szturmowej walczył do końca działań wojennych. Zwolniony 25 X 1920 ze służby w wojsku, powrócił do nauki w gimnazjum oraz pracy harcerskiej. Rozkazem z 15 VII 1921 został mianowany przodownikiem. W 1922 r. zdał egzamin dojrzałości. Latem tegoż roku był w kadrze kursu instruktorskiego zorganizowanego przez Warszawską Chorągiew Męską w Kazuniu k. Modlina. W sierpniu 1922 został słuchaczem Szkoły Podchorążych Piechoty w Warszawie, którą ukończył w lipcu 1923 i przeszedł w stopniu sierżanta podchorążego do dwuletniej Oficerskiej Szkoły Piechoty w Warszawie, gdzie jako specjalność obrał wych. fiz. i przysp. wojsk. Równocześnie do 1925 r. pełnił funkcję drużynowego 2. WDH im. T. Rejtana oraz kierował Wydz. Drużyn Stołecznych w Komendzie Warszaw-

skiej Choraǳwi Męskiej (1923–1925). W tym czasie (31 V 1924) został mianowany podharcemistrzem.

W lipcu 1925 jako podporucznik został skierowany do stacjonującego w Królewskiej Hucie (obecnie Chorzów) 75. pp. Równocześnie zgłosił się do pracy w tamtejszym hufcu męskim i w listopadzie tegoż roku został jego hufcowym (1925–1926). W grudniu zainicjował utworzenie harcerskiej orkiestry przy najstarszej miejscowej drużynie – 1. Męskiej Drużynie Harcerzy im. Bolesława Chrobrego. W maju 1926 r. został przeniesiony do Warszawy i podjął służbę w Kwaterze Wojskowej Prezydenta Rzeczypospolitej. Pełnił ją tylko pięć dni – w wyniku przewrotu majowego jego przydział okazał się nieaktualny. Wrócił na Śląsk. Objął funkcję kierownika Wydz. Przysp. Wojsk. Śląskiej Choraǳwi Męskiej. W czerwcu 1926 był komendantem Zlotu Choraǳwi Śląskiej, który w podkatowickiej Ligocie zgromadził pod namiotami blisko 2000 harcerzy. W czasie wakacji tegoż roku prowadził kurs instruktorski w Polesiu Kęckim k. Białej.

Z dniem 17 VIII 1926 otrzymał ponownie przydział do 75. pp. Został dowódcą pułkowej szkoły podoficerskiej. Uzyskał awans na stopień porucznika (1 VII 1927). W marcu 1927 wszedł w skład Zarządu Śląskiego Oddziału ZHP. Ponadto z końcem 1927 r. został członkiem, a potem przewodniczącym Komisji Ośrodka Harcerskiego Bucze, której zadaniem było doprowadzenie do powstania harcerskiej bazy szkoleniowej w folwarku zakupionym przez Zarząd Śląskiego Oddziału ZHP. Osobiście doglądał jego przebudowy, trwającej do lata 1931. Został mianowany harcemistrzem, co wynikało ze zmiany systemu stopni instruktorskich wprowadzonej w grudniu 1927. W marcu 1928 objął funkcję sekretarza Zarządu Oddziału (którą pełnił do 24 I 1929) oraz zastępcy komendanta, a następnie komendanta (25 IV 1928) Śląskiej Choraǳwi Męskiej.

Równocześnie kierował Wydz. Programowym Komendy Choraǳwi i Hufcem Męskim w Katowicach (25 IV–30 IX 1928). Prowadził choraǳwiane kursy instruktorskie, które od 1928 r. odbywały się na terenie folwarku Bucze. W I poł. 1929 r. przygotowywał śląskich harcerzy do udziału w II Zlocie Narodowym ZHP w Poznaniu (14–23 VII 1929). Z Poznania powiódł jako komendant wyprawę na III Jamboree w Arrowe Park w Anglii (31 VII– 12 VIII 1929). Przygotował materiał informacyjny dla uczestników Jamboree pt. *Międzynarodowy Zlot Skautów Jamboree 1929* (P. 1929) oraz poświęcił wyprawie artykuł *Organizacja polskiej wyprawy* w wydawnictwie zbiorowym *Polacy na Dżembori* (W. 1931). W 1930 r. współorganizował obchody 10-lecia harcerstwa śląskiego, w tym zlot drużyn męskich w Śląskiej Stanicy Harcerskiej na Buczu (6–13 lipca). Ponadto do końca wakacji 1930 r. kierował prowadzoną tam choraǳwianą akcją szkoleniową. Stanicy na Buczu poświęcił artykuły *Powstanie śląskiej stancy harcerskiej* w broszurze *Bucze. Stanica harcerska* (Kat. 1931) oraz *Stanica harcerska na Buczu* w wydawnictwie zbiorowym *Harcerstwo śląskie 1920–1930* (Kat. 1931).

W związku z przeniesieniem służbowym do KOP w październiku 1930 wyjechał do Osowca k. Grajewa w woj. białostockim. Przedtem przekazał funkcję komendanta choraǳwi hm. Janowi Grzbieli.

W dniach 26 VI–4 VII 1931 kierował liczącą 1077 harcerzy delegacją polską na Zlot Skautów Słowiańskich w Pradze, a w 1933 r. kilkusetosobową harcerską wyprawą na IV Jamboree w Gödöllő na Węgrzech. Przy tej okazji opublikował *Sprawozdanie Komendanta Wyprawy Harcerzy (na Zlot Skautów Słowiańskich w Pradze)* (W. – Bucze Harcerskie – Kat. 1931) oraz uczestniczył w przygotowaniu *Dzienniczka uczestnika wyprawy na Światowy Zlot Skautów 1–15 sierpnia*

1933 r. (W. 1933). Od 1933 r. nieprzerwanie był członkiem NRH. Od tegoż roku był także kierownikiem Wydz. Wyszkożenia Głównej Kwatery Harcerzy (GKH), a na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935 – głównym komisarzem harców.

W l. 1932–1934 odbył studia w Wyższej Szkole Wojennej w Warszawie. W 1934 r. w stopniu kapitana dyplomowanego został oficerem operacyjnym 18. Dywizji Piechoty w Łomży. Od 1938 r. pracował w Sztabie Głównym WP. 10 V 1939 został powołany w skład Komisji Pogotowia Harcerzy przy GKH. W czerwcu tegoż roku opublikował w czasopiśmie „Brzask” artykuł pt. *O mobilizację starszego harcerstwa na wypadek wojny*.

W nocy z 6 na 7 IX 1939 ewakuował się ze Sztabem Naczelnego Wodza do Brześcia n. Bugiem, a następnie dalej w kierunku granicy z Rumunią. Nie przekroczył granicy rumuńskiej, z częścią wojskowych pracowników sztabu pozostał w Polsce i dostał się do niewoli sowieckiej. Trafił do obozu w Starobielsku. Został zamordowany w kwietniu 1940 r. Spoczywa w Bologoje k. Charkowa na Ukrainie.

Był odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Medalem 3 Maja, Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę i pośmiertnie Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939. W 2008 r. został awansowany do stopnia majora.

W 1932 r. poślubił Wandę Jordan (zob.). Miał syna Michała (1935–2000, magistra inżyniera chemika, w latach 80. XX w. konsula polskiego w Brazylii).

— Błażejowski *Bibliografia 1961–1981*; Broniewski S., Dłużewska-Kańska Z. *Marian Łowiński*, w: *PSB*, t. 18, z. 3, Kr. 1973 [bibliogr.]; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcistrzynie i harcistrze*, s. 150; Moszyński A. *Lista Katyńska*, W. 1989; Samujłło J. *Łowiński Karol Jan*, w: *PSB*, t. 18, z. 3, Kr. 1973 [dotyczy ojca

M. Łowińskiego]; — Błażejowski *Z dziejów*; Heška-Kwaśniewicz K. „*Maryśka*”, „*Dziennik Zachodni*” 1991, nr 163 z 23–25 sierpnia; Jordanońska W. *Zarys historii harcerstwa śląskiego*, „*Harcerz*” 1927, nr 23; *Szare Szeregi*; — „*Harc mistrz*” 1921, nr 3, 1924, nr 1, 12, 1925, nr 8/9, 12, 1926, nr 4, 1927, nr 3, 1928, nr 4, 7, 1929 nr 8/9, 1930, nr 6; — CAW: Arkusze ewidencyjno-kwalifikacyjny kpt. dypl. M. A. Łowińskiego; Arch. Kom. Hist. Hufca ZHP w Kat.: Grzbieła J. *Biografia harcerska Mariana Łowińskiego w czasie jego pobytu na Śląsku*, mps; tenże *Harcerstwo na Śląsku – wspomnienia instruktora harcerskiego*, mps; — inf. wnuczki Ewy Łowińskiej-Ogonowskiej z Katowic oraz bratanika Jacka Łowińskiego z Warszawy.

Tadeusz Czyłok
Eugeniusz Loska

M

MACHUTTA Jan (1911–1990), nauczyciel, harcmistrz, hufcowy Hufca Kwidzyna (1949–1950, 1957–1960, 1971).

Urodził się 31 VIII 1911 w Żelgoszczy, pow. Starogard Gdański. Był synem Adama (1881–1963, rolnika) i Benedykty z Kurków (1888–1958). Miał dwóch braci: Franciszka (1908–1939, leśniczego, zamordowanego przez Niemców na początku wojny) i Józefa (1912–1997, rolnika) oraz dwie siostry: Zofię (1913–1945, która zginęła w Gdyni w ostatnich dniach wojny) i Elżbietę (1915–1981). Po ukończeniu szkoły powsz. w Żelgoszczy podjął naukę w Państw. Seminarium Nauczycielskim w Tucholi, gdzie wstąpił do 1. Drużyny Harcerzy im. Tadeusza Kościuszki. Seminarium ukończył w 1931 r. z dyplomem nauczyciela szkół powsz. Pracę nauczy-

cielską rozpoczął w szkole powsz. w Czersku, gdzie założył i prowadził drużynę zuchową. W l. 1932–1933 odbył służbę wojskową w Grudziądzu, kończąc kurs podchorążych w 65. pp. Po powrocie z wojska, będąc bezrobotny, pracował jako wolonariusz w szkole powsz. w Żelgoszczy. We wrześniu 1934 otrzymał zatrudnienie w szkole powsz. w Sokołowie Budzyńskim. Po roku przeniesiono go do Publicznej Szkoły Powsz. III st. nr 1 w Chodzieży, gdzie pracował do wybuchu wojny. We wszystkich szkołach, w których pracował, prowadził drużyny zuchowe. Należał do Koła Młodych Demokratów w Chodzieży. W 1936 r. otrzymał awans na podporucznika rezerwy, a 10 III 1937 został mianowany podharcemistrzem.

W kampanii wrześniowej 1939 r. jako podporucznik był dowódcą plutonu w 62. pułku 15. Dywizji Piechoty. Przeszedł szlak bojowy od Bydgoszczy do Warszawy. Dostał się do niewoli i przebywał w oflagu XIB w Brunschweigu, a od czerwca 1940 do końca stycznia 1945 – w Oflagu IIC w Woldenbergu (Dobiegniewie). W oflagu ukończył Wyższy Kurs Nauczycielski w zakresie jęz. polskiego i historii, kurs dla kierowników publicznych szkół powsz. oraz kurs metalowo-drzewny dla nauczycieli szkół zawodowych.

Po powrocie do Polski, w lutym 1945, podjął pracę nauczycielską w Chodzieży. Włączył się do organizacji szkolnictwa i harcerstwa w tym mieście. W sierpniu 1945 został aresztowany przez UB i był więziony do 23 grudnia tegoż roku, kiedy uzyskał zwolnienie w wyniku amnestii. Od września 1946 mieszkał w Kwidzynie. Pracował początkowo w Szkole Podst. nr 2, a później w Szkole Podst. nr 6. Pełnił funkcję powiat. instruktora wych. fiz., a następnie instruktora jęz. polskiego. Pracował w Powiat. Wyd. Oświaty, a później był kierownikiem Powiat. Ośrodka Metodycznego.

W harcerstwie był drużynowym, namiestnikiem zuchów, referentem wych.

fiz. i zastępcą hufcowego. W lipcu 1947 był zastępcą komendanta i drużynowym na kursie funkcyjnych podczas pierwszego powojennego obozu kwidzyńskich harcerzy w Kleczewie. Rok później pełnił funkcję zastępcy komendanta zgrupowania obozów harcerzy w Dziwnówku k. Kamienia Pomorskiego. Po połączeniu hufców harcerek i harcerzy w Kwidzynie (15 V 1949) został mianowany hufcowym. Pełnił tę funkcję do końca sierpnia 1950. W czasie wakacji tegoż roku prowadził zgrupowanie obozów hufca w Szymanowie k. Małdyt.

Po odrodzeniu harcerstwa w końcu 1956 r. powrócił do pracy instruktorskiej. W l. 1957–1960 ponownie pełnił funkcję hufcowego. W 1958 r. otrzymał stopień harcmistrza. W tym czasie prowadził m.in. zgrupowania obozów i kolonii zuchowych w Morach k. Kwidzyna, w Wielu k. Czerska, w Januszewie k. Prabut oraz podczas akcji „Grunwald” w lipcu 1960. Dzięki jego staraniom hufiec otrzymał stałą bazę obozową w Morach k. Kwidzyna. Po przekazaniu funkcji hufcowego był członkiem rady i komendy hufca oraz przez pewien czas zastępcą hufcowego. W 1971 r. po raz trzeci został komendantem hufca. Później działał w Harcerskim Kręgu Seniorów „Płomienie” przy Komendzie Hufca ZHP Kwidzyna. Był założycielem i wieloletnim przewodniczącym Powiat. Komitetu Stronnictwa Demokratycznego w Kwidzynie. Jeszcze przed wojną wstąpił do ZNP, a po wojnie budował jego struktury w mieście i przez kilka kadencji pełnił funkcje w Zarządzie Oddziału Powiat. ZNP w Kwidzynie. Przez 21 lat był radnym tamtejszej Powiat. Rady Narodowej.

Zmarł 2 I 1990 i został pochowany na kwidzyńskim cmentarzu. W 2001 r. jedna z ulic miasta otrzymała jego imię.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1973), Krzyżem Walecznych (1939), Złotym Krzyżem Zasługi (1968), Medalem Rodła

(1989), Medalem KEN (1980), Złotą Odznaką ZNP (1960), Honorową Odznaką za Zasługi dla ZHP (1967), Odznaką TPD Przyjaciół Dziecka (1976). Posiadał tytuł Zasłużonego Nauczyciela PRL (1979).

W 1938 r. zawarł związek małżeński z Marcjaną Koroną (1909–1944, nauczycielką). Ponownie ożenił się w 1954 r. z Genowefą Andrusko (1917–1996, repatriantką z Kazachstanu, nauczycielką w I LO w Kwidzynie). Miał córkę Annę Marię (zameżną Różycką, ur. 1939, nauczycielkę fizyki, harcmistrzynię) oraz syna Jerzego (ur. 1955, technika mechanika).

— Arch. Harcerskiego Kręgu Seniorów „Płomienie” w Kwidzynie: życiorys J. Machutty; — dok. osobiste z arch. rodzinnego; — inf. córki Anny Różyckiej.

Bogdan Radys

MALISZEWSKI Edward Janusz, pseud. Janusz Wiesiołowski, Sikora, Tramwajarz, Karaś Weteran (1914–2004), motorniczy, urzędnik, harcmistrz, hufcowy Hufca w Ansbach (1945–1946), komendant Ośrodka Harcerskiego w Bostonie.

Urodził się 28 IX 1914 w Warszawie. Był synem Edwarda i Bronisławy z Gdawiaków. Miał siostrę Janinę i brata Franciszka. Jego ojciec, oficer armii carskiej, zginął na froncie w 1916 r., a matka wkrótce potem zmarła. Razem z rodzeństwem trafił do Ochronki Polskiej w Połtawie. Młodszy brat Franciszek, którego adoptowała rodzina rosyjska, zginął podczas rewolucji. Edward z siostrą przybył do Polski w listopadzie 1918 i przebywał w ochronce przy ul. Czerniakowskiej 131 w Warszawie, skąd w 1923 r. trafił do Zakładów Opiekuńczo-Wychowawczych w Pruszkowie. Kształcił się w Szkole Powsz. im. Marii Konopnickiej, a następnie w Technikum Budowy Maszyn w Pruszkowie.

W 1924 r. wstąpił do 4. Drużyny Harcerzy im. gen. Henryka Dąbrowskiego w Pruszkowie, prowadzonej przez Jana Ożdżyńskiego. Znaczny wpływ na niego wywarli: Oskar Żawrocki oraz Aleksander Kamiński, wówczas hufcowy Hufca Harcerzy w Pruszkowie, na ręce którego 15 VIII 1925 złożył przyrzeczenie harcerskie. W 1930 r. przeniósł się do Warszawy i zamieszkał w internacie przy ul. Jagiellońskiej 5. Utrzymywał się z korepetycji.

W 1933 r. ukończył szkołę i podjął pracę w firmie „Polciąg” w Warszawie. Nadal działał w harcerstwie. W 1936 r. zdobył stopień harcerza orlego, a w 1937 r. został drużynowym 42. Warszawskiej Lotniczej Drużyny Harcerskiej im. Franciszka Żwirki i Stanisława Wigury przy Szkole Powsz. przy ul. Grottgera 22 na Dolnym Mokotowie. Latem 1938 przekazał drużynę przybocznemu Ludwikowi Rymarzewi i objął funkcję sekretarza Hufca Harcerzy Warszawa-Mokotów, którą pełnił do września 1939. W tym czasie zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej.

Po wybuchu wojny do 27 IX 1939 pełnił służbę w Pogotowiu Harcerzy na terenie Szpitala św. Ducha. W styczniu 1940 wstąpił do Szarych Szeregów – środowiska 42. Szczepu, należącego do Hufca Mokotów Dolny Okręgu Południe Chorągwi Warszawskiej („Ul Wisła”). Pod koniec 1940 r. odtworzył drużynę z harcerzy przedwojennej 93. WDH im. gen. Juliana Stachewicza przy Szkole Powsz. nr 121 (otrzymała krypt. MD-300). Włączył się z drużyną w strukturę Organizacji Małego Sabotażu „Wawer”, kierowanej przez A. Kamińskiego. W poł. 1941 r. przekazał drużynę MD-300 przybocznemu Feliksowi Rysiwie, pseud. Sławicz. Objął ją ponownie ok. stycznia 1943, kiedy po podziale Szarych Szeregów na pionierów (3 XI 1942) drużyna znalazła się w pionie Bojowych Szkół i przyjęła krypt. BS-MK-100.

Uczestniczył w kursie Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty „Agricola”,

awansując do stopnia kaprała podchorążego oraz w kursie podharcemistrzowskim „Szkoła za lasem”, po którym 15 VIII 1943 otrzymał stopień podharcemistrza. Objął funkcję instruktora szkolenia wojskowego – szkolił drużyny Bojowych Szkół na Mokotowie. Obok pracy w konspiracji od 1940 r. kształcił się na kompletach w ramach tajnego nauczania na kierunku pedagogicznym. Praktyki odbywał w Szkole Powsz. nr 124 przy ul. Dolnej. Kompletu te ukończył w czerwcu 1944. Podczas okupacji pracował najpierw jako motorniczy, a potem w Dyrekcji Tramwajów Miejskich przy ul. Młynarskiej 2 na Woli. Praca motorniczego ułatwiała mu konspiracyjne kontakty i kolportaż powierzonych materiałów.

Wybuch Powstania Warszawskiego 1 VIII 1944 zaskoczył go w pracy w Dyrekcji Tramwajów Miejskich na Woli. Z trudem udało mu się przedostać do Śródmieścia na stronę południową. W nocy z 2 na 3 VIII 1944 został ranny w czasie umacniania powstańczych stanowisk ogniowych przy ul. Wiejskiej 17. Od 6 sierpnia do pierwszej dekady września 1944 wykonywał pieczętą dla „Pasięki” i jej służb pomocniczych (w tym Harcerskiej Poczty Polowej). Ok. 4 września został zaangażowany do pracy w cenzurze Harcerskiej Poczty Polowej. Kierował kolportażem prasy w tej części dzielnicy i brał udział w akcji ratowania zbiorów biblioteki mieszczącej się przy ul. Koszykowej. W dniu 12 IX 1944 znalazł się w grupie przechodzącej kanałem na Mokotów. Został skierowany do Oddziału Dywersji Bojowej w ramach Zgrupowania 584. Grupy Artyleryjskiej „Granat”, w którym walczył do kapitulacji tej dzielnicy 27 IX 1944. Wyszedł do niewoli z ludnością cywilną i trafił do obozu przejściowego w Pruszkowie, skąd został skierowany na roboty przymusowe do Niemiec. Początkowo umacniał niemieckie pozycje obronne w Pile, a następnie pracował w cukrowni w Königgluter. Od

marca 1945 przebywał w obozie dla internowanych w Ansbach w Bawarii, gdzie doczekał się wyzwolenia przez 8. Armię Amerykańską.

Po zakończeniu wojny uczestniczył w pracy oświatowej i organizował harcerstwo w południowych Niemczech, zostając hufcowym Hufca w Ansbach, wchodzącego w skład Chorągwi „Bałtyk”. Z jego inicjatywy wykonano wówczas 10 000 sztuk krzyży harcerskich serii IV. Był również kierownikiem miejscowej szkoły podst. oraz założył gimnazjum. Funkcję hufcowego pełnił do końca 1946 r., kiedy zdecydował się na powrót do Polski.

W kraju pracował jako motorniczy w Tramwajach Miejskich w Warszawie, potem jako urzędnik w Izbie Skarbowej we Włocławku, a od 1949 r. znów w Warszawie. Podjął działalność harcerską w Komendzie Hufca Harcerzy we Włocławku i był sekretarzem, a następnie zastępcą kierownika Wydz. Obozów i Turystyki Komendy Mazowieckiej Chorągwi Harcerzy. W 1952 r. został zwolniony z pracy i aresztowany przez UB. Po wyjściu na wolność pracował w Warszawskim Urzędzie Geologicznym. Do 1956 r. musiał co tydzień meldować się na posterunku Milicji Obywatelskiej. Kurs harcistrzowski, rozpoczęty w 1948 r., ukończył dopiero w 1958 r. W tymże roku otrzymał stopień harcistrza. W 1962 r. wyemigrował do USA. W 1971 r. zorganizował w Bostonie Drużynę Harcerzy im. Mikołaja Kopernika i gromadę zuchów oraz współorganizował Drużynę Harcerzek im. Emilii Plater. W tymże roku został komendantem Ośrodka Harcerskiego w Bostonie. Udzielał się społecznie w tamtejszym Kole Stowarzyszenia Kombatanów Polskich. 15 XI 1973 zweryfikowano w Londynie jego stopień harcistrza.

Zmarł 7 IV 2004 w Lawrence w USA. Został odznaczony m.in. Warszawskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem AK, Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego za Zasługę, Krzyżem za Zasłu-

gi dla ZHP z Rozetą-Mieczami, Odznaka 50 Lat Służby Harcerskiej (nadana przez władze ZHPpgK).

W 1948 r. zawarł związek małżeński z Alicją Zwierowiczówną (sekretarką komendy Hufca Ansbach), z którą miał dwójce dzieci.

— *Maliszewski Edward*, w: *Wielka ilustrowana encyklopedia Powstania Warszawskiego*, t. 6, *Wykaz uczestników-żołnierzy Powstania Warszawskiego*, red. nauk. P. Rozwadowski, W. 2004, s. 151 [błędny pseud. Weteran-Tramwajarz]; *Szare Szeregi w Powstaniu*, oprac. G. Nowik, w: *tamże*, t. 2, *Polityka, kultura, społeczeństwo*, red. nauk. P. Rozwadowski, W. 2006, s. 359; — Borkowski J. *Podharczmistrz „Sikora” – instruktor Szarych Szeregów i twórca powstańczych pieczętek*, „Mat. Historyczne Stowarzyszenia Szarych Szeregów” 2008, nr 86, s. 23–33; Głuszek Z. „*Hej, chłopcy...*”. *Harczerze Szarych Szeregów w Powstaniu Warszawskim*, cz. 2, *Powstanie*, W. 2001 [biogram]; Ozimek S. F. *Poczta Powstańczej Warszawy. Geneza i działalność poczty polowych – Harcerskiej i Armii Krajowej w Powstaniu Warszawskim*, W. 2003, s. 64, 138; Sikorski T. *Krzyż harcerski 1913–1989*, Kr. 1991, s. 56–58, 101–102; Wojno A. *Harcerstwo polskie w Niemczech 1945–1947*, Lub. 1993, s. 30; — Deczkowski J. B. „*Wróbel*” z „*Kamieni na szaniec*”, W. 1992, s. 9, 16, 17, 38, 49–50; — AP m. st. W.: *Chorągiew Warszawska* (teczka pers. E. Maliszewskiego nr 3195); *Oświadczenie Juliusza Deczkowskiego dotyczące działalności Edwarda Maliszewskiego*, W. 15 II 1989, mps; — dok. w zbiorach autora: Deczkowski J. B. *Wniosek o nadanie E. Maliszewskiemu Krzyża za Zasługi dla ZHP z Rozetą i Mieczami* [kopia]; Maliszewska A. *Życiorys Edwarda Maliszewskiego*, Lawrance 2005, mps; Maliszewski E. *Harcerska Poczta Polowa w okresie Powstania Warszawskiego w roku 1944*, Lawrence 1994 [kopia]; listy Alicji Maliszewskiej do autora z 2005 r.; — inf. Krystyny Deczkowskiej.

Julian Borkowski

MILEWSKI Janusz Kazimierz, pseud. Mateusz, Niua, Niula (1917–1944), harcmistrz, komendant Radomskiej Chorągwi Szarych Szeregów „Ul Rady” (1942–1944).

Urodził się 12 VII 1917 w osadzie Paniutino k. Łozowajej w obwodzie charkowskim. Był synem Józefa (inżyniera) i Jadwigi z Okoniewskich (nauczycielki). Uczył się w szkole powsz. w Sarnach, gdzie ojciec w l. 1922–1931 był naczelnikiem parowozowni. Tam wstąpił do harcerstwa. W związku ze służbowymi przeniesieniami ojca naukę kontynuował w Państw. Gimnazjum im. Stefana Żeromskiego w Kielcach, gdzie był zastępowym, a później w Państw. Gimnazjum im. Tytusa Chałubińskiego w Radomiu, gdzie był przybocznym oraz drużynowym 1. Radomskiej Drużyny Harcerzy.

W 1936 r. w Radomiu zdał maturę. W l. 1936–1937 odbył służbę wojskową w Mazowieckiej Szkole Podchorążych Rezerwy Artylerii im. gen. Józefa Bema w Zambrowie. W 1938 r. rozpoczął studia w Akademii Górniczej w Krakowie. W czasie studiów był aktywnym członkiem kręgu starszoharcerskiego.

Został zmobilizowany w marcu 1939 w stopniu sierżanta podchorążego i odbył kampanię wrześniową w szeregach Armii „Poznań”. W czasie walk nad Bzurą jako dowódca działonu zniszczył bezpośrednim ogniem trzy niemieckie czołgi. Wraz z baterią przedostał się do Warszawy i brał udział w jej obronie. Po kapitulacji powrócił do Radomia. Był tam współorganizatorem tajnych studiów inżynierskich, które też sam ukończył w maju 1941, uzyskując dyplom technika budowy maszyn. Od pierwszej chwili zaangażował się w konspirację harcerską. Współorganizował radomski hufiec Szarych Szeregów „Rój Rady XI”. Od lipca 1941 przez rok był jego komendantem, pełniąc jednocześnie funkcję zastępcy komendanta Chorągwi Radomskiej „Ul Rady”. W lipcu 1942 – po aresztowaniu komendanta chorągwi.

Tadeusza Kwaśniewskiego – został mianowany jego następcą. Kierowana przez niego Chorągiew Radomska stała się jedną z najlepiej zorganizowanych i najprężniejszych jednostek organizacyjnych Szarych Szeregów. Obok takiej działalności, jak mały sabotaż, akcja „N”, szkolenie wojskowe czy pomoc Żydom uruchomiono w Ostrowcu Świętokrzyskim produkcję granatów, a w Radomiu pistoletów maszynowych typu „Sten”. Przeprowadzono szereg akcji dywersyjnych i sabotażowych oraz zorganizowano 40-osobowy partyzancki oddział Szarych Szeregów, który w marcu 1944 rozpoczął działania bojowe na terenie Gór Świętokrzyskich. Szczególnym osiągnięciem Milewskiego było zorganizowanie pracy harcerskiej na terenie wiejskim, na tzw. szlaku mjr. „Hubala” (mjr. Henryka Dobrzańskiego), obejmującym wsie: Skłoby, Hucisko, Wandów, Pawłów, Rzuców, Ninków i Stefanków. W początkach 1943 r. pomagał też w zorganizowaniu działalności sąsiedniej Chorągwi Kieleckiej Szarych Szeregów „Ul Skala”. Dowodził akcją zniszczenia radomskiego Arbeitsamtu. Po tej akcji został mianowany podporucznikiem. W styczniu 1943 otrzymał stopień podharcistrza.

28 II 1944 został aresztowany przez gestapo, po czym przewieziono go do obozu koncentracyjnego Gross-Rosen, gdzie 26 VII 1944 został rozstrzelany. W grudniu 1944 pośmiertnie został mianowany harcmistrzem.

W 1942 r. zawarł związek małżeński z Natalią Byliną (2° voto Duffekową, 1917–1972, harcmistrzynią, komendantką łączności Radomskiej Chorągwi Szarych Szeregów, podporucznikiem, aresztowaną wraz z mężem, więźniarką obozów koncentracyjnych Ravensbrück i Oranienburg, w 1945 r. hufcową Hufca Harcerek w Limburgit w Belgii, w 1946 r. komendantką Chorągwi Harcerek w Belgii, w l. 1957–1958 Naczelniczką Harcerek pgK, w l. 1958–1960 wiceprzewodniczącą ZHPpgK).

— Broniewski S. *Milewski Janusz Kazimierz*, w: *PSB*, t. 21, z. 2, Kr. 1976, s. 211–212 [bibliogr.]; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmi-strze i harcmistrzynie*, s. 156; Jarzembowski K. *Materiały do „Słownika biograficznego Związku Harcerstwa Polskiego poza granicami Kraju (1946–1996)”*, „Harc.” 1996, nr 4/5, s. 12 [dotyczy żony N. Milewskiej-Duffekowej]; — Broniewski *Całym życiem*; Jabrzemski *Harcerze*; Patak A. *Kartki z dziejów radomskich Szarych Szeregów*, „Więź” 1959, nr 5; *Szare Szeregi*; — MH:teczka biogr. J. Milewskiego.

Andrzej Borodzick

MONIUSZKO Stanisław (1905–1993), urzędnik, harcmistrz, komendant Białostockiej Chorągwi Harcerzy (1945–1948).

Urodził się 25 I 1905 w Białymstoku. Był synem Władysława (zm. 1919) i Zofii z Ambrożkiewiczów (zm. 1916). Miał starszego brata, który został wcielony w 1918 r. do armii bolszewickiej i nie wrócił już do Polski. Dzieciństwo S. Moniuszki przypadło na lata wojny i tułaczki zapoczątkowanej latem 1915, kiedy to rodzina, uciekając przed ofensywą wojsk niemieckich, opuściła Białystok i zamieszkała w Żytomierzu, a następnie w Jelcu w guberni orłowskiej (tam zmarła matka).

W 1921 r. Moniuszko wrócił do Białegostoku, gdzie podjął pracę zarobkową w biurze Sądu Okręgowego i kontynuował naukę. W 1926 r. wstąpił do 3. Białostockiej Drużyny Harcerzy (BDH) im. Stefana Czarnieckiego „Błękitnej Trójki”, działającej przy Szkole Rzemieślniczej. W tymże roku złożył przyrzeczenie harcerskie i ukończył kurs zastępowych w Łomży, a w l. 1927 i 1928 – kursy drużynowych: Chorągwi Warszawskiej i Chorągwi Białostockiej nad jez. Wigry. W 1930 r. był już członkiem komendy kursu drużynowych. Kolejno pełnił w swojej drużynie funkcje: zastępowego, przybocznego i drużynowego. Jako drużynowy 3. BDH był jednocześnie przybocznym Komendy Hufca

Harcerzy w Białymstoku i instruktorem Komendy Białostockiej Chorągwi Harcerzy. Z powodu słabego wzroku nie mógł studiować, został też zwolniony z odbywania służby wojskowej. Pracował jako urzędnik.

W 1929 r. wziął udział w II Zlocie Narodowym Harcerzy w Poznaniu, w 1931 r. – w Zlocie Skautów Słowiańskich w Pradze, w 1933 r. – w IV Jamboree w Gödöllő na Węgrzech. W 1934 r. zorganizował w Gimnazjum Społecznym im. Henryka Sienkiewicza pluton harcerzy i włączył go do 3. BDH. Zorganizował też Koło Przyjaciół „Błękitnej Trójki” i podjął inicjatywę ufundowania dla drużyny sztandaru, który został poświęcony w listopadzie 1934. Stopień podharcmistra otrzymał 24 VI 1935. W lipcu tegoż roku uczestniczył w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. We wrześniu 1939 wraz z drużyną działał w Pogotowiu Harcerzy. Prawdopodobnie 5 września tegoż roku otrzymał stopień harcmistra. 15 IX 1939 ewakuował się w rejon Wołkowyska. Podczas okupacji najprawdopodobniej nie zaangażował się w działania ruchu oporu.

10 I 1945 został komendantem Białostockiej Chorągwi Harcerzy, był także komendantem Białostockiej Chorągwi Harcerek. Pracował w tym czasie w Kuratorium Okręgu Szkolnego Białostockiego. Odbudowywał struktury harcerskie, organizował letnie obozy, osobiście kierował szkoleniem instruktorów. W dużej mierze dzięki jego staraniom wzrosła liczebność chorągwi. Był bardzo religijny, dbał o udział harcerzy w życiu Kościoła, należał do Straży Honorowej Najjaśniejszego Serca Pana Jezusa. Starał się bardzo uroczysto, w formule przedwojennej, przyjmować przyrzeczenia harcerskie. Pierwsze rozkazy podpisywał: Wasz Starszy Brat. Funkcję komendanta Białostockiej Chorągwi Harcerzy pełnił do 25 IX 1948. Nie mogąc pogodzić się z podporządkowaniem harcerstwa ZMP, w 1950 r. przerwał czynną służbę instruktorską. Powrócił do niej

w końcu 1956 r. Był kierownikiem Ref. Obozów Komendy Białostockiej Chorągwi Harcerstwa (1957–1958). W 1957 r. został zastępcą komendanta obozu szkoleniowego chorągwi w Boguszach. W l. 1960–1974 był zastępcą przewodniczącego, następnie przewodniczącym Komisji Rewizyjnej Chorągwi Białostockiej, a w 1973 r. wszedł w skład chorągwaniej komisji historycznej. Gromadził przedwojenne dokumenty oraz pamiątki. Opublikował *Wspomnienie o harcistrze Polski Ludowej Janie Jędrachowiczu* („Harc.” 1980, nr 6). W 1985 r. został członkiem Instruktor-skiego Kręgu Seniora.

Zmarł 4 VI 1993. Został pochowany na białostockim cmentarzu farnym.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem KEN oraz Srebrnym Krzyżem za Zasługi dla ZHP. Jest patronem Hufca ZHP w Białymstoku. Uroczystość nadania imienia odbyła się w bazylice katedralnej w 1998 r. i została połączona z poświęceniem sztandaru hufca.

— *Bibliografia za lata 1959–1986*, „Harcerski Informator Historyczny” 1986, nr 1/4, s. 28; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcistrzynie i harcistrze*, s. 158; — Dobroński A. *Kościół farny i harcerze*, cz. 2, „W Służbie Miłosierdzia” 2005, nr 12; Kulakowski K. *Harcerstwo na Białostoczczyźnie*, Białystok 1995, Lewicka D. *25 lat Białostockiej „Błękitnej Dziewiątki” im. Śt. Czarnieckiego*, Białystok 1970; — „Dziennik Białostocki” 1934, nr 315; „Harcerski Zew Kresowy” 1934, nr 9/18; — AAN: zesp. ZHP, sygn. 1261; Arch. Hufca ZHP w Białymstoku: teczka S. Moniuszki.

Aleksander Dobroński

MOŚCICKI Stanisław Ludwik, pseud. Biały Lis, Andrzej-Eligiusz, Ludwik, Zakliczewski (1903–1967), nauczyciel, harcistrz, komendant Mazowieckiej Chorągwi Męskiej (1929–1932), komendant

Mazowieckiej Chorągwi Szarych Szeregów (1941–1942), zastępca Naczelnika Harcerzy (1946–1947).

Urodził się 25 VIII 1903 we wsi Liszka Górna w pow. częstochowskim. Był synem Aleksandra (nauczyciela) i Janiny z Regulskich. W 1916 r. wstąpił do drużyny POS w Ząbkowicach, później należał do 20. Zagłębiowskiej Drużyny Harcerskiej w Sosnowcu. W czasie I wojny światowej przeniósł się do Pułtuska, gdzie w gimnazjum zorganizował z najmłodszych uczniów samodzielny zastęp „Czajek”, który został później włączony do 4. Pułtuskiej Drużyny Harcerzy.

W 1923 r. zdał maturę w Państw. Gimnazjum im. Piotra Skargi w Pułtusku. W 1924 r. złożył egzamin nauczycielski i rozpoczął pracę jako nauczyciel szkół powsz., początkowo w Wyszkuwie, a następnie od 1929 r. kolejno w szkołach nr 53, nr 94 i nr 11 w Warszawie. W Wyszkuwie początkowo był drużynowym 1. Drużyny Harcerzy, a od grudnia 1924 do 1926 r. – hufcowym tamtejszego hufca męskiego. 23 IX 1926 otrzymał stopień instruktorski przodownika, a 3 II 1928 – podharcmistra (w rezultacie zmiany systemu stopni instruktorskich z grudnia 1927 równoznaczny ze stopniem harcmistra). Od grudnia 1929 do marca 1932 r. pełnił funkcję komendanta Mazowieckiej Chorągwi Męskiej.

W 1929 r. związał się z ruchem suchowym, był jednym z najbliższych współpracowników Aleksandra Kamińskiego. W 1930 r. prowadził zgrupowanie szkoleniowe na Buczu. Od 1931 do 1933 r. był kierownikiem Wydz. Kształcenia Starsziny Komendy Mazowieckiej Chorągwi Harcerzy. W marcu 1932 został sekretarzem Zarządu Oddziału Mazowieckiego ZHP. W l. 1933–1935 i 1937–1939 był kierownikiem Wydz. Zuchów Głównej Kwatery Harcerzy (GKH). Kierował pierwszymi kursami zuchmistrzów GKH – w 1932 r. na Buczu i w 1933 r. w Brennej oraz IV Konferencją Zuchową w Nierodzimiu w grudniu

1934. Równocześnie był członkiem Komisji Osobowej i Komisji Prób na Stopnie Podharcmistra i Działacza GKH. Ponadto w 1934 r. utworzył gromadę zuchową z dzieci zamieszkałych na przedmieściach Warszawy.

W 1931 r. ukończył Wyższy Kurs Nauczycielski w Warszawie w grupie fizyko-matematycznej. W 1933 r. podjął pracę w Centralnym Inst. Wych. Fiz. w Warszawie. W l. 1936–1939 studiował na Wydz. Pedagog. WWP w Warszawie. Publikował w prasie harcerskiej materiały poświęcone rozwojowi ruchu zuchowego. Był stałym współpracownikiem pisma GKH „W Kręgu Wodzów”. W lipcu 1939 brał udział w Międzyn. Konferencji Wilczęcej w Anglii.

Podczas II wojny światowej pracował jako nauczyciel w szkole powsz. przy ul. Odrowąża i ul. Oszmiańskiej w Warszawie na Pradze. Od listopada 1939 do października 1942 prowadził tu także komplety tajnego nauczania. Od jesieni 1939 działał w Szarych Szeregach. W październiku 1941 został mianowany pierwszym komendantem Chorągwi Mazowieckiej Szarych Szeregów „Ul Puszczą”. Używał wtedy fałszywego nazwiska Zakliczewski. Był redaktorem biuletynu chorągwi, ukazującego się początkowo pod nazwą „Wici Szarych Szeregów”, a następnie jako „Biuletyn Wyszkołeniowy”. Aresztowany 2 X 1942 przez gestapo, po ciężkim śledztwie został przewieziony 25 XI 1942 r. do obozu koncentracyjnego Auschwitz. Tam został członkiem komendy tajnej grupy harcerskiej pod krypt. Droga Brzozowa; do jego zadań należały działania kulturalno-oświatowe i przygotowywanie w obozie akcji małego sabotażu. W listopadzie 1944 został przewieziony do obozu w Leonburgu, następnie w kwietniu 1944 do Kauperingen i wreszcie do Dachau. W kwietniu 1945 po uwolnieniu z obozu w Dachau przez armię amerykańską był jednym z organizatorów ZHP w Niemczech. Został członkiem Komendy

Okręgu Południowego, obejmującego amerykańską i francuską strefę okupacyjną. W listopadzie 1945 był komendantem kursu podharcemistrzowskiego w Freiman k. Monachium (brało w nim udział 48 harcererek i harcerzy). W końcu 1945 r. wrócił do kraju i podjął pracę na stanowisku kierownika Socjalistycznego Ośrodka Szkoleniowego OM TUR w Otwocku. W 1946 r. wstąpił do PPS, a od zjednoczenia z PPR był członkiem PZPR.

Od lutego 1946 do września 1947 był członkiem Komisji Weryfikacyjnej GKH, a od marca do października 1946 – także kierownikiem Działu Służby Informacyjnej Naczelnictwa ZHP. Od października 1946 do końca września 1947 był zastępcą Naczelnika Harcerzy i szefem GKH. W 1946 r. był redaktorem „Biuletynu Informacyjnego Naczelnictwa ZHP”. Był też członkiem, a od września 1947 przewodniczącym Komisji Prób na Stopnie Instruktorskie GKH i członkiem Komisji Osobowej GKH. Rozkazem personalnym Naczelnictwa ZHP L. 3 z 15 VI 1949 wraz z wieloma innymi instruktorami został pozbawiony stopnia instruktorskiego i zwolniony z ZHP. Od 1949 r. był kierownikiem Szkoły Podst. nr 190, a później Szkoły Podst. nr 272 i liceum w Warszawie. Na przełomie roku 1956 i 1957 założył drużynę harcerską i był zastępcą hufcowego w Hufcu Staromiejskim w Warszawie. Od maja do grudnia 1959 był doradcą NRH.

Zmarł w Warszawie 25 X 1967, został pochowany na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach.

Otrzymał Złoty Krzyż Zasługi i Złoty Krzyż Harcerskiego Odznaczenia Honorowego za Zaslugę (1946).

W 1937 r. poślubił Stanisławę Król. Miał syna Andrzeja (ur. 1937).

— Broniewski S. *Mościcki Stanisław Ludwik*, w: *PSB*, t. 22, z. 1, Wr.–Kr. 1977, s. 151; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcemistrzynie i harcemistrze*, s. 159; *Leksykon*, s. 74 [błędne

imię]; — Błażejowski *Z dziejów*; Broniewski *Całym życiem*; Jabrzemski *Harcerze*; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 123; *Szare Szeregi*, t. 1; — Kret J. *Ostatni krąg*, Kr. 1973, s. 27; — MH: teczka biogr. S. Mościckiego.

Andrzej Borodzik

N

NIEDERLIŃSKI Wojciech, pseud. Romanowski, Józef (1908–1999), ekonomista, harcemistrz, komendant Śląskiej Chorągwi Szarych Szeregów „Ul Huta” (1942–1945), Śląsko-Dąbrowskiej Chorągwi Harcerzy (1945–1949) i Śląsko-Dąbrowskiej Chorągwi Harcerstwa (1949).

Urodził się 12 IV 1908 w Lipinach Śląskich k. Świętochłowic (obecnie dzielnica Świętochłowic). Był synem Jana (1878–1921, hutnika, współorganizatora TG „Sokół” w Lipinach) i Małgorzaty z Lejów (1883–1962, właścicielki sklepu spożywczego w Lipinach, działaczki polskich stowarzyszeń kobiecych), oboje rodzice uczestniczyli w powstaniach śląskich. Miał braci: Antoniego (1910–1954, kierowcę, podharcemistrza, członka Szarych Szeregów), Adolfa (1912–1983, hutnika) i Zygmunta (1916–1998, zaopatrzeniowca) oraz przyrodną siostrę z drugiego małżeństwa matki Bronisławę Wawrzyczek (zamężną Karmańską, ur. 1924, księgową). Wszyscy należeli do harcerstwa.

W wieku sześciu lat rozpoczął naukę w szkole powsz., którą ukończył w 1922 r. W 1919 r. wstąpił do oddziału młodzieżowego TG „Sokół” w Lipinach. W czasie powstań śląskich pomagał matce zajmującej się agitacją, roznosząc polskie gazety i ulotki. W sierpniu 1922 rozpoczął pracę

NIEDERLIŃSKI WOJCIECH

jako górnik dołowy w kopalni „Paweł” w Chebziu (obecnie dzielnica Rudy Śląskiej). Pracował tam do maja 1923, kiedy zdecydował się podjąć naukę na kursie księgowo-handlowym. Zdobyte na kursie wiadomości z zakresu pracy biurowej oraz umiejętności księgowania i stenografowania umożliwiły mu uzyskanie w 1924 r. pracy pomocnika biurowego w Tow. Przemysłowo-Handlowym w Katowicach.

Do 1. Męskiej Drużyny Harcerskiej (MDH) im. Adama Mickiewicza w Lipinach wstąpił w październiku 1922 r. Przyrzeczenie harcerskie złożył 28 IV 1923. Wkrótce objął 2. MDH im. Jana Sobieskiego w Lipinach, którą prowadził (z przerwą na służbę wojskową) do 1931 r. Jesienią 1923 wszedł w skład komendy Hufca Męskiego w Świętochłowicach. Początkowo pełnił w niej funkcję sekretarza, od 1925 r. był zastępcą hufcowego, a od listopada 1926 do marca 1927 – hufcowym. Działalność tę przerwała służba wojskowa (którą pełnił od kwietnia 1927 do końca czerwca 1928). W czasie jej trwania został mianowany podharcemistrzem (25 IV 1928). W tymże roku, po odbyciu w sierpniu kursie podharcemistrzowskim w Górkach Wielkich, został powołany w skład Komendy Śląskiej Chorągwi Męskiej.

W maju 1929 reaktywował 1. MDH im. Tadeusza Kościuszki w Chropaczowie (obecnie dzielnica Świętochłowic). Od 1930 r. był przybocznym komendanta chorągwi ds. wych. fiz. i przysp. wojsk. Od marca 1929 do stycznia 1931 pracował jako asystent w Urzędzie Gminnym w Chropaczowie, a następnie do wybuchu wojny w Urzędzie Gminnym w Lipinach. W 1931 r. ukończył wieczorową Szkołę Handlową w Królewskiej Hucie (obecnie Chorzów). W 1933 r. brał udział w IV Jamboree w Gödöllő na Węgrzech, po którym wrócił, wędrując z reprezentacją harcerzy śląskich przez Tatry. 10 X 1934 otrzymał stopień harcemistrza. Na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935 był współpracownikiem komisa-

riatu zagranicznego Komendy Złotu Harcerzy, zaś po jego zakończeniu opiekował się zwiedzającymi Wielkopolskę i Gdynię skautami zagranicznymi. W l. 1936–1939 był kierownikiem Wydz. Starszego Harcerstwa Komendy Śląskiej Chorągwi Harcerzy. Funkcję tę, obok prowadzenia pracy harcerskiej w Chropaczowie, sprawował do wybuchu wojny. W tym czasie prowadził kursy instruktorskie oraz obozy wędrownie w Beskidach, Tatrach i Karpatach Wschodnich. W l. 1934–1939 działał również w świętochłowickiej sekcji Harcerskiego Klubu Narciarskiego w Katowicach. W sierpniu 1939 wszedł w skład tajnej komendy chorągwi harcerzy, powołanej na wypadek wojny pod kierownictwem hm. Józefa Pukowca.

We wrześniu 1939 bronił Śląska w szereгах lipińskiego batalionu Ochotniczej Powstańczej Samoobrony, złożonego z powstańców śląskich, podoficerów rezerwy i harcerzy. Dowodził w nim drużyną łączności. Wobec wycofania się wojska z Lipin 3 września ewakuował rodzinę. Następnie z grupą harcerzy wyruszył na rowerze do Katowic, gdzie z J. Pukowcem uczestniczył w niszczeniu akt Komendy Chorągwi Śląskiej. Następnego dnia wykonywał podobne zadanie w Komendzie Krakowskiej Chorągwi Harcerzy (wraz z Aleksandrem Kamińskim). Ewakuował się następnie na wschód, docierając do Lwowa, skąd 27 IX 1939 wrócił na Śląsk i zorganizował tajną Komendę Hufca Harcerzy w Świętochłowicach, krypt. Ogień. 7 października tegoż roku został zaprzysiężony (wraz ze zorganizowaną przez siebie grupą bojową harcerzy) przez przedstawiciela Komendy Okręgu PSZ na Śląsku. W październiku 1939 został także członkiem komendy konspiracyjnej Śląskiej Chorągwi Harcerzy (na czele której stanął J. Pukowiec). Powierzono mu pracę harcerską na terenach zachodniego obszaru pow. katowickiego. W listopadzie 1939 został wywieziony na roboty przymusowe w Góry Harzu, gdzie pracował przy budowie torowisk ko-

lejowych. Na tym terenie znalazło się wielu harcerzy pochodzących z hufca świętochłowickiego. Inspirował tworzenie wśród nich tajnych grup i drużyn harcerskich, przede wszystkim zajmujących się działalnością wywiadowczą. Zdobyte przez nich informacje przekazywał Pukowcowi, przyjeżdżając co kilka tygodni do Katowic. W poł. maja 1941, kiedy Niemcy ze względów zdrowotnych uznali go za nieprzydatnego do prac fizycznych, powrócił na Śląsk. W lipcu tegoż roku podjął pracę jako księgowy w rafinerii w Czechowicach-Dziedzicach (Vacuum Oil Company). Reaktywował działalność konspiracyjnej komendy chorągwi, zawieszonych po aresztowaniach w grudniu 1940, których ofiarą padło wielu harcerzy, a wśród nich J. Pukowiec (komendant chorągwi, a zarazem kierownik Wydz. Propagandy i Informacji Okręgu Śląskiego ZWZ).

Wiosną 1942 został mianowany komendantem Śląskiej Chorągwi Szarych Szeregów. Funkcję tę pełnił do wyzwolenia. Odtworzył na podległym terenie konspiracyjne hufce. Utrzymywał kontakt z Główną Kwaterą Szarych Szeregów w Warszawie (od października 1943 poprzez wizytatora chorągwi zachodnich hm. Edwarda Zürna, pseud. Jacek) i środowiskiem krakowskim, a także ściśle współpracował z Chorągwią Zagłębiowską Szarych Szeregów. Pod jego kierownictwem rozbudowano szczególnie indywidualne tajne nauczanie, akcję pomocy więźniom licznych na terenie Śląska filii obozu koncentracyjnego Auschwitz oraz służbę wywiadu. W maju 1944 kierowana przez niego chorągiew (wg niepełnych danych) liczyła 1005 harcerzy. W sprawach wojskowych podlegał bezpośrednio komendantowi Okręgu Śląskiego AK płk. Zygmuntowi Janke, pseud. Walter. Pod koniec wojny został ostrzeżony, że gestapo trafiło na jego ślad i opuścił Czechowice-Dziedzice.

Po wyzwoleniu wrócił do Lipin, gdzie reaktywował drużynę harcerską. We wrześniu 1945 został komendantem Śląsko-Dą-

browskiej Chorągwi Harcerzy. Prowadził kursy instruktorskie, m.in. kurs podharcemistrzowski podczas II CAS w 1946 r. oraz kursy w Ośrodku Harcerskim w Górkach Wielkich. W l. 1945–1950 działał także w reaktywowanym Harcerskim Klubie Narciarskim w Katowicach. W 1947 r. ukończył LO dla dorosłych w Katowicach. Od kwietnia do listopada 1949 był komendantem Śląsko-Dąbrowskiej Chorągwi Harcerstwa, pełnił też funkcję kierownika Wydz. Osobowego Komendy Chorągwi. Wobec podporządkowania harcerstwa ZMP zrezygnował z funkcji. Działalność z młodzieżą kontynuował w ramach PTTK. We władzach tej organizacji pełnił wiele funkcji, do członka Zarządu Głównego PTTK włącznie. Na przełomie l. 50. i 60. odbył studia w Państw. Wyższej Szkole Administracji Gospodarczej, zakończone uzyskaniem w 1962 r. dyplomu magistra ekonomii. Prowadził wykłady w TWP.

Po odrodzeniu harcerstwa na Zjeździe Łódzkim w grudniu 1956, w którym uczestniczył na zaproszenie A. Kamińskiego, wszedł w skład Komendy Katowickiej Chorągwi Harcerstwa, podejmując obowiązki przewodniczącego Komisji Rewizyjnej Składnicy Harcerskiej. Z jego inicjatywy w 1962 r. powstała Kom. Hist. Chorągwi Katowickiej, którą kierował w l. 1978–1985, a później był jej honorowym przewodniczącym. Opublikował szereg opracowań, m.in. *Szlakiem powstań śląskich* (Kat. 1980) i *Wszystko co nasze. Harcerska martyrologia na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach II wojny światowej* (z zespołem, W. 1983). Podczas mszy św. odprawianej 22 V 1995 na Kaplicówce w Skoczowie wręczył papieżowi Janowi Pawłowi II puchar od harcerstwa polskiego – specjalnie wydany i oprawiony egzemplarz książki Józefa Kreta *Harcerze wierni do ostatka*.

Zmarł 26 IX 1999. Został pochowany na cmentarzu w Świętochłowicach-Lipinach. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Srebrnym

Krzyżem Zasługi z Mieczami, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Krzyżem AK, Złotym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego za Zasługę, Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP i Rozetą-Mieczami. W grudniu 1997 otrzymał Śląską Nagrodę im. Juliusza Ligonja, przyznaną mu przez Stowarzyszenie Civitas Christiana. W 1983 r. został wyróżniony honorowym tytułem Instruktora Seniora ZHP.

W małżeństwie z Małgorzatą Skolik (1911–1971) miał cztery córki: Janinę (zamężną Maksymowicz, 1932–2006, księgową), Stefanię (1934–1985, nauczycielkę w Lipinach), Krystynę (ur. 1936, księgową), Ewę (zamężną Snelewską, 1943–2001) oraz dwóch synów: Tadeusza (1945–1981, technika górnika) i Wacława (ur. 1946, budowniczego pieców hutniczych). Wszystkie dzieci były członkami drużyn harcerskich na terenie Świętochłowic. Miał również pięcioro dzieci zmarłych w wieku niemowlęcym.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzynie i harc mistrze*, s. 161; Jarzembowski K. *Instruktorzy ZHP mianowani w okresie II wojny światowej*, „Harc.” 1995, nr 7/8, s. 47 [dot. Antoniego Niederlińskiego]; *Materiały do HSB*, „Harc.” 1995, nr 6, s. 102; — Jabrzemski *Harcerze*; Niederliński W. *Harcerski szlak walki i martyrologii*, w: *Wszystko, co nasze. Harcerska martyrologia na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach II wojny światowej*, W. 1983, s. 8–20; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 126; *Szare Szeregi; Z dziejów harcerstwa śląskiego*, Kat. 1985, s. 293–295; — *Jubileuszowy Złot Harcerstwa Polskiego w Spale. Spala 11—25 lipca 1935 r. Przewodnik po Zlocie. Dzienniczek uczestnika*, W. [1935], s. 22; Klistala J. *Harcerstwo w miastach i powiatach Bielska i Białej w latach 1925–1949. Relacje, wspomnienia, życiorysy*, Bielsko-Biała 2005; Witkowski K. *Śląski komendant. Pożegnanie*, „Czuwaj” 2000, nr 6; — inf. córki Krystyny Niederlińskiej i siostry Bronisławy Karmańskiej.

Eugeniusz Loska

NIEMIEC Gustaw Piotr, pseud. Guccio, Kuba (1909–1942), inżynier budowy okrętów, harcmistrz, hufcowy Hufca Harcerzy w Gdańsku (1931–1934), szef Głównej Kwatery Szarych Szeregów (1939–1941).

Urodził się 25 VII 1909 w Żywcu. Był synem Józefa (1877–1944, pedagoga, profesora Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Wolnym Mieście Gdańsku, członka AK, zakładnika rozstrzelanego przez Niemców w Rdziostowie k. Nowego Sącza) i Kornelii Berty z domu Ritzke (1879–1951). Miał brata Wiktora Karola (1907–1970, maklera, członka ruchu oporu we Francji). Od 1919 r. mieszkał w Grudziądzu.

Po ukończeniu w 1927 r. miejscowego Państw. Gimnazjum Matematyczno-Przyrodniczego odbył służbę wojskową w Szkole Podchorążych Rezerwy Piechoty w Zambrowie. Studiował na politechnice w Gdańsku (Technische Hochschule) na wydz. budowy okrętów, gdzie w 1934 r. uzyskał tytuł inżyniera. W latach szkolnych w Grudziądzu wstąpił do harcerstwa i był drużynowym 16. Pomorskiej Drużyny Harcerzy im. gen. Józefa Sowińskiego. 20 XII 1928 został mianowany podharcemistrzem. W czasie studiów najpierw był drużynowym 4. Gdańskiej Drużyny Harcerzy, a od kwietnia 1931 do jesieni 1934 hufcowym Hufca Harcerzy w Gdańsku. Uczestniczył w IV Jamboree w Gödölő na Węgrzech w 1933 r. Tam spotkał się z Przewodniczącym ZHP Michałem Grażyńskim i rozpoczął starania o utworzenie na terenie Wolnego Miasta Gdańska samodzielnej chorągwi harcerzy. W marcu 1934 r. był inicjatorem i organizatorem wielkiego przemarszu harcerskiego ulicami Gdańska, a we wrześniu 1934 złotu harcerzy swojego hufca, w którym wzięło udział ok. 700 uczestników. Zorganizował drużyny harcerskie w Sopocie, Nowym Porcie i Wrzeszczu. Jego zabiegi o utworzenie Gdańskiej Chorągwi Harcerzy doprowadziły do jej powołania 10 I 1935. W komendzie tejże chorągwi był referentem zagranicznym (1936). W czasopiśmie

Gdańskiego Oddziału ZHP „Zew” (1936, nr 3) opublikował artykuł *W perspektywie piętnastu lat pracy harcerstwa w Gdańsku 1920–1935*, w którym przedstawił rozwój organizacyjny i problematykę działalności harcerstwa na terenie Wolnego Miasta.

W 1936 r. przeniósł się do Warszawy i podjął pracę jako urzędnik w Min. Przemysłu i Handlu, będąc równocześnie w Głównej Kwaterze Harcerzy referentem Wydz. Prasy i Propagandy (1937–1939), członkiem Komisji Osobowej (1938–1939) oraz członkiem redakcji starszoharcerskiego pisma „Brzask”. 25 IV 1936 został mianowany harcmistrzem. Latem 1939 uczestniczył w wyprawie na zlot starszych skautów w Edynburgu.

We wrześniu 1939 jako oficer rezerwy został zmobilizowany i w wyniku działań wojennych znalazł się we Lwowie. Po zajęciu miasta przez Armię Czerwoną włączył się do działalności konspiracyjnej w kierowanej przez hm. Wilhelma Słabego Harcerskiej Organizacji Niepodległościowo-Wojskowej (włączonej 24 XII 1939 do Szarych Szeregów). W grudniu 1939 przekroczył nielegalnie granicę i wrócił do Warszawy. Nawiązał współpracę z Główną Kwaterą Szarych Szeregów i przekazał informacje o działalności harcerskiej na okupowanych przez Sowieców ziemiach wschodnich. Otrzymał (podobnie jak wielu przybywających do Warszawy instruktorów) pracę w Stołecznym Komitecie Samopomocy Społecznej (SKSS) na stanowisku kierownika Sekcji Kwalifikacji i Rozdziału Świadczeń w Zespołach Pomocniczych. Stał się jednym z najbliższych współpracowników Naczelnika Szarych Szeregów hm. Floriana Marciniaka, pełniąc funkcję szefa Głównej Kwatery Szarych Szeregów. Jako kierownik wydawnictw zajął się także tworzeniem podziemnej prasy harcerskiej. Zorganizował wydawnictwo i był redaktorem naczelnym pierwszego dwutygodnika Głównej Kwatery Szarych Szeregów „Źródło”, wychodzącego od czerwca 1940 do czerwca 1942.

Aresztowany przez gestapo 31 III 1941 w Warszawie wraz z kilkoma innymi instruktorami zatrudnionymi w SKSS, został uwięziony na Pawiaku. W dniu 6 IV 1941 w ponad 1000-osobowym transporcie wywieziono go do obozu koncentracyjnego Auschwitz. Skierowany tam do pracy w karnej kompanii, zginął prawdopodobnie w czerwcu 1942.

Zawarł związek małżeński z Haliną Gryglaszewską (1917–2010, współpracowniczką zespołu wydawniczego Głównej Kwatery Szarych Szeregów, aktorką, reżyserem, po wojnie zam. w Krakowie).

— Głuszek *Szare Szeregi*, t. 1; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 161; Pelczar M. *Niemiec Gustaw*, w: *PSB*, t. 22, z. 4, Wr.–Kr. 1977, s. 791 [błędna data mianowania na stopień harcmistrza]; — Bartoszewski W. *Warszawski pierścień śmierci 1939–1944*, W. 1970; Broniewski *Całym życiem*; Jabrzemski *Harcerze; Szare Szeregi*.

Andrzej Borodzik

O

OMIECZYŃSKI Aleksander (1909–1941), nauczyciel, drużynowy 1. Drużyny Harcerzy „Gryf” w Szczecinie i gromady zuchowej.

Urodził się 12 XII 1909 w Trzciance w pow. sztumskim. Był synem Franciszka (małorolnego chłopca) i Franciszki z Dreszewskich. Uczęszczał do szkoły elementarnej w Trzciance, a następnie do seminarium nauczycielskiego w Lubawie, które ukończył w 1930 r. Praktykę nauczycielską odbył w Polsce. Bezskutecznie starał się o zatrudnienie jako nauczyciel

na Kaszubach (władze niemieckie nie wydały na to zgody, a wydz. oświaty ówczesnej rejencji koszalińskiej uzasadniał odmowę tym, iż pochodzi on z polskiej rodziny i ma powiązania z działaczami polonijnymi). Prowadził aktywną pracę w środowiskach polonijnych na Powiślu. Na skutek szykan niemieckiego starosty w Sztumie musiał wyjechać i pracował przez dwa lata w Grudziądzu.

Był aktywnym działaczem Związku Polaków w Niemczech. Z powodu inwigilacji przez władze niemieckie jesienią 1933 został przeniesiony do Wrocławia, lecz i tu nie pozostał długo, gdyż władze niemieckie odmówiły mu prawa pobytu w tym mieście. W tej sytuacji Związek Polskich Tow. Szkolnych w Niemczech skierował go jesienią 1934 do Szczecina, aby podjął rozpoczęte przez Maksymiliana Golisza prace polonizacyjne i reaktywował zamkniętą przez Niemców szkołę polską.

Zamieszkał w Szczecinie w listopadzie 1934. Pracę rozpoczął od zorganizowania Domu Polskiego. W wynajętym pomieszczeniu urządził szkołę, bibliotekę, świetlicę oraz salę zebraniowo-widowiskową dla Zarządu Oddziału Związku Polskich Robotników Rolnych. Prowadził również kursy dla dorosłych. W styczniu 1935 przywrócono mu prawo nauczania, oficjalnie pracował więc jako nauczyciel w szkółce polskiej. Uczył jęz. polskiego i śpiewu, a dodatkowo w konspiracji historii i geografii Polski. Organizował i prowadził kursy jęz. polskiego w powiatach: szczecińskim, pyrzyckim, stargardzkim, gryfińskim i nowogardzkim. Wygłaszał pogadanki przybliżające historię i geografę Polski, urządził wycieczki krajoznawcze szlakiem zabytków słowiańskich. W czasie spotkań zbierał materiały do interwencji prasowych i konsularnych. Szczególnie interesował się rolnikami mieszkającymi w okolicach Szczecina, Myśliborza oraz Wolina. Był sekretarzem szczecińskiego oddziału Związku Polaków w Niemczech, współpracował ze Związ-

kiem Robotników Rolnych. Troską otaczał zwłaszcza młodzież, werbował ją również do harcerstwa. Wprowadzał nowoczesne metody nauczania, zabiegał o pomoce naukowe, zakupił aparat projekcyjny, który wykorzystywał na zebraniach, wyświetlając filmy o Polsce. Pisał artykuły do „Głosu Pogranicza i Kaszub”, ukazując tradycje polskie w tych regionach. Towarzyszył Kazimierze Iłłakowiczównie w jej podróży autorskiej po Pomorzu.

W 1935 r. przejął od Jarosława Pieńżnego funkcję drużynowego 1. Drużyny Harcerskiej „Gryf”, założonej przez M. Golisza. Skupił w niej chłopców nie tylko ze Szczecina, ale i z okolicznych miejscowości. W tymże roku założył Gromadę Zuchów „Wiewiórki”. Prowadził ją osobiście, uzyskując w pracy z ruchami doskonałe wyniki. Działalnością drużyny harcerskiej i gromady zuchowej zainteresował się konsul polski w Szczecinie, który udzielał im wsparcia.

W styczniu 1936 po raz kolejny odebrano Omieczynskiemu (na okres do maja 1936) prawo nauczania i zamknięto szkołę polską. Poświęcił się wówczas całkowicie pracy z drużyną. W 1937 r. prowadził obóz na Śląsku, w okolicach Góry św. Anny. Jednak po 1936 r. praca harcerska w Szczecinie doznała pewnego zahamowania i do wybuchu wojny w drużynie dotrwała tylko nieliczna, choć żyta ze sobą grupa starszych chłopców. Omieczynski prowadził w Szczecinie chór Tow. Śpiewu im. Fryderyka Chopina (1938), orkiestrę i teatr amatorski. Pełniąc funkcję sekretarza Związku Polaków (1936), organizował w terenie punkty nauczania i biblioteki oraz pomagał kolportować polską prasę. Był stale pod obserwacją policji niemieckiej. Z uwagi na niewielkie fundusze kilka razy musiał zmieniać pomieszczenia Domu Polskiego na coraz skromniejsze. Zmiany lokalu i przerwy w nauce nie sprzyjały ciągłości pracy pedagogicznej. Prowadzenie działalności polonizacyjnej napotykało też wiele innych

trudności (Niemcy byli pracodawcami Polaków, co w znacznym stopniu ograniczało aktywność ludności pochodzenia polskiego). Omieczynski mimo starań oraz pomocy konsula niewiele mógł zdziałać. Nie załamywał się jednak, jeździł na zebrania Polskiego Zjednoczenia Pracy, zachęcał zorganizowanych i niezrzeszonych do kontaktów z Polonią. Przez Niemców nazywany był „wodzem Polaków szczecińskich”. Współpracował z polskim wywiadem wojskowym. 6 III 1938 uczestniczył w Kongresie Polaków w Berlinie.

3 VI 1939 w czasie lekcji został aresztowany i osadzony w więzieniu. Od sierpnia tegoż roku był więziony w obozach koncentracyjnych. W 1940 r. trafił do obozu we Flossenburgu k. Hamburga. W 1941 r. ponownie przewieziono go do więzienia w Szczecinie przy ul. Kaszubskiej. Został poddany długiemu śledztwu i torturom. Postawiono mu – jako obywatelowi niemieckiemu – zarzut zdrady stanu i udowodniono współpracę z kontrwywiadem polskim, za co otrzymał karę śmierci. Wyrok został wykonany przez ścięcie toporem 10 IX 1941 w więzieniu w Szczecinie. Omieczynski został pochowany na Cmentarzu Centralnym w tym mieście.

Jego imię noszą: LO w Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych nr 1 w Gryfinie oraz Szkoła Podst. nr 62 w Szczecinie, gdzie znajduje się popiersie Omieczynskiego, a w izbie pamięci zgromadzono dokumenty związane z nim i z działalnością Związku Polaków w Niemczech. Także ulicę w Szczecinie nazwano jego imieniem.

Miał żonę Ludwikę oraz troje dzieci: Nadzieję, Bożenę i Leszka.

— *Encyklopedia Szczecina*, red. T. Białecki, Sz. 1999, t. 1, s. 690; Oracki T. *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do 1945 roku)*, W. 1983, s. 237; — *Dzieje Szczecina*, red. B. Wachowiak, Sz. 1994, t. 3, s. 830, 832–834; Gajdzik P. *Aleksander Omieczynski*, „HR” 1984, nr 3, s. 23–24; Jurkiewicz J. L. *Patroni szczecińskich ulic*, Stargard 1999, s. 85;

Kapiszewski H. *Związek Harcerstwa Polskiego w Niemczech*, W. 1969, s. 120; Lehr H., Osmańczyk E. *Polacy spod znaku Rodła*, W. 1972, s. 206, 256; *Szczecinianie stulecia*, Sz. 2000, s. 98; — Nowak A. *Wspomnienia harcerskie. Berlin–Poznań 1912–1939*, W. 1983, s. 66–67; — „Gazeta Chojeńska” 2000, nr 8, dod. „Gazeta Gryfińska”, nr 4, s. 1; „Głos Nauczycielski” 1971, nr 37, s. 11; „Głos Szczeciński” 1971, nr 216, s. 5 [wyd. C]; „Kurier Szczeciński” 1971, nr 213, s. 4, 1972, nr 224, s. 4–5 [wyd. AB]; „Poznaj Swoj Kraj” 1977, nr 4, s. 4–5; „Spojrzenia” 1972, nr 10, s. 7; „Wiadomości Zachodnie” 1971, nr 39, s. 14.

Teresa Jasiunas

OPIEŃSKA zameżna Opieńska-Blauth Janina Zofia (1895–1987), profesor doktor habilitowany, biochemik, harcmistrzyni, komendantka miejscowa drużyn żeńskich w Krakowie (1917–1918), komendantka Krakowskiej Chorągwi Żeńskiej (1918), członkini Inspektoratu Harcerskiego Górnego Śląska (1920–1921).

Urodziła się 20 VII 1895 w Żółkwi k. Lwowa. Była córką Jana (zm. 1939, lekarza powiat. w Żółkwi, działacza TSL i TG „Sokół”, asystenta w Katedrze Chemii Lekarskiej w Krakowie) i Marii z Gąsiorowskich (1869–1952, malarki amatorki, działaczki społecznej, od 1913 r. członkini Zarządu Głównego Żeńskich Drużyn Skautowych we Lwowie, w 1918 r. kierowniczką Wydz. Żeńskiego Związkuwego Naczelnictwa Skautowego we Lwowie, w 1921 r. odznaczonej harcerską odznaką Wdzięczności). Trzy klasy szkoły elementarnej ukończyła, ucząc się w domu, kl. IV – pod kierunkiem prywatnej nauczycielki, a kl. V – w miejscowej szkole prowadzonej przez zakonnice. Edukację kontynuowała w Pryw. Gimnazjum Żeńskim Heleny Strażyńskiej w Krakowie, a następnie przez cztery lata w Pryw. Liceum M. Zagórskiej we Lwowie.

OPIEŃSKA JANINA

Od 1912 r. należała do harcerstwa. W 1913 r. uczestniczyła w żeńskim kursie skautowym w Berezowie, którego opiekunką i kierowniczką gospodarczą była jej matka. Maturę zdała w czerwcu 1914 w VIII Gimnazjum Realnym we Lwowie, po czym wyjechała do rodziny mieszkającej w Krakowie. Po wybuchu I wojny światowej jako skautka otrzymała przydział do punktu Czerwonego Krzyża na Dworcu Głównym. Kiedy wkrótce władze nakazały ewakuację z Krakowa ludności cywilnej, razem z rodzicami wyjechała do Pardubic, gdzie znajdowała się już liczna grupa polskich uchodźców z Gorlic, Jasła i Sanoka. Zorganizowała tam nauczanie dla dzieci szkolnych i żeński zastęp skautowy. Z Pardubic cała rodzina udała się do Chocenia, gdzie ojciec otrzymał stanowisko lekarza naczelnego. Również w tym mieście od razu włączyła się do działalności skautowej. Ze skautowej drużyny choceńskiej powstała później 4. Krakowska Drużyna Żeńska, której była drużynową aż do wyjazdu z Krakowa w 1918 r.

Pod koniec 1915 r. wróciła z rodziną do Krakowa. Angażowała się w działania w ramach pomocy społecznej, uczestnicząc m.in. w 1916 r. w akcji szczepienia ospy. Od 1915 do 1926 r. należała do organizacji „Zet”. W r. akad. 1915/1916 podjęła na UJ studia w zakresie chemii. Od listopada 1917 pełniła funkcję komendantki miejscowej drużyn żeńskich w Krakowie, a następnie komendantki Krakowskiej Chorągwi Żeńskiej (1918). Była członkinią Biura Związkowego Naczelnictwa Skautowego w Krakowie (1918) oraz weszła w skład kadry pierwszego ogólnopolskiego kursu instruktorskiego w Staszowie, zorganizowanego w lipcu 1918 przez Inspektorat Harcerski w Warszawie. Po trzech latach studiów w Krakowie przeniosła się na Uniw. Lwow., a następnie na UW. W czasie obrony Lwowa kierowała pełnią przez skautki służbą łączności i wywiadowczą, a jej matka wspólnie z Heleną Paliwodzianką – pogotowiem sanitarnym

skautek. W 1918 r. została asystentką słynnego polskiego biochemika, prof. Stanisława Bądryńskiego w Zakładzie Chemii Lekarskiej Uniw. Lwow., a w l. 1919–1924 pełniła funkcję starszego asystenta w Zakładzie Chemii Fizjologicznej Wydz. Lekarskiego UW.

Po zmobilizowaniu harcerstwa od lipca 1920 kierowała Wydz. Opieki GKŻ, zajmującym się opieką nad harcerkami i harcerzami ewakuowanymi z Kresów Wschodnich, w tym organizacją gospód, schronisk i burs w Warszawie i Łącku, przytułku w Piotrkowie oraz pomocą ewakuowanej ludności, a zwłaszcza młodzieży. W okresie akcji plebiscytowej na Śląsku w sierpniu 1920 weszła w skład Sekcji Żeńskiej jako członkini zarządu i lotna instruktorka Inspektoratu Harcerskiego Górnego Śląska, działającego przy Polskim Komisarjacie Plebiscytowym, organizującego drużyny i prowadzącego szkolenia oraz pracę oświatową. We wrześniu tegoż roku była członkinią komendy instruktorskiego kursu żeńskiego w Patoce k. Lublińca. Na Śląsku pozostała do marca 1921. W lutym 1920 otrzymała stopień przodownicy, a 15 XII 1920 – podharc mistrzyni. Była komendantką obozu żeńskiego w czasie I Zjazdu Kół Starszego Harcerstwa pod Ostrowem w Wielkopolsce (19–21 VII 1921). W 1921 r. była członkinią NRH, a w l. 1921–1922 kierowniczką Wydz. Kształcenia Przodownic GKŻ. W 1923 r. uzyskała tytuł doktora filozofii w zakresie chemii na podstawie pracy dotyczącej funkcji kwasów oksyproteiny w wątrobie. Odbyła dwuletni kurs w zakresie chemii i wych. fiz., otrzymując dyplom nauczycielski.

W 1924 r. wyjechała do Torunia, gdzie jej mąż otrzymał pracę w banku. Tam przez rok uczyła w Żeńskim Seminarium Nauczycielskim, w którym zainicjowała samodzielne ćwiczenia laboratoryjne z fizyki i chemii oraz unowocześniła lekcje gimnastyki. Następnie aż do wybuchu II wojny światowej pracowała w Warsza-

wie, m.in. w Państw. Zakładzie Higieny (PZH) jako adiunkt Działu Leków, Witamin i Hormonów (1925–1939) i w Wydz. Oświaty Pozaszkolnej. Była również pracownikiem Zakładu Biochemii PZH. Prowadziła wówczas badania nad hormonem przytarczyc. Współpracowała z czasopiśmie „Przyroda i Technika”, zamieszczając na jego łamach w l. 1935–1939 ok. 60 artykułów na temat witamin, leków i hormonów.

W ostatnich latach przed wybuchem II wojny światowej była związana z Tow. Krzewienia Kultury Fizycznej Kobiet. Aktywnie uczestniczyła w popularyzacji wych. fiz. wśród kobiet, prowadziła gimnastykę i gry sportowe w ogródku jordanowskim. Ukończyła kurs gimnastyki artystycznej w Kopenhadze.

Po wybuchu II wojny światowej przeniosła się z synem do Lwowa, rozstając się w grudniu 1939 z mężem, który wyjechał do Francji w związku z działaniami gen. Władysława Sikorskiego, mającymi na celu utworzenie polskiej armii. W l. 1939–1941 była adiunktem w Zakładzie Chemii Fizjologicznej Wydz. Lekarskiego Uniw. Lwow. Została także pracownikiem Katedry Chemii Lekarskiej Uniw. Lwow., współpracując z prof. Jakubem Parnasem, wybitnym biochemikiem. W l. 1941–1943 pracowała w Fabryce Organopreparatów „Laokoon” we Lwowie. Później wyjechała do Warszawy, gdzie była zatrudniona w prywatnej wytwórni leków (1943–1944). Uczestniczyła w Powstaniu Warszawskim i trafiła do obozu w Pruszkowie. Następnie pracowała w Krakowie w niewielkiej fabryce farb drukarskich należącej do jej koleżanki Zofii Lehr-Spławińskiej oraz uczyła fizyki na tajnych kursach dla maturzystów.

W lutym 1945 przeniosła się do Lublina i podjęła pracę na UMCS, w Filii PZH oraz w Gimnazjum i Liceum im. Jana Zamoyskiego. W lutym 1945 została kierownikiem Zakładu Chemii Fizjologicznej na Wydz. Lekarskim UMCS. W l. 1945–1953

kierowała Działem Wodnym Wojew. Stacji Sanitarnej. W 1948 r. habilitowała się na podstawie pracy o hormonie przytarczyczym i została docentem, po czym – jeszcze w tym samym roku – profesorem nadzwyczajnym. W 1950 r. została przewodniczącą Komisji Importu Książek i Czasopism sprowadzanych dla Biblioteki Głównej AM w Lublinie. W 1957 r. otrzymała tytuł profesora zwyczajnego. W tymże roku wyjechała na trzy miesiące do Francji i Anglii w celu nawiązania kontaktów naukowych z ośrodkami biochemicznymi.

Pełniła funkcję prodziekana Wydz. Lekarskiego UMCS (1946–1949), prorektora AM ds. nauczania i wychowania (1956–1959) oraz ds. dydaktyki i nauki (1962–1965). Była pierwszą przewodniczącą Senackiej Komisji Kół Naukowych. Współpracowała z Kliniką Pediatryczną AM. Była propagatorką metody chromatografii bibułowej, którą wprowadziła do polskich laboratoriów naukowych i klinicznych. Wykryła kilka rodzajów zaburzeń metabolicznych u noworodków. W 1965 r. przeszła na emeryturę, pozostając jednak w ciągłym kontakcie ze swymi współpracownikami i uczniami. Została członkiem Klubu Seniora UMCS i aktywnie działała w jego zarządzie. Będąc na emeryturze, dużo podróżowała – była m.in. w Jugosławii, ZSRS, Hiszpanii, Egipcie i Indiach.

Jej dorobek naukowy obejmuje około 130 podręczników, monografii i innych prac. Była redaktorem monografii *Chromatografia* (W. 1957), opracowała *Metody chromatograficzne w badaniach aminokwasów ze szczególnym uwzględnieniem aminoacydurii* (W. 1966), *Zarys chromatografii cienkowarstwowej* (W. 1967, we współautorstwie), *Zastosowanie chromatografii w fitochemii* (W. 1967), *Vademecum chromatograficzne* (W. 1968). Zrecenzowała ponad 200 rozpraw doktorskich i habilitacyjnych.

Była członkiem Polskiego Tow. Chemicznego (od 1922), Polskiego Tow. Biochemicznego (od 1954) i Lubelskiego Tow.

Naukowego (od 1960), uzyskała również członkostwo honorowe tych towarzystw. Ponadto wchodziła w skład Komitetu Biochemicznego PAN i Komisji Biochemicznej działającej przy Min. Zdrowia. Należała do rad naukowych: Inst. Medycyny Wsi im. Witolda Chodźki, Inst. Biochemii i Biofizyki PAN oraz Inst. Żywności i Żywnienia.

W l. 1979–1987 należała do Kręgu Instruktorskiego „Szaniec” im. Aleksandra Kamińskiego przy Komendzie Hufca ZHP Lublin-Miasto. W 1984 r. otrzymała stopień harcmistrza. Opublikowała opracowanie *Polskie harcerki w dziesięcioleciu 1911–1921* (W. 1988).

Zmarła 18 XI 1987 w Lublinie, pochowano ją na cmentarzu przy ul. Lipowej.

Była odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych (za pomoc sanitarną dla walczącego Lwowa w 1920 r.), Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Niepodległości oraz Odznaką za Wzorową Pracę w Służbie Zdrowia. W 1983 r. otrzymała tytuł doktora honoris causa AM w Lublinie.

W 1994 r. została ustanowiona Nagroda im. J. Opieńskiej-Blauth przyznawana studentom przez Zarząd Główny Polskiego Tow. Biochemicznego za szczególnie wartościowe prace badawcze.

W małżeństwie z Jerzym Blauthem (zm. 1952, prawnikiem, prokurentem Banku Gospodarstwa Krajowego) miała syna Krzysztofa (1930–1999, dziennikarza sportowego, redaktora „Sportowca” i „Przeglądu Sportowego”, laureata Wawrzynu Olimpijskiego za książkę *Cena rekordu* oraz Złotego Pióra Klubu Dziennikarzy Sportowych).

— Dąbrowski S. J., Tryczyński S. A. *Słownik biograficzny lubelskiego harcerstwa 1911–2001*, Lub. 2001, s. 133 [błędnie podano, że otrzymała odznakę Wdzięczności]; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzyni i harcmistrze*, s. 59; *Kto jest kim w polskiej medycynie. Informator biograficzny*, red. L. Becela i in.,

W. 1987; *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 4, M–P, W. 1996, s. 653; — Błażejowski *Z dziejów*; Konstankiewicz A. *Janina Opieńska-Blauth (1895–1987). Katedra i Zakład Chemii Fizjologicznej Wydziału Lekarskiego Akademii Medycznej w Lublinie*, „Problemy Nauki, Dydaktyki i Lecznictwa” 1998, nr 4, s. 55–62; Kowalczyk S. *Biblioteka Główna*, w: *Akademia Medyczna w Lublinie w XX-lecie Polski Ludowej 1944–1964*, red. S. Kowalczyk, Lub. 1964, s. 185–192; Leonhard *Kalendarium*; Mileska *Materiały do historii*, t. 1–2; Nekrasz *Harcerze w bojach*, t. 1–2; Opieńska-Blauth J. *Maria Opieńska*, w: tejsze *Polskie harcerki w dziesięcioleciu 1911–1921*, W. 1988, s. 78–81 [dotyczy matki]; Zawadzka *Dzieje harcerstwa*; też *Harcerstwo żeńskie*; — Opieńska-Blauth J. *Droga do kariery naukowej*, „Służba Zdrowia” 1964, nr 25, s. 1, 4; też *Drogi i spotkania. Wspomnienia profesora*, Lub. 1979.

Joanna Maj

P

PAWŁOWSKI Longin (1909–1983), oficer Wojska Polskiego, piłkarz, działacz sportowy, harcmistrz, komendant Chorągwi Harcerzy ZHP poza granicami Kraju w Kanadzie (1967–1968).

Urodził się 2 IV 1909 w Wilnie, gdzie uczęszczał do gimnazjum. W tym czasie był członkiem 7. Wileńskiej Drużyny Harcerzy im. Jakuba Jasińskiego. Przerzeczienie harcerskie złożył w 1922 r. na ręce Przewodniczącego ZHP gen. Józefa Hallera. W 1928 r. przerwał naukę w gimnazjum i wstąpił do WP. Jako podoficer zawodowy służył w 1. pp Legionów w Wilnie. We wrześniu 1936 w stopniu kaprala został przyjęty na trzyletni kurs

w Szkole Podchorążych dla Podoficerów Zawodowych w Bydgoszczy. Jednocześnie eksternistycznie kontynuował naukę i w 1938 r. uzyskał świadectwo dojrzałości przed Państw. Komisją Kuratorium Wileńskiego. W tymże roku (5 sierpnia) otrzymał awans na stopień sierżanta podchorążego i po rozwiązaniu Szkoły Podchorążych w Bydgoszczy został przeniesiony do Szkoły Podchorążych Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej.

Karierę piłkarską rozpoczął jako członek harcerskiej drużyny gimnazjalnej. Następnie był zawodnikiem „Strzelca” Wilno (1924–1926) oraz „Pogoni” Wilno (1926), a po fuzji tych klubów – Wojskowego Klubu Sportowego „Śmigły” Wilno. Grał na pozycji napastnika, pełniąc również funkcję kapitana drużyny. W 1938 r. jako zawodnik „Śmigłego” Wilno występował w ekstraklasie. Rozegrał 13 meczów i zdobył cztery gole, w tym pierwszą dla Wilna bramkę w ekstraklasie. Rozegrał jeden mecz w reprezentacji narodowej – 12 IX 1937 w Warszawie wystąpił w meczu Polska – Dania (3:1). Był pierwszym w historii polskiego futbolu wilnianinem, który zagrał w reprezentacji Polski. Uznawano go za najwybitniejszego sportowca Wilna i Wileńszczyzny. Był doskonale wyszkolony technicznie, jednak gra w przeciętnym zespole „Śmigłego” Wilno nie pozwoliła mu w pełni wykorzystać posiadanych możliwości.

W kampanii wrześniowej 1939 był dowódcą plutonu w 5. pp Legionów, wchodzącym w skład 1. Dywizji Piechoty Legionów, walczącej w składzie Armii „Modlin”. Przeżył szlak bojowy pułku, od walk pod Pułtuskim po walki na Lubelszczyźnie. W tym czasie (13 IX 1939) został mianowany podporucznikiem (ze starszeństwem od 1 VIII 1939). Pod koniec września jego pluton wszedł w skład Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie”, z którą uczestniczył w walkach pod Wolą Gułowską i Kockiem. Po kapitulacji znalazł się w Oflagu IIC Woldenberg (Dobiegniew). W obozie był

zawodnikiem piłkarskiego zespołu „Kreśsy”. Uczestniczył w obozowej olimpiadzie, zorganizowanej w lipcu i sierpniu 1944 dla uczczenia odwołanych Igrzysk XIII Olimpiady, które w 1944 r. miały się odbyć w Londynie. Kiedy w styczniu 1945 w obliczu ofensywy armii sowieckiej Niemcy zarządzili ewakuację obozu na zachód – po dwumiesięcznym marszu w straszliwych warunkach, przy 20-stopniowym mrozie i głodowym wyżywieniu – razem z innymi jeńcami dotarł do Boizenburga n. Łabą, a następnie kolejną został przetransportowany do Stalagu XB w Sandbostel, a później do Oflagu XC w Lubece.

2 V 1945 odzyskał wolność w wyniku wyzwolenia obozu przez wojska brytyjskie. Wstąpił do 2. Korpusu Polskiego we Włoszech. Był instruktorem wych. fiz. w 5. Kresowej Dywizji Piechoty. Po wyjeździe dywizji do Wielkiej Brytanii w 1946 r. służył w Polskim Korpusie Przysposobienia i Rozmieszczenia. W ośrodku szkoleniowym armii brytyjskiej w Aldershot ukończył kurs dla oficerów wych. fiz. i sportu. Po demobilizacji pozostał w Wielkiej Brytanii. Był tu organizatorem sportu wśród Polonii, założycielem i wiceprezesem Związku Polskich Klubów Sportowych. Działał w Brygadowym Kole Młodych „Pogoń” – paramilitarnej organizacji utworzonej w maju 1949, zajmującej się przygotowaniem Polaków na emigracji do spodziewanej wojny ze Związkiem Sowieckim. W „Pogoni” był wykładowcą wyszkolenia sportowego i komendantem koła „Legionista”.

W 1959 r. wyjechał do Kanady, gdzie wrócił do działalności harcerskiej w 3. Drużynie Wodnej im. Bolesława Chrobrego. Pełnił funkcję instruktora wych. fiz. i sportu w Szczepie Wodnym „Bałtyk” i Hufcu „Karpaty”. Przez kilka lat był także szczerpym Szczepu „Bałtyk”, później zastępcą komendanta i w l. 1968–1969 komendantem Chorągwi Harcerzy w Kanadzie. Został mianowany podharc mistrzem (10 X 1962) i harc mistrzem (27 VII 1967).

Zmarł 1 XI 1983 w Toronto i tu został pochowany. Był odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu Virtuti Militari (za odwagę w walkach o klasztor i cmentarz w Woli Gułowskiej w dniu 4 X 1939), Krzyżem Walecznych i Złotym Krzyżem Zasługi.

W 1947 r. w Winchester w hrabstwie Hampshire poślubił Zofię Harner.

— Jarzembowski K. *Materiały do „Słownika biograficznego Związku Harcerstwa Polskiego poza granicami Kraju (1946–1996)”, „Harc.”* 1996, nr 4/6, s. 14; Łukomski G., Polak B., Suchcitz A. *Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945. Wykazy odznaczonych za czyny z lat 1863–1864, 1914–1945*, Koszalin 1997, s. 480; Wesołowski Z. *Order Virtuti Militari i jego kawalerowie*, Miami 1992, s. 598, 714; *Wykaz osób odznaczonych Krzyżem Złotym i Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari za czyny bojowe w okresie II wojny światowej 1939–1945*, W. 1998; — Gowarzewski A. *Biało-czerwoni. Piłkarska reprezentacja Polski 1921–2001*, Kat. 2001, s. 32; tenże *Lwów i Wilno w ekstraklasie. Dzieje polskiego futbolu kresowego*, Kat. 1997, s. 142, 144–145, 149–155, 176; Póchlópek W. *Wychowanie fizyczne i sport żołnierzy polskich w obozach jenieckich Wehrmachtu i NKWD (1939–1945)*, O. 2002; — Strzelecki M. *Polska A wygrywa z Danią 3:1. Wspaniałe widowisko*, „Przegląd Sportowy” 1937, nr 73, s. 1–2; *Śp. Longin Pawłowski, harcemistrz, kapitan Wojsk Polskich*, „Ognisko Harcerskie” [L.] 1984, nr 1, s. 38–39; — Inst. Polski i Muz. im. gen. Władysława Sikorskiego: nekrolog.

Bogusław Szwedo

PIGONIÓWNA (Pigoń) Aniela (1897–1985), nauczycielka wychowania fizycznego, harcmistrzyni, pełniąca obowiązki komendantka Wielkopolskiej Chorągwi Harcerek (1933).

Urodziła się 23 XI 1897 w Komborni w pow. krośnieńskim. Była córką Jana

(1851–1927, rolnika oraz rzemieślnika wiejskiego) i Katarzyny z Rymarzów. Miała dwie siostry: Albinę (rolniczkę) i Karolinę (gospodarującą na ojcowiznie) oraz trzech braci: Feliksa (rolnika, który w 1916 r. zginął na Wołyniu), Ignacego (rolnika) i Stanisława (zob.). Uczęszczała do szkoły powsz. w Komborni, czteroklasowej szkoły ludowej w Korczynie i trzyklasowej Szkoły Wydziałowej Żeńskiej w Krośnie, a następnie uczyła się w Pryw. Seminarium Nauczycielskim Żeńskim TSL im. Franciszka Preisendanza w Krakowie. W czerwcu 1920 otrzymała świadectwo dojrzałości, uprawniające do nauczania w szkołach powiatowych. W tym czasie wstąpiła do harcerstwa, składając przyrzeczenie na ręce Olgi Małkowskiej w Sromowcach Wyżnych.

We wrześniu 1920 rozpoczęła pracę jako nauczycielka w szkole powsz. w Środzie Wielkopolskiej. W r. szk. 1921/1922 ukończyła Państw. Wyższy Kurs Wych. Fiz. przy Uniw. Pozn., co uprawniało ją do nauczania wych. fiz. w szkołach średnich i seminariach nauczycielskich.

Wróciła do działalności harcerskiej. Została drużynową 6. Poznańskiej Drużyny Harcerek im. Anieli Tułodzieckiej (1923–1931). Organizowała i prowadziła obozy harcerskie, złazy i biwaki. Brała udział w pierwszym obozie drużynowych Chorągwi Wileńskiej w rejonie Lidy (1922), I Narodowym Zlocie Harcerek w Świdrze (1924) oraz jako instruktorka wych. fiz. w obozie kadry Poznańskiej Chorągwi Żeńskiej w Bukowinie Tatrzańskiej (1925). W 1926 r. była członkinią komendy tejsze chorągwi, 25 II 1928 otrzymała stopień przodownicy (po zmianie systemu stopni instruktorskich równoznaczny ze stopniem podharcemistrzyni), a 20 XII 1929 – harcmistrzyni.

W celu poznania nowoczesnych metod wych. fiz. z inicjatywy i z pomocą Dyrekcji Studium Wych. Fiz. przy Uniw. Pozn. wyjeżdżała na kursy organizowane w Szwecji (1928, 1929, 1930), Danii (1929),

PIGONIÓWNA ANIELA

Austrii (1933), Jugosławii, Francji i Finlandii (1938). Od 1922 do 1939 pracowała jako nauczycielka wych. fiz., początkowo tymczasowa, a od 1930 r. stała w Państw. Uczelni Żeńskiej im. Dąbrówki w Poznaniu, przekształconej w 1936 r. w Państw. Gimnazjum Żeńskie im. Dąbrówki. Była też zatrudniona w Studium Wych. Fiz. przy Uniw. Pozn. (1929–1939), gdzie prowadziła ćwiczenia gimnastyczne, gry i zabawy sportowe, a także kursy turystyki harcerskiej. Ponadto na Państw. Wyższym Kursie Nauczycielskim w l. 1933–1939 prowadziła dział metodyki i systematyki oraz organizowania ćwiczeń, gier polowych i sportowych.

Od 1929 do 1939 r. była członkinią Komendy Wielkopolskiej Chorągwi Harcerek, pełniąc w tym czasie także m.in. funkcje: drużynowej drużyny harcmistrzyń, podharcmistrzyń i działaczek harcerskich, p.o. komendantki chorągwi (1933), kierowniczką Ref. Instruktorskiego, Działu Programowego i Działu Szkolenia Drużynowych oraz referentką kształcenia starszyny (1937–1939) i wizytatorki. W 1934 r. prowadziła dla ponad 100 uczestniczek kurs instruktorski na Kresach. Na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935 była komendantką obozu Wielkopolskiej Chorągwi Harcerek, liczącego w 21 drużynach ponad 600 uczestniczek. Pełniła jednocześnie, w ramach przydziału specjalności chorągwi, funkcję instruktorki wych. fiz. dla wszystkich obozów złotych. W lecie 1936 r. kierowała żeńską grupą trzymiesięcznej wyprawy instruktorek i instruktorów harcerskich do USA i Kanady, której celem było szkolenie kadry polonijnych drużyn harcerskich. W lecie 1937 prowadziła w Cisowym Dworku kurs drużynowych z zagranicy, a w sierpniu 1939 – obóz wędrowny harcerki w rejonie Worochty.

W czasie drogi powrotnej z tego obozu dowiedziała się o wybuchu wojny. Nie mogąc kontynuować podróży do Poznania,

zatrzymała się w Krakowie. W porozumieniu z Sekcją Charytatywną Obywatelskiego Komitetu Pomocy w Krakowie zorganizowała 9 IX 1939 punkt noclegowy i żywieniowy dla uchodźców w bursie akademickiej UJ przy ul. Garbarskiej 7a.

W poł. października przedostała się do Poznania. W obawie przed przymusowym wywiezieniem do Generalnego Gubernatorstwa w marcu 1940 opuściła dotychczasowe mieszkanie i przeprowadziła się do konspiracyjnego lokalu przy ul. Orzeszkowej 13. Wobec zakazu kształcenia w polskich szkołach podjęła konspiracyjne nauczanie młodzieży. W swoim mieszkaniu (na strychu) prowadziła tajne nauczanie, zbiórki harcerskie, a także organizowała skromne inscenizacje okolicznościowe. Prowadziła ponadto indywidualne nauczanie w domach dzieci. Aby uniknąć wywózki na roboty do Niemiec, w październiku 1941 podjęła oficjalną pracę w Urzędzie Budowy Telegrafu (Telegraphenbauamt) w charakterze rysowniczkii. Po karnym zwolnieniu zatrudniła się w Gazowni Miejskiej (Stadtwerkamt). Wyposażenie techniczno-biurowe obu tych firm umożliwiło jej konspiracyjne powielanie materiałów do nauczania. Pisała ręcznie pismem technicznym książeczki dla dzieci, a koledzy powielali je na światłokopii (materiały te były później rozpowszechniane wśród uczestników tajnych kompletów).

W 1942 r. nawiązała łączność z poznaniakami wywiezionymi do Gienow, Bernsdorfu i Dramburga w Niemczech. Korespondowała z nimi oraz wysyłała im żywność, odzież, leki i książki. W tymże roku została ukarana grzywną i obniżeniem poborów, kiedy w ręce Niemców wpadła przesyłka z książkami sprowadzonymi przez nią z Krakowa. W tym samym czasie utrzymywała kontakt z obozem jenieckim dla oficerów (Oflag IIC w Neubrandenburgu), wysyłając paczki ze sprzętem sportowym i przyborami malarskimi (sama miała zdolności malarskie).

Po wyzwoleniu od poł. lutego 1945 współpracowała z dyrekcją w celu uruchomienia nauki w Liceum im. Dąbrówki, a następnie w Liceum im. Klaudyny Potockiej. W marcu 1945 podjęła obowiązki instruktorki wych. fiz. w Kuratorium Okręgu Szkolnego w Poznaniu. Pracowała na tym stanowisku do marca 1951. Równocześnie z pracą w Kuratorium była zatrudniona w Studium Wych. Fiz. Uniw. Pozn. (1945–1951). Prowadziła kursy dla nauczycieli w zakresie metodyki wych. fiz., gier i zabaw. W l. 1946–1948 uzupełniła wykształcenie w zakresie wych. fiz., kończąc II i III rok studiów w Studium Wych. Fiz. przy Uniw. Pozn., a w 1954 r. zdała egzamin w AWF w Warszawie.

Nasilające się represje polityczne spowodowały (z bliżej nieznanych przyczyn) w 1951 r. zwolnienie jej z pracy w Uniw. Pozn. Od kwietnia 1951 do 1956 pracowała jako nauczycielka wych. fiz. w Liceum Pedagog. nr 1 w Poznaniu. Następnie do 1964 r. była zatrudniona w Studium Nauczycielskim, skąd przeszła na emeryturę. Była autorką cyklu artykułów z metodyki opublikowanych na łamach „Wych. Fiz.” i „Wych. Fiz. w Szkołach Podst.” oraz recenzentką wielu książek z tej dziedziny. Należała do ZNP, Ligi Kobiet oraz TPPR.

Zaraz po wojnie powróciła do pracy w harcerstwie. Opiekowała się drużynami w szkołach, w których nauczwała. W l. 1946–1948 była członkinią Komendy Wielkopolskiej Chorągwi Harcererek, gdzie m.in. zajmowała się sprawami wych. fiz. i turystyki. W l. 1950–1956 nie należała do OH ZMP, powstałej w miejsce ZHP. Po Zjeździe Łódzkim (grudzień 1956) wróciła do działalności harcerskiej. Została wybrana w skład Komendy Wielkopolskiej Chorągwi Harcerstwa (1956–1958).

Pogarszające się zdrowie stopniowo wyłączało ją z czynnej pracy harcerskiej. Do końca uczestniczyła jedynie w pracach Kom. Hist. Chorągwi Wielkopolskiej (1957–1985). Jej relacja dotycząca tajnego nauczania znajduje się w AAN (zesp.

2278: PAN, Inst. Historii w Warszawie, Zakład Systemów Totalitarnych i Dziejów II Wojny Światowej).

Zmarła 7 IX 1985 w Poznaniu. Została pochowana w Krakowie na cmentarzu Salwatorskim w grobie rodzinnym Pigoń. Była odznaczona Srebrnym Krzyżem Zasługi (1956), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1929), Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę (1938), Medalem KEN (1981), Złotą Odznaką ZNP (1974), Honorową Odznaką M. Poznania (1978), Odznaką Zasłużony dla Chorągwi Poznańskiej (1978).

Rodziny nie założyła.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzynie i harcmistrze*, s. 62; — Błażejewski *Z dziejów; Harcerki 1911–1939; Harcerki 1939–1945*; Łuczak A., Pietrowicz A. *Ze strachem pod rękę i śmiercią u boku. Wielkopolanki w konspiracji 1939–1945*, P. 2006; *Służba wojenna harcerek krakowskich 1939–1945*, red. A. Pankowicz, J. Wojtycza, M. Szymańska, Kr. 2007, s. 9; Wojtycza J., Skiba J., Wojtycza K. *Groby harcerskie w Krakowie. Cmentarze Rakowicki, Podgórski, Salwatorski*, Kr. 2005, s. 20; Zawadzka *Dzieje harcerstwa; też Harcerstwo żeńskie na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej 1911–1945*, W. 1999; — Pigoń A. *Wspomnienia z „dziupli”*, w: *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*, s. 85–93; — Arch. Kom. Hist. Wielkopolskiej Chorągwi ZHP: własnoręczny życiorys A. Pigoń, mat. arch. dot. A. Pigoń, t. J 1/1/1a.

Marian Pietrzykowski

PIGOŃ Stanisław, pseud. Jan Zywar, Lach Serdeczny, Przygodny, Witeź, Chłop, Helota, Kmieć, Podchorąży, Piotr Nieklań, Step, Stan, Stanisław (1885–1968), profesor doktor habilitowany, filolog i historyk literatury, els, współorganizator harcerstwa w Krakowie, założyciel i drużynowy drużyny skautowej w Prokocimiu (1911–1912).

PIGON STANISŁAW

Urodził się 27 IX 1885 w Komborni w pow. krośnieńskim. Był synem Jana (1851–1927, rolnika i rzemieślnika wiejskiego) i Katarzyny z Rymarzów (1860–1946). Miał trzy siostry: Albinę (rolniczkę), Karolinę (gospodarującą na ojcowiznie) i Anielę (zob. Pigińniowa Aniela) oraz dwóch braci: Feliksa (rolnika, który w 1916 r. zginął na Wołyniu) i Ignacego (rolnika).

W l. 1892–1897 uczęszczał do szkół ludowych w Komborni i w Korczyniu, a następnie w l. 1898–1906 – do gimnazjum w Jaśle, gdzie w czerwcu 1906 otrzymał świadectwo dojrzałości z odznaczeniem. W l. 1906–1908 i 1909–1911 odbył studia na UJ w zakresie polonistyki, filologii klasycznej i germanistyki. Od września 1908 do końca sierpnia 1909 odbywał służbę wojskową jako jednoroczny ochotnik w wojsku austriackim. W l. 1909–1911 był nauczycielem jęz. polskiego w Pryw. Gimnazjum Realnym Męskim oo. Pijarów im. Stanisława Konarskiego w Krakowie.

Ze skautingiem zetknął się za pośrednictwem „Eleusis”, do którego wstąpił w 1906 r. w Krakowie. W jego kole lwowskim współpracował z Tadeuszem Strumiłą, Andrzejem Małkowskim, Jerzym Grodyńskim, Ignacym Koziulewskim, Witoldem Fuskiem. Po zapoznaniu się z założeniami ruchu skautowego stał się orędownikiem połączenia organizacji pod sztandarem skautingu.

W 1911 r. zdał egzamin nauczycielski i uzyskał uprawnienia nauczyciela gimnazjum w zakresie jęz. polskiego i filologii klasycznej. W tymże roku był uczestnikiem pierwszego wakacyjnego kursu instruktorskiego „Sokoła” w Skolem. 16 XI 1911 został mianowany przez Naczelną Komendę Skautową drużynowym 1. Prokocimskiej Drużyny Skautowej im. ks. Stanisława Brzózki. W l. 1911–1914 uczył jęz. polskiego i łaciny w Prokocimiu. W 1912 r. brał udział w Żółkowie k. Jasła w sejmie „Eleusis”, prowadzonym metodą skautową. W 1913 r. został prze-

wodniczącym Zarządu Głównego „Eleusis”. Pisał do „Skauta” i „Młodzieży”. Opublikował kilkanaście prac – artykułów, gawęd i polemik dotyczących skautingu, m.in. *Skauting polski wobec wyzwania wychowania narodowego* (W. 1913).

W 1914 r. uzyskał tytuł doktora w zakresie filologii polskiej. W l. 1914–1918 służył w wojsku austriackim. Brał udział w walkach na froncie zachodnim w Belgii i Francji (1914–1916), froncie wołyńskim (1916) i włoskim (1916–1918). Od 15 XI 1918 do 31 VIII 1919 w stopniu porucznika WP dowodził pociągiem pancernym „Hallerczyk”. W czasie wojny polsko-bolszewickiej wstąpił jako ochotnik do wojska i w okresie 20 V–19 XI 1920 był dowódcą pociągu pancernego „Bartosz Głowacki”.

W l. 1919–1920 pracował jako docent na Uniw. Pozn., a równocześnie nauczyciel w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu i w Wielkopolskiej Szkole Oficerskiej. W 1921 r. odbył kolokwium habilitacyjne na UJ, następnie w l. 1921–1930 pracował na USB w Wilnie, uzyskując tytuły: profesora nadzwyczajnego (1921) i profesora zwyczajnego (1924). W 1927 r. był rektorem, a w l. 1929–1930 prorektorem tejże uczelni. Równocześnie w l. 1921–1922 uczył w Gimnazjum im. Elizy Orzeszkowej w Wilnie, a w l. 1928–1931 – był egzaminatorem Państw. Komisji Egzaminacyjnej nauczycieli szkół średnich. W l. 1931–1939 był profesorem zwyczajnym UJ, a zarazem czołową postacią polonistyki krakowskiej i polskiej.

Dbał o wysoki poziom studiów historycznoliterackich, był wymagającym profesorem i egzaminatorem, zabiegał o powiększanie księgozbiorów uniwersyteckich, pełnił wiele funkcji, zaznaczając swoją obecność w ogólnym życiu uczelni. Był m.in. seniorem Bursy Akademickiej (1931–1949), kuratorem Bratniej Pomocy Studentów UJ (1937–1947), opiekunem wielu kół prowincjonalnych i zrzeszeń akademickich, członkiem licznych komisji

senackich. Od 1929 r. był członkiem korespondentem, a od 1939 r. – członkiem czynnym PAU. W 1939 r. został wybrany do Rady Miejskiej Krakowa.

We wrześniu 1939 jako kapitan rezerwy chciał wziąć udział w walkach, ale nie zdążył dołączyć do jednostki. 6 XI 1939 został aresztowany w ramach Sonderaktion Krakau wraz z profesorami UJ i Akademii Górniczej, następnie przewieziony do więzienia śledczego we Wrocławiu, a potem do obozu w Sachsenhausen, gdzie przebywał do lutego 1940. Od 1941 r. dorywczo, a od 1942 r. do początków 1945 r. regularnie wykładał i prowadził ćwiczenia na tajnym UJ. Pomagał studentom i profesorom polonistyki, którzy po Powstaniu Warszawskim przybyli do Krakowa.

Po II wojnie światowej zajmował się organizacją studiów na UJ i był profesorem zwyczajnym tej uczelni do 1960 r. Równocześnie w l. 1946–1951 pracował jako wykładowca literatury w Państw. Wyższej Szkole Pedagog. w Krakowie, gdzie również w l. 1948–1949 był dziekanem Wydz. Humanistycznego. W 1960 r. przeszedł na emeryturę, jednak do czerwca 1962 prowadził jeszcze seminarium edytorskie.

W 1952 r. został mianowany członkiem tytularnym PAN, a w 1957 r. – jej członkiem rzeczywistym. Od 1952 r. wchodził w skład Rady Naukowej Inst. Badań Literackich PAN. Od grudnia 1956 do października 1958 pracował w Komisji Rehabilitacyjnej dla Pracowników UJ. Był wydawcą, członkiem komitetów redakcyjnych i redaktorem wielu monumentalnych dzieł filologicznych. Brał udział w życiu społecznym Krakowa: był przewodniczącym Oddziału Tow. Literackiego im. Adama Mickiewicza (1945–1950 i 1958–1961), współkierował Inst. Literatury Ludowej (1945–1949) i od marca 1945 przewodniczył Komisji Historii Literatury Polskiej PAU. Jako badacz i nauczyciel akademicki zajmował się całą literaturą polską, ale najbliższa była mu epoka romantyzmu. Był najwybitniejszym znawcą

biografii i twórczości Mickiewicza. Wydawał wielokrotnie jego dzieła, napisał wiele prac przybliżających życie i twórczość poety, opublikował po raz pierwszy całość korespondencji Mickiewiczowskiej. Zajmował się również twórczością i życiem Juliusza Słowackiego, Andrzeja Towiańskiego, Antoniego Malczewskiego, Seweryna Goszczyńskiego, Cypriana Kamila Norwida, Aleksandra Fredry, Władysława Orkana i Stefana Żeromskiego. Był znawcą dramatu staropolskiego, pisał szkice o Franciszku Karpińskim, prowadził badania nad literaturą ludową, do której zaliczał pisarzy chłopskich z przełomu XIX i XX w. Był autorem dwóch tomów pamiętników: *Z Komborni w świat* (Kr. 1946) i *Z przedziwa pamięci. Urywki wspomnień* (W. 1968); w tym ostatnim zamieścił wydane wcześniej *Wspominki z obozu w Sachsenhausen 1939–1940* (W. 1966). Pozostawił ogromny dorobek naukowy – jego bibliografia liczy 1343 pozycje.

Nie był czynnym politykiem, ale w latach międzywojennych bliski był mu ruch ludowy, uznaniem darzył Wincentego Witosa, sympatyzował ze Stronnictwem Narodowym, do obozu rządzącego miał stosunek krytyczny – protestował w sprawie Brześcia (1930), bronił autonomii szkół wyższych (1933), ale obiektywnie oceniał Józefa Piłsudskiego. Niósł pomoc moralną i materialną swoim studentom. Cieszył się wielkim autorytetem, już za życia otaczała go serdeczna legenda – nazywano go „ojcem Pigońcem”. W starszym wieku był nadal twórczy i aktywny, pisał i porządkował swoje materiały. W 1964 r. odbyła się w auli UJ uroczystość odnowienia doktoratu Pigoń, a 13 XII 1968 miała się odbyć jego promocja na doktora honoris causa Uniwersytetu w Chicago.

Zmarł 18 XII 1968 w Krakowie. Kondukt pogrzebowy na cmentarzu Rakowickim prowadził kardynał Karol Wojtyła. W 1970 r. trumnę przeniesiono do grobowca rodzinnego na cmentarzu Salwatorskim. S. Pigoń był odznaczony Krzyżem

Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1954) i Orderem Sztandaru Pracy I kl. (1956). Posiadał też polskie i austriackie odznaczenia wojskowe. W 1921 r. otrzymał harcerską odznakę Za Zasługę. Był laureatem Nagrody Państw. I st., Nagrody Oddziału PAN w Krakowie i Nagrody Fundacji Alfreda Jurzykowskiego w USA. Został honorowym obywatelem m. Jasła (1965) oraz członkiem honorowym Grona b. Filomatów im. prof. Mieczysława Michałowicza (1967).

W 1913 r. zawarł związek małżeński z Heleną Dulowską (1891–1972, działaczką „Eleusis” w l. 1910–1914). Miał córkę Janinę (zameżną Biernacką, 1915–1976, lekarza medycyny) oraz dwóch synów: Andrzeja (ur. 1922–2005, mikrobiologa i cytologa, profesora UJ, od 1966 w USA, a potem w Szwecji) i Krzysztofa (1925–2001, chemika, profesora Polit. Wroc.).

— Błażejowski *Bibliografia 1961–1981; Encyklopedia Krakowa*, W.–Kr. 2000, s. 751; Nowak Z. J. *Pigoń Stanisław*, w: *PSB*, t. 26, z. 1, Wr. 1981, s. 207–215 [bibliogr.]; Pankowicz, Wojtycza *Informator*, s. 107; — *Księga pamiątkowa ku czci S. Pigionia*, Kr. 1961; Leonhard B. *Drużynowy S. Pigoń*, „Tyg. Powsz.” 1971, nr 51–52; tenże *Kalendarium*; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 93; — Pigoń S. *Z Komorni w świat*, W. 1983, passim; tenże *Z przedziwa pamięci. Urywki wspomnień*, W. 1968 passim; — M. R. *Jasło uczciło pamięć S. Pigionia*, „Tyg. Powsz.” 1979, nr 8.

Małgorzata Jarosińska

PILARCZYK Leon, pseud. Rola (1913–1998), doktor nauk geograficznych, nauczyciel, urbanista, harcmistrz, hufcowy Hufca Harcerzy w Szamotułach (1945–1946), kierownik Wydz. Kształcenia Starszyny Komendy Wielkopolskiej Chorałgi Harcerzy (1947–1949), kierownik Wydz. Kształcenia Kadry Komendy Wielkopolskiej Chorałgi Harcerstwa (1957–1960).

Urodził się 1 IV 1913 w Berlinie, gdzie jego rodzice na pocz. XX w. wyjechali w poszukiwaniu pracy. Był synem Jakuba (robotnika fabrycznego i działacza ludowego) i Konstancji z Pupków. Miał starszego brata Brunona i młodsze siostry: Leokadię i Bronisławę. W 1920 r. rodzina wróciła do Polski i osiadła we Wronkach, gdzie rodzice prowadzili małe gospodarstwo rolno-ogrodnicze.

Tutaj pobierał nauki w szkole powsz. oraz w szkole wydziałowej. W l. 1926–1932 był uczniem Państw. Seminarium Nauczycielskiego Męskiego w Czarnkowie, gdzie uzyskał uprawnienia do nauczania w szkołach powsz. Przez cztery lata uczył jako tzw. bezpłatny praktykant, gdyż lata kryzysu nie pozwoliły na zatrudnienie młodego nauczyciela. W 1936 r. otrzymał propozycję stałej pracy w szkole w Równem na Polesiu, jednak w tym samym czasie został powołany do wojska. Podczas służby odbył Dywizyjny Kurs Podchorążych 17. Dywizji Piechoty w Gnieźnie. Po powrocie z wojska pracował jako nauczyciel w szkołach w Dusznikach i Kunowie (pow. szamotulski). W r. akad. 1938/1939 został wolnym słuchaczem kierunku geografia Wydz. Matematyczno-Przyrodniczego Uniw. Pozn.

W październiku 1926 wstąpił do drużyny im. kr. Stefana Batorego w Czarnkowie. Przynależność złożył 27 II 1927 na ręce hm. Henryka Śniegockiego. Kolejno zdobył stopnie harcerskie – od młodzika do harcerza Rzeczypospolitej. Od stycznia 1934 był drużynowym 2. Drużyny Harcerzy im. Zawiszy Czarnego we Wronkach. Mimo rozmaitych trudności organizował ze swoją drużyną obozy (stałe i wędrowne). Na kursie podharcemistrzowskim w Baligrodzie (28 VII–15 VIII 1934) poznał Floriana Marciniaka. W następnych latach był związany z Komendą Chorałgi Harcerzy w Poznaniu. W tym czasie został mianowany podharcemistrzem (25 III 1935). Brał udział w ważnych przedsięwzięciach chorałgi i całego ZHP, jak

Zlot 20-lecia Harcerstwa Wielkopolskiego w 1932 r. czy Jubileuszowy Zlot Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935.

Wybuch wojny nie pozwolił mu na podjęcie studiów. Wziął udział w kampanii wrześniowej, w czasie której razem z 70. pp dotarł aż do Kowla. Wojnę zakończył 6 X 1939 w Lasach Biłgorajskich, gdzie został internowany przez wojska sowieckie. Uciekł z transportu i wrócił do Kunowa. Tutaj został aresztowany przez niemieckie władze okupacyjne (w ramach akcji A-B, mającej na celu przede wszystkim eksterminację polskiej inteligencji) i osadzony w więzieniu we Wronkach. 8 XII 1939 został wywieziony do Jędrzejowa (woj. kieleckie) na obszarze utworzonego przez Niemców Generalnego Gubernatorstwa. Ponieważ nie mógł wykonywać swojego zawodu, założył i prowadził przez całą okupację sklep owocowo-warzywny. Zajęcie wymagające częstego przebywania w terenie było dobrą przykrywką dla działalności konspiracyjnej. W październiku 1940 został zaprzyszczony pod pseud. Rola jako żołnierz miejscowego oddziału ZWZ, a potem AK, w którym od 1942 r. był dowódcą plutonu. W czasie okupacji awansował do stopnia podporucznika, na oficjalne potwierdzenie tego stopnia musiał jednak czekać aż do 1989 r. W ostatnim roku okupacji był również studentem Wydz. Humanistycznego tajnego Uniw. Pozn., który miał swoją filię w Jędrzejowie. Podczas okupacji otrzymał od Naczelnika Szarych Szeregów F. Marciniaka polecenie utworzenia w Jędrzejowie konspiracyjnego hufca. Zadania tego nie udało mu się jednak wykonać, być może z powodu dużego zaangażowania w pracę w AK.

Po wojnie wrócił do Wronek i w marcu 1945 rozpoczął pracę jako nauczyciel w miejscowej szkole podst. W tymże roku podjął studia na Uniw. Pozn., kończąc je z dyplomem magistra geografii. Pracował jako nauczyciel w Technikum Przemysłu Spożywczego we Wronkach. Z powodu

nabytej podczas okupacji gruźlicy musiał jednak przerwać pracę nauczycielską. Po zakończonej powodzeniem kuracji nie wrócił do zawodu nauczycielskiego. Pracował jako fizjograf i urbanista. W 1953 r. rozpoczął pracę w poznańskim „Miastoprojekcie”, potem pracował w „Geoprojekcie”, by wreszcie na kilkadziesiąt lat osiąść w Wojew. Pracowni Urbanistycznej w Poznaniu. Od 1955 r. z krótkimi przerwami prowadził zajęcia dla studentów geografii i archeologii UAM oraz architektury Polit. Pozn. W 1972 r. obronił pracę doktorską.

Po powrocie z okupacyjnej tułaczki podjął pracę instruktorską w ZHP. W kwietniu 1945 powierzono mu funkcję drużynowego Drużyny Harcerzy im. Zawiszy Czarnego. Później został także komendantem Hufca Harcerzy w Szamotułach (czerwiec 1945 – marzec 1946). Z dniem 26 XI 1945 uzyskał mianowanie na stopień harcmistrza. W l. 1947–1949 był kierownikiem Wydz. Kształcenia Starszyny i członkiem Komisji Osobowej Komendy Wielkopolskiej Chorągwi Harcerzy. Po kolejnej reorganizacji został mianowany zastępcą komendanta chorągwi ds. programowych (przy jednoczesnym pełnieniu funkcji kierownika wydziału). Z funkcji tej został zwolniony wraz z całą komendą po wejściu w życie uchwały o połączeniu harcerstwa żeńskiego i męskiego (w marcu 1949). W składzie nowej komendy chorągwi znalazł się jako zastępca kierownika Wydz. Pracy Harcerek i Harcerzy. W kwietniu 1949 objął ponadto funkcję kierownika Akcji Letniej.

Na zaproszenie Głównej Kwatery Harcerzy uczestniczył jako instruktor w II CAS n. Turawą w 1946 r. i III CAS n. Świdrem w 1948 r. Był jednym z inicjatorów realizacji Harcerskiej Służby Polsce na terenie Wielkopolski, upatrywał w jej programie możliwości połączenia przedwojennego modelu harcerstwa z nowymi wyzwaniem społeczno-politycznymi powojennej Polski. We wrześniu 1950 decyzją Komendy

Wojew. ZHP w Poznaniu został zwolniony na własne życzenie z funkcji kierownika wydziału.

Do harcerstwa wrócił w 1956 r. Brał udział w Zjeździe Łódzkim, który odbył się w grudniu tegoż roku. Od tego czasu do końca życia był nieprzerwanie instruktorem Komendy Wielkopolskiej Chorągwi Harcerstwa (ZHP). Przez wiele lat był członkiem Komendy, Rady, Komisji Rewizyjnej i Komisji Instruktorskiej Chorągwi. Starał się zaszczepić wśród harcerek i harcerzy wrażliwość na piękno przyrody, propagował różne formy turystyki. Był współautorem pomysłu tworzenia na terenie chorągwi baz i stanic obozowych. Często spotykał się z młodzieżą, która chętnie słuchała jego opowieści o harcerstwie dawnym i współczesnym. Z ciekawością i głębokim zrozumieniem obserwował zmiany zachodzące w harcerstwie po 1989 r.

Działał w Tow. Urbanistów Polskich, PAN, Poznańskim Tow. Przyjaciół Nauk i organizacjach kombatanckich.

Zmarł w 1998 r. Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939, Krzyżem Partyzanckim, Medalem KEN, Złotym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego za Zasługę, Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP oraz Odznaką Honorową za Zasługi dla Miasta i Gminy Wronki połączoną z dyplomem honorowego obywatela.

W 1944 r. zawarł w Jędrzejowie związek małżeński z Sabiną Fojud (1922–2008). Miał czwórkę dzieci: Annę (ur. 1945), Zbigniewa (ur. 1950, historyka, profesora UAM, harcmistrza, przewodniczącego Rady Chorągwi Wielkopolskiej ZHP), Krystynę (ur. 1951, pedagoga specjalnego, drużynową „Nieprzetartego Szlaku”) i Michała (ur. 1955). Anna, Krystyna i Zbigniew przejęli po ojcu pasję harcerską.

— Dok. osobiste w posiadaniu rodziny: akt urodzenia nr 747 wystawiony w Berlinie 4 IV 1913;

dyplom nauczyciela szkół powsz. nr 27/1932 wystawiony przez Państw. Seminarium Nauczycielskie Męskie w Czarnkowie n. Notecią 31 V 1932; dyplom magistra filozofii w zakresie geografii Uniw. Pozn. L. 64 z 5 VII 1950, dyplom doktora nauk geograficznych UAM w Poznaniu, Wydz. Biologii i Nauk o Ziemi nr 133, wystawiony w Poznaniu 18 IX 1972.

Zbigniew Pilarczyk

PISKORSKI Tomasz Henryk, pseud. Wódz Piskorz-Jelenie Rogi (1898–1940), prawnik, harcmistrz, komendant Warszawskiej Chorągwi Męskiej (1925–1929), zastępca Naczelnika Harcerzy (1931–1933, 1934–1936), p.o. Naczelnika Harcerzy (1933, 1936–1937).

Urodził się 21 XII 1898 w Warszawie. Był synem Wacława i Kazimierzy z Maciejewskich. Uczył się początkowo w Gimnazjum gen. Pawła Chrzanowskiego, a VII i VIII kl. ukończył w Gimnazjum im. Rocha Kowalskiego. Jesienią 1912 r. wstąpił do drużyny skautowej przy szkole Chrzanowskiego (późniejsza 2. WDH im. Tadeusza Rejtana). W latach szkolnych należał do organizacji „Pet” („Przyszłość”), działał w Samopomocy Szkolnej i Szkolnym Tow. Oświatowym. W dniu 1 XI 1916 brał udział w zjeździe organizacji skautowych z terenu Królestwa Kongresowego w Warszawie, które połączyły się wtedy w ZHP. W 1916 r. wstąpił do POW i jesienią 1918 pełnił funkcję komendanta VI Dzielnicy w Warszawie. W tymże roku został drużynowym 24. Drużyny Harcerskiej im. Karola Chodkiewicza. W listopadzie 1918 uczestniczył w rozbrajaniu Niemców w Warszawie. W ciągu 1918 r. był trzykrotnie aresztowany przez Niemców i przez tydzień więziony na Pawiaku.

W lutym 1919 wyjechał do Hrubieszowa i tam zaciągnął się do 1. pułku szwoleżerów. W czasie urlopu z wojska zdał maturę jako eksternista. W kwietniu 1919 brał udział w wyprawie wileńskiej. W lipcu

został odkomenderowany na trzy miesiące do Szkoły Podchorążych w Warszawie, a w październiku tegoż roku skierowany do służby wywiadowczej w 2. Dywizji Piechoty Legionów. W końcu lutego 1920 przeniesiono go do Grupy Operacyjnej gen. Lucjana Żeligowskiego, a później do dowództwa 4. Armii, gdzie pełnił funkcję kuriera. W czerwcu tegoż roku zorganizował spośród harcerzy w Mińsku Litewskim oddział wywiadowczy. Z dniem 25 VI 1920 otrzymał awans na stopień kaprała. W II poł. 1920 r. działał w Związku Obrony Ojczyzny na Lubelszczyźnie, a następnie jako instruktor wywiadowczy w pow. hrubieszowskim i włodzimierskim.

Po demobilizacji (w końcu listopada 1920) rozpoczął studia na Wydz. Nauk Politycznych i Społecznych WWP w Warszawie, które ukończył w 1925 r. Z dniem 15 XII 1920 otrzymał stopień podharcemistrza (po zmianie systemu stopni instruktorskich w grudniu 1927 r. równoznaczny ze stopniem harcmistrza). W 1921 r. brał udział w III powstaniu śląskim. Podczas studiów działał w harcerstwie, był hufcowym, a w l. 1923–1925 zastępcą komendanta Warszawskiej Chorągwi Męskiej. Pełnił również funkcję prezesa Bratniej Pomocy i prezesa Organizacji Młodzieży Narodowej (OMN) oraz należał do „Zetu” (Związku Młodzieży Polskiej). Po zjednoczeniu OMN z innymi organizacjami akademickimi w Związek Polskiej Młodzieży Demokratycznej (ZPMD) był członkiem Związku Seniorów ZPMD. Został także przyjęty do Związku Patriotycznego oraz działał w Związku Naprawy Rzeczypospolitej. Od 1926 do 1938 r. pracował jako senior (pomocniczy pracownik nauki) w Seminarium Prawa Konstytucyjnego u prof. Władysława Maliniaka w WWP.

Od listopada 1925 do marca 1929 był komendantem Warszawskiej Chorągwi Męskiej. W czasie swojej kadencji dążył do współpracy z organizacjami skautowymi, a także instruktorami o różnych przekonaniach politycznych. W pracy

instruktorskiej szczególnie dużo miejsca poświęcał ruchowi starszoharcerskiemu. W dniach 21–22 VIII 1926 zorganizował w Sromowcach Niżnych III Zjazd Programowy Starszego Harcerstwa i przewodniczył jego obradom. Był współtwórcą oraz do wybuchu wojny kierownikiem Kręgu Starszoharcerskiego im. Zygmunta Miłkowskiego-Jeża, tzw. Jeżów. Organizował i prowadził obrady IV Zjazdu Starszego Harcerstwa w Pieninach (26–29 VIII 1928), a także był komendantem obozu V Zjazdu Starszoharcerskiego w Kiepiarach (25–30 VIII 1930), na którym powołano starszoharcerski Krąg Puszczy i gdzie nadano mu miano puszczańskie. Kierował delegacją starszych harcerzy i instruktorów na I Międzyn. Zlot Starszych Skautów w Kandersteg w Szwajcarii (30 VII–5 VIII 1931), a w dniach 16–21 VIII 1932 był komendantem obozu VI Zjazdu Starszego Harcerstwa w Garczynie. W tym czasie współpracował z czasopismem „Straż nad Wisłą” i redagował organ ZPMD „Brzask”.

W l. 1928–1932 był referentem Jamboree w GKM. Przewodniczył komitetowi redakcyjnemu książki *Polacy na Dżembori. Wspomnienia z Międzynarodowego Zlotu Skautowego w Arrowe Park pod Birkenhead (Anglia) 1929* (W. 1931), stanowiącej zbiór relacji z Jamboree, w którym uczestniczył, kierując polską grupą starszoharcerską. Pełnił funkcję kierownika Wydz. Starszego Harcerstwa GKH (1931–1936), przewodniczącego Komisji Mundurowej GKH (1931–1934) oraz zastępcy Naczelnika Harcerzy (1931–1933 i 1934–1936). W l. 1932–1936 był członkiem NRH, okresowo pełnił też obowiązki Naczelnika Harcerzy (1933).

Przygotował dwie publikacje związane z działalnością Rady Organizacyjnej Polaków z Zagranicy: album *Jak powstała, czym jest i co robi Rada Organizacyjna Polaków z Zagranicy* (W. 1931) i broszurę *Komitet Wychowania Narodowego Młodzieży Polskiej z Zagranicy przy Radzie Organizacyjnej Polaków z Zagranicy*

(W. 1933). W 1933 r. został wicedyrektorem Biura Związku Polaków z Zagranicy.

W dniach 25–26 IV 1933 uczestniczył w Złazie Warszawskiego Starszego Harcerstwa w Starej Miłosnej k. Warszawy, a na XIII Zjeździe Walnym w Katowicach w dniach 22–23 kwietnia tegoż roku wszedł z urzędu – jako kierownik Wydz. Starszego Harcerstwa GKH – do Rady Starszego Harcerstwa. Podczas IV Jamboree w Gödöllő na Węgrzech był członkiem prezydium konferencji Roversów odbywającej się 5 VIII 1933 i wygłosił na niej referat o polskim ruchu starszoharcerskim. Uczestniczył w VII Międzyn. Konferencji Skautowej (7–8 VIII 1933). Przewodniczył obradom konferencji harcistrzów na Buczu (31 XII 1933–2 I 1934), poświęconym omówieniu zasad nowego statutu ZHP. Uczestniczył w Zlocie Starszych Harcerzy w Żabim (7–15 VIII 1934). Należał do Komitetu Organizacyjnego Jubileuszowego Zlotu Harcerstwa Polskiego w Spale. Po zlocie, który odbył się w lipcu 1935, był komendantem 164-osobowej wyprawy na II Międzyn. Zlot Starszych Skautów, zorganizowany w dniach 28 VII–11 VIII 1935 na wyspie Ingarö w Szwecji. Został wiceprzewodniczącym warszawskiego Koła Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość.

W l. 1935–1938 pracował w Lidze Morskiej i Kolonialnej, gdzie współorganizował Wydz. Młodzieżowy i został jego kierownikiem. Po Zjeździe Uczestników Walki o Szkołę Polską w 1936 r. zorganizował wspólnie z Zofią Wańkowiczową i Stefanem Szwedowskim komitet, który zebrał znaczną sumę na rzecz polskich szkół w Bytomiu i Cieszynie, leżących wówczas poza granicami Polski. Od listopada 1936, po rezygnacji hm. Antoniego Olbromskiego, pełnił po raz kolejny obowiązki Naczelnika Harcerzy (do czasu objęcia tej funkcji w początkach 1937 r. przez hm. Zbigniewa Trylskiego). W l. 1937–1939 był kierownikiem Wydz. Starszego Harcerstwa Mazowieckiej Chorągwi Harcerzy. Od 1938 r. pracował w Min. Prze-

mysłu i Handlu, gdzie jako starszy radca organizował Wydz. Rzemiosła. Zaczął też pisać pracę doktorską o sprawie zastępstwa głowy państwa.

Był autorem publikacji dotyczących harcerstwa, m.in.: *Wprzededniu ofensywy harcerskiej na młodzież. Wytyczne pracy Głównej Kwatery Harcerzy na r. 1934* (W. 1933), *Krąg Starszoharcerski. Wskazania organizacyjne, metodyczne i programowe* (W. 1935), *XV-lecie Starszego Harcerstwa* (Kat. 1936), *W sprawie bibliografii harcerskiej* (W. 1935, odbitka z „Harc.” 1934, nr 1), *Katalog prasy skautowej* (W. 1937 – w trzech językach). Zredagował i opatrzył wstępem Władysława Błażejewskiego *Ingarö – wyspa braterstwa. Wspomnienia z wyprawy polskiej na 2-gi Światowy Zlot Roversów na Ingarö w Szwecji w 1935 r.* (W. 1936). Na 50-lecie powstania „Zetu” opracował *Wykaz poległych i zmarłych uczestników ruchu niepodległościowego młodzieży narodowej (Członków Związku Młodzieży Polskiej „Zet”, Organizacji „Przyszłość”, „Pet” i innych stopni organizacyjnych) w okresie lat 1866–1936* (W. 1936) oraz *W pięćdziesiątą rocznicę powstania „Ze-tu”. Sprawozdanie ze Zjazdu Uczestników Ruchu Niepodległościowego Związku Młodzieży Polskiej („Młodzieży Narodowej”) 28 i 29 X 1936 w Warszawie* (W. 1937).

Niemal od początku swej działalności harcerskiej szukał metod i sposobów pracy ze starszą młodzieżą i wychowania jej dla kraju i społeczeństwa. Wiele jego koncepcji weszło na stałe do metodyki pracy w starszym harcerstwie. Przez całe życie zwalczał alkoholizm i palenie tytoniu. Prowadził dziennik, który spłonął podczas Powstania Warszawskiego.

We wrześniu 1939 – mimo zwolnienia z powodu choroby ze służby wojskowej – jako podporucznik rezerwy zgłosił się do wojska na ochotnika. Był szefem transportu Łódź–Lublin. Dostał się do niewoli sowieckiej, przebywał w obozie w Starobielsku. Został zamordowany w kwietniu

1940 r. w Charkowie. Symboliczny grób Piskorskiego znajduje się w Warszawie na Starych Powązkach.

Był odznaczony Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Krzyżem POW, Krzyżem Legionowym, Honorowym Krzyżem Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość i pośmiertnie Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939 (1986). W 2007 r. został awansowany do stopnia porucznika.

W 1927 r. poślubił Marię Podgórską (1906–1980, harcmistrzynię, w l. 1928–1939 instruktorkę Komendy Warszawskiej Chorągwi Harcerki, w l. 1946–1947 hufcową Hufca Harcerki Zabrze, nauczycielkę chemii, żołnierza AK, uczestniczkę Powstania Warszawskiego). Miał dwie córki: Annę (żonę Cezarego Chlebowskiego, 1929–1983, chemiczkę) oraz Katarzynę (1937–2010, rzeźbiarkę, która zginęła w katastrofie samolotu prezydenckiego pod Smoleńskiem).

— Błażejowski *Bibliografia 1911–1960*; tenże *Piskorski Tomasz Henryk*, w: *PSB*, t. 26, z. 3, Wr.–Kr. 1981, s. 561–563 [bibliogr.]; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrz*, s. 172; *Wikipedia*. *Wolna encyklopedia* [online] *Tomasz Piskorski*, <http://pl.wikipedia.org/wiki/> [dostęp 12 X 2012]; — Błażejowski *Z dziejów*; Sikorski *Harcerskie odznaki*; — MH: teczka biogr. T. Piskorskiego.

Wacław Błażejowski Andrzej Borodzik

PŁONKA Ignacy (1904–2000), nauczyciel, harcmistrz, hufcowy hufców harcerzy Przemyśl (1930–1931), Tarnobrzeg (1933–1939), Tel-Aviv (1942) i „Gdańsk” w Wielkiej Brytanii (od 1949), komendant Junackiej Chorągwi Harcerskiej ZHP na Wschodzie (1944–1946), redaktor czasopism „Bądź Gotów” (Londyn 1953–1956), „Na Tropie” (Londyn 1956–1991) i „Znicz” (Londyn 1959–1960).

Urodził się 24 XI 1904 w Jasienicy Rosielnej w pow. brzozowskim w rodzinie chłopskiej Wojciecha i Karoliny z Leśniaków. Był najstarszy z dziewięciorga rodzeństwa. W rodzinnej miejscowości ukończył szkołę powsz. We wrześniu 1916 rozpoczął naukę w gimnazjum klasycznym w Brzozowie. W listopadzie 1916 wstąpił do 1. Brzozowskiej Drużyny Skautowej im. Romualda Traugutta, prowadzonej m.in. przez Henryka Kapiszewskiego oraz Mariana Wierzbiańskiego. Od jesieni 1918 był drużynowym drużyny w szkole powsz. w Domaradzu. W lipcu 1920 został drużynowym 1. Brzozowskiej Drużyny Harcerzy (BDH) im. R. Traugutta, którą prowadził do września 1924. Wraz z drużyną brał udział w Zlocie 10-lecia Harcerstwa Lwowskiego, który odbył się w okolicach Lwowa w dniach 30 VI–2 VII 1921. Uczestniczył w kursach instruktorskich Lwowskiej Chorągwi Męskiej: w 1921 r. w Ulucz n. Sanem (prowadzonym przez Franciszka Usarza) i w l. 1922 i 1923 w Spasie k. Starego Sambora n. Dniestrem (prowadzonym przez Stanisława Sieleckiego). Na stopień instruktorski przodownika został mianowany 28 V 1923. W lipcu 1924 brał udział w I Zlocie Narodowym Harcerzy w Siekierkach pod Warszawą, a w sierpniu był drużynowym na kursie instruktorskim Chorągwi Lwowskiej w Delatynie.

W czerwcu 1924 zdał maturę i od października tegoż roku do końca czerwca 1929 r. studiował polonistykę na UJK we Lwowie. W tym czasie prowadził obozy 1. BDH: w 1925 r. obóz we wsi Blizne w pow. brzozowskim oraz w 1926 r. obóz wędrowny ze Starego Sącza w Tatry. Od 1926 r. pracował w Bursie Grunwaldzkiej TSL we Lwowie jako wychowawca i zastępca dyrektora. Prowadził działającą przy bursie 6. Lwowską Drużynę Harcerzy im. Henryka Dąbrowskiego, która należała wówczas do najlepszych lwowskich drużyn. W l. 1926–1928 był kierownikiem Wyzd. Organizacyjno-Lustracyjnego Komendy Lwowskiej Chorągwi Męskiej.

W tym czasie (20 IV 1927) uzyskał stopień podharcemistrza (po zmianie systemu stopni instruktorskich w grudniu 1927 równoznaczny ze stopniem harcymistrza). Uczestniczył w Walnym Zjeździe ZHP w Warszawie (23–24 IV 1927). W lipcu 1927 prowadził obóz Hufca Męskiego Przeworsk w Tryńczy, a w sierpniu tegoż roku ukończył kurs harcymistrzowski w Łękawie Harcerskiej (woj. śląskie). Na II Zlocie Narodowym Harcerzy w Poznaniu (9–24 VII 1929) był zastępcą komendanta chorągwi zlotowej i oboźnym obozu Chorągwi Lwowskiej.

W l. 1929–1930 odbył roczną służbę wojskową: najpierw kurs w Szkole Podchorążych Piechoty Rezerwy w Rawie Ruskiej, a następnie praktykę w 45. pp w Równem. Od września 1930 do sierpnia 1931 pracował jako nauczyciel polonista w I Państw. Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Przemyślu. Współpracował w tym czasie z Wydz. III Programowym Komendy Chorągwi Lwowskiej i był hufcowym w Przemyślu. W kwietniu 1931 wszedł w skład Zarządu Harcerskiego Klubu Sportowego „Czuwaj”. W lipcu tegoż roku prowadził obóz hufca w Skolem, a w sierpniu kurs instruktorski oraz kurs drużynowych Chorągwi Lwowskiej w Suchodole w Gorganach. Po wakacjach w związku ze zmianą pracy przeszedł do Chorągwi Krakowskiej.

Przez dziewięć lat pracował w liceum w Tarnobrzegu (1931–1939), prowadził w szkole również hufiec Przysp. Wojsk. Był opiekunem, a następnie drużynowym 1. Drużyny Harcerzy (DH) im. Henryka Dąbrowskiego oraz członkiem i sekretarzem KPH w Tarnobrzegu. Od stycznia 1933 pełnił funkcję hufcowego Hufca Harcerzy w Tarnobrzegu, prowadząc jednocześnie 1. DH. W czasie Jubileuszowego Zlotu Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935 prowadził zlotowy Hufiec Rzeszów, obejmujący drużyny z Dębicy, Mielca, Rzeszowa i Tarnobrzega. Latem 1939 prowadził obóz w Woli Jasienickiej.

Przed wybuchem wojny, 28 VIII 1939, przeprowadził alarmową zbiórkę hufca, utworzył z harcerzy oddziały gońców pieszych, kolarzy i oddział pomocniczy. W dniu 3 IX 1939 jako podporucznik został zmobilizowany, z przydziałem na funkcję adiutanta dowódcy batalionu 5. Pułku Strzelców Podhalańskich i w nocy opuścił miasto. Prawdopodobnie nie udało mu się dołączyć do oddziału, który toczył wtedy intensywne walki. W dniu 18 września pułk został rozwiązany, a 21 września Płonka przeszedł na Węgry.

Po przekroczeniu granicy został internowany w obozie oficerskim w Wyszehradzie, ale w styczniu 1940 otrzymał przydział do liceum w Szikszó, w którym uczyło się 140 polskich chłopców. Po przyspieszonej maturze wiosną 1940 chłopcy z Szikszó w kilkudziesięciosobowych grupach wysłani zostali na Bliski Wschód, do Brygady Strzelców Karpackich. Płonka wyruszył jako dowódca ostatniej grupy maturzystów (3 VI 1940), z którą przez Budapeszt dotarł do Zagrzebia. Zgodnie z decyzją władz wojskowych stąd miał udać się do Francji. Został skierowany do Splitu, dokąd przybył 9 VI 1940. Wobec faktu, że transporty do Francji wstrzymane, podróż nie doszła do skutku i Płonka po kilku miesiącach spędzonych w Splicie i Zagrzebiu wyruszył na Bliski Wschód. Dotarł do Brygady Strzelców Karpackich w Latrun (Palestyna). Nawiązał kontakty z przebywającymi tam harcerzami, z których część działała już w założonym kilka miesięcy wcześniej kręgu starszoharcerskim. Ponieważ wielu z nich nie miało krzyży harcerskich, zamówił specjalną ich serię (wyprodukowaną w Jerozolimie) i rozprowadził wśród harcerzy Brygady. W listopadzie 1940 otrzymał przydział do Legii Oficerskiej.

Aktywnie uczestniczył w formowaniu i działalności ZHP na Środkowym Wschodzie, który obejmował w l. 1940–1941 kilkaset osób (w kręgach starszoharcerskich i drużynach złożonych z młodzieży

uchodzącej). W dniach 12–13 X 1941 brał udział w konferencji instruktorskiej w Tel Awiwie (uznanej później za I Walny Zjazd ZHPnW), w czasie której wybrano go do pięcioosobowej Rady Instruktorskiej, której przewodniczącym został S. Sielecki.

W listopadzie 1941 Płonka został dowódcą młodych żołnierzy, którzy w ramach Gimnazjum i Liceum Polskiego w Tel Awiwie mieli ukończyć przyspieszony kurs na poziomie małej lub dużej matury. Uczył jęz. polskiego, prowadził internat oraz hufiec harcerski obejmujący drużynę w Tel Awiwie i drużynę w Jerozolimie. Napisał *Wstęp* do książki *Próby harcerskie*, wydanej przez Wyd. Prasy i Propagandy Komendy Harcerstwa Polskiego na Bliskim, Środkowym i Dalekim Wschodzie (Tel Awiw 1942). W październiku 1942 przygotował do druku nr 1/2 pisma „Wytrwamy”, którego następne numery (na jego wniosek) wydawano pod tytułem „Skaut”. Do 1946 r. był tego pisma redaktorem i współpracownikiem.

W styczniu 1943 został odkomenderowany do Dowództwa Junackich Szkół Kadetów. Otrzymał tymczasowy przydział do Szkoły Łączności w Mena pod Kairem. Kontynuował tam z junakami działalność harcerską. W tym czasie napisał w oparciu o *System zastępowy* Ronalda Philipppsa dwuczęściowe opracowanie pt. *O systemie zastępowym*, opublikowane przez Sekcję Wydawniczą Armii Polskiej na Wschodzie (Jerozolima 1943–1944). W listopadzie 1943 został przeniesiony do Junackiej Szkoły Kadetów w Barbarze (Palestyna), gdzie pracował jako nauczyciel i prowadził ref. harcerski przy dowództwie. Był organizatorem i komendantem Junackiej Chorągwi Harcerskiej, obejmującej wszystkie drużyny żeńskie i męskie w szkołach junackich (oficjalnie utworzonej w poł. grudnia 1944). Był inicjatorem i współredaktorem „Na Tropie. Miesięcznika Junackiej Chorągwi Harcerskiej w Palestynie” wydawanego w Nazarecie w l. 1944–1946. W czasie III Walnego

Zjazdu ZHPnW, który odbył się w Rzymie w dniach 4–7 X 1945, został wybrany do 18-osobowej Rady ZHPnW.

W sierpniu 1947 razem ze szkołą znalazł się w Wielkiej Brytanii, w Bodney w hrabstwie Norfolk, gdzie w lutym następnego roku została ona rozwiązana. W sierpniu 1948 został na własną prośbę zwolniony z wojska. W l. 1948–1950 pracował jako polonista w polskiej szkole technicznej w Lilford (Lilford Secondary Technical School), w l. 1951–1952 w bursie Tow. Przyjaciół Dzieci i Młodzieży na Balham w Londynie, a następnie przez wiele lat w szkolnictwie angielskim. Przez ponad 20 lat uczył w polskich szkołach sobotnich, od 1973 r. był kierownikiem Szkoły Polskiej im. Marii Konopnickiej na Willsden Green. Był czynnym członkiem Polskiej Macierzy Szkolnej i Zrzeszenia Nauczycielstwa Polskiego za Granicą.

W Lilford włączył się w pracę działającego tam szczeplu harcerzy. Na początku 1949 został hufcowym utworzonego na bazie szczeplu Hufca „Gdańsk” (hufiec liczył ok. 100 harcerzy i składał się z czterech drużyn, jego specjalnością było modelarstwo i wodniactwo). W l. 1950 i 1951 prowadził obozy żeglarskie tego hufca na jeziorach Wroxham w Norfolk. Od 1953 r. był członkiem Głównej Kwatery Harcerzy (GKH) ZHPpgK, a w kwietniu 1955 został członkiem Wyd. Programowego GKH.

W kwietniu 1953 objął redakcję czasopisma „Bądź Gotów” (od kwietnia 1956 pod zmienionym tytułem „Na Tropie”) wydawanego przez GKH ZHPpgK. Mimo że pismo borykało się z problemami finansowymi, redagował je do 1991 r., nadając mu charakter poradnika dla harcerzy – głównie zastępowych i drużynowych. W l. 1959–1960 redagował ponadto pismo „Znicz”, wydawane w Londynie. W czasie Jubileuszowego Zlotu ZHPpK w Ilford Park w 1960 r. był redaktorem „Wici Zlotowych” oraz wydał nakładem „Na Tropie” *Śpiewnik harcerza w Lilford*,

a w 1969 r. *Dzienniczek złotowy. Świątowo Złot Harcerstwa Monte Cassino, 5–21 sierpień 1969* (L. 1969).

Był lojalnym instruktorem ZHPpgK, jednak nie przestrzegał zakazu wyjazdów do Polski. Przez całą wojnę i w czasie pobytu na emigracji utrzymywał kontakt z rodziną i wspomagał ją paczkami. Po raz pierwszy po wojnie przyjechał do kraju w 1984 r. i ofiarował BN oprawiony w pięć tomów komplet egzemplarzy czasopisma „Na Tropie”. W swoim londyńskim domu zgromadził bogaty zbiór dokumentów oraz wydawnictw emigracyjnych, głównie harcerskich. Przez ostatnie półtora roku życia przebywał w domu opieki.

Zmarł 16 X 2000 w Londynie, gdzie został pochowany na Wilsden New Cemetery. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Restituta, Medalem Wojska (1946), 1939–1945 Star, Africa Star, Defence Medal. Otrzymał odznakę Zasłużony dla Miasta Tarnobrzega (1989), Odznakę 15-lecia Pracy dla Harcerstwa i Jego Rozwoju we Lwowie (1927) oraz Odznakę 20-lecia Harcerstwa Lwowskiego (1932).

W 1930 r. zawarł związek małżeński z Zofią Birkman. Miał syna Wojciecha (ur. 1932).

— Błażejewski *Bibliografia 1911–1960*; tenże *Bibliografia 1961–1981*; — Baran A. F. *Z dziejów harcerstwa tarnobrzęskiego 1912–1949*, Tarnobrzeg 1995 [biogram]; Dąbrowski E. *Mam szczerą wolę*, „Na Tropie” [L.] 1990, nr 5/6, s. 3–7; Miszczuk M. *Z dziejów Krzyża Harcerskiego*, „Dziennik Polski” [L.] 1990 z 14 czerwca, s. 2; — Kasprzyk E. *Druh hm. Ignacy Płonka. Wspomnienie*, „Na Tropie” [L.] 2001, nr 1, s. 28–29; Płonka I. *Junacka Chorągiew Harcerska*, „Na Tropie” [L.] 1969, nr 6, s. 12–15; tenże *Harcerstwo poza granicami Kraju*, „Na Tropie” [L.] 1969, nr 6, s. 18–19; tenże *[Wspomnienia 1940–1947]*, „Na Tropie” [L.] 1984, nr 6/7, s. 7–17; tenże *70 lat w służbie harcerek*, „Na Tropie” [L.] 1986, nr 7/8; *Spraw. za rok 1926. ZHP Oddział Lwowski*, Lw. 1927, s. 36; toż za rok 1927,

Lw. 1928, s. 36; toż za rok 1929, Lw. 1930, s. 20; toż za rok 1930–1931, Lw. 1931, s. 18–19, 23; Usarz F. *Garść wspomnień osobistych 1911–1931*, „Skaut” 1934, nr 1, s. 7; Wenzel W. *Harcerstwo na Węgrzech*, „Na Tropie” [L.] 1969, nr 4, s. 18–19; — relacje ustne: Ignacego Płonki, Wojciecha Płonki (z 28 II 2009), Wilhelma Słabego, Władysławy Szaławskiej (z 15 i 26 I 2008), Zofii Kapiszewskiej.

Marian Miszczuk

POLLAK Roman Teodor Ignacy, pseud. i krypt. Kazimierz Bałanda, Jakub Pakos, Dr R. P., Piotr Feliks, Górnicki, P. R., R., R. Pol., Rom. Pol. (1886–1972), profesor doktor habilitowany, historyk literatury, edytor, założyciel i drużynowy 1. Orłowskiej Drużyny Harcerzy na Śląsku Cieszyńskim (1913).

Urodził się 31 VII 1886 w Jeleśni k. Żywca. Był synem Teodora (urzędnika kolejowego) i Eufemii ze Szczurkiewiczów. Jego stryjeczni braćmi byli: Józef (1882–1947, literat, nauczyciel) i Michał (1888–1968, filolog klasyczny, pedagog, w 1924 r. – prezes, a w 1925 r. – wiceprezes Zarządu Oddziału ZHP w Krakowie, dyrektor Departamentu Min. WRiOP).

Uczęszczał do szkół ludowych w Podłężu i Niepołomicach. Od 1897 r. uczył się w Gimnazjum im. Arcyksiężnej Elżbiety w Samborze, gdzie w lipcu 1905 złożył z odznaczeniem egzamin dojrzałości. Od r. szk. 1904/1905 był stypendystą funduszu Samuela Głowińskiego. W grudniu 1905 rozpoczął studia w zakresie filologii polskiej na UJ. Interesował się szczególnie staropolszczyzną i romantyzmem. W czasie studiów uczył się jęz. włoskiego. Ujawniły się wówczas jego zamiłowania badawcze dotyczące historycznych więzi kultury polskiej z Włochami dawnych epok. W czerwcu 1906 został członkiem klubu sportowego „Cracovia”, w którym do 1907 r. trenował piłkę nożną (jako bramkarz pierwszej drużyny tego klubu).

W l. 1909–1910 złożył egzaminy na nauczyciela gimnazjalnego jęz. polskiego i – jako przedmiotu pobocznego – filologii klasycznej. W 1910 r. wstąpił do TG „Sokół”. Od października 1910 do końca września 1911 jako jednoroczny ochotnik służył w austriackim 13. pp w Krakowie. Od października 1911 pracował w prywatnym polskim Gimnazjum Realnym im. Juliusza Słowackiego w Orłowej, utrzymywanym przez TSL i Macierz Szkolną Księstwa Cieszyńskiego. Od jesieni 1912 prowadził czytelną, w której uczniowie gimnazjum zapoznawali się z polską historią i literaturą (ze składek uczniów tej czytelnicy zaprenumerowano „Skauta”).

W marcu 1913 założył przy gimnazjum 1. Orłowska Drużynę Skautową im. Tadeusza Rejtana i został jej drużynowym. W kwietniu 1913 zorganizował z drużyną pierwsze ćwiczenia nocne, a w czerwcu – biwak w pobliżu orłowskiego lasu. Pod jego kierownictwem w II poł. 1913 r. drużyna osiągnęła liczbę 25 skautów zorganizowanych w trzech zastępach, a w I poł. 1914 r. liczyła 31 skautów w czterech zastępach. Odbywał z drużyną wiele biwaków i wycieczek, m.in. w kwietniu 1914 – wycieczkę do Zawady, a następnie łódka po Olzie, w maju – nocną wycieczkę na Jaworowy oraz wycieczkę w okolice Czacy na Węgrzech, w czerwcu – biwak w lesie pietwaldzkim. W dniach 7–25 VII 1914 poprowadził pieszą wyprawę ośmiu skautów na Orawę, w Tatry i na Spisz (280 km). Jej opis zamieścił w książce *Wyprawa skautów śląskich przez Orawę i Tatry na Spisz* (Lw. 1919). Jest to jeden z pierwszych tego typu opisów w literaturze harcerskiej. Starsi skauci z drużyny Pollaka po powrocie z obozu ochotniczo wstąpili do Legionu Śląskiego (organizowanego przez sekcję śląską Naczelnego Komitetu Narodowego), co wpłynęło na zawieszenie pracy, którą drużyna podjęła dopiero w II poł. r. szk. 1915/1916. Także sprzęt drużyny przekazano wyruszającym do Legionu Wschodniego.

W chwili wybuchu I wojny światowej Pollak został zmobilizowany do wojska austriackiego, dowodził plutonem w 20. pp, walcząc początkowo na froncie rosyjskim w Lubelskiem. W poł. października 1914 został ranny. W czasie pobytu w szpitalu w Freudenthal starał się bezskutecznie o przejście do Legionów. W grudniu znalazł się na froncie serbskim, a w maju 1915 – już jako porucznik – na włoskim: nad Soczą w okolicach Gorycji (Alpy Julijskie) i nad Piawą. W okopach alpejskich przeprowadził trzy kursy dla analfabetów. Na przełomie r. 1915/1916 z powodu choroby przebywał w szpitalach w Celowcu (Klagenfurt) i w Krakowie (na Wawelu). Później był dowódcą kompanii budowlanej, adiutantem batalionu kadrowego i komendantem szkoły podchorążych. W tym czasie ukończył dysertację doktorską – studium nad formą poetycką przekładu *Goffreda* Torquata Tassa, poświęcone opisom batalistycznym (druk w „Rozprawach Wydziału Filologicznego PAU”, Kraków 1920, t. 59), którą – pod kierunkiem promotora Stanisława Windakiewicza – obronił w styczniu 1917 w Krakowie. Od wiosny tegoż roku znowu służył na froncie wołyńskim, podkarpackim i ukraińskim, docierając aż do Odessy i Pisarewki.

Koniec wojny zastał go w Nowym Sączu. Od 1 XI 1918 do 24 III 1919 służył w WP jako porucznik w 19 pp (1. Pułku Strzelców Podhalańskich) na froncie spiskim. Organizował na Spiszu i Podkarpaciu komitety spisko-orawskie oraz akcję oświatową wśród żołnierzy (tzw. uniwersytet żołnierski w Nowym Sączu). W styczniu 1919 zgłosił się do pracy w uniwersytecie powstającym w Poznaniu. W kwietniu 1919 został adiunktem w tejże uczelni i profesorem Gimnazjum św. Marii Magdaleny (był nim do 1923, a formalnie do 13 II 1928). Od sierpnia do grudnia 1920 uczył w Wielkopolskiej Szkole Podchorążych Piechoty w Bydgoszczy. Jako podstawę habilitacji przedłożył Wydz. Filozoficzne-

mu UJ monografię *Goffred Tassa-Kochanowskiego* (P. 1922).

Min. WRiOP skierowało go do Rzymu, gdzie miał organizować na uniwersytecie filologię polską oraz prowadzić lektoraty jęz. polskiego i kultury polskiej na innych uczelniach włoskich. Pozostając docentem Uniw. Pozn., od r. 1923/1924 pracował we Włoszech przez trzy lata, a później dzielił obowiązki między Polskę a Italię (do 1930). Opublikował wiele szkiców literackich (najważniejsze w tomie *Pagine di cultura e di letteratura Polacca*, Roma 1929), a także zeszyty specjalne „Rivista di Cultura” poświęcone Adamowi Mickiewiczowi (1924) i Juliuszowi Słowackiemu (1926) oraz „Rivista di Letterature Slave” – poświęcone Janowi Kasprówiczowi (1926). Nie przyjął propozycji objęcia katedry w Rzymie, gdyż warunkiem była zmiana obywatelstwa. Jego trwałym dziełem okazał się Istituto di Cultura Polacca Attilio Begey w Turynie, związany z tamtejszym uniwersytem, a subsydiowany przez rząd RP. Zainicjował odbywające się w Polsce w l. 1928–1938 Kursy Wakacyjne o Kulturze Polskiej dla Cudzoziemców (głównie Włochów). W październiku 1926 został zastępcą profesora na Uniw. Pozn., a w styczniu 1928 jako profesor nadzwyczajny objął tu III katedrę historii literatury polskiej. W dniu 16 IX 1933 otrzymał tytuł profesora zwyczajnego.

Badał literaturę XVI i XVII w., a szczególnie piśmiennictwo barokowe. Wydał wznowienia: *Dworzanina* Łukasza Górnickiego (Kr. 1928) oraz dwóch poematów z XVII w.: Walentego Rozdzieńskiego *Officina ferraria* (Kat. 1936) i Marcina Borzymowskiego *Morska nawigacja do Lubeka* (Gd. 1938). W 1935 r. został członkiem korespondentem Wydz. Filologicznego PAU. W 1937 r. prowadził wykłady na WWP w Warszawie, a w r. akad. 1938/1939 – na WWP w Łodzi.

We wrześniu 1939 zgłosił się ochotniczo do wojska jako kapitan rezerwy (mianowany 8 II 1924), ale z powodu wie-

ku nie został przyjęty. Zagrożony przez gestapo, opuścił Poznań i osiedlił się w Warszawie. Oficjalnie nauczał polskiej korespondencji handlowej w szkołach zawodowych: ogrodniczej, rybackiej i szkole dla inwalidów wojennych przy Szpitalu Ujazdowskim. Uczestniczył w tajnym nauczaniu. W październiku 1940 wszedł w skład Komitetu Organizacyjnego tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich (UZZ), mającego kontynuować działalność Uniw. Pozn. Pod pseud. Górnicki wykładał historię literatury polskiej i pełnił funkcję dziekana Wydz. Humanistycznego (od 11 I 1941), prorektora (1942–1943) oraz rektora (1943–1944). Pod jego kierownictwem nastąpił największy rozwój UZZ i jego filii: w Częstochowie, Kielcach, Krakowie i Milanówku. W „Kulturze Polskiej”, organie poznańskiego środowiska akademickiego w Warszawie, ogłosił kilka artykułów pod pseud. Kazimierz Baianda, Piotr Feliks i Jakub Pakos; odbywał też konspiracyjne odczyty. Na początku października 1944 przedostał się do Częstochowy, gdzie (oficjalnie pracując jako urzędnik Zarządu Miasta) kierował Kursami Akademickimi (kontynuacją UZZ), które w poł. stycznia 1945 ujawniły swe istnienie. W kwietniu 1945 powrócił do Poznania. Objął jedną z katedr historii literatury, a w 1953 r. został kierownikiem katedry zespołowej oraz Zakładu Historii Literatury Staropolskiej. W r. akad. 1945/1946 był prodziekanem Wydz. Humanistycznego Uniw. Pozn. Od 1950 r. przez kilka lat dojeżdżał z wykładami do WSP w Gdańsku, a od 1956 r. uczestniczył w organizowaniu studiów eksternistycznych w Szczecinie. Wypromował po wojnie prawie 200 magistrów oraz 14 doktorów.

W 1945 r. wygłosił cykl 12 wykładów radiowych, wydanych w tomiku *Zarys dziejów staropolskiego życia literackiego* (P. 1945). Był czynny w Poznańskim Tow. Przyjaciół Nauk, gdzie od 1919 r. przewodniczył Komisji Filologicznej, a od 1920 r. był członkiem zwyczajnym. Działal-

w Inst. Zachodnim (od 1946), w Tow. Naukowym Warszawskim oraz w Tow. Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku (od 1955). Był członkiem honorowym Inst. Śląskiego w Katowicach i Tow. Literackiego im. A. Mickiewicza. Działal w Tow. Literackim im. Marii Konopnickiej, TWP oraz w Polskim Związku Zachodnim, a później w Tow. Rozwoju Ziemi Zachodnich. Zasiadał w radach naukowych: Bibl. Kórnickiej i Inst. Badań Literackich PAN oraz w Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej, Radzie Głównej Szkolnictwa Wyższego i Komitecie Nauk o Literaturze Wydz. I PAN. Był członkiem komitetów redakcyjnych, m.in. „Pamiętnika Literackiego” i „Archiwum Literackiego”. W l. 1950–1965 był redaktorem kolejnych tomów *Bibliografii literatury polskiej „Nowy Korbut”*. W 1963 r. odbyły się obchody półwiecza jego pracy naukowej, z tej okazji ofiarowano mu księgę *Munera litteraria* (P. 1962).

Do najważniejszych jego powojennych przedsięwzięć edytorskich należy zaliczyć Ł. Górnickiego *Dworzanina* (W. 1950, wyd. 2, W. 1954) i Piotra Kochanowskiego *Goffreda* (Wr. 1951). Opracował wydania *Pamiętników* Jana Chryzostoma Paska (W. 1955, 1963, 1968, 1971), *Opisu obyczajów* Jędrzeja Kitowicza (Wr. 1951), utworów Stanisława Herakliusza Lubomirskiego (*Wybór pism*, Wr. 1953) i Samuela Twardowskiego (*Dafnis w drzewo bobkowe przemieniła się*, Wr. 1955, ze Stefanem Saskim). Przygotował do druku m.in. pisma Adama Korczyńskiego *Złocista przyjaźnią zdrada* (Kr. 1949, także z S. Saskim) oraz Salomei Reginy Pilsztynowej *Proceder podróży i życia mego awantur* (Kr. 1957). Łącznie liczba jego prac sięgnęła ok. 550 pozycji. Wybrane opublikował w tomach *Wśród literatów staropolskich* (W. 1966) i *Od renesansu do baroku* (W. 1969).

Zmarł 23 II 1972 w Poznaniu. Został pochowany na cmentarzu Junikowskim. W 1973 r. jego imię nadano głównej sali

wykładowej Inst. Filologii Polskiej UAM. Jego imię nosi także ulica na Umultowie w Poznaniu.

Został odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1956), Krzyżem Oficerskim Polonia Restituta (1925) i Krzyżem Komandorskim Orderu Corona d'Italia (1935). Otrzymał Złotą Odznakę Zasłużonego Pracownika Morza (1969). W 1938 r. wyróżniono go Złotym Wawrzynem Akademickim Polskiej Akademii Literatury, a w 1969 r. otrzymał doktorat honoris causa UAM. W 1971 r. został laureatem Nagrody Fundacji Alfreda Jurzykowskiego (Stany Zjednoczone).

W 1912 r. w Pilźnie zawarł związek małżeński z kuzynką Stanisławą Szczurkiewiczówną (zm. 1977). Miał córkę Marię (zameżną Cieślakową, ur. 1913) i syna Lecha (1920–1944, absolwenta Wydz. Wodno-Melioracyjnego Szkoły Budownictwa Wodnego w Warszawie, harcerza Szarych Szeregów, żołnierza AK, uczestnika Powstania Warszawskiego, zamordowanego w obozie Flossenburg-Langenfeld).

— Błażejowski *Bibliografia 1911–1960*; Śródka A. *Uczni polscy XIX–XX stulecia*, t. 3, M–R, W. 1997, s. 458–460; Witzczak T. *Pollak Roman Teodor Ignacy*, w: *PSB*, t. 27, z. 2, Wr.–Kr. 1982, s. 337–341 [bibliogr.]; — Błażejowski *Z dziejów* [podano, że drużyna w Orłowej powstała w 1912 r.]; Josiek W. *Pierwsze drużyny harcerskie na Śląsku Cieszyńskim*, „Harc.” 1981, nr 3, s. 46–47; Leonhard *Kalendarium* [podano, że drużyna powstała w 1913 r.]; Wojtycza J. *Skauting polski w Galicji i na Śląsku Cieszyńskim w l. 1910–1919*, Kr. 2000; — Daszkiewicz R. K. *Harcerstwo polskie poza granicami kraju od zarania do 1930 r. w relacjach i dokumentach*, Lub. 1983; Pollak R. *Wyprawa skautów śląskich przez Orawę i Tatry na Spisz*, Lw. 1919; — AAN: zesp. ZHP, t. 1, k. 220–225 [raporty 1. Drużyny Orłowskiej, 1 V–31 XII 1913; 1 I–1 V 1914].

Janusz Wojtycza

PORADZISZ EDWARD

PORADZISZ Edward, pseud. Jod, Drawde (1915–2004), magister inżynier architekt, harcmistrz, organizator i kierownik Harcerskiej Poczty Polskiego Czerwonego Krzyża w Krakowie (1939–1945).

Urodził się 22 XII 1915 w Krakowie-Podgórzu. Był synem Jakuba (1881–1968, ślusarza-mechanika) i Józefy z Pałaków (1878–1950). Miał trzech starszych braci: Stanisława (1907–1983, młynarza), Józefa (1912–1986, architekta) i Bolesława (1914–1941, kupca, zamordowanego w obozie koncentracyjnym Auschwitz).

Od 1921 r. uczęszczał w Krakowie do Szkoły Powsz. im. Jana Matejki, a następnie do VI Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki, które ukończył w 1935 r. W 1932 r. wstąpił do 5. Podgórskiej Drużyny Harcerzy. Od 1935 r. był namiestnikiem zuchowym w Komendzie Hufca Harcerzy w Podgórzu. Zorganizował gromady zuchowe w Płaszowie, Ludwinowie, Kobierzynie, Borku Pałeckim, Woli Duchackiej, Prokocimiu, Bieżanowie i Skawinie. Powołał też do życia KPH. W 1935 r. był komendantem kolonii zuchowej w Mikulczynie k. Worochty. W 1937 r. odbył służbę wojskową w ramach Dywizyjnego Kursu Podchorążych przy 79. pp w Słonimiu. Zdobył stopień harcerza orlego (1937) i harcerza Rzeczypospolitej (1938). W 1938 r. zorganizował Komitet Pomocy Budowy Domu Zucha, który powstał przy ul. Rękawka. Poprowadził też dwa kursy drużynowych zuchowych, jeden w Krakowie, drugi na obozie w Piwnicznej.

Od początku września 1938 pracował zawodowo jako starszy referent w Ref. Propagandy PCK w Krakowie. W sierpniu 1939 otrzymał zadanie zorganizowania szpitala w bursie przy ul. Skarbowej 2. Od chwili wybuchu wojny pełnił funkcję sanitariusza, jeżdżąc po terenie i zbierając żołnierzy rannych w kampanii wrześniowej. Wspólnie z Czesławem Bednarzem dostarczał cywilne ubrania, ratując w ten sposób od niewoli niemieckiej ok.

120 żołnierzy. Kiedy 20 IX 1939 Niemcy zajęli szpital, zorganizował pocztę PCK, oficjalnie pracującą pod nazwą Biura Poszukiwań Osób Zaginionych. Wykorzystał do tej pracy harcerzy (działalność poczty polegała na przekazywaniu listów przychodzących za pośrednictwem Międzyn. Czerwonego Krzyża oraz prowadzeniu poszukiwań osób, które zaginęły w trakcie ucieczki i działań wojennych, w tym także utrzymywaniu za pośrednictwem kurierów łączności z terenami będącymi pod okupacją sowiecką). W zorganizowanej przez Poradzisz placówce służbę kurierską pełnił do 1942 r. 22 gońców i 15 kurierów, spośród których ośmiu poległo. Na podstawie danych dostarczonych przez kurierów Poradzisz sporządził m.in. listę 413 więźniów Kozielska i Ostaszkowa.

W dniu 11 XI 1939 został zaprzysiężony, przyjął pseud. Jod i otrzymał stopień podporucznika. W 1942 r. został awansowany do stopnia porucznika. Podczas działań prowadzonych w terenie był dwukrotnie ranny: wiosną 1943 podczas akcji „Huba” w okolicy Dębna Podhalańskiego otrzymał postrzał w udo, a w 1944 r. w czasie akcji w rejonie Dębno-Trypsz, wykonując zadanie nawiązania kontaktu z Józefem Kurasiem, pseud. Ogień, w drodze z Ochotnicy do Knuruwa został ranny odłamkiem granatu w głowę. Po powrocie do zdrowia do końca 1944 r. pod pseud. Drawde pełnił służbę w wywiadzie AK, obejmującym teren ziem wschodnich. W wyniku zdrady 6 II 1945 został aresztowany i po czterodniowych przesłuchaniach wywieziony bez wyroku do łagru Ałaczewsk n. Donem. Pełnił tam funkcję felczera, pracował też w fabryce, w polu i na kolei. W łagrze przebywał do sierpnia 1945, kiedy dokonał wraz z innymi więźniami udanej ucieczki, przebywając piechotą trasę do Krakowa. Niezwłocznie po powrocie podjął działalność w harcerstwie, uczestnicząc w obozie w miejscowości Chrobocze k. Jordanowa. Następnie objął funkcję drużynowego 1. Podgórskiej

Drużyny Harcerzy (PDH). W l. 1945–1949 prowadził trzy obozy letnie i trzy zimowiska, a w 1949 r. ponadto kurs drużynowych. W tymże roku zorganizował Młodzieżowy Harcerski Domu Kultury przy ul. Karmelickiej 31.

W l. 1946–1952 odbył studia na Wydz. Architektury Wydziałów Politechnicznych przy AGH, otrzymując tytuł inżyniera architekta, magistra nauk technicznych. Pracował przy budowie obiektów przedsiębiorstwa „Gamrat” w Jaśle, Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego w Mielcu i Dębicy, projektował zakład mleczarski w Jaworkach k. Szczawnicy, młyny w Łodzi i Wieliczce. W Krakowie kierował budową pawilonu B2 AGH i domu studenckiego przy ul. Reymonta. W l. 1956–1958 reaktywował pracę 1. PDH, m.in. zorganizował szereg przedstawień jasełkowych (1957/1958) i poprowadził obóz w Witowie (1958). W 1991 r. zorganizował uroczystości z okazji 50-lecia Harcerskiej Poczty PCK, w trakcie których na budynku PCK w Krakowie przy ul. Studenckiej 19 została odsłonięta tablica upamiętniająca jej działalność.

Zmarł 1 X 2004 w Krakowie. Został pochowany na cmentarzu Podgórskim. Był odznaczony Krzyżem Walecznych, Krzyżem AK, Medalem Wojska (czterokrotnie), Medalem Zwycięstwa i Wolności, Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami, Brązowym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego za Zasługę, Złotą Odznaką Honorową PCK.

W 1955 r. zawarł związek małżeński z Krystyną Nikiel (ur. 1925, fizykim, asystentką w UJ, później nauczycielką V LO w Krakowie). Miał syna Antoniego (ur. 1957, doktora fizyki, adiunkta UJ).

— Wojtycza K. *Harcerskie miejsca pamięci na terenie Krakowa*, Kr. 2008, s. 40–41; — Gaweł T. *Lata młodości poświęcili dla Polski. Harcmistrzowi Edwardowi Poradziszowi w 60-lecie przynależności do ZHP*, Kr. 1992; — inf. uzyskane w 2003 r. od E. Poradzisa

przez Tadeusza Grześkę, a następnie przekazane autorowi w liście z 11 I 2003.

Janusz Wojtycza

PTASZYCKA z Nowackich Anna Jadwiga, pseud. Biała Hanka (1911–1967), doktor inżynier, architekt i urbanista, harcmistrzyni, autorka projektów architektonicznych obiektów harcerskich.

Urodziła się 13 X 1911 w Warszawie. Była córką Michała Wiktora (prawnika, który zaginął w czasie II wojny światowej) i Janiny ze Sztolcmanów (1882–1954, nauczycielki rysunku). Miała brata Jana (studenta, w 1943 r. zamordowanego w obozie koncentracyjnym Auschwitz). W okresie nauki w Gimnazjum Państw. im. Klementyny z Tańskich Hoffmanowej wstąpiła do 2. WZDH im. Tadeusza Kościuszki. W 1924 r. uczestniczyła w obozie w Dębkach n. Bałtykiem, a w następnym roku w Trybszu na Spiszu. W 1929 r. ukończyła gimnazjum. W l. 1929–1936 odbyła studia na Wydz. Architektury Polit. Warsz. W czasie studiów wykonała kilka większych projektów architektonicznych: Dom Harcerstwa przy ul. Łazienkowskiej w Warszawie (ok. 1932, III nagroda zespołowa), Dom Instruktorek ZHP na Buczu k. Skoczowa, Harcerska Stacja Wodna w Funce nad Jez. Charzykowskim (1934). W 1930 r. była obożną na obozie w Kielpinach, a w l. 1930–1931 – pełniła funkcję drużynowej 56. WZDH im. Emilii Plater przy szkole powsz. na Pradze (ul. Otwocka 5). Stopień podharcmistrzyni otrzymała 30 V 1933, a harcmistrzyni – 14 VI 1938. Była członkiem Zarządu Związku Słuchaczy Architektury Polit. Warsz.

Od 1936 r. razem z mężem prowadziła w Warszawie pracownię architektoniczną. Projektowała głównie małe obiekty mieszkalne o nowoczesnej architekturze oraz nowych rozwiązaniach funkcjonalnych. W l. 1936–1938 pracowała przy budo-

wie I Okręgowego Szpitala Wojskowego oraz Urzędu Patentowego w Warszawie. Wspólnie z mężem brała udział w licznych konkursach, m.in. na Dom Społeczny w Starachowicach (II nagroda zespołowa), Prewentorium Harcerskie w Kościelisku (I nagroda, realizacja), Przedszkole Min. Komunikacji (I nagroda zespołowa) oraz z mężem, Ewą i Janem Knothe na Dom Dziecka i Ogródek Jordanowski (1939, I nagroda). Łącznie w l. 1930–1939 była autorką lub współautorką ok. 15 większych projektów architektonicznych.

W okresie II wojny światowej zajmowała się wychowaniem córki, poza tym pracowała dorywczo w firmach budowlanych. W 1941 r. projektowała meble dla firmy „Współczesne Wnętrze”. Zajmowała się także zagadnieniem organizacji przestrzennej terenów zielonych w miastach. Wiosną 1940 podjęła działalność konspiracyjną (kolportaż prasy podziemnej). W 1942 r. wstąpiła do AK, gdzie posługiwała się pseud. Biała Hanka. Wiosną tegoż roku została wcielona do WSK VII Obwodu Okręgu Warszawskiego „Obroża”, w której działała do października 1944. Była komendantką służb WSK w Służbie Ochrony Powstania (od 1943 Wojskowa Służba Ochrony Powstania). W Powstaniu Warszawskim walczyła w Śródmieściu, m.in. dowodząc kobiecym oddziałem porządkowym, pracowała w kontrwywiadzie i inwentaryzowała zniszczone obiekty Śródmieścia (opracowała specjalną mapę). 23 IX 1944 otrzymała stopień podporucznika. Wspomnienia z okupacji zawarła w *Sprawozdaniu z pracy konspiracyjnej w latach 1941–1944 i udziału w Powstaniu Warszawskim* (1966, rks w AAN, zesp. 2278: PAN, Inst. Historii w Warszawie, Zakład Systemów Totalitarnych i Dziejów II Wojny Światowej).

Po powstaniu przebywała w okolicach Łowicza, do Warszawy wróciła wkrótce po jej wyzwoleniu. Od lutego 1945 pracowała w Biurze Odbudowy Stolicy na stanowisku zastępcy kierownika Pracowni

Urbanistycznej Dzielnicy Wschodnich. Po powrocie męża z obozu jenieckiego razem z nim przeniosła się do Wrocławia. W l. 1946–1949 jako koordynator prac oraz współautorka części dotyczącej warunków mieszkaniowych współpracowała z Biurem Planu Wrocławia przy Generalnym Planie Zagospodarowania Wrocławia. Przygotowała też uproszczone plany zagospodarowania przestrzennego dziesięciu miast dolnośląskich oraz projekty na Wystawę Ziem Odzyskanych we Wrocławiu w 1948 r. Opracowała studium *Zieleń Wrocławia* („Prace Inst. Urbanistyki i Architektury” 1953, z. 4) oraz we współautorstwie pracę *Wrocław. Rozwój urbanistyczny* (W. 1956). W l. 1949–1951 była adiunktem na Wydz. Budownictwa i Architektury Polit. Wroc. W grudniu 1950 uzyskała tytuł doktora nauk technicznych na Wydz. Architektury Polit. Warsz. na podstawie pracy *Przestrzenie zielone w miastach* (wyd. P. 1950). Pod koniec tegoż roku przeniosła się z rodziną do Krakowa. W biurze projektowym „Miastoprojekt–Kraków” kierowała od kwietnia 1951 do czerwca 1955 Pracownią Planu Ogólnego Krakowa. W l. 1950–1952 była także adiunktem na Wydz. Architektury Polit. Krak. W 1953 r. zainicjowała ogólnopolski konkurs na otoczenie Wawelu. Od lipca 1955 do września 1959 była kierownikiem Miejskiej Pracowni Urbanistycznej Prezydium Rady Narodowej m. Krakowa. Opublikowała: *Oblicze urbanistyczne współczesnego Krakowa* (w: *Kraków. Studia nad rozwojem miasta*, Kr. 1957) oraz *Zieleń przyszłego Krakowa* (w: *Zieleń Krakowa*, Kr. 1955). Przygotowała liczne opracowania, w większości metodyczne, charakteryzujące się nowatorskim podejściem, z których blisko 40 zostało opublikowanych. Prowadziła studia nad strefą podmiejską Krakowa, zwłaszcza zagadnieniami odnoszącymi się do jej funkcji wypoczynkowych. Opracowała plan tzw. Zachodniego Obszaru Wypoczynku (1965), obejmujący m.in. *Zespół rekreacyj-*

ny *Lasu Wolskiego w Krakowie* („Teki Komisji Urbanistyki i Architektury” 1967, t. 1). Była członkiem Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie (od 1965), Komitetu Architektury i Urbanistyki przy Wyd. IV Nauk Technicznych PAN (od 1966), International Federation of Park Administration (od 1957). W l. 1954–1958 była radną Rady Narodowej m. Krakowa.

W 1958 r. ciężko zachorowała, lecz po rocznej intensywnej kuracji wróciła do pracy. Przemyslenia z okresu choroby przedstawiła w *Pamiętniku chorej* (1967, mps w Muz. Architektury we Wrocławiu). Zmarła 24 X 1967, została pochowana na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Była odznaczona Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1964), Złotym Krzyżem Zasługi, Brązowym Krzyżem Zasługi z Mieczami (1944), Medalem Wojska (1967), Medalem 10-lecia Polski Ludowej. Została także wyróżniona Srebrną Odznaką za Zasługi dla M. Wrocławia (1966) oraz Złotą Odznaką za Pracę Społeczną dla M. Krakowa (1962). Była laureatką kilku nagród, m.in.: Komitetu ds. Urbanistyki i Architektury (II st., zespołowa, 1956), Komitetu Budownictwa, Urbanistyki i Architektury (1963), Min. Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych (I st., zespołowa, 1966). Pośmiertnie otrzymała Nagrodę Państw. (II st. zespołową, 1968).

W 1936 r. wyszła za mąż za Tadeusza Ptaszyckiego (zob.). Miała córkę Danutę Marię (zameźną Jackowską, ur. 1939, architekta krajoobrazu, profesora nauk leśnych, pracownika naukowego Inst. Kształtowania Środowiska w Krakowie).

— Jackowski A. *Ptaszycka z Nowackich Anna Jadwiga*, w: *PSB*, t. 29, z. 2, Wr.–Kr. 1986, s. 289–291 [bibliogr.]; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzynie i harcmistrze*, s. 65; — Bartoszewski W. *1859 dni Warszawy*, Kr. 1984, s. 240; *Harcerki 1939–1945*; Malinowski K. *Żołnierze łączności walczącej Warszawy*,

W. 1983, s. 108; *Pomarańczowa dwójka to my. Historia 2. Warszawskiej Żeńskiej Drużyny Harcerskiej im. Tadeusza Kościuszki przy gimnazjum i liceum im. Klementyny z Tańskich Hoffmanowej*, W–Gd. 1996, s. 22–23, 28, 56; Sawicki J. Z. *VII Obwód Okręgu Warszawskiego Armii Krajowej „Obroża”*, W. 1990, *Walka o dobra kultury*, t. 1, W. 1970, s. 85, 88–89; Zawadzka A. *Szkoła Instruktorska Harcerstwa Żeńskiego na Buczu*, W. 2000, s. 18; — Binek T. *Anna Ptaszycka (1907–1967). Wspomnienie*, „Gaz. Wyb.” 2002, nr 150, dod. „Kraków”, s. 7; — MH: sygn. ZHL 422; — inf. córki Danuty Jackowskiej.

Janusz Wojtycza

PTASZYCKI Tadeusz (1908–1980), inżynier architekt i urbanista, zastępca komendanta Warszawskiej Chorągwi Harcerzy (1934–1935), komendant Okręgu Południowego ZHP w Niemczech (1945).

Urodził się 1 II 1908 w Petersburgu. Był synem Mieczysława Jana (1883–1971, geobotanika i geograf, działacza społecznego, w l. 1916–1919 członek Zarządu Polskiego Tow. Opieki nad Ofiarami Wojny, w 1919 r. członek i prezesa Komitetu Reemigracyjnego Rady Organizacji Polskich przy konsulacie polskim w Odessie i referenta Rządu Polskiego ds. reemigracji na Odesse) i Antoniny z Mingajłów (1888–1964, nauczycielki, metodyka fizyki, aktywnej w tajnym nauczaniu podczas II wojny światowej). Miał brata Wiesława (1910–1940, studenta Wyd. Elektrycznego Polit. Warsz., zamordowanego w obozie koncentracyjnym Auschwitz).

W l. 1917–1919 uczył się w gimnazjach polskich w Odessie. Do Polski przyjechał z rodziną w 1920 r. W 1926 r. uzyskał maturę w Gimnazjum im. Tadeusza Rejtana w Warszawie. Uprawiał gry zespołowe (koszykówkę) i lekkoatletykę w warszawskich klubach sportowych „Polonia” i „Korona”, a w okresie studiów także

w AZS. W 1925 r. był mistrzem Polski w chodzie na 2 km. W l. 1927–1936 studiował na Wydz. Architektury Polit. Warsz., uzyskując dyplom inżyniera architekta. W 1930 r. odbył służbę wojskową w Batalionie Podchorążych Rezerwy w Berezie Kartuskiej. Od 1931 r. współpracował z Katedrą Architektury Polskiej i Historii Sztuki Polit. Warsz., gdzie wykonał prace studialne nad budownictwem kurpiowskim, wyróżnione nagrodą Min. WRiOP. Podczas studiów rozpoczął pierwsze prace projektowe, m.in. wykonał projekt stoisk na Powsz. Wystawie Krajowej w Poznaniu (1929) i projekt Domu Harcerstwa w Warszawie (ok. 1932, III nagroda zespołowa).

Działal w tym czasie w Związku Polskiej Młodzieży Demokratycznej Szkół Wyższych RP jako przewodniczący koła na Polit. Warsz. W l. 1927–1929 i 1931–1933 był drużynowym 1. WDH im. Romualda Traugutta, od 1929 r. noszącej oficjalną nazwę „Czarnej Jedyńki”, która pod jego kierownictwem stała się jedną z najlepszych drużyn w Chorągwi Warszawskiej. W r. szk. 1928/1929 kierował przygotowaniem drużyny do II Zlotu Narodowego w Poznaniu, zakończonym obozem w Czeszewie. W l. 1934–1935 był zastępcą komendanta Warszawskiej Chorągwi Harcerzy.

W czasie przygotowań do Jubileuszowego Zlotu Harcerstwa Polskiego w Spale kierował zespołem inżynierów, który zaprojektował oraz prowadził budowę obiektów miasteczka złotowego, przewidzianego dla 30 000 uczestników (na pow. 11 km² powstały urządzenia sanitarne, elektryczne, mosty, kładki, 164 budynki drewniane, wiele pawilonów, magazynów żywnościowych i kuchni, 135 studzien, dwie wieże stacyjne i wieża ciśnień, ok. 100 ubikacji, rzeźnia). W czasie zlotu w lipcu 1935 pełnił funkcję kierownika Wydz. Urządzeń Złotowych (w pionie kwatermistrzostwa zlotu) i pomocnika zastępcy komendanta Zlotu Harcerzy.

Od 1935 do 1939 r. był wizytatorem Warszawskiej Chorągwi Harcerzy, a równocześnie w l. 1938–1939 – hufcowym Hufca Harcerzy Warszawa-Praga. Ponadto był doradcą w kwestiach dotyczących prowadzonych przez ZHP prac budowlanych w obiektach harcerskich, takich jak stacje harcerskie, domy harcerza itp. W 1939 r. podczas tzw. sprawy warszawskiej (związanej z konfliktem pomiędzy grupą instruktorów Warszawskiej Chorągwi Harcerzy i Naczelnikiem Harcerzy hm. Zbigniewem Trylskim) podjął próbę mediacji, która, niestety, nie przyniosła rezultatów. Razem z innymi instruktorami warszawskimi z dniem 10 V 1939 został usunięty z organizacji.

Praktykę zawodową odbywał w Warszawie i Starachowicach. Od 1936 r. prowadził z żoną Anną własną pracownię architektoniczną, współpracował również ze znaną pracownią inż. Stefana Krawkowskiego. Do 1939 r. był autorem lub współautorem ok. 20 większych projektów architektonicznych, m.in. brał udział w opracowaniu projektu osiedla mieszkaniowego przy ul. Belwederskiej w Warszawie i był współautorem jednego z pierwszych w Polsce obiektów o konstrukcji stalowej dla przedsiębiorstwa „Bacutil”. Był laureatem wielu konkursów architektonicznych, m.in. na Prewentorium Harcerskie w Kościelisku (I nagroda, realizacja), Dom Społeczny w Starachowicach (II nagroda zespołowa) i wzorcowe przedszkole Min. Komunikacji (I nagroda zespołowa), wszystkie wspólnie z żoną oraz Dom Dziecka i Ogródek Jordanowski (I nagroda zespołowa – z żoną oraz Ewą i Janem Knothe).

Jako porucznik rezerwy dowodził we wrześniu i październiku 1939 kompanią w 21. pp „Dzieci Warszawy” pod Mławą, Ciechanowem i w Warszawie na odcinku „Mokotów”. Od listopada 1939 do kwietnia 1945 przebywał w oficerskich obozach jenieckich: Woldenberg IIC, Brunshwig XIB, a następnie Murnau VIIA.

W obozach tych, a szczególnie w Woldenbergu, działał społecznie w dziedzinie organizacji życia obozowego i samokształcenia. Projektował scenografię dla teatrów obozowych, przewodniczył kołu plastyków oraz należał do tajnego kręgu starszoharcerskiego. Zorganizował kilka grup szkoleniowych i prowadził liczne kursy i odczyty. Tworzył znaczki, nadruki i kasowniki „Poczty Marszowej IIC” w okresie przemarszu jeńców z Woldenbergu do Murnau oraz jego oswobodzenia w kwietniu 1945.

Po wyzwoleniu obozu, w czerwcu 1945, uczestniczył w zebraniu organizacyjnym harcerstwa we Freimann, gdzie został komendantem Okręgu Południowego ZHP w Niemczech Zachodnich, obejmującego chorągwie „Wisła” i „Bałtyk”. Wówczas przywrócono mu stopień harcmistrza. Funkcję komendanta okręgu pełnił do lipca 1945. We wrześniu 1945 wrócił do Warszawy i podjął pracę w Głównym Urzędzie Planowania Min. Odbudowy. Był również asystentem w Katedrze Budownictwa Wiejskiego Wydz. Architektury Polit. Warsz. Wkrótce przeniósł się do Wrocławia, zorganizował Wrocławską Dyрекcję Odbudowy i od października 1945 do sierpnia 1946 był jej naczelnym dyrektorem. Do października 1949 był dyrektorem Biura Planu Wrocławia, które utworzył w ramach Regionalnej Dyrekcji Planowania Przestrzennego we Wrocławiu, a także głównym projektantem pierwszego planu zagospodarowania przestrzennego tego miasta. Równocześnie prowadził wykłady w Studium Planowania Przestrzennego na Wydz. Architektury Polit. Wroc.

W 1946 r. opracował Ogólny Plan Odbudowy Wrocławia, który umożliwił racjonalną odbudowę miasta. Założenia tego planu opublikował w broszurze *Wrocław – jego aktywizacja i przebudowa* (Wr. ok. 1947) oraz przedstawił na dwóch mapach w *Atlasie Ziemi Odzyskanych* (W. 1947). Plan był opracowany z wielkim rozmachem,

zaś jego twórca stał się bardzo popularny w mieście, zwłaszcza dzięki wygłaszaniu licznych prelekcji na temat odbudowy Wrocławia. Lokalna prasa nadała mu wtedy przydomek „Inżynier Wrocław”. Latem 1946 zorganizował Zjazd Architektów RP, w którym wzięli udział główni planiści odbudowy miast i regionów kraju ze zniszczeń wojennych. W 1948 r. zaangażował się w przygotowanie Wystawy Ziemi Odzyskanych, która odbywała się we Wrocławiu od 22 lipca do 31 października tegoż roku. Pełnił funkcję komisarza Wystawy dla strefy „B”, usytuowanej na południe od ul. Wróblewskiego oraz zaprojektował pawilon Państw. Centrali Handlowej.

W 1949 r. został przeniesiony do Krakowa jako delegat Zarządu Głównego Zakładu Osiedli Robotniczych (ZOR) oraz rzeczoznawca ds. specjalnych przy projektowaniu i organizacji budowy osiedla dla huty „Gigant”. Następnie został dyrektorem Delegatury ZOR dla m. Nowa Huta. Do 1960 r. był głównym projektantem budowy Nowej Huty. W 1952 r. utworzył Przedsiębiorstwo Projektowania Budownictwa Miejskiego „Miastoprojekt-Kraków” i był jego dyrektorem do 1968 r. Swoje koncepcje przedstawił w pracy *Problemy urbanistycznej i architektonicznej realizacji miasta Nowa Huta* (Kr. 1953, mps w Muz. Architektury we Wrocławiu) i kilku artykułach. Pod jego kierownictwem „Miastoprojekt-Kraków” stał się jednym z największych biur projektowych budownictwa ogólnego w Polsce.

Na początku lat 60. Ptaszycki wziął udział jako główny projektant opracowania w międzyw. konkursie urbanistyczno-architektonicznym na eksperymentalną dzielnicę mieszkaniową w Moskwie, zdobywając II nagrodę. Wraz z zespołami brał też udział w innych konkursach architektoniczno-urbanistycznych, m.in. na plan zagospodarowania m. Nowe Tychy (nagroda I równorzędna, 1951), zabudowę Placu Grunwaldzkiego we Wrocławiu (nagroda I równorzędna, 1951), projekt

Cmentarza-Pomnika Poległych 2. Armii WP i Korpusu Pancernego w Zgorzelcu (1967, I nagroda, realizacja). W l. 1965–1968 był współautorem oraz generalnym konsultantem Planu Ogólnego Bagdadu. W 1968 r. na podstawie niesłusznych i krzywdzących zarzutów został zwolniony z „Miastoprojektu-Kraków” i przeniesiony do Krakowskiego Zjednoczenia Budownictwa – Biura Zaplecza Krakowa, w którym pracował do przejścia na emeryturę w 1973 r.

Do 1977 r. wykonał ok. 1000 rysunków i szkiców, z których część była ekspozowana na wystawach w Krakowie (1969, 1972, 1974), Nowej Hucie (1970), Wrocławiu (1970) i Warszawie (1970). Był autorem napisanych w l. 1971–1972 ok. 20 nowel i opowiadań o początkach Nowej Huty zatytułowanych *Rysowane wspomnienia*, z których część została opublikowana na łamach gazet. Wygłaszał prelekcje na temat architektury, głównie do młodzieży. W 1971 r. uczestniczył w uroczystości 60-lecia 1. WDH. Pełnił liczne funkcje społeczne i zawodowe. Był m.in. prezesem Oddziału SARP w Krakowie (1951–1961), prezesem Zarządu Głównego SARP (1961–1965), przewodniczącym Głównej Komisji Rewizyjnej SARP (1970–1974) i radnym Wojew. Rady Narodowej w Krakowie (1954–1958). Wchodził w skład Komitetu ds. Urbanistyki i Architektury (1953–1960), Komitetu Budownictwa, Urbanistyki i Architektury (1960–1963), Komitetu Nauki i Techniki (1961–1964), Rady Naukowej „Kraków 2000” (od 1972). Był członkiem krajowych i międzyn. sądów konkursowych (m.in. w 1965 r. na przebudowę m. Warny).

Zmarł 5 IV 1980, został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Był odznaczony Krzyżem Oficerskim (1956) i Krzyżem Kawalerskim (1952) Orderu Odrodzenia Polski, Orderem Sztandaru Pracy II kl. (1959), Medalem KEN (1976, za działalność w oflagu IIC Woldenberg). Został także laureatem Na-

grody Państw. I st. w Dziedzinie Sztuki (1955), Nagrody Komitetu Urbanistyki i Architektury (II st., zespołowo, 1956), Nagrody Honorowej Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska (zespołowo, 1974), Nagrody Artystycznej M. Krakowa (1960) oraz Krakowskiej Nagrody SARP (1977). Jego imię otrzymała jedna z ulic Nowej Huty.

W 1936 r. zawarł związek małżeński z Anną Nowacką (zob. Ptaszycka Anna). Miał córkę Danutę (zameżną Jackowską, ur. 1939, architektka krajobrazu, profesora nauk leśnych, pracownika Inst. Kształtowania Środowiska w Krakowie).

— Jackowski A. *Ptaszycki Tadeusz*, w: *PSB*, t. 29, z. 2, Wr.–Kr. 1986, s. 297–299 [bibliogr.]; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzy i harcmistrze*, s. 176; — Błażejowski *Z dziejów*; Chwalba A. *Dzieje Krakowa*, t. 6, *Kraków w latach 1945–1989*, Kr. 2004, s. 223–224; Jarzembowski K., Kuprianowicz L. *ZHP w Niemczech Zachodnich (1945–1953), organizacja, komendanci, dane liczbowe*, w: *Dzieje harcerstwa na obczyźnie w latach 1912–1992. Materiały z konferencji naukowej odbytej w dniach 29–30 maja 1992 r. w Rogach k. Gorzowa Wlkp.*, red. M. Szczerbiński, Gorzów Wlkp. 1992; Wojno A. *Z dziejów harcerstwa w Niemczech w latach 1945–1946*, w: *Dzieje harcerstwa na obczyźnie w latach 1912–1992*, op. cit.; — Binek T. *Inż. Tadeusz Ptaszycki (1908–1980). Wspomnienie*, „Gaz. Wyb.” 2002, nr 138 z 15–16 czerwca, dod. „Kraków”, s. 8; tenże *Śląsk, wojna, kresy, Wrocław, Nowa Huta. Wspomnienia 1930–1960*, Kr. 1997; Dziwisz E. *Dwanaście fotografii z życia inżyniera Tadeusza Ptaszyckiego*, „Kraków” 2009, nr 5, s. 26–28; *Z pamiętnika architekta... Anegdoty „czarne” i „białe”*, cz. 4, spisane przez W. Kryszewskiego, „Komunikat SARP” 2001, nr 1/2, s. 14–15; — MH: sygn. ZHL 178.

Janusz Wojtycza

PUCIATA Paweł Mateusz, pseud. Kardynał, Matek (1902–1980), doktor historii, nauczyciel szkół średnich i wykładowca akademicki, komendant Wileńskiej Chorągwi Harcerzy (1933–1935, 1936–1939).

Urodził się 17 III 1902 (jest to najbardziej prawdopodobna data, ale w dokumentach występuje także rok 1905 i 1907) w Wilnie. Był synem Edwarda (1871–1921, inżyniera agronoma) i Heleny ze Żmigrodzkich (1875–1946), właścicieli majątku ziemskiego pod Witebskiem. Naukę rozpoczął w Witebsku, a od 1918 r. kontynuował ją w Wilnie w Gimnazjum im. Joachima Lelewela. W 1922 r. podjął studia na Wydz. Humanistycznym USB. Podczas studiów uczestniczył w ruchu studenckich kół naukowych. W l. 1921–1923 i 1925 wyjeżdżał do Rapperswilu, gdzie pracował okresowo w bibliotece i archiwum polskiego Muz. Narodowego. Stamtąd w 1922 i 1923 r. udał się do Włoch, a w 1925 r. do Francji. Latem 1924 r. – wytypowany przez USB – przebywał jako stypendysta rządu rumuńskiego na kursie wakacyjnym z zakresu historii sztuki Sasów siedmiogrodzkich w Valenti de Monte (k. Bukaresztu). W 1926 r. po uzyskaniu absolutorium rozpoczął pracę jako nauczyciel historii w Gimnazjum ss. Nazaretanek w Wilnie. W 1931 r. złożył egzamin nauczycielski na podstawie pracy dyplomowej *Deputacja Centralna W. Ks. Litewskiego w świetle „Akt powstania Kościuszki”*. W roku następnym uzyskał stopień doktora filozofii na podstawie pracy *Reprezentacja ziem zabranych na sejmie 1830/31 roku*. Od sierpnia 1934 był nauczycielem historii w Państw. Gimnazjum im. Zygmunta Augusta w Wilnie.

Do harcerstwa wstąpił w Witebsku w 1916 r. Kurs instruktorów skautowych ukończył w Połocku. Po przyjeździe do Wilna wstąpił w 1919 r. do 1. Drużyny Harcerzy (DH) im. Jakuba Jasińskiego. W listopadzie 1920 założył 7. DH im. Stefana Batorego i został jej drużynowym.

Prowadzenie drużyny przekazał w czerwcu 1921 z powodu przygotowań do matury i wakacyjnego wyjazdu z Wilna. W czerwcu 1924 został drużynowym 7. DH im. J. Jasińskiego (dawnej 1. DH, która w wyniku reorganizacji w 1923 r. otrzymała nr 7) i pełnił tę funkcję do wybuchu wojny w 1939 r. W lipcu 1924 razem z reprezentacją drużyny wziął udział w I Narodowym Zlocie Harcerzy w Siekierkach pod Warszawą. W tymże roku uzyskał stopień instruktorski przodownika i został referentem drużyn prowincjonalnych Chorągwi Wileńskiej. W marcu 1926 objął funkcję kierownika Wydz. Drużyn Chorągwi Wileńskiej, którą pełnił do 1930 r. Z datą 28 V 1926 otrzymał mianowanie na stopień podharcmistra (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. równoważny ze stopniem harcmistra). W lipcu 1926 prowadził zajęcia na kursie instruktorskim zorganizowanym w okolicy Mickun, a w październiku tegoż roku został przewodniczącym honorowej Rady Starszyny Chorągwi Wileńskiej. Od końca marca do maja 1927 pełnił obowiązki drużynowego 5. Wileńskiej Drużyny Harcerzy im. Zygmunta Sierakowskiego („Drużyny Dołęgi”). W kwietniu tegoż roku prowadził kurs dla komendantów obozów, a w maju został mianowany przewodniczącym Komisji Próby na Stopień Harcера Rzeczypospolitej Wileńskiej Chorągwi Męskiej. W dniach 10–11 XII 1927 prowadził chorągwiany zjazd drużynowych i przybocznych.

Od 1930 do 1933 r. pełnił funkcję kierownika Wydz. Organizacyjno-Programowego Komendy Chorągwi Wileńskiej. W 1932 r. został członkiem Zarządu Oddziału Wileńskiego ZHP, wszedł również w skład Komisji na Stopień Podharcmistra, której w 1937 r. został przewodniczącym. W dniach 23–30 VI 1932 był zastępcą komendanta Złotu Chorągwi Wileńskiej w Wołokumpii.

Po rezygnacji Józefa Grzesiaka z kierowania Wileńską Chorągwią Harcerzy

PUCIATA PAWEŁ

przez pewien czas był p.o. komendantem, a następnie został mianowany na tę funkcję (pełnił ją od 21 IV 1933 do 23 V 1935). W tym czasie, w styczniu 1935, prowadził w Nowych Tworkach kurs podharcmi-strzowski dla 22 uczestników.

Niemal co roku organizował dwa obozy letnie 7. Wileńskiej Drużyny Harcerzy: stały na Wileńszczyźnie oraz wędrowny po obszarze II Rzeczypospolitej. Był też komendantem obozu drużyny na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935. Wiosną 1936 zorganizował wyprawę harcerzy „Siódemki” do Włoch – zwiedzali Rzym, Wenecję, Neapol, Florencję, a po drodze Triest, Belgrad, Budapeszt i Wiedeń.

W maju 1936 ponownie wybrano Puciatę na komendanta Chorągwi Wileńskiej (funkcję objął we wrześniu tegoż roku). Został także z urzędu członkiem Zarządu Oddziału Wileńskiego ZHP. Równocześnie w l. 1936–1939 był kierownikiem Wydz. Kształcenia Starszyny Komendy Chorągwi. W 1937 r. pełnił funkcję komendanta Zlotu Chorągwi Wileńskiej w Gietwadziszkach k. Wilna oraz prowadził kurs podharcmi-strzowski (8–22 lipca), w którym wzięło udział 40 harcerzy. Kolejny kurs podharcmi-strzowski prowadził w Górkach Wielkich (30 XI–10 XII 1937). Z funkcji komendanta chorągwi został odwołany 10 V 1939.

W okresie międzywojennym opublikował m.in. artykuły na temat 20-lecia harcerstwa wileńskiego w jednodniówce pt. *Wytrwałym zwycięstwo. ZHP Wilno 1912–1932* (Wilno 1932), pisywał też do czasopisma „Harcerz”. Do kanonu literatury harcerskiej weszła broszura jego autorstwa zatytułowana *Wędrownicy* (Wilno 1937), dotycząca pracy w harcerstwie starszych chłopców. Drukiem ukazała się praca historyczna Puciaty pt. *Geneza i przebieg strajku robotników rolnych w roku 1930* (Gd. 1930).

Po wybuchu wojny utrzymywał rodzinę, udzielając lekcji języków obcych. Zajmował

się także tajnym nauczaniem. W konspiracji został zaprzysiężony w lipcu 1941, obejmując funkcję instruktora Komendy Wileńskiej Chorągwi Młodzieżowej Szarych Szeregów (pełnił ją do lipca 1944).

W lipcu 1946 jednym z ostatnich transportów repatriacyjnych opuścił Wilno i zamieszkał w Toruniu, gdzie już wcześniej przybyła jego rodzina. Od października tegoż roku był adiunktem na UMK, wykladał wybrane zagadnienia z historii i historii sztuki. Równocześnie pracował jako nauczyciel historii, nauki obywatelskiej i logiki w I Liceum im. Mikołaja Kopernika (do 1951) oraz Liceum Pedagog. (do 1953) w Toruniu. Brał też udział w pracach Oddziału Toruńskiego Polskiego Tow. Historycznego oraz w Sekcji Szkół Wyższych Zarządu Głównego ZNP. Od 1955 r. pełnił funkcję zastępcy profesora w WSP w Gdańsku. W 1961 r. został zwolniony z UMK. W latach powojennych opublikował m.in. *Z urzędowej korespondencji gdańskiego Senatu z marca 1930 r.* („Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” 1960, nr 1/2), *Stosunek senatu gdańskiego do ludności żydowskiej na tle sporów o Kodeks Napoleona w latach 1808–1810* (tamże 1962, nr 8–10).

Zmarł 20 IV 1980 r. w Toruniu, gdzie został pochowany na cmentarzu św. Jerzego. W 1936 r. otrzymał Odznakę 25-lecia ZHP.

W 1930 r. poślubił Marię Bohdanowicz (zm. 1982, historyka, po wojnie m.in. dyrektora Biblioteki Głównej UMK). Miał dwóch synów: Mariusza (1932–1964) i Jerzego (ur. 1933, artystę malarza, działacza „Solidarności”, zam. w Bydgoszczy).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcistrzynie i harcmistrze*, s. 176; Wasilewski A. *Puciata Paweł Mateusz*, w: *PSB*, t. XXIX, z. 2, Wr.-Kr. 1986, s. 335–336; — Wasilewski A. *Zarys dziejów Wileńskiej Chorągwi Harcerzy*, W. 1983; Wolański J. *Zarys biograficzny dr. hm. Pawła Mateusza Puciaty*; — WU 1924, nr 12, 1926, nr 4, nr 6, 1928, nr 4, 1932, nr 10, 1933, nr 5, nr 7,

1935, nr 7, nr 10, 1936, nr 2, 1937, nr 1, nr 4; — AAN: zesp. ZHP, 1618/178–182, 1322/334 (333–341a), 1322/307, 1616/161–166, 1309/44, 718/4, 1310/24, 1309/23, 1396/241, 1388/120, 1389/181, 1310/81, 1310/74, 1642/157, 1605/159, 718/6, 1309/44; MH: K 11–39 118, Jakobi W. *Wspomnienia z kursu podharcemistrzowskiego w Górkach Wielkich*; Z 11–39 109, „Włóczęga. Biuletyn Gromady Włóczęgów Drużyny Starszych Harcerzy 7. Szczepu Harcerzy im. J. Jasińskiego w Wilnie” 1938, nr 1, s. 10–11, Z 11–39 97.

Kaja Drag

R

REGER Witold, pseud. Tolek (1906–1938), urzędnik, harcistrz, hufcowy Hufca Harcerzy w Cieszynie (1937–1938).

Urodził się 11 II 1906 w Cieszynie. Był synem Tadeusza (1872–1938, pioniera ruchu socjalistycznego na Śląsku Cieszyńskim, działacza narodowego, posła na Sejm RP, publicysty) i Michaliny z Olearczyków. Miał przyrodnią siostrę Emmę z pierwszego małżeństwa matki z jego stryjem Witoldem Waclawem Regerem (1876–1904, działaczem socjalistycznym i dziennikarzem). Do harcerstwa wstąpił w październiku 1920, należał do 1. Drużyny Harcerzy (DH) im. Kazimierza Pułaskiego w Cieszynie, był w niej zastępowym i przybocznym. W lipcu 1924 uczestniczył w obozie drużyny w Wielkiej Wsi k. Hallerowa na Helu. W następnym roku został jej drużynowym. W 1927 r. objął 2. DH im. Tadeusza Kościuszki. Podczas studiów pełnił funkcję przybocznego w koedukacyjnej Akademickiej Drużynie Starszoharcerskiej. W 1927 r. w ukazującym się w Warszawie czasopiśmie „Har-

cerz” zamieścił obszerny artykuł *Harcerze Śląska Cieszyńskiego w walkach o Niepodległość Polski* (1937, nr 7/8, 9). W 1929 r. brał udział w III Jamboree w Arrowe Park w Anglii. Krótko prowadził w Cieszynie 4. DH im. Jana Kilińskiego (rzemieślnicza).

W 1930 r. ukończył Wyższą Szkołę Gospodarstwa Wiejskiego w Cieszynie, po czym odbył praktykę w majątku rolnym w Szczypiornie. W 1931 r. podjął pracę w Ubezpieczalni Społecznej w Cieszynie, skąd został przeniesiony do Ubezpieczalni Społecznej w Bielsku, ale po dwóch latach wrócił do rodzinnego miasta. Latem w czasie zatrudnienia w Bielsku dojeżdżał do pracy z Dobki, gdzie doglądał odbywających się tam obozów. Był stałym doradcą i pełnomocnikiem harcerstwa na Zaolziu. Niósł instruktorską pomoc drużynom Harcerstwa Polskiego w Czechosłowacji (HPCz) w Czeskim Cieszynie. W 1930 r. był współzałożycielem, a następnie drużynowym 2. Rzemieślniczej Podhalańskiej DH im. ks. Józefa Londzina w Czeskim Cieszynie, której prowadzenie przekazał dwa lata później Karolowi Michałowi Arbterowi, pozostając jego stałym doradcą i pomocnikiem. Do czasu wydania przez władze czeskie nakazu jego aresztowania (1937) był również członkiem Głównej Komendy Harcerzy HPCz. W 1937 r. został hufcowym Hufca Harcerzy w Cieszynie i otrzymał stopień podharcemistrza (10 grudnia). Prowadził obozy, kursy kadry, był uczestnikiem wielu regionalnych i ogólnopolskich zlotów harcerskich.

Interesował się folklorem, zbierał pieśni ludowe, tańce, obrzędy, przysłowia, porzekadła i powiastki ludowe Śląska Cieszyńskiego. Napisał widowisko sceniczne pt. *Wesele cieszyńskie*, które sam wyreżyserował i zagrał w nim główną rolę (wystawiono je w Międzywiciu podczas uroczystości w tamtejszej Szkole Rolniczej).

Żył przekonanie o niesprawiedliwym podziale Śląska Cieszyńskiego, który był wynikiem złamania porozumienia i zbroj-

nego ataku czeskiego w styczniu 1919. Włączył się w nurt działań mających na celu zmianę tego stanu. We wrześniu 1938 wstąpił do Organizacji Bojowej (OB), w której był członkiem patrolu Pawła Mitreği, pseud. Pawełek. OB przeprowadzała zadania dywersyjne służące zastraszaniu czeskiej ludności zamieszkującej teren Zaolzia, jej członkowie organizowali ataki na posterunki policji, urzędy, szkoły, a nawet dokonywali uprowadzeń obywateli czeskich. Dnia 26 IX 1938 Reger miał w grupie 20 bojowców wziąć udział w ataku na Jabłonków. Zginął w pobliżu gajówki Durajka w osadzie Herczawa (czes. Hrčava) k. Jaworzynki, kiedy to w wyniku zdrady oddział wpadł w zasadzkę przygotowaną przez czeskich żandarmerów. Przez wiele lat rozpowszechniana była inna wersja wydarzeń, wskazująca na wywiadowczy charakter jego misji.

Został pochowany na cmentarzu w Herczawie w Czechosłowacji. W dniu 1 X 1938 Czesi w obecności matki i szwagra Władysława Sikory dokonali ekshumacji jego zwłok, po czym przewieziono je do Polski. Następnego dnia po pokojowym odzyskaniu Zaolzia (3 X 1938) w Cieszynie na cmentarzu ewangelickim przy kościele Jezusowym odbył się pogrzeb Regera, który stał się patriotyczną manifestacją.

Wojewoda śląski, a zarazem Przewodniczący ZHP Michał Grażyński udekorował trumnę Złotym Krzyżem Zasługi, nadanym Regerowi przez prezesa Rady Ministrów za dokonania dla rozwoju harcerstwa, a Naczelnik Harcerzy hm. Zbigniew Trylski poinformował o mianowaniu go pośmiertnie harcmistrzem. Nad mogiłą ojca jego sześciolatnia córka złożyła przyrzeczenie harcerskie. Rozkaz Przewodniczącego ZHP nakazywał przeprowadzenie w całej organizacji zbiórki dla uczczenia jego pamięci. Reger został także pośmiertnie odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami. Polska Akademia Literatury w 1938 r. wystąpiła z nadzwyczajnym wnioskiem uczczenia

go Złotym Wawrzynem Akademickim jako działacza kultury na Śląsku Cieszyńskim. W 1938 r. za patrona obrały go 13. Drużyna Harcerzy w Gotartowicach k. Rybnika oraz 7. Drużyna Harcerzy przy Zakładzie Głuchoniemych w Lublińcu.

Szczaćki W. Regera w 1955 r. przeniesione zostały na nową ewangelicką nekropolię przy ul. Bielskiej.

W 1932 r. Reger zawarł związek małżeński z Emilią Sikorzanką (później żoną prof. Konrada Koniora). Miał córkę Halię Martę (ur. 1932).

— Golec J., Bojda S. *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej*, t. 2, Cieszyn 1995; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 177; — Błażejewski *Z dziejów*; Długajczyk E. *Tajny front na granicy cieszyńskiej. Wywiad i dywersja w latach 1919–1939*, Kat. 1993; *Dzieje harcerstwa na obczyźnie w latach 1912–1992. Materiały z konferencji naukowej odbytej w dniach 29–30 maja 1992 r. w Rogach k. Gorzowa Wlkp.*, red. M. Szczerbiński, Gorzów Wlkp. 1992; — *Zaolzie jest nasze. Prawda o Śląsku Zaolziańskim. Ludzie, chwile, dokumenty*, red. S. Rusin, Cieszyn 1939, s. 95.

**Tadeusz Kopoczek
Eugeniusz Loska**

RUDNICKI Janusz Kazimierz (1897–1942), inżynier rolnik, harcmistrz, członek Wydziału Rady Drużynowych w Warszawie (1914–1915), komendant Okręgu ZHP IA – Stołecznego (1917–1918), sekretarz generalny Naczelnictwa ZHP (1922–1923).

Urodził się w Warszawie 29 X 1897. Był synem Jana (1867–1944, przedsiębiorcy kamieniarskiego, działacza społecznego i gospodarczego, m.in. członka TG „Sokół”, posła na Sejm RP) i Jadwigi z Mentlów (1864–1939). Miał siostrę Marię (zameżną Wolińską, 1900–1980). Był bratem stryjecznym Stanisława Rudnickiego (zob.).

Naukę szkolną rozpoczął w 1908 r. w Szkole Realnej im. Stanisława Staszica w Warszawie, następnie uczył się w Szkole Realnej Witolda Wróblewskiego, gdzie w 1918 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. Należał do Organizacji Młodzieży Narodowej Szkół Średnich oraz Organizacji Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie”. Z uczniów Szkoły im. Staszica zorganizował w październiku 1911 pluton skautowy, który w marcu 1912 razem z plutonem skautowym prowadzonym w tejże szkole przez Jerzego Wądołkowskiego został przekształcony w Warszawską Drużynę Skautową im. Zawiszy Czarnego (później 16. WDH). W powstałej w ten sposób drużynie został przybocznym.

Późną jesienią 1911 brał udział w zebraniach komisji porozumiewawczej, zmierzającej do utworzenia tajnej komendy nad powstającymi w Warszawie drużynami skautowymi, co doprowadziło do powołania w grudniu 1911 Naczelnej Komendy Skautowej (NKS) dla Kongresówki. Wziął udział w pierwszym na terenie zaboru rosyjskiego kursie dla drużynowych, zorganizowanym w okresie Świąt Wielkanocnych w 1912 r. w Strachowie k. Urli. We wrześniu tegoż roku zorganizował drużynę z trzech zastępów skautowych działających w szkołach zawodowych (Szkole Realnej Kazimierza Nawrockiego i Szkole Techniczno-Kolejowej) oraz w Stowarzyszeniu Młodzieży Katolickiej. Drużynę tę, która przyjęła za patrona gen. Józefa Sowińskiego (później 9. WDH), prowadził do 1916 r. Wziął udział w rozpoczętym 10 VII 1914 kursie skautowym w Skolem k. Lwowa, zorganizowanym przez Związkowe Naczelnictwo Skautowe dla uczestników z trzech zaborów (wybuch I wojny światowej spowodował przerwanie kursu).

W październiku 1914 wspólnie z innymi drużynowymi podpisał pismo domagające się ustąpienia ze składu NKS ks. Kazimierza Lutostawskiego, który w wygłoszonym publicznym odczytzie za-

negował historyczną wartość powstań z 1831 i 1863 r. Po otrzymaniu tego pisma NKS zawiesiła w czynnościach oraz zdegradowała drużynowych (9 X 1914), którzy podpisali protest. Wydaleni, reprezentujący większość drużyn warszawskich, wymówili posłuszeństwo NKS i utworzyli Wydz. Rady Drużynowych, którego członkiem został również J. Rudnicki (konflikt zakończyło wniosną 1915 ustąpienie ks. K. Lutostawskiego ze składu NKS).

Od listopada 1914 szkolił się w Wolnej Szkole Wojskowej powołanej przez POW w Warszawie. Tam przeszedł kurs żołnierski i podoficerski. Z rozkazu władz POW nie wyruszył w pole w sierpniu 1915 z utworzonym przez tę szkołę Batalionem Warszawskim POW, lecz pozostał w Warszawie, by organizować skauting i doprowadzić do połączenia rozbitych grup skautowych (do czego doszło w początkach maja 1916). Należał do organizatorów pochodu narodowego 3 maja 1916, w którym wzięły udział warszawskie drużyny skautowe pod wspólną komendą powołaną 1 maja na zebraniu porozumiewawczym. Opracował i wydał w formie powielanej *Programy pracy dla drużyn III Hufca Związku Harcerstwa Polskiego na rok 1916/17* (W. 1916). Dnia 20 V 1916 został hufcowym III Hufca Drużyn Męskich w Warszawie, a 15 października tegoż roku wszedł w skład Rady Hufcowych, stanowiącej władzę inspekcyjną dla drużyn podległych NKS z terenu Warszawy i prowincji.

Uczestniczył w obradach Zjazdu połączeniowego czterech organizacji skautowych Kongresówki, który miał miejsce w dniach 1–2 XI 1916 w Warszawie i doprowadził do powstania na terenie Królestwa Kongresowego jednej organizacji – ZHP. Podczas rewii zorganizowanej z tej okazji w parku Sobieskiego, którą odbierał Józef Piłsudski w otoczeniu członków NKS, prowadził drużyny męskie. Po zjeździe powstał Okręg ZHP IA (Stoleczny),

którego był sekretarzem, a od 17 III 1917 – komendantem. Latem 1917 był komendantem zgrupowania kolonii harcercskich w Kluczkowicach w woj. lubelskim, zorganizowanego na zakończenie odbywającego się od wiosny tegoż roku w Warszawie kursu przysp. wojsk. Współpracował z redakcją powstałego w 1917 r. pisma „Harcercz”.

Uczestniczył w kontaktach ze skautingiem galicyjskim, mających na celu konsolidację ruchu skautowego na ziemiach polskich. 6 XI 1918 wszedł w skład Naczelnego Inspektoratu Harcerstwa Polskiego, powołanego przez Min. WRiOP Rady Regencyjnej i prowadził dział mobilizacyjny w Wydz. Spraw Wojsk. Inspektoratu. W powstałym w wyniku mobilizacji Batalionie Harcerskim pełnił funkcję adiutanta komendy batalionu (którego żołnierze brali udział w rozbrajaniu Niemców, służbie wartowniczej i ochronie obiektów). W kwietniu 1919 otrzymał stopień podchorążego. Kiedy 23 IV 1919 batalion rozwiązano, część żołnierzy wcielając do 1. Dywizji Legionów, z części formując oddział przyboczny Naczelnego Wodza, a pozostałych kierując do Szkoły Podoficerskiej w Dęblinie – Rudnicki dostał przydział do jednostki liniowej. Wiosną 1919 brał udział w zjeździe instruktorów warszawskich. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej (w grupie mjr. Mariana Zyndrama-Kościńskiego). Zdemobilizowany w końcu 1921 r. w stopniu porucznika, został awansowany do stopnia kapitana rezerwy. Od 12 I 1922 był członkiem NRH (do 1924) i pełnił funkcję sekretarza generalnego Naczelnictwa (do 1 VII 1923). Dnia 25 I 1923 został mianowany podharcemistrzem (po zmianie systemu stopni instruktor-skich w grudniu 1927 stopień równoznaczny ze stopniem harcmistrza) zaliczeniem służby od 1 X 1912. W czerwcu 1924 powołano go do składu Komisji Kodyfikacyjnej. W l. 1926–1927 był członkiem Działu Programowego GKM.

W czasie studiów należał do Organizacji Młodzieży Narodowej Szkół Wyższych,

był także członkiem Bratniej Pomocy Studentów SGGW i AZS. Ponadto należał do Związku Oficerów Rezerwy, Polskiej Organizacji Wolności i Polskiego Tow. Tatrzańskiego. Po ukończeniu studiów w SGGW w 1926 r. uzyskał dyplom inżyniera rolnika. Specjalizował się w młynarstwie. Ukończył również Szkołę Nauk Politycznych w Warszawie.

Początkowo pracował w spółdzielczości mleczarskiej. Dla pogłębienia wiedzy fachowej wyjeżdżał do Danii. Był przez pewien czas członkiem dyrekcji Centralnego Związku Spółdzielni Mleczarskich w Warszawie. Wydał broszurę *Nowoczesna organizacja wywozu masła z Polski oparta o państwo* (we współautorstwie, W. 1929), publikował w prasie fachowej artykuły na tematy młynarstwa. Następnie był dyrektorem Tow. Organizacji i Kółek Rolniczych. W 1932 r. został wybrany w skład Naczelnego Sądu Harcerskiego, funkcję tę pełnił do 1938 r. Z dniem 1 VII 1934 objął stanowisko dyrektora Departamentu Produkcji Rolnej i Weterynarii w Min. Rolnictwa i Reform Rolnych, na którym pracował do wybuchu II wojny światowej.

Od 1935 r. uczestniczył w pracach Stowarzyszenia Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość. W tym czasie (2 V 1936) został mianowany działaczem harcerskim w Organizacji Przyjaciół Harcerskiego. Był też wiceprezesem Warszawskiej Izby Rolniczej (1933–1934), członkiem Rady Nadzorczej Państw. Banku Rolnego (1934–1937), wiceprezesem Centralnego Komitetu ds. Młodzieży Wiejskiej i wiceprezesem Związku Ziem Górskich. Na Zjeździe tego Związku w Warszawie w listopadzie 1936 wygłosił referat *Zagadnienia gospodarcze i kulturalne wsi górskiej* (druk W. 1937). Był współzałożycielem Tow. Uniwersytetów Wiejskich i członkiem Zarządu Tow. Przyjaciół Huculszczyzny. Związany z grupą dawnych członków POW (był członkiem Zarządu Głównego Peowiaków), współpracował z tzw. Komitetem Siedmiu, tajną organi-

zają wojskowo-polityczną i wywiadowczą, powołaną w 1938 r. dla przygotowania sieci konspiracyjnej na wypadek wojny.

We wrześniu 1939 jako bliski współpracownik min. rolnictwa Juliusza Ponia-towskiego przedostał się wraz z rządem do Rumunii i włączył do akcji opiekuńczej nad obozami polskich uchodźców. W 1940 r. przekroczył granicę z Węgrami, ujęty jednak przez żandarmerię węgierską, spędził dziesięć miesięcy w obozie dla uciekinierów cywilnych w Nagykanizsa. W październiku 1941 przez Słowację przedostał się do Generalnego Gubernatorstwa, wioząc dokumenty i środki finansowe dla władz podziemnych. Zatrzymał się na jedną noc u znajomych w Zakopanem i rano wyjechał do Warszawy. Zadenuncjowany gestapo, najprawdopodobniej przez kogoś z domowników, został aresztowany w pociągu tuż za stacją Szafłary. Poddany śledztwu w Zakopanem i Tarnowie, 13 V 1942 został przewieziony z Krakowa do obozu koncentracyjnego Auschwitz, gdzie zmarł 6 XI 1942. Mimo starań żony i formalnego zawiadomienia o przestępstwie złożonego 3 XII 1947 wymiar sprawiedliwości nie podjął działań dla wyjaśnienia sprawy jego denuncjacji.

Został odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu Virtuti Militari, Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Restituta, Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Krzyżem Zasługi Wojsk Litwy Środkowej, Odznaką Pamiątkową 1. Brygady Legionów za Wierną Służbę, Krzyżem POW i Honorowym Krzyżem Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość.

W 1929 r. zawarł związek małżeński z Katarzyną Pastorską (1899–1960, wykładawcą gimnastyki rytmicznej w Wyższej Szkole Teatralnej w Warszawie). Miał córkę Annę (1930–1945).

— Błażejowski *Bibliografia harcerska 1961–1981*; tenże *Rudnicki Janusz Kazimierz*, w: *PSB*, t. 32, z. 4, Wr.–Kr. 1991, s. 625–626 [bibliogr.]; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc-*

mistrzynie i harcmistrze, s. 180; — Błażejowski *Z dziejów*; Nekrasz *Harcerze w bojach*, t. 1, s. 90; Rostworowski S. *Luna od Warszawy*, W. 1989, s.172, 342; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 120; — MH,teczka biogr. J. Rudnickiego: Bogusławski W. *Materiały do historii 16. WDH – służba harcerska J. Rudnickiego*, dok. zebrane przez siostrzeńca Jana Wolińskiego, w tym odpis protokołu posiedzenia Rady Ministrów z 1940 r. [kopia], pismo żony K. Rudnickiej do Min. Sprawiedliwości z 30 XII 1947 [kopia].

Andrzej Borodzick

RUDNICKI Stanisław Wojciech, pseud. Ster, Staszek (1896–1962), prawnik, sędzia, harcmistrz, członek Naczelnej Komendy Skautowej w Warszawie (1914–1916), członek Komendy Naczelnej ZHP (1917–1918), komendant Okręgu I Stołecznego ZHP (1918–1920).

Urodził się 5 X 1896 w Warszawie. Był synem Wojciecha (kupca) i Marii z Oppenheimów oraz bratem stryjecznym Janusza Rudnickiego (zob.). Od 1906 r. był uczniem Gimnazjum Pawła Chrzanowskiego w Warszawie. Należał do Organizacji Młodzieży Narodowej Szkół Średnich i tajnej organizacji „Przyszłość” („Pet”). W 1915 r. zdał maturę i rozpoczął studia na Wydz. Prawa UW. Równocześnie podjął pracę zarobkową jako sekretarz Kuratorium Zabytków w Zamku Królewskim w Warszawie. W czasie studiów należał do Związku Młodzieży Polskiej („Zet”), działał w Kole Braterskim i był jednym ze współzałożycieli Ligi Obrony Szkoły Polskiej.

W l. 1911–1912 był jednym z głównych organizatorów i członków władz centralnych tajnego skautingu w Królestwie Kongresowym. Jesienią 1911 z inicjatywy Organizacji Młodzieży Narodowej założył drużynę skautową przy szkole Chrzanowskiego (potem im. Jana Zamoyskiego), późniejszą 2. WDH im. Tadeusza Rejtana. Od końca listopada tegoż roku brał

udział w spotkaniach, których efektem było powstanie stałej komisji, dążącej do nawiązania organizacyjnych stosunków z naczelnictwem lwowskim i TG „Sokół” w Kongresówce. Kontakty z władzami lwowskimi oraz korespondencja Rudnickiego z Jerzym Grodyńskim doprowadziły do przyjazdu Grodyńskiego do Warszawy i powstania tajnej Naczelnej Komendy Skautowej (NKS) dla Kongresówki.

W początkach 1912 r. Rudnicki wszedł w skład tzw. plutonu instruktorskiego, a następnie wziął udział w pierwszym na terenie zaboru rosyjskiego kursie dla drużynowych, odbywającym się podczas Świąt Wielkanocnych w Strachowie k. Urli. Latem tegoż roku zorganizował dla prowadzonej przez siebie drużyny im. T. Rejtana wycieczkę do Płudów, a w następnym roku kolonię w lasach świętokrzyskich i z Tadeuszem Mareszem obóz wędrowny na trasie Kazimierz n. Wisłą – Sandomierz – Ojców. W l. 1913–1914 był członkiem Warszawskiej. Rady Drużynowych. Od 1913 r. zamieszczał w prasie harcerskiej gawędy i artykuły podpisywane pseud. Ster.

W pierwszych dniach wojny w 1914 r. kierował dyżurami oraz służbą łączności i wywiadowczą pełnioną przez skautów na rzecz organizującego się rządu narodowego i komendy tworzącej się POW. Po zajęciu Warszawy przez Niemców zorganizował doręczanie korespondencji w obrębie miasta (zadanie wykonywało ponad 100 listonoszy, niejednokrotnie docierając do adresatów pod ostrzałem rosyjskim od strony Pragi). W l. 1914–1916 był członkiem NKS, a w l. 1916–1917 – hufcowym I Hufca w Warszawie i przewodniczącym Rady Hufcowych, stanowiącej władzę inspekcyjną dla drużyn z Warszawy i prowincji, a wraz z przedstawicielem NKS faktyczne kierownictwo organizacji. W styczniu 1917 wraz ze Zdzisławem Zalewskim kierował zorganizowanym przez Komendę Okręgu w Warszawie kursem instruktorskim. W tymże roku pojechał

do Gdańska, gdzie zorganizował przy Tow. Filaretów pierwszą drużynę skautową. W marcu 1917 wspólnie z Z. Zalewskim zainicjował wydawanie „Harcera” oraz „Harcmistra” i czasowo (od września tegoż roku) był sekretarzem redakcji obydwu czasopism. Ogłosił drukiem książki: *Coś wam powiem* (W. 1917), wspólnie z Kazimierzem Betleyem *Skauci w polu. Podręcznik dla harcerzy* (W. 1917) oraz z Tadeuszem Skotnickim *Skauci w obozie* (W. 1917); artykuły *Orlą Percią* („Harcera” 1917, nr 2 – jako Staszek Ster), *Opisy terenów* („Harcera” 1917, nr 4/5) oraz *Kalendarz skauta na rok 1917* (W. 1916) i *Kalendarz harcerza-skauta na rok 1918* (W. 1917). W l. 1917–1918 był członkiem Komendy Naczelnej ZHP. Uczestniczył w kontaktach z lwowskimi władzami skautowymi, mającymi na celu przyszłe zjednoczenie całego harcerstwa.

Jesienią 1918 wstąpił do wojska. 3 XI 1918 jako jeden z przedstawicieli ZHP wziął udział w konferencji z delegatami POW, podczas której zdecydowano o współdziałaniu w akcji rozbrajania wojsk niemieckich na terenie Kongresówki. Wspólnie z Tadeuszem Młotkowskim stanął na czele Wydz. Wojskowego, utworzonego przez Naczelnego Inspektora Harcerskiego. Komenda okręgu opracowała plan akcji na terenie Warszawy i powołała tzw. Pogotowie Młodzieży. O zmroku 10 XI 1918 Rudnicki z grupą kilkunastu harcerzy rozpoczął rozbrajanie żołnierzy niemieckich na ulicach Warszawy. Następnie tej samej nocy grupa ta podjęła próbę zdobycia ratusza, zajęła gmach niemieckiej policji politycznej przy ul. Wierzbowej oraz patrolowała miasto i kontynuowała rozbrajanie.

W dniach 9–14 XI 1918 w Batalionie Harcerskim przydzielonym do 1. pp Legionów Rudnicki przeszedł przeszkolenie podoficerskie. Po paru miesiącach został czasowo przydzielony do adiutantury Naczelnego Wodza. W l. 1918–1919 pełnił funkcję kierownika Wydz. Wydawniczego

i zastępcy kierownika Wydz. Wojskowego Naczelnego Inspektoratu Harcerstwa Polskiego. W dniu 8 V 1919 jako inspektor I Okręgu Stołecznego składał raport Naczelnikowi Państwa Józefowi Piłsudskiemu przed defiladą drużyn I i II Okręgu, która zgromadziła w parku Łazienkowskim 1450 harcerzy. Kierował 100-osobową drużyną reprezentacyjną z Warszawy, przebywającą w dniach 8–10 VI 1919 na I Zlocie Drużyn Wielkopolskich w Wierzenicy. W czerwcu 1919 został członkiem NRH i członkiem Naczelnictwa Dzielnicego (na b. Kongresówkę i Litwę).

W czasie I powstania śląskiego działał na pograniczu śląskim. W październiku 1919 został delegowany przez Min. Spraw Wojskowych do Misji Wojskowej w Paryżu jako dowódca eskorty harcerskiej transportu samochodów i broni z Francji. Przy tej okazji w listopadzie złożył w towarzystwie harcerzy Władysława Sieroszewskiego, Zbigniewa Lutostawskiego i Edwarda Freyera wizytę gen. Robertowi Baden-Powellowi w kwaterze angielskiej w Londynie.

Po powrocie do kraju został odkomenderowany do akcji plebiscytowej na Górnym Śląsku. W lutym 1920 po utworzeniu przez Naczelnictwo ZHP Wydz. Plebiscytowego został jego kierownikiem, zajmując się organizacją drużyn harcerskich, w tym prowadzeniem kursów, na terenie Śląska i kierując pracami plebiscytowymi. Wiosną tegoż roku, wkrótce po odzyskaniu Pomorza, jako komendant Okręgu Stołecznego ZHP zorganizował wycieczkę 400 harcerzy do Gdańska, na Hel i Kaszuby. Udał się także do Torunia w celu przyłączenia tamtejszych drużyn do ZHP. W Gdańsku założył działającą tajnie drużynę harcerską, powstałą na gruncie istniejących tam polskich organizacji młodzieży szkolnej. Z datą 15 XII 1920 otrzymał mianowanie na stopień podharcemistrza (po zmianie systemu stopni instruktorskich równoznaczny ze stopniem harcymistrza). Podczas wojny polsko-bol-

szewickiej w 1920 r. dowodził kompanią w grupie wileńskiej mjr. Mariana Zyndrama-Kościałkowskiego na froncie północnym. W 1921 r. w stopniu podporucznika przeszedł do rezerwy. Od 1921 do 1923 r. był członkiem Wydz. Zagranicznego Naczelnictwa ZHP. W pracy zbiorowej *Życie harcerskie* pod red. Eryka Zielińskiego (Ł. 1922) zamieścił artykuł *Z rozmyślań nad Harcerstwem*.

Podjął przerwane studia na Wydz. Prawa UW, równocześnie studiując także przez pewien czas na Wydz. Filozoficznym tejże uczelni. Studia ukończył w grudniu 1925, uzyskując tytuł magistra praw i nauk politycznych. W czasie studiów należał do „Zetu”, był organizatorem, współzałożycielem i członkiem zarządów licznych stowarzyszeń akademickich, m.in. Bratniej Pomocy Studentów UW, Koła Prawników Studentów UW i Związku Bratnich Pomocy RP, uczestniczył w międzynarodowych kongresach. W l. 1922–1924 odbywał praktykę w dziale prawnym i konsularnym Min. Spraw Zagranicznych. Po ukończeniu studiów pracował w polskim konsulacie w Lille. Stamtąd dojeżdżał do Paryża na wykłady w École des Science Politiques et Économiques i w Instytut des Hautes Études Internationales. W 1927 r. odbył w celach naukowych podróż do Anglii. Po powrocie do kraju pracował w Inst. Badań Spraw Narodowościowych. W l. 1927–1931 odbył aplikację w sądzie i został przydzielony do Biura Orzecznictwa Sądu Najwyższego. Od stycznia 1932 jako sędzia delegowany sądził w sądach grodzkich i sądzie okręgowym odwoławczym sprawy karne i cywilne (IX Oddział Odwoławczy). W l. 1932–1939 był przewodniczącym Komisji Dyscyplinarnej Głównej Kwatery Harcerzy. Reprezentował Naczelnictwo ZHP na zlocie w Norwegii w 1932 r.

Należał do Stałej Delegacji Zrzeszeń Prawniczych i Polskiej Komisji Współpracy Międzyn. Prawa. Był członkiem Związku Patriotycznego, będącego konty-

nuacją „Zetu” w starszym społeczeństwie. Należał do Związku Seniorów Organizacji Narodowej, Związku Polskiej Młodzieży Demokratycznej i Związku Naprawy Rzeczypospolitej. W 1936 r. brał udział w zjeździe 50-lecia „Zetu” w Warszawie. Działal w zawodowych organizacjach prawniczych i w Polskim Tow. Tatrzańskim, był zapalonym taternikiem i narciarzem. Pisał artykuły do wielu pism, m.in. do „Drogi”, „Narodu i Państwa”, „Przełomu”, „Głosu Sądownictwa”, „Spraw Narodowościowych”, „Kuriera Porannego”, a także do pism francuskich i jugosłowiańskich.

Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Po bitwie pod Maciejowicami dostał się do niewoli niemieckiej. Był internowany w oficerskim obozie jenieckim w Linzu, a następnie w Woldenbergu, gdzie prowadził wykłady i ćwiczenia z prawa karnego. Po powrocie z niewoli w marcu 1945 podjął pracę jako sędzia w Sądzie Okręgowym we Włocławku. W 1953 r. został notariuszem. Był kierownikiem Biura Notarialnego we Włocławku. W l. 1952–1953 prowadził na Wydz. Prawa UMK ćwiczenia z postępowania karnego. Brał udział w życiu społecznym i kulturalnym Włocławka, wygłaszał odczyty z prawa i ekonomii dla prawników, harcerzy i członków koła PTTK. Był długoletnim prezesem Koła Zrzeszenia Prawników Polskich (ZPP) we Włocławku i członkiem Sądu Koleżeńckiego Prezydium Zarządu Głównego ZPP. W l. 1957–1961 należał do Harcerskiego Kręgu Instruktorskiego „Wigry” przy Głównej Kwaterze Harcerstwa, a od 1959 r. był członkiem Kom. Hist. NRH.

Zmarł 27 II 1962 w Warszawie, został pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

Był odznaczony Medalem Niepodległości, Złotym Krzyżem Zasługi (dwukrotnie), a także Honorowym Krzyżem Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość i Złotą Odznaką PTTK. Otrzymał jugosłowiański Order św. Sawy.

W 1958 r. zawarł związek małżeński z Eugenią Kielich (1903–1982, nauczyciel-

ką wych. fiz., lekkoatletką, uczestniczką tajnego nauczania, ranną w Powstaniu Warszawskim). Nie miał dzieci.

— Błażejowski *Bibliografia 1911–1961*; Dłużewska-Kańska Z. *Rudnicki Stanisław*, w: *PSB*, t. 32, z. 4, Wr.–Kr. 1991, s. 647–648 [bibliogr.]; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzyni i harcmistrze*, s. 180; — Błażejowski W. *Postaci z dziejów. 35 biogramów działaczy i instruktorów harcerskich*, W. 1984, s. 40–41; tenże *Z dziejów*, Jankowski *Harcerstwo Pomorza*; Nekrasz *Harcerze w bojach*, t. 1, s. 24, 80, 82, 92; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 120.

Andrzej Borodzik
Zofia Dłużewska-Kańska

RYBLEWSKI Jan, pseud. Czupurny Ryś, Jan Rudzki (1919–2007), adwokat, komendant Pogotowia Hufców Harcerzy w Krakowie (1939), zastępca komendanta Krakowskiej Chorągwi Szarych Szeregów „Ul Smok” (1939–1942), zastępca komendanta Krakowskiej Chorągwi Harcerzy (1945–1947).

Urodził się 7 VI 1919 w Krakowie. Był synem Jana (1891–1947, notariusza, uczestnika I wojny światowej) i Walerii z Kochanów. Miał siostry: Zofię (zameżną Ryblewską-Cichońską, lekarza pediatrę, ordynatora w szpitalu miejskim w Rawiczu) i Marię (zam. Lasocką, pianistkę, wykładowcę Państw. Wyższej Szkoły Teatralnej w Krakowie).

Uczęszczał do Szkoły Powsz. im. Jana Kochanowskiego w Krakowie-Podgórzu, a w l. 1929–1933 do III Gimnazjum Męskiego im. kr. Jana III Sobieskiego w Krakowie, gdzie w 1929 r. wstąpił do 3. Gromady Wilcząt przy 3. Krakowskiej Drużynie Harcerzy (KDH). Po wyjeździe z rodziną do Tarnowa uczył się w III Gimnazjum im. Adama Mickiewicza (obecnie III LO) i należał do działającej przy tej szkole 1. Tarnowskiej Drużyny Harcerzy (TDH)

im. Zawiszy Czarnego, w której zdobył kolejne stopnie harcerskie – do harcerza Rzeczypospolitej. W okresie 20 XII 1935–5 X 1936 był jej drużynowym. Uczestniczył w kilku obozach drużyny, Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935 oraz V Jamboree w Vogelenzang w Holandii w 1937 r. Prowadził obóz 1. TDH w Dobrowlanach (1936), zimowisko w Głogoczowie (1936/1937) oraz obóz wędrowny na Podhalu (1937).

W kwietniu 1937 zdał maturę, po czym wrócił z rodzicami do Krakowa i rozpoczął studia prawnicze na UJ. Kontynuował je w czasie okupacji na tajnych kursach UJ. Równocześnie od września 1937 do końca grudnia 1940 odbywał praktykę notarialną w kancelarii ojca przy ul. Stolarskiej. W czasie studiów był członkiem Bratniej Pomocy. Od 1937 r. należał do Krakowskiego Tow. Filatelistycznego. W l. 1938–1939 był drużynowym 7. KDH im. Tadeusza Rejtana, działającej przy I Gimnazjum i Liceum Męskim im. Bartłomieja Nowodworskiego, a ponadto kierownikiem Ref. Drużyn Komendy Hufca Harcerzy Kraków I. Po odbyciu kursu podharcemistrzowskiego 10 X 1937 został mianowany podharcemistrzem. W 1938 r. był członkiem kadry kursu drużynowych w Folszcu oraz prowadził obóz 7. KDH w Roztoce Ryterskiej i zimowisko na Olczy k. Zakopanego. W l. 1938–1939 był hufcowym Hufca Harcerzy Kraków I oraz członkiem Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerzy. W sierpniu 1939 kierował 120-osobowym kursem drużynowych w Sidzinie, ze względu na narastające napięcie wojenne zakończonym o tydzień wcześniej niż planowano (26 VIII 1939).

Z datą 6 VIII 1939 został mianowany komendantem Pogotowia Hufców Harcerzy w Krakowie. W dniu 28 VIII 1939 wydał rozkaz zarządzający stan pogotowia, w ramach którego harcerze krakowscy pełnili funkcje gońców w Komendzie Miasta, doręczając wezwania mobilizacyjne, a także obsługiwali telefony i łącznice

sieci obserwacyjno-meldunkowej, pełnili warty ochronne przy mostach i innych obiektach, dyżurowali na dworcu kolejowym, obsługując punkty sanitarne. Ryblewski wraz z Olgierdem Głębowiczem ukrył dokumenty oraz sprzęt Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerzy (przechował to wszystko przez okres okupacji we własnym mieszkaniu). W dniu 4 września udał się do Lwowa i Rawy Ruskiej, gdzie razem z ojcem dostał się do niewoli niemieckiej, z której udało mu się uciec.

Po powrocie do Krakowa nawiązał kontakty z samorządnie organizującymi się konspiracyjnymi drużynami harcerskimi i od początku października do 15 XI 1939 na podstawie podjętej wspólnie z hm. Tadeuszem Wąsowiczem i hm. Marianem Wierzbiańskim decyzji kierował konspiracyjną działalnością na terenie Krakowskiej Chorągwi Harcerzy, później był zastępcą komendanta Krakowskiej Chorągwi Szarych Szeregów „Ul Smok”, równocześnie kierując do 1941 r. wspólnie z O. Głębowiczem rejonem m. Krakowa. Do aresztowania w kwietniu 1941 nadzorował i utrzymywał łączność ze środowiskiem Szarych Szeregów w Tarnowie. Został aresztowany pod przybrany nazwiskiem Rudzki i osadzony w więzieniu przy ul. Montelupich, ale rodzinie udało się go wykupić. Później nie działał już w Szarych Szeregach.

Od początku 1941 r. do końca okupacji pracował jako kierownik w zakładzie siodlarsko-rygarskim. W 1942 r. wstąpił do AK, ukończył szkołę podchorążych i został mianowany podporucznikiem. Uczestniczył w akcjach dywersyjnych oraz pracach wywiadu i kontrwywiadu AK.

Po wojnie ukończył studia prawnicze i pracował w kancelarii notarialnej ojca. 12 X 1945 ujawnił się przed Komisją Weryfikacyjną dla spraw AK (Okręg Krakowski). Został zweryfikowany w stopniu podporucznika. Jeszcze w 1945 został na krótko aresztowany, później zaś był z tego powodu represjonowany. Nie mógł miesz-

kać w Krakowie ani w odległości od miasta mniejszej niż 100 km oraz pracować w zawodzie prawnika. Od września 1946 do czerwca 1947 pracował w Białej Krakowskiej, uzyskując uprawnienia mistrza tkackiego.

W 1947 r. władze zezwoliły mu na powrót do Krakowa i rozpoczęcie aplikacji sądowej, którą odbył w l. 1951–1953. W lipcu 1953 zdał egzamin adwokacki i uchwałą Wojew. Izby Adwokackiej został wpisany na listę adwokatów z przydziałem do zespołu w Krakowie, jednak na interwencję władz przeniesiono go do Zespołu Adwokackiego nr 1 w Chrzanowie, dokąd dojeżdżał z Krakowa. Dopiero w 1985 r. udało mu się wrócić do Krakowa, gdzie pracował w Zespole Adwokackim nr 3. W 1990 r. przeszedł na emeryturę.

W l. 1945–1947 był zastępcą komendanta Krakowskiej Chorągwi Harcerzy, a także kierownikiem jej Wydz. Osobowego (1947) i Wydz. Programowego (1947–1948). W tym czasie (15 XI 1946) otrzymał stopień harcmistrza. Po odrodzeniu harcerstwa w 1956 r. był w l. 1957–1959 przewodniczącym Komisji Weryfikacyjnej Chorągwi Krakowskiej. W 1960 r. z powodów politycznych (działalności w AK oraz pracy adwokackiej) został zmuszony do odejścia z pracy harcerskiej. Od utworzenia w 1991 r. Oddziału Stowarzyszenia Szarych Szeregów w Krakowie był jego członkiem.

Od lat 50. XX w. działał w ruchu filatelistycznym. W Polskim Związku Filatelistów (PZF) pełnił następujące funkcje: sekretarza (1950–1951), wiceprezesa (1951–1954), prezesa (1954–1994) i Honorowego Prezesa Zarządu Okręgu PZF w Krakowie. Jednocześnie był w l. 1968–1977 wiceprezesem Zarządu Głównego PZF oraz przez wiele lat przewodniczącym Głównego Kolegium Sędziów i Komisji Ekspertów Zarządu Głównego PZF. W 1981 r. otrzymał tytuł Honorowego Członka PZF. Jako uznany ekspert w tej dziedzinie był m. in. jurorem filate-

listycznym, uczestnicząc m. in. w wystawach w Poznaniu (1973, 1993), Paryżu (1975) i Rzymie (1985). Był członkiem założycielem (1992) oraz członkiem honorowym Polskiej Akademii Filatelistyki, współredaktorem publikacji *Krakowski ruch filatelistyczny 1893–1968* (Kr. 1968) i autorem innych opracowań z dziedziny filatelistyki. W l. 1981–1991 zainicjował i współorganizował pięć wystaw filatelistycznych związanych z tematyką harcerską w Domu Filatelisty przy ul. Floriańskiej 11. W 2003 r. został awansowany do stopnia kapitana rezerwy.

Zmarł 19 X 2007. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939, Krzyżem AK, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami, Złotą Odznaką za Zasługi dla Polskiej Filatelistyki, Medalem za Zasługi dla Rozwoju Publikacji Filatelistycznych, Złotą Odznaką za Zasługi dla Ziemi Krakowskiej.

W 1946 r. zawarł związek małżeński z Haliną Ziobrowską. Był jeszcze dwukrotnie żonaty. Miał dwie córki: Małgorzatę (zameżną Ryblewską-Gawor, historyka sztuki) i Katarzynę (zameżną Ryblewską-Marewicz, historyka, harcmistrzynię).

— Jarzemkowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrz*, s. 181; *Leksykon*, s. 218; Sułkowska-Ludwowska W., Wojtycza J. *Ryblewski Jan*, w: *Matopolski słownik*, t. 13, Kr. 2008, s. 107–109 [nieścistości]; — Gawel T., Skiba J. *Pamiętna data 15 XI 1939–15 XI 1944*, Kr. 1994, s. 13–14; Kurowska *Szare Szeregi*; Leonhard *Kalendarium*; Miłobędzki P. *Harcerze w okupowanym Krakowie 1939–1945*, Kr. 2005; Porębski S. *Krakowskie Szare Szeregi*, Kr. 1985; Ryblewska-Marewicz K. *Jan Ryblewski – harcmistrz, komendant, adwokat i filatelista (1919–2007)*, „*Krakowski Rocznik Historii Harcerstwa*” 2008, t. 4, s. 111–115; *Szare Sze-*

regi; Żychowska M. *Harcerstwo Ziemi Tarnowskiej 1910–1939*, Tarnów 1992; — Arch. Kom. Hist. Krakowskiej Chorągwi ZHP: rozkazy krakowskich komend chorągwi 1922–1939 i 1945–1950; — inf. córki Katarzyny Ryblewskiej-Marewicz.

Janusz Wojtycza

RYBSKI Bogusław Tadeusz (1922–2007), ekonomista, harcmistrz, p.o. komendant Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa (1959).

Urodził się 3 V 1922 w Krakowie. Był synem Antoniego (1883–1940, radcy Zarządu Miejskiego w Krakowie) i Zofii z Wiochów (1892–1959). Miał siostrę Janinę (1924–2009, ekonomistkę, harcmistrzynię). Po ukończeniu szkoły powsz. uczył się w III Gimnazjum im. kr. Jana Sobieskiego w Krakowie. W maju 1935 wstąpił do 3. Krakowskiej Drużyny Harcerzy (KDH) im. Kazimierza Pułaskiego, jednej z wyróżniających się drużyn Krakowa. W kwietniu 1939 ukończył kurs drużynowych w Ojcowie.

Pod koniec 1939 r. podjął pracę zawodową w charakterze sprzedawcy w sklepie konfekcyjnym, gdzie pracował do września 1940, a następnie w grudniu 1941, zagrożony wywiezieniem do Niemiec, zatrudnił się w Biurze Zasobów Generalnej Dyrekcji Kolei Wschodniej w Krakowie i tam pracował do stycznia 1945. Od 1942 r. należał do AK – Zgrupowania „Żelbet” w Krakowie. Pełnił w nim funkcję dowódcy sekcji rozpoznawczej (w stopniu plutonowego podchorążego). Brał udział m.in. w opracowywaniu planów sytuacyjno-wojskowych w dzielnicy niemieckiej w Krakowie.

W lutym 1945 podjął pracę w Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych i jako pracownik zmilitaryzowany pracował tam do października tegoż roku. W listopadzie 1945 został prokurentem, a następnie zarządcą (dyrektorem) Spółki „Eris” w Kra-

kowie. Firmę tę prowadził do grudnia 1948. Od stycznia 1949 pracował w Odzieżowej Spółdzielni Pracy „Sprawność”, będąc jej członkiem-założycielem i wiceprezesem (Odzieżowa Spółdzielnia „Sprawność” powstała w miejsce Składnicy Harcerskiej – spółki z o.o., jednostki gospodarczej krakowskich komend chorągwi). Odbił studia w Akademii Handlowej w Krakowie, gdzie w 1949 r. uzyskał dyplom magistra nauk ekonomicznych i handlowych.

Po zakończeniu wojny podjął na nowo pracę w ZHP, wracając do 3. KDH, odrodzonej w 1945 r. Objął w niej funkcję plutonowego. W czerwcu 1945 r. został mianowany podharcmistrem. W lipcu 1947 był komendantem obozu drużyny w Ostródzie. Od 1948 r. pracował w Komendzie Hufca Kraków-Wawel, pełniąc funkcję zastępcy komendanta i skarbnika, od stycznia 1949 był także kierownikiem Działu Gospodarczego Komendy Chorągwi. Po podporządkowaniu harcerstwa ZMP w 1951 r. odszedł z ZHP i podjął działalność społeczną w PTTK. Został przodownikiem turystyki górskiej PTTK. Założył koło zakładowe tej organizacji przy Spółdzielni Pracy „Sprawność” i był jego prezesem przez 41 lat.

Włączył się do działań mających na celu reaktywowanie ZHP. Wszedł w skład utworzonej 4 XII 1956 Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa, która w przyspieszonym tempie odbudowywała krakowskie harcerstwo, objął w niej funkcję kierownika Wydz. Organizacyjnego. Wziął udział w Krajowym Zjeździe Działaczy Harcerskich w Łodzi, który reaktywował ZHP. W dniu 9 VI 1957 został powołany na funkcję zastępcy komendanta chorągwi ds. organizacyjnych. 2 września tegoż roku otrzymał stopień harcmistrza. Po odejściu z powodu choroby z funkcji komendanta chorągwi hm. Eugeniusza Fika z dniem 10 II 1959 został mianowany p.o. komendantem Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa. Na odbywającym się w kwietniu tegoż roku II Zjeździe ZHP

został wybrany w skład NRH. W wyniku nacisków politycznych z dniem 1 XI 1959 został zmuszony do ustąpienia z funkcji komendanta chorągwi, a z nim odeszła część instruktorów pełniących funkcje w komendzie.

Później został drużynowym 10. KDH im. Andrzeja Małkowskiego, prowadził ją przez pięć lat i rozwinął w Szczep „Żurawie”, którego komendantem pozostawał przez 10 lat. W 1969 r. otrzymał honorowy stopień harcmistrza Polski Ludowej. Po rezygnacji z funkcji komendanta szczepu pełnił funkcje w komendzie Hufca Kraków-Krowodrza oraz komendzie Krakowskiej Chorągwi ZHP. W grudniu 1989, w sytuacji rozbitcia harcerstwa, złożył rezygnację z czynnej działalności, współpracując jedynie z chorągwaną komisją historyczną.

Równoległe do pracy w harcerstwie działał w PTTK. W 1964 r. został członkiem Oddziałowej Komisji Rewizyjnej, później pełnił funkcję jej wiceprezesa. W kwietniu 1970 r. został prezesem tej komisji. Na Krajowym Zjeździe PTTK w 1981 r. wybrano go w skład Głównej Komisji Rewizyjnej i wszedł do jej prezydium. W 1985 r. ponownie został członkiem prezydium, a na zjeździe w 1989 r. – wiceprezesem Głównej Komisji Rewizyjnej PTTK. Funkcję tę pełnił do 1993 r. Publikował na łamach „Gościńca”, głównie na temat turystyki kwalifikowanej i obiektów turystycznych PTTK.

W 1988 r. odszedł na emeryturę. Zmarł 31 III 2007 w Krakowie, gdzie został pochowany na cmentarzu Rakowickim.

Był odznaczony Krzyżem Oficerskim (2005) i Krzyżem Kawalerskim (1975) Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi (1973), Medalem KEN (1981), Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego, Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1981), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1971), Złotą Odznaką Zasłużonego Działacza Turystyki, Złotą Odznaką PTTK, Złotą Odznaką za Pracę Społeczną dla M. Krakowa.

Otrzymał tytuł Honorowego Członka PTTK (1993).

W 1949 r. zawarł związek małżeński z Zofią Broszkiewicz (1918–1998, starszym kustoszem, a następnie dyrektorem biblioteki Akademii Handlowej w Krakowie). W 2002 r. ożenił się z Teresą Grzelak (ur. 1933). Nie miał dzieci.

— *Bogusław Rybski, honorowy członek PTTK*, w: *Działacze we władzach centralnych PTTK. Biogramy*, W [1994], s. 116–118; Wojtycza J. *Rybski Bogusław*, w: *Małopolski słownik*, t. 12, Kr. 2007, s. 144–147; — Biedrzycki W., Marewicz J. *Zielona Trójka 1911–1986*, Kr. 1986, s. 34; *Bohaterowie hufca. Ignacy Fik i Mieczysław Lewiński*, Kr. 1974, s. 27–30; *Dzieje Szczepu Harcerskiego „Żurawie” w Krakowie w latach 1960–1980*, red. L. Boryczko i in. [Kr.] 1980, passim; Leonhard *Kalendarium*; Rybski B., Wojtycza J., Wojtycza K. *Materiały do historii Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa w latach 1956–1959*, Kr. 2000, s. 3–6, 8, 10–13, 15–18, 58, 81, 91; Wierzewski W. *Składnica Harcerska Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*, Kr. 1993, s. 19–20; — *Harcmistrz Bogusław Rybski we wspomnieniach*, red. J. Wojtycza, Kr. 2008; *Komendanci Krakowskiej Chorągwi ZHP z lat 1956–1996 o swojej pracy*, red. J. Wojtycza, K. Wojtycza, Kr. 1999, s. 8, 61, 69, 71, 79, 88, 97, 98, 103, 114; *Nasz Zjazd. II Zjazd Walny ZHP, Warszawa 18–2 IV 1959 r. Referaty, dyskusja, uchwały*, W. 1959, s. 258–260, 331; Rybski B. *Wspomnienia z pracy w Krakowskiej Komendzie Chorągwi w latach 1956–1959*, w: *Komendanci Krakowskiej Chorągwi ZHP, op. cit.*, s. 10–35; *Spraw. Odzieżowej Spółdzielni Pracy „Sprawność” w Krakowie z okazji 20-lecia istnienia przedsiębiorstwa, 15-lecia Spółdzielni Pracy. 1945–1964*, [Kr. 1964], s. 6–7, 12, 33, 37, 39; *toż z okazji 29-lecia istnienia przedsiębiorstwa, 25-lecia Spółdzielni Pracy 1945–1974*, [Kr. 1974], s. 6–7, 11, 50–51, 54; — dok. w posiadaniu autora: *Rozkaz L. 5/48 Komendy Chorągwi Harcerzy w Krakowie z 1 III 1948*; *Rozkaz L. 1. 57/58 Krakowskiej Komendy Chorągwi Harcerstwa z 20 X 1957*; *Rozkaz L. 14/59 Krakowskiej Komendy*

Chorągwi Harcerstwa z 15 XI 1959; — inf. Bogusława Rybskiego z 22 IX 2000.

Janusz Wojtycza

S

SAWICKI Witold, pseud. Andrzej, Jerzy, Burzański, Profesor, Tolek (1904–1973), historyk prawa, doktor habilitowany, harcmistrz, zastępca Naczelnika Harcerstwa Polskiego (1939–1941), Naczelnik Harcerstwa Polskiego (1941–1945).

Urodził się 13 II 1904 w Humanii (obecnie Ukraina). Był synem Mirosława (1870–1944, adwokata, więzionego przez władze carskie i zesłanego do Odessy, działacza narodowego w Rosji, w l. 1928–1930 wiceprzewodniczącego ZHP, założyciela i wydawcy „Strażnicy Harcerskiej”, wiceprzewodniczącego Hufców Polskich) i Zofii z Piotrowskich.

W 1912 r. wstąpił do 2. WDH. Jako ochotnik sanitariusz brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r. W l. 1921–1924 był drużynowym 48. WDH. 21 IV 1922 został mianowany przodownikiem. W tymże roku ukończył Gimnazjum im. Jana Zamoyskiego w Warszawie oraz rozpoczął studia na Wydz. Prawa UW, gdzie w 1925 r. został asystentem w katedrze historii ustroju Polski i dawnego polskiego prawa sądowego. W 1926 r. uzyskał magisterium, a w 1930 r. stopień doktora praw na podstawie opublikowanej wcześniej pracy *Asesorowie w sądach ziemskich i grodzkich na Rusi w XV wieku* (W. 1929), napisanej pod kierunkiem prof. Józefa Rafacza.

25 XI 1925 został mianowany podharcmistrzem (po zmianie systemu stopni

instruktorskich w grudniu 1927 stopień równoznaczny ze stopniem harcmistrza). W l. 1926–1930 był członkiem Wydz. Organizacyjnego GKM. Należał do pravicowego, katolicko-narodowego nurtu harcerstwa, współpracował z miesięcznikiem „Strażnica Harcerska”, ukazującym się od 1929 r. W 1930 r. był inicjatorem i założycielem starszoharcerskiego „Klubu Włóczęgów”, początkowo działającego w ramach Korporacji Akademickiej „Sarmatia”, później w kierowanej przez harcerzy korporacji „Sparta”, a w 1934 r. przekształconego w starszoharcerski Krąg św. Jerzego. Był też stałym członkiem organizacji Porozumienie Antykomunistyczne, powstałej w 1926 r. z inicjatywy Henryka Glassa i Stanisława Sedlaczka. Ideowo był związany z Obozem Wielkiej Polski, a następnie ze Stronnictwem Narodowym. Był też członkiem Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Juventus Christiana”.

W l. 1930–1931 jako stypendysta Min. WRiOP kontynuował studia w Paryżu i Tuluzie, w 1933 r. habilitował się na Wydz. Prawa UW na podstawie rozprawy *Gallo-frankoński comes civitatis w VI w. po Chrystusie* (W. 1933) w zakresie historii prawa francuskiego. W 1937 r. rozpoczął prowadzenie wykładów z historii prawa frankijskiego i francuskiego na UW. Kierował też Bibl. Historii Prawa na Zachodzie Europy. Jednocześnie po odbyciu aplikacji sędziowskiej (1928–1930) i adwokackiej (1932–1935) oraz zdaniu egzaminu sędziowskiego (1932) i egzaminu adwokackiego (1936) został wpisany na listę warszawskiej palestry. Od 1936 r. prowadził wraz z ojcem kancelarię adwokacką.

We wrześniu 1939 wszedł w skład Komendy Pogotowia Harcerzy. W dniu 27 IX 1939 r. brał udział w spotkaniu, na którym przebywający w Warszawie członkowie NRH, instruktorzy Komendy Pogotowia oraz członkowie Naczelnicstwa podjęli decyzję o przejściu ZHP do konspiracji, ale nie uczestniczył w dal-

szych rozmowach i decyzjach w tej sprawie. Kiedy na konspiracyjnym spotkaniu grupy instruktorów o poglądach katolicko-narodowych (27 X 1939) zapadła decyzja o utworzeniu nowej tajnej organizacji harcerskiej pod nazwą Harcerstwo Polskie (HP), na jej czele stanął hm. RP Stanisław Sedlaczek, a Sawicki został jego zastępcą. Po aresztowaniu Sedlaczka w maju 1941 objął funkcję Naczelnika Harcerstwa Polskiego i pełnił ją do aresztowania w grudniu 1945. Był jednym z organizatorów tajnego Uniw. Ziem Zachodnich (UZZ), w l. 1941–1944 prowadził wykłady i seminaria z historii prawa na zachodzie Europy na Wydz. Prawa – najpierw związanym z UZZ, a następnie wchodzącym w skład UW.

Od czerwca 1942 prowadził z ramienia HP kontakty z kierownictwem Szarych Szeregów, które wystąpiło z propozycją scalenia działających w konspiracji organizacji harcerskich. 1 VI 1944 na spotkaniu przedstawicieli Szarych Szeregów i HP wszedł w skład wspólnej komisji zjednoczeniowej. Był także inicjatorem zacieśnienia kontaktów HP ze Stronnictwem Narodowym, którego w 1943 r. został członkiem i w którym pełnił funkcję kierownika Wydz. Wychowania Zarządu Głównego. Wstąpił do Narodowej Organizacji Wojskowej (scalonej w 1942 z AK). W Powstaniu Warszawskim walczył na Woli i Starym Mieście w Kompanii Harcerskiej batalionu „Gustaw”, której trzon stanowili członkowie HP. Pełnił tam funkcję instruktora wychowania harcerskiego. Ranny 1 IX 1944, przeszedł kanałami do Śródmieścia. 18 IX 1944 został mianowany podporucznikiem. Po upadku powstania został wywieziony do Niemiec i przebywał w obozach jenieckich – najpierw w Fallingb. XIB, a później w Bergen-Belsen XIB-Z i Grossborn DII. Po powrocie z niewoli w lutym 1945 rozpoczął na UJ wykłady z historii powszechnej prawa. W lipcu tegoż roku został powołany na członka Komisji Prawniczej PAU, a jesie-

nią podjął pracę jako profesor kontraktowy UŁ. W grudniu 1945 został aresztowany przez UB razem z innymi członkami Naczelnictwa HP w związku z kontynuowaniem konspiracyjnej pracy harcerskiej. Osadzony w więzieniu na Rakowieckiej w Warszawie, 24 IV 1947 wyrokiem Sądu Wojskowego w Warszawie został skazany na pięć lat pozbawienia wolności. Zwolniono go na mocy amnestii 1 V 1947.

W listopadzie 1948 podjął pracę na KUL, gdzie był kolejno starszym asystentem, adiunktem i profesorem kontraktowym. Wykładał historię powszechną ustrojów państwowych i prawa na Wydz. Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych, historię ustroju Europy średniowiecznej na Wydz. Nauk Humanistycznych oraz historię porównawczą prawa kanonicznego na Wydz. Prawa Kanonicznego. Aresztowany ponownie w maju 1952, po półrocznym więzieniu został zwolniony, ale zawieszono go w wykonywaniu zajęć akademickich. W l. 1952–1953 pracował w administracji spółdzielni Modelarnia i Wzorcownia Odzieżowa w Warszawie, a od 1955 r. w BN w Warszawie. Po październiku 1956 wrócił do pracy naukowo-dydaktycznej. W styczniu 1957 został zastępcą profesora na Wydz. Prawa UMCS. W październiku tegoż roku uzyskał stopień i stanowisko docenta. W 1960 r. objął kierownictwo Katedry Prawa UMCS. Historii i Teorii Prawa UMCS. Kierował katedrą do 1970 r., kiedy w wyniku reorganizacji włączono ją do nowo utworzonego Inst. Historii i Teorii Państwa i Prawa, w którym pracował do śmierci. Od 1959 r. prowadził, nie pobierając wynagrodzenia, wykłady z zagadnień prawnoustrojowych społeczności międzynarodowej w średniowiecznej Europie oraz na temat wpływu prawa kanonicznego na prawo polskie na Wydz. Nauk Humanistycznych i Wydz. Prawa Kanonicznego KUL. Był promotorem ponad 130 prac magisterskich i trzech doktorskich. Jego zainteresowania naukowe koncentrowały

się głównie na zagadnieniach historii organizacji i prawodawstwa państw w średniowieczu oraz wpływu prawa kościelnego i innych praw na prawo i ustrój Polski średniowiecznej. Był członkiem Tow. Naukowego KUL, Lubelskiego Tow. Naukowego i Selden Society w Londynie.

Zmarł 13 V 1973 w Otwocku i tam został pochowany. Był odznaczony Krzyżem Walecznych.

W 1950 r. zawarł związek małżeński z Zofią Nadolską (1° voto Gniazdowska, zm. 1986, lekarzem stomatologiem). Miał syna Piotra (ekonomistę) i córkę Marię (zameżną Mikołajewską, ur. 1954, artystę plastyka). Wychowywał też córkę żony z jej pierwszego małżeństwa – Ewę.

— Hemperek P. *Sawicki Witold*, w: *PSB*, t. 35, z. 4, W.–Kr. 1994, s. 346–348; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzyni i harcmistrze*, s. 183; — Błażejewski *Z dziejów*; Broniewski *Całym życiem*; Ciura G. *Pełnić służbę Bogu i Polsce. Harcerstwo Polskie (Hufce Polskie) 1939–1945*, W. 1998; Dobraczyński J. *Tylko w jednym życiu*, W. 1970, s. 311; *Szare Szeregi*.

Andrzej Borodzik Piotr Hemperek

SERWAŃSKA z Krawców Wanda, pseud. Wundzik (1921–2002), filolog, harcmistrzyni, uczestniczka konspiracji harcerskiej (1939–1943), członkini Komisji Historycznej Wielkopolskiej Chorągwi Harcerstwa-ZHP (1957–2002).

Urodziła się 3 VI 1921 w Poznaniu. Była córką Józefa (1880–1923, nauczyciela, kierownika szkoły powsz. w Żegrzu k. Poznania) i Weroniki z Lehmannów (1886–1967). Miała trzech braci: Feliksa (1906–1939, botanika, poległego w kampanii wrześniowej), Bernarda (pseud. Oskar, 1907–1981, prawnika, podpułkownika WP, szefa Kontrwywiadu Komendy Głównej AK, uczestnika Powstania Warszawskiego, więzionego przez komuni-

styczne władze po wojnie) oraz Teobalda (1911–1979, fizyka, absolwenta Uniw. Pozn.). Uczęszczała do szkoły powsz. w Poznaniu, a następnie tamże do Gimnazjum i Liceum im. Dąbrowski, gdzie uzyskała świadectwo dojrzałości. W 1932 r. wstąpiła do 6. Drużyny Harcerzek im. Anieli Tułodzieckiej, była w drużynie zastępową i przyboczną. W 1937 r. ukończyła próbę na drużynową.

Po wybuchu II wojny światowej podjęła działalność konspiracyjną. Prowadziła pracę harcerską, tajne nauczanie dzieci i młodzieży z Poznania i okolic oraz organizowała pomoc dla potrzebujących. Zdobywała i rozprowadzała lekarstwa i środki finansowe wśród rodzin jeńców wojennych. Wysyłała paczki do żołnierzy w stalagach, Polaków wywiezionych na przymusowe roboty do Niemiec oraz więźniów Fortu VII w Poznaniu. W tym czasie (15 X 1943) uzyskała stopień podharcmistrzyni.

Na początku 1940 r. wstąpiła do tajnego Akademickiego Koła Harcerskiego im. Heliodora Świącickiego, którego członkinie współdziałały z komendantką Pogotowia Harcerzek Chorągwi Wielkopolskiej hm. Ireną Tarnowską, co umożliwiała koordynację działań m.in. w zakresie akcji pomocy społecznej. W l. 1942–1943 nawiązała łączność i współdziałała z Biurem Zachodnim Delegatury Rządu jako łączniczka jej pełnomocnika w Poznaniu. Była organizatorką punktu kontaktowego pełnomocnika Delegatury na dworcu kolejowym w Poznaniu. W dniu 5 VI 1943 nastąpiła dekonspiracja tego punktu. W jej wyniku została aresztowana. Po wstępnych przesłuchaniach w Domu Żołnierza w Poznaniu została osadzona w Forcie VII, a następnie w obozie w Żabikowie k. Poznania. W grudniu 1943 przewieziono ją do obozu koncentracyjnego Auschwitz, a po ewakuacji tego obozu 24 X 1944 do obozu Flossenbürg (Drezno). Przebywała tam do jego wyzwolenia (8 V 1945), po czym powróciła do Poznania. Jesienią 1945 podjęła studia na Wydz.

Filologicznym Uniw. Pozn. W 1948 r. po aresztowaniu przez UB męża przerwała studia i podjęła pracę, aby utrzymać rodzinę. W l. 1948–1954 pracowała w Inst. Zachodnim jako bibliotekarka, referentka i korektorka; w l. 1954–1962 – w PWN jako korektorka, redaktor i kierownik redakcji, a w l. 1962–1980 (do emerytury) na UAM w Poznaniu jako kierownik redakcji wydawnictwa.

Na przełomie lat 1948/1949 wznowiła studia na Uniw. Pozn. i ukończyła je w 1952 r. z tytułem magistra. W 1957 r. współtworzyła Kom. Hist. Wielkopolskiej Chorągwi Harcerstwa. Od 1971 r. wraz z mężem Edwardem, przewodniczącym Kom. Hist. Chorągwi, kierowała wydawnictwem komisji. Razem z mężem napisała kilka rozpraw na temat Szarych Szeregów. Inspirowała przedsięwzięcia wydawnicze związane z utrwalaniem historii harcerstwa wielkopolskiego. 28 IV 1978 otrzymała stopień harcistrza.

Zmarła 3 III 2002. Została pochowana na cmentarzu Junikowskim w kwaterze żołnierzy AK. Była odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1977), Medalem Wojska (czterokrotnie), Krzyżem Oświęcimskim, Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1974), Krzyżem AK (1978), Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939 (1995), Medalem KEN (1975), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (2002), Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami (1996), Medalem za Zasługi dla UAM (1976), Odznaką Honorową za Zasługi w Rozwoju Woj. Poznańskiego (1965), Odznaką Honorową za Zasługi w Rozwoju Woj. Zielonogórskiego (1968), Odznaką Honorową M. Poznania (1978).

W 1945 r. zawarła związek małżeński z Edwardem Serwańskim (zob.). Miała dwóch synów: Macieja (ur. 1946, profesora historii UAM) i Jacka (ur. 1953, filologa angielskiego) oraz córkę Małgorzatę (ur. 1954, nauczyciela akademickiego AWF w Poznaniu).

— *Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945*, red. M. Woźniak, P. 1998; — Kosowski W., Kozik T. *Zarys dziejów wielkopolskiego harcerstwa akademickiego*, P. 2008; Olszewski H. *Pozytywista z duszą romantyka*, P. 2008, s. 13–23; — *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*; — Inst. Zachodni: Ramza-Stępnik M. *Wspomnienia z pobytu w obozach koncentracyjnych*, mps, sygn. I Z Dok-II/63.

Marian Pietrzykowski

SERWAŃSKI Edward Mieczysław, pseud. Mietek, Wojtek, Krzysztof, Tur (1912–2000), historyk, profesor doktor habilitowany, harcistrza, w l. 1972–1991 przewodniczący Komisji Historycznej Wielkopolskiej Chorągwi ZHP.

Urodził się 13 X 1912 w Hamburgu, gdzie w poszukiwaniu pracy wyemigrowali jego rodzice. Był synem Ludwika (stolarza) i Pelagii z Kierblewskich. Miał siostrę Zofię (ur. 1909) oraz braci: Władysława (ur. 1910) i Adama (ur. 1913). Od 1918 r. uczęszczał do niemieckiej katolickiej szkoły powsz. w Hamburgu. W 1920 r. powrócił z rodziną do Ostrowa Wielkopolskiego i podjął naukę w szkole powsz., a następnie w gimnazjum w tym mieście. W 1926 r. wstąpił do Drużyny Harcerzy (DH) im. Tomasza Zana, później należał do DH im. Henryka Dąbrowskiego. W 1935 r. po uzyskaniu matury rozpoczął studia na Wydz. Prawno-Ekonomicznym Uniw. Pozn. Był referentem drużyn gimnazjalnych w Hufcu Harcerzy w Ostrowie Wielkopolskim (1938–1938) i instruktorem programowym Wydz. Zagranicznego Głównej Kwatery Harcerzy (1938–1939). W l. 1935–1948 był członkiem Akademickiego Koła Harcerzy na Uniw. Pozn. Stopień podharcistrza uzyskał w 1937 r.

We wrześniu 1939 przez Kalisz, Błaszki i Łódź dotarł do Warszawy i tu 17 września został wcielony do Batalionu Ochotniczego gen. Stanisława Bułak-Bałachowicza. Jako plutonowy podchorąży dowodził

plutonem w czasie walk na Czerniakowie i Bielanych. Po kapitulacji stolicy wrócił do Ostrowa Wielkopolskiego i organizował w październiku 1939 drużyny gimnazjalne Szarych Szeregów. W tym samym czasie wstąpił do powstałej w Poznaniu organizacji „Ojczyzna” i tworzył jej ogniska na terenie południowej Wielkopolski. Od maja 1940 był współorganizatorem Delegatury Rządu na Ziemię Zachodnie Rzeczypospolitej. W grudniu 1941 współtworzył Inspekcję Wojskową komendanta Obszaru Zachodniego ZWZ gen. Tadeusza Komorowskiego w Ostrowie Wielkopolskim. W 1942 r. został pełnomocnikiem Biura Zachodniego Delegatury Rządu na Wielkopolskę oraz wchodził w skład Kuratorium Wojskowego, tworząc w l. 1942–1943 tajną administrację cywilną, tajne nauczanie, a także kierując akcją opieki społecznej. W lipcu 1942 został mianowany porucznikiem, z przydziałem do Korpusu Zachodniego, a w kwietniu 1943 rozkazem Naczelnika Szarych Szeregów – harcymistrzem.

W II poł. 1943 z powodu dekonspiracji przeniósł się do Warszawy, gdzie pracował w Sekcji Zachodniej Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu oraz w Wydz. Zachodnim Głównej Kwatery Szarych Szeregów. Brał udział w Powstaniu Warszawskim. W drugim tygodniu walk został wraz z ludnością cywilną ewakuowany do obozu przejściowego w Pruszkowie. Od września 1944 do stycznia 1945 kierował akcją „Iskra Dog”, zbierając relacje o zbrodniach hitlerowskich dokonanych na żołnierzach i ludności cywilnej w czasie powstania. Pod koniec 1944 r. uczestniczył w konspiracyjnych naradach w Milanówku, dotyczących utworzenia Inst. Zachodniego. 13 II 1945 uzyskał wraz z Zygmuntem Wojciechowskim zgodę premiera Tymczasowego Rządu Edwarda Osóbki-Morawskiego na działalność tego Instytutu. 23 II 1945 przyjechał do Poznania, organizując jego siedzibę i początki działalności. W l. 1945–1947 był naczelnikiem

Wydz. Społeczno-Politycznego i kierownikiem Ref. Programowego Zarządu Głównego Polskiego Związku Zachodniego (PZZ). W sierpniu 1947 ukończył studia na Uniw. Pozn. We wrześniu tegoż roku został pracownikiem etatowym Inst. Zachodniego – Sekcji Badania Dziejów Okupacji Hitlerowskiej w Polsce.

Już w 1945 r. włączył się w odtwarzanie struktur harcerskich. Od 10 IX 1945 był członkiem Komendy Wielkopolskiej Chorągwi Harcerzy, pełnił m.in. funkcję kierownika jej Wydz. Programowego. Odgrywał istotną rolę w wielu przedsięwzięciach harcerstwa podejmowanych na rzecz integracji Ziemi Zachodnich z Macierzą.

W marcu 1948 pracownicy UB aresztowali go na ulicy w Poznaniu. Przebywał w więzieniu w Warszawie przy ul. Rakowieckiej. W sierpniu 1950 (po trwającym dwa i pół roku śledztwie) został skazany na siedem lat więzienia za to, że „usiłował zmienić przemocą ustrój Państwa Polskiego”. Po amnestii w 1951 r. opuścił więzienie we Wronkach i powrócił do Poznania. W 1956 r. został zrehabilitowany. Po wyjściu z więzienia wrócił do pracy w Inst. Zachodnim. Stopień naukowy doktora otrzymał w 1961 r., doktora habilitowanego – w 1971 r., a nominację na profesora nadzwyczajnego – w 1981 r. W 1993 r. przeszedł na emeryturę.

Był badaczem dziejów wielkopolskiego harcerstwa. W utworzonej w maju 1957 Kom. Hist. Chorągwi Wielkopolskiej Harcerstwa (której przewodniczył w l. 1972–1991) inspirował liczne przedsięwzięcia badawcze i wydawnicze. Z jego inicjatywy w 1957 r. uruchomione zostało Wydawnictwo Kom. Hist. Chorągwi Wielkopolskiej. Przez wiele lat był członkiem jego komitetu redakcyjnego, wspólnie z żoną Wandą przygotowywał do druku książki o tematyce harcerskiej, w tym o działalności Szarych Szeregów.

Był autorem wielu prac naukowych poświęconych tematyce II wojny światowej, konspiracji wielkopolskich Szarych

Szeregów i sprawom Ziem Zachodnich, m.in. *Hitlerowska polityka narodowościowa na Górnym Śląsku* (W. 1963), *Życie w powstańczej Warszawie* (W. 1965), *Wielkopolska w cieniu swastyki* (W. 1970). Prowadził działalność popularyzatorską związaną z upamiętnianiem tradycji narodowej i niepodległościowej. Aktywnie działał w Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciw Narodowi Polskiemu, Komisji II Wojny Światowej PAN, Radzie Naukowej Tow. Rozwoju Ziem Zachodnich i wielu innych gremiach.

Zmarł 29 VIII 2000 i został pochowany na cmentarzu Junikowskim w Poznaniu, w honorowej kwaterze żołnierzy AK.

Był odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem AK, Warszawskim Krzyżem Powstańczym, Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP i Rozetą-Mieczami. Otrzymał m.in. Nagrodę Naukową im. Włodzimierza Pietrzaka (1972) i Nagrodę Wielkopolskiego Tow. Kulturalnego (1991). W 1987 r. został członkiem honorowym Inst. Zachodniego.

W 1945 r. zawarł związek małżeński z Wandą Krawiec (zob. Serwańska z Krawców Wanda). Miał dwóch synów: Macieja (ur. 1946, profesora historii UAM) i Jacka (ur. 1953, filologa angielskiego) oraz córkę Małgorzatę (ur. 1954, nauczyciela akademickiego AWF w Poznaniu).

— *Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945*, red. M. Woźniak, P. 1998; *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [online] *Edward Serwański*, http://pl.wikipedia.org/wiki/Edward_Serwański [dostęp 15 VII 2011]; — *Harcerki 1939–1945*; Olszewski H. *Pożytywista z duszą romantyka*, P. 2008; Pilarczyk Z., Pietrzykowski M. *50 lat działalności Komisji Historycznej Chorągwi Wielkopolskiej ZHP 1957–2007*, P. 2007; — *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Wielkopolskiej ZHP.

Marian Pietrzykowski
Zbigniew Pilarczyk

SKORACZEWSKI Władysław Franciszek, pseud. Druh Władek (1919–1980), artysta operowy, haremistrz, twórca i kierownik Reprezentacyjnego Chóru ZHP (1945–1948) i Centralnego Zespołu Artystycznego ZHP (1957–1980).

Urodził się 3 XII 1919 w Warszawie. Był synem Władysława (technika budowlanego) i Eugenii z Cynków (urzędniczki PKP). Miał dwóch braci: Stanisława (prawnika) i Jerzego. Uczęszczał do Gimnazjum im. Jana Zamoyskiego oraz Gimnazjum oo. Marianów na Bielanach. Ukończył Studium Nauk Społecznych i Ekonomicznych WWP w Warszawie. W 1933 r. wstąpił do 2. WDH przy Gimnazjum im. J. Zamoyskiego. W 1937 r. został drużynowym 26. WDH im. gen. Dionizego Czachowskiego (Hufiec Warszawa-Praga). Ukończył kurs podharcemistrzowski i z datą 4 X 1938 został mianowany podharcemistrzem. W 1939 r. uczestniczył w obozie starszoharcerskim Hufca Warszawa-Praga nad jez. Wielkie Partęczyny k. Brodnicy.

Wybuch II wojny światowej przerwał jego działalność harcerską. Odbarzony przez naturę pięknym głosem (bas-baryton), w l. 1940–1944 uczył się śpiewu pod kierunkiem prof. Grzegorza Orłowa. Był też członkiem chóru przy kościele Wszystkich Świętych przy pl. Grzybowskiem, prowadzonego przez Mieczysława Dobrowolskiego. Po uwięzieniu Dobrowolskiego przez gestapo przejął kierownictwo tego chóru. W l. 1942–1943 uczył się dyrygentury chóralnej u ks. Wacława Gieburowskiego. Wybuch Powstania Warszawskiego zastał go w lewobrzeżnej Warszawie. Brał udział w krótkich walkach oddziału AK na Czerniakowie. Ewakuując ранnego stryja por. Piotra Skoraczewskiego, opuścił Warszawę i dotarł do wsi Zagość k. Jędrzejowa, w której schronił się na plebanii.

W poł. lipca 1945 wrócił do Warszawy i zgłosił się do pracy w ZHP. Wziął udział w I CAS w Putce k. Grodziska, opracował

i prowadził sprawnościowe biegi harcerskie. 26 VIII 1945 otrzymał mianowanie na stopień harcmistrza. W sierpniu i wrześniu 1945 utworzył pierwsze grupy chóralne starszych harcerzy i harcerek (15–18 lat) z drużyn Pragi i Śródmieścia Warszawy. Próby chóru organizował w budynku Gimnazjum im. Jakuba Jasińskiego na Pradze (przy ul. Skaryszewskiej) oraz w siedzibie Komendy Warszawskiej Chorągwi Harcerzy przy ul. Wiejskiej 17.

Zaraz po wojnie zgłosił się do zespołu organizującego scenę operową w Warszawie, czego rezultatem był jego debiut śpiewaczy 4 XII 1945 w pierwszym po okupacji przedstawieniu operowym w teatrze przy ul. Marszałkowskiej 8. W 1945 r. został członkiem rady Harcerskiego Kręgu Instruktorskiego „Wigry”. Objął też kierownictwo Wydz. Obozów i Turystyki Głównej Kwatery Harcerzy. Przygotowany przez niego ok. 80-osobowy Harcerski Zespół Pieśni i Tańca z widowiskiem (śpiewogrą) pt. *Wesele* oraz repertuarem pieśni (ludowych, harcerskich, partyzanckich) wziął udział w akcji „Harcerstwo Warmii i Mazuram”, koncertując w kilku miejscowościach w okolicach Olsztyna, a następnie wystąpił w wielu miastach Pomorza Zachodniego, Dolnego Śląska i Polski Centralnej (był to pierwszy wędrowny kolejowy obóz chóru).

Zimą 1947 chór pod jego dyrekcją nagrał 25 kołęd w studiu wytwórni „Fogg Rekord” w Warszawie (z udziałem artystów Opery Warszawskiej). W tymże roku do repertuaru harcerskiego zespołu Skoraczewski włączył m.in. *Oratorium Męki Pańskiej wg Ewangelii św. Mateusza*. Również w 1947 r. poprowadził zespół (już pod nazwą Reprezentacyjny Chór ZHP) na trasie drugiego kolejowego obozu wędrownego, podczas którego koncertowano m.in. w Legnicy, siedzibie sztabu wojsk radzieckich w Polsce. W lecie 1948 zorganizował trzeci wędrowny kolejowy obóz z koncertami na trasie: Warmia-Mazury, Pomorze Zachodnie, Szczecin, Poznań, Wrocław,

Ziemie Zachodnie, Katowice, Zakopane, Kielce, Warszawa.

Kiedy w l. 1949–1950 zmiana sytuacji politycznej w Polsce spowodowała utratę samodzielności organizacyjnej ZHP, Reprezentacyjny Chór ZHP przestał istnieć (1949). Jednak dzięki staraniom Skoraczewskiego już wiosną 1949 zespół rozpoczął pracę jako Reprezentacyjny Chór Służby Polsce (odpowiedniej zmianie uległ oficjalny repertuar chóru, obejmując pieśni ludowe, wojskowe, tzw. pieśni masowe, okolicznościowe, młodzieżowe, charakterystyczne i tańce ludowe) i w lipcu tegoż roku odbył trasę wyznaczoną przez Komendę Główną Służby Polsce, koncertując w obozach Junackich Hufców Pracy i jednostkach wojskowych. W następnym roku (1950) Skoraczewski znalazł dla zespołu opiekuna w Agencji Artystycznej „Artos”. Około 60-osobowy zespół pod jego dyrekcją w l. 1951–1952 koncertował w wielu ośrodkach Funduszu Wczasów Pracowniczych. W 1955 r. dla utrzymania zespołu podjął próbę współpracy ze Związkiem Zawodowym Budowlanych, niestety, nieudaną. Chór przestał istnieć.

W listopadzie 1957 Skoraczewski zaczął organizować Szczep Drużyn Artystycznych ZHP przy Teatrze Wielkim w Warszawie. Został komendantem szczepu, kierownikiem artystycznym i dyrygentem nowego chóru harcerskiego, który śpiewał m.in. w przedstawieniach na scenie Opery Warszawskiej, a latem 1958 wyruszył na obóz wędrowny, dając ponad 30 koncertów na Warmii i Mazurach. W tymże roku Skoraczewski zorganizował orkiestrę kameralną złożoną z uczniów szkół muzycznych, która wkrótce rozrosła się do prawie 60-osobowej orkiestry symfonicznej, którą tworzyli uczniowie szkół muzycznych i studenci Państw. Wyższej Szkoły Muzycznej w Warszawie. Szczep Drużyn Artystycznych ZHP przybrał nazwę Centralnego Zespołu Artystycznego (CZA) ZHP przy Teatrze Wielkim (jego siedzibą była Opera Warszawska przy ul.

Nowogrodzkiej 49). Protektorem zespołu było MON, dzięki któremu zespół występował w jednostkach wojskowych oraz dla załóg wielkich zakładów przemysłowych w miastach całego kraju.

Równoległe do pracy z zespołem harcerskim w l. 1945–1976 Skoraczewski brał udział w ponad 80 przedstawieniach operowych (łącznie ok. 3000 występów), w których zaśpiewał 67 partii; niektóre role śpiewał ponad 100 razy (np. wystąpił 239 razy w roli Dziemby w *Halce* Stanisława Moniuszki). Był także kierownikiem artystycznym Festiwalu Moniuszkowskiego, który odbył się w Kudowie Zdroju w dniach 15–22 VII 1962. Znaczącym wydarzeniem artystycznym Festiwalu Moniuszkowskiego w 1965 r. było wystawienie kantaty S. Moniuszki *Widma* z tekstami z II i III części *Dziadów* Adama Mickiewicza w reżyserii i pod dyktando Skoraczewskiego (widowisko to było później wystawiane wielokrotnie, m.in. w 1978 r. podczas Harcerskiego Festiwalu Kultury Młodzieży Szkolnej w Kielcach). Z inicjatywy Skoraczewskiego i Mieczysława Nowakowskiego, dyrygenta Harcerskiej Orkiestry Symfonicznej, orkiestra od 1967 r. przez 15 lat brała udział w koncertach szopenowskich pod pomnikiem Fryderyka Chopina w Łazienkach w Warszawie. CZA ZHP brał również udział w niedzielnych koncertach w Teatrze na Wyspie. W l. 1968–1973 Skoraczewski był członkiem RN ZHP. Poza aktywnością operową i harcerską brał czynny udział w życiu społecznym Teatru Wielkiego. Był wieloletnim przewodniczącym i członkiem Rady Zakładowej, działał w Związku Zawodowym Pracowników Kultury i Sztuki oraz Zarządzie SPATiF. Dwukrotnie był sekretarzem POP PZPR w Teatrze Wielkim.

Zmarł 2 I 1980 r. Został pochowany na Wojskowych Powązkach w Warszawie.

Był odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim, Krzyżem Oficerskim i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Pol-

ski, Orderem Sztandaru Pracy I kl. (pośmiertnie), dwukrotnie Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem KEN, Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP, Srebrnym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego za Zasługę i Złotą Odznaką Zasłużony dla Warmii i Mazur.

Jego imieniem został nazwany CZA ZHP, który istniał do 1983 r. W 2000 r. w Teatrze Wielkim odbyła się uroczystość nadania imienia W. Skoraczewskiego sali prób i odsłonięto tablicę pamiątkową ku jego czci. W 1997 r. powstało Stowarzyszenie Wychowanków Harcmistrza Władysława Skoraczewskiego. W Warszawie działa Towarzystwo Muzyczne „Artos” im. W. Skoraczewskiego.

Skoraczewski był żonaty kolejno z Haliną Ambroży (1945), Krystyną Stankiewicz (1954) oraz Barbarą Makule (1979). Nie miał dzieci.

— Red. *Skoraczewski Władysław*, w: *PSB*, t. 38, z. 2, Kr.–W. 1998, s. 253–254; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzyni i harcmistrze*, s. 185; — Morkowski G. *Hm. Władysław Skoraczewski – instruktor harcerski, twórca i kierownik CZA ZHP, artysta operowy, wielki i wspinały człowiek*, „Biuletyn Historyczny Chorągwi Stołecznej ZHP im. Bohaterów Warszawy” [1981], s. 9–16; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 124; Śmiech T. *Władysław Skoraczewski, artysta, pedagog i działacz społeczny*, praca magisterska, Akademia Muzyczna im. F. Chopina, W. 1981; — Festiwal Moniuszkowski. Program, Kudowa Zdrój, 15–22 VII 1962; tenże, Kudowa Zdrój, 10–16 VII 1966; — Halina Kamieniarczyk 1° voto Skoraczewska, Janina Górnicka [b. drużynowa 100. WZDH], [relacje], mps.

Zdzisław Sołtys

SOBIESKA zamężna Stachurowa Kazimiera, pseud. Promienne Słoneczko (1916–2007), nauczycielka, podharcemistrzyni, komendantka konspiracyjnej

Krakowskiej Chorągwi Harcerek (1940–1941).

Urodziła się 10 III 1916 w Krakowie. Była córką Wacława Sobieskiego (1872–1935, historyka, profesora UJ) i Stanisławy z Zieleńskich (2° voto Szyszkowskiej, 1891–1970, pochodzącej z ziemiańskiej rodziny kresowej). Miała dwóch braci: Marka (1912–1943, asystenta Akademii Górniczej w Krakowie, rozstrzelanego przez Niemców w egzekucji publicznej, członek 3. Krakowskiej Drużyny Harcerzy – KDH) oraz Jakuba (pseud. Świerszcz, 1914–1989, przed wojną przybocznego 3. KDH, studenta historii UJ i konserwatorium muzycznego, w czasie okupacji żołnierza AK, uczestnika Powstania Warszawskiego, po wojnie zam. w Brukseli, współredaktora pisma „Polak na Obczyźnie”), a także brata przyrodniego Jacka Sobieskiego (zm. 1972, inżyniera).

Uczęszczała do szkoły powsz., następnie X Gimnazjum Żeńskiego im. kr. Wandy w Krakowie. W 1925 r. wstąpiła do 1. Krakowskiej Drużyny im. kr. Jadwigi. Uczestniczyła m.in. w kolonii w Mszanie Dolnej, w obozach pod namiotami: w Porzeczku nad granicą litewską (1929) i w Łopusznej k. Nowego Targu (1930). Brała udział w Zlocie Skautów Słowiańskich w Pradze (czerwiec 1931) i w obozie w Brennej k. Skoczowa w czasie odbywającej się na Buczu VII Światowej Konferencji Skautek (sierpień 1932). W 1934 r. – już jako drużynowa – prowadziła obóz w Kozanródki k. Brześcia. Brała udział w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935. W następnym roku uczestniczyła w międzyn. obozie starszych skautek w „Les Houches” k. Chamonix. Prowadziła obóz w Druji k. Wilna (1936), w czasie którego uczestniczki odbyły spływ Dźwiną, obóz w Iwli k. Dukli (1937), obóz wędrowny na Huculszczyźnie (1938), obóz zimowy hufca w Iwli (1939). W 1938 r. została hufcową I Hufca Harcerek w Krakowie. Wojna przerwała studia matematyczne, które odbywała na UJ.

Przed wybuchem wojny zdobyła stopień podharc mistrzyni.

W l. 1939–1941 kierowała w Krakowie domem dla dzieci, które ucierpiały podczas bombardowań, mieszczącym się przy ul. Krupniczej 38. W l. 1940–1941 była wolontariuszką w Tow. Opieki Młodzieży, prowadzącym domy dla dzieci osieroconych lub zagubionych. Pracowała w domu dla ok. 40 dzieci przy pl. Biskupim 10. W lutym 1940 objęła funkcję komendantki konspiracyjnej Krakowskiej Chorągwi Harcerek. Funkcję tę pełniła do 1941 r.

W 1942 r. wraz z matką i bratem Jakubem przeniosła się do Mszany Dolnej. Tu włączyła się do tajnego nauczania w zakresie gimnazjum i wstąpiła do AK, w której pełniła funkcję łączniczki. Wraz z matką została aresztowana w zastępstwie brata Jakuba, którego poszukiwało gestapo. Trafiała do więzienia w Nowym Sączu, a następnie do obozów w Szepieniu i Płaszowie k. Krakowa.

Zaraz po wojnie podjęła pracę jako nauczycielka matematyki w Pryw. Gimnazjum w Mszanie Dolnej. Założyła tam 1. Drużynę Harcerek im. kr. Jadwigi (1945), do której należały uczennice gimnazjum i starszych klas szkoły powsz. W tym też czasie wyszła za mąż za pochodzącego z Mszany nauczyciela Jana Stachurę, dowódcę partyzantki, który po ujawnieniu został aresztowany przez NKWD i skazany na 14 lat łagru, a po udanej ucieczce z więzienia musiał się ukrywać. W tej sytuacji wraz z mężem zdecydowała się na emigrację na Zachód. Oboje opuścili kraj z transportem byłych francuskich jeńców przebywających na terenie Polski. W ten sposób dostali się do alianckiej strefy okupacyjnej angielskiej, skąd udali się do obozu przejściowego w Oberlangen-Niederlangen w Niemczech Zachodnich. W listopadzie 1947 znaleźli się we Francji. Osiedlili się w Maintenon Villiers le Morhier.

K. Sobieska-Stachurova zmarła dnia 7 VIII 2007 w Chartres, została spopiolo-

na 10 sierpnia w Maintenon. Jej nazwisko wymieniono na odsłoniętej w 2007 r. w Krakowie przy ul. Lubelskiej tablicy poświęconej pamięci komendantek Chorągwi Krakowskiej i Pogotowia Harcerzek.

W małżeństwie z J. Stachurą (pseud. Adam, Smrek, 1916–1985, nauczycielem, kapitanem WP, dowódcą placówki AK w okręgu mszańskim) miała córki: Małgorzatę (zameżną Nehal, ur. 1947) i Jadwigę (zameżną Jouffre, ur. 1948) oraz syna Marka (ur. 1951).

— Kobylińska J. *Sobieska Kazimiera (1916–2007)*, w: *Małopolski słownik*, t. 13, Kr. 2008, s. 116–117; *Słownik biograficzny nauczycieli w Małopolsce w latach II wojny światowej (1939–1945)*, red. J. Chrobaczyński, Kr. 1995; Tazbir J. *Sobieski Chwałak Jakub Konstantyn*, w: *PSB*, t. 39, z. 4, W.–Kr. 2000 [dot. ojca]; — *Harcerki 1939–1945* [błędny rok aresztowania]; Kobylińska J. *Jakub Sobieski (1914–1989). Postacie Mszany*, „Gazeta Mszańska” 2000, nr 1(9), s. 5 [dot. brata]; Leonhard *Kalendarium*; Mileska *Materiały do historii*, t. 1–2, Kr. 2003–2004; *Służba wojenna harcerek krakowskich*, red. A. Pankowicz, J. Wojtycza, M. Szymańska, Kr. 2007, s. 5, 19–20; Wojtycza J. *Kazimiera Sobieska-Stachurowa (1916–2007). Pożegnanie*, „Dziennik Polski” 2007, nr 256, s. 15; tenże *Kazimiera Sobieska zamężna Stachurowa. Wspomnienie (1916–2007)*, „Gaz. Wyb.” 2008, nr 285, dod. „Kraków”, s. 8; — *Spraw. Zarządu Okręgu, Koła Dawnych Harcerzy, Komend Chorągwi Harcerzek i Harcerzy za rok 1938* [ZHP Okręg Krakowski], Kr. 1939, s. 58 [dot. Jakuba Sobieskiego]; — fragmenty wspomnień K. Stachurowej udostępnione przez córkę J. Jouffre; — inf. córki J. Jouffre i prof. dr hab. Józefy Kobylińskiej.

Janusz Wojtycza

SOLIŃSKI Aleksander, pseud. Mrówka, Albatros, Kobuz Ojciec (1914–1989), nauczyciel, harcmistrz, długoletni drużynowy i szczeptowy w Warszawie na Pradze.

Urodził się 9 VIII 1914 w Warszawie. Był synem Mateusza i Adeli z Klarzuków. Ukończył Państw. Gimnazjum Kupieckie im. J. M. Roeslerów. Wiosną 1929 wstąpił do 49. WDH, tam złożył przyrzeczenie harcerskie i wkrótce został zastępowym. W l. 1932–1934 pełnił funkcję zastępowego w 12. WDH im. kr. Władysława Warneńczyka. W 1934 r. związał się z powstałą wówczas 78. WDH im. kr. Władysława Jagiełły. Był początkowo przybocznym w tej drużynie, a funkcję drużynowego przejął w czerwcu 1938, powróciwszy ze służby wojskowej.

We wrześniu 1939 opuścił Warszawę w składzie Batalionu Harcerskiego. Po powrocie przekazał drużynę przybocznemu Mieczysławowi Słoniowi, pseud. Jurand, a sam utworzył odrębną 78. WDH, skupiając w niej część harcerzy z dotychczasowej 95. WDH ze szkoły powsz. przy ul. Oszmiańskiej. Drużyny działały w konspiracyjnym odosobnieniu i tylko drużynowi wiedzieli wzajemnie o ich istnieniu. Dopiero w 1941 r. połączyły się i wtedy Soliński został przybocznym oraz zastępcą M. Słonia. Na przełomie lutego i marca 1942 przejął prowadzenie drużyny, która w podziemiu używała krypt. 78. Czambuł Żółtej Ordy („Żółta Orda” nazywano hufiec Centrum Praga, CP) lub szaroszelegowego oznaczenia CP-100. Po podziale drużyny w listopadzie 1942 na młodszą i starszą został drużynowym drużyny Bojowych Szkół krypt. BS-PR-100, której trzon stanowili członkowie 78. WDH z okresu przedwojennego.

W ramach działań prowadzonych przez organizację „Wawer” wykonał wiele akcji małego sabotażu na Pradze i Targówku, m.in. kierował rozklejaniem ulotek, malowaniem na budynkach kotwic i antyhitlerowskich napisów. Uczestniczył w szkoleniach strzeleckich „Wiarus” oraz w klasie AII turnusu Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty „Agricola”, po którego zakończeniu 24 XII 1942 otrzymał stopień kaprała podchorążego. W tym

SOLIŃSKI ALEKSANDER

czasie zdobył też stopień harcerza orlego i harcerza Rzeczypospolitej. Uczestniczył w konspiracyjnym kursie podharcemistrzowskim „Szkola za lasem” i uzyskał stopień podharcemistrza (15 VIII 1943). W styczniu 1944 przeszedł wraz z drużyną do batalionu harcerskiego „Wigry”. W Powstaniu Warszawskim był w nim dowódcą 2. plutonu kompanii „Edward”. Uczestniczył w walkach na Starym i Nowym Mieście, m.in. w rejonie katedry św. Jana, Państw. Wytwórni Papierów Wartościowych, pałacu Mostowskich i Banku Polskiego. 31 VIII wraz z plutonem przeszedł kanałami do Śródmieścia. Walczył do końca powstania.

Wiosną 1945 prowadził zajęcia na kursach drużynowych Hufca Warszawa-Praga. Uczestniczył w organizowaniu ośrodka harcerskiego w Osowcu k. Grodziska Mazowieckiego i był tam kierownikiem kursu zastępowych. Jesienią reaktywował 78. WDH, którą prowadził do 1950 r., będąc jednocześnie kierownikiem wydzielonego hufca i przybocznym hufcowego, a następnie zastępcą hufcowego ds. organizacyjnych (w l. 1945–1947). Po 1950 r. prowadził działalność turystyczno-krajoznawczą w ramach PTTK w Szkole Podst. nr 30 w Warszawie. W 1955 r. został drużynowym OH ZMP, a następnie OHPL przy Szkole Podst. nr 50.

Po Krajowym Zjeździe Działaczy Harcerskich w Łodzi (w grudniu 1956) reaktywował 78. WDH, którą prowadził do 1958 r. Wtedy to rozpoczął pracę w Szkole Podst. nr 50 przy ul. Wójcika 5. Pracował jako kierownik świetlicy, a po ukończeniu w 1959 r. Zaocznego Studium Nauczycielskiego – jako nauczyciel geografii. Od 1971 r. uczył też zajęć praktyczno-technicznych. W 1958 r. założył tam 260. WDH. W 1961 r. prowadzona przez niego drużyna przekształciła się w Szczep 260. Warszawskich Drużyn Harcerskich i Zuchowych (WDHiZ), którego został komendantem. Był pomysłodawcą nadania drużynie, a następnie szczepowi, imienia

Maćka Kolkego, pseud. Bojar, Zerwikapur – harcerza konspiracyjnej CP-100 (78. WDH), członka Organizacji Małego Sabotażu „Wawer”, żołnierza batalionu „Wigry”, poległego w Powstaniu Warszawskim. W utworzonym przez Solskiego szczepie istniała jedyna w Warszawie harcerska orkiestra dęta.

Był miłośnikiem turystyki. Każdego roku organizował wycieczki piesze i rowerowe dla uczniów i harcerzy, uczestniczył także w imprezach ogólnopolskich. Propagował w hufcu współpracę międzynarodową i udział w rajdach szlakami walk oręża polskiego. Organizował co roku zimowiska i obozy letnie, m.in. krajowe i zagraniczne obozy kolarskie szczepu, rozwinął współpracę z pionierami z Węgier, NRD i Czechosłowacji. Jako społeczny inspektor ruchu drogowego prowadził koło Młodzieżowej Służby Ruchu. Zachęcał harcerzy do różnych form pomocy potrzebującym. Od 1975 r. w ramach akcji „Nie jesteś sam”, organizowanej przez redakcję gazety „Express Wieczorny”, szczep pod jego kierownictwem opiekował się dziećmi ociemniałymi w Laskach k. Warszawy.

W l. 1958–1960 był namiestnikiem drużyn młodszych w krótko istniejącym Hufcu Warszawa-Praga Centralna. W powstałym w 1960 r. Hufcu Warszawa-Praga-Północ był m.in. członkiem Prezydium Komisji Rewizyjnej, członkiem Rady Hufca i instruktorem Ref. Młodszoharcerskiego. Stopień harcistrza otrzymał 1 X 1959, a 22 VII 1971 został mu przyznany honorowy stopień harcistrza Polski Ludowej. Będąc komendantem szczepu, prowadził jednocześnie drużynę do lat 70. XX w., a potem w l. 1985–1987.

Zmarł 17 IV 1989. Został pochowany na cmentarzu Bródzińskim w Warszawie. Był odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1977), Złotym Krzyżem Zasługi (1969), Medalem za Warszawę 1939–1945 (1972), Krzyżem Partyzanckim (1973), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1975), Me-

dalem KEN (1977), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1967) i Rozetą-Mieczami (1986), Złotym Odznaczeniem im. Janka Krasiciego (1975), Srebrną Odznaką PTTK i Srebrną Honorową Odznaką za Zasługi dla Warszawy (1965). Jego imię otrzymała ulica na osiedlu Zacisze w dzielnicy Targówek.

W 1942 r. poślubił Halinę Raczyńską (pseud. Bożena, harcerkę przedwojennej 21. WZDH i konspiracyjnej 78. WZDH, łączniczkę batalionu „Wigry”).

— Jarzembowski K. *Instruktorzy ZHP mianowani w okresie II wojny światowej*, „Harc.” 1995, nr 7/8, s. 43; — *Harcerstwo na Pradze Północ, Bródnie, Targówku i Białolecie*, W. 2005; *Instruktorzy w służbie Ojczyźnie, Warszawa, Dziecku 1945–2000*, W. 2002, s. 146–147 [błędna data przyznania stopnia podharcemistrza]; Nowik G. *Straż nad Wisłą*, W. 2002.

Wit Jozenas

SOŁTYS Miłosz Michał, pseud. Siegbor, Ćwik (1895–1945), nauczyciel, podharcemistrz, inspektor Harcerskiego Inspektoratu Górnego Śląska przy Polskim Komisariacie Plebiscytowym (1920–1921).

Urodził się 27 IX 1895 w Opolu. Był synem Joachima (pseud. Chim, Maruda, 1865–1948, publicysty, działacza społecznego i narodowego na Górnym Śląsku i w Wielkopolsce, podpułkownika WP) i Heleny Wiktorii z Neymanów (1860–1948, krypt. i pseud. H. S., Czuj–Duch, Nemo, publicystki, poetki, działaczki oświatowej i społeczno-narodowej). Miał braci: Janusza (pseud. Gardawski, 1893–1936, legionistę, Inspektora Głównego POW Górnego Śląska, szefa Oddziału I Dowództwa Obrony Plebiscytu, kapitana WP, uczestnika II i III powstania śląskiego, członka 1. Lwowskiej Drużyny Skautowej, kawalera Orderu Virtuti Militari), Bogdana (1894–1939, legionistę, instruktora wojskowego POW Górnego Śląska,

podpułkownika WP, uczestnika III powstania śląskiego, w młodości związanego z ruchem skautowym, poległego w wojnie obronnej 1939, kawalera Orderu Virtuti Militari) i zmarłego w dzieciństwie Leszka oraz siostrę Bożenę (zameżną Schayerową, 1898–1985, nauczycielkę, działaczkę plebiscytową, uczestniczkę II i III powstania śląskiego, przebywającą od 1941 r. w Palestynie i Libanie, a od 1970 r. w USA).

Od najmłodszych lat stykał się z działalnością społeczną i narodową na Śląsku Opolskim. Już jako dziecko kolportował polskie pisma i ulotki, pomagając w ten sposób rodzicom. Uczył się początkowo w niemieckich szkołach w Zabrzcu i Gliwicach. W 1904 r. władze pruskie oskarżyły jego ojca o działalność antypaństwową, w rezultacie czego uszedł on z rodziną do Lwowa. Tam M. Sołtys ukończył filię IV c.k. Gimnazjum Męskiego im. Jana Długosza. We wrześniu 1911 wstąpił do 1. Lwowskiej Drużyny Skautowej im. Tadeusza Kościuszki. W l. 1913–1914 należał także do Drużyn Strzeleckich.

Po wybuchu I wojny światowej wstąpił do Legionu Wschodniego, a po jego rozwiązaniu (21 IX 1914) do Legionów Polskich, gdzie był żołnierzem 1. pp, a później 1. pułku artylerii, które weszły w skład 1. Brygady Legionów. W grudniu 1914 został ranny pod Łowczówkiem. Po powrocie na front brał udział w walkach pod Konarami (1915) i nad Stochodem (1916). W międzyczasie zachorował i wskutek tego otrzymał pracę w oddziałach wojskowych na zapleczu, w biurze werbunkowym Legionów w Białobrzegach n. Pilicą. Tam w lutym 1916 zdał maturę. W latach 1916–1917 był komendantem szkoły podoficerskiej w Dąbrowie Górniczej oraz komendantem POW w Strzemieszycach. W maju 1917 ponownie znalazł się w Legionach, ale już w lipcu tegoż roku, po odmówieniu złożenia przysięgi wierności sojuszniczej, zbiegł do Radomia, gdzie włączył się do pracy POW. Wszedł również w skład ekspozytury Centralnego Komite-

tu Narodowego w Radomiu. Równocześnie był członkiem redakcji pism niepodległościowych „Unia” i „Kronika Radomska”.

W 1917 r. podjął także studia na Wydz. Filozoficznym Uniw. Lwów. Od września 1917 do czerwca 1919 uczył jęz. łacińskiego w Gimnazjum Filologicznym Żeńskim w Radomiu, prowadził też w tym mieście 3. Drużynę Harcerzy im. T. Kościuszki. W lipcu 1919 wstąpił do WP. Przydzielony został do batalionu obserwacyjnego operującego na Suwalszczyźnie, włączonego później do 41. Suwalskiego Pułku Piechoty. W tej jednostce odbył tzw. kampanię litewską, zakończoną w październiku 1919 ustanowieniem polsko-litewskiej granicy państwowej. Później jako nauczyciel w wojskowej służbie oświatowej objął stanowisko referenta kulturalno-oświatowego przy Dowództwie Okręgu Generalnego nr IV w Łodzi.

W maju 1920 na własne żądanie został oddelegowany przez władze wojskowe do dyspozycji Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego (PKPleb.) w Bytomiu. Wyjechał tam wraz z żoną i oboje zostali przydzieleni do Wydz. Kulturalno-Oświatowego PKPleb. Brał udział w obronie siedziby PKPleb. w hotelu „Lomnitz” podczas napaду niemieckiej bojówki (27 V 1920). Po tym fakcie został komendantem straży ochrony siedziby PKPleb. Z jego inicjatywy przekształcono dotychczasową Sekcję Harcerską przy Wydz. Wych. Fiz. PKPleb. w Inspektorat Harcerski Górnego Śląska, będący załącznikiem późniejszego Śląskiego Oddziału ZHP. 30 VII 1920 objął kierownictwo Inspektoratu i sprawował tę funkcję do sierpnia 1921. Należy uznać go za twórcę harcerstwa na Górnym Śląsku i jego pierwszego komendanta (w l. 1920–1921). W ramach Inspektoratu organizował i prowadził kursy dla drużynowych i zastępowych, z których pierwszy odbył się w dniach 14–21 VIII 1920 w Czarnym Lesie w pow. lublinieckim. Kolejny kurs odbył się w dniach 27 IX–7 X 1920 w Patoce. W październiku 1920 założył

w Bielszowicach drużynę harcerską, która przyjęła imię zamordowanego w tymże roku przez niemieckich demonstrantów polskiego lekarza, członka PKPleb. w Katowicach, dr. Andrzeja Mieleckiego. Był także redaktorem wychodzącego w Bytomiu od listopada 1920 „Harcerza Śląskiego”. Istotnym efektem pracy kierowanego przez Sołtysa Inspektoratu Harcerskiego był zorganizowany 28 XI 1920 pierwszy zlot górnośląskiego harcerstwa, w którym wzięło udział ponad 1000 uczestników.

15 XII 1920 otrzymał stopień podharcemistrza z zaliczeniem służby instruktorskiej w stopniu przodownika od 11 X 1917. W dniach 31 XII 1920–2 I 1921 jako delegat górnośląskiego harcerstwa uczestniczył w I Walnym Zjeździe ZHP, podczas którego został wybrany w skład NRH. Uczestniczył w II powstaniu śląskim, w którego trakcie został delegowany do Poznania jako pełnomocnik Wojsk Powstańczych ds. zaopatrzenia Górnego Śląska w żywność. W czasie III powstania śląskiego, które wybuchło 3 V 1921, w stopniu kapitana dowodził batalionem w 7. pp Stanisława Mastalerza. Jego batalion, często zwany w opracowaniach historycznych „harcerskim”, walczył pod Łabędami (Gliwicami), Strzelcami Opolskimi i Górą św. Anny.

Po zakończeniu powstania w sierpniu 1921 wyjechał z żoną do Warszawy, gdzie do 1924 r. kontynuował studia na Wydz. Filozoficznym UW. Od września 1922 uczył geografii, historii i jęz. łacińskiego w gimnazjach warszawskich: Zofii Kudasiewicz-Kołtuniakowej (do 1923) i Seweryna Wyrzykowskiego (do 1930). Na Śląsk wrócił w 1930 r. Od września tegoż roku uczył w tamtejszym Klasycznym Gimnazjum Komunalnym w Szarleju (obecnie dzielnica Piekar Śląskich). W kwietniu 1932 otrzymał nominację na stałego nauczyciela państw. szkół średnich ogólnokształcących. Od lipca do października 1932 organizował kadrę nauczycielską Pryw. Polskiego Gimnazjum w Bytomiu.

Ponieważ władze niemieckie ze względów politycznych odmówiły mu prawa nauczania i zezwolenia na pobyt w Bytomiu, wrócił do Szarleja. Tu objął stanowisko dyrektora gimnazjum państw. Od sierpnia 1933 pełnił funkcję wizytatora szkół w Wydz. Oświecenia Publicznego Urzędu Wojew. Śląskiego. W 1935 r. powierzono mu obowiązki kierownika Oddziału III Szkolnictwa Ogólnokształcącego w tymże wydziale. We wrześniu tegoż roku podjął pracę w państw. gimnazjum w Katowicach, a w czerwcu 1936 został mianowany stałym wizytatorem szkół.

Działał w Związku Obrony Kresów Zachodnich (wszedł w skład Zarządu Okręgu Śląskiego i Rady Naczelnej), w Związku Powstańców Śląskich, Związku Rezerwistów, Związku Strzeleckim, Kole Przyjaciół Związku Strzeleckiego, Śląskiej Grupie „Zrębu”, ZNP i Stowarzyszeniu Nauczycieli Geografii, którego był współzałożycielem.

Po wybuchu wojny w 1939 r. ewakuował się transportem kolejowym wraz z pracownikami katowickiego Urzędu Wojew., bowiem jego nazwisko znajdowało się na niemieckiej liście osób szczególnie niebezpiecznych dla Rzeszy. W poł. września znalazł się w Krakowie, gdzie wraz z Tadeuszem J. Dobrowolskim i Janem Przybyłą zawiązał grupę konspiracyjną „Silesia” (później grupa ta weszła w skład ZWZ). 19 IX 1939 wydał z nimi pierwszy numer konspiracyjnego pisma pt. „Polska Żyje” (następne nosiły tytuł „Głos Ludzi”). Prowadził również działalność o charakterze dywersyjnym, m.in. redagując ulotki w jęz. niemieckim, rozrzucając później przez polskich kolejarzy wśród żołnierzy Wehrmachtu. Wykorzystując blankiety legitymacji nauczycielskich wywiezionych z katowickiego Kuratorium, wystawiał ze współpracownikami fałszywe dokumenty ukrywającym się polskim oficerom. Współorganizował pomoc dla wysiedlonych ze Śląska kolegów. Został przewodniczącym utworzonego w Kra-

kwie we wrześniu 1939 Komitetu Nauczycieli Śląskich, który m.in. prowadził konspiracyjne nauczanie na ziemi krakowskiej oraz organizował na Śląsku tajne nauczanie na poziomie szkoły średniej. W l. 1940–1943 jako członek tajnego Kuratorium Szkolnego w Generalnym Gubernatorstwie przygotowywał z polecenia władz podziemnych organizację szkolnictwa na Śląsku na okres powojenny oraz prowadził tajne nauczanie na Lubelszczyźnie, gdzie wówczas przebywał. Jako Michał Sołtys pracował w charakterze nauczyciela domowego, pracownika kolejki leśnej oraz kierownika młyna. Aresztowany w czasie pacyfikacji w Zaklikowie w pow. krańskim w Lubelskiem, początkowo znalazł się w obozie przejściowym w Budzynie. 8 VII 1943 został osadzony na Majdanku. 4 sierpnia przewieziono go do obozu koncentracyjnego w Buchenwaldzie, a 8 września trafił do filii tego obozu Dora (w pobliżu Nordhausen). Zmarł w obozowym rewirze na zapalenie płuc 30 III 1945.

Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Restituta (1932), Krzyżem Niepodległości (1932), Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę (1938), Krzyżem na Śląskiej Wstędze Waleczności i Zasługi I kl. (1927), Krzyżem Legionowym (1925) i pośmiertnie Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami (1986).

W 1920 r. zawarł związek małżeński z Jadwigą Malczewską (zob. Sołtysowa z Malczewskich Jadwiga Antonina). Miał syna Stanisława (1921–1944, harcerza, oficera PSZ na Zachodzie, cichociemnego, porucznika, żołnierza AK, zamordowanego przez Niemców) i córkę Annę (zamężną Gardulską, ur. 1923, farmaceutkę, harcerkę).

— *Encyklopedia powstań śląskich*, O. 1982, s. 517; Fazan M. *Sołtys Miłosz*, w: *PSB*, t. 40, z. 3, W.-Kr. 2001, s. 452–453 [bibliogr.]; Jarczembowski, Kuprianowicz *Harcistrzynie i harcistrze*, s. 188; Lubos J. *Miłosz Michał*

Sołtys, w: *Ludzie spod znaku Rodła. Biografie działaczy Związku Polaków w Niemczech*, red. F. Hawranek, t. 1. O. 1973, s. 200–202; *Śląski słownik biograficzny*, red. J. Kantyka, W. Zieliński, t. 2, Kat. 1979, s. 302 [dot. matki Heleny Sołtysowej]; — Czyłok T. *O tych, którzy tworzyli górnośląskie harcerstwo. Jadwiga i Miłosz Sołtysowie*, „Harc.” 1992, nr 4/5, 6; Drozdowski S., Hajduk R., Rusinek Z. *Kartoteka śmierci*, O. 1972, s. 122–123; Heska-Kwaśniewicz K. *Saga rodu Sołtysów*, „Poglądy” 1983, nr 15; Kapiszewski H. *Związek Harcerstwa Polskiego w Niemczech*, W. 1969, s. 40, 242; Karuga W. *Organizacje Polskiego Komitetu Plebiscytowego dla Górnego Śląska*, O. 1966, s. 45; Lehr H., Osmańczyk E. *Polacy spod znaku Rodła*, W. 1972; Lubos J. *Dzieje Polskiego Gimnazjum w Bytomiu w świetle dokumentów i wspomnień*, Kat. 1971, s. 19, 26, 31, 32, 44, 46, 48, 50; Mischczuk M. *Bilans otwarcia. Odstona II. 1918–1920*, „Harc.” 1988, nr 8; *Z dziejów harcerstwa śląskiego*, Kat. 1985, s. 276–277; — Opieńska-Blauth J. *Harcerstwo w plebiscycie górnośląskim 1920–1921*, „Kwartalnik Opolski” 1970, z. 3, s. 32–49; Sołtysowa J. *Moje wspomnienia plebiscytowe*, „Kwartalnik Opolski” 1981, z. 2, s. 46–48; Szwed E. *Wspomnienia z Polskiego Gimnazjum w Bytomiu*, „Kwartalnik Opolski” 1960, z. 2, s. 119–120; *Źródła do dziejów powstań śląskich*, t. 3, cz. 1, Wr. 1974; — „Gazeta Robotnicza” 1946, nr 131, s. 6 [nekrolog]; — Arch. Zakładowe Urzędu Wojew. w Kat.: akta pers. M. Sołtysa.

Tadeusz Czyłok Eugeniusz Loska

SOŁTYSOWA z Malczewskich Jadwiga Antonina (1900–1995), kierowniczką sekcji drużyn żeńskich w Harcerskim Inspektoracie Górnego Śląska przy Polskim Komisarzacie Plebiscytowym (1920–1921).

Urodziła się 23 II 1900 w Ostrowcu Świętokrzyskim w urzędniczej rodzinie Wincentego (zm. 1907) i Marii z Targowskich (1878–1960). Miała młodszą siostrę

Bogumiłę (zameżną Dulińską, 1901–1985). Mieszkała z rodzicami w Opatowie, a po śmierci ojca z matką w Górach Wysokich w Sandomierskiem, w majątku dzierżawionym przez siostry matki.

Maturę uzyskała w 1918 r. w Radomiu po ośmiu latach nauki w Żeńskim Gimnazjum Filologicznym. Należała do działającej przy nim Drużyny Harcerki im. Emilii Plater, w której w l. 1916–1917 pełniła funkcję zastępowej. W lecie 1919 objęła posadę instruktorki kół młodzieży wiejskiej w Sejmiku Powiat. w Sandomierzu. Po ślubie wyjechała z mężem na Śląsk, gdzie rozpoczęła pracę w Wydz. Kulturalno-Oświatowym Polskiego Komisarzatu Plebiscytowego (PKPleb.), w sekcji towarzystw kulturalno-oświatowych. W maju 1920 założyła w Siemianowicach pierwszą górnośląską drużynę harcerki (prowadziła ją do wyjazdu ze Śląska w lipcu 1921). Również w maju 1920 wzięła udział w obronie przed napadem niemieckiej bojówki siedziby PKPleb. mieszczącej się w hotelu „Lomnitz” w Bytomiu. Od 14 VIII 1920 uczestniczyła w prowadzonym przez Miłosza Sołtysa kursie instruktorskim, zorganizowanym przez Inspektorat Harcerski w Czarnym Lesie w pow. lublinieckim, przerwany wybuchem II powstania śląskiego. Podczas powstania wyjechała z mężem do Poznania (gdzie M. Sołtys organizował zaopatrzenie powstańców w żywność). Po powrocie do Bytomia wznowiła swoją działalność w Inspektoracie Harcerskim, organizując kursy drużynowych w Patoce w pow. lublinieckim (od 27 IX do 7 X 1920 kierowała tam kursem żeńskim). W kwietniu 1921 przekazała kierownictwo sekcji żeńskiej Inspektoratu Wandzie Jordanównie, a sama zajęła się jego sekretariatem, administracją „Harcerza Śląskiego” i biblioteczką instruktorską.

Po wybuchu III powstania śląskiego z W. Jordanówną zorganizowała punkt opatrunkowy w siedzibie PKPleb. w Bytomiu i pełniła w nim służbę sanitarną. Była

łączniczką wojsk powstańczych, przenosiła broń i amunicję, przeprowadzała powstańców przez tereny zajęte przez Niemców (m.in. delegata Naczelnictwa ZHP Władysława Nekrasza). Na przełomie czerwca i lipca 1921 wyjechała z Górnego Śląska. Po pobycie u rodziny w Hucisku w Lubelskiem we wrześniu tegoż roku udała się z mężem do Warszawy. Po urodzeniu dzieci zrezygnowała z dotychczasowej aktywności politycznej i społecznej. W 1924 r. wraz z rodziną przeprowadziła się do Sulejówka. We wrześniu 1930, po wyjeździe męża na Śląsk, gdzie otrzymał posadę nauczyciela, zamieszkała z dziećmi w Radomiu. Dopiero w 1935 r., po ustabilizowaniu się sytuacji zawodowej i mieszkaniowej męża, przeprowadziła się do Katowic. W 1938 r. wstąpiła do Przysp. Wojsk. Kobiet (PWK). Po ukończeniu wiosną 1939 kursu kierowniczek pogotowia społecznego kobiet objęła w ramach PWK kierownictwo ruchu na terenie DOK nr V w Krakowie (teren woj. krakowskiego i woj. śląskiego). W lipcu 1939 r. uczestniczyła w kursie przysp. wojsk. w Spale.

We wrześniu 1939 opuściła Katowice. Przebywała z córką u rodziny w Zofipolu. Wiosną 1940 zamieszkała z mężem w Zaklikowie w pow. krańickim w Lubelskiem. Kiedy M. Sołtys został aresztowany podczas przeprowadzonej przez Niemców akcji pacyfikacyjnej w lipcu 1943, przeniosła się do Strochcic pod Sandomierzem. Podczas pobytu tam nauczała miejscowe dzieci. W sierpniu 1945 przeniosła się do Krakowa, gdzie rozpoczęła pracę jako higienistka w Stacji Mlecznej Robotniczego TPD. W 1946 r. zamieszkała w Sandomierzu, gdzie pracowała w PCK, a następnie w Miejskim Wydz. Zdrowia na stanowisku kierowniczkii Sekcji Matki i Dziecka. Od listopada 1952 była intendentką szpitala powiat. We wrześniu 1953 przeszła na emeryturę. W tym czasie przeprowadziła się do córki mieszkającej w Zabrze. W dniach 9–11 VIII 1970 uczestniczyła w spotkaniu dawnych har-

cerskich działaczy plebiscytowych, które zostało zorganizowane przez sztab harcerskiej akcji „Rodło” w Kokotku k. Lublińca. We wrześniu 1983 dokonała odsłonięcia pomnika Poległych w Czasie Wojny i Okupacji Śląskich Harcererek i Harcerzy.

Zmarła 17 VI 1995, została pochowana na cmentarzu parafialnym przy kościele św. Józefa w Zabrze.

Była odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1967), Śląskim Krzyżem Powstańczym (1968), Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami (1986). W 1972 r. została mianowana podporucznikiem WP.

W 1920 r. zawarła związek małżeński z Miłozsem Sołtysem (zob.). Miała syna Stanisława (1921–1944, harcerza, oficera PSZ na Zachodzie, cichociemnego, porucznika, żołnierza AK, zamordowanego przez Niemców) i córkę Annę (zameżną Gardulską, ur. 1923, farmaceutkę, harcerkę).

— Czyłok T. *O tych, którzy tworzyli górnośląskie harcerstwo. Jadwiga i Miłoz Sołtyso-
wie*, „Harc.” 1992, nr 4/5, 6; Heska-Kwaśniewicz K. *Druhna Jadwiga*, „Gość Niedzielny” 1987, nr 31 z 2 sierpnia; *Z dziejów harcerstwa śląskiego*, Kat. 1985, s. 255–256; — Sołtys J. *Moje wspomnienia plebiscytowe*, „Kwartalnik Opolski” 1981, nr 2; — dok. w posiadaniu T. Czyłoka: Wichura-Zajdel E. *Śladem trzech pokoleń – w rodzinie Sołtysów*, mps; — inf. córki Anny Gardulskiej.

Tadeusz Czyłok
Eugeniusz Loska

SOSABOWSKI Stanisław Franciszek, pseud. Węglarz (1892–1967), generał brygady Wojska Polskiego, dowódca 1. Samodzielnej Brygady Spadochronowej (1940–1944), organizator pierwszych drużyn skautowych w Stanisławowie.

Urodził się 8 V 1892 w Stanisławowie. Był synem Władysława (1863–1903, pracownika kolei) i Franciszki z Garbar-

skich. Miał dwie siostry: Kazimierę (ur. 1887, nauczycielkę) i Janinę (1893–1987, urzędniczkę) oraz brata Juliana Andrzeja (1897–1959, legionistę, kawalera *Virtuti Militari*, uczestnika kampanii wrześniowej, który po ucieczce z niewoli sowieckiej przedostał się do PSZ).

W 1903 r. ukończył naukę w czteroletniej szkole powsz. w Stanisławowie, a następnie uczęszczał tam do siedmioletniej wyższej szkoły realnej, przekształconej w gimnazjum matematyczno-przyrodnicze, gdzie w 1910 r. zdał maturę. Ze względu na ciężką sytuację materialną rodziny już w wieku 13 lat zaczął zarabiać, udzielając korepetycji. W okresie nauki działał w polskich organizacjach o charakterze niepodległościowym. Był przewodniczącym koła samokształceniowego *Tow. Młodzieży Polskiej*, a w wywodzącej się z „Zarzewia” tajnej organizacji wojskowej *Armia Polska i jawnych Polskich Drużynach Strzeleckich* – komendantem i kierownikiem szkolenia wojskowego w Stanisławowie (w stopniu podchorążego i pod pseud. *Węglarz*). W l. 1910–1911 studiował w Akademii Handlowej w Krakowie. Przerwał naukę i wrócił do Stanisławowa, gdzie podjął pracę jako urzędnik bankowy i został komendantem 24. Polskiej Drużyny Strzeleckiej.

We wrześniu 1911 uczestniczył we Lwowie w posiedzeniu Komendy Naczelnej Armii Polskiej, podczas którego zapadła decyzja o zorganizowaniu jawnych drużyn skautowych przy „Sokole” w Stanisławowie. Od listopada tegoż roku według instrukcji otrzymanych od Andrzeja Małkowskiego organizował takie drużyny w rodzinnej miejscowości i objął prowadzenie 1. Drużyny im. gen. Dionizego Czachowskiego, składającej się z ośmiu zastępów. W l. 1912–1913 popadł w konflikt z władzami TG „Sokół”, które zarzucały mu, że werbował członków drużyn skautowych (maturzystów) do 24. Polskiej Drużyny Strzeleckiej zamiast do „Sokoła”. Po tych wydarzeniach zrezygnował

z pracy skautowej, co spotkało się z silnym sprzeciwem ze strony całego hufca.

Od jesieni 1913 r. pełnił obowiązkową służbę w wojsku austriacko-węgierskim. W czasie I wojny światowej służył (w stopniu chorążego) na froncie wschodnim, walczył pod Przemyślem, brał udział w odrocie armii austro-węgierskiej przez Podkarpacie, a następnie w podjętej w 1915 r. ofensywie. 15 VI 1915 nad rzeką Leśną został ranny w kolano, w wyniku czego nastąpiło porażenie nerwu w nodze. Do marca 1916 przebywał w szpitalach. Ze względu na wyjątkowe zasługi bez ukończenia szkoły oficerów rezerwy, jeszcze w czasie pobytu w szpitalu (1 I 1916) otrzymał patent oficerski. Później uzyskał przydział do Urzędu Cenzury w Złoczowie, a w 1917 r. na okres blisko roku – jako archiwista – na front włoski w Tyrolu. Na początku 1918 r. został przeniesiony do sztabu Generalnego Gubernatorstwa w Lublinie, gdzie zastał go koniec wojny.

Służbę w WP rozpoczął 1 XI 1918 z przydziałem do Kwatery Głównej Naczelnego Dowództwa WP w Lublinie. Jego zadaniem było usunięcie z rejonu Lublina obcych wojsk. Dokonał tego, współdziałając z komendantem Okręgu Lubelskiego POW mjr. Stanisławem Burchardt-Buckackim. 15 listopada tegoż roku otrzymał awans na stopień kapitana. W sierpniu 1919 został przeniesiony do Warszawy z przydziałem do Min. Spraw Wojsk. Z powodu czasowej niepełnosprawności, będącej wynikiem wcześniejszej kontuzji, nie brał udziału w walkach na froncie w 1920 r. Od marca tegoż roku kierował wydz. handlowym sekcji organizacyjno-administracyjnej Oddziału IV Sztabu Generalnego. 9 XI 1920 został awansowany do stopnia majora. Od listopada 1920 do marca 1921 był członkiem Polskiej Misji Wojskowej Zakupów w Paryżu. Po ukończeniu kursu w Wyższej Szkole Wojennej zajmował się w Sztabie Generalnym WP planowaniem materiałowych rezerw strategicznych. W marcu 1928 otrzymał awans

na podpułkownika i skierowanie do służby liniowej w 75. pp – początkowo w Chorzowie, następnie w Rybniku, a później pełnił funkcję zastępcy dowódcy 3. Pułku Strzelców Podhalańskich w Bielsku. Zdobył opinię surowego dowódcy.

Z końcem 1929 r. otrzymał przeniesienie do Warszawy, do Wyższej Szkoły Wojennej, w której wykładał do 1937 r. W tym czasie napisał i opublikował: *Wychowanie żołnierza-obywatela* (W. 1931) oraz *Kwatermistrzostwo w polu* (W. 1935). W 1937 r. na własne życzenie objął dowództwo 9. pp w Zamościu. Otrzymał pułk o słabym morale i pozbawiony spoiwości, skonfliktowany z miejscowym społeczeństwem. Pod jego dowództwem sytuacja w pułku szybko się poprawiła. W marcu 1939 r. został awansowany do stopnia pułkownika i objął dowództwo 21. pp „Dzieci Warszawy”, doborowej, świetnie wyszkolonej jednostki bojowej. Po wybuchu wojny tenże pułk pod jego dowództwem brał udział w walkach z wojskami niemieckimi w składzie 8. Dywizji Piechoty Armii „Modlin”. Pułk jako jedyny z dywizji nie został rozбитý, przez Modlin dotarł do Warszawy i obsadził odcinek obronny w rejonie Grochowa na przedmościu praskim, aż do kapitulacji biorąc udział w obronie stolicy.

W kampanii wrześniowej 1939 Sosabowski wykazał się umiejętnością sprawnego dowodzenia, podejmując działania na własną odpowiedzialność, czego przykładem jest walka w rejonie Koźniczyna. Cieszył się dużym autorytetem wśród żołnierzy. Za bohaterską postawę żołnierzy sztandar pułku został udekorowany Krzyżem Virtuti Militari, Srebrny Krzyż Orderu Virtuti Militari otrzymał też Sosabowski.

Po kapitulacji uciekł z niewoli i włączył się do organizowania SZP. Wysłany jako delegat SZP do rządu Władysława Sikorskiego, przedostał się do Paryża i został skierowany do tworzącej się we Francji Armii Polskiej. Został dowódcą 4. Dywizji Piechoty, z którą po kapitulacji Fran-

cji ewakuował się do Wielkiej Brytanii. W Szkocji tworzył 2. Brygadę Strzelców, a po jej rozwiązaniu – 4. Brygadę Kadrową Strzelców, którą – za zgodą przełożonych – przekształcił w pierwszą jednostkę spadochronową WP. W październiku 1941 została ona oficjalnie przemianowana na 1. Samodzielną Brygadę Spadochronową (SBS). W 1944 r. otrzymał awans do stopnia generała.

Tworząc brygadę spadochronową, zakładał, że polscy żołnierze zostaną zrzućeni do walczącej ojczyzny. Jednak dowództwo brytyjskie sprzeciwiło się temu, postanowiło natomiast użyć SBS w operacji „Market-Garden”, która miała na celu opanowanie mostów na Renie w Holandii, dzięki czemu wojska sprzymierzone mogłyby szybko wejść na teren Niemiec. Sosabowski z częścią SBS został zrzucony w rejonie Driel i zgodnie z rozkazami miał ze swoimi żołnierzami przyjść z pomocą okrążonym Brytyjczykom. Z powodu złej pogody desant SBS odbył się jednak z dwudniowym opóźnieniem. W dodatku polscy spadochroniarze zdani byli tylko na broń osobistą, gdyż artyleria przeciwpancerna brygady odleciała w pierwszym dniu wraz z Brytyjczykami i walczyła pod Arnhem u ich boku. Polacy, okrążeni pod Driel, odpierali niemieckie ataki i jedynie talentom dowódczym Sosabowskiego i wielkiej bitności żołnierzy zawdzięczać można, iż polskie kompanie forsowały Ren na zaimprovizowanych łódkach. W ostatniej fazie bitwy – nocą z 25 na 26 września – Polacy do końca osłaniali odwrót brytyjskich spadochroniarzy.

Sprzymierzeni ponieśli podczas operacji „Market-Garden” dotkliwą klęskę. Sosabowski od początku uważał, że ta operacja nie ma szans powodzenia. Oceniał krytycznie jej plany oraz ich realizację. Zgłaszane przez niego wątpliwości uznano jednak za niedopuszczalną krytykę brytyjskiego dowództwa. Po zakończeniu operacji władze brytyjskie skłoniły polskie władze emigracyjne do zwolnienia

go z funkcji dowódcy 1. SBS, co nastąpiło w grudniu 1944. Został przesunięty na stanowisko inspektora jednostek etapowych i wartowniczych. W maju 1947 wstąpił do Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia (nie otrzymał tu jednak etatu generalskiego).

Po demobilizacji PSZ w lipcu 1948 podejmował się różnych zajęć (prowadził pensjonat, sklep z używanymi meblami i warsztat tapicerski). Od końca 1949 r. pracował w fabryce urządzeń elektrycznych i motorów Diesla. Spotykał się ze swymi dawnymi żołnierzami. Należał do grona założycieli Polskiego Związku Spadochronowego. Napisał dwie książki: *Najkrótszą drogą* (L. 1957), zawierającą relację z działań 1. SBS i wspomnienia *Droga wiodła ugorem* (L. 1967). Do końca życia pozostał na emigracji.

Zmarł 27 IX 1967 w Londynie, jego prochy zostały złożone w rodzinnym grobowcu w Warszawie na Powązkach.

Został odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu Virtuti Militari, Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą (pośmiertnie, 1988) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Restituta, Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Srebrnym oraz Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości. Posiadał Bojową Odznakę Spadochronową i Medal Oficerski Stowarzyszenia Kombatantów. Otrzymał też Komandorię Orderu Imperium Brytyjskiego, holenderski Order Brązowego Lwa (pośmiertnie), medale austriackie za waleczność podczas I wojny światowej, francuskie i brytyjskie odznaczenia za udział w II wojnie światowej. Był honorowym obywatelem m. Heteren w Holandii.

W Driel jeden z placów otrzymał imię S. Sosabowskiego. W 2006 r. w ramach 62. rocznicy obchodów bitwy pod Arnhem brytyjscy weterani uroczystie odsłoniли jego pomnik. W Polsce imię Sosabowskiego noszą jednostki harcerskie, przyjęła

je też 6. Brygada Desantowo-Szturmowa (obecnie 6. Brygada Powietrznodesantowa), kontynuująca tradycje 1. SBS. W 1992 r. odsłonięto popiersie generała na placu koszarowym 10. batalionu desantowo-szturmowego, a po rozformowaniu batalionu przeniesiono je do siedziby Dowództwa 6. Brygady (przy ul. Wrocławskiej w Krakowie). Postać Sosabowskiego (odtworzana przez Gene Hachmana) występuje w filmie *A Bridge Too Far* (*O jeden most za daleko*), który reżyserował Richard Attenborough (film powstał na podstawie książki Corneliusa Ryana pod tym samym tytułem).

W 1915 r. Sosabowski zawarł związek małżeński z Marią Tokarską (1893–1958, członkinią „Zarzewia”). Miał dwóch synów: Stanisława Janusza (1917–2000, lekarza, porucznika, żołnierza AK, dowódcę plutonu w Powstaniu Warszawskim, który w wyniku ciężkiej rany twarzy stracił wzrok, po wojnie mieszkał w Wielkiej Brytanii i pracował tam jako fizjoterapeuta ociemniałych) i Jacka (1922–1938, który zginął w wypadku).

— H. Korczyk *Stanisław Sosabowski*, w: *PSB*, t. 40, z. 4, W.–Kr. 2001, s. 515–518 [bibliogr.]; — Bagiński H. *U podstaw organizacji Wojska Polskiego 1908–1914*, W. 1935, s. 511–515; Böhn. T. *Z dziejów naczelnych władz wojskowych II Rzeczypospolitej*, W. 1994, s. 104; Chmielewska-Szymańska A. *Generał brygady Stanisław Sosabowski*, Leszno 2004; Cholewczyński G. F. *Rozdarty naród. Polska Brygada Spadochronowa w bitwie pod Arnhem*, W. 2006; Dąbrowski J. *Wielka wojna 1914–1918*, W. 1937, s. 237–240, 306; Englert J. L., Barbarski K. *Generał Stanisław Sosabowski*, L. 2001; Jaszczuk B. *Generał Stanisław Sosabowski*, praca magisterska napisana pod kier. dr. J. Wojtyczy, Akademia Pedagog., Kr. 2008, mps; Markert W. *Najcichsi bohaterowie spod Arnhem*, Pruszków 2003; — *Polscy spadochroniarze. Pamiętnik żołnierzy*, L. 1949; Sosabowski S. *Droga wiodła ugorem*, Kr. 1990; tenże *Najkrótszą drogą*, W. 1991; — CAW: relacja

S. Sosabowskiego w sprawie tajnego skautingu w Polsce, sygn. 1.341.1.317; akta pers. S. Sosabowskiego, sygn. 13445; teczka pers. S. Sosabowskiego, sygn. 23817; rozkazy dzienne 21 pp, sygn. 1.320.21.18.

Krzysztof Wojtycza

STRUSIOWA z Marszałków Józefa Anna, pseud. Szarotka, Hanka (1923–1991), harcmistrzyni, uczestniczka konspiracji, animatorka harcerskich środowisk kombatanckich.

Urodziła się 12 II 1923. Była córką Marcina (1878–1946, dyplomowanego ślusarza) i Marii z Malinów (1° voto Pietrusiewicz, 1887–1951). Miała brata Jana (1922–1997, elektryka, więźnia obozu koncentracyjnego w Dachau) i przyrodną siostrę Fryderykę Pietrusiewicz (1910–1995, zamężną Boligłowa, krawcową) oraz przyrodniego brata Eugeniusza Pietrusiewicza (1915–1962, inżyniera, żołnierza 2. Korpusu Polskiego).

Uczęszczała do Szkoły Powsz. nr 40 im. Stanisława Szczepanowskiego w Krakowie. W tym czasie wstąpiła do harcerstwa, najpierw należała do drużyny zuchów, a od 1934 r. – do 21. Krakowskiej Drużyny Harcerek (KDH). W marcu 1935 złożyła przyrzeczenie harcerskie, zdobyła stopień samarytanki i została przyboczną. W 1938 r. rozpoczęła naukę w szkole zawodowej w Podgórzu i została p.o. drużynowej 17. KDH. W r. szk. 1938/1939 założyła zastęp próbny przy Szkole Powsz. w Borku Fałęckim, dokąd przeprowadziła się z rodzicami (po roku pracy zastęp ten przekształcił się w drużynę). W maju 1939 ukończyła kurs drużynowych w Szkole Instruktoerek na Buczu, po czym została mianowana drużynową.

Po wybuchu wojny wraz ze swoją drużyną włączyła się do pracy w PCK, dostarczając żywność do obozu jenieckiego w Bonarce oraz przekazując listy jeńców do ich rodzin. Podjęła również pracę w Sekcji

Charytatywnej, niosącej pomoc przybywającym do Krakowa uchodźcom. Była łączniczką między Krakowem i Mysłenicami, dostarczając materiał z nasłuchu radiowego, a także kolportując „Informacje Radiowe” (od kwietnia 1940 „Przegląd Polski”). W czerwcu 1940 została zaprzysiężona przez Kazimierza Cyrusa-Sobolewskiego, pseud. Słoneczny. W jej domu w Borku Fałęckim chroniły się osoby poszukiwane przez Niemców, przechowywano broń, a od maja 1942 aż do jej aresztowania powielano „Przegląd Polski”, którego była współredaktorką. Pisała artykuły do konspiracyjnego dwutygodnika krakowskich Szarych Szeregów „Na Tropie”.

W lipcu 1943 ze swoją drużyną kolportowała przygotowany przez AK numer „Gońca Krakowskiego”, zawierający informacje z frontu i ośmieszający okupanta. Przez cały czas odbywała z drużyną zakonspirowane zbiórki harcerskie – urządziła obchody rocznic narodowych, opiekowała się grobami polskich żołnierzy z l. 1918–1920 i z 1939 r. Kiedy Niemcy urządzili w Borku Fałęckim obóz dla jeńców francuskich, podjęła z drużyną akcję pomocy, dostarczając im żywność i papierosy. 8 XI 1943 została w swoim mieszkaniu aresztowana przez gestapo, które nie znalazło jednak przechowywanych tam konspiracyjnych materiałów. Była więziona przez sześć miesięcy w zajęтым przez gestapo budynku Zakładu im. Helclów w Krakowie. W tym czasie dwukrotnie była przesłuchiwana i bita, jednak niczego nie ujawniła. Od 15 IV 1944 przebywała w więzieniu przy ul. Montelupich, a 27 VII 1944 przewieziono ją do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück, gdzie przez kilka miesięcy ciężko chorowała. Opiekowały się nią harcerki z konspiracyjnej drużyny „Mury” (do której wstąpiła). Niebawem została przeniesiona do filii obozu w Magdeburgu. Po wyzwoleniu obozu (17 V 1945) wróciła do Krakowa.

Kierowała domem dziecka w Kościelisku. W l. 1945–1948 pracowała w Skład-

STRUSIOWA JÓZEFA

nicy Harcerskiej w Krakowie. Założyła w Borku Fałęckim 33. Drużynę Harcerek „Kłosa”. W kwietniu 1947 na polecenie komendantki chorągwi ujawniła się. Od listopada 1947 była skarbniczką Komendy Chorągwi Harcerek. W marcu 1948 otrzymała stopień podharcemistrzynie. Od 1949 r. kierowała Wydz. Imprezowo-Dochodowym połączonych Komend Chorągwi Harcerek i Harcerzy. W l. 1949–1956 była przestuchiwana przez UB.

W grudniu 1956 powróciła do pracy harcerskiej. W maju następnego roku prowadziła kurs drużynowych na Śnieżnicy, a latem obóz Hufca Podgórze w Żmiącej. Od czerwca 1957 była instruktorką Wydz. Kształcenia Kadry i członkiem Komisji Prób Instruktorskich Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa. Równocześnie była drużynową drużyny starszoharcerskiej przy Technikum Geodezyjnym w Krakowie. W roku następnym została członkinią Wydz. Drużyn Wiejskich Komendy Chorągwi Krakowskiej i kierowała szkoleniem zastępowych drużyn wiejskich w ośrodku w Cichawie. 1 II 1959 otrzymała stopień harcemistrzynie. W sierpniu 1959 prowadziła kurs drużynowych w Bieszczadach. W tymże roku zakończyła pracę w Komendzie Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa.

W późniejszych latach należała do Kręgu Seniorów Harcerstwa Borkowskiego „Stara Brać” i była sekretarzem Kom. Hist. Chorągwi Krakowskiej ZHP. Była również członkiem sekcji więźniów obozów koncentracyjnych i sekcji społecznej ZBoWiD. Jej relacja pt. *Moja praca w konspiracji* znajduje się w AAN (zesp. 2278: PAN, Inst. Historii w Warszawie, Zakład Systemów Totalitarnych i Dziejów II Wojny Światowej).

Zmarła 15 XII 1991 w Krakowie, została pochowana na cmentarzu w Borku Fałęckim.

Była odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Krzyżem AK,

Krzyżem Oświęcimskim, Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945, Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami, Złotą Odznaką za Pracę Społeczną dla M. Krakowa.

W 1947 r. zawarła związek małżeński ze Stanisławem Strusiem (1919–1984, technikiem mechanikiem, żołnierzem AK, podharcemistrzem). Miała trzy córki: Annę (zameżną Bochnak, ur. 1948, romanistkę, profesora UJ), Marię (zameżną Cygal, ur. 1955, nauczycielkę geografii) i Dorotę (zameżną Matuszko, ur. 1960, doktora geografii, klimatologa, pracownika UJ) oraz syna Stanisława (ur. 1950, magistra inżyniera mechanika, pracownika Polit. Krak.).

— Wojtycza J. *Marszałek Józefa Anna „Szarotka”*, „Hanka”, w: *Małopolski słownik*, t. 6, Kr. 2000, s. 85–88; tenże *Struś (Strusiowa) Józefa Anna z Marszałków*, *PSB*, t. 44, z. 3, W.–Kr. 2006, s. 471–472; — *Gawęł Pokłon tym, którzy tworzyli*, s. 199–203; tenże *Tropami dziejów Komisji Historycznej Chorągwi Krakowskiej ZHP*, *Zarys*, Kr. 1993, s. 28–30; *Harcerki 1939–1945*; Jarowiecki J. *Konspiracyjna prasa w Krakowie w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Kr. 1980; tenże *Literatura i prasa w latach okupacji hitlerowskiej*, Kr. 1983; *Kurowska Szare Szeregi*, s. 69, 71, 81, 84, 88, 89; *Leonhard Kalendarium*; *Miłobędzki P. Harcerze w okupowanym Krakowie 1939–1945*, Kr. 2005; *Noskowicz-Bieronowa H. Ciągłe czekając z obiadem*, Kr. 1987; *Rybski B., Wojtycza J., Wojtycza K. Materiały do historii Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa w latach 1956–1959*, Kr. 2000, s. 12, 14, 62; *Wojtycza J. Józefa Anna Strusiowa (1923–1991)*, „Gaz. Wyb.” 2002, nr 132, dod. „Kraków”, s. 8; — *Struś S. Wspomnienie kwatermistrza*, w: *Powsinogi bieszczadzkie. Monografia*, Kr. 1985, s. 13; — „Dziennik Polski” 1991, nr 292 z 18 grudnia, s. 9; nr 293 z 19 grudnia, s. 5 [nekrologi]; — dok. w posiadaniu autora: *Szeliga-Zahorska A. Szarotka*, mps; — inf. córki Marii Cygal.

Janusz Wojtycza

SZAFRAN WISŁAWA

SZAFRAN Wisława, pseud. Wisia, Teresa, Jadwiga (1898–1988), urzędniczka, komendantka Wielkopolskiej Chorałgi Harcerki (1932–1933).

Urodziła się 14 XII 1898 w Poznaniu. Była córką Ignacego (1858–1911, rzemieślnika – producenta cholewek) i Walentyny z Radzimskich (1866–1943, działaczki harcerskiej, w 1919 r. członkini Obywatelskiego Koła Przyjaciół Harcerzy w Poznaniu). Miała dwie siostry: Helenę (1888–1969, docenta doktora botanika, pracownika naukowego Uniw. Pozn., działaczkę harcerską) oraz Zdzisławę (zamężną Ostrowską, 1901–1981, w młodości działającą w skautingu).

Szkołę powsz. i średnią ukończyła w Poznaniu. 30 III 1913 wstąpiła do Drużyny Skautowej im. Wandy, która w październiku tegoż roku zmieniła patronkę i otrzymała nazwę 2. Drużyny Skautowej im. kr. Jadwigi. Przyrzeczenie skautowe złożyła w 1914 r., zdając jednocześnie egzamin na stopień skautki II kl. W l. 1914–1918 pełniła kolejno funkcje: zastępowej, plutonowej, przybocznej i drużynowej. Współorganizowała z drużyną obchody rocznic narodowych i religijnych, uczestniczyła w uroczystości żałobnej po śmierci Henryka Sienkiewicza (11 XII 1916), procesji Bożego Ciała ze sztandarem Głównej Kwatery Skautowej na Rzeszę Niemiecką wykonanym przez skautki z Drużyny im. kr. Jadwigi (1917) oraz patriotycznej uroczystości kościuszkowskiej w Zalesiewie pod Kobylepolem k. Poznania (30 IX 1917). W setną rocznicę śmierci Tadeusza Kościuszki (15 X 1917) razem ze skautkami dekorowała okna biało-czerwonymi chorałgiewkami. W l. 1915–1917 zaangażowała się też w działalność oświatową i opiekuńczą, m.in. z ramienia Tow. Kolonii Wakacyjnych „Stella” prowadziła półkolonie dla polskich dzieci.

W 1917 r. rozpoczęła pracę zawodową jako urzędniczka w Banku Wzajemnych Ubezpieczeń „Westa” w Poznaniu. Równocześnie intensywnie udzielała się

w pracy skautowej. Wbrew postanowieniu władz pruskich, które w maju 1918 rozwiązały skauting, utworzyła z części dziewcząt należących do 2. Drużyny Skautowej im. kr. Jadwigi nową Drużynę im. Henryki Pustowójtówny. Wstąpiła do Polskiej Organizacji Wojskowej Zaboru Pruskiego (POWZP). Brała udział w ćwiczeniach wojskowych, nauce posługiwania się bronią i kursie sanitarnym oraz pracowała w biurze werbunkowym POWZP (listopad – grudzień 1918). W przeddzień powstania wielkopolskiego z gronem skautek uczestniczyła w powitaniu Ignacego Jana Paderewskiego. Po wybuchu powstania (27 XII 1918) została przydzielona z drużyną do dyspozycji Pododdziałów Wywiadowczo-Wykonawczych, które stacjonowały w gmachu Muz. im. Cesarza Fryderyka III (obecnie Muz. Narodowe w Poznaniu). Kierowała skautki do obsługi telefonów w urzędach pocztowych, punktów sanitarnych oraz służby zaprowiantowania. W powstaniu wielkopolskim brała udział od 28 XII 1918 do 18 II 1919.

Na zjeździe kierowników męskich i żeńskich drużyn harcerskich (29–30 III 1919) w Poznaniu została wybrana w skład Naczelnictwa Harcerskich Drużyn Wielkopolskich (NHDW) na funkcję instruktorki drużyn żeńskich. Jako członek NHDW weszła do pięcioosobowego zespołu reprezentującego harcerstwo wielkopolskie na III Zjeździe NRH w Zwierzyńcu Zamojskim (10–11 VII 1919). Na Zjeździe NHDW w Mosinie k. Poznania (8–9 IX 1919) powierzono jej oprócz funkcji instruktorki drużyn żeńskich prowadzenie sekretariatu Naczelnictwa. Wizytowała oraz organizowała pracę żeńskich drużyn harcerskich w Wielkopolsce. Przeprowadziła pierwszy kurs instruktorek w Pożegowie pod Mosiną (sierpień – wrzesień 1919). W lutym 1920 została wybrana w skład pierwszego Zarządu Oddziału Wielkopolskiego ZHP, pełniąc w tym samym czasie w Komendzie Chorałgi Żeńskiej funkcję kierowniczkę sekcji eg-

zaminów. W tymże roku ukończyła kurs dla pielęgniarek i uzyskała uprawnienia do pracy w szpitalu. Podczas wojny polsko-bolszewickiej wzięła urlop z pracy w banku i jako wolontariuszka pracowała w szpitalach wojskowych w Poznaniu (sierpień 1920) i w Kościanie (wrzesień–grudzień 1920).

Po zakończeniu działań wojennych wróciła do pracy w banku i działalności w harcerstwie. Objęła funkcję hufcowej Hufca Harcerzek m. Poznania (1921–1923). 15 XII 1920 została mianowana podharcemistrzynią. Uczestniczyła w Zlocie na Malcie k. Poznania (19–23 V 1923) zorganizowanym dla uczczenia 10-lecia Harcerstwa Wielkopolskiego. W l. 1924–1927 pełniła funkcje: referentki organizacyjnej (1924), referentki prowincji (1925), wizeratorki drużyny (1926–1927) w Komendzie Wielkopolskiej Chorągwi Żeńskiej. W wyniku wprowadzenia w grudniu 1927 nowego systemu stopni instruktorskich uzyskała stopień harcemistrzyni. Od 1928 do 1929 r. była przyboczną komendantki chorągwi, referentką prowincji i członkinią komisji prób na drużynową. W kwietniu 1929 prowadziła w Puszczykowie kurs dla kierowniczek kolonii. W czasie pobytu na leczeniu w Zakopanem (1929/1930) pracowała w Cisowym Dworku w Sromowcach Wyżnych k. Czorsztyna.

Po powrocie do Poznania podjęła przerwaną pracę w banku i działalność w Komendzie Chorągwi Harcerzek, gdzie pełniła funkcję kierowniczką Działu Organizacyjnego (1930–1932). Zorganizowała i prowadziła obóz zimowy w Zakopanem (grudzień 1932 – styczeń 1933). 20 IV 1932 została komendantką Wielkopolskiej Chorągwi Harcerzek, którą to funkcję pełniła do 30 VI 1933. Uczestniczyła w pracach organizacyjnych Międzyn. Konferencji Skautek, która odbyła się w sierpniu 1932 w Szkole Instruktoerek na Buczu i podczas której Wielkopolska Chorągiew Harcerzek prowadziła pocztę, kantor wymiany walut

i biuro informacyjne (wysoki poziom prac wykonanych przez harcerki wielkopolskie znalazł uznanie wyrażone w liście wystosowanym przez lady Olave Baden-Powell). Wchodziła w skład komendy Zlotu Wielkopolskiej Chorągwi Harcerzek, zorganizowanego dla uczczenia 20-lecia harcerstwa żeńskiego, który odbył się w dniach 20–27 VI 1933 w Puszczykowie pod Poznaniem.

W l. 1933–1934 była członkinią NRH i Zarządu Oddziału Wielkopolskiego ZHP. W 1934 r. została wydelegowana przez Zarząd Oddziału do powołanej w tymże roku komisji historycznej jako przewodnicząca sekcji żeńskiej. W Komendzie Wielkopolskiej Chorągwi Harcerzek w l. 1934–1936 pełniła funkcję skarbniczki i kierowniczką Działu Skarbowego, do którego wprowadziła unowocześniony system księgowania. Jednocześnie w 1935 r. zastępowała skarbnika Zarządu Okręgu Wielkopolskiego ZHP. Na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935 wchodziła w skład komendy Zlotu Harcerzek i była skarbniczką. W 1936 r. została członkinią Zarządu Okręgu Wielkopolskiego ZHP, w maju tegoż roku ustąpiła z tej funkcji; odeszła też z pracy w banku „Westa”. Od 1936 do 1938 r. pracowała jako kierowniczka prewentorium dla młodzieży harcerskiej „Gniazdo Tatrzańskie” w Kościelisku. Od 1 IX 1938 do wybuchu II wojny światowej pracowała w Państw. Liceum Pedagog. w Inowrocławiu na stanowisku kierowniczką internatu. Od 1938 r. działała jako instruktorka w Pogotowiu Harcerzek Chorągwi Pomorskiej.

We wrześniu 1939 organizowała razem z harcerkami i gronem pedagogicznym szkoły służbę ratowniczo-sanitarną Hufca Harcerzek Inowrocław, która przygotowywała kwatery oraz wyżywienie dla uchodźców z Prus Wschodnich, Gdańska i Bydgoszczy. Następnie nielegalnie opuściła Inowrocław i w listopadzie 1939 dotarła do Poznania. Zamieszkała u siostry w Luboniu. Została zaprzysiężona w ZWZ. Brała udział w tajnej pracy Organizacji

Harcerek, współpracując z hm. Ireną Tarnowską. Była doraźnie łączniczką Szarych Szeregów Chorągwi Wielkopolskiej z Główną Kwaterą w Warszawie. We wrześniu 1942 współorganizowała w Poznaniu tajny kurs ratownictwa sanitarnego dla członkiń Organizacji Harcerek.

Zagrożona aresztowaniem w związku z dekonspiracją ZZW w Poznaniu, przedostała się nielegalnie do Generalnego Gubernatorstwa. Uzyskała przydział do pionu legalizacji Oddziału I Komendy Głównej AK, gdzie m.in. kierowała komórką wytwarzającą fałszywe dokumenty. Współpracowała z Komendą Pogotowia Harcerek. Ukończyła kurs kwalifikacyjny na przyszłe kierownicze stanowiska w policji kobiecej. Brała udział w Powstaniu Warszawskim. Po powstaniu przebywała w obozie w Pruszkowie, a następnie została wywieziona do pracy przymusowej do Wrocławia. W lutym 1945 powróciła do Poznania. W maju tegoż roku ponownie podjęła pracę w Liceum Pedagog. w Inowrocławiu i pracowała jako kierowniczka internatu do końca sierpnia 1947, jednocześnie będąc czynną instruktorką w Pomorskiej Chorągwi Harcerek. W 1947 r. wróciła do Poznania. Pracowała jako kvestor oraz starsza księgowa w Państw. Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych (1948–1958). W 1959 r. przeszła na emeryturę.

Do 1949 r. działała w Ref. Gospodarczym, Komisji Weryfikacyjnej i Kom. Hist. Komendy Chorągwi Harcerek. Po 1957 r. działała w Kom. Hist. Wielkopolskiej Chorągwi Harcerstwa (ZHP) jako członek zespołu „Okres Zaborów”. Zmarła 1 II 1988. Została pochowana na cmentarzu w Puszczykowie k. Poznania. Była odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1975), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1939), Krzyżem AK (1974), Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym (1975) oraz harcerską odznaką Za Zasługę (2 VI 1924).

Rodziny nie założyła.

— Jarzebowski, Kurpianowicz *Harcistrzynie i harcmistrze*, s. 75; *Materiały do HSB*, „Harc.” 1995, nr 9, s. 140; Woźniak M. *Szafran Wisława*, w: *Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939–1945*, cz. 3, red. A. Zakrzewska, E. Zawacka, T. 1997, s. 164–165; — Adamska A. *Dziewczyny z AK – Wielopolanki*, P. 2006, s. 14, 76, 80; Czubiński A. *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919*, P. 1988; Fersten A. *Wiśka*, „Motywy” 1984, nr 29 z 18 lipca; Lisowski M. *Harcerstwo poznańskie w pierwszym dziesięcioleciu*, P. 1924; Miszczuk M. *Bilans otwarcia. Odłona II 1918–1920*, „Harc.” 1988, nr 8, s. 25; Nowak A. *Skauci poznańscy w walce o polskość i niepodległość 1911–1920*, P. 1994; Piotrowska-Szulczewska D. *Wielkopolska Chorągiew Harcerek 1912–1939*, P. 1992; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 95; — *Wspomnienia harcmistrza Henryka Śniegockiego*, [red.] E. i W. Serwańscy, P. 1971, s. 38–40; *Spraw. Oddziału Wielkopolskiego ZHP za r. 1923*, P. 1924, s. 9; toż za r. 1925, P. 1926, s. 9; toż za r. 1926, P. 1927, s. 18, 23; toż za r. 1928, P. 1929, s. 22, 24; toż za r. 1929, P. 1930, s. 28, 29; toż za r. 1930, P. 1931, s. 28; toż za r. 1931, P. 1932, s. 27; toż za r. 1932, P. 1933, s. 4, 35, 40; toż za r. 1933, P. 1934, s. 3, 4, 27, 33, 46; *Spraw. Okręgu Wielkopolskiego ZHP za r. 1934*, P. 1935, s. 4, 6, 39; toż za r. 1935, P. 1936, s. 4, 23; — „Głos Wielkopolski” 1988 z 3 lutego [nekrolog]; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Wielkopolskiej ZHP: oświadczenie Stanisława Nogaja z 18 V 1969, mps; pismo Naczelnictwa ZHP L. dz. 2141/h z września 1938, mps; — inf. siostrzeńca Andrzeja Ostrowskiego.

Marian Młodzikowski

SZYRYŃSKI Wiktor (1913–2007), profesor doktor filozofii i medycyny, psychiatra, harcmistrz, kierownik Wydziału Programowego Komendy ZHP na Wschodzie (1943–1944), delegat Naczelnictwa ZHP poza granicami Kraju na Kanadę.

Urodził się 10 X 1913 w Sankt Petersburgu. W latach I wojny światowej przebywał z rodziną krótko w Finlandii. Po

odzyskaniu przez Polskę niepodległości jego rodzina zamieszkała w Augustowie, a następnie w Białymstoku. Tam jako uczeń V kl. Gimnazjum im. kr. Zygmunta Augusta wstąpił do Drużyny Harcerzy im. Adama Mickiewicza. Od 1928 r. – już jako uczeń Gimnazjum im. A. Mickiewicza w Warszawie – służbę harcerską kontynuował w 3. WDH im. ks. Józefa Poniatowskiego oraz założonej przez siebie 60. WDH działającej na Żoliborzu i Marymoncie, skupiającej m.in. chłopców z osiedla dla bezdomnych. Był kierownikiem literackim w redakcji czasopisma „Kuźnia Młodych”, redagowanego przez zespół uczniów warszawskich szkół średnich. Ukończył kurs instruktorski Chorągwi Warszawskiej nad jez. Wigry i 10 XII 1931 otrzymał stopień podharcmistra.

W 1932 r. podjął studia na Wydz. Lekarskim UW. Pracował na oddziale neurologicznym szpitala na Czystem jako student-asystent doc. Seweryna Sterlinga. Wtedy też opublikował swoją pierwszą pracę naukową. W tym czasie był zastępcą kierownika kształcenia starszyny w Głównej Kwaterze Harcerzy. Organizował kursy instruktorskie oraz współpracował z Ośrodkiem Kształcenia Starszyny w Górkach Wielkich. Należał do organizatorów Jubileuszowego Zlotu Harcerstwa Polskiego w Spale, który odbył się w lipcu 1935. 28 V 1936 otrzymał stopień harcmistrza. Publikował w prasie harcerskiej, był autorem książek: *Wycieczki harcerskie* (W. 1936) oraz *Ambulans harcerski* (W. 1937). Opublikował artykuł *Dokształcanie starszyny harcerskiej* („Harc.” 1937, nr 3/4). Z grupą instruktorów kierowaną przez Aleksandra Kamińskiego opracował podstawy psychologiczne, metodyczne i organizacyjne pracy wędrowników (starszych chłopców) w ZHP. W 1938 r. zdobył dyplom lekarza na UW i został starszym asystentem Kliniki Neurologicznej i Psychiatrycznej USB w Wilnie.

W grudniu 1939, gdy władze litewskie nie zezwoliły na działalność ZHP, przeszedł

do konspiracji. Zajął się głównie młodzieżą wychodzącą, która napłynęła do Wilna. Wszedł w skład grona nauczycielskiego Koedukacyjnego Gimnazjum i Liceum dla Uchodźców. W końcu 1939 r. został zastępcą komendanta Wileńskiej Chorągwi Szarych Szeregów hm. Władysława Ołędzkiego. Nawiązał kontakt z Komendą Obszaru Wschód we Lwowie. Aresztowany przez NKWD 12 VII 1941 w czasie drugiej podróży do Lwowa, przeszedł śledztwo na Łukiszkach w Wilnie, a następnie został przewieziony do Moskwy, gdzie był więziony i przesłuchiwany na Łubiance i Butyrkach, potem przebywał w więzieniu w Mińsku, ponownie na Łukiszkach oraz w Gorkim. Skorzystał z amnestii po zawarciu układu Sikorski-Majski. W końcu 1941 r. w m. Tockoje wstąpił do 6. Lwowskiej Dywizji Piechoty i dostał jako podporucznik przydział do szpitala polowego, gdzie szkolił personel medyczny. Po ewakuacji do Persji w sierpniu 1942 był najpierw kierownikiem sekcji neurochirurgicznej szpitala wojennego nr 3, następnie oddziału neurologicznego szpitala wojennego nr 8. Powierzono mu też organizację poradni psychologicznej w dowództwie szkół junaków. Odbył dwukrotnie podróż wizytacyjną do Afryki Wschodniej, gdzie wcześniej przybyła część polskich dzieci, byłych sybiraków. Kierował wojskową ekipą instruktorów harcerskich, pełniąc funkcję kierownika Wydz. Programowego Komendy ZHPnW (1943–1944) i wizytatora wychowania harcerskiego na Afrykę przy Delegaturze (Kuratorium) Min. Oświaty (1945). Koordynował działalność wychowawczą prowadzoną wśród młodzieży polskiej w Afryce. Współpracował z redakcją ukazującego się w l. 1942–1946 czasopisma ZHPnW „Wytrwamy”. Opublikował *W laboratorium radości życia. Zarys higieny psychicznej ze szczególnym uwzględnieniem życia wojskowego* (Palestyna 1944) i *Fantazja w psychice. Studium psychogigieniczne* (Jerozolima 1946); była to część większego dzieła *Fantazja jako czynnik*

kształtujący i ochronny w psychice, którego rękopis zaginął w 1940 r.

W 1947 r. jako zdemobilizowany major rezerwy podjął wykłady z zakresu psychologii i wychowania w Inst. Polskim w Bejrucie, a następnie wyjechał do Wielkiej Brytanii, gdzie rozpoczął studia doktoranckie w Londynie. W sierpniu 1948 opuścił Anglię i przez Stany Zjednoczone dotarł do Kanady. W 1949 r. uzyskał doktorat z filozofii na Uniw. Ottawskim. W 1953 r. został ordynatorem w Szpitalu Wojskowym Lotnictwa Kanadyjskiego w Ottawie, gdzie założył katedrę psychiatrii i awansował do stopnia podpułkownika. W 1956 r. został profesorem zwyczajnym Szkoły Medycyny Uniw. Ottawskiego. Należał do prestiżowych stowarzyszeń naukowych, m.in. Kanadyjskiego Tow. Psychiatrycznego i Brytyjskiego Tow. Psychologicznego. W l. 1965–1966 był prezesem Amerykańskiej Akademii Medycyny Psychosomatycznej. W jego dorobku naukowym znalazło się ponad 70 prac z psychiatrii, neurologii, psychologii klinicznej i wychowawczej, higieny psychicznej i kryminologii.

Działal w środowisku Polonii, współpracował z Rządem RP w Londynie, a po 1989 r. odwiedzał także Polskę. Był delegatem Naczelnictwa ZHPpgK na Kanadę (do 1958) i jednym z twórców ośrodka młodzieżowego na Kaszubach (terenem zasiedlonym w poł. XIX w. przez pierwszych polskich osadników w Kanadzie), członkiem Kongresu Polonii Kanadyjskiej, przez dwie kadencje prezesem Oddziału Kanadyjskiego Polskiego Inst. Naukowego w Ameryce, członkiem Rady Inst. w Nowym Jorku, profesorem psychologii Polskiego Uniw. na Obczyźnie w Londynie, członkiem władz Skarbu Narodowego, członkiem honorowym ZNP w Kanadzie, a od 1995 r. członkiem Międzyn. Stowarzyszenia Psychiatrów Polskich.

Wielokrotnie w artykułach powracał do problemów harcerskich, wątków narodowych i niepodległościowych oraz wspo-

mnień wojennych. Opublikował m.in. artykuły: *Rodzina harcerska* („Wici” 1995, nr 154) i *Jutro harcerstwa* („Ognisko” 1976, nr 4) – w tym ostatnim podnosił przedwojenny postulat „uharcerczania społeczeństwa”. W 1983 r. ukazały się jego refleksje *Wychowawca w świecie współczesnym* („Ognisko Harcerskie” 1983, nr 1/2), popularnością cieszył się jego komentarz *Prawo harcerskie w dzisiejszym świecie* („Ognisko” 1989, nr 2). Do końca życia podtrzymywał kontakty harcerskie.

Zmarł 21 IX 2007 w Ottawie. Został odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim i Krzyżem Oficerskim Orderu Polonia Restituta, Krzyżem AK, Medalem Wojska, a także Orderem św. Grzegorza Wielkiego i Orderem Grobu Pańskiego.

W 1947 r. zawarł związek małżeński z Jadwigą Szczebiot-Turczynowicz (pielęgniarką w szpitalach wojskowych).

— Błażejewski *Bibliografia 1910–1960*; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzyni i harcmistrze*, s. 196; *Materiały do HSB*, „Harc.” 1995, nr 5, s. 143; — AMG [Garlicki A. M.] *Sylwetki polskiej Ottawy. Wiktor Szyryński*, „Komunikat Koła nr 8”, [b.r.w.]; Dobroński A. *Harc mistrz Wiktor Szyryński*, w: *Harcerski czyn niepodległościowy 1910–1921*, t. 3, red. T. Katafiasz, Łysomice 2008, s. 140–147; tenże *Wiktor Szyryński – uczonec, harcerz, oficer dwóch armii*, w: *Polacy i osoby polskiego pochodzenia w siłach zbrojnych i policji państw obcych*, T. 2001, s. 100–106; Jabrzemski *Harcerze; Szare Szeregi* [wymieniony jako komendant chorągwi, błędna data aresztowania]; — Matuszewski R. *O Wiktorze Szyryńskim (1913–2007)*, [on line], <http://ryszardmatuszewski.blox.pl/2010/05/Ryszard-Matuszewski-o-Wiktorze-Szyryńskim1913.html>, [dostęp 10 IV 2012]; — „Psychiatria Polska” 1993, t. 27, nr 3, s. 266–268; — Bibl. Uniw. w Białymstoku, Kolekcja Ryszarda Kaczorowskiego: własnoręczny życiorys, b.d. [kopia]; listy do R. Kaczorowskiego, wycinki prasowe.

Adam Dobroński

T

TARNOWSKA Irena (1900–1984), nauczycielka, harcmistrzyni, hufcowa Hufca Żeńskiego (Harcerek) w Poznaniu (1929–1932), komendantka Środowiska Harcererek Poznań (1934–1939), komendantka Pogotowia Harcererek w Poznaniu (1940–1944).

Urodziła się 10 I 1900 w Berlinie. Była córką Edmunda (właściciela sklepu, w czasie powstania wielkopolskiego komendanta Straży Ludowej w dzielnicy Poznania Jeżyce) i Zofii z Piotrowskich (zm. 1906). Miała trzy siostry: Halinę, Janinę i Aleksandrę oraz brata Stanisława. Po śmierci matki w 1906 r. przeprowadziła się z rodziną do Poznania, a w 1908 r. do Obornik k. Poznania, gdzie ojciec prowadził sklep bławatny. Pobierała naukę w niemieckiej katolickiej szkole powsz. i w gimnazjum w Obornikach. W 1918 r. zamieszkała z rodziną w Poznaniu, gdzie jej ojciec otworzył sklep.

W grudniu 1919 ukończyła roczny kurs nauczycielski i w lutym 1920 podjęła pracę jako nauczycielka w Szkole Powsz. nr 8 (pracowała w niej do października 1933).

Do harcerstwa wstąpiła w 1922 r., zakładając 9. Drużynę Harcererek im. Klaudyny Potockiej przy Gimnazjum nr 8 (prowadziła ją przez 11 lat). Była wizytatorką drużyn z ramienia Komendy Poznańskiej Chorągwi Żeńskiej. W 1924 r. uczestniczyła w I Zlocie Narodowym Harcererek w Świdrze. W l. 1926–1927 była słuchaczką Państw. Wyższego Kursu Nauczycielskiego w Warszawie. Z dniem 20 XII 1929 została mianowana podharcmistrzynią, a 23 III 1932 uzyskiwała stopień harcmistrzyni.

W l. 1929–1932 była hufcową Hufca Żeńskiego (Harcerek) w Poznaniu.

Od października 1933 do końca r. szk. 1934/1935 uczyła w Szkole Powsz. nr 10 w Poznaniu. W l. 1934–1939 była komendantką Środowiska Harcererek Poznań i instruktorką w Ref. Kształcenia Starszyny Komendy Wielkopolskiej Chorągwi Harcererek. Uczestniczyła w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935. Od września 1935 do września 1937 pracowała w Szkole Powsz. nr 15, a od września 1937 do września 1939 w Szkole Powsz. nr 5 w Poznaniu.

Od pierwszych dni okupacji niemieckiej zaangażowała się w pracę konspiracyjną. We wrześniu 1939 po wywiezieniu do Generalnego Gubernatorstwa komendantki Pogotowia Wielkopolskiej Chorągwi Harcererek hm. Włodzimierzy Musidłowskiej objęła po niej funkcję. W czerwcu 1940 nawiązała łączność z Komendą Pogotowia Harcererek w Warszawie, a następnie z komendą Okręgu Poznań ZWZ. Utrzymywała stały kontakt z Komendą Wielkopolskiej Chorągwi Szarych Szeregów i Delegaturą Rządu Polskiego na Ziemię Zachodnie z siedzibą w Poznaniu. Po dekonspiracji poznańskiego oddziału Delegatury nawiązała kontakt z Pełnomocnikiem Biura Zachodniego Delegatury Rządu w Warszawie Edwardem Serwańskim.

Kierowała pracą konspiracyjnej Wielkopolskiej Chorągwi Harcererek, przede wszystkim działalnością w zakresie pomocy potrzebującym (akcją pomocy zostali objęci więźniowie Fortu VII w Poznaniu i obozu pracy przymusowej w Żabikowie pod Poznaniem, ich rodziny oraz rodziny wysiedlonych) i tajnego nauczania, które organizowała w porozumieniu z nauczycielkami-instruktorkami oraz harcerkami z Akademickiego Koła Harcerskiego, m.in. Wandą Krawcówną, Marią Mąkówną, Anielą Pigoniówną, Wisławą Szafran i Bożeną Osmólską. Współorganizowała szkolenie harcererek do pomocniczej służby wojskowej w zakresie pielęgniarstwa, pierwszej pomocy, organizowania punktów sanitarnych i szpitalików wojennych.

Od początku okupacji do końca 1941 r. nie podjęła oficjalnej pracy. Na początku 1942 r. została zatrudniona w księgowości kasyna oficerskiego Wehrmachtu. 18 II 1944 została w miejscu pracy aresztowana przez gestapo i osadzona w obozie karnym w Żabikowie k. Poznania. Po kilku miesiącach śledztwa została skazana za „zdradę stanu” na pobyt w obozie koncentracyjnym Ravensbrück. Tam weszła w skład konspiracyjnej drużyny „Mury” jako zastępowa zastępu „Kielnie”. Po kilku miesiącach została przetransportowana do obozu koncentracyjnego w Buchenwaldzie i skierowana do pracy w magazynie odzieżowym. Prowadziła tajne nauczanie wśród młodszych współwięźniarek.

W kwietniu 1945 podczas ewakuacji obozu zbiegła z transportu w miejscowości Karlsdorf k. Lipska, a następnie dotarła w rejon Niemiec zajęty przez wojska sowieckie. Do Poznania wróciła 22 V 1945 i już 1 VI 1945 rozpoczęła pracę w Szkole Powsz. nr 30. Po trzech latach przeniosła się do Szkoły Podst. nr 23, gdzie pracowała do przejścia na emeryturę w 1970 r.

Do działalności harcerskiej powróciła w 1948 r., tworząc w teście szkole Drużynę Harcerek im. Marii Wocalewskiej. Funkcję drużynowej pełniła do 1950 r. W l. 1956–1959 kierowała Ref. Kształcenia Starszyny Wielkopolskiej Chorągwi Harcerstwa, a w l. 1980–1984 uczestniczyła w pracach Kom. Hist. Chorągwi Wielkopolskiej ZHP. Jej relacje na temat działalności Wielkopolskiej Chorągwi Harcerek w latach okupacji oraz drużyny „Mury” zostały zdeponowane w AAN (zesp. 2278: PAN, Inst. Historii w Warszawie, Zakład Systemów Totalitarnych i Dziejów II Wojny Światowej). Od 1946 r. była członkiem ZNP, w l. 1951–1954 pełniła funkcję przewodniczącej, a w l. 1965–1968 sekretarza Oddziału Zakładowego ZNP.

Zmarła 12 VII 1984 w Poznaniu. Została pochowana na cmentarzu komunalnym Poznań-Junikowo. Otrzymała Odznakę Tysiąclecia Państwa Polskiego. W 1989 r.

w LO nr 7 im. Dąbrówki w Poznaniu z inicjatywy Wielkopolskiego Klubu b. Nauczycieli Tajnego Nauczania została odsłonięta tablica poświęcona jej pamięci.

Rodziny nie założyła.

— *Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939–1945*, red. M. Woźniak, P. 1998; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcistrzynie i harcmistrze*, s. 77; — *Harcerki 1911–1939*, s. 200 [błędny inicjał imienia]; *Harcerki 1939–1945*; — *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*; — Arch. Kuratorium Oświaty w Pozn.: akta osobowe nauczycieli m. Poznania,teczka I. Tarnowskiej; Arch. Kom. Hist. Wielkopolskiej Chorągwi ZHP.

Ryszard Dubisz
Marian Pietrzykowski

TRAPP Ferdynand, od 1978 r. Trapp-Kowalewski (1914–1998), pedagog, harcmistrz, komendant Gdańskiej Chorągwi Harcerstwa (1958–1963), komendant Szczepu „Trzech Srebrnych Strzał” w Hufcu Sopot (1956–1975).

Urodził się 31 I 1914 w Pikulicach k. Przemysła. Był synem Ferdynanda (1886–1978, oficera zawodowego armii austriackiej, później WP) i Zofii z Vorreiterów (1891–1974). Miał trzy siostry: Helenę (1912–1978, pracownika Banku Rolnego), Irmę (zameżną Hoppe, ur. 1920, pracownika umysłowego) i Zofię (zameżną Churską, ur. 1927, doktora geografii, pracownika UMK) oraz brata Roberta (1914–1984, uczestnika kampanii wrześniowej, więźnia oflagów, żołnierza 1. Dywizji Pancerniej, po wojnie na emigracji w Londynie).

Edukację rozpoczął w Stryju, a od 1926 r. kontynuował naukę w gimnazjum w Starogardzie Gdańskim, dokąd przeniesiono służbowo ojca. W I kl. gimnazjum wstąpił do drużyny harcerskiej, w której został zastępowym. W 1930 r. założył nową drużynę – 41. Pomorską Dru-

żynę Harcerzy im. kr. Jana Sobieskiego w Starogardzie – i został jej drużynowym. Po maturze w 1933 r. rozpoczął studia w zakresie historii i filologii polskiej na UJK we Lwowie. W 1935 r. został powołany do wojska. Służbę wojskową odbył w Szkole Podchorążych przy 61. pp w Bydgoszczy. Po jej ukończeniu zatrudnił się w Funduszu Pracy w Toruniu, by zarobić na dalsze studia. Był wówczas przybocznym komendanta Pomorskiej Chorągwi Harcerzy. Na studia do Lwowa powrócił jesienią 1937. Pracę magisterską napisał i oddał do oceny wiosną 1939.

W okresie studiów kontynuował służbę instruktorską i zdobywał kolejne stopnie (podharcemistrza – 1933, harcemistrza – 1937). Został jednym z najmłodszych harcistrzów w całym ZHP. Pełnił funkcję kierownika Wydz. Starszego Harcerstwa Komendy Lwowskiej Chorągwi Harcerzy (1938–1939). Prowadził kursy instruktorskie dla młodzieży starszej oraz kręgów akademickich. W 1939 r. wziął udział w międzyn. obozie skautowym w Rumunii.

Kampanię wrześniową odbył w batalionie zapasowym 61. pp jako zastępca dowódcy plutonu karabinów maszynowych (wojenny szlak jego jednostki przebiegał od Sandomierza przez Janów Podlaski, Biłgoraj i Zamość do Bugu). Po klęsce wrześniowej i rozwiązaniu batalionu powrócił (w cywilnym ubraniu, na rowerze) do rodziców mieszkających w Toruniu. Od późnej jesieni 1939 działał w harcerskich grupach konspiracyjnych. W związku z tą działalnością znalazł się na liście poszukiwanych przez gestapo. Uniknął aresztowania, uciekając do Generalnego Gubernatorstwa (wiosną 1940 cała rodzina została wysiedlona z Torunia). Zamieszkał w Jaśle, gdzie dorywczo pracował fizycznie. W wyniku obciążających go zeznań został aresztowany przez gestapo, jednak wkrótce go zwolniono. Wyjechał do Krakowa i zatrudnił się jako konwojent w firmie spedycyjnej „Hartwig”. Przerwał

pracę, gdy zachorował na tyfus. Później podjął pracę w Związku Rewizyjnym Spółdzielczości w Krakowie.

Zaraz po wojnie pracował w spółdzielczości w Toruniu, a od 1946 r. w Gdyni. W l. 1947–1951 był dyrektorem Państw. Liceum Spółdzielczego w Gdańsku. Szkoła, która w tym okresie przechodziła kolejne przeobrażenia (Liceum Administracyjno-Gospodarcze, Technikum Finansowe, Liceum Ekonomiczne), kierował do 1975 r. Później jeszcze przez dwa lata pracował w niej jako nauczyciel. W l. 1946–1948 był wizytatorem Gdańsko-Morskiej Chorągwi Harcerzy oraz kierownikiem Wydz. Gospodarczego Komendy Chorągwi (1947–1948). W 1948 r. objął funkcję zastępcy komendanta chorągwi i kierownika Wydz. Kształcenia Starszyny (1948–1949). Po połączeniu chorągwi (harcerek i harcerzy) w 1949 r. pełnił funkcję zastępcy kierownika Wydz. Szkolenia Komendy Chorągwi.

W 1946 r. wstąpił do PPS, później był członkiem PZPR, ale w okresie OH ZMP nie kontynuował pracy harcerskiej. W tym czasie w swojej szkole na wzór harcerski prowadził ożywioną działalność turystyczną w ramach PTTK. Organizował wycieczki, obozy oraz spływy kajakowe. Jesienią 1956 założył w szkole drużynę harcerską, składającą się z aktywnych uczniów-członków koła PTTK. Rozpoczął w niej systematyczne szkolenie funkcyjnych. W listopadzie 1956 kierował już szczepem harcerskim. W grudniu tegoż roku został delegatem na Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich w Łodzi. W ostatnim dniu obrad przewodniczył zjazdowi, został wybrany do NRH i był jej członkiem do 1964 r. Od 1957 r. pełnił funkcję zastępcy komendanta i kierownika Wydz. Kształcenia Kadry Gdańskiej Chorągwi Harcerstwa. Przez krótki okres był też komendantem Hufca Gdynia. Jesienią 1958, po odwołaniu z funkcji hm. Józefa Grzesiaka, został komendantem chorągwi. Funkcję tę pełnił do 1963 r. Zapoczątkował tradycję Harcerskich Rajdów Pomorskich,

których trasy przebiegały szlakami Pojezierza Kaszubskiego.

Po odejściu z funkcji komendanta chorągwi pracę instruktorską ograniczył do prowadzenia szczepu. Nie akceptował adresowanego do młodzieży programu HSPS, w tym czasie znow większą uwagę skupiał na wychowaniu turystycznym. Wakacje letnie i zimowe spędzał ze swoim szczepem. Niemal każdego roku organizował spływy kajakowe. W 1977 r. poprowadził ostatnie dwa obozy szczepu, tym razem na Węgrzech. W sumie przez okres 21 lat był komendantem 64 obozów i zimowisk harcerskich. W 1978 r. wycofał się z pracy harcerskiej.

Zmarł 16 VII 1998, został pochowany na cmentarzu parafialnym kościoła św. Ignacego w Gdańsku-Oruni.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem za Zasługi dla ZHP. Otrzymał tytuł Zasłużonego Nauczyciela PRL i Gdańszczanina Roku (1974).

W 1942 r. zawarł związek małżeński z Krystyną Barańską (1921–2004, harcmistrzynią, w latach 60. XX w. kierownikiem Wydz. Młodzieży Starszej Komendy Chorągwi Gdańskiej). Miał z nią czworo dzieci: Bogumiłę (zameźną Haczewską, ur. 1943, archeologa), Marię (zameźną Pastryk, ur. 1948, ekonomistkę), Jerzego Andrzeja (1945–2002, geografa, profesora UG) i Wojciecha (ur. 1950, magistra inżyniera elektronika). Po rozwodzie w 1978 r. zawarł po raz drugi związek małżeński z Eryką Kowalewską (ur. 1941, magistrem filologii polskiej, nauczycielką, harcmistrzynią), przyjmując jako drugi człon nazwisko żony. Z drugiego małżeństwa miał córkę Annę (zameźną Kowalewską-Mróz, ur. 1978, magistra filologii polskiej i germanistyki).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 199–200; — Trapp F. *Szczep Trzech Srebrnych Strzał*, Gd. 1996; — Arch. Komendy Gdańskiej Chorągwi ZHP:

kwestionariusz osobowy F. Trappa; — inf. żony Eryki Kowalewskiej i siostry Zofii Churskiej.

Bogdan Radys

TUSZYŃSKI Mieczysław, pseud. Werwelas, Żuk (1922–2001), doktor inżynier leśnik, harcmistrz, komendant Hufca Harcerzy w Pionkach (1948–1950), instruktor Głównej Kwatery ZHP (1968–1973).

Urodził się 6 XI 1922 w Jedlni Kościelnej k. Radomia w pow. kozienickim. Był synem Michała (1885–1977, felczera) i Marianny z Ciborów (1894–1974). Miał młodszych braci: Kazimierza (ur. 1926, technika budowlanego) i Mariana (ur. 1930, lekarza). Do harcerstwa wstąpił w 1932 r. jako uczeń szkoły powsz. w Pionkach k. Radomia, a przyrzeczenie złożył 8 VII 1935. W tymże roku uczestniczył w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. Do wybuchu wojny brał udział w kilku obozach harcerskich. Prowadził zastęp żeglarski.

Naukę w gimnazjum przerwał mu wybuch wojny. Aby uchronić się przed wywiezieniem na roboty do Niemiec, zatrudnił się w Nadleśnictwie Zagożdżon jako robotnik leśny, drwal i żywiczarz. W lutym 1942 został zaprzysiężony jako żołnierz AK w podobwodzie Kozienice, placówce w Pionkach. Otrzymał zadania łącznika i wywiadowcy, m.in. obserwował ruch wojsk niemieckich na drogach i na kolei oraz prowadził rozpoznanie poligonu niemieckiej Armii „Środek” w Siczkach k. Radomia. Wiosną 1944 uczestniczył w kursie zastępczej szkoły podchorążych podobwo-
du AK Szydłowiec. W lipcu tegoż roku został wcielony do oddziału partyzanckiego, który w sierpniu po koncentracji w rejonie lasów Przysuskich przydzielono do 72. pp AK. W stopniu kaprała podchorążego dowodził drużyną w 7. kompanii tegoż pułku. Wyróżnił się w walkach pod Gałkami (26 IX 1944) przy opanowaniu przez

kompanię folwarku i wsi Wywóz oraz pod Trzebanami (w początkach października tegoż roku). Pozostawał w oddziałach partyzanckich do końca 1944 r.

W początkach 1945 r. włączył się w reaktywowanie harcerstwa w Pionkach. Był członkiem Komendy Hufca Harcerzy w Pionkach (1945–1947) i komendantem tegoż hufca (1948–1950). W lecie 1946 ukończył w ramach II CAS kurs podharcemistrzowski w Turawie i 15 VI 1947 został mianowany podharcemistrzem. Prowadził obozy hufca: w Długiej k. Wałbrzycha, w Jeleniowi k. Kudowy Zdroju i na terenie gminy Krościenko k. Czorsztyna. Równocześnie kontynuował naukę w gimnazjum w Pionkach W 1947 r. uzyskał świadectwo dojrzałości i podjął studia na Wydz. Leśnym SGGW w Warszawie. 10 III 1949 jako plutonowy podchorąży został mianowany przez władze RP na uchodźstwie podporucznikiem. Dyplom inżyniera leśnika i magistra nauk agrotechnicznych uzyskał w 1951 r.

Bezpośrednio po reaktywowaniu ZHP w 1956 r. został członkiem Komendy Hufca w Pionkach i aż do 1967 r. organizował corocznie w okolicach Kryniczy Morskiej obozy hufca. Był instruktorem Głównej Kwatery Harcerstwa oraz członkiem działającego przy niej Kręgu Instruktorskiego „Wigry”. 1 V 1960 został mianowany harcemistrzem. W l. 1950–1960 pracował w Zakładzie Gleboznawstwa SGGW na stanowisku asystenta, starszego asystenta, a od 1964 r. – adiunkta. Zajmował się pracą naukową i dydaktyczną, głównie w zakresie kartografii gleb leśnych. Od października 1960 do czerwca 1961 odbywał staż naukowy w Wyższej Szkole Rolniczej w Wiedniu, specjalizując się w mikroskopowych badaniach ściółek i próchnicy leśnej oraz kwalifikacji siedlisk leśnych. Po powrocie przystąpił do opracowania rozprawy doktorskiej na podstawie badań nad glebami brunatnymi. W 1964 r. uzyskał stopień doktora nauk rolniczych. Wydał *Ćwiczenia z gleboznawstwa* (W. 1966).

W 1967 r. podjął pracę w Zakładzie Hodowli Lasu Inst. Badawczego Leśnictwa. Wydał podręcznik dla szkół zawodowych *Rolnictwo i leśnictwo* (we współautorstwie, W. 1970). Pracę zawodową zakończył w grudniu 1987.

Był autorem ponad 70 prac naukowych i ekspertyz dotyczących zagadnień gleboznawczych siedliskowo-uprawnych i kartograficznych. Należał do zespołu, który opracował *Album gleb Polski* (W. 1986) i w 1988 r. otrzymał za tę publikację nagrodę PAN. Należał do Polskiego Tow. Gleboznawczego i Polskiego Tow. Leśnego. Ponadto był członkiem Światowego Związku Żołnierzy AK w Okręgu Warszawskim, Środowisku „Jodła”.

Jako instruktor GK ZHP w l. 1968–1973 był członkiem sztabu Operacji 1001 Frombork. W 1972 r. otrzymał Honorowe Obywatelstwo Fromborka. Był też członkiem sztabu Operacji Bieszczady 40, zakończonej w 1984 r. Od 1986 r. należał do Harcerskiego Kręgu Seniorów przy Hufcu ZHP Warszawa-Mokotów im. Szarych Szeregów. Był w nim przewodniczącym komisji rewizyjnej, a od 1995 r. komendantem tegoż kręgu. Brał udział w odbywających się w Warszawie zjazdach seniorów harcerstwa (1986, 1990).

Zmarł 17 VIII 2001 w Warszawie. Został pochowany na cmentarzu w Konstancinie-Skolimowie. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1984), Krzyżem Walecznych (1949), Krzyżem Partyzanckim (1976), Krzyżem AK (1983), Medalem Wojska (1948), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945, Odznaką Weterana Walk o Niepodległość (1995), Złotym (1981) oraz Srebrnym (1973) Krzyżem za Zasługi dla ZHP i Rozetą-Mieczami (1986), Odznaką Żołnierzy AK Okręgu Radomsko-Kieleckiego, Honorową Odznaką Żołnierzy AK Korpusu „Jodła” (1981), Odznaką Pamiątkową „Akcji Burza”. Otrzymał również odznaki: Zasłużony dla Warmii i Mazur (1972), Zasłużony Bieszczadom (1977), Zasłużony

dla Woj. Krośnieńskiego (1983), Zasłużony dla Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego (1984).

W 1949 r. zawarł związek małżeński z Elżbietą Chomicką (ur. 1928, magistrem prawa, w l. 1946–1947 członkinią Komendy Hufca Harcerek w Pionkach, członkinią Harcerskiego Kręgu Seniorów przy Hufcu ZHP Warszawa-Mokotów). Nie miał dzieci.

— „Biuletyn Informacyjny Światowego Związku Żołnierzy AK, Okręg Warszawa” 2001, nr 10, s. 19 [kronika żałobna]; *Dh hm. Mieczysław Tuszyński. Wspomnienie (1922–2001)*, „Gaz. Wyb.” 2006 z 19–20 sierpnia, dod. „Stołeczna”, s. 8; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Stołecznej ZHP: Nowakowski Z. *Harcistrzynie i harcistrze Chorągwi Stołecznej ZHP w służbie 1945–2000*, mps, s. 57 [błąd w dacie mianowania]; Zaświadczenie Głównej Komisji Weryfikacyjnej AK o nominacji na stopień podporucznika plut. pchor. M. Tuszyńskiego z 1 XII 1983; — inf. żony Elżbiety Tuszyńskiej.

Kazimierz Jarzembowski

TWORKOWSKA zamężna Szymańska Janina (1899–1979), nauczycielka, harcistrzyni, komendantka Warszawskiej Chorągwi Harcerek (1926–1927), kierowniczka Wydziału Zagranicznego Głównej Kwatery Harcerek (1930–1939).

Urodziła się 16 I 1899 w Odessie w rodzinie ziemiańskiej Stanisława (doktora medycyny, neurologa) i Marii z Micińskich. Ukończyła ze złotym medalem gimnazjum rosyjskie w Odessie i w 1917 r. roczny kurs pedagogiczny, uprawniający do nauczania domowego. Należała do tajnego kółka samokształceniowego, które zajmowało się edukacją patriotyczną. Jesienią 1919 zaczęła uczyć biologii w Polskim Gimnazjum im. Aleksandra Jabłonowskiego i studiowała na Wyższych Kursach Żeńskich. W tymże roku przyjechała do Polski. Aby pomóc matce w utrzymaniu rodziny, pra-

cowała jako sekretarka-maszynistka, m.in. w Państw. Urzędzie Eksportu Drzewa, Wydawnictwie Biuletynu Plebiscytowego i United Baltic Corporation. Równocześnie studiowała w UW biologię. Edukację uzupełniła w Inst. Pedagog., zdobywając uprawnienia do nauczania w szkołach średnich. Od 1922 r. uczyła biologii i prowadziła zajęcia wych. fiz., najpierw w Szkole Macierzy Polskiej, potem w gimnazjum Haliny Gepnerówny i następnie w seminarium nauczycielskim Zofii Wołowskiej, po którego likwidacji w 1937 r. wróciła do gimnazjum Gepnerówny. Znała cztery języki obce: angielski, francuski, niemiecki i rosyjski. Lekcje jęz. angielskiego pobierali u niej m.in. instruktorzy harcerscy: Maria Wocalewska, Henryk Glass i Stanisław Sedlaczek. Należała do Zjednoczenia Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych.

Do skautingu wstąpiła w Odessie w styczniu 1917 i zaraz powierzono jej utworzenie zastępu. Jesienią tegoż roku złożyła przyrzeczenie. Również w 1917 r. uczestniczyła w zjeździe instruktorskim w Kijowie, a latem 1918 – w kursie zorganizowanym w miejscowości Kiń Grust. Po powrocie z niego prowadziła w Odessie kurs zastępowych.

Od 1919 r. przez wiele lat ściśle współpracowała z GKŻ (Harcerek) – współtworząc jej programy i realizując je w odniesieniu do drużyn harcerek działających zagranicą. W 1920 r. otrzymała stopień podharcistrzyni. W tymże roku uczestniczyła w Oksfordzie w I Światowej Konferencji Skautek. Rok później weszła w skład NRH i zespołu redakcyjnego pisma „Ognisko”. Uczestniczyła w kursie instruktorskim w Rydzynie. Napisała broszurę *Zastęp harcerek* (W. 1922) i *Uwagi o sprawnościach w drużynach żeńskich* zamieszczone w pracy zbiorowej *Harcerstwo* (red. S. Sedlaczek, W. 1922). W następnych latach prowadziła żeńskie kursy drużynowych: wspólnie z Haliną Paszkiewicz w Kuczynie (1923) i Marią Jiruską w Studziennie (1924). Na Konferencji

Programowej Instruktopek w Sromowcach Wyżnych (1926) wygłosiła referat zatytułowany *Współzawodnictwo w harcerstwie*. W l. 1924–1926 pełniła funkcję zastępczyni komendantki Warszawskiej Chorągwi Żeńskiej. W 1926 r. objęła funkcję komendantki tejże chorągwi. W zimie 1927 prowadziła kurs drużynowych w Dębem Wielkim. Po przekazaniu chorągwi Władysławie Martynowiczówny pozostała w komendzie jako jej zastępczyni. W l. 1929–1934 prowadziła 11. WZDH im. Zawiszy Czarnego. W l. 30. XX w. z ramienia Głównej Kwatery Harcerek (GKH) była wizytatorką Wielkopolskiej Chorągwi Harcerek.

Od 1930 r. aż do wybuchu II wojny światowej kierowała Wydz. Drużyn Polskich za Granicą GKH. Na Nadzwyczajnym Zjeździe Walnym w 1930 r. znalazła się w składzie Komisji Statutowej, potem reprezentowała GKH na I Kongresie Eucharystycznym w Poznaniu, latem prowadziła w Puszczy Kampinoskiej kurs dla drużynowych harcerek z Łotwy, Rumunii, Berlina i Malborka, a na Zlocie Starszyny Harcerek w Kiepinach w lipcu 1930 zasiadała w jego Wielkiej Radzie. W następnym roku wizytowała harcerstwo gdańskie i wielkopolskie oraz prowadziła w Cisowym Dworcu w Sromowcach Wyżnych kurs dla drużynowych z zagranicy.

W styczniu 1934 podczas konferencji na Buczu wygłosiła referat *Praca harcerska wśród dziewcząt ze środowisk robotniczych*; w lipcu tegoż roku w Parku Paderewskiego w Warszawie prowadziła obóz instruktorski, który był częścią współorganizowanego przez nią I Zlotu Harcerstwa Zagranicznego. Odwiedzała drużyny polskie we Francji, Belgii i Austrii. Zainicjowała powstawanie w chorągwiach referatów zagranicznych do utrzymywania bliższego kontaktu, współpracy i pomocy harcerstwu polonijnemu (każda chorągiew miała pod opieką drużyny harcerek z innego kraju). W „Skrzydłach” (1934, nr 5) ukazały się opracowane przez

nią wytyczne dotyczące tej akcji. Podczas Jubileuszowego Zlotu Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935 uczestniczyła w II Konferencji Rady Naczelnej Harcerstwa Polskiego poza Krajem. Po spalskim zlocie w Wielkiej Woli k. Tomaszowa prowadziła kurs dla kierowniczek hufców zagranicznych. Wkrótce potem weszła do Komisji Programowej dla Zagranicy, prowadzonej przez M. Wocalewską, naczelną inspektorę harcerstwa w Min. WRiOP.

W dniach 22 VII–12 VIII 1936 w Żarnowcu (okolice Bucza) była komendantką zgrupowania obozów dla zagranicy. W tymże roku ukazały się *Nasze gry i ćwiczenia* (W. 1936) pod jej redakcją. Od 1937 r. kierowała Komisariatem Harcerstwa Polskiego za Granicą, utworzonym w GKH. Latem tegoż roku, wspólnie z Marianem Wierzbiańskim, zorganizowała trzymiesięczną II wyprawę instruktorską do Stanów Zjednoczonych. Na podstawie zebranych podczas niej doświadczeń przy współpracy instruktopek warszawskich przygotowała kolejne wydanie *Naszych gier i ćwiczeń* (W. 1938), wprowadzając w nim dodatkowe informacje i zadania przybliżające młodzieży polskiej mieszkającej za granicą wiedzę o kraju ojczystym.

W maju 1939 w ramach Pogotowia Harcerek prowadziła trzydniowy kurs dla Chorągwi Wielkopolskiej Harcerek. W tymże roku Naczelnictwo ZHP delegowało ją do współpracy z Komitetem Organizacyjnym III Zjazdu Polaków z Zagranicy, podczas którego odbywał się III Zlot Młodzieży Polskiej z Zagranicy (17 lipca – 25 sierpnia). We wrześniu 1939 zorganizowała w swoim bloku mieszkalnym punkt sanitarny, stołówkę oraz świetlicę dla żołnierzy i uchodźców. W okresie okupacji pracowała w gimnazjum H. Gepnerówny, które oficjalnie było szkołą przygotowującą do zawodu modystki i pracy w farbiarni. Na tajnych kompletach uczyła biologii, fizyki, geografii i propedeutyki filozofii. Dorabiała lekcjami języków obcych. Była

sekretarką obwodową RGO. W Powstaniu Warszawskim była zastępczynią komendantki Pogotowia Harcerek Okręgu Warszawa-Południe.

Po powstaniu znalazła się z mężem i matką w obozie przejściowym w Pruszkowie, a potem w leśniczówce k. Jędrzejowa. Uczyła miejscowe dzieci i pracowała w gospodarstwie. Po wojnie przeniosła się do Złotowa na Pomorzu Zachodnim, gdzie uczyła biologii w liceum ogólnokształcącym oraz liceum pedagogicznym. Współpracowała ze Związkiem Polaków w Niemczech. Po śmierci męża wyjechała do Zakopanego, gdzie opiekowała się należącą do rodziny męża Chatą Muzealną „Tea”. Doprowadziła do jej zarejestrowania jako oddziału Muzeum Tatrzańskiego, przyjmowała i oprowadzała wycieczki. Do przejścia na emeryturę w 1960 r. pracowała w szkołach zakopiańskich: Technikum Budowlanym, Zasadniczej Szkole Metalowej i Liceum Plastycznym. Opiekowała się drużyną harcerską i współpracowała z miejscowym hufcem.

Zmarła 17 X 1979 w Zakopanem, została pochowana na cmentarzu przy ul. Nowotarskiej.

W 1944 r. zawarła związek małżeński z Tadeuszem Szymańskim (zm. 1951, nauczycielem i wizytatorem szkół rolniczych). Nie miała dzieci.

— Błażejowski *Bibliografia 1911–1960*; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzyni i harcmistrze*, s. 79; — Błażejowski *Z dziejów; Harcerze Wolnego Miasta Gdańska. Materiały szkoleniowe dla drużyn Gdańskiej Chorągwi ZHP*, Gd. 1981, s. 12; *Harcerki 1911–1939; Harcerki lwowskie*, Wr. 1991, s. 26; Opieńska-Blauth J. *Polskie harcerki w dziesięcioleciu 1911–1921*, W. 1988, s. 50, 84; Piotrowska-Szulczewska D. *Wielkopolska Chorągiew Harcerek 1912–1939*, P. 1992, s. 23, 25, 105, 153, 155, 159, 208; Seweryn-Spławska *Harcerki w ZHP; Zawadzka Dzieje harcerstwa; też Harcerstwo żeńskie*, s. 47, 52–53, 59, 82, 91, 245, 386; — Daszkiewicz R. K. *Harcerstwo polskie poza granicami kraju od za-*

rania do 1930 roku w relacjach i dokumentach, Lub. 1983; — MH: Gronostajska J. *Życiorys J. Tworkowskiej-Szymańskiej*, mps, b.d.

Wanda Czarnota

W

WAGNER Władysław (1912–1992), żeglarz, harcerz, drużynowy Gdynskiej Drużyny Harcerzy im. Jana III Sobieskiego (1927–1929), drużynowy Gdynskiej Drużyny Harcerzy im. Bolesława Chrobrego (1931–1932), pierwszy Polak, który opłynął ziemię pod żaglami.

Urodził się 17 IX 1912 w Krzyżowej Woli w pow. iżańskim. Był synem Waleriana i Marii z Bielińskich. Miał dwóch braci: Jana (1916–2007) i Mariana (ur. 1923) oraz siostrę Zofię (ur. 1925). Dzieciństwo spędził w Lubiance k. Wierzbnika w domu należącym do rodziny matki. Na pewien czas jego rodzina przeniosła się do Radomia, jednak w 1919 r. ojciec Władysława powrócił z żoną i dziećmi do Wierzbnika. W 1927 r. Wagnerowie udali się do Gdyni w poszukiwaniu lepszych perspektyw życiowych. Zamieszkali w willi „Udziałowa” na Kamiennej Górze.

W Gdyni Wagner uczył się początkowo w Pryw. Koedukacyjnego Gimnazjum Teofila Zegarskiego, gdzie w 1927 r. założył pierwszą w tym mieście drużynę – Gdynską Drużynę Harcerzy im. Jana III Sobieskiego i został jej drużynowym. W dwa lata później przekazał drużynę Czesławowi Zabrockiemu. W 1931 r. przeniósł się do Pryw. Męskiego Gimnazjum i Liceum Tow. Szkoły Średniej nr 803, gdzie został drużynowym Gdynskiej Drużyny Harcerzy im. Bolesława Chrobrego. W 1932 r.

przekazał tę funkcję Klemensowi Kleb-
bie. Ukończył wieczorowy kurs przyspo-
sobienia morskiego zorganizowany przez
Państw. Szkołę Morską.

Po powrocie z obozu harcerskiego
w 1930 r. zaczął budować niewielką łódź
żaglową, którą nazwał „Włóczęga”. Jacht
wkrótce rozbił się w czasie sztormu. Póź-
niej Wagner odnalazł porzucony kadłub
dziewięciometrowej szalupy i przy pomo-
cy kilku członków drużyny przeprowa-
dził remont łodzi, która pod nazwą „Zja-
wa” została zwodowana w marcu 1932.
W dniu 8 lipca tegoż roku wraz z Rudolfem
Korniowskim wyruszył w morze, oficjal-
nie informując tylko o planowanym rejsie
po Bałtyku. Najprawdopodobniej już nocą
z 8 na 9 lipca, zdając sobie sprawę z fak-
tu, że łódź nie podoła trudom podróży,
powrócił z Korniowskim niepostrzeżenie
do Gdyni i uprowadził jacht „Zorza”, na-
leżący do 1. Morskiej Drużyny Harcerzy
im. Władysława IV („Zjawa” została
prawdopodobnie zatopiona w wodach Za-
toki Gdańskiej). Ze skromnym wyposa-
żeniem jachtu (150 kg żywności i 250 l wody
pitnej, dwie mapy morskie oraz harcerska
busola) Wagner podjął rejs dookoła świa-
ta. Brak pomocy nawigacyjnych oraz nie-
wielkie umiejętności w tym zakresie spra-
wiły, iż już na początku żeglarze zamiast
do Kopenhagi trafili na wyspę Öland.
Stamtąd wypłynęli na Morze Północne.
Żeglując wzdłuż wybrzeży europejskich,
zawijali m.in. do Ostendy, Dunkierki,
Calais, Boulogne, Hawru, Caen, Cher-
bourga, Brestu, Santander, Vigo i Porto.
Z Lizbony, gdzie do załogi dołączył pozna-
ny w polskim konsulacie Olaf Frydson,
udali się do Casablanki. Tu miał miejsce
pięciotygodniowy postój połączony z re-
montem jachtu.

Następnie Wagner z towarzyszymi
przeplłynął Ocean Atlantycki z Dakaru
do Belem u ujścia Amazonki, gdzie zało-
gę opuścił poważnie chory Korniowski.
Wagner z Frydsonem na pocz. lipca 1933
popłynął dalej wzdłuż wybrzeża Amery-

ki Południowej. Po wejściu na mieliznę
w delcie Amazonki zmuszony był doko-
nać szeregu napraw na wyspie Bailique,
co zajęło pięć tygodni. Kolejny remont
przeprowadził w stolicy Trynidadu – Port
of Spain. Na początku grudnia 1933 osią-
gnął port Colon u wejścia do Kanału Pa-
namskiego. Kiedy okazało się, że jacht nie
nadaje się do dalszej żeglugi, sprzedał go.
Kilka tygodni spędził na lądzie, spisując
wspomnienia, które ukazały się nakładem
Główniej Księgarni Wojskowej pt. *Pod-
ług słońca i gwiazd* (W. 1934). W marcu
1934 otrzymał od wydawcy 600-złotową
zaliczkę, a wkrótce także 200 dolarów
za cykl artykułów dla „Gazety Polskiej”.
Otrzymał również informację o objęciu
wyprawy patronatem ZHP. Kupił na ra-
ty niewykończony kadłub jachtu długości
14,4 m i doprowadził go do pełnej spraw-
ności. W listopadzie tegoż roku spotkał się
w Colon z załogą polskiej fregaty „Dar Po-
morza”, odbywającej rejs dookoła świata.
Dzięki pomocy załogi „Daru” dokończył
prace przy jachcie i uzupełnił wyposażenie.

4 XII 1934 na „Zjawie II” wypłynął na
wody Pacyfiku – do wyprawy dołączył Jó-
zef Szczypta (Pawlica), polski emigrant.
Poprzez wyspy Oceanii dotarł do Fidżi (la-
tem 1935). Sprzedał zniszczoną jednostkę
i w kwietniu 1936 na pokładzie parowca
popłynął do Australii. W tym czasie otrzy-
mał honorarium (2000 zł) za drugą część
wspomnień, zatytułowaną *Pokusa hory-
zontu* (Kat. 1937) i pożyczkę 400 funtów
od zamieszkałej w Australii polskiej ro-
dziny. Z tymi funduszami w sierpniu 1936
udał się do Ekwadoru, by zbudować „Zja-
wę III”. W lutym 1937 dołączył do niego
Władysław Kondratowicz, który wydatnie
pomógł w pracach nad nową jednostką,
wniósł też wkład finansowy. Ukończenie
jachtu umożliwiła pożyczka ZHP w wyso-
kości 800 dolarów. „Zjawa III” była jolem
o długości 15,5 m i powierzchni 150 m².

Kolejny etap podróży Wagner roz-
począł 19 VII 1937. Płynął z Guayaquil
w Ekwadorze przez wyspy Polinezji do

Australii i 4 listopada zawinął do Sydney. Tu przebywał osiem miesięcy, pracując dorywczo i wygłaszając odczyty. W ostatnim odcinku rejsu, do Europy, Wagnerowi towarzyszyli dwaj australijscy skauci (David Walsh i Bernard Plowright), którzy udawali się na zlot skautowy do Szkocji. 10 VII 1938 „Zjawa III” wypłynęła z Sydney. Po przejściu cieśniny Endeavour żeglarze zawinęli na wyspy Timor i Bali, a we wrześniu tegoż roku dotarli na Jawę. W Dżakarcie Wagner otrzymał patent jachtowego kapitana morskiego nadany przez Polski Związek Żeglarski. Przez Morze Czerwone, a następnie Kanał Sueski wypłynął na wody Morza Śródziemnego. Dopiero w poł. maja 1939, z powodu awarii masztu, opuścił Egipt, kierując się ku Gibraltarowi, który osiągnął 2 lipca (odwiedzając po drodze Maltę i Algier). W dniu 4 VII 1939 znalazł się na wysokości portugalskiego Faro, zamykając wokółziemską pętlę. W dniu 21 lipca tegoż roku jacht dotarł do Southampton w Anglii.

Razem z pozostałymi członkami załogi Wagner udał się do Szkocji, gdzie odbywał się zlot skautów. Po kilku dniach powrócił na jacht, by przygotować go do powrotu do Gdyni. Otrzymał jednak od konsula polskiego polecenie, aby pozostał w Southampton i oczekiwał na instrukcje. Po wybuchu wojny „Zjawa III” została wcielona do brytyjskiej marynarki jako jednostka służąca do transportu balonów zaporowych dla obrony przeciwlotniczej, Wagner zaś wstąpił do polskiej marynarki handlowej – najpierw jako marynarz, a wkrótce awansował na III oficera. Płynął na statku „Zbaraż”, po jego zatopieniu dość krótko na statku „Zagłoba”, a następnie na „Naroczy”. Dwa razy ratował się z tonących jednostek. Pod koniec wojny (wiosną 1944) zwrócono mu jacht, który przerobił na kuter rybacki.

W 1947 r. sprzedał „Zjawę”, a następnie kupił duży kecz „Rubikon”, na którym w 1948 r. wyruszył wraz z żoną do Austra-

lii. Zatrzymał się w Trellis Bay na Beef Island, należącej do Brytyjskich Wysp Dziewiczych. Utrzymywał się głównie z rejsów czarterowych na „Rubikonie”. Zbudował dom, stocznię, dok, a także klub i domki letniskowe. W 1960 r. przeniósł się wraz z rodziną do San Juan na Puerto Rico, gdzie zbudował stocznię i port jachtowy. W 1972 r., już jako naturalizowany Amerykanin, osiedlił się w Winter Park na Florydzie. Dziesięć lat później doznał wylewu krwi do mózgu, czego konsekwencją był prawostronny paraliż. W 1987 r. ukazała się jego angielskojęzyczna książka *By the Sun and Stars*.

Zmarł 15 IX 1992 w Orlando na Florydzie (USA). Jego prochy zostały złożone w urnie wykonanej z klepek jachtu „Zjawa III”.

W 1989 r. został uhonorowany odznaką Zasłużony Działacz Żeglarstwa Polskiego. Jego imię noszą drużyny wodne i żeglarskie w całej Polsce. W 2012 r. odsłonięto trzy tablice upamiętniające Wagnera i jego rejs: na Beef Island na Karaibach, przed budynkiem Centrum Wychowania Morskiego ZHP w Gdyni i na południowym falochronie basenu jachtowego im. Mariusza Zaruskiego w Gdyni.

Wkrótce po wojnie zawarł związek małżeński z Angielką Mabel Olpin (ur. 1925), z którą miał dwoje dzieci: córkę Zuzannę (ur. 1949) i syna Michała (ur. 1951).

— Wagner Władysław, w: *Encyklopedia Gdyni*, Gd. 2006, s. 896–897; Wagner Władysław, w: *Encyklopedia żeglarstwa*, red. J. Czajewski, W. 1996; — Głowacki W. *Dzieje żeglarstwa polskiego*, t. 1, Gd. 1989, s. 307–309, 353; tenże, *Wspaniały świat żeglarstwa. Z dziejów żeglarstwa w Polsce i na świecie*, Gd. 1972, s. 258–260; Grenszak K. *Pokusa horyzontu*, „Żagle” 1959, nr 4, s. 13–14; Kaszowski A., Urbanyi Z. *Polskie jachty na oceanach*, Gd. 1981, s. 9–31, 87, 547; Mickiewicz M. *Pod żaglami „Zjawy”*, Gd. 1961; Rybczyńska A. *Pod żaglami dokoła świata, czyli Władysław Wagner i jego „Zjawy”*, Kr. 1993; też *Prawda o Władysławie Wagnerze*,

„Marpress”, Gd. 2005; Walsh D., Rybczyńska A. *Pod żaglami Zjawy III*, Toronto 1999; — Wagner W. *Podług słońca i gwiazd*, W. 1934; tenże *Pokusa horyzontu*, Kat. 1937; — *Polski harcerz zdobywcą Atlantyku*, „Szkwał” 1934, nr 2, s. 10; *Na widnokregu. Niedole polskiego żeglarza na Pacyfiku*, „Szkwał” 1937, nr 3; *W szklach peryskopu. Zjawa III w Suezie, Pole-szuk w Dakarze*, „Szkwał” 1939, nr 5.

Adam Ruta

WĄDOŁKOWSKI Ignacy Benedykt, pseud. Beniek (1897–1969), podpułkownik dyplomowany, harcmistrz, współtwórca skautingu w Warszawie, komendant Warszawskiej Chorągwi Męskiej (1921–1923), wiceprzewodniczący Zarządu Oddziału Warszawskiego ZHP (1923–1925), komendant Zlotu Harcerzy podczas Jubileuszowego Zlotu Harcerstwa Polskiego w Spale (1935), przewodniczący Zarządu Okręgu Warszawskiego ZHP (1934–1937).

Urodził się 21 III 1897 w Warszawie. Był synem Antoniego i Stanisławy z Kręckich. Miał dwóch starszych braci: Jerzego (zob.) i Karola (pseud. Mściśław, 1893–1920, jednego z pierwszych skautów warszawskich, członka POW, żołnierza 1. Brygady Legionów Polskich, kawalera *Virtuti Militari*, który zginął w walce z bolszewikami) oraz trzy siostry: Reginę, Anielę i Annę (właśc. Marię).

Uczęszczał do polskiego ośmioklasowego gimnazjum filologicznego Mariana Rychłowskiego w Warszawie, które ukończył w 1916 r. Studiował na Wydz. Ogrodniczym Tow. Kursów Naukowych (późniejsza Wyższa Szkoła Ogrodnicza) w Warszawie. W czasie studiów był wiceprezesem Bratniej Pomocy na uczelni.

Od jesieni 1911 należał do tajnego zastępu skautowego zorganizowanego przez zarzewiaków na terenie szkoły Rychłowskiego. Wkrótce sam został zastępowym, a skauci ze szkoły Rychłowskiego weszli w skład międzyszkolnej Drużyny im. Ro-

mualda Traugutta (późniejsza 1. WDH). W r. szk. 1912/1913 był plutonowym 1. plutonu tej drużyny. Ponadto już od listopada 1911 brał udział w pracach tajnej komisji porozumiewawczej organizacji młodzieżowych prowadzących pracę skautową – w efekcie tych prac powstała w Warszawie Naczelna Komenda Skautowa (NKS).

W czasie wakacji w 1913 r. uczestniczył w miesięcznej kolonii Drużyny im. Zawiszy Czarnego (późniejszej 16. WDH), prowadzonej przez Alojzego Pawełka w Kołbach w pow. pińskim na Polesiu (był to pierwszy, tajny obóz skautowy w zaborze rosyjskim). W okresie świąt Bożego Narodzenia tegoż roku był członkiem kierownictwa kursu instruktorskiego dla prowincji (czyli drużyn spoza Warszawy), zorganizowanego przez warszawską Radę Drużynowych (nieformalny organ powołany przez drużynowych wobec faktu, że NKS była utajniona) w Strachowie w pow. wołomińskim. W 1914 r. został drużynowym Drużyny Skautowej im. gen. Ignacego Prądzyńskiego (późniejszej 21. WDH) w Szkole Ziemi Mazowieckiej.

Kiedy jesienią 1914 doszło do rozłamu w skautingu w Warszawie, bezpośrednio spowodowanego protestem drużynowych domagających się ustąpienia ze składu NKS ks. Kazimierza Lutostawskiego, który w swoim odczycie zanegował wartość historyczną powstań z 1831 i 1863 r. (zasadniczą przyczyną była przynależność wielu drużynowych skautowych i starszych skautów do POW i tajnej Wolnej Szkoły Wojskowej, będących zapleczem kadrowym Legionów Polskich – na co nie wyrażała zgody NKS), w grupie 11 drużynowych został zdegradowany i zwolniony ze skautingu. Posunięcie to spowodowało wyłamanie się spod władzy NKS 13 spośród 16 drużyn warszawskich i utworzenie osobnej komendy pod nazwą Wydz. Rady Drużynowych.

W listopadzie 1914 Wądołkowski wstąpił do Wolnej Szkoły Wojskowej, w której

odbył szkolenie podoficerskie i oficerskie. Od stycznia 1915 należał do POW. Służył w Batalionie Warszawskim, utworzonym po opuszczeniu przez Rosjan Warszawy (5 VIII 1915). Gdy batalion dołączył do I Brygady Legionów Polskich, Wądołkowski z rozkazu władz POW pozostał w Warszawie. Zimą na przełomie 1915 i 1916 r. pełnił funkcję komendanta II Obwodu I Okręgu POW w Mińsku Mazowieckim. Dla zakamuflowania tej konspiracyjnej działalności zorganizował Mińsko-Mazowieckie Tow. Sportowe. Podczas kolejnego rozłamów wśród męskich drużyn skautowych w Warszawie (1915/1916) drużyna prowadzona przez Wądołkowskiego znalazła się wśród „rozłamowców”, którzy opowiedzieli się przeciwko NKS i przystąpili do POS. Po zjednoczeniu warszawskiego harcerstwa w maju 1916, nadal prowadząc własną drużynę, został hufcowym Hufca VI.

W 1915 r. współpracował przy wydaniu zeszytu III podręcznika *Letniska młodzieży szkolnej* pod red. Kazimierza Lutosławskiego, w którym był autorem rozdziału XII *Kuchnia i dieta*. W ramach „Biblioteki Harcerskiej”, będącej urzędową serią Komendy Naczelnej ZHP, ukazała się jego *Musztra jednostki i zastępu* (W. 1917).

Od jesieni 1916 był dowódcą kompanii w Szkole Oficerskiej POW, a następnie dowódcą Szkoły Podchorążych POW. Jako komendant I Okręgu POW 1 VII 1917 został aresztowany przez niemiecką policję wojskową i we wrześniu tegoż roku osadzony w obozie w Havelbergu n. Hawelą, a później w X Pawilonie Cytadeli w Warszawie. Stał przed sądem wojennym za „przeciwdziałanie niemieckim siłom zbrojnym z bronią w rękę”. Umieszczony ponownie w Havelbergu, a później w Modlinie, uciekł (2 II 1918) i pod przybranym nazwiskiem Jan Wroczyński ukrywał się w Żbikowie pod Pruszkowem w Zakładach Ogrodniczych Piotra Ferdynanda Hosera.

W październiku 1918 został zmobilizowany do batalionu garnizonowego POW,

wcielonego następnie do 21. pp „Dzieci Warszawy”. Mianowany podporucznikiem, był adiutantem, a później dowódcą kompanii w 201 pp. W styczniu 1919 został odkomenderowany na front ukraiński do 2. batalionu piechoty w grupie gen. Leona Berbeckiego, walczył pod Rawą Ruską i Żółkwią. Awansował do stopnia porucznika, a następnie kapitana (czerwiec 1919). W 1920 r. był dowódcą kompanii, później adiutantem pułku w 101. ochotniczym pp. Odznaczył się 26 VI 1920 w bitwie pod Haliczem, w walkach obronnych zatrzymał atak wroga pod Przasnyszem i poprowadził kompanię do kontrataku.

Od stycznia 1921 służył jako referent wyszkolenia w Departamencie Piechoty Min. Spraw Wojskowych, później kierował Ref. Przysp. Wojsk. w Oddziale III Sztabu Generalnego i służył w Oddziale III DOK I Warszawa. W l. 1924–1926 odbył staż jako dowódca kompanii w 21. pp w Warszawie, dowódca kompanii w 84. pp w Pińsku i dowódca batalionu manewrowego w Centrum Wyszkozenia Piechoty w Rembertowie.

Rozkazem z 15 II 1922 (ze starszeństwem od 1 III 1915) został mianowany podharc mistrzem. W l. 1921–1923 był komendantem Warszawskiej Chorągwi Męskiej, członkiem NRH (do 1925) i wiceprzewodniczącym Zarządu Oddziału Warszawskiego ZHP (1923–1925). Prowadził kursy instruktorskie: w 1922 r. w Kazuniu k. Modlina i w 1923 r. w Mickunach na Wileńszczyźnie. Jesienią 1923 w skutek konfliktu z GKM zrezygnował z funkcji komendanta chorągwi. Naczelnictwo ZHP cofnęło mu stopień instruktorski (1 VII 1925) i przeniosło do kategorii członków współdziałających. W wyniku tego na prawie 10 lat przerwał działalność w harcerstwie.

W l. 1926–1928 był słuchaczem Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie. Stopień majora dyplomowanego piechoty uzyskał w 1928 r. W l. 1928–1931 pracował w Państw. Urzędzie Wych. Fiz.

i Przysp. Wojsk. W l. 1931–1933 dowodził batalionem w 4. Pułku Strzelców Podhalańskich w Cieszynie, a w l. 1933–1936 wykładał w Centrum Wyszkożenia Piechoty w Rembertowie. 1 I 1935 został awansowany do stopnia podpułkownika dyplomowanego. W l. 1936–1939 był kierownikiem Katedry Taktyki Piechoty w Wyższej Szkole Wojennej w Warszawie.

W 1934 r. wrócił do pracy w ZHP i od kwietnia tegoż roku do kwietnia 1937 był przewodniczącym Zarządu Okręgu Warszawskiego ZHP. W październiku 1934 został mianowany komendantem Złotu Harcerzy odbywającego się w ramach Jubileuszowego Złotu Harcerstwa Polskiego w Spale (lipiec 1935). Stopień harcmistrza (któremu był równoważny uzyskany przed zmianą systemu stopni instruktor-skich w 1927 r. stopień podharcmistra) przywrócono mu 24 VI 1935. Był członkiem Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości. Działał w Związku Peowiaków (gdzie był m.in. członkiem Zarządu Głównego). Publikował na temat historii POW, przysp. wojsk., harcerstwa i wojska.

W kampanii wrześniowej w 1939 r. służył jako szef Oddziału III Operacyjnego w sztabie Armii „Modlin”. Po walkach nad granicą z Prusami Wschodnimi, pod Mławą, Ciechanowem, Pułtuskim oraz w widłach Narwi i Bugu rozproszone jednostki Armii „Modlin” stoczyły szereg potyczek w rejonie Włodawy i dotarły w okolice Chełma (16–17 września). Następnie wzięły udział w tzw. II bitwie tomaszowskiej (22–23 września). Kiedy 27 września oddziały Armii „Modlin” złożyły broń, Wądołkowski wraz z innymi oficerami trafił do niewoli niemieckiej. Krytyczna dla polskiego naczelnego dowództwa relacja o organizacji i działaniach Armii „Modlin” w wrześniu 1939 jego autorstwa została złożona po wojnie w Wojskowym Biurze Badań Historycznych (MiD sygn. II/2/237).

Przebywał w obozie jenieckim w Murнау, był tam kierownikiem biblioteki obozowej. Po zakończeniu wojny, od lipca 1945

służył w 2. Korpusie Polskim we Włoszech, w 2. Dywizji Panczernej, następnie w sekcji oficerów łącznikowych 2. Korpusu, a od 1 VII 1947 – w Polskim Korpusie Przysposobienia i Rozmieszczenia w Wielkiej Brytanii. Do kraju wrócił 7 XI 1947. Zamieszkał we Wrocławiu, gdzie został dyrektorem oddziału Państw. Zakładów Wydawnictw Szkolnych. W l. 1947–1950 ukończył kursy księgarskie w Państw. Technikum Korespondencyjnym. Mimo zasług w tworzeniu polskiego ruchu wydawniczego na Ziemiach Odzyskanych – w kwietniu 1951 został zwolniony. Od sierpnia tegoż roku pracował w Centrali Przemysłu Ludowego i Artystycznego „Cepelia”, później (od marca 1953 do stycznia 1954) był kierownikiem działu produkcyjno-wydawniczego we Wrocławskim Tow. Naukowym, a następnie – kierownikiem działu technicznego w Spółdzielni Papierniczo-Galanteryjnej „Świt-Introdruk” we Wrocławiu. Od lutego 1957 był zastępcą dyrektora, a od listopada 1957 – dyrektorem administracyjnym Uniw. Wrocław. Od listopada 1962 do końca czerwca 1968 był dyrektorem Intrologatorni i Powielarni Uniw. Wrocław.

Zmarł 5 I 1969 we Wrocławiu, gdzie został pochowany na cmentarzu komunalnym Osobowickim.

Był odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu Virtuti Militari, Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Niepodległości, sześciokrotnie Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Srebrnym i Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę i jugosłowiańskim Orderem Orła Białego IV kl.

W 1924 r. zawarł związek małżeński z Janiną Staniszewską (pseud. Monika, 1896–1975, bibliotekarka, w czasie II wojny światowej łączniczką BIP Komendy Głównej AK). Miał syna Wacława Antoniego (pseud. Pobóg, 1925–1944, ucznia Gimnazjum Państw. im. Tadeusza Rejtana w Warszawie, żołnierza batalionu „Zośka”)

i córkę Annę Barbarę (zameźną Ziomecką, ur. 1926, doktora historii sztuki, kuratora Muzeum Narodowego we Wrocławiu).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzy nie i harcistrzowie*, s. 203; — Bagiński H. *U podstaw organizacji Wojska Polskiego 1908–1914*, W. 1935; *Batalion harcerski Wojsk Polskich. Zarys historyczny 1918–1938*, W. 1939 [właśc. 1938]; Błażejowski *Z dziejów; 25 lat dziejów „Szesnaście” 1911–1936* [W. 1937], s. 18, 37; Głowacki L. *Działania wojenne na Lubelszczyźnie w roku 1939*, L. 1986 [błędna data zgonu]; Kisielewicz D. *Oflag VII A Murnau*, O. 1990; Maksimiec S. *Armia „Lublin” we wrześniu 1939 roku*, W. 2006; *Panteon Zawiszków 16 WDH* [online] *Wądołkowski I. B.*, oprac. S. Korwin-Szymanowski, W. Bogusławski, M. Gajdziński, <http://www.16wdh.pl/panteon/WandolkowskiIgnacy.htm> [dostęp 25 VI 2011]; Świętecki J. *Szkola Mariana Rychłowskiego 1905–1919*; — „Rozkazy, Okólniki, Instrukcje. Naczelnictwo ZHP”, W. 1922, nr 13; *Wądołkowski I. 19 marca 1917 r.*, „Peowiak” 1931, nr 2, s. 6; tenże *Szkola Oficerska POW w Warszawie*, „Peowiak” 1931, nr 4, s. 14; tenże *Z relacji o organizacji i działaniach armii „Modlin”*, w: *Wrzesień 1939 w relacjach i wspomnieniach*, wyb. i oprac. M. Cieśliewicz, E. Kozłowski, W. 1989, s. 260–279; „WU” 1923, 1935–1939; *Za kratami więzień i drutami obozów. Wspomnienia i notatki więźniów ideowych z lat 1914–1921*, oprac. W. Lipiński i in., t. 1, W. 1931, s. 50, 88, 140; — „Stolica” 1984, nr 39 z 23 września; — inf. córki Anny Ziomeckiej z 30 III 2009.

Marian Miszczuk

WĄDOŁKOWSKI Jerzy, pseud. Jurek (1895–1964), major dyplomowany, współtwórca skautingu w Warszawie, założyciel Drużyny Skautowej im. Zawiszy Czarnego (później 16. Warszawska Drużyna Harcerzy), komendant Okręgu IA (Stołeczne-go) Warszawa (1917–1918).

Urodził się 16 III 1895 w Warszawie. Był synem Antoniego i Stanisławy z Kręc-

kich. Miał dwóch braci: Ignacego Benedykta (zob.) i Karola (pseud. Mścisław, 1893–1920, jednego z pierwszych skautów warszawskich, członka POW, dowódcę 1. kompanii Batalionu Warszawskiego POW, żołnierza 1. Brygady Legionów Polskich, kawalera *Virtuti Militari*, który zginął w walce z bolszewikami) oraz trzy siostry: Reginę, Anielę i Annę (właśc. Marię).

Uczył się w Szkole Realnej Stowarzyszenia Techników im. Stanisława Staszica w Warszawie, gdzie w 1914 r. uzyskał maturę. Jesienią 1911 z polecenia Organizacji Młodzieży Narodowej „Pet” utworzył w szkole drużynę, do której zgłosiło się kilkudziesięciu chłopców. Drużyna ta współpracowała z istniejącym w tejże szkole plutonem skautowym kierowanym przez Janusza Rudnickiego (utworzonym z ramienia „Zarzewia”). W marcu 1912 obie grupy połączyły się w Drużynę im. Zawiszy Czarnego, której drużynowym został Wądołkowski. Ponadto już od listopada 1911 uczestniczył w pracach tajnej komisji, zakończonych powołaniem w Warszawie Naczelnej Komendy Skautowej (NKS).

W czasie Świąt Wielkanocnych 1912 r. wziął udział w kursie komendantów drużyn prowadzonym w Strachowie k. Urli przez Jerzego Grodyńskiego i Michała Affanasowicza. W następnym roku (1913) podczas Wielkanocy w Grotowicach przeprowadził kurs dla kilkunastu przyszłych kierowników pracy skautowej, a w czasie wakacji uczestniczył jako zastępowy w miesięcznej kolonii drużyny prowadzonej przez Alojzego Pawełka w Kołbach na Polesiu (był to pierwszy obóz skautowy w zaborze rosyjskim). We wrześniu tegoż roku brał udział w kursie instruktorskim zorganizowanym przez NKS na Dynasach, a w okresie świąt Bożego Narodzenia był zastępowym na kursie instruktorskim dla prowincji (drużyn spoza Warszawy) w Strachowie, który zorganizowała Warszawska Rada Drużynowych. Przeszedł próbę na I stopień i został oficjalnie mianowany drużynowym.

Latem 1914 brał udział w kursie zorganizowanym przez Związkowe Naczelnictwo Skautowe w Skolem. Kiedy jesienią 1914 doszło do rozłamu w skautingu w Warszawie, bezpośrednio spowodowanego protestem drużynowych domagających się ustąpienia ze składu NKS ks. Kazimierza Lutostawskiego, który w swoim odczycie zanegował wartość historyczną powstań z 1831 i 1863 r. (zasadniczą przyczyną konfliktu była przynależność wielu drużynowych skautowych i starszych skautów do POW oraz tajnej Wolnej Szkoły Wojskowej, będących zapleczem kadrowym Legionów Polskich – na co nie wyrażała zgody NKS), w grupie 11 drużynowych został zdegradowany i zwolniony ze skautingu. Posunięcie to spowodowało wyłamanie się spod władzy NKS 13 spośród 16 drużyn warszawskich i utworzenie osobnej komendy pod nazwą Wydz. Rady Drużynowych, której jednym z członków był Wądołkowski. Wydział działał do wiosny 1915 r.

W czasie wakacji 1915 Wądołkowski prowadził kolonię drużyny w Wilczogębach n. Bugiem w pow. wągrowskim, która odbyła się jako kolonia dla młodzieży szkolnej nr 17 pod opieką Centralnego Komitetu Obywatelskiego, faktycznie miała jednak charakter kursu wojskowego. W dniu 5 VIII 1915, po wyjściu z Warszawy Rosjan, razem ze starszymi chłopcami z drużyny wstąpił do Batalionu Warszawskiego POW (do batalionu zostało oddane wyposażenie drużyny). W l. 1915–1917 służył w 1. Brygadzie Legionów Polskich, a w lipcu 1917 został odkomenderowany do POW z jednoczesnym skierowaniem do pracy w harcerstwie. Od 27 VII 1917 do 2 XI 1918 był członkiem Komendy Naczelnej ZHP, w której pełnił funkcję kierownika Wydz. Regulaminowego. Jednocześnie był komendantem Okręgu IA (męskiego) Stołecznego Warszawa. Brał udział w przygotowywaniu wymagań na próby, które ukazały się w broszurze *Regulaminy. Część I. Próby na stopnie har-*

cerskie (W. 1918). Wszedł w skład Wydz. Wojskowego, utworzonego w listopadzie 1918 przy Naczelnym Inspektoracie Harcerstwa Polskiego w wyniku uzgodnień pomiędzy przedstawicielami harcerstwa i POW (Wydz. Wojskowy opracował założenia mobilizacji starszych harcerzy i przygotował ich do akcji rozbijania okupantów wspólnie z POW w dniach 10–11 XI 1918). 11 listopada ze zmobilizowanymi harcerzami brał udział w rozbijaniu Niemców oraz zajmowaniu gmachów publicznych i wojskowych. Następnie do poł. kwietnia 1919 był dowódcą kompanii w Batalionie Harcerskim WP. W l. 1920–1939 pełnił służbę jako zawodowy oficer WP. W 1920 r. był dowódcą kompanii w 5. pp Legionów, w 1922 r. pracował w Wydz. Stowarzyszeń Wojskowo-Wychowawczych Oddziału III Sztabu Generalnego. W 1925 r. ukończył Wyższą Szkołę Wojenną. W 1927 r. służył w Wydz. Przysp. Wojsk. Oddziału III Sztabu Generalnego. W 1928 r. otrzymał awans do stopnia majora. W l. 1928–1930 był dowódcą batalionu w 84. pp, w l. 1930–1933 szefem Sztabu 6. Dywizji Piechoty, w l. 1933–1936 kierownikiem referatu w DOK VII (Poznań), a w l. 1936–1939 kierownikiem referatu w Wojskowym Biurze Historycznym.

Od września 1939 do lutego 1941 był internowany w Rumunii. 8 II 1941 w grupie polskich oficerów został wydany przez władze rumuńskie Niemcom. Przebywał w oflagu VIE w Dorsten, od września 1942 – VIB Dössel w Westfalii, a następnie w szpitalu w oflagu VIA Murnau.

We wrześniu 1946, bardzo schorowany, wrócił do kraju. Po powrocie do Polski żył z renty. Do końca życia utrzymywał kontakt z 16. WDH. Zmarł 22 V 1964 w Milanówku, gdzie został pochowany.

Był odznaczony Srebrnym Krzyżem Orderu Virtuti Militari, Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Restituta, Krzyżem Niepodległości oraz czterokrotnie Krzyżem Walecznych.

Rodziny nie założył.

– Bagiński H. *U podstaw organizacji Wojska Polskiego 1908–1914*, W. 1935; Błazejewski Z *dziejów*; Głowacki L. *Działania wojenne na Lubelszczyźnie w roku 1939*, L. 1986, s. 338 [błędna data zgonu]; *Panteon Zawiszków 16 WDH* [online] *16 WDH Jerzy Wądołkowski*, oprac. M. Gajdziński, <http://www.16wdh.pl/panteon/WandolkowskiJerzy.htm> [dostęp 12 X 2011] — Chojecki S. *Historia obozu polskich jeńców wojennych oflag VIB Dössel k. Warburga w Westfalii*, [on line], <http://www.parafia-sw-stefana.pl/pliki/Historia%20obozu.doc>. [dostęp 12 X 2011]; — „Rozkazy, Okólniki, Instrukcje. Naczelnictwo ZHP”, W. 1922, nr 13; „WU” 1923, 1935–1939; — dok. w posiadaniu autora: Wądołkowski J. *Kolonia w Kołbach*, mps; tenże *Historia skautingu w Polsce*, mps.

Marian Miszczuk

WIERUSZ-KOWALSKI Janusz Julian, pseud. Roman (1905–1963), działacz społeczny, harcmistrz, przewodniczący ZHP (1945–1948).

Urodził się 17 IV 1905 w Cumeniu w pow. łuckim. Był synem Dominika Wacława (mierniczego) i Eugenii Pauliny z Lisieckich. W l. 1918–1925 uczęszczał do Gimnazjum im. Władysława Jagiełły w Płocku, gdzie w 1925 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. W 1928 r. podjął studia w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie, ale przerwał je z powodu trudności materialnych. Pracował jako dyrektor biura Związku Ziem Górskich Tow. Przyjaciół Huculszczyzny (1934–1936), a później Biura Planowania Rozwoju Karpat Wschodnich przy Prezese Rady Ministrów (1936–1939).

Do harcerstwa wstąpił w 1918 r., pełnił funkcje od zastępowego do p.o. komendanta Hufca Płock. W l. 1926–1927 był łącznikiem hufca z GKM. Od 1928 r. był instruktorem GKM (Harcerzy): kierownikiem Wydz. Ogólnego (1928–1931), przybocznym Naczelnika Harcerzy (1930–1935), członkiem Komisji Finansowo-Go-

spodarczej Naczelnictwa i inspektorem Górskich Rejonów Harcerzy (1933–1939). Z dniem 3 II 1928 został mianowany przewodnikiem (w związku ze zmianą systemu stopni instruktorskich, która miała miejsce w 1927 r., awansowany do stopnia podharc mistrza), a 23 III 1932 – harcmistrzem. W 1928 r. wstąpił do PPS, działał też w Czerwonym Harcerstwie TUR. W 1939 r. był zastępcą komisarza Pogotowia Harcerzy w Warszawie.

W czasie II wojny światowej przebywał w Rykach w pow. garwolińskim. Pracował jako laborant w spółdzielni mleczarskiej, jednocześnie działając w strukturach Polskich Socjalistów (lewicy PPS), następnie w Robotniczej Partii Polskich Socjalistów (RPPS). Organizował koła terenowe na Lubelszczyźnie, był członkiem Komitetu Powiat. RPPS w Puławach i komendantem milicji RPPS. Został aresztowany przez gestapo w czerwcu 1944 i przebywał w więzieniu w Puławach. Uwolniony, po przejściu frontu (11 XII 1944) został mianowany p.o. starosty pow. garwolińskiego. Jego zadaniem było organizowanie władz terenowych, powoływanie gminnych i miejskich rad narodowych, zabezpieczanie mienia ponemieckiego, nadzór nad milicją. 6 V 1945 został dokooptowany do Rady Naczelnej PPS i był jej członkiem do 1947 r. W sierpniu 1945 został radcą w departamencie politycznym Min. Administracji Publicznej. Od grudnia 1945 z ramienia PPS był posłem do KRN, następnie w l. 1947–1952 posłem na Sejm. W l. 1946–1947 był członkiem Komitetu Centralnego OM TUR.

W dniu 20 V 1945 został mianowany członkiem Tymczasowej Naczelnej Rady Harcerskiej (TNRH), a 23 maja wybrany na jej przewodniczącego. W zmieniającej się sytuacji politycznej pełnił tę funkcję do 1 X 1948. Jednocześnie w l. 1945–1946 przewodniczył komisji zagranicznej TNRH. Kiedy zapadła decyzja o likwidacji niezależnego ZHP i podporządkowaniu harcerstwa ZMP, został 1 X 1948 odwołany

ny z funkcji przewodniczącego, 18 I 1949 – zwolniony ze składu TNRH, a 15 VI 1949 – usunięty z ZHP z cofnięciem stopnia harcmistrza. W tym samym czasie stracił pracę w Min. Administracji Publicznej. Po zakończeniu kadencji Sejmu w 1952 r. całkowicie wycofał się z życia politycznego. Do harcerstwa powrócił w 1956 r. W l. 1956–1957 działał w zespole doradców NRH. Do rezerwy przeszedł 25 II 1959, ale działał dalej w Kręgu Instruktorskim „Wigry” przy Głównej Kwaterze Harcerstwa, gdzie kierował sekcją dokumentacji.

Zmarł 10 XII 1963 w Warszawie. Był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Partyzanckim, Złotym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego za Zasługę (1946) i Odznaką 25-lecia Harcerstwa.

W 1936 r. zawarł związek małżeński z Jadwigą Jarmołą. Nie miał dzieci.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 205; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 3, W. 1992, s. 365; Sosnowski J. *Kowalski Janusz Julian*, w: *PSB*, t. 14, z. 2, Wr. 1968, s. 555 [bibliogr.]; — Kiewicz A. *Harcerstwo w Polsce Ludowej*, Wr. 2003; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 122.

Julia Tazbir

WIETRZYKOWSKI Sylwester (1903–1968), nauczyciel, harcmistrz, hufcowy VII Hufca Harcerzy Poznań-Jeżyce (1935–1939, 1945–1949), komendant hufców m. Poznania (1947–1948, 1957–1958), hufcowy Hufca Harcerstwa Poznań-Jeżyce (1957–1963), zastępca komendanta Wielkopolskiej Chorągwi Harcerstwa (1957–1959).

Urodził się 17 IX 1903 w Cerkwicy w pow. znińskim. Był synem Szczepana (pracownika rolnego, później pracownika komunalnego) i Katarzyny z Myszkow-

skich. Miał dziewięciu braci: Stanisława (1891–1973, nauczyciela gimnazjalnego), Franciszka (1893–1952, zawodowego wojskowego), Piotra (1896–1965, pedagoga, harcmistrza), Romana (ur. 1898), Józefa (1900–1977), Kazimierza (1902–1969, nauczyciela), Aleksego (1905–1980, duchownego rzymsko-katolickiego, infułata Kurii Metropolitalnej, rektora Seminarium Duchownego w Poznaniu), Albina (ur. 1911) i Floriana (ur. 1913) oraz dwie siostry: Salomeę (1906–1938) i Marię (1909–1985).

Uczęszczał do szkoły powsz. w Poznaniu, a następnie do Państw. Seminarium Nauczycielskiego Wychowania Pedagog. przy Uniw. Pozn. Egzamin maturalny zdał w 1922 r. Po maturze pracował w szkole powsz. w Annowie w pow. znińskim, awansując wkrótce na jej kierownika. W lutym 1927 podjął pracę nauczycielską w Szkole Powsz. nr 7 w Poznaniu; pracował w niej do wybuchu wojny.

W 1917 r. wstąpił do 12. Drużyny Skautów im. Bartosza Głowackiego w Poznaniu, do 1922 r. pełnił w niej funkcję zastępczego. W 1927 r. został opiekunem 18. Poznańskiej Drużyny Harcerzy (PDH) im. Kazimierza Jagiellończyka, do której w 1928 r. przyłączył 7. PDH im. Stefana Czarnieckiego, pozostawiając połączonym drużynom numer i patrona tej ostatniej. Został drużynowym powstałej w ten sposób drużyny (1928–1935). W dniu 10 IV 1929 otrzymał stopień podharcmistrza, a 31 X 1931 – harcmistrza. Intensywny rozwój drużyny spowodował jej podział na mniej liczne zespoły, których został w 1931 r. kierownikiem. Kiedy pod koniec 1935 r. posiadające wspólną kwaterę drużyny „Siódemek” przekształcono w VII Hufiec Harcerzy Poznań-Jeżyce im. S. Czarnieckiego, mianowano go hufcowym. Funkcję tę pełnił do 1939 r. W kwietniu 1938 powołał w hufcu szkołę kadry instruktorskiej, której zadaniem było m.in. przygotowanie harcerzy do działań związanych ze zbliżającą się wojną. W maju 1939 przystąpił do organizowania Pogotowia

Harcerzy, tworząc plany rozmieszczenia punktów obserwacyjno-meldunkowych na terenie Jeżyc oraz przygotowując drużyny do współdziałania z cywilną służbą obrony kraju.

Zmobilizowany do wojska, uczestniczył m.in. w obronie Warszawy. Po powrocie z frontu w październiku 1939 współorganizował konspiracyjne struktury harcerzy poznańskiej „Siódemki”, w wyniku czego powstał tajny VII Hufiec im. S. Czarnieckiego. Należał do zespołu skupionego wokół hm. Józefa Wizy, dążącego do skoordynowania pracy powstających konspiracyjnych grup harcerzy. W styczniu 1940 został wysiedlony do miejscowości Wyróżb w pow. Sokołów Podlaski na terenie Generalnego Gubernatorstwa. Pracował jako nauczyciel w szkole w Zawadach, prowadził również tajne nauczanie.

W maju 1945 podjął pracę w Szkole Powsz. nr 7 w Poznaniu. Równocześnie był kierownikiem Szkoły Powsz. nr 1 dla pracujących. Wrócił też do pracy w harcerstwie. Współtworzył powojenny VII Hufiec Harcerzy. Objął funkcję hufcowego i pełnił ją do października 1949 (od kwietnia 1948 hufiec nosił nazwę Hufca Harcerzy Jeżyce w Poznaniu). W l. 1947–1948 był komendantem hufców harcerzy m. Poznania. W l. 1947–1949 pełnił również funkcję przewodniczącego Komisji Osobowej Komendy Wielkopolskiej Chorągwi Harcerzy. Ukończył Wyższy Kurs Nauczycielski i pracował w Kuratorium Okręgu Szkolnego w Poznaniu. Był znanym działaczem oświatowym, jednak jego poglądy polityczne i działalność harcerska nie budziły zaufania władz. Z tego powodu w 1950 r. został przeniesiony do Szkoły Powsz. w Psarskim w pow. szamotulskim.

Kiedy harcerstwo podporządkowano ZMP, zaprzestał działalności w organizacji (1950–1956). Do Poznania powrócił w grudniu 1956. W 1957 r. został kierownikiem Szkoły Podst. nr 72. Od września 1957 do 1963 r. pełnił funkcję hufcowego

Hufca Poznań-Jeżyce. W tym czasie był też zastępcą komendanta Wielkopolskiej Chorągwi Harcerstwa oraz zastępcą komendanta hufców m. Poznania. W l. 1957–1968 był członkiem Kom. Hist. Chorągwi Wielkopolskiej. Zachodzące w harcerstwie zmiany ideologiczne oraz pogarszający się stan zdrowia były powodem jego rezygnacji z pełnionych funkcji – z wyjątkiem uczestnictwa w pracach tejże komisji.

Zmarł 23 V 1968 w Poznaniu, został pochowany na cmentarzu parafialnym św. Jana Vianney przy ul. Lutyckiej.

Był odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi (dwukrotnie), Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1929), Medalem za Warszawę 1939–1945 (1945), Srebrnym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego za Zasługę (1946), Honorową Odznaką M. Poznania, Medalem za Zasługi w Rozwoju Woj. Poznańskiego.

W 1996 r. Komenda Chorągwi Wielkopolskiej ZHP nadała jego imię Hufcowi Poznań-Śródmieście. Jedna z ulic w dzielnicy Jeżyce-Podolany została nazwana imieniem braci Wietrzykowskich.

Rodziny nie założył.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzy nie i harcmistrze*, s. 206–207; — Jankowski M. *Kalendarium działalności harcerskiej na Jeżycach 1913–2003*, P. 2003; Jabrzemski *Harcerze*; Pytel Z. *Hufiec Harcerzy im. Stefana Czarnieckiego Poznań-Jeżyce w latach 1913–1973*, P. 1973; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 123; *Szare Szeregi*; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Wielkopolskiej ZHP: t. J4/65 oraz Arch. Kom. Hist. Hufca ZHP Poznań-Jeżyce.

Marian Pietrzykowski
Ryszard Dubisz

WRÓBLEWSKI Witold Maria (1921–1945), kreślarz, harcerz Rzeczypospolitej, drużynowy 4. Krakowskiej Drużyny

WRÓBLEWSKI WITOLD

Harcerzy, członek Komendy Hufca Harcerzy Kraków III (1945).

Urodził się 31 V 1921. Był synem Adama (1894–1964, działacza związkowego, w latach II wojny światowej pracownika RGO) i Marii z domu Tekieli (1899–1954). Miał brata Stanisława (ur. 1924). Od 1927 r. uczył się w Szkole Powsz. przy Państw. Pedagogium im. Grzegorza Piramowicza. W 1933 r. rozpoczął naukę w IV Gimnazjum im. Henryka Sienkiewicza i wstąpił do 6. Krakowskiej Drużyny Harcerzy (KDH) im. Romualda Traugutta. Następnie należał do 4. KDH im. Jerzego Grodyńskiego. Uczestniczył w obozie w Mucharzu n. Skawą (1934), Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (lipiec 1935), zimowisku (1938/1939) i obozie letnim w Zaleszczykach (1939). We wrześniu 1939 dowodził grupą Pogotowia Harcerzy przy ul. Fałata w Krakowie.

Podczas okupacji podejmował dorywczo różne prace zarobkowe. W l. 1941–1942 ukończył kurs kreslarsko-budowlany. Pracował w Polskim Komitecie Opiekuńczym Kraków-Miasto, w Czytelni Uniwersalnej (wypożyczalni książek) i Urzędzie Pracy (Arbeitsamt), co chroniło go przed wywózką na przymusowe roboty do Niemiec.

Równocześnie prowadził konspiracyjną 4. KDH, zaprzysiężoną przez hufcowego III Hufca Szarych Szeregów Edwarda Emilskiego. W dni wolne od pracy organizował zakonspirowane wycieczki drużyny, głównie w Dolinki Jurajskie, z biwakowaniem i zajęciami harcerskimi. Uczestniczył również w szkoleniu wojskowym, kończąc konspiracyjną podchorążówkę w Szycach. Dowodził plutonem „Żelbetu” AK-Iżyce, złożonym z członków 4. KDH.

Gdy w styczniu 1945 wojska niemieckie opuściły Kraków, wznowił jawną pracę drużyny (której stan niebawem osiągnął 40 harcerzy), powołał też Koło Przyjaciół 4. KDH. Utworzył filię drużyny w Kobierzynie, skupiającą dzieci pracowników Zakładu dla Psychicznie Chorych. Do osiągnięć kierowanej przez niego 4. KDH

należy zaliczyć wytłoczenie prawdopodobnie pierwszej po wojnie serii krzyży harcerskich. Zaprojektował sztandar, który został wręczony drużynie w lipcu 1945. Dochód z urządzonego przy tej okazji na terenie gimnazjum festynu i pomoc Koła Przyjaciół umożliwiły drużynie, mimo powojennych trudności, wyjazd na obóz do Podwilka na Orawie.

W dniu 15 IX 1945 Wróblewski jako członek Komendy Hufca Harcerzy Kraków III brał udział w odprawie dotyczącej rozpoczęcia roku harcerskiego. W drodze powrotnej (do domu przy ul. Żytnej 6) został zasztyletowany w okolicy ul. Prandoty przez „nieznanych sprawców w mundurach WP” (mundury takie nosili wówczas również funkcjonariusze MO i UB). Według niemożliwych dziś do zweryfikowania relacji świadków stanął w obronie nieznannej kobiety. Pomimo trudności stwarzanych przez wojskową służbę bezpieczeństwa pogrzeb, który odbył się 19 IX 1945, stał się milczącą manifestacją dziesięcioletniej rzeszy krakowskich harcerzy i harcerek. Kondukt prowadzony przez ks. Józefa Rychlickiego i kapelana Krakowskiej Chorągwi Harcerzy o. Feliksa Bednarskiego przeszedł spod siedziby Komendy Chorągwi przy ul. Karmelickiej 31 ulicami: Dunajewskiego, Basztową, Lubicz i Rakowicką. Trumnie odkrytej biało-czerwonym sztandarem towarzyszyła kompania honorowa WP. W dniu 29 IV 1946 Wojskowa Prokuratura Okręgu Krakowskiego podjęła decyzję „o niewszczydniu postępowania karnego wobec niewykrycia sprawców zbrodni przez MO i WUBP”.

— *Epitafium dla czterdziestu*, red. Z. Bator i in., Kr. 1994; Leonhard *Kalendarium*; — Wróblewski A. S. *Wspomnienie o druhu hR Witoldzie Wróblewskim i „jego” IV Krakowskiej Drużynie Harcerzy. Pogrzeb dh. Witolda Marii Wróblewskiego 19 wrzesień 1945*, Kr. 2000; — „Dziennik Polski” 1945, nr 229 z 23 września [nekrolog]; — dok. osobiste w posiadaniu rodziny; inskrypcje nagrobne W. Wróblewskie-

go i jego rodziców; — inf. brata Stanisława Wróblewskiego, Waclawa Wierzewskiego oraz harcerzy 4. KDH: Leszka Łazarczyka, Stanisława Pauli, Edmunda Stępniewskiego.

Bolesław Leonhard

Z

ZAHORSKI pierw. Zürn Zbigniew, pseud. Wiesław, Zawyr, Krogulec Brat (1922–1994), inżynier elektryk, harcmistrz, hufcowy Tajnego Hufca Harcerzy we Włocławku (1940).

Urodził się 17 I 1922 w Warszawie w polskiej rodzinie wyznania ewangelicko-augsburskiego Edwarda Zürna (ok. 1890–1942, księgowego, uczestnika strajku szkolnego w 1905 r.) i Róży z domu Löwy (zm. 1934). Miał dwóch braci: Edwarda (zob. t. II) i Tadeusza (1925–1944, pseud. Karolek, plutonowego podchorążego, żołnierza batalionu „Zośka”, zmarłego z ran odniesionych w Powstaniu Warszawskim) oraz siostrę (ur. ok. 1914, zmarłą w niemowlęctwie).

Dzieciństwo spędził w Bydgoszczy, tam we wrześniu 1928 rozpoczął naukę w szkole powsz. W 1930 r. wstąpił do harcerstwa, należał kolejno do 14., 6., 25. i 1. Bydgoskiej Lotniczej Drużyny Harcerzy (BLDH), w której był zastępowym, drużynowym gromady zuchowej, a następnie przybocznym. W l. 1934–1936 uczęszczał do Gimnazjum im. Mikołaja Kopernika. Uczestniczył w czterech obozach harcerskich oraz Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935. W 1936 r. rozpoczął naukę w Państw. Gimnazjum Elektrycznym w Bydgoszczy. W l. 1937–1939 był komendantem szkolnego hufca Przysp.

Wojsk. W sierpniu 1939 został drużynowym Pogotowia Harcerzy, kierował przygotowaniem do obrony przeciwlotniczej, przeciwgazowej i przeciwpożarowej, a następnie służbą informacyjną, porządkową i ruchu drogowego pełnioną przez jego drużynę. Równocześnie odbył praktykę wakacyjną w elektrowni, gdzie następnie podjął pracę.

Do 5 IX 1939, kiedy do miasta wkroczyli Niemcy, pełnił służbę w Pogotowiu Harcerzy, następnie zorganizował tajną drużynę złożoną z członków byłej 1. BLDH. Pod koniec roku, zagrożony wywiezieniem na roboty do Niemiec, przeprowadził się do Włocławka, gdzie zatrudnił się jako uczeń mechaniki precyzyjnej w Fabryce Manometrów i Termometrów. Tu w listopadzie 1939 został zaprzysiężony i pełnił funkcję członka Komendy Tajnego Hufca Harcerzy, a następnie był jego komendantem od czerwca do listopada 1940, kiedy – ponownie zagrożony aresztowaniem – przekroczył nielegalnie granicę i udał się do Warszawy. Wówczas zmienił nazwisko na Zahorski, którym posługiwał się już do końca życia.

Pracował w sklepie papierniczym brata Edwarda. Był drużynowym Bojowych Szkół Szarych Szeregów na Powiślu, Górnym Mokotowie i Woli (drużyny te przygotowywały się do zadań pocztów dowódcy i ochrony sztabów, zadań z zakresu łączności oraz prowadziły wywiad). W 1941 r. został skierowany przez organizację do pracy w fabryce zbrojeniowej Bruhn Werke, gdzie prowadził sabotaż i wywiad. Ukończył konspiracyjną Szkołę Podoficerską oraz Szkołę Podchorążych Piechoty Szarych Szeregów „Agricola”, otrzymując stopień kaprała podchorążego. Przeszedł szkolenie minerskie i motorowe. Był wykładowcą na kursie wyszkolenia strzeleckiego, a później podoficerskiego jednej z grup szaroszeregowych. Współpracował z warszawską „Zawiszą”, skupiającą najmłodszych członków Szarych Szeregów. Ukończył konspiracyjny kurs podharcmi-

strzowski „Szkola za lasem” i otrzymał stopień podharcemistrza (15 VIII 1943). Uczestniczył w działaniach organizacji Wawer, akcji „N” i kolportażu.

W Powstaniu Warszawskim walczył w batalionie „Zaremba-Piorun” na terenie Śródmieścia-Południe jako dowódca drużyny. Dwukrotnie ranny – 14 i 22 września – trafił do szpitala powstańczego. W tym czasie został awansowany do stopnia plutonowego podchorążego. Po kapiitulacji został wywieziony do szpitala obozowego dla jeńców wojennych Stalag XIA Altengrabow. W styczniu 1945 trafił do podobozu Gross-Lübars. W obozie wspólnie z kolegami założył zastęp instruktorski, należący do obozowej drużyny francusko-belgijskiej.

Został wyzwolony 3 V 1945 i już w poł. maja znalazł się w Polsce. Zamieszkał w Sopocie, gdzie otrzymał pracę w Zakładach Energetycznych Wybrzeża przy odbudowie Zespołu Elektrowni Wodnych na rzece Raduni. Został członkiem Wyd. Drużyn Harcerskich Gdańsko-Morskiej Chorągwi Harcerzy. Kierował odgruzowywaniem miasta przez harcerzy i prowadził szkolenie drużynowych. Jako ekstern zdał maturę i podjął studia na Polit. Gdańskiej. W l. 1947–1952 mieszkał w Szczecinie, gdzie kierował robotami elektrycznymi oraz zespołem projektowym, studiował w Wyższej Szkole Inżynierskiej i pracował społecznie w Komendzie Zachodnio-Pomorskiej Chorągwi Harcerzy. W związku z wyrażeniem protestu przeciwko planowanym zmianom w harcerstwie w grudniu 1948 został skreślony z listy instruktorów. W tym czasie był też szykanowany z powodu działalności konspiracyjnej.

W l. 1952–1953 pracował w Elektrowni Jaworzno II. W 1953 r. złożył jako ekstern egzamin inżynierski na Polit. Warsz. Przeprowadził się do Krakowa, gdzie pracował do 1954 r. jako starszy projektant i kierownik budowy, a następnie do 1967 r. jako główny energetyk w Przedsiębiorstwie Przemysłowym Budowy Huty im. Lenina.

Po reaktywowaniu ZHP w 1956 r. podjął pracę w Komendzie Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa. 1 II 1959 otrzymał stopień harcistrza. Przeszedł wtedy do pracy w Komendzie Hufca Kraków-Nowa Huta, gdzie do 1962 r. był referentem drużyn starszoharcerskich. W l. 1967–1971 pracował w Zielonogórskim Przedsiębiorstwie Budownictwa Przemysłowego w Nowej Soli przy budowie Huty Miedzi Głogów. W 1972 r. wrócił do Krakowa i został starszym projektantem, a następnie kierownikiem pracowni projektowej w przedsiębiorstwie „Inwestprojekt”.

W 1982 r. przeszedł na emeryturę. Równocześnie podjął pracę w Kom. Hist. Głównej Kwatery ZHP i Kom. Hist. Krakowskiej Chorągwi ZHP. Uczestniczył w spotkaniach instruktorskich z młodzieżą szkolną i harcerską. Był filatelistą, jego zbiory zostały dwukrotnie uhonorowane brązowymi medalami: na Wystawie Krajowej w Warszawie w 1957 r. i regionalnej wystawie w Krakowie w 1959 r. Napisał książkę biograficzną o swoim bracie Edwardzie pt. *Pseudonim Jacek* (Bydgoszcz b.r.w.), obszerne opracowanie *Pogotowie Harcerzy i Pogotowie Harcerzy we wrześniu 1939 roku* (Kr. 1999), *Moje harcerskie lata* (Kr. 1994), *Moje powstańcze wspomnienia* (Kr. 1994) oraz szereg artykułów wspomnieniowych. W 1984 r. zdobył II nagrodę w konkursie na esej i reportaży, zorganizowanym przez Urząd Rady Ministrów i Zarząd Główny Stowarzyszenia Dziennikarzy PRL.

Zmarł 28 II 1994 w Krakowie. Został pochowany na cmentarzu w Krakowie-Grębałowie. Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1981), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1971), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1947), Medalem za Warszawę 1939–1945 (1947), Medalem Wojska (czterokrotnie, 1948), Brązowym Medalem za Zasługi dla Obronności Kraju (1971), Krzyżem Partyzanckim (1976), Warszawskim Krzyżem Powstańczym (1982), Medalem za Udział

w Wojnie Obronnej 1939 (1983), Medalem 40-lecia Polski Ludowej (1984), Krzyżem AK (1985), Krzyżem Kampanii Wrześniowej 1939 (1985), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1982) i Rozetą-Mieczami (1987) oraz wieloma innymi odznakami honorowymi. Posiadał sowiecki Medal za Zwycięstwo nad Niemcami w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej 1941–1945 (1946)

W 1946 r. zawarł związek małżeński z Janiną Aleksandrą Orłowską (1926–1980), z którą miał dwie córki: Bożenę (ur. 1948, magistra prawa) i Dorotę (zameżną Ganowską, ur. 1952). Ponownie ożenił się w 1982 r. z Anną Szeligą (1923–2012, nauczycielką, harcmistrzynią, w l. 1960–1963 hufcową Hufca Kraków-Stare Miasto, w l. 1995–1998 przewodniczącą Kom. Hist. Chorągwi Krakowskiej ZHP).

— *Materiały do HSB*, „Harc.” 1995, nr 11/12, s. 166; — Wojtycza J. *Zbigniew Zahorski. 15. rocznica śmierci 1922–1994*, „Gaz. Wyb.” 2009, nr 69, dod. „Kraków”, s. 7; tenże *Zbigniew Zahorski, pierwotnie Zürn (1922–1984)*, „Gaz. Wyb.” 2002, nr 131, dod. „Kraków”, s. 11; tenże *Zbigniew Zahorski „Wiesław”, „Zawyr”, „Krogulec Brat”, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Educationem Defensorium Pertinentia”* 2005, z. 1, s. 189–191; — Zahorski Z. *Harcerze w obozach jenieckich. Wspomnienie*, „Harc.” 1992, nr 4/5, s. 35–38; tenże *Szkolenie gdańskich harcerzy 1945–46. Wspomnienie z akcji szkoleniowej Gdańsko-Morskiej Chorągwi Harcerzy po II wojnie światowej*, „Harc.” 1985, nr 6, s. 44–46; — dok. w posiadaniu autora: życiorysy i notatki osobiste Z. Zahorskiego; — inf. żony Anny Zahorskiej i córki Bożeny Zahorskiej.

Janusz Wojtycza

ZARZYCKI Ryszard Wojciech, pseud. Artur, Łempicki, Scott, Długi Ryś (1919–1944), absolwent prawa i dziennikarstwa, publicysta, harcmistrz, wizytator (1942–1943) i kierownik Wydziału Grup

Szturmowych Główniej Kwatery Szarych Szeregów (1943–1944).

Urodził się 28 V 1919 w Montowie w pow. lubawskim. Ojciec zmarł przed jego urodzeniem. Matka Regina z Jarochowskich wyszła powtórnie za mąż za płk. Emila Krukowicza-Przedzrymirskiego (1886–1957, szefa Departamentu Artylerii Min. Spraw Wojskowych, dowódce 7. Kobryńskiej Dywizji Piechoty, w kampanii wrześniowej w stopniu generała brygady dowódce Armii „Modlin”, do końca wojny więzionego w oflagach).

Szkołę powsz. i I kl. gimnazjum ukończył w Szkole Tow. Ziemi Mazowieckiej w Warszawie. W 1931 r. wyjechał z rodziną do Kobrynia w pow. brzeskim. Tam w 1937 r. otrzymał świadectwo maturalne w Gimnazjum Państw. im. Marii Rodziewiczówny. Od 1934 r. należał do 1. Kobryńskiej Drużyny Harcerzy im. Romualda Traugutta, następnie 3. Kobryńskiej Drużyny Harcerzy im. Franciszka Żwirki i Stanisława Wigury, której w l. 1935–1937 był drużynowym. Brał udział w szkoleniach, prowadził obozy i był członkiem komendy hufca. Zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej.

W 1937 r. powrócił do Warszawy i rozpoczął studia na Wydz. Prawa UW oraz w Wyższej Szkole Dziennikarstwa. 10 X 1937 otrzymał stopień podharcmistrza. Wstąpił do kręgu starszoharcerskiego działającego na UW. Pełnił funkcję przybocznego jego komendanta Kazimierza Sabbata. W 1937 r. uczestniczył w obozie zimowym kręgu na Wołyniu. W sierpniu 1938 wziął udział w obozie wędrownym harcerek i harcerzy z kilku warszawskich kręgów uczelnianych po Rumunii i Bułgarii. W l. 1938–1939 kierował akademickim kręgiem starszoharcerskimi przy UW i Wyższej Szkole Dziennikarskiej, należącymi do Zrzeszenia Akademickich Kręgów Starszoharcerskich „Kuźnica”. Wszedł też do Rady „Kuźnicy”. W lipcu 1939 wziął udział w zorganizowanym przez „Kuźnicę” obozie wędrownym na Węgrzech.

We wrześniu tegoż roku w czasie obrony Warszawy na Mokotowie organizował pomoc dla poszkodowanych i uchodźców. Po kapitulacji stolicy – gdy kierownictwo podziemnej „Kuźnicy” po K. Sabbacie objęła Maria Straszewska – został jej zastępcą oraz kierownikiem Kręgu Mokotów. Z jego inicjatywy działalność kręgów prowadzono pod szyldem Młodzieżowych Zespołów Pomocniczych przy Stołecznym Komitecie Samopomocy Społecznej, przekształconym w 1942 r. w RGO. Trudności utrzymania się w Warszawie zmusiły go do wyjazdu.

Od początku roku do jesieni 1941 przebywał w Błoniu k. Sandomierza (skąd przyjeżdżał kilkakrotnie do Warszawy), u sióstr zmarłego ojca i w pobliskim Sulęcinie. Zarobkował, udzielając korepetycji i prowadząc w majątkach ziemskich księgowość, pomagał także przy żniwach. Mimo wątłej budowy wykonywał ciężkie prace, gimnastykował się, odbywał forsowne marsze. Prowadzony przez niego dziennik i korespondencja z przyjaciółmi świadczą o pasji zdobywania wiedzy i rozległości lektur, a także o głębokiej religijności. Jesienią 1941 powrócił do Warszawy. Kontynuował studia prawnicze i dziennikarskie na tajnych uczelniach, uzyskując absolutoria. Uczęszczał też na seminarium z historii kultury prof. Bogdana Suchodolskiego i spotkania dyskusyjne. W czerwcu 1942 przejął kierownictwo Starszoharcerskiego Kręgu „Kuźnica”. Gdy w tymże roku władze Szarych Szeregów dokonały podziału organizacyjnego na trzy człony wiekowe, objął w Chorągwi Warszawskiej („Ul Wisła”) pion harcerzy 15–18 letnich, czyli Bojowe Szkoły (BS), które miały działać w małym sabotażu, wywiadzie i akcji „M”, skierowanej do młodzieży niezrzeszonej i w okupacyjnych warunkach zagrożonej demoralizacją. Wraz z przedstawicielami innych organizacji – animatorami akcji „M” – uczestniczył w „sobotach”, czyli towarzyskich spotkaniach, podczas których jako prelegenci występo-

wali wybitni przedstawiciele świata nauki i kultury. Innym polem jego działalności była publicystyka. Już na początku okupacji redagował z M. Straszewską dział „Wiadomości z Warszawy” w „Biuletynie Informacyjnym”. Należał do redakcji wydawnictw harcerskich: „Pismo Młodych” i „Brzask”, w których zamieszczał liczne artykuły.

Po ukończeniu kursu harcmistrzowskiego 15 VIII 1943 otrzymał stopień harcmistrza i objął w Głównej Kwaterze Szarych Szeregów „Pasiece” – Wydz. Grup Szturmowych (GS) – starszych harcerzy (18–25 lat) zajmujących się zbrojną dywersją. Wszedł w skład ścisłego grona „Pasieki”. Pełnił także funkcję wizytatora Głównej Kwatery Szarych Szeregów (1942–1943). Wiosną 1944 wszedł w skład Rady Programowej przy Naczelniku Harcerzy, działającej pod przewodnictwem Leona Marszałka. Jesienią 1943 r. w stopniu kaprała podchorążego ukończył Szkołę Podchorążych Piechoty AK „Agricola” i otrzymał przydział do harcerskiego Batalionu „Parasol”. Na rozkaz „Kedywu” Komendy Głównej AK organizował bazę szkoleniową batalionów harcerskich „Zośka” i „Parasol” w podlaskiej partyzantckiej bazie leśnej „Jata”. W dniu wybuchu Powstania Warszawskiego otrzymał mianowanie na stopień podporucznika. Nie dotarł na punkt koncentracji batalionu „Parasol” na Woli.

4 VIII 1944 zginął zastrzelony przez esesmana na ul. Sandomierskiej na Mokotowie. Jego zwłoki, ekshumowane po powstaniu, spoczęły w kwaterze harcerskiej na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach. Został patronem Kręgu Starszoharcerskiego „Kuźnica”, działającego w l. 1946–1948. Jego nazwisko umieszczono na tablicy upamiętniającej członków „Kuźnicy” poległych w czasie wojny, znajdującą się w Kościele Akademickim św. Anny w Warszawie. W „Przeglądzie Powsz.” (1983 nr 10, s. 87–100) ukazał się wybór listów Zarzyckiego do przyjaciół z „Kuźni-

cy” zatytułowany *Myśleć, najcenniejszy to podarunek, jaki można otrzymać*.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzy-
nie i harcmistrze*, s. 212; Kunert *Słownik kon-
spiracji warszawskiej*, t. 2; — Arciszewska-
-Jakubowska H. *Harcerstwo Poleskie, Brześć
– Kobryń, Ząbki* 2001, s. 12–16; Broniewski *Ca-
łym życiem; Szare Szeregi*; — MH: Arch. „Kuź-
nicy”, Arch. Stowarzyszenia Szarych Szeregów
(listy strat harcerzy w II wojnie światowej).

Maria Straszewska

ZEMBRZUSKI Konrad Bolesław Jan, pseud. Szkapą, Konrad, Kuńda, Koń (1915–1986), doktor medycyny, harcmistrz, wizytator Głównej Kwatery Szarych Szeregów dla Chorągwi Lubelskiej (1942), komendant Warmińsko-Mazurskiej Chorągwi Harcerzy (1945–1947).

Urodził się 8 III 1915 w Serocku. Był synem Ignacego (zm. 1937, komornika sądowego) i Marii ze Strzałkowskich (zm. 1952). Miał brata Stefana (zm. 1944, pseud. Doliwa, żołnierza AK, poległego w Powstaniu Warszawskim). Jego stryj płk Konrad Zembrzuski, w l. 1932–1938 dowódca 15. pułku ułanów, zginął w Katyniu w 1940 r. (pośmiertnie został awansowany do stopnia generała).

Uczęszczał do Gimnazjum Państw. im. Piotra Skargi w Pułtusk, gdzie zdał maturę w maju 1933. We wrześniu 1927 wstąpił do 1. Pułtuskiej (później 8. Mazowieckiej) Drużyny Harcerzy im. Stefana Czarnieckiego. Był w niej zastępowym (1928/1929) i drużynowym (1929–1932). Uczestniczył w kursie strzelecko-łuczniczym Mazowieckiej Chorągwi Harcerzy w Warszawie (1928), kursie drużynowych w Zalesiu (1929), kursie instruktorów zuchowych oraz kursie podharcmistrzowskim w Łubie k. Włocławka (1933). Był komendantem obozu 1. Pułtuskiej Drużyny Harcerzy w Klusku k. Serocka (1930) i komendantem podobozu tej drużyny

na Międzyn. Zlocie Skautów Wodnych w Garczynie (1932). W r. szk. 1932/1933 pełnił obowiązki hufcowego.

W r. akad. 1933/1934 rozpoczął studia na Wydz. Rolniczo-Leśnym Uniw. Pozn. Od października 1933 do września 1934 był członkiem Drużyny „Wilków Morских” w Poznaniu, mającej status kręgu starszoharcerskiego. Od 1934 r. studiował na Wydz. Lekarskim UW, równocześnie ukończył Szkołę Podchorążych Sanitarnych w Warszawie. Od października 1934 do września 1936 był współpracownikiem Komendy Mazowieckiej Chorągwi Harcerzy. Na stopień podharcmistrza został mianowany 24 VI 1935. Do wybuchu wojny kierował założonym przez siebie Wojskowym Kręgiem Starszoharcerskim im. gen. Karola Kaczkowskiego przy Szkole Podchorążych Sanitarnych. W tym samym czasie był kierownikiem Ref. Drużynowych w Wydz. Kształcenia Starszozynny (październik 1936 – kwiecień 1939) i współpracownikiem Ref. Wojskowych Kręgów Starszoharcerskich w Wydz. Starszego Harcerstwa (maj 1939 – sierpień 1939) Głównej Kwatery Harcerzy. Był komendantem kursu podharcmistrzowskiego dla członków prowadzonego przez siebie kręgu (październik 1937 – sierpień 1939), oboźnym kursu przodowników starszoharcerskich w Wiśle-Grybcach (1937) oraz zastępowym na kursie harcmistrzowskim w Górkach Wielkich, prowadzonym przez hm. Aleksandra Kamińskiego (1938). Rozkazem z 10 III 1939 został mianowany harcmistrzem.

Zmobilizowany w końcu sierpnia 1939, otrzymał nominację na podporucznika sanitarnego. W kampanii wrześniowej dowodził plutonem w 31. kompanii sanitarnej 6. Dywizji Piechoty, wchodzącej w skład Armii „Kraków” – do chwili kapitulacji 19 IX 1939 pod Zieloną. W okresie 20 IX–30 X 1939 służył w Centrum Szpitalnym w Zamościu. Po powrocie z kampanii wrześniowej zdał egzaminy dyplomowe i odbył staż w Szpitalu Ujazdowskim na oddziale

chirurgicznym (listopad 1939 – kwiecień 1940) oraz chorób wewnętrznych (maj – październik 1940), a następnie staż położniczy w Zakładach Świętej Zofii i Anny Mazowieckiej (październik 1941 – marzec 1942), niezbędne do uzyskania prawa wykonywania praktyki lekarskiej. Od pocz. kwietnia do końca sierpnia 1942 był lekarzem blokowym XI Ośrodka Zdrowia w Warszawie na terenie Brudna, Annopola i Pelcowizny (w zakresie walki z chorobami zakaźnymi), a od września 1942 lekarzem szkolnym tego ośrodka.

Od listopada 1939 do chwili aresztowania na początku października 1942 pełnił w Głównej Kwaterze Szarych Szeregów następujące funkcje: kierownika centralnego kolportażu (listopad 1939 – wrzesień 1942), redaktora technicznego pisma Szarych Szeregów „Źródło” (listopad 1939 – marzec 1941), pierwszego kierownika akcji „N”, polegającej na rozprowadzaniu wśród Niemców ulotek i pisemek w jęz. niemieckim, dezinformujących lub informujących o niepowodzeniach i klęskach Niemców, mających osłabić ich morale (kwiecień 1941 – lipiec 1941), wizytatora Chorągwi Lubelskiej Szarych Szeregów (maj 1942 – wrzesień 1942). Od listopada 1940 do końca września 1941 był członkiem Centrali Młodzieżowych Zespołów Pomocniczych Stołecznego Komitetu Samopomocy Społecznej, skupiających głównie młodzież harcerską. W związku z działalnością konspiracyjną został aresztowany przez gestapo w nocy z 1 na 2 X 1942. Był więziony początkowo na Pawiaku, a później na Majdanku (od 25 III 1943), w Płaszowie (od 18 II 1944), w Gross-Rosen (od 15 X 1944) i w Litomierzycach (od 10 II 1945). Pełnił funkcję lekarza obozowego, a w Litomierzycach prowadził samodzielnie barak dla 200 chorych na dur wysypkowy. 8 V 1945 opuścił wyzwolony obóz koncentracyjny w Litomierzycach i przez okres rekonwalescencji po durze wysypkowym przebywał w Pradze.

W czerwcu 1945 wrócił do Polski. Otrzymał dyplom lekarza (11 VIII 1945) i podjął pracę jako nadzwyczajny komisarz do walki z epidemiami na woj. olsztyńskie (wrzesień 1945 – grudzień 1947), następnie był lekarzem epidemicznym Filii Państw. Zakładu Higieny (PZH) w Olsztynie (wrzesień 1947 – marzec 1948), lekarzem Miejskiej Poradni Przeciwgruźliczej w Olsztynie (lipiec 1948 – grudzień 1948), kierownikiem Oddziału Sanitarно-Epidemiologicznego Wojew. Wydziału Zdrowia w Olsztynie (styczeń 1948 – grudzień 1950), p.o. naczelnika Wojew. Wydz. Zdrowia w Olsztynie (grudzień 1948 – czerwiec 1949), kierownikiem Oddziału Epidemiologii Filii Państw. Zakładu Higieny w Olsztynie (1950), kierownikiem Działu Sanitarно-Epidemiologicznego Filii PZH w Olsztynie (1951), kierownikiem Działu Sanitarно-Epidemiologicznego Wojew. Stacji Sanitarно-Epidemiologicznej w Olsztynie (styczeń 1952 – lipiec 1952) oraz kierownikiem Oddziału Epidemiologii Wojew. Stacji Sanitarно-Epidemiologicznej w Olsztynie (sierpień 1952 – maj 1953). W 1953 r. uzyskał specjalizację pierwszego stopnia w zakresie epidemiologii.

W 1945 r. został pierwszym komendantem Warmińsko-Mazurskiej Chorągwi Harcerzy (październik 1945 – marzec 1947). Był komendantem kursu podharcemistrzowskiego chorągwi w ramach II CAS nad Turawą (1946) oraz kursu podharcemistrzowskiego chorągwi w Mikołajkach (1947). W sytuacji podporządkowania harcerstwa ZMP zaprzestał działalności. W 1953 r. przeniósł się do Warszawy, gdzie objął stanowisko Naczelnika Wydziałów Zakażeń Szczególnie Niebezpiecznych i Zwalczania Chorób Zakaźnych w Min. Zdrowia (czerwiec 1953 – listopad 1956), a następnie kierownika Zakładu Naukowo-Badawczego Laboratorium Technologicznego Dezynfekcji, Dezynsekcji, Deratyzacji (listopad 1956 – grudzień 1962) i równocześnie adiunkta w Zakładzie Higieny PZH. W 1954 r. uzy-

ZEMBRZUSKI KONRAD

skął specjalizację II st. w zakresie epidemiologii, a w 1960 r. stopień doktora medycyny na podstawie rozprawy doktorskiej *Badania nad epidemiologią robaczy wywołanych wśród dzieci i młodzieży szkolnej Warszawy przez owsika, włosogłówkę oraz glistę ludzką*.

Po odrodzeniu harcerstwa w 1956 r. pełnił funkcję drużynowego 10. WDH przy Zespole Szkół Mechanicznych im. Michała Konarskiego w Warszawie (wrzesień 1957 – sierpień 1959). Z jego inicjatywy drużyna przyjęła nowego patrona – Piotra Pomiana (hm. Eugeniusza Stasieckiego) w miejsce Stefana Batorego. Był m.in. komendantem kursów drużynowych na obozie 10. WDH nad jez. Serwent w Wesołowie k. Giław (lipiec – sierpień 1958), na zimowisku Hufca Warszawa-Młynów i Kręgu Instruktorskiego Szczepu 10. WDH w Szczyrku (grudzień 1959 – styczeń 1960) oraz zimowisku Hufca Warszawa-Wola w Jedlinie Zdroju (grudzień 1960 – styczeń 1961). Kiedy pod jego kierunkiem drużyna w 1959 r. rozrosła się w szczep, objął funkcję szczepowego, którą pełnił do stycznia 1961.

Od stycznia 1963 do końca grudnia 1980 był adiunktem w Zakładzie Parazytologii PZH, a ponadto w r. szk. 1966/1967 nauczycielem higieny, epidemiologii oraz medycyny społecznej w Państw. Szkole Medycznej Pielęgniarstwa nr 1 w Warszawie. W l. 1968–1980 pełnił obowiązki kierownika pracowni parazytologii doświadczalnej i helmintologii w Zakładzie Parazytologii Lekarskiej PZH. W 1973 r. uczył w Liceum Medycznym im. dr. Tytuśa Chałubińskiego w Warszawie. W 1981 r. przeszedł na emeryturę.

Opublikował ponad 70 prac naukowych z zakresu epidemiologii, patobiologii, patologii i zwalczania chorób ludzi, w których zwierzę jest źródłem zarazków, ich nosicielem lub czynnikiem patogennym. Uczestniczył w wielu konferencjach oraz szkoleniach w kraju i za granicą. W l. 1969–1971 był współredaktorem

Encyklopedycznego słownika medycznego i współautorem podręcznika *Zarys parazytologii lekarskiej dla techników analityki medycznej* (W. 1985). Należał do Polskiego Tow. Epidemiologów i Lekarzy Chorób Zakaźnych oraz do Polskiego Tow. Parazytologicznego. Po przejściu na emeryturę zredagował i wydał pięć numerów pisma 10. WDH „Dycha” (październik 1981 – luty 1982). Od 1985 r. aż do śmierci kierował Terenowym Harcerskim Kręgiem Seniorów 10. WDH „Twierdza”. Kierował również przygotowaniami obchodów 75-lecia 10. WDH i zbierał materiały do historii drużyny.

Zmarł 16 III 1986 w Warszawie. Został pochowany na cmentarzu Stare Powązki. Był odznaczony Medalem 10-lecia Polski Ludowej (1955), Odznaką za Wzorową Pracę w Służbie Zdrowia (1951), Srebrnym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego za Zasługę (1947), Medalem 50-lecia PZH (1969) i Medalem 60-lecia PZH (1978).

W 1949 r. zawarł związek małżeński z Danutą Rapacką (pseud. Magda, 1916–2008, inżynierem ogrodnikiem i pedagogiem, harcerką Szarych Szeregów oraz członkinią AK i Organizacji Małego Sabotażu „Wawer”). Miał dwie córki: Joannę (ur. 1950, magistra inżyniera ogrodnictwa, pracownika Wojew. Laboratorium Ochrony Roślin) i Hannę (ur. 1952, magistra filologii angielskiej, wykładowcę w Szkole Głównej Handlowej) oraz syna Macieja (ur. 1954, magistra inżyniera transportu, zam. w Zabrzcu).

— Skrobacki A. *Album lekarzy-pionierów Okręgu Mazurskiego 1945–1946*, Olsztyn 1980;
— Broniewski *Całym życiem*; Englert J. L., Domar-Domaradzki A. *Szkola Podchorążych Sanitarnych 1922–1939*, L. 1997; Jabrzemski *Harcerze*; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 129; *Szare Szeregi*; — Chojnacki T. *Konrad Zembrzusi. Wspomnienie*, „Gaz. Wyb.”, dod. „Olsztyn” 2001; Wiśniewska M. *Konrad Zembrzusi (8 III 1915–16 III 1986). Pro memoria*, „Kroni-

ka Warszawy” 1987, nr 1; — dok. w posiadaniu rodziny: ankieta członka ruchu młodzieżowego dla Pułtuskiego Tow. Społeczno-Kulturalnego z 1985 r., dyplomy: doktorski i lekarski, wykaz służby, rks, życiorys z 1960 r., mps.

Hanna Zembrzuska

ZIENKIEWICZÓWNA (Zienkiewicz) Jadwiga, pseud. Wichura (1905–1936), doktor medycyny, harcmistrzyni, kierowniczka Wydz. Zuchów Głównej Kwatery Żeńskiej (1926–1928), członkini Głównej Kwatery Harcerek (1934–1936), organizatorka „Gniazda Tatrzańskiego” – sanatorium harcerskiego w Kościelisku (1933).

Urodziła się 12 VIII 1905 w Ciechanowie. Była córką płk. dr. med. Marcjana Zienkiewicza (1875–1936, lekarza wojskowego) i Reginy z Rajkowskich (pseud. Domoślawa, 1882–1965, pisarki i publicystki oraz działaczki społecznej). Miała trzech braci: Jerzego Aleksandra (1907–1908, zmarłego w niemowlęctwie), Jarosława (1909–1976, chemika, wicedyrektora Międzyn. Komitetu Normalizacyjnego przy Radzie Wzajemnej Pomocy Gospodarczej w Moskwie) oraz Ryszarda (1911–1942, bankowca, absolwenta Szkoły Głównej Handlowej, ochotnika w 1. Pułku Obrony Pragi).

Dzieciństwo spędziła w Ciechanowie. W sierpniu 1914 jej ojciec został zmobilizowany jako starszy ordynator szpitala fortecznego w Brześciu n. Bugiem, dokąd przeniósł się z rodziną. Jadwiga uczęszczała na pensję w Warszawie. W 1915 r. razem z ewakuowaną z Brześcia rodziną wyjechała do Persji, a później (1918) do Odessy. Tam podjęła naukę w IV kl. Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki. W tym okresie po raz pierwszy zetknęła się z organizacją zbliżoną do harcerstwa, noszącą nazwę „Wiarusy”, której zadaniem była służba wywiadowczo-łącznikowa.

W październiku 1919 przybyła z rodziną do Włocławka, a następnie zamiesz-

kała w Płocku. W obu tych miastach należała do harcerstwa. W 1920 r. złożyła przyrzeczenie harcerskie. 13 VIII 1920 wstąpiła do Narodowej Służby Kobiet. W tymże roku, po przeniesieniu się rodziny do Warszawy, wstąpiła do VI kl. ośmioklasowego Gimnazjum Żeńskiego Janiny Popielewskiej i Janiny Zdzienickiej (później Roszkowskiej) przy ul. Bagatela 15. Wstąpiła tam do drużyny harcerskiej prowadzonej przez Zofię Żurakowską. Wkrótce została zastępową. W gimnazjum pełniła odpowiedzialne funkcje w samorządzie uczniowskim. W 1922 r. została drużynową 26. WZDH im. Emilii Szczanieckiej. Redagowała pismo drużyny „Kukułka”. W 1923 r. zdała maturę i rozpoczęła studia polonistyczne na UW. Po roku przeniosła się na medycynę. Zaangażowała się w pracę Wydz. Zagranicznego GKŻ. W kwietniu 1924 wzięła udział w wycieczce na Łotwę w celu odwiedzin łotewskich i polskich drużyn w Rydze, Dyneburgu i Rzeżycy oraz okolicach. Jej wspomnienia z tej wyprawy zostały opublikowane w „Polsce Zbrojnej” („*Esi modra!*”. *Z gościny u łotewskich skautek*, „Polska Zbrojna” 1925, nr 18, s. 7).

W dniach 3–9 VII 1924 uczestniczyła w I Zlocie Narodowym Harcerek w lasach n. Świdrem. W lipcu tegoż roku poprowadziła także obóz harcerski 26. Drużyny Praskiej na terenie KOP przy granicy polsko-radzieckiej. W l. 1924–1925 organizowała pierwszy żeński hufiec na Pradze, którym kierowała do końca 1926 r. Prowadziła też gromadę „Zuchy Błękitne”. W 1925 r. otrzymała stopień przodownicy, a 15 XI 1926 – podharcmistrzyni (po zmianie systemu stopni instruktorskich w grudniu 1927 r. równoznaczny ze stopniem harcmistrzyni). Pod koniec 1925 r. została mianowana kierowniczką Wydz. Prasowego GKŻ.

Wniosła istotny wkład w powstanie ruchu zuchowego w Polsce. W sierpniu 1926 w czasie Konferencji Programowej Instruktorek wygłosiła referat *O zuchach*,

w którym przedstawiła zasady prowadzenia gromad zuchowych. Kiedy w październiku 1926 Komisja Zuchów została przekształcona w samodzielny Wydz. Zuchów GKŻ, objęła jego kierownictwo. W styczniu 1927 pod jej redakcją ukazał się pierwszy numer dwutygodnika „Zuch”, który zawierał materiały do zbiorów zuchowych, regulaminy sprawności dla zuchów dziewcząt oraz krótkie wzmianki o życiu i pracy gromad zuchowych i wilczęcych. Przygotowała także 14-stronicowy podręcznik pt. *Ogólne wytyczne ruchu zuchowego*. W dniach 24–27 VII 1927 w Lubowidzu pod Lidzbarkiem Welskim prowadziła I Konferencję Kierowniczek Pracy z Zuchami. W 1928 r. objęła Wydz. Organizacyjny Komendy Warszawskiej Chorągwi Żeńskiej, a Wydz. Zuchów GKŻ przekazała Jadwidze Zwolakowskiej.

W dniach 26–29 VIII 1928 wzięła udział w Zjeździe Starszego Harcerstwa w Sromowcach Wyżnych, podczas którego wygłosiła referat *Zagadnienia zuchowe i piśmiennictwo w harcerstwie żeńskim*. Pod koniec tegoż roku została mianowana kierowniczką Działu Kształcenia Komendy Warszawskiej Chorągwi Żeńskiej, a 20 I 1930 r. – hufcową XI Hufca Żeńskiego w Warszawie. W kwietniu 1930 rozpoczęła współpracę z miesięcznikiem instruktorek harcerskich „Skrzydła”, publikując artykuł pt. *Drużynowa zuchów* („Skrzydła” 1930, nr 4, s. 6–8).

W czerwcu 1930 uzyskała tytuł doktora w szeregach nauk lekarskich. Podjęła pracę w I Szpitalu Okręgowym im. Marszałka Piłsudskiego, pracowała też w ognisku żeńskim Związku Osadników w Warszawie. Równocześnie rozpoczęła studia z zakresu psychologii. Od października 1930 do marca 1931 należała do Koła Pedagog. Studentów UW. W poł. 1931 r. z powodu choroby płuc przeniosła się do Zakopanego. Objęła funkcję ordynatora w Sanatorium Wojskowym im. Józefa Piłsudskiego w Kościelisku k. Zakopanego. W kwietniu 1933 zainicjowała

powołanie w Kościelisku przez Główną Kwaterę Harcerek (GKH) kolonii leczniczych dla harcerek chorych na gruźlicę. W ten sposób powstało – otwarte 22 V 1933 – „Gniazdo Tatrzańskie”, sanatorium dla chorych harcerek i zuchów. W marcu 1934 protektorat nad Komitetem Budowy „Gniazda Tatrzańskiego” objęła prezydentowa Michalina Mościcka. Zienkiewiczówna zorganizowała w Kościelisku również pierwsze drużyny harcerskie oraz parafialny ośrodek zdrowia, w którym prowadziła poradnię przeciwgruźliczą dla dzieci.

W 1933 r. ukazała się publikacja pod jej redakcją zatytułowana *W gromadzie zuchów* (Kat.). W tymże roku została członkinią GKH. Opracowała system harcerskiej służby zdrowia, który przedstawiła Naczelniectwu ZHP. Pragnęła, aby harcerstwo zajęło się organizacją opieki lekarskiej, szkoleń sanitarnych oraz rozwijało metodykę pracy z dziećmi chorymi. W maju 1934 z powodu choroby zrezygnowała z pracy w Sanatorium Wojskowym, następnie spędziła jeszcze kilka miesięcy w Kościelisku jako społeczny lekarz „Gniazda”. Opracowała część lekarską sprawozdania *W harcercskim boju o zdrowie. Sprawozdanie powstającego sanatorium pracy harcerskiej p.n. „Gniazdo Tatrzańskie” w Kościelisku za czas od 11 czerwca 1933 r. do 15 września 1934 r.* (W.–Kościelisko 1935). Po przybyciu do Warszawy objęła stanowisko naczelnego lekarza w Domu Zdrowia im. dr Bronisławy Dhuskiej w Świdrze k. Warszawy. W listopadzie 1934 na zebraniu Zjednoczenia Polskich Lekarzy Katolickich w Warszawie wygłosiła referat *Lekarz i apostołstwo chorych* (druk Lw. 1935). Była naczelnym lekarzem Jubileuszowego Zlotu Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935. W grudniu tegoż roku stan jej zdrowia uległ pogorszeniu.

Zmarła 24 II 1936 w Warszawie, została pochowana na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach.

Otrzymała Odznakę Komitetu Obrony Państwa (1920). Wkrótce po śmierci Zienkiewiczówny jej imię przyjęło „Gniazdo Tatrzańskie”, a w Warszawie powołano Tow. Gniazd Harcerskich im. śp. dr Jadwigi Zienkiewiczówny, którego celem była budowa oraz prowadzenie prewentoriów dla harcerek i harcerzy zagrożonych gruźlicą. W 1937 r. powstała 79. WZDH im. J. Zienkiewiczówny.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcistrzynie i harcmistrze*, s. 88; — Błażejowski *Z dziejów*; Dmytrowski L. *Trzy młodości ruchu wychowawczego*, W. 1989; *Harcerki 1911–1939*; Janikowa L. *Nieodrodna córka. Opowieść o życiu i działalności Reginy z Rajkowskich Zienkiewiczowej*, Ciechanów 2007 [dotyczy matki]; Splawska-Seweryn *Harcerki w ZHP*; Zawadzka *Dzieje harcerstwa*; — Dąbrowska J. *Ś.p. dr Jadwiga Zienkiewiczówna*, „Lekarz Wojskowy” 1937, nr 4, t. 29, s. 250–254; Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 15 z 25 V 1925, „WU” 1925, nr 6, s. 22; tenże L. 19 z 15 X 1926, „WU” 1926, nr 11, s. 1; tenże L. 20 z 15 XI 1926, „WU” 1926, nr 12, s. 1; tenże L. 13 z 14 XI 1934, „WU” 1934, nr 10, s. 1; tenże L. 1 z 15 I 1936, „WU” 1936, nr 2, s. 1; Rozkaz Naczelniczeki GKŻ L. 1 z 12 I 1928, „WU” 1928, nr 1, s. 1; tenże L. 2 z 20 I 1930, „WU” 1930, nr 2, s. 6; tenże L. 6 z 21 IV 1927, „WU” 1927, nr 5, s. 22; tenże L. 8 z 13 XII 1928, „WU” 1929, nr 1, s. 1; Uklejska M. *Ś.p. dr Jadwiga Zienkiewiczówna*, „Skrzydła” 1936, nr 3, s. 2–4; — AAN: zesp. ZHP, sygn. 985, 1012–1013, 1957, 1974, 1992–1993, 2002, 2090, 2205, 2207, 2219; AP w Mławie: sygn. 23, 72, 126; MH:teczka biogr., wspomnienia Jadwigi Czajki, Marii Uklejskiej; Muz. Szlachty Mazowieckiej w Ciechanowie: MOC/H/RZ; sygn. 68, 72, 76, 82, 95, 98, 126, 149, 150, 221, 234, 235–241, 243, 244, 290–291, 293, 303, 305, 312–313, 349, 511, 645, 662.

Patrycja Dobkowska

Ż

ŻELAZOWSKI Ładysław Tadeusz, pseud. i krypt. Zygfryd, D-18, Wiąz, Sowa, Kiwi (1901–1993), nauczyciel, harcmistrz, hufcowy Żeglarskiego Hufca Harcerzy w Płocku (1932–1938) i komendant Tajnego Hufca Harcerskiego w Płocku (1939–1943), komendant Chorągwi „Kresowej” w Niemczech (1945–1946), pionier krótkofalarstwa w harcerstwie.

Według dokumentów urodził się 18 XII 1901 w Warszawie (prawdziwa data urodzenia zapisana przez ojca – 22 IX 1901). Był synem Antoniego Ludwika (pułkownika, magistra farmacji, szefa zaopatrzenia medycznego) i Józefy Pauliny z Bilickich. Miał starszą siostrę Irenę (łączniczkę w Powstaniu Warszawskim) i młodszego brata Stefana (księgowego). Szkołę powsz., gimnazjum i Szkołę Nauk Społecznych ukończył w Warszawie. W październiku 1914 wstąpił do 1. Warszawskiej Drużyny Skautowej im. Romualda Traugutta. Do października 1921 pełnił w niej funkcję zastępowego, plutonowego oraz przybocznego. W 1918 r. jako gimnazjalista zgłosił się na ochotnika do wojska. Podczas ofensywy pod Lwowem został ranny w nogę. W 1920 r. odbył służbę wojskową w 201. pp. Od 1922 r. pełnił funkcję drużynowego 33. WDH im. Hugona Kołłątaja w Warszawie. W tymże roku był też referentem Wydz. Prasy i Propagandy Komendy Warszawskiej Chorągwi Męskiej. W 1923 r. został hufcowym 3. Hufca Harcerzy przygotowawczego (szkoły powsz.) w Warszawie. 1 IV 1923 r. został mianowany przodownikiem, a 18 V 1923 – podharcmistrzem (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. awansowany do stopnia harcmistrza). W l. 1923–1925 pełnił funkcję wizytatora warszaw-

skich drużyn harcerzy. W l. 1926–1927 przeszedł przeszkolenie w Szkole Podchorążych Rezerwy, którą ukończył w stopniu podporucznika.

W 1927 r. podjął pracę jako nauczyciel wych. fiz. w Gimnazjum im. Stanisława Małachowskiego w Płocku. Od I IX 1936 do wybuchu wojny był nauczycielem wych. fiz. i przysp. wojsk. w płockim Gimnazjum i Liceum im. Władysława Jagiełły. W l. 1928–1930 był kierownikiem Wydz. Programowego i Wydz. Wyszkożenia Harcerskiego Komendy Płockiej Chorągwi Męskiej, a od października 1927 zastępcą komendanta Płockiej (następnie Płocko-Włocławskiej) Chorągwi Męskiej (do czasu jej rozwiązania w 1931 r. w związku z nowym podziałem administracyjnym kraju). Wspólnie z Władysławem Olędzkiem opublikował *Wychowanie fizyczne w obozach letnich* (W. 1932).

W l. 1932–1938 był hufcowym Żeglarskiego Hufca Harcerzy w Płocku. Dzięki jego inicjatywie w płockim hufcu rozwinęło się żeglarstwo (harcerze budowali jednostki pływające, powstała stacja hufca nad Wisłą). Był także pionierem krótkofalarstwa w harcerstwie. W 1934 r. został kierownikiem samodzielnego Ref. Krótkofalarstwa przy Głównej Kwaterze Harcerzy (GKH) i zorganizował w Płocku pierwszy Harcerski Ośrodek Przysp. Wojsk. Radiotelegraficznego oraz pierwszą harcerską radiostację krótkofalową. Stacja otrzymała znak wywoławczy dla Harcerskiego Ośrodka Radiotelegraficznego SPWR 4, a z ramienia Min. Poczty i Telegrafów znak amatorski – SP1GW (później SP1IJ) i dla Żelazowskiego – SP2RG. W lipcu 1935 z reprezentacją hufca uczestniczył w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. W 1936 r. w porozumieniu z Ref. Lotniczym GKH zorganizował w płockim hufcu kurs spadochronowy i szybowcowy.

W październiku 1939 został komendantem zorganizowanego w Płocku Tajnego Hufca Harcerskiego. Tworzyły go

cztery drużyny harcerzy (liczące łącznie ok. 40 członków) i niewielka drużyna harcerek. Po nawiązaniu kontaktu z Komendą Okręgu Polskiej Organizacji Zbrojnej – POZ (która weszła potem w skład AK) w grudniu 1941 cały Tajny Hufiec Harcerski wszedł jako oddział wywiadu w skład Okręgu POZ. Żelazowski przyjął pseud. Zygfryd i został szefem Oddziału II. W maju 1943, uciekając przed aresztowaniem przez gestapo, przedostał się przez zieloną granicę do Warszawy, gdzie został powołany do Sztabu Podokręgu AK na tereny północno-zachodnie b. woj. warszawskiego.

W Powstaniu Warszawskim walczył początkowo w ramach Zgrupowania „Chrobry”, a następnie służył w kwaterymistrzostwie komendy powstania. Po upadku powstania przebywał w obozach jenieckich na terenie Niemiec. Wyzwolenie zastało go w Lubece. Zaraz po nim rozpoczął organizowanie harcerstwa wśród młodzieży i dzieci polskich wywiezionych do Niemiec. Na terenie brytyjskiej strefy okupacyjnej z siedzibą w Lubece powstała Chorągiew „Grunwald” (później „Kresowa”), której został pierwszym komendantem (1945–1946).

W czerwcu 1946 powrócił do kraju. Został nauczycielem w Liceum im. Władysława Jagiełły w Płocku. We wrześniu 1946 otrzymał płatny urlop i objął funkcję kierownika Wydz. Wych. Fiz. (później Wydz. Wych. Fiz. i Zdrowia) GKH, którą pełnił do 1948 r. Był też przewodniczącym Komisji Dyscyplinarnej GKH (1947–1948) i kierownikiem Wydz. Kultury Fizycznej Naczelnictwa ZHP (1948–1949). W 1947 r. wstąpił do PPS, a po zjednoczeniu partii został członkiem PZPR, pełniąc funkcję członka Egzekutywy POP przy Naczelnictwie ZHP.

W 1950 r. powrócił do Płocka. Nie podjął już pracy nauczycielskiej. Jako były członek AK został usunięty z PZPR. Znalazł pracę jako księgowy. Po politycznej odwilży został zrehabilitowany i ponow-

ŻELAZOWSKI ŁADYSŁAW

nie przyjęty w szeregi PZPR. W l. 1956–1959 był członkiem NRH. Jako emeryt pracował społecznie w harcerstwie, działał w ZBoWiD i Komitecie Osiedlowym. Był radnym Miejskiej Rady Narodowej w Płocku. Od 1965 do 1984 r. był członkiem Komisji Rewizyjnej, a w l. 1965–1993 członkiem i przewodniczącym Kom. Hist. Hufca Płocka. Opracował w oparciu o źródła początki ruchu skautowego w Płocku (*Pierwszy zastęp skautów w Płocku – Staszewski, Broniewski, Betley i inni*, „Notatki Płockie” 1986, nr 4). Opublikował także swoje wspomnienia o harcerskich krótkofalowcach działających w l. 1933–1945 na terenie Płocka (*Dzieje krótkofalarstwa w Płocku w latach 1933–1945*, „Notatki Płockie” 1980, nr 4, 1981, nr 2). Zebrane materiały historyczne przekazał Muz. Mazowieckiemu.

Zmarł 5 X 1993 w Płocku, gdzie został pochowany na cmentarzu przy al. Kobylińskiego.

Był odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1976), Złotym Krzyżem Zasługi (1971), Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami (1943), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1939), Medalem Pamiętkowym za Wojnę 1918–1921, Medalem 3 Maja (1925), Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości (1928), Złotym Medalem 15-lecia Odzyskania Dostępu do Morza (1938), Medalem za Warszawę 1939–1945 (1946), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1946), Krzyżem Partyzanckim (1959), Medalem 30-lecia Polski Ludowej (1974), Warszawskim Krzyżem Powstańczym (1983), Medalem 40-lecia Polski Ludowej (1984), Złotym Odznaczeniem im. Janka Krasickiego (1977), Złotym Krzyżem Harcerskiego

Odnaczenia Honorowego za Zasługę (1947), Honorową Odznaką za Zasługi dla ZHP (1969), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1981) i Rozetą-Mieczami, Honorowym Krzyżem Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość (1939), Odznaką 25-lecia Harcerstwa i Odznaką 25-lecia Harcerstwa na Mazowszu Płockim.

W 1930 r. zawarł związek małżeński z Janiną Dolczewską z Deczyńskich (ur. 1903, nauczycielką, uczestniczką tajnego nauczania). Miał córki: Hannę (zamężną Kryworuczko, ur. 1932, księgową, zam. w Otwocku) i Krystynę (zamężną Małowiejską, ur. 1948, kasjerkę) oraz syna Jerzego (ur. 1936, zawodowego wojskowego). Wszystkie jego dzieci należały do harcerstwa.

— Błażejewski *Bibliografia 1911–1960*; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzyni i harcmistrze*, s. 215; — Błażejewski *Z dziejów*; Jabrzemski *Harcerze*; Jarzembowski K., Kuprianowicz L. *ZHP w Niemczech Zachodnich (1945–1953), organizacja, komendanci, stany liczbowe*, w: *Dzieje harcerstwa na obczyźnie w latach 1912–1992. Materiały z konferencji naukowej odbytej w dniach 29–30 maja 1992 r. w Rogach k. Gorzowa Wlkp.*, red. M. Szczerbiński, Gorzów Wlkp. 1992; Kurpiewski T. *Z żałobnej karty*, Płock 2004, s. 87–88; *Nauczyciele Jagiellonki 1906–1981*, oprac. R. Ołdakowski, Płock 1981; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 129; — *Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich w Łodzi. Uchwały, referat, głosy w dyskusji*, W. 1957, s. 104; — Muz. Mazowieckie: Żelazowski Ł. *Życiorys harcerski autora*, mps; — inf. syna Jerzego Żelazowskiego.

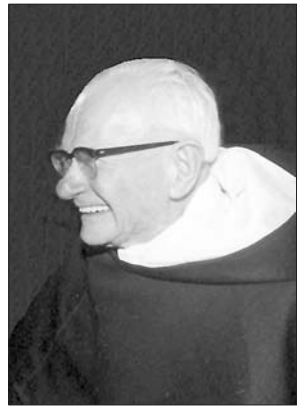
Benedykt Sandomierski

Krzysztof Baczyński

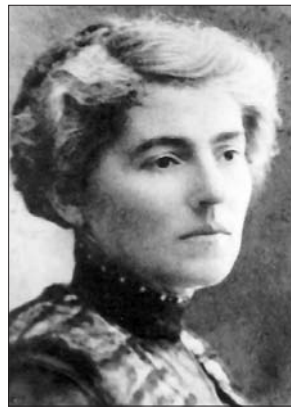
Henryk Bagiński

Wojciech Bednarski

Feliks Beszczyński

Henryka Braunowa

Kazimierz Brzeziński

Witold Bublewski

Kazimierz Burmajster

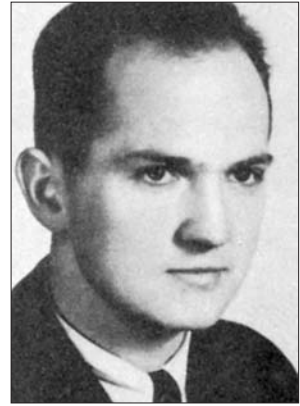

Władysław Choma

Stanisław M. Ciechanowski

Władysław Cieplak

Adam Ciołkosz

Wiktoria Dewitzowa

Ludwik Duda

Tadeusz Dzierżykray-Rogalski

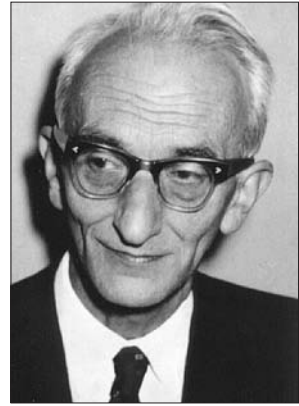
Wincenty Faber

Irena Faliszewska

Adam Felski

Jan Flis

Leon Gajdowski

Maksymilian Golisz

Kazimierz Gorzkowski

Helena Grażyńska

Antoni Gregorkiewicz

Stefan Grobelny

Feliks Hajduk

Kazimiera Hallasowa

Jerzy Iwanow-Szajnowicz

Józef Jakóbkiewicz

Zofia Janczy

Jadwiga Jarecka

Tadeusz Jänich

Józef Joniec

Wanda Jordan-Lowińska

Ryszard Kaczorowski

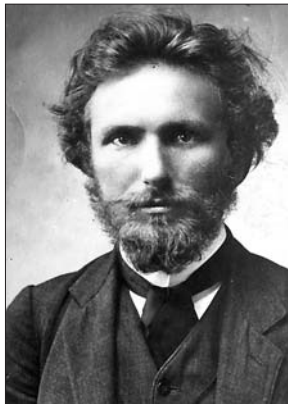
Maria Kann

Zygmunt Kłys

Eugeniusz Konopacki

Ignacy Koziński

Zofia Krótkowska

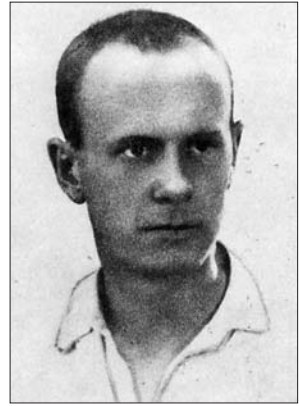

Jan Kubicki

Jacek Kuroń

Tadeusz Kwaśniewski

Tadeusz Kwiatkowski

Aniela Libionka

Zygmunt Luboński

Władysław Ludwig

Leon Łaciak

Marian Łowiński

Jan Machutta

Edward Maliszewski

Janusz Milewski

Stanisław Moniuszko

Stanisław Mościcki

Wojciech Niederliński

Gustaw Niemiec

Aleksander Omieczynski

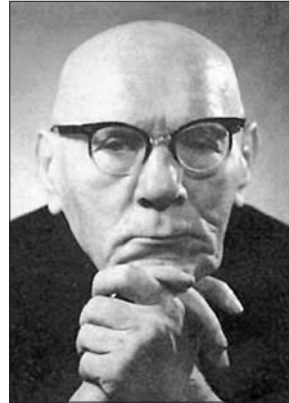
Janina Opieńska-Blauth

Longin Pawłowski

Aniela Pigiówna

Stanisław Pigoń

Leon Pilarczyk

Tomasz Piskorski

Ignacy Płonka

Roman Pollak

Edward Poradzisz

Anna Ptaszycka

Tadeusz Ptaszycki

Paweł Puciata

Witold Reger

Janusz Rudnicki

Stanisław Rudnicki

Jan Ryblewski

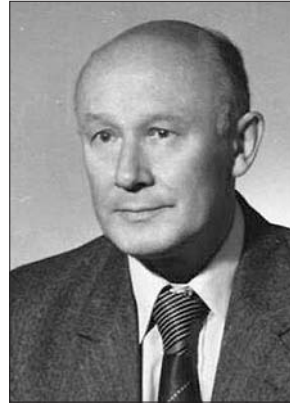
Bogusław Rybski

Witold Sawicki

Wanda Serwańska

Edward Serwański

Władysław Skoraczewski

Kazimiera Sobieska

Aleksander Soliński

Miłosz Sottys

Jadwiga Sottysowa

Stanisław Sosabowski

Józefa Strusiowa

Wiśława Szafran

Wiktor Szryński

Irena Tarnowska

Ferdynand Trapp

Mieczysław Tuszyński

Janina Tworowska

Władysław Wagner

Ignacy Wądołkowski

Jerzy Wądołkowski

Janusz Wierusz-Kowalski

Sylwester Wietrzykowski

Witold Wróblewski

Zbigniew Zahorski

Ryszard Zarzycki

Konrad Zembrzusi

Jadwiga Zienkiewiczówna

Ładysław Żelazowski

Zamieszczone w publikacji fotografie pochodzą ze zbiorów Komisji Historycznej Chorągwi Krakowskiej ZHP, Muzeum Harcerstwa w Warszawie oraz zbiorów prywatnych autorów biogramów.

WYKAZ BIOGRAMÓW

zamieszczonych w tomach 1–3

- ACKERMANN Jadwiga t. 2
ADAMCIO Leopold t. 2
AFFANASOWICZ Michał t. 1
BACZYŃSKI Krzysztof t. 3
BACZYŃSKI Stanisław t. 2
BAGIŃSKI Henryk t. 3
BARTKIEWICZÓWNA Janina t. 2
BEDNARSKI Wojciech t. 3
BERKOWSKI Roman t. 2
BESZCZYŃSKI Feliks t. 3
BIELEC Józef t. 1
BŁAŻEJEWSKI Wacław t. 2
BŁESZYŃSKA Róża t. 1
BOGDAŃSKI Antoni t. 2
BOROWIECKI Tadeusz t. 1
BRAUN Jerzy t. 2
BRAUNOWA Henryka t. 3
BRONIEWSKI Stanisław t. 1
BRZEZIŃSKI Kazimierz t. 3
BUBLEWSKI Witold t. 3
BURMAJSTER Kazimierz t. 3
BYTNAR Jan t. 2
BZDEGA Stefan t. 1
CHODZIŃSKA Stanisława t. 2
CHOMA Władysław t. 3
CIECHANOWSKI Stanisław Marek t. 3
CIECHANOWSKI Stanisław Witalis t. 2
CIEPLAK Władysław t. 3
CIEPLIK Tadeusz t. 1
CIERNIAKOWA Zofia t. 2
CIOŁKOSZ Adam t. 3
CYRUS-SOBOLEWSKI Kazimierz t. 1
CZARNECKI Władysław t. 2
CZEKAŃSKI Zbigniew t. 2
CZERWIŃSKA Magdalena t. 2
DARGIEL Jerzy t. 1
DAWIDOWSKI Maciej Aleksy t. 2
DĄBROWSKI Juliusz t. 2
DERENGOWSKI Franciszek t. 2
DEWITZOWA Wiktoria t. 3
DMYTROWSKI Leon t. 1
DOBSKI Józef t. 1
DOMAŃSKI Lechosław t. 2
DUCHNIAKOWA Helena t. 2
DUDA Ludwik t. 3
DYDYŃSKA Anna t. 2
DZIERŻYKRAY-ROGAŁSKI Tadeusz t. 3
EUSTACHIEWICZ Lesław t. 2
EYCHHORN Natalia t. 2
FABER Wincenty t. 3
FALISZEWSKA Irena t. 3
FALKOWSKA Jadwiga t. 1
FELSKI Adam t. 3
FIEDLER Maria t. 2

FIK Eugeniusz t. 1
 FIRLIK Franciszek t. 2
 FLIS Jan t. 3
 FLORCZAK Zofia t. 2
 FRELICHOWSKI Wincenty t. 2
 FUSEK Witold t. 2
 GAJDOWSKI Leon t. 3
 GARBACIK Józef t. 2
 GĘBICOWA Antonina t. 1
 GLASS Henryk t. 2
 GOGOLIŃSKI-ELSTON Rafał t. 1
 GOLISZ Maksymilian t. 3
 GOŁASZEWSKI Czesław t. 2
 GOŁOGÓRSKI Daniel t. 2
 GOŁOŃSKI Jerzy t. 2
 GORZKOWSKI Kazimierz t. 3
 GRAŻYŃSKA Helena t. 3
 GRAŻYŃSKI Michał t. 1
 GREGORKIEWICZ Antoni t. 3
 GREENDA Kazimierz t. 2
 GROBELNY Stefan t. 3
 GRODECKA Ewa t. 1
 GRODYŃSKI Jerzy t. 1
 GROMSKI Antoni t. 2
 GRONOSTAJSKA Jadwiga t. 1
 GRZESIAK Józef t. 1
 GRZYMAŁA-GRZYMAŁOWSKI
     Olgierd t. 1
 HAJDUK Feliks t. 3
 HALLER Józef t. 1
 HAŁŁASOWA Kazimiera t. 3
 HARSDORF-BROMOWICZOWA
     Teresa t. 2
 HARSDORF Ewa t. 2
 HEIL Edward t. 1
 HERMACHOWA Urszula t. 2
 IWANOW-SZAJNOWICZ Jerzy t. 3
 JAKÓBKIEWICZ Józef t. 3
 JANCZY Zofia t. 3
 JARECKA Jadwiga t. 3
 JÄNICH Tadeusz t. 3
 JEZIERSKA Maria t. 1
 JINDRA Cezary t. 1
 JONIEC Józef t. 3
 JORDAN zameżna Łowińska Wanda t. 3
 KACHEL Józef t. 1
 KACZOROWSKI Ryszard t. 3
 KAMIENIECKA-GRYCKO Wanda t. 1
 KAMIŃSKI Aleksander t. 1
 KANN Maria t. 3
 KANTOR Józefa t. 1
 KAPISZEWSKI Henryk t. 1
 KENIŻANKA Władysława t. 2
 KLECZEWSKA Alina t. 1
 KŁYS Zygmunt t. 3
 KONOPACKI Eugeniusz t. 3
 KORZENIOWSKI Rudolf t. 2
 KOSSOWSKA Izydora t. 2
 KOWALSKI Jarosław t. 2
 KOZIELEWSKI Ignacy t. 3
 KOZŁOWSKI Jerzy t. 2
 KOZŁOWSKI Tadeusz t. 1
 KRAHELSKA Krystyna t. 2
 KRET Józef t. 1
 KRĘCKI Franciszek t. 1
 KRÓKOWSKA Zofia t. 3
 KRÓL Tadeusz t. 2
 KRYNICKA Maria t. 1
 KUBICKI Jan t. 3
 KUKUCZKA Jerzy t. 2

KUROŃ Jacek t. 3
KWAŚNIEWSKI Tadeusz t. 3
KWIATKOWSKI Tadeusz t. 3
LANGNER Władysław t. 2
LEPALCZYK Irena t. 2
LEWANDOWSKA Irena t. 2
LIBIONKA Aniela t. 3
LICZMAŃSKI Alfons t. 1
LINDNER Jadwiga t. 1
LISIŃSKI Kazimierz t. 1
LIS-KULA Leopold t. 2
LUBOŃSKI Zygmunt t. 3
LUDWIG Władysław t. 3
LUŚNIAKÓWNA Jadwiga t. 1
LUTOSŁAWSKI Kazimierz t. 1
LUZAR Marian t. 1
ŁACIAK Leon t. 3
ŁAPIŃSKA Józefina t. 1
ŁOWIŃSKI Marian t. 3
ŁYCZKO Maria t. 1
MACHAŁOWA Natalia t. 2
MACHUTTA Jan t. 3
MAGIERSKA Danuta t. 1
MALISZEWSKI Edward t. 3
MAŁKOWSKA Olga t. 1
MAŁKOWSKI Andrzej t. 1
MARCINIAK Florian t. 1
MARESZ Tadeusz t. 1
MARSZAŁEK Leon t. 2
MARTYNOWICZÓWNA Władysława t. 2
MASSALSKI Edmund t. 1
MAUERSBERGER Jan t. 1
MILESKA Maria Irena t. 1
MILEWSKI Janusz t. 3
MIROSZEWSKI Stanisław t. 2
MIROWSKI Stefan t. 1
MITERA Tadeusz t. 2
MOLENDĄ Bogusław t. 2
MONIUSZKO Stanisław t. 3
MOŚCICKI Stanisław t. 3
MUCHA Wincenty t. 1
MUŻ Władysław t. 1
NEKRASZOWA Natalia t. 2
NEKRASZ Władysław t. 2
NIEBUDEK Stefania t. 2
NIEDERLIŃSKI Wojciech t. 3
NIEMIEC Gustaw t. 3
NORWID-NEUGEBAUER
Mieczysław t. 1
NOWAKOWSKI Stanisław t. 1
NOWAK-PRZYGODZKI Antoni t. 2
OKOŃ Stanisław t. 1
OLBROMSKI Antoni t. 2
OLEWIŃSKI Piotr t. 2
OLIZAR Bohdan t. 2
OMIECZYŃSKI Aleksander t. 3
OPIEŃSKA-BLAUTH Janina t. 3
ORŁOWICZÓWNA Jadwiga t. 1
PANCEWICZ Bronisław t. 2
PAWEŁEK Alojzy t. 1
PAWŁOWSKI Eugeniusz t. 2
PAWŁOWSKI Longin t. 3
PIASECKI Eugeniusz t. 1
PIĄTKIEWICZ Bronisław t. 1
PIGONIÓWNA Aniela t. 3
PIGOŃ Stanisław t. 3
PILARCZYK Leon t. 3
PIOTROWSKA Anna t. 2
PISKORSKI Tomasz t. 3
PŁONKA Ignacy t. 3

POLAK Tadeusz t. 2
POLLAK Roman t. 3
PORADZISZ Edward t. 3
PTASZYCKA Anna t. 3
PTASZYCKI Tadeusz t. 3
PUCIATA Paweł t. 3
PYTLIŃSKA Bogdana t. 2
RATAJCZAK Józef t. 1
REGER Witold t. 3
REMI Zenon t. 2
ROSSMAN Jan t. 2
RUDNICKI Aleksander t. 2
RUDNICKI Janusz t. 3
RUDNICKI Stanisław t. 3
RYBLEWSKI Jan t. 3
RYBSKI Bogusław t. 3
RYDAROWSKA Maria t. 2
RYMARÓWNA Zofia t. 1
SABBAT Kazimierz t. 1
SADKOWSKA Halina t. 1
SADOWSKI Andrzej t. 2
SAJKOWSKI Michał t. 1
SAWICKI Witold t. 3
SEDLACZEK Stanisław t. 1
SERWAŃSKA Wanda t. 3
SERWAŃSKI Edward t. 3
SIELECKI Stanisław t. 1
SIERADZKI Władysław t. 1
SIUDA Ryszard t. 2
SKORACZEWSKI Władysław t. 3
SKORUPKA Ignacy t. 2
SKRZYPCZAK Jan t. 2
SŁABY Wilhelm t. 1
SOBIESKA Kazimiera t. 3
SOLIŃSKI Aleksander t. 3
SOŁTYS Miłosz t. 3
SOŁTYSOWA Jadwiga t. 3
SOSABOWSKI Stanisław t. 3
SOSNOWSKI Józef t. 2
STASIECKI Eugeniusz t. 1
STAŚKO Józef t. 1
STECKIEWICZ Maria t. 2
STIEBER Zdzisław t. 1
STIPAL Stefania t. 1
STRUMIŁŁO Tadeusz t. 1
STRUSIOWA Józefa t. 3
STUDZIŃSKI Gustaw t. 2
SULIGA Jan t. 2
SURZYCKI Jan t. 2
SZAFRAN Wisława t. 3
SZCZEPAŃCÓWNA Bronisława t. 2
SZCZYGIEŁ Władysław t. 1
SZLETYŃSKI Jerzy t. 2
SZLETYŃSKI Stefan t. 2
SZPUNAR Julian t. 2
SZYMAŃSKA Maria t. 2
SZYRYŃSKI Wiktor t. 3
ŚLEDZIEWSKA Halina t. 2
ŚLEDZIEWSKI Waclaw t. 2
ŚLIWIŃSKI Walerian t. 2
ŚNIEGOCKI Henryk t. 1
ŚWITALSKA Maria t. 2
TARNOWSKA Irena t. 3
TOKARZ Alojza t. 2
TOMASZEWSKA Wanda t. 1
TRAPP Ferdynand t. 3
TRUSZCZYŃSKI Roman t. 1
TRYLSKI Zbigniew t. 1
TUSZYŃSKI Mieczysław t. 3
TWORKOWSKA Janina t. 3

UDZIELA Seweryn t. 1
UHL-KUBISZOWA Zofia t. 2
UKLEJSKA Maria t. 2
WACIÓRSKI Stefan t. 2
WAGNER Władysław t. 3
WALCISZEWSKA Maria t. 2
WAŃDOŁKOWSKI Ignacy t. 3
WAŃDOŁKOWSKI Jerzy t. 3
WAŚOWICZ Stanisław t. 2
WAŚOWICZ Tadeusz t. 1
WIERUSZ-KOWALSKI Janusz t. 3
WIERZBIAŃSKA Jadwiga t. 1
WIERZBIAŃSKI Marian t. 1
WIERZEJEWSKI Jan t. 1
WIERZEJEWSKI Wincenty t. 1
WIETRZYKOWSKI Sylwester t. 3
WIZA Józef t. 2
WOCALEWSKA Maria t. 1
WOCALEWSKA Zofia t. 2
WODNIECKI Władysław t. 2
WOŁOSZYN Edward t. 1
WOŁOWSKA Zofia t. 2
WORONIECKI Jacek t. 1
WRÓBLEWSKI Witold t. 3
WYROBEK Zygmunt t. 1
WYRZYKOWSKI Kazimierz t. 2
ZAHORSKI pierw. Żurn Zbigniew t. 3
ZARUSKI Mariusz t. 1
ZARZYCKI Ryszard t. 3
ZAWADZKA Anna t. 1
ZAWADZKI Tadeusz t. 2
ZEMBRZUSKI Konrad t. 3
ZIENKIEWICZÓWNA Jadwiga t. 3
ZÜRŃ Edward t. 1
ZWOLAKOWSKA Jadwiga t. 1
ŻAWROCKI Oskar t. 1
ŻELAZOWSKI Ładysław t. 3
ŻUCHOWSKI Teodor t. 1

INFORMACJE O AUTORACH

inż. Marek Biezanowski, harcmistrz, członek Komisji Historycznej Krakowskiej Chorągwi ZHP

Wacław Błażejewski (1902–1986), harcmistrz, historyk harcerstwa, wydawca, autor biogramów zamieszczonych w PSB

mgr Julian Borkowski, historyk, Muzeum Historyczne m. st. Warszawy

mgr inż. Andrzej Borodzick, harcmistrz, Muzeum Harcerstwa

dr hab. Stanisław Broniewski (1915–2000), Naczelnik Szarych Szeregów, autor biogramów zamieszczonych w PSB

mgr Wanda Czarnota, harcmistrzyni, pedagog, Uniwersytet Warszawski

mgr Tadeusz Czylok, harcmistrz, historyk harcerstwa

Zofia Dłużewska-Kańska, podharcmistrzyni, polonistka, autorka biogramów zamieszczonych w PSB

mgr Patrycja Dobkowska, przewodniczka, historyk, członkini Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Olsztynie

dr hab. Adam Dobroński, harcmistrz, historyk, profesor Uniwersytetu w Białymstoku

ks. dr Aleksander Dobroński, harcmistrz, historyk

mgr Kaja Drag, podharcmistrzyni, historyk, Muzeum Harcerstwa

Ryszard Dubisz, przewodnik, członek Komisji Historycznej Chorągwi Wielkopolskiej ZHP

ks. dr hab. Piotr Hemperek (1931–1992), profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, historyk prawa, autor biogramu zamieszczonego w PSB

Leszek Hlawatin, harcmistrz, członek Komisji Historycznej Hufca ZHP Pabianice

Waldemar Jagieło (1928–2010), harcmistrz, przewodniczący Komisji Historycznej Hufca ZHP Pabianice

mgr Małgorzata Jarosińska, harcmistrzyni, historyk, Muzeum Okręgowe w Rzeszowie, przewodnicząca Komisji Historycznej Podkarpackiej Chorągwi ZHP

płk w st. spocz. mgr inż. Kazimierz Jarzembowski, harcmistrz, historyk harcerstwa, członek Komisji Historycznej Chorągwi Krakowskiej ZHP

mgr Teresa Jasiunas, harcmistrzyni, członkini Komisji Historycznej Chorągwi Zachodniopomorskiej ZHP

Wit Jozenas, harcmistrz, kustosz Izby Pamięci i Tradycji Harcerskich Hufca ZHP Warszawa-Praga Północ

Tadeusz Kopoczek, harcmistrz, dziennikarz, przewodniczący Komisji Historycznej Hufca ZHP Cieszyn, redaktor „Głosu Ziemi Cieszyńskiej”

mgr Ewa Kossowska, harcmistrzyni, pedagog, przewodnicząca Komisji Historycznej Hufca Beskidzkiego ZHP

lek. med. Bolesław Leonhard, harcmistrz, historyk harcerstwa, Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej

mgr Eugeniusz Loska, harcmistrz, członek Komisji Historycznej Hufca ZHP Czechowice-Dziedzice

mgr Joanna Maj, bibliotekoznawca, Biblioteka Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego

dr Tomasz Maliszewski, pedagog, historyk, Uniwersytet Gdański

- mgr Marian Miszczuk**, harcmistrz, dziennikarz, historyk harcerstwa
- mgr inż. Marian Młodzikowski** (1930–2009), harcmistrz, członek Komisji Historycznej Chorągwi Wielkopolskiej ZHP
- Marian Pietrzykowski**, harcmistrz, przewodniczący Komisji Historycznej Chorągwi Wielkopolskiej ZHP
- dr hab. Zbigniew Pilarczyk**, harcmistrz, profesor Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, historyk, członek Komisji Historycznej Chorągwi Wielkopolskiej ZHP
- mgr inż. Bogdan Radys**, harcmistrz, przewodniczący Komisji Historycznej Gdańskiej Chorągwi ZHP
- dr Adam Ruta**, bibliolog, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
- Benedykt Sandomierski**, harcmistrz, członek Komisji Historycznej Hufca ZHP Płock
- inż. Jadwiga Skiba** (1935–2009), harcmistrzyni, członkini Komisji Historycznej Chorągwi Krakowskiej ZHP
- mgr Zdzisław Sołtys** (1921–2011), w latach powojennych członek Reprezentacyjnego Chóru ZHP
- prof. dr hab. Maria Straszewska**, harcmistrzyni, historyk literatury, em. prof. Uniwersytetu Warszawskiego, członkini Rady Muzeum Harcerstwa
- mgr Bogusław Szwedo**, historyk, Tarnobrzeskie Towarzystwo Historyczne, Sandomierskie Towarzystwo Naukowe
- dr Julia Tazbir**, harcmistrzyni, historyk, archiwista, Muzeum Harcerstwa
- lek. med. Lesław J. Welker**, harcmistrz, historyk harcerstwa, przewodniczący Komisji Historycznej Hufca ZHP Toruń
- dr Janusz Wojtcza**, historyk, pedagog, harcmistrz, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie, przewodniczący Komisji Historycznej Chorągwi Krakowskiej ZHP, członek zespołu redakcyjnego *Małopolskiego słownika uczestników działań niepodległościowych 1939–1956*
- mgr inż. Krzysztof Wojtcza**, harcmistrz, członek Komisji Historycznej Chorągwi Krakowskiej ZHP
- dr inż. Maciej Zaborowski** (1929–2012), harcmistrz, Wojskowa Akademia Techniczna, Komisja Historyczna Mazowieckiej Chorągwi ZHP
- Bartosz Zawisza**, harcmistrz, historyk, członek Komendy Krakowskiej Chorągwi ZHP
- mgr Hanna Zembrzuska**, filolog angielski, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
- Wanda Żarnowska-Ćwierotka**, harcmistrzyni, członkini Komisji Historycznej Hufca Bielsko-Biała